

τεύχος 8^ο-9^ο
Δεκέμβριος 2023

Τετράδια

Διεθνούς Δικαίου

και Διεθνούς Πολιτικής

Τετράδια Διεθνούς Δικαίου
και Διεθνούς Πολιτικής

Cahiers de Droit International
et de Politique Internationale

Τεύχος 8^ο - 9^ο - Δεκέμβριος 2023

133
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1891

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ

Περιεχόμενα

Η Ταυτότητα της Έκδοσης	<u>11</u>
II. Σε προσωπικό τόνο/Carnets de bord	
<i>Στέλιος Περράκης</i>	<u>15</u>
III. Επέκεινα των τύπων	
1. Κυπριακό: Το ζήτημα των Αγνοουμένων <i>Σταύρος Αυγουστίδης</i>	<u>19</u>
2. Δειλός κι όχι γενναίος ο νέος κόσμος; <i>Γιάννης Πανούσης</i>	<u>21</u>
3. Μια κοινωνικο-οντολογική προσέγγιση της τεχνολογίας πληροφοριών <i>Ιωάννα Τσιβάκου</i>	<u>25</u>
4. Ιστορίες από το χάσμα μεταξύ θεωρίας και καθημερινής ζωής II <i>Βαγγέλης Περράκης</i>	<u>30</u>
IV. Συμβολές στη θεωρία και στην πρακτική	
1. Remarks on Democracy <i>Bjørn Berge</i>	<u>39</u>
2. Οι επιπτώσεις της νέας Σύμβασης για το δίκαιο της θάλασσας επί του διεθνούς δικαίου του εναερίου χώρου <i>Άγγελος Γιόκαρης</i>	<u>44</u>

3. Réflexions théoriques et analyse critique du dialogue gréco-turc après la période illusoire de « l'apaisement de l'ébullition » <i>I. Th. Mazis</i>	54
4. The Syrian crisis: context, implications and prospects <i>Vivi Kefala</i>	64
5. Πλάγια Βήματα στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις/Τριβές: Η Συμβολή των Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης <i>Στυλιανός Πολίτης</i>	72
6. Η (τρίτη) Συμφωνία Εφαρμογής της Σύμβασης των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας σχετικά με τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας (BBNJ Agreement). Μια πρώτη αποτίμηση <i>Αναστασία Στρατή</i>	79
7. Τα εικοσιπεντάχρονα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου <i>Φανή Δασκαλοπούλου-Λιβαδά</i>	111
8. Η έννοια του κρατικού ελέγχου στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης <i>Στέφανος Γάκης</i>	115
9. Το σχέδιο νόμου για τη μεταφορά αιτούντων άσυλο στη Ρουάντα και η θέση του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Ηνωμένου Βασιλείου <i>Δημήτριος Παπαντωνίου</i>	128
V. Προσεγγίζοντας ζητήματα από το «χθες» των «Επετείων» με αφορμή τα 100 χρόνια της «Λωζάνης»	
1. Αποτύπωση της Μικρασιατικής Καταστροφής και των επακόλουθών της στη νεοελληνική λογοτεχνία <i>Βασίλης Παπαδόπουλος</i>	137
2. Η προστασία των μειονοτήτων στη Συνθήκη της Λωζάνης και το ζήτημα της ονομασίας της μειονότητας της Δυτικής Θράκης ως «μουσουλμανικής» ή «τουρκικής» <i>Αντώνης Μπρεδήμας</i>	145
3. Η Σύμβαση της Λωζάννης για την υποχρεωτική Ανταλλαγή των ελληνοτουρκικών πληθυσμών ως μια αδήριτη αναγκαιότητα <i>Αρετή Τούντα-Φεργάδη</i>	153

4. Η διαχείριση από πλευράς Ελλάδος των αναγκαστικά εγκαταλειφθεισών περιουσιών των Ελλήνων της Ανατολής και οι συνέπειες της Σύμβασης της Άγκυρας <i>Θοδωρής Γεωργιάδης, Δήμητρα Τσέτσικα</i>	166
---	---------------------

VI. Επισημάνσεις και Σχολιασμοί

1. Η Ελλάδα ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου: Ανάγκη περιστολής του φοβικού συνδρόμου που την διακατέχει στις σχέσεις της με την Τουρκία <i>Κωνσταντίνος Π. Οικονομίδης</i>	175
2. Οι Αγνοούμενοι της Κύπρου και αλλού <i>Σοφία Ιορδανίδου</i>	182
3. Παγκόσμια σκακιέρα: Πώς διαμορφώνονται οι νέοι στρατηγικοί ανταγωνισμοί, συμμαχίες και ισορροπίες δυνάμεων μετά τον πόλεμο στην Ουκρανία και ποια τα αντανάκλαστικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ); <i>Ελευθερία Φτακλάκη</i>	186
4. Η Στρατηγική σημασία του East Med για την Ελλάδα. Σύγχρονες εξελίξεις και προοπτικές <i>Λυκούργος Λιακάκος</i>	200
5. Μοντέλα αποαποικιοποίησης και η επιρροή τους στο πλαίσιο της ΕΟΚ/ΕΕ. Η περίπτωση της Γαλλίας <i>Μαρία Λαδά</i>	217
6. Ο πρωταγωνιστικός ρόλος της Βουλής των Ελλήνων στα 30 έτη λειτουργίας της Διακοινοβουλευτικής Συνέλευσης Ορθοδοξίας (Δ.Σ.Ο.) <i>Ευάγγελος Παρράς</i>	229
7. Ιράν, ο γνωστός-άγνωστος της Μέσης Ανατολής: Οι παράγοντες που διαμορφώνουν την Περιφερειακή Στρατηγική του <i>Μιχαήλ-Ορέστης Μασσαούτης</i>	235
8. A short tribute to Benjamin B. Ferencz <i>Kelly Pisimisi</i>	253

VII. Varia

1. Η φιλοτουρκική στάση της Γαλλίας μέσω της λογοτεχνίας στην περίοδο 1918-1925 <i>Φίλιππος Δ. Δρακονταειδής</i>	263
---	---------------------

2. «Η Ναυμαχία των Ναυάρχων»: προκλήσεις και πιέσεις σχετικά με το μέλλον του κύριου υλικού της Διοίκησης Υποβρυχίων του Πολεμικού Ναυτικού κατά τη διετία 1957-58 και οι μετέπειτα εξελίξεις.
Νίκος Χατζηϊωακείμ [269](#)

VIII. Χρονικό Διεθνών Γεγονότων και Καταστάσεων Επισημάνσεις από το περισκόπιο (2023)

Γενική Επιμέλεια: **Στέλιος Περράκης**

Σύνθεση κειμένων: **Κέλλυ Πισιμίση, Δημήτρης Παπαντωνίου,
Βαγγέλης Παρράς**

1. Διεθνές Δίκαιο [295](#)
2. Διεθνείς Οργανισμοί [300](#)
 - Ηνωμένα Έθνη** [300](#)
 - Συμβούλιο Ασφαλείας (ΣΑ/ΗΕ)* [300](#)
 - Γενική Συνέλευση (ΓΣ/ΗΕ)* [301](#)
 - Γενικός Γραμματέας (ΓΓ/ΗΕ)* [301](#)
 - Ευρωπαϊκή Ένωση** [301](#)
 - Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο* [301](#)
 - Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας* [302](#)
 - NATO** [303](#)
3. Διεθνής Δικαιοσύνη [308](#)
 - Διεθνές Δικαστήριο Χάγης (ΔΔΧ)** [308](#)
 - Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)** [314](#)
 - Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο** [316](#)
 - Διεθνής Ποινική Δικαιοσύνη** [325](#)
4. Δικαστήρια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου [329](#)
 - Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΔΔΑ)** [329](#)
 - Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔιαΔΔΑ)** [336](#)
 - Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔιαΕΔΑ)** [337](#)
 - Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (ΑΔΔΑΛ)** [337](#)
 - Επιτροπές Συμβάσεων ΔΤΑ (UN Treaty Bodies)** [338](#)
 - Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού* [338](#)
5. Νομολογία Εθνικών Δικαστηρίων [339](#)

IX. Νομοθεσία και Νομοθετική Πολιτική

1. Συμβούλιο της Ευρώπης [365](#)

X. Η Βιβλιοθήκη των «Τετραδίων»

1. Βιβλιοπαρουσιάσεις/Βιβλιοκριτικές [377](#)
2. Επιλογή Βιβλιογραφίας & Αρθρογραφίας [382](#)

XI. Νέα από την Επιστημονική Κίνηση

1. Ελληνική Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων [391](#)
2. Ανακοινώσεις/Πληροφορίες [392](#)
3. Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου [396](#)

XII. Τεκμηρίωση

1. Διακήρυξη των Αθηνών [401](#)

Συμβολές [404](#)

Η ταυτότητα της έκδοσης

Διεύθυνση - Επιμέλεια - Σχεδίαση

Στέλιος Περράκης

Ακαδημαϊκή/Επιστημονική Επιτροπή:

Χρήστος Ροζάκης
Κώστας Χατζηκωνσταντίνου
Γρηγόρης Τσάλτας
Χαριτίνη Δίπλα
Κώστας Υφαντής
Πάνος Γρηγορίου

Γραμματεία:

Γιώργος Ανεψιού
Κέλλυ Πισιμίσση
Βαγγέλης Παρράς

Η ταυτότητα της έκδοσης

Στέλιος Περράκης

Ομότ. Καθηγητής και πρώην
Αντιπρύτανης Παντείου
Πανεπιστημίου, Πρόεδρος
Ελληνικής Εταιρείας
Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών
Σχέσεων, πρώην Πρέσβης
της Ελλάδας στο Συμβούλιο
της Ευρώπης

Α.

Τα «Τετράδια» ως νόημα, περιεχόμενο, λογική και έκφραση, με συνοδεύουν σε όλη την επιστημονική διαδρομή μου, από τα χρόνια της πρώτης «ανακάλυψης» μιας τέτοιας εκδοτικής δραστηριότητας -πού αλλού;- στη Γαλλία, των σπουδών της μεταπτυχιακής μου περιόδου, στη δεκαετία του '70. Με την αίσθηση ότι πρόκειται για ένα ιδιαίτερο εκδοτικό διάβημα, διατύπωση πρόκλησης αναζήτησης/επικοινωνίας/συμβολής. Γι' αυτό και η επιδίωξη πραγματοποίησης ενός τέτοιου/ανάλογου βήματος, με ειδικά χαρακτηριστικά, τελικά ενός ηλεκτρονικού περιοδικού.

Ένα πρώτο σχεδίασμα «Τετραδίων» αποτέλεσαν τα *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου*, τα *Τετράδια Κοινωνικού Δικαίου* και τα *Τετράδια Διεθνών Σχέσεων*, με μελέτες μονογραφικού χαρακτήρα, που κυκλοφόρησαν στη δεκαετία του 1980, από το Σπουδαστήριο Διεθνούς Δικαίου της Νομικής Σχολής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, στην Κομοτηνή. Εξελίχθηκαν σε σημαντικό βήμα θεωρίας Διεθνούς Δικαίου, αφού συμπεριέλαβαν, πέραν άλλων, τις διδακτορικές διατριβές των Σ. Περράκη, Π. Νάσκου Περράκη, Κ. Τσιτσελίκη, Κ. Αντωνόπουλου.

Το δεύτερο, κατά σειρά, εγχείρημα, διαφορετικό, πιο φιλόδοξο, πήρε την μορφή μιας περιοδικής έκδοσης με ποικίλη διεθνολογική θεματολογία, πρακτικά μιας περιοδικής ενημέρωσης με έγκυρο επιστημονικό λόγο και στόχευση στα Δικαιώματα του Ανθρώπου, στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και στην Ανθρωπιστική Δράση. Τα «*Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής Δράσης*» κυκλοφόρη-

σαν από τον Ιανουάριο 2007 μέχρι τον Απρίλιο 2014 (44 τεύχη), δίνοντας βήμα βασικά στην ομάδα των Διδασκτορικών και Μεταπτυχιακών Ερευνητών του Παντείου, προσφέροντας μια άλλη ενδιαφέρουσα προσέγγιση στην γνώση ειδικών κλάδων του Διεθνούς Δικαίου. Αποτέλεσαν έναν πρωτότυπο «βραχίονα» του εκπαιδευτικού/ερευνητικού συστήματος προαγωγής του Διεθνούς Δικαίου, που επιχείρησε να οργανωθεί και λειτούργησε στο Διεθνολογικό Τμήμα του Παντείου (Έδρα Jean Monnet «Δημοκρατία και Δικαιώματα του Ανθρώπου στην ΕΕ, Έδρα UNESCO για την «Δημοκρατία, τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Ειρήνη», Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης, και πέραν αυτού, Σεμινάριο, Ημερίδες και Διεθνείς Διασκέψεις Διεθνούς Δικαίου Ναυπλίου).

Η νέα προσπάθεια, πλέον ώριμη και ανοικτή, με την ενθάρρυνση του φίλου εκδότη, πολιτικού επιστήμονα/διεθνολόγου Ανδρέα Σιδέρη, είναι τα **«Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής»**. Ένα ηλεκτρονικό περιοδικό θεωρίας και πρακτικής πάνω στην επικαιρότητα του Διεθνούς Δικαίου και της Διπλωματίας/Εξωτερικής Πολιτικής. Με ποικίλη ύλη θεωρίας και εφαρμογής του Διεθνούς Δικαίου, του Ευρωπαϊκού Δικαίου, για ζητήματα Διεθνών Οργανισμών και Διεθνούς Πολιτικής, με κριτικές ματιές στα διεθνή δρώμενα, καθώς και στη νομολογία στη νομοθεσία και στη νομοθετική πολιτική. Επίσης, με αναφορές στις νέες κυκλοφορίες βιβλίων/μελετών, τη διεθνή επιστημονική κίνηση από διεθνολογική άποψη και άλλα θέματα, που συναντούν το ενδιαφέρον των νέων ερευνητών/διεθνολόγων και όχι μόνο.

Τα «Τετράδια» κυκλοφορούν ηλεκτρονικά, τρεις (3) φορές τον χρόνο, από τον εκδοτικό οίκο Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ, που φιλοξενεί και υποστηρίζει το όλο εγχείρημα. Φιλοδοξούν να καλύψουν –έστω μερικώς– ένα χρόνιο διαπιστωμένο κενό σε αυτό το πεδίο της επιστημονικής ερευνητικής δραστηριότητας. Φιλοξενούν συμβολές με μελέτες, αναλύσεις, άρθρα, σχόλια, βιβλιοπαρουσιάσεις κ.λπ., ύστερα από αξιολόγηση από ακαδημαϊκή επιτροπή ειδικών. Δημοσιεύονται, επίσης, και ξενόγλωσσα κείμενα στην γαλλική/αγγλική γλώσσα.

B.

Το παρόν διπλό τεύχος (8^ο-9^ο/2023) καλύπτει ουσιαστικά το σύνολο του 2023 και προσεγγίζει σημαντικών διεθνών γεγονότων που καταγράφηκαν στη διάρκεια της χρονιάς. Σε αυτήν δέσποζε η επέτειος των 100 χρόνων από την Διάσκεψη της Λωζάννης και τις Πράξεις της και ενώ οι δραματικές εξελίξεις της πολυμορφης σύγκρουσης στην Ουκρανία φάνηκαν να παραμερίζονται από τις αναπάντεχες εξελίξεις της 7^{ης} Οκτωβρίου, με την επιδρομή της Χαμάς –με τρομοκρατικά χαρακτηριστικά– στο Ισραήλ, την αντίδραση του Εβραϊκού κράτους, που έχει μετατρέψει τη Γάζα σε ένα απέραντο «σφαγείο» αμάχων με καθολική αναίρεση της ζωής, της αξιοπρέπειας και των δικαιωμάτων των Παλαιστινίων.

Τα «Τετράδια» παρακολουθούν τις διεθνείς εξελίξεις και τον σχετικό διεθνολογικό επιστημονικό διάλογο και θα αφιερώσουν ειδικό ένθετο για τον Πόλεμο στη Γάζα και συνολικά το Παλαιστινιακό Ζήτημα στο αμέσως επόμενο διάστημα.

Το ανά χείρας τεύχος περιλαμβάνει ενδιαφέρουσες συμβολές πάνω σε

ζητήματα διεθνούς δικαίου, διεθνούς και ευρωπαϊκής πολιτικής, την ιστορία και όχι μόνο. Στην ύλη ενσωματώνονται συμβολές –ως πρόγευση «Πρακτικών»– σημαντικών επιστημονικών εκδηλώσεων διεθνολογικού ενδιαφέροντος, που πραγματοποιήθηκαν στη διάρκεια της χρονιάς που έφυγε από διάφορους φορείς: σε Λήμνο (Συμπόσιο της ΕΕΔΔΔΣ για τα 100 χρόνια από τη «Λωζάννη»), Ρόδο (5^ο Συμπόσιο Ρόδου/Καστελλόριζου), αλλά και τις 18^{ες} Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου. Φυσικά, περιλαμβάνονται και αυτοτελείς συνεισφορές και προσεγγίσεις. Περιλαμβάνεται, ακόμα, αδημοσίευτο κείμενο του αξέχαστου Καθηγητή Κ. Οικονομίδη, Προϊσταμένου της ΕΝΥ/ΥΠΕΞ, Επίτιμου Νομικού Συμβούλου του Υπουργείου Εξωτερικών, για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, με εντυπωσιακή επικαιρότητα. Μια εισήγησή του στο Ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ το 2010.

II. Σε προσωπικό τόνο/ Carnets de bord

Στέλιος Περράκης

Ομότ. Καθηγητής και πρώην
Αντιπρύτανης Παντείου
Πανεπιστημίου
Πρώην Πρέσβης της Ελλάδας
στο Συμβούλιο της Ευρώπης
Α΄ Αντιπρόεδρος Ελληνικής
Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου
& Διεθνών Σχέσεων

1. Δύο ζητήματα συγκρατούν την προσοχή μου την τρέχουσα χρονική περίοδο, ένα με εθνικό πρόσημο και το άλλο οι διάφορες τρέχουσες ένοπλες συρράξεις και η αντανάκλασή τους σε επίπεδο διεθνούς δικαιοσύνης.

Α. «Λωζάννη», 100 χρόνια μετά

2. Από την μία, η «Λωζάννη», ιστορική καμπή στην εθνική πορεία της Ελλάδας και την διεθνή θέση της. Η επέτειος των 100 χρόνων από την Διάσκεψη του 1923 και του συνοδευτικού πλέγματος συμβατικών πράξεων/δηλώσεων, στις οποίες και η Συνθήκη Ειρήνης της 24^{ης} Ιουλίου 1923, αποτέλεσε την αφορμή για πολύπλευρες συζητήσεις, διαφορετικής αφετηρίας και στόχευσης. Όχι, βέβαια, τυχαία. Δικαιολογημένα.

Οι αποφάσεις της εν λόγω Διάσκεψης, που έρχεται μετά από την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, σημάδεψε καταλυτικά, αρχικά, τον Ελληνισμό της Ανατολής, με τον ξεριζωμό-υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών που συνομολογήθηκε με την διμερή -ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία- Σύμβαση της 30^{ης} Ιανουαρίου 1923. Και

από την άλλη, με την Συνθήκη Ειρήνης, που ήλθε να οριστικοποιήσει τα σύνορα της Ελλάδας σε σχέση με την Τουρκία, με εξαίρεση τα Δωδεκάνησα -τότε υπό ιταλική κυριαρχία- που η χώρα μας προσάρτησε το 1947, με την Συνθήκη των Παρισίων. Με άλλα λόγια, σε συνδυασμό με άλλες ρυθμίσεις του διεθνούς δικαίου, οριοθετήσε το διεθνές καθεστώς του Αιγαίου από άποψη κυριαρχίας και δικαιοδοσιών.¹

3. Δεν ήταν, επομένως, σύμπτωση, ότι αυτές οι βασικές ρυθμίσεις της Συνθήκης της Λωζάννης να βρεθούν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του Τούρκου Προέδρου με την αναθεωρητική αξίωση επικαιροποίησης² -τίνι τρόπω;- προκειμένου «να ανταποκρίνεται» στις ονειρώσεις της «γαλάζιας πατρίδας». Ένα νέο αφήγημα που δομήθηκε, σταδιακά, πάνω στις «τυπικού» χαρακτήρα -με notes verbales προς τα Ηνωμένα Έθνη- αξιώσεις, θέτοντας πέραν τα των «γκρίζων ζωνών» και «αδιευκρίνιστου εδαφικού καθεστώτος», την αποστρατικοποίηση των νησιών και το ζήτημα της ίδιας της ελληνικής κυριαρχίας σε αυτά, εφόσον, κατά την Άγκυρα, «τελούσαν υπό την αίρεση του σεβασμού της αποστρατικοποίησης». Μια καινοφανής, με νομικά άλματα, δηλαδή έωλη, προσέγγιση περί «μη οριστικής κτήσης των νήσων του ΒΑ Αιγαίου», άνευ προηγούμενης πραγματικής «αποστρατικοποίησής» τους. Ένα ζήτημα, στις σύγχρονες συνθήκες και απειλές, που οράται πέραν της Συνθήκης της Λωζάννης και υπό τον Χάρτη ΗΕ, το καθεστώς και τις περιστάσεις απειλής (casus belli, κ.λπ.). Περαιτέρω, υφίσταται περίπτωση «πλήρους μεταβολής των περιστάσεων», αναφορά που παραπέμπει σε πρόνοιες του Δικαίου των Συνθηκών. Το ζήτημα αυτό (αποστρατικοποίηση/κυριαρχία), μάλιστα, φάνηκε να αποτελεί «κεντρικό» σημείο τριβής στην συνολική ενεστώσα ανάγνωση της Συνθήκης της Λωζάννης έναντι της Αθήνας, που βέβαια ενδιαφέρει την Άγκυρα και ως προς άλλες διαστάσεις «εδαφικού καθεστώτος», που επηρεάζει,

1. Η Συνθήκη Ειρήνης ορίζει, επίσης, τα σύνορα της Τουρκίας προς τρίτες χώρες (άρθρα 2, 3). Προβλέπει διευθετήσεις κυριαρχίας ως προς τα Δωδεκάνησα και το Καστελλόριζο (άρθρο 15), Αίγυπτο και Σουδάν (άρθρο 19), Κύπρο (άρθρο 20), Λιβύη (άρθρο 22), καθώς και άλλων τρίτων χωρών (άρθρο 26).

2. Δήλωση Erdogan ήδη το 2017.

αλλά και εξηγεί την «παραδοσιακή» επιμονή ενδιαφέροντος της Τουρκίας στις γειτονικές της χώρες (Ιράκ, Συρία, Κύπρος), αλλά και ευρύτερα στην Αφρική (Λιβύη, Σουδάν, Αίγυπτος).

4. Η επέτειος της «Λωζάννης», όμως, συνέπεσε και με την (νέα) κινητικότητα της Τουρκίας στις σχέσεις της με την Δύση (ΝΑΤΟ, ΗΠΑ), όπως αποτυπώθηκε στη Σύνοδο Κορυφής στο Vilnius, που αποτέλεσε όμως και το έναυσμα μιας διαδικασίας προσέγγισης Αθήνας-Άγκυρας, που απέκτησαν μια αρχική συνεννόηση για «ήρεμα νερά» σχέσεων -συναντήσεις Νέας Υόρκης- και κυρίως συνάντηση κορυφής στην Αθήνα με την υιοθέτηση ενός σημαντικού πολιτικού κειμένου, της «*Διακήρυξης της Αθήνας*», ενός πραγματικού οδικού χάρτη κινήσεων πολιτικής.

5. Αυτή η κίνηση ήλθε σε μια περίοδο ανάταξης ενός πολυδιάστατου προβληματισμού για τις δυνατότητες και προοπτικές μιας ελληνοτουρκικής προσέγγισης, που θα μπορούσε να «αμβλύνει» τριβές, να «ωθήσει» σε μια κανονική, χωρίς εντάσεις, συνύπαρξη γειτονικών χωρών, με ενδεχόμενη διευθέτηση ορισμένων -αν μη τι άλλο, διαφορών- με βάση το διεθνές δίκαιο και τους θεσμούς της διεθνούς δικαιοσύνης. Η διαδικασία άνοιξε -και θα φανεί στο άμεσο μέλλον, πού θα οδηγήσει ο βηματισμός της- μέσα σε ένα δύσκολο διεθνές περιβάλλον που επιβαρύνουν οι πόλεμοι στην Ουκρανία και στην Γάζα και με απουσία συνεργασίας/συνεννόησης σε επίπεδο ΗΕ, αλλά και ΕΕ, αλλά και ένα κλίμα γενικότερης αμφιβολίας στη διε-

θνή οργάνωση και την αποτελεσματικότητα της παρέμβασής της.

Στην κίνηση αυτή, για να υπάρξει σύγκλιση πρέπει να σημειωθεί άλλη *ουσιαστική* μεταβολή των τουρκικών θέσεων/διεκδικήσεων, κάτι που καθιστά τις συζητήσεις για τα ΜΟΕ πάντοτε επισφαλείς για την διασφάλιση του εθνικού συμφέροντος, σε συνδυασμό με τις επιταγές του διεθνούς δικαίου. Οι επόμενες εβδομάδες θα δείξουν αν ο διάλογος/διαπραγμάτευση θα θίξει κρίσιμα ζητήματα στον «πυρήνα» των διαφορών, καθώς και τη διάθεση των δύο πλευρών για θεσμική διευθέτησή τους, ιδίως για την Τουρκία, από την οποία απουσιάζει η κουλτούρα διεθνούς δικαίου/δικαιοσύνης γενικότερα, και προτιμά ευέλικτο πολιτικό διάλογο.

Β. Ένοπλες συρράξεις και διεθνής δικαιοσύνη

6. Στα αξιοσημείωτα του 2023 είναι η «ένταση» της μετακίνησης της αντιπαράθεσης κρατών, από τα διάφορα «θέατρα των επιχειρήσεων» και την εκεί αμείωτη ένοπλη βία, σε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα. Πράγματι, εντυπωσιάζει το γεγονός της πολλαπλής προσφυγής εμπολέμων χωρών σε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, όπως το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (ΔΔΧ) ή το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΔΔΑ) ή και στα δύο.³ Θα έλεγε κανείς, μια μετακίνηση ανοικτών διακρατικών διενέξεων στο πεδίο της διεθνούς δικαιοσύνης, με αξιοποίηση όλων των νομικών δυνατοτήτων για την ήττα του αντιπάλου, αυτή την φορά σε επίπεδο δικαίου, με αναγνώριση

3. Να σημειωθεί ότι στα δικαστικά όργανα της Χάγης και του Στρασβούργου διασταυρώνουν τα νομικά «ξίφη» τους: Αζερμπαϊτζάν και Αρμενία, Γεωργία και Ρωσία, Ουκρανία και Ρωσία, Ουκρανία και Ολλανδία με Ρωσία, Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν και Τουρκία, Νότιος Αφρική με Ισραήλ, χωρίς να παραγνωρισθεί η υπόθεση της γενοκτονίας των Rohingya (*Γκάμπια κατά Μσανμάρ*). Από μια άλλη οπτική, επίσης, αξιοσημείωτη είναι η μεγάλη συμμετοχή κρατών με σχετικές έγγραφες εκθέσεις και παρατηρήσεις στην τελευταία γνωμοδοτική διαδικασία για την *κατάσταση στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη και τις συνέπειες πρακτικών/πολιτικών της κατέχουσας δύναμης του Ισραήλ, συμπεριλαμβανομένης της Ανατολικής Ιερουσαλήμ* (12 κράτη και 3 Οργανισμοί) [12 κράτη υπέβαλαν γραπτές εκθέσεις ενώ 55 γραπτά σχόλια, αλλά όχι η Ελλάδα και η Κύπρος]. Αντίστοιχα και στην υπόθεση *Ουκρανία κατά Ρωσίας*, 32 κράτη παρεμβαίνουν. Φυσικά υπάρχει σε εκκρεμότητα στο ΔΔ και η υπόθεση Παλαιστίνη/ΗΠΑ για τη μεταφορά της Αμερικανικής Πρεσβείας στην Ιερουσαλήμ. Περιττό στο πινάκιο του ΔΔ η διαφορά Καναδάς, Ηνωμένο Βασίλειο, Σουηδία, Ουκρανία κατά Ιράν.

των παραβιάσεων του Διεθνούς Δικαίου, την απόδοση διεθνούς ευθύνης και της υποχρέωσης επανόρθωσης, που, φυσικά, ενέχει ιδιαίτερη πολιτική σημασία σε επίπεδο διεθνούς δικαιοταξίας. Σε αυτά το παρακείμενο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο στη Χάγη με ενασχόληση και για τις δύο ένοπλες συρράξεις Ουκρανίας και Γάζας στο πεδίο της ατομικής ποινικής ευθύνης. 7. Σε αυτή την κρίσιμη περίοδο, με ανοιχτό τον πόλεμο στην Ουκρανία και, τελευταία, και στην Γάζα, για τον αντικειμενικό παρατηρητή των διεθνών δρώμενων, η προσφυγή στην διεθνή δικαιοσύνη, σε σχέση με την εφαρμογή και τον σεβασμό του Διεθνούς Δικαίου, είναι ασφαλώς μια θετική κίνηση, και ενθαρρυντική. Χωρίς, βέβαια, να προβλέπεται -αυτό μένει να καταδειχθεί στην συνέχεια- ο τρόπος που εμπλεκόμενοι διάδικοι και ενδιαφερόμενοι ακολουθούν/συμμορφώνονται (σ)τις αποφάσεις των διεθνών δικαστηρίων/διατάξεις προσωρινών μέτρων. Είτε πρόκειται για αποφάσεις προσωρινών μέτρων, κρίσιμες βέβαια στην εξέλιξη μιας σύρραξης, είτε για γνωμοδότηση πάνω σε ζητήματα δικαίου κατοχής, είτε και για την ουσία των υποθέσεων.

8. Ιδιαίτερα η θέση του Διεθνούς Δικαστηρίου τούτη την περίοδο «δυσχερειών» στην θεσμική λειτουργία των Ηνωμένων Εθνών (Συμβούλιο Ασφαλείας, Γενική Συνέλευση, Γενικός Γραμματέας), και αποκλίνουσες συμπεριφορές πολλών χωρών από τα διεθνή νόμιμα, είναι καθοριστική για την παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια. Κρίσιμα για την ανθρωπότητα ζητήματα, π.χ. τέλεση/πρόληψη/καταστολή γενοκτονίας, βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη του Διεθνούς Δικαστηρίου, που στέκεται *τελευταίο οχυρό των αρχών του Δικαίου και της Ηθικής*. Η στάση του, άλλωστε, στην υπόθεση της *Γνωμοδότησης για το «Τείχος»* (2004) ή και πιο πρόσφατα στην υπόθεση *Γκάμπια κατά Μσανμάρ* (προσωρινά μέτρα), δίνει ίσως μια αισιόδοξη για την ανθρωπότητα προοπτική ως προς τις προθέσεις του απέναντι στις υποχρεώσεις των κρατών

για τον σεβασμό του διεθνούς δικαίου. Γιατί, βέβαια, όσο ενδιαφέρον παρουσιάζεται με το φορτωμένο πινάκιο του Διεθνούς Δικαστηρίου, με υποθέσεις στις οποίες εμπλέκονται σημαντικοί διεθνείς δρώντες, και όσο μεγαλύτερες είναι οι «προσδοκίες» για μια θέση αξιωματική του Διεθνούς Δικαστηρίου -που θα επιβάλει χωρίς ταλαντεύσεις, βλ. ισοψηφίες στο παρελθόν (*Υπόθεση Πυρηνικών Όπλων*) κ.λπ.- τις αρχές του πιο ευάλωτου μέρους του Διεθνούς Δικαίου, του Ανθρωπιστικού Δικαίου, αλλά και γενικότερα του Διεθνούς Δικαίου, πάντα θα ελλοχεύει η αμφιβολία/επιφύλαξη της επιβεβαίωσης ότι το Δίκαιο θα υπερισχύσει της Πολιτικής όχι μόνο για το νομικό αλλά την κοινή γνώμη που πιστεύει το αντίθετο. Γι' αυτό και το διακύβευμα στην Χάγη είναι μεγάλο.

9. Όλες οι τρέχουσες εκδικαζόμενες υποθέσεις έχουν ασφαλώς (και μια) πολιτική αφετηρία-πλην της νομικής διάστασης μιας διαφοράς. Αν το Διεθνές Δικαστήριο φανεί -στη δικαιοδοτική του κρίση, σε αντίθεση με αυτό που προαναφέρθηκε, «κατώτερο των περιστάσεων»- ασφαλώς οι συνέπειες θα είναι αρνητικές για όλο το οικοδόμημα της διεθνούς δικαιοσύνης. Ακόμη η πρόσληψη που θα έχουν ενδιαφερόμενα για την επίλυση διαφορών σε άλλους τομείς εφαρμογής και ερμηνείας του Διεθνούς Δικαίου κράτη, όπως π.χ. η Ελλάδα, που προσβλέπει, ήδη από το 1976 και εφεξής, σε μια δικαστική οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας/ΑΟΖ με την Τουρκία θα είναι τελικά ακόμη πιο δύσπιστη ή αρνητική. Η αξιοπιστία του διεθνούς δικαστή θα κλονιστεί αλλά και γενικότερα, για τον ρόλο του Δικαστηρίου στο σύστημα των ΗΕ για την διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Και η Διάταξη προσωρινών μέτρων στην υπόθεση *Ν. Αφρική/Ισραήλ* -όπως και στην προγενέστερη υπόθεση *Ουκρανία/Ρωσίας*- έχει σαφώς θετικό πρόσημο, με περιεχόμενο απαιτήσεων, ενθαρρυντικό για μια πρόσληψη *raison d'humanité*.

III. Επέκεινα των τύπων

Κυπριακό: Το ζήτημα των Αγνοουμένων

1

Σταύρος Αυγουστίδης

*Πρέσβης Κυπριακής
Δημοκρατίας*

*Χαιρετισμός στις 18^{ες}
Διεθνολογικές Συναντήσεις
Ναυπλίου (Ναύπλιο, 20-22
Οκτωβρίου 2023)*

Εξοχότατε Κύριε Πρόεδρε,
Κύριε Υφυπουργέ,
Κύριοι Καθηγητές,
Κύριε Δημητριάδη,
Σεβαστό ακροατήριο,
Αγαπητοί φίλες και φίλοι,
Κυρίες και κύριοι,

Είναι πραγματικά μεγάλη τιμή να βρίσκομαι σήμερα ανάμεσα σας ως ο νέος Πρέσβης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ελλάδα, μεταφέροντας σας τους θερμούς χαιρετισμούς της Α.Ε. του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, κ. Νίκου Χριστοδουλίδη, ο οποίος θα ήθελε πολύ να είναι σήμερα μαζί σας, αλλά δυστυχώς οι τραγικές εξελίξεις στην περιοχή μας (Σύννοδος για την Ειρήνη στο Κάιρο) και το βεβαρημένο του πρόγραμμα δεν το επέτρεπε. Μεταφέρω επίσης την ευγνωμοσύνη του Προέδρου της Δημοκρατίας προς τους διοργανωτές των Διεθνολογικών Συναντήσεων Ναυπλίου και ειδικότερα προς τον Καθηγητή Δρα Στέλιο Περράκη, καθώς έχει εντάξει την «ξεχασμένη», μερικές φορές, θεματική των αγνοουμένων, στο πρόγραμμα του Συνεδρίου αυτού, διατηρώντας έτσι την ιστορική μνήμη ζωντανή.

Από ανθρωπιστική και όχι μόνο άποψη, η πιο τραγική συνέπεια της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το καλοκαίρι του 1974, είναι οι αγνοούμενοι. Όπως είναι γνωστό, κατά τη διάρκεια αλλά και μετά την τουρκική εισβολή, χιλιάδες Ελληνοκύπριοι και Ελλαδίτες είχαν συλληφθεί και κρατηθεί σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στην Κύπρο από τους Τούρκους στρατιώτες και παραστρατιωτικούς, που ενεργούσαν υπό τις οδηγίες του τουρκικού στρατού. Επιπρόσθετα, πάνω από 2000 αιχμάλωτοι πολέμου είχαν μεταφερθεί παράνομα και κρατηθεί σε φυλακές στην Τουρκία. Κάποιοι από αυτούς επέστρεψαν, κάποιοι εξακολουθούν να αγνοούνται. Εκατοντάδες άλλοι Ελληνοκύπριοι και Ελλαδίτες,

τόσο στρατιώτες όσο και πολίτες, περιλαμβανομένων ηλικιωμένων, γυναικών και παιδιών, εξαφανίστηκαν σε περιοχές υπό τουρκική κατοχή και μέχρι σήμερα αγνοείται η τύχη τους.

Αγαπητοί φίλες και φίλοι,
Σαράντα εννέα και πλέον χρόνια έχουν περάσει από το μαύρο καλοκαίρι του 1974 και πέραν των 750 οικογενειών αγνοουμένων μας εξακολουθούν να αναμένουν απαντήσεις για την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων. Σαράντα εννέα χρόνια μιας ατελείωτης αναμονής, μιας αγωνίας που καθημερινά σκοτώνει την ελπίδα. Είναι φορές όπου η σιωπή είναι το μόνο που ακούγεται δυνατά, όπου ο πόνος και η αδικία γίνονται μοναδικοί σύντροφοι για όλες αυτές τις οικογένειες συμπολιτών μας.

Τα αγνοούμενα πρόσωπα, τόσο στρατιώτες όσο και πολίτες, δεν είναι απλά αριθμοί σε μια λίστα. Είναι άνθρωποι με ονόματα, πρόσωπα, οικογένειες, άνθρωποι με όνειρα.

Πρόκειται για μια απαράδεκτη και στρεβλή κατάσταση που προκαλεί τόσο πόνο και αγωνία καθημερινά για σχεδόν μισό αιώνα. Υπεύθυνη για το μαρτύριο και τον πόνο που βιώνουν οι οικογένειες είναι η ίδια η κατοχική δύναμη, η οποία δημιούργησε και συντηρεί με τακτικισμούς και προσκόμματα την τραγωδία των αγνοουμένων σε βάρος όλων των οικογενειών, ε/κ και τ/κ αγνοούμενων. Απαιτούμε και αναμένουμε από την κατοχική δύναμη να πάρει τις πολιτικές και ανθρωπιστικές αποφάσεις που είναι αναγκαίες για να δοθεί τέρμα στην αγωνία και τον πόνο των συγγενών των αγνοουμένων μας. Μέγιστο χρέος μας είναι να μην φανούμε κατώτεροι όσων θυσιάστηκαν και μαρτύρησαν, όσων αγωνίστηκαν για την ελευθερία και την εδαφική ακεραιότητα της πατρίδας μας και όσων εξακολουθούν ακόμη να αγνοούνται με τους δικούς τους να συνε-

χίζουν να αγωνιούν για την τύχη τους, και να φεύγουν πολλοί από τη ζωή με πικρό το παράπονο μέσα τους για την εξαφάνιση των αγαπημένων τους.

Κατά τη διάρκεια της πρόσφατης κοινής επίσκεψης του Προέδρου της Δημοκρατίας με τον ηγέτη της τουρκοκυπριακής κοινότητας στο ανθρωπολογικό εργαστήριο της Διερευνητικής Επιτροπής για τους Αγνοούμενους, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 28 Ιουλίου, είχε συμφωνηθεί όπως εξεταστούν τρόποι για να επισπευσθεί η προσπάθεια εξεύρεσης των υπόλοιπων αγνοουμένων, καθώς, όπως ανέφερε τότε ο ίδιος ο Πρόεδρος Χριστοδουλίδης δημόσια, δεν έχει σημασία εάν είναι Ελληνοκύπριοι ή Τουρκοκύπριοι, είναι αγνοούμενοι που πρέπει να εντοπιστούν.

Αγαπητοί φίλες και φίλοι,
Νιώθω ως προσωπικό χρέος να κλείσω τον χαιρετισμό μου με μια αναφορά στον άνθρωπο που αφιέρωσε τη ζωή του στην ανεύρεση των αγνοουμένων και ο οποίος έφυγε από τη ζωή πριν από ένα μήνα ακριβώς, μετά από μια δύσκολη και πολύχρονη μάχη με τον καρκίνο. Ο Ξενοφών Καλλής, ήταν επί σειρά ετών ο προϊστάμενος της υπηρεσίας Αγνοουμένων και εργαζόταν ακατάπαυστα με στόχο να δώσει απαντήσεις στις οικογένειες των αγνοουμένων, για τους δικούς τους ανθρώπους. Γνωρίζα προσωπικά και συνεργάστηκα, έστω και για λίγο χρόνο, με τον αποθανόντα, ο οποίος ήταν ένας ακούραστος αγωνιστής στον αγώνα του κράτους και της κοινωνίας για τους αγνοούμενους και τους πεσόντες μας, με ασύγκριτη ακεραιότητα, υψηλότατο ήθος και μοναδικό ανθρωπισμό.

Άξιος, αγνός και ακούραστος φιλόπατρις! Βιάστηκε να συναντήσει τις ψυχές που δικαίωσε με το έργο του και να δώσει ελπίδα σε αυτές που ακόμα αγνοούνται. Καλό παράδεισο Ξενοφών Καλλή. Σας ευχαριστώ θερμά.

Δειλός κι όχι γενναίος ο νέος κόσμος;

2

Γιάννης Πανούσης

Ομότ. Καθηγητής ΕΚΠΑ,
πρώην Υπουργός,
πρώην Πρύτανης ΔΠΘ

Ομιλία στις
18^{ες} Διεθνολογικές
Συναντήσεις Ναυπλίου
(20-22 Οκτωβρίου 2023)
Ενότητα "Agora: Ο Κόσμος,
ο Άνθρωπος στην Μετα-εποχή"

Θα ζήσουμε
χωρίς φύση, χωρίς ποιητές,
χωρίς σταθερές αξίες και χωρίς ελπίδα

Μίλαν Κούντερα

1. Μέσα σ' ένα τοπίο αταξίας, ανισορροπίας και ασυνέχειας μη-ελέγχιμο, το οποίο προκαλούν οι κρίσεις [πόλεμος, πανδημίες κ.λπ.], προκύπτουν αυτοπαθή ρίσκα και ετεροπαθείς κίνδυνοι, οι οποίοι προφανώς δεν είναι δίκαια και ισότιμα κατανομημένοι και προφανέστατα σημαίνουν διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ανθρώπους σε διαφορετικό πλαίσιο [χρόνου και χώρου]. Το ρίσκο το αναλαμβάνουμε, ενώ τον κίνδυνο τον υφιστάμεθα, αλλά η υποκειμενική αίσθηση του επερχόμενου «κακού» μοιάζει να είναι κοινή.

Στην περίπτωση της διαχείρισης των επιμέρους κρίσεων, πέραν της υφέρπουσας γενικευμένης κρίσης προοπτικής μιας κοινωνίας για την Επόμενη Μέρα, αλλά και της μονοαξιακής προσέγγισης των εννόμων αγαθών και των δικαιωμάτων, τίθενται κι άλλα ευρύτερα ερωτήματα.

- πρόκειται για εφάπαξ κρίσεις, για κυκλικές κρίσεις ή για μόνιμες κάθετες ενδημικές κρίσεις, όπου η επ' αόριστον ανασφάλεια καθιστά αφόρητη την καθημερινότητα;
- πώς περνάει «αναίμακτα» μία κοινωνία από το μακροεπίπεδο της καλής διαβίωσης στο μικροεπίπεδο της εν κινδύνω επιβίωσης;
- αναμένεται αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων προς

το «αποστασιοποιημένο» ή μήπως και αλλαγή τρόπου και φιλοσοφίας ζωής;

Επειδή από τον Ψυχρό/Θερμό πόλεμο και τον Πυρηνικό/Ψυχολογικό πόλεμο έχουμε φτάσει σ' ένα Βιολογικο-ιατρικο-υγειονομικό πόλεμο, το Κράτος, αλλά και όλες οι πολιτικές δυνάμεις οφείλουν να μην αφήσουν να δημιουργηθεί, the day after, μία σκιώδης κοινωνία φόβου.

2. Δεν γνωρίζω αν η Παγκοσμιοποίηση σήμαινε και ομογενοποίηση αφόρητων κινδύνων και καταστροφών σε όλες τις χώρες, ανεξάρτητα του ποιος τους δημιουργήσε και γιατί. Είναι όμως πλέον φανερό ότι από την εξαγγελία της ανάγκης διεύρυνσης, εμβάθυνσης κι εξάπλωσης της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης, ώστε όλοι να αισθανθούμε «πολίτες της Γης» σπάζοντας τις αλυσίδες των *Κρατών-κοντέινερς*, φτάσαμε –λόγω και Κορονοϊού– στο να κλείνουμε τα εθνικά σύνορα. Ο Κόσμος, as a whole, και οι κοσμοπολίτες με την παγκόσμια συνείδηση, ξέμειναν από αισιοδοξία και μοιάζει να είναι άπαντες έτοιμοι να θυσιάσουν οποιαδήποτε ιδεολογία [ακόμα και ελευθερία;] για να επιβιώσουν από τις κρίσεις. Ο υποτιθέμενος παγκόσμιος ενιαίος κοινωνικός χώρος που θα ένωνε λαούς κι ανθρώπους πέραν των ορίων συρρικνώθηκε. Οι αλληλεξαρτήσεις, η αμοιβαιότητα, τα νοήματα, οι αξίες μπαίνουν στο ζύγι της ατομικής επιβίωσης. Δίχως επιβιωτική σιγουριά ούτε η κοινωνία, ούτε η Δημοκρατία λειτουργούν. Η ζωή αποκτά μια –γνωστή αλλά εξορκισμένη– προσωρινότητα και η ασφάλεια [έστω και ως επιστημονική ψευδαίσθηση] από επικείμενες συμφορές θ'αποτελέσει τη βάση ακόμα και πολιτικών συμπεριφορών.

3. Εν μέσω κρίσεων δεν νομίζω ότι μας ενδιαφέρει τόσο η ασφάλεια των «εν Θεώ [ή 'εν Πατρίδι'] Αδελφών», όσο η εξασφάλιση των πιστών της κάθε θρησκείας.

Τελικά, αναρωτιέμαι μέσα σε κάθε κρίση ποιός βρίσκεται σε πραγματική κατάσταση ανάγκης: ο κάθε άνθρωπος ή ο ανθρωπισμός; το αναποτελεσματικό κράτος ή ο μηδενιστικός αντικρατισμός; η αστική κουλτούρα ή η κοινωνία της διακινδύνευσης; η ευρωπαϊκή συνοχή ή οι συνταγματικές ελευθερίες;

Τα πάντα έχουν ειπωθεί, π.χ. επί Πανδημίας, καθώς και τ' αντίθετά τους ως προς τη ρίζα του Κακού: *οργή Θεού, διεθνής συνωμοσία, κρατική ευθανασία, κοινωνική ευγονική, επιστημονική σκευωρία κ.λπ.*

Αντιλαμβάνομαι ότι ο πανικός που προκαλεί ο αόρατος εχθρός μειώνει τα ορθολογικά ανακλαστικά και ξαναφέρει στην επιφάνεια του ψυχισμού αρχέγονους [ακόμα και εσχατολογικούς] τρόπους.

4. Ο εχθρός της Πολιτικής είναι πολλές φορές η ίδια η Πολιτική, ενίοτε και ορισμένοι πολιτικοί, ιδίως όσοι επαγγέλλονται χαμένους [:] Παράδεισους. Μολονότι τάζουν ένα νέο Κόσμο, αγγελικά πλασμένο, δεν γνωρίζουν πώς και πότε θα συμβεί η μετάβαση και κυρίως με ποιούς όρους θα ζούμε στον ενδιάμεσο χρόνο.

Κάθε κρίση [πολιτική, κοινωνική, οικονομική κ.λπ.] εμπεριέχει στοιχεία *ηθικής τάξης* και, κατά συνέπεια, μετά τον έλεγχό της, θα προκύψουν «καθαρήριες και θυσιαστικές» διαδικασίες, όπως π.χ. συνέβαινε στο Μεσαίωνα, όταν μετά το τέλος των λοιμών έκαιγαν τις μάγισσες [αφού τότε οι επιδημίες συνδέονταν με τη φτώχεια και την εξαθλίωση κι όχι όπως σήμερα που συνδέονται με την υπερανάπτυξη].

5. Ο Τρόμος κάλεσε επειγόντως την Επιστήμη και οι επιστήμονες απάντησαν με ψύχραιμο [:] φόβο. Αναμεσά τους ένα κενό προσωπικής, συλλογικής κρίσης πανικού και στις άκρες εμπαθείς και απαθείς τύποι, οι οποίοι αντί να προετοιμάζονται για την Επόμενη Μέρα αναμασάνε τσιτάτα της Προηγούμενης Νύχτας. Ανιστόρητοι και υστερικοί συναντιώνται [όπως παλαιότερα οι Αγανακτισμένοι της Πλατείας], για να θέσουν άκαιρα [ψευτο-] διλήμματα σε σχέση με το μέλλον της Δημοκρατίας.

Μόνον ίσως οι λογοτέχνες/ποιητές/καλλιτέχνες φαίνεται να πιστεύουν ότι μέσα από τις κρίσεις μπορεί να προκύψουν έργα υψηλού ήθους, εν είδει Τραγωδίας εκθρονισμένων Ημίθεων [πολιτικών και ελίτ].

Θα διδαχθούμε άραγε κάτι από κάθε κρίση;

Επί της ουσίας, δεν νομίζω.

Οι ηγεσίες, οι ιδεολογίες, οι θρησκείες, οι επιστήμες σε κρίση.

Η Δημοκρατία, η Παγκοσμιοποίηση, ο Πλανήτης σε κρίση.

Το πολιτικά εφικτό και το ηθικά ανέφικτο σε κρίση.

Ο φόβος σε υποδόρια δράση.

6. Η κουλτούρα του αναμενόμενου Κακού ή του Μετέωρου Φόβου δεν θα εξαφανιστεί διά του μαγικού τρόπου, γιατί πρόκειται για λανθάνουσες καταστάσεις, για υφέροντα κρυπτοάγχη. Η μέθεξη θα έχει ως πλαίσιο αναφοράς το Θάνατο κι όχι τη Ζωή, με μόνη στρατηγική «*πως εγώ θα γλυτώσω*».

Η κρίση θα γίνει πολλαπλασιαστής προκαταλήψεων και στερεοτύπων που θα οδηγήσουν σε νέες συγκρούσεις, με συμβολισμούς επιβίωσης, αλλά μειωμένης ενσυναίσθησης. Το νέο Φετίχ θα είναι το Κράτος Απόλυτης Ισχύος που θα ταυτίζεται με τη

Σωτηρία και με την προσωπολατρεία του Ανίκητου Ηγέτη.

Από την άλλη, η δαιμονοποιημένη Τρομοκρατία του Πολέμου ξαναβγάζει από το ντουλάπι τα φαντάσματα μιας διχασμένης [κι αιματοβαμμένης] Ευρώπης κι ενός Πλανήτη πολλών ταχυτήτων φθοράς [κι όχι ανάπτυξης]. Η διεθνής κι ευρωπαϊκή αλληλεγγύη καθίσταται σχεδόν ανέφικτη λόγω αποδυνάμωσης των Κρατών/Εθνών.

7. Ο νέος –Μετά Κρισιακός– κόσμος θα είναι επικίνδυνος και υπό συνεχή ανα-διαπραγμάτευση των αξιών, των δικαιωμάτων και των ελευθεριών, άρα θα είναι δειλός και έμφοβος.

Υ.Γ. Επειδή στην Ελλάδα ο [λεγόμενος] δημόσιος διάλογος δεν είναι τίποτ' άλλο από παράλληλοι μονόλογοι σε ώτα μη ακούντων συνομιλητών, σκέφτηκα να συμβάλω στο σχετικό πολιτικό [:] φαινόμενο με ορισμένες επισημάνσεις, εν είδει ερωτημάτων/αποριών:

- στις πολυρατσιστικές/πολυφυλετικές κοινωνίες του μέλλοντος [Πασκάλ Μπρυκνέρ] θα ζούμε όλοι μαζί ή χώρια και σε απόσταση [ο καθένας με τους όμοιούς του];
- οι συμπολίτες του μέλλοντος [συγγενείς, γείτονες] ούτε θ' αγαπιούνται, ούτε θα μισούνται, ούτε θα νοιάζονται ο ένας για τον άλλον, απλώς θα έχουν τα δικαιώματα στην απομόνωση και στη μη-δέσμευση από οποιαδήποτε ευθύνη για τους ανήκοντες αλλού;
- η σύμμιξη/συμβίωση/συνύπαρξη με άτομα διαφορετικής προέλευσης θα θεωρείται «προδοσία» της λευκότητας ή της μη-λευκότητας των προγόνων;
- η ατομική συνείδηση θα εξαρτάται από συλλογικούς προσδιορισμούς του «Καλού» και το ρόλο του τιμωρού [λιντσαρίσματος] για τους

αποκλίνοντες θα αναλαμβάνουν τα social media;

- η απαγόρευση να μπούμε, ακόμα και ηθικά, στη θέση του «Άλλου» [ο πλούσιος στου φτωχού, ο λευκός στου μαύρου κ.λπ.] δεν είναι φανερό ότι καταργεί την ενσυναίσθηση, ως ίδιον της διανθρώπινης επαφής;
- οι νεο-baby boomers της απόλυτης ελευθερίας δεν θα δεσμεύονται από κανένα κανόνα και όριο;
- ο ρατσισμός από πάνω [των εξουσιαστών] και ο ρατσισμός από κάτω [των υπεξουσίων] θ' αποτρέπουν κάθε προσπάθεια συμφιλίωσης, γιατί ο διαρκής πόλεμος ευνοεί τους φανατικούς και τους ιδεοληπτικούς [που προτιμούν τους τοίχους από τους δια-δρόμους];
- πολλοί που δηλώνουν ότι εχθρός τους είναι ο [άυλος] καπιταλισμός μήπως στην πραγματικότητα εχθρεύονται το [υλικό] πρόσωπο του Άλλου;
- ο ταυτισμός με [πεθαμένα; νεκранаστημένα;] είδωλα μπορεί να υπερβαίνει την Ιστορία της Ανθρωπότητας;
- θ' ανεχτούμε αστυνόμευση της γλώσσας, της σκέψης, των αισθημάτων λόγω των περιορισμών μιάς politically correct παράνοιας;

Νομίζω ότι η παγκόσμια [:] ιδιογλώσσα [globish] δια-μορφώνει ιμάντες απρόσωπων σχέσεων και μεταμφιεσμένων προ-θέσεων μεταξύ ανθρώπων, οι οποίοι δεν έχουν πλέον καμία προσδοκία από τους συν-ανθρώπους τους κι έχουν αφεθεί στην επικυριαρχία των νέων τεχνολογιών και των νέων μύθων.

*Πώς τα βλέπεις;»,
ρώτησε ο κουφός τον τυφλό.
«Όπως τ' ακούς»,
απάντησε εκείνος...»*

[N. Γ. Μουρτζούχος, Οδοιπορικό ιδεών-γνωμικός λόγος IB']

Ιωάννα Τσιβάκου

*Ομότ. Καθηγήτρια
Παντείου Πανεπιστημίου*

*Ομιλία στις
18^{ες} Διεθνολογικές
Συναντήσεις Ναυπλίου
(20-22 Οκτωβρίου 2023).
Ενότητα "Agora: Ο Κόσμος,
ο Άνθρωπος στην Μετα-εποχή"*

Μια κοινωνικο-οντολογική προσέγγιση της τεχνολογίας πληροφοριών

3

Διαβάζοντας τον τίτλο της συνεδρίας «Agora: Ο Κόσμος, Ο Άνθρωπος στην Μετα-εποχή», αναρωτήθηκα τι σημαίνει ο όρος «μετα-εποχή». Η επικράτηση κι η διάδοση του «μετα-» (όπως «μετα-αλήθεια», «μετακαπιταλισμός», «μετα-νεωτερικότητα», κ.ά.) αποκαλύπτουν την αμηχανία του ανθρώπου απέναντι σε ορισμένες κοινωνικές αλλαγές και την έλλειψη κατάλληλων όρων που θα μπορούσαν να περιγράψουν ολοκληρωμένα τη σύγχρονη πραγματικότητα. Παραπέμπουν με το δεύτερο συνθετικό κάτι που ίσχυε για καιρό και τώρα, μετά-, μεταβάλλεται χωρίς ωστόσο να χάσει τα παλιά του σημασιόμενα. Άρα και η «μετα-εποχή» θα πρέπει να παραπέμπει στην προ του 21^{ου} αιώνα εποχή και στις αλλαγές που παρατηρούνται σήμερα.

Νομίζω πως από όλες τις παρατηρηθείσες αλλαγές στην εποχή μας, η πιο δραστική έχει να κάνει με την ψηφιακή τεχνολογία και την επελθούσα με αυτήν πλήρη υποταγή του νοήματος στη λογική της λειτουργίας.

Στις μέρες μας, το κυρίαρχο κοινωνικό (ή αντικειμενικό) νόημα είναι ολοκληρωτικά εμποτισμένο από τη λειτουργική λογική. Ενώ στο διάβα των αιώνων η λειτουργία ερχόταν να καθορίσει τους τρόπους δια των οποίων καθίστατο δυνατή η ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών, από ένα σημείο κι έπειτα, από την αρχή ήδη των Νέων Χρόνων, η λειτουργική της ικανότητα –ήτοι, η λειτουργικότητά της– έλαβε τόση σπουδαιότητα, ώστε να πλημμυρίζει όλες τις διαστάσεις του επικρατήσαντος στη Δύση νοήματος, αναγόμενη σε σταθερή συνιστώσα και κατευθυντήρια αρχή αυτού. Το αποτέλεσμα είναι πως διαμορφώθηκε ένας πολιτι-

σμός με κυρίαρχη τη λειτουργική λογική έναντι αξιών εκπορευομένων από ηθικά προαπαιτούμενα. Υποστηρίζω πως αυτή η λειτουργική πορεία του δυτικού πολιτισμού έφθασε σήμερα στον κολοφώνα της με την τεχνολογία πληροφοριών.

Δεν χρειάζεται να πούμε ότι η τεχνολογία πληροφοριών έχει κατακλύσει σήμερα τον κόσμο που ζούμε, δημιουργώντας μια νέα σφαίρα πραγματικότητας, αυτήν της εικονικής πραγματικότητας. Ωστόσο, ούτε η φιλοσοφία της τεχνολογίας, ούτε η κοινωνιολογία έχουν επιχειρήσει μίαν οντολογική προσέγγιση της τεχνολογίας: τι είναι τελικά η τεχνολογία, ποιο είναι το Εί-ναι της, δηλαδή, ποιο είναι το εσώτατο στοιχείο που τη συγκροτεί ως οντότητα. Ο μόνος φιλόσοφος που προχώρησε σε μια οντολογική διερεύνηση της τεχνολογίας είναι ο Χάιντεγκερ, αντιμετωπίζοντας την τεχνολογία εν γένει ως τρόπο φανερώσεως του Εί-ναι, την δε βιομηχανική τεχνολογία ως έναν σκελετό (gestell), ένα δομημένο πλαίσιο, όπου συναντάται η φύση με τον άνθρωπο.

Η υποχώρηση της οντολογίας οφείλεται στην έμφαση που δίνει ο σύγχρονος πολιτισμός στη λειτουργικότητα των πραγμάτων του κόσμου, γεγονός που επιβεβαιώνεται από το ότι ο όρος «οντολογία» αξιοποιείται πλέον από την Τεχνητή Νοημοσύνη στην προσπάθειά της να κατασκευάσει τον Σημαιολογικό Ιστό, δηλαδή, ένα διαδίκτυο που δεν θα επεξεργάζεται μόνο πληροφορίες αλλά έννοιες ώστε να διευκολύνονται οι χρήστες στην ταχύτερη απόκτηση των αιτούμενων πληροφοριών. Το ζητούμενο είναι ο χρήστης να μην καθυστερεί, άρα το σημαιολογικό δίκτυο να του προσφέρει έτοιμη την πληροφοριακή τροφή που αναζητά.

Παρατηρούμε κι εδώ, όπως και σε κάθε τεχνική, ο χρόνος να εισέρχε-

ται στη λογική της, όχι ως επιτάχυνση της παραγωγικής διαδικασίας –πράγμα που πάντοτε το έπραττε– αλλά ως ταχύτητα μετάδοσης της πληροφορίας. Όλη η ιστορία της τεχνικής μας δείχνει πως μετά από τη μεταβολή του κάθε υλικού που η τεχνική αξιοποιεί, αυξάνει η ταχύτητα των αναγκαίων διαδικασιών. Κάθε τεχνική δεν είναι παρά μέσον μεταβολής του χρόνου στα πεδία της παραγωγής και της εργασίας. Άλλο χρόνο επέβαλε ο λίθος και τα λίθινα εργαλεία, άλλη τα μέταλλα και τα μετάλλινα τεχνήματα, άλλη ο ατμός ή αργότερα ο ηλεκτρομαγνητισμός. Το γεγονός αυτό μας κάνει να υποστηρίξουμε πως το οντικό στοιχείο της τεχνικής είναι ο Χρόνος.

Όμως, στη συνένωση της σύγχρονης επιστήμης με την τεχνική, ήτοι, στην τεχνολογία πληροφοριών δεν είναι τόσο το υλικό της που μετράει όσο ένα πρόγραμμα από γλωσσικά δεδομένα ή από πληροφοριακές εντολές, «το λογισμικό». Για πρώτη φορά η επελθούσα σύντμηση της χρονικότητας φθάνει στο απόγειό της με την αλλαγή της γλώσσας, καθώς η τεχνολογία αποκτά μια δική της γλώσσα, συγκροτημένη από δύο μόνο στοιχεία, το 0 και το 1. Ύστερα από αιώνες μετά την αλφαβητική γραφή, η σύγχρονη τεχνολογία διαμορφώνει μια νέα γλώσσα, η οποία, ενώ θα έλεγε κανείς πως περιορίζεται στα υπολογιστικά δεδομένα, εν τούτοις, η λογική της –η γραμματική και το συντακτικό της– διαχέονται σε όλη την εγγράμματη ανθρώπινη κοινότητα. Η αλφαβητική γραφή δεν παύει να υπάρχει, καθώς όμως «γράφεται» στον υπολογιστή, είναι υποχρεωμένη να υπακούει στη λογική της γλώσσας του λογισμικού, διότι μόνον έτσι οι προς επεξεργασία πληροφορίες δύνανται να χαράσσονται και να καταχωρούνται στις υπο-

λογιστικές μνήμες, ώστε να επιτυγχάνεται η αξιοποίησή τους.

Πέραν, όμως, από το να εντοπιστεί το στοιχειακό δεδομένο της τεχνολογίας, έχει μεγάλη σημασία να δούμε πού γεννιέται και αναπτύσσεται η τεχνολογία. Κι αυτό δεν είναι παρά ο τόπος της κοινωνικής δράσης. Στην καρδιά του κάθε συστήματος δράσης, της κάθε κοινωνικής οργάνωσης, υπάρχει μια θα λέγαμε οργανωτική τάξη, που αποτελείται από υλικά μέσα και ανθρώπινες δεξιότητες αλλά και από τον τρόπο συναρμογής τους. Αυτός ο τρόπος είναι η εφαρμοζόμενη τεχνολογία.

Σε κάθε περίπτωση, ο τρόπος της συνέργειας ανάμεσα σε αυτούς τους παράγοντες –μέσα και ανθρώπινες δεξιότητες– εντέλλεται από ένα σύνολο τεχνολογικών εντολών, που καθοδηγούν το όλον των παραγόντων προκειμένου να συντονίζονται και να λειτουργούν αποτελεσματικά. Γι' αυτόν τον λόγο άλλωστε, προτιμάμε αντί για οργανωτική τάξη να μιλάμε για «λειτουργική τάξη».

Στη λειτουργική τάξη συμμετέχουν και οι άνθρωποι ως ρόλοι και δεξιότητες, όμως, δεν ηγούνται των τεχνολογικών εντολών. Είναι οι τελευταίες που καθοδηγούν την λειτουργική τάξη, ήτοι υλικά μέσα και ανθρώπινες διάνοιες, μιας και όλα είναι συμβατά μεταξύ τους καθώς έχουν υποταχθεί στη λειτουργική λογική. Πράγμα που μας δείχνει, πως μια αλλαγή στις τεχνολογικές κατευθύνσεις θα προέλθει από την ανθρώπινη διάνοια μόνο αν αυτή ενστερνιστεί ένα νόημα άλλου είδους, όχι λειτουργικό.

Το κρίσιμο ερώτημα είναι ποιος παράγει και κατευθύνει σήμερα την ψηφιακή τεχνολογία; Ποια είναι τα αφεντικά της σύγχρονης χρονικότητας; Και σε ποια κοινωνικά πεδία ασκείται μέχρι στιγμής η δύναμή τους; Γνωρίζουμε

πως είναι οι μεγάλες εταιρείες του διαδικτύου, όπως οι Google, Amazon, Facebook και τα κοινωνικά πεδία τα οποία επηρεάζονται από τις πολιτικές τους. Συνοπτικά, είναι τα ακόλουθα: 1. Το παγκόσμιο εμπόριο, 2. Το ίδιο το κράτος, και 3. Η ανθρώπινη υποκειμενικότητα.

Εμπόριο

Οι εν λόγω εταιρείες κατασκεύασαν μια διεθνή αγορά η οποία λειτουργεί με τους κανόνες που οι ίδιες θεσπίζουν. Οι διαδικτυακές μεγαλουπόλεις που ίδρυσαν προκειμένου να λειτουργούν παραγωγικά, έπρεπε να οργανώσουν κατάλληλες υποδομές –πλατφόρμες– επιβάλλοντας με κατάλληλα λειτουργικά πακέτα καταναγκαστικούς κανόνες για τον έλεγχο της τάξης στο διαδικτυακό εμπόριο. Με καινοτόμες στρατηγικές και τακτικές, π.χ. προσφέροντας bonus, δι-αχειρίζονται τους πελάτες τους κατά ποικίλους τρόπους, όπως κάνουν οι εταιρείες κινητών τηλεφώνων. Τους καθοδηγούν στην υιοθέτηση ειδικών εφαρμογών ώστε να νοιώθουν ευφυείς και αποδοτικοί, ενώ στην πραγματικότητα βαδίζουν πάνω στα ίχνη που η πλατφόρμα έχει προκαθορίσει.

Κράτος

Εν τω μεταξύ, το πλήθος των πληροφοριών και η ταχύτητα επεξεργασίας τους, έκανε το κράτος να παραιτείται λίγο, λίγο από αρμοδιότητες και καθήκοντα που ανήκαν σε αυτό, μετατρεπόμενο από τεχνολογικός διαχειριστής σε μισθωτή διαδικτυακών υπηρεσιών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι κάτοχοι της σύγχρονης τεχνολογίας, όλο και περισσότερο εισέρχονται στα δώματα της κρατικής εξουσίας, ευελπιστώντας ότι με την Τεχνητή Νοημο-

σύνη θα γίνουν οι απόλυτοι κυρίαρχοι αυτής. Δεν ήρθαν ως επαναστάτες να καταλάβουν το κράτος και την εξουσία του, διότι αυτοί πλέον συγκροτούν το κράτος και τις υπηρεσίες του.

Ανθρώπινη υποκειμενικότητα

Όσον αφορά τους τρόπους επιρροής τους στην ανθρώπινη συνείδηση, παρατηρούμε πως οδηγούν, όχι όπως διακήρυττε ο Μαρξ στον φετιχισμό του εμπορεύματος, αλλά στον φετιχισμό του εγώ, μιας και το ίδιο το εγώ λαμβάνει εναλλάξ τη θέση όχι μόνο του υποκειμένου, αλλά και του αντικειμένου στο πεδίο των κοινωνικών διαδικτυακών μέσων. Για την προσέλκυση του εγώ, καθώς και για την συντόμηση του χρόνου, οι Μεγάλες Εταιρείες δεν αρκέστηκαν στην ψηφιακή γλώσσα αλλά επιστράτευσαν την εικόνα. Με τη βοήθεια της υπολογιστικής γλώσσας και της εικόνας, οι πληροφορίες που διαχέει το σώματο εγώ μέσω των διαδικτυακών μέσων για τον ίδιο τον εαυτό του, όπως οι φαντασιώσεις, επιθυμίες και προτιμήσεις του, τυγχάνουν εμπορικής εκμετάλλευσης, και ως μεγάλα δεδομένα πλέον, γίνονται αντικείμενα ψηφιακής επεξεργασίας, ώστε στη συνέχεια, ν' αποκτηθούν και αξιοποιηθούν από τις επιχειρήσεις, προκειμένου να μετατραπούν σε διαφημιστικό υλικό ή σε υλικό μάρκετινγκ. Διαπιστώνεται έτσι, πως το ίδιο το υποκείμενο υποκύπτει στη σαγήνη και στις απαιτήσεις του ψηφιακού μέσου, αγνοώντας πως είναι τα δικά του δεδομένα που δημιούργησαν το σαγηνευτικό υλικό, εξ ου και ο όρος «φετιχισμός του εγώ». Ακόμη όμως και οι χρήστες που το γνωρίζουν, δεν σταματούν να συμμετέχουν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, για ποικίλους

λόγους: είτε διότι μέσω αυτών επικοινωνούν το έργο τους ή τις απόψεις τους· είτε διότι έτσι αυτοθαυμάζονται, μέσα από την εικονική προβολή μιας ιδεατής εικόνας του εαυτού τους· είτε διότι αισθάνονται μέλη μιας κοινότητας· κι, ίσως, μεταξύ των άλλων, διότι κατ' αυτόν τον τρόπο θραύουν τα τείχη της ανωνυμίας που η σύγχρονη κοινωνία έχει υψώσει γύρω τους, με το να γίνονται γνωστοί και επώνυμοι, έστω στο περιβάλλον της εικονικής πραγματικότητας.

Συμπέρασμα

Θα έλεγα, συμμεριζόμενη ένα συμπέρασμα από το βιβλίο *Cloud Empires* του Vili Lehdonvirta, (έκδοση 2022 του MIT Press), πως «μπορεί οι οικονομικοί θεσμοί των πλατφορμών να είναι αρκετά σύγχρονοι, αλλά συγκρινόμενοι με τους πολιτικούς θεσμούς παραμένουν στην εποχή των σκοτεινών αιώνων. Μπορεί οι πλατφόρμες να ανταγωνίζονται τους κρατικούς θεσμούς λόγω της ταχύτητας του χρόνου και συνεπώς του χαμηλού κόστους λειτουργίας τους, ωστόσο προτεραιότητά τους είναι η σκοπιμότητα έναντι της δικαιοσύνης και της αξιοπρέπειας». Θέλει να μας πει ο Lehdonvirta πως μέχρι στιγμής οι πολιτικοί θεσμοί δύνανται να αντιστέκονται στις ψηφιακο-τεχνολογικές πιέσεις. Η προοπτική όμως, οι πολιτικοί θεσμοί –δηλαδή του κράτους– να αλωθούν και να αλλοιωθούν από την τεχνολογία είναι ορατή, καθώς οι αρχές της δικαιοσύνης και της αξιοπρέπειας τείνουν να παραμορφώνονται στον νέο ψηφιακό μας κόσμο. Δεν έχουν ωστόσο όλα τελειώσει, αν ο άνθρωπος αναλάβει πρωτοβουλίες για αλλαγή του νοήματος, προτού ο νέος τεχνάνθρωπος που κατασκευάζεται από την Τεχνητή Νοημοσύνη κυριαρχήσει. Τέτοια

πρωτοβουλία είναι η δικαιοσύνη και η αξιοπρέπεια –από αφηρημένες, επικαλούμενες επί ματαίω αξίες– να αντιμετωπιστούν ως αρετές. Δηλαδή, να καταστούν αντικείμενα μιας επίμονης και επίπονης ηθικής διδασκαλίας, ώστε να γίνουν ψυχικές έξεις για τον σύγχρονο άνθρωπο. Μια τέτοια διδασκαλία θα έρθει σε σύγκρουση με πεποιθήσεις ηγετών που θεωρούν εκσυγχρονιστική πολιτική την εισαγωγή της τεχνολογικής ορθολογικότητας και γραφής ήδη από την νηπιακή ηλικία. Όμως υπάρχουν δείγματα μιας τέτοιας στροφής στην εκπαιδευτική πολιτική, κι αυτό είναι ήδη ένα αισιόδοξο μήνυμα.

Ιστορίες από το χάσμα μεταξύ θεωρίας και καθημερινής ζωής II

4

Βαγγέλης Περράκης

Υποψήφιος διδάκτορας ΑΠΘ

Στις αρχές του προηγούμενου αιώνα η έννοια της τέχνης υπέστη ένα άνοιγμα το οποίο μετέβαλλε τόσο τον τρόπο της πρακτικής της, όσο και της πρόσληψής της, οδηγώντας έτσι και σε μια θεσμική θεωρία της τέχνης, δηλαδή στη θεωρία που λίγο πολύ λέει ότι κάτι είναι τέχνη όταν καλλιτέχνες ή διάφοροι ειδικοί (μάντζερ, γκαλερί, μουσεία κ.ά.), θεωρούν ότι είναι τέχνη.

Εδώ, θα πάμε λίγο πιο πέρα από τη θεσμική θεωρία, καθώς θα δούμε περιπτώσεις όπου οι θεσμοί αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν ως έργα τέχνης κάποια αντικείμενα που προτάθηκαν ως τέτοια και σήμερα θεωρούνται ίσως και εμβληματικά και τα οποία καθόρισαν την ιστορία της. Παράλληλα, θα δούμε ότι αυτά τα έργα συμβάλλουν με τη σειρά τους σε μια αλλαγή παραδείγματος, δηλαδή σε μια αλλαγή του νοητικού πλαισίου πρόσληψης της τέχνης, όπου η κλασική αισθητική και οι κατηγορίες της καθίστανται σε κάποιες περιπτώσεις μη εφαρμόσιμες.

«Στην πραγματικότητα η τέχνη δεν υπάρχει. Υπάρχουν μόνο οι καλλιτέχνες». Έτσι ξεκινάει *Το χρονικό της τέχνης*, του Ernst Gombrich, ίσως η πιο γνωστή ιστορία της τέχνης.¹ Εάν υπάρχει ένας καλλιτέχνης που συμπυκνώνει καλύτερα την παραπάνω φράση, θα ήταν μάλλον ο Marcel Duchamp.

1. Gombrich. E., *Το χρονικό της τέχνης*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ. 1998.

Ο Duchamp ξεκίνησε ως κυβιστής ζωγράφος, γρήγορα όμως αντιλήφθηκε ότι δεν τον ενδιέφερε η οπτική γλώσσα. Έτσι προσανατολίστηκε προς άλλες κατευθύνσεις και έγινε τελικά γνωστός κυρίως για τα *ready-made* («έτοιμα αντικείμενα»). Τα αντικείμενα αυτά επιλέγονταν βάσει της οπτικής αδιαφορίας και της ολοκληρωτικής απουσίας καλού ή κακού γούστου.² Συχνά είχαν γραμμένη μια λέξη πάνω τους έτσι ώστε να μεταφέρουν τον θεατή σε άλλες σφαίρες που έχουν περισσότερη σχέση με τον λόγο.

Το πιο γνωστό από τα *ready-made* που παρουσίασε, και εκείνο με τη

μεγαλύτερη επίδραση στην ιστορία της τέχνης είναι η *Κρήνη* (*Fountain*, 1917). Ο Duchamp έχοντας φύγει για την Αμερική το 1915, συμμετέχει στην Εταιρεία Ανεξάρτητων Καλλιτεχνών μαζί με τον Man Ray. Πρόεδρος της ένωσης είναι ο ρεαλιστής ζωγράφος William Glackens. Το 1916 διοργανώνουν μια ετήσια έκθεση στην οποία μπορούσε να λάβει μέρος όποιο άτομο ήθελε αρκεί να είχε στείλει 6 δολάρια για τη συμμετοχή του. Δεν υπήρχε, δηλαδή, κάποια κριτική επιτροπή δηλώνοντας έτσι την εναντίωσή τους απέναντι στα πιο συντηρητικά ιδρύματα.

Ο Duchamp αγοράζει έναν ουρητήρα

2. Duchamp. M., *Ο μηχανικός του χαμένου χρόνου*, συζητήσεις με τον Pierre Cabanne, Αθήνα: Άγρα. 2008, σ. 85.

Εικόνα 1. M. Duchamp, *Γυμνό κατεβαίνει σκάλες*, 1912. Wikipedia Commons

από ένα σιδηρουργείο (J. L. Mott), τον τοποθετεί με την πλάτη, υπογράφει ως R. Mutt με χρονολογία 1917 και παραδίδει το έργο να εκτεθεί μαζί με τα υπόλοιπα. Ο Glackens δεν το θεωρεί σεμνό και κατάλληλο προς έκθεση. Καθώς όμως η εταιρεία βασιζόταν σε δημοκρατικές αρχές, το ζήτημα τίθεται προς ψήφισιν. Τελικά, η απόφαση που πάρθηκε ήταν να μην εκτεθεί το έργο καθώς, όπως δήλωσαν αργότερα στον τύπο, «το αντικείμενο δεν ορίζεται με κανένα τρόπο ως έργο τέχνης».³

Με αυτή τη χειρονομία, ο καλλιτέχνης διαλέγει ένα καθημερινό αντικείμενο και το τοποθετεί με τρόπο ώστε να καταργείται η όποια χρηστική του αξία.

Εικόνα 2. M. Duchamp, *Η Κρήνη*, 1917. Wikipedia commons.

Σκοπός του είναι η αισθητική απαξίωση και η διερώτηση: Μπορεί ένα καθημερινό αντικείμενο να είναι έργο τέχνης; Και, κατ' επέκταση, τι είναι τέχνη;

Για τον ιστορικό Ernst Gombrich, η τέχνη και η ιστορία της συνδέονται άμεσα με την έννοια της αναπαράστασης. Η *Κρήνη* του Duchamp χαρακτηρίζεται από τον ιστορικό ως μια παιδική φάρσα της οποίας η εξύμνηση στους κύκλους της αισθητικής καθώς και η όλη συζήτηση που έχει δημιουργήσει αποτελεί ένα από τα πιο ασήμαντα πράγματα στην ιστορία της τέχνης.⁴

Όμως η αισθητική ως προσπάθεια κατανόησης του ωραίου, του γούστου ή του υψηλού,⁵ έτσι κι αλλιώς,

δεν μπορεί να έχει καμία εφαρμογή στο συγκεκριμένο παράδειγμα, το οποίο άλλωστε «αποσκοπεί στη νόηση όχι στην τέρψη του αμφιβληστροειδούς».⁶

Ο Πλάτωνας θα αδυνατούσε να κάνει μια διάκριση αντίστοιχη με τις εικόνες των κρεβατιών και τα ίδια τα κρεβάτια, καθώς εδώ το έργο μετατοπίζεται πέρα από τη μίμηση και την αναπαράσταση στη χειρονομία και κυρίως στο πεδίο των εννοιών.

Όμως και ο Kant θα αντιμετώπιζε κάποια προβλήματα. Ο Kant, με την κλασική πλέον αισθητική του, κατάφερε να ξεπεράσει την αντίθεση μεταξύ αντικειμενικότητας του ωραίου και υποκειμενικότητας του γούστου, που είχαν ταλαιπωρήσει τη φιλοσοφία από την Αναγέννηση και μετά, θέτοντας a priori κριτήρια εμπειρικής πρόσληψης της γνώσης. Η μορφή αποτελεί, για τον Kant, το αντικειμενικό νόημα. Η υποκειμενική κρίση απαιτεί, όμως, μια καθολική συναίνεση. Καθώς, για τον Kant, το ωραίο είναι κάτι που προλαμβάνεται χωρίς ιδιοτελή σκοπό,

διεκδικεί την καθολικότητά του κι επομένως μια αντικειμενικότητα.

Πιο συγκεκριμένα, στην τρίτη κριτική του, την *Κριτική της Κριτικής Δύναμης*,⁷ ορίζει την καλαισθησία ως την «ικανότητα κρίσεως ενός αντικειμένου ή ενός τρόπου παραστάσεων ή μιας απaréσκειας χωρίς κανένα συμφέρον. Το αντικείμενο μιας τέτοιας αρέσκειας λέγεται ωραίο».⁸ Λόγω της ανιδιοτελούς φύσης της καλαισθησίας θεωρεί ότι «ωραίο είναι εκείνο που αρέσει καθολικώς χωρίς έννοιες».⁹ Είναι δηλαδή, μια *υποκειμενική καθολικότητα*¹⁰, η οποία προϋποθέτει μια *κοινή αίσθηση* (sensus communis)¹¹ που καθορίζει μέσω του συναισθήματος –και όχι μέσω των εννοιών– τι αρέσει και τι όχι. Η υποκειμενική καθολικότητα παριστάνεται ως αντικειμενική¹², ανάλογη με εκείνη της γνώσης.

Η ομορφιά, δεν είναι όμως μια απλή κρίση καλαισθησίας, αλλά «η μορφή της σκοπιμότητας ενός αντικειμένου, εφόσον γίνεται αντιληπτή χωρίς την παράσταση ενός σκοπού σ' αυτό»¹³. Ο Kant θεωρεί, λοιπόν, ότι όλοι οι κρίνο-

6. Duchamp. M., *Ο μηχανικός του χαμένου χρόνου*, συζητήσεις με τον Pierre Cabanne, Αθήνα: Άγρα. 2008, σ. 68

7. Η Κριτική Δύναμη, αποτελεί το ενδιάμεσο μέλος της μετάβασης από τον Καθαρό στον Πρακτικό Λόγο, από την ικανότητα της γνώσης στο πεδίο της ελευθερίας, από τη διάνοια στο Λόγο, από τις γνωστικές ικανότητες στο επιθυμητικό και από την νομοτέλεια στον τελικό σκοπό. Η κριτική δύναμη εφαρμόζεται στο πεδίο της τέχνης, διεγείροντας τις πνευματικές μας ικανότητες, το συναίσθημα της ηδονής και της λύπης, έχοντας ως a priori αρχή, τη σκοπιμότητα. Βλ. Kant, *Κριτική της Κριτικής Δύναμης*, μτφρ.-εισ.-σχ. Κ. Ανδρουλιδάκης, Αθήνα: Ιδεόγραμμα, 2004, σ. 69-106.

8. Kant, *Κριτική της Κριτικής Δύναμης*, ό.π., σ. 121.

9. Kant, ό.π., σ.131.

10. Kant, ό.π. σ.122.

11. Η sensus communis (κοινή αίσθηση), διαφέρει κατά τον Kant από την κοινή λογική, τον κοινό νου (common sense), καθότι η πρώτη κρίνει σύμφωνα με το συναίσθημα, ενώ η δεύτερη σύμφωνα με έννοιες, μολοντί σύμφωνα με αρχές που έχει παραστήσει με ασαφή τρόπο. Kant, ό.π. σ.154.

12. Kant, ό.π. σ.155-156.

13. Kant, ό.π. σ.152. Η Σχολή της Φρανκφούρτης είδε στην εποχή της να αντιστρέφεται ο φορμαλιστικός ορισμός του Kant, και η τέχνη από 'σκοπιμότητα χωρίς σκοπό', να έχει απογίνει 'έλλειψη σκοπού για χάρη σκοπών', υπαγορευμένων μάλιστα από την αγορά, βλ. Jay M., *Η διαλεκτική φαντασία*, μτφρ. Φ. Τερζάκης, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2009, σ. 216. Βλ. επίσης Adorno, *Σύνοψη της Πολιτιστικής Βιομηχανίας*, μτφρ. Λ. Αναγνώστου, εκδ. Αλεξάνδρεια

3. Godfrey. T., *Εννοιολογική τέχνη*, Αθήνα: Καστανιώτης, 2001, σ. 29.

4. Carrier. D., "Perspective as a convention: on the views of Nelson Goodman and Ernst Gombrich", *Leonardo*, 13 (Autumn 1980), no. 4, pp. 283-287.

5. Το ωραίο, το γούστο και το υψηλό είναι οι βασικές κατηγορίες πάνω στις οποίες συστήθηκε η αισθητική ως κλάδος.

ντες οφείλουν να καταφάσκουν προς το αισθητικώς ωραίο, το οποίο επομένως «γνωρίζεται, χωρίς έννοια ως αντικείμενο μιας αναγκαίας αρέσκειας»¹⁴.

Τα έργα τέχνης είναι επομένως ωραία, μόνο όταν έχουμε συνείδηση ότι είναι τέχνη και όχι φύση και ταυτόχρονα όταν η σκοπιμότητα των μορφών τους «φαίνεται τόσο ελεύθερη από κάθε καταναγκασμό κανόνων» σαν να ήταν προϊόν της φύσης. Όπως η φύση είναι ωραία όταν φαίνεται σαν τέχνη, έτσι και η τέχνη μπορεί να ονομαστεί ωραία μόνο όταν, έχοντας συνείδηση ότι είναι τέχνη μας, φαίνεται σα φύση.¹⁵

Αξίζει εδώ να αναφέρουμε και τη σκέψη του Schopenhauer, ο οποίος βλέπει στα έργα τέχνης ένα ακόμη χαρακτηριστικό.¹⁶ Η μη χρησιμότητα είναι το γνώρισμα που τα καθιστά μοναδικά, καθώς «έτσι υπάρχουν μόνο για τον εαυτό τους, όπως ακριβώς τα λουλούδια». Τα προϊόντα επομένως της διάνοιας, κατά τον Schopenhauer, δεν μπορούν να εξυπηρετήσουν κάποιο χρήσιμο σκοπό. «Η ομορφιά, ως

προϊόν της διάνοιας διαχωρίζεται από τη χρησιμότητα».¹⁷

Όμως, όπως δείχνουν κάποια μοντέρνα έργα όπως η Κρήνη, τα οποία κατέλαβαν μια θέση μέσα στον κόσμο της τέχνης, επιλεγμένα ακριβώς για να μην εκφράζουν τίποτα, όχι μόνο την ομορφιά, αλλά ούτε τη φωτεινότητα, τη λευκότητα ή οποιαδήποτε άλλη ιδιότητα την οποία έτρεξαν διάφοροι ειδικοί να θαυμάσουν. Πρόθεση του Duchamp, με αυτή του τη χειρονομία, όπως λέει κι ο ίδιος, ήταν να αποθαρρύνει την αισθητική. Τα ready-made, όντας αδιάφορα ως αντικείμενα, εξωθούν επομένως στη θεωρία, στην ιστορία της τέχνης και κυρίως στη φιλοσοφία της.

Δεν είναι τυχαίο ότι θεωρητικοί και κριτικοί της τέχνης που ακολουθούν τη σκέψη του Kant, όπως ο Greenberg –η διορατικότητα του οποίου όσον αφορά την περίπτωση του Pollock, αλλά και η συνολικότερη κριτική του πάνω στην αφηρημένη τέχνη, τον καθιστούν ένα από τα σημαντικότερα πρόσωπα της κριτικής της τέχνης του 20^{ου} αιώνα– παρατηρεί ότι η αναθεώ-

ρηση της μιμητικής θεωρίας ήταν το θεμελιακό στοιχείο που «νομιμοποίησε» την αφηρημένη τέχνη.

Αυτό, για τον Greenberg, δεν σημαίνει ότι το αισθητικό κριτήριο της ποιότητας παύει να υπάρχει. Αντιθέτως, το κριτήριο αυτό διατηρείται στην ουσία του ίδιο και είναι μάλιστα αυτό που τον οδηγεί ώστε να μην ασχοληθεί καθόλου με τον Duchamp όπως και με την τέχνη της δεκαετίας του '60. Διότι, η απόρριψη της εννοιολογικής τέχνης που εκκινεί από τον Duchamp, προέρχεται ακριβώς από την «προσκόλληση του Greenberg στην “κλασσική αισθητική”».

Θεωρώντας, όπως ο Kant, ότι η ποιότητα κυριαρχεί μόνο στο πεδίο της εμπειρίας, ο Greenberg κατέληξε αναγκαστικά στο να αποκλείσει κάθε έργο το οποίο δεν έδινε προτεραιότητα στην εμπειρία, ή την απαξίωνε χάριν της θεωρίας, καθώς δεν προσέφερε, αυτό που για τον ίδιο ήταν η ουσία της τέχνης δηλαδή, αισθητική ευχαρίστηση. Η θέση του αυτή σχετίζεται άμεσα και με μια άλλη, σύμφωνα με την οποία –αποδεχόμενος εδώ την υποκειμενική καθολικότητα του Kant– θεωρεί ότι το καλό στην τέχνη

βρίσκεται παντού (σε κάθε στυλ, εποχή, τόπο) και μπορεί να γίνει αντιληπτό από το πεπειραμένο μάτι. Η ποιότητα επομένως δεν αφορά μόνο την εμπειρία, αλλά και το κοινά αποδεκτό γούστο, καθώς η ποιότητα παραμένει απaráλλακτη παντού.

Η κλασσική αισθητική και οι έννοιες με τις οποίες προσπαθεί να αξιολογήσει τα έργα τέχνης αδυνατούν να αντιληφθούν και να εντάξουν στην κατηγορία της τέχνης τα έργα του Duchamp, που θα σημάνουν μια αλλαγή παραδείγματος¹⁸ και θα γίνουν προάγγελος μιας φιλοσοφικής στροφής στην τέχνη, όπως εμφανίστηκε κυρίως στην εννοιολογική τέχνη, τον μινιμαλισμό και την Pop Art.

Ο Αμερικανός φιλόσοφος Arthur Danto, θεωρούσε ότι ένα φιλοσοφικό ερώτημα εμφανίζεται όταν έχουμε δύο πανομοιότυπα αντικείμενα τα οποία ανήκουν σε διαφορετικές φιλοσοφικές κατηγορίες.¹⁹ Σε αντίθεση, δηλαδή, με την περίπτωση Brancusi,²⁰ όπου το αφαιρετικό γλυπτό δεν μπορούσε να γίνεται αντιληπτό σε σχέση με αυτό που αναπαριστά και κατ'επέκταση να θεωρηθεί ως έργο τέχνης, ο Danto εξετάζει τις περιπτώσεις που

2000².

14. Kant, ό.π. σ.157.

15. Kant, ό.π. σ.239.

16. Ο Schopenhauer είδε και στην τέχνη και στη φύση (διαχωρίζοντάς τες όμως), την ικανότητα να μας κάνουν να ανατρέξουμε στην αρχική μας φύση, ως τη μόνη αλήθεια και το μοναδικό περιεχόμενο. Haar, M., *Το έργο τέχνης, Δοκίμιο για την οντολογία των έργων τέχνης*, εκδ. Scripta, σ. 47.

17. Danto, *After the end of Art: contemporary art and the pale of history*, ed. Princeton University Press, 1997, p. 81-82. Μια παρόμοια θέση, είχε διατυπώσει νωρίτερα και ο Montesquieu, λέγοντας: «όταν αντλούμε ευχαρίστηση από ένα πράγμα με κάποια χρησιμότητα, λέμε πως είναι καλό, όταν μας ευχαριστεί να το βλέπουμε χωρίς να διακρίνουμε σ' αυτό οποιαδήποτε χρησιμότητα, το αποκαλούμε ωραίο». Montesquieu, *Περί Καλαισθησίας*, μτφρ. Α. Βέλιος, Αθήνα: Ροές, 2008². σ. 29-30. Επομένως, η 'χρησιμότητα' παρατίθεται εδώ με την υλική της έννοια. Ο Diderot, όπως άλλωστε κι οι περισσότεροι φιλόσοφοι, κάνουν λόγο για μια άλλου είδους χρησιμότητα, θεωρώντας σκοπό της τέχνης την κοινωνική αποστολή (βλ. εισαγωγή στο Μπρεχτ, *Πέντε δυσκολίες για να γράψει κανείς την αλήθεια*, σ.9.). Αυτού του είδους η χρησιμότητα/σκοπιμότητα της τέχνης είναι εμφανής μέχρι τον Μεσαίωνα όπου η τέχνη αντιμετωπιζόταν με σεβασμό κι όχι θαυμασμό, αλλά διαφοροποιείται στη συνέχεια και χρησιμοποιείται μετά την Αναγέννηση (και) για την ανάδειξη της ιδιοκτησίας (βλ. Mr and Mrs Andrews του Thomas Gainsborough, 1750). Ο John Berger, στο βιβλίο του *Η εικόνα και το βλέμμα*, καταδεικνύει και αυτού του είδους τη χρήση της τέχνης.

18. Η έννοια του παραδείγματος αντλείται από τον Thomas Kuhn, και αναφέρεται σε μια αλλαγή ανάλογη με τη δομή μιας επιστημονικής επανάστασης. «Η επιστημονική επανάσταση είναι μία αντικατάσταση του νοητικού πλαισίου μέσα από το οποίο βλέπουν οι επιστήμονες τον κόσμο». Για τον Kuhn, οι επαναστάσεις (τα νέα παραδείγματα) συνεχίζονται εσαεί (βλ. Σφενδόνη-Μέντζου, Δήμητρα, *Φιλοσοφία της Επιστήμης*, Θεσσαλονίκη: Ζήτη, 2004, σ. 50-53 & Kuhn, Thomas, *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*, εισ.-επιμ. Β. Κάλφας, μτφρ. Γ. Γεωργακόπουλος, Β. Κάλφας, Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα, 1981, σ.24-36). Επομένως, εδώ πρόκειται για μια επανάσταση που φέρνει μια αντικατάσταση του νοητικού πλαισίου μέσα από το οποίο βλέπουν την τέχνη οι καλλιτέχνες, οι θεωρητικοί και οι ιστορικοί της τέχνης, τα μουσεία και οι γκαλερί, και εν τέλει και το κοινό.

19. Ο Descartes προσπαθεί να διακρίνει ανάμεσα στην ονειρική εμπειρία και την πραγματική, όταν δεν υπάρχει κάποια εσωτερική διαφορά που τα διαχωρίζει. Ο Kant, προσπαθεί να εξηγήσει ποια είναι η διαφορά ανάμεσα σε μια ηθική πράξη και σε μια ίδια που απλώς συμβαδίζει με τις αρχές της ηθικής. Ο Heidegger, δείχνει ότι δεν υπάρχει κάποια εξωτερική διαφορά ανάμεσα στην αυθεντική και μη αυθεντική ζωή, ωστόσο η διαφορά μεταξύ αυθεντικότητας και μη αυθεντικότητας, παραμένει βαρυσήμαντη. Και η λίστα αυτή εκτείνεται σ' ολόκληρη την ιστορία της φιλοσοφίας.

20. Βλ. στο προηγούμενο τεύχος, «Ιστορίες από το χάσμα μεταξύ θεωρίας και καθημερινής ζωής Ι».

έχουμε δύο φαινομενικά πανομοιότυπα αντικείμενα, εκ των οποίων το ένα είναι έργο τέχνης.²¹

Το ερώτημα που έθεσε ο Duchamp με τη χειρονομία του το 1917, επηρέασε σημαντικά την ιστορία της τέχνης. Το 1964, ο Andy Warhol εκθέτει τα κουτιά απορρυπαντικών *Brillo Box*. Τα κουτιά αυτά ήταν πανομοιότυπα με εκείνα του σούπερ μάρκετ (το μόνο διαφορετικό στοιχείο που είχαν ήταν ότι αυτά του Warhol ήταν κατασκευασμένα από φύλλα κόντρα πλακέ με χειροποίητο στένσιλ).

Για τον Danto, επομένως, ο Warhol με τα *Κουτιά Brillo* έθεσε ένα φιλοσοφικό ερώτημα, στη σωστή του βάση. Ο Duchamp είχε ρωτήσει «τι είναι τέχνη», ενώ ο Warhol διερωτάται: «είναι τέχνη όταν κάτι ακριβώς ίδιο δεν είναι;».

Εικόνα 3. Andy Warhol, *Brillo Box*, 1964, Wikipedia Commons

Η θεσμική θεωρία της τέχνης (Dickie), δηλαδή η θεωρία που λέει ότι κάτι είναι τέχνη όταν το λένε οι ειδικοί της τέχνης (μουσεία, γκαλερί, συλλέκτες), επίσης δεν μπορεί να έχει πλήρη εφαρμογή εδώ. Είδαμε παραπάνω τον τρόπο που αποκλείστηκε το έργο του Duchamp. Αντίστοιχη αντιμετώπιση είχαν και τα *Brillo Box*, καθώς όταν πέρασαν από τους τελωνιακούς υπαλλήλους του Καναδά ο διευθυντής της Εθνικής Πινακοθήκης του Καναδά δήλωσε ότι δεν συνιστούν τέχνη, ενώ δεν τα αγόρασε σχεδόν κανείς.²²

Επομένως, ο Danto θεωρεί ότι χωρίς την ερμηνεία δε θα μπορούσαμε ποτέ να διαχωρίσουμε δύο ή περισσότερα πανομοιότυπα αντικείμενα. Διότι, τι θα έμενε αν από τα *Κουτιά Brillo*, αφαιρούσαμε τα *Κουτιά Brillo*. Η απάντηση που έδινε ο Wittgenstein φαίνεται να είναι «τίποτα».²³ Όμως στην περίπτωση του Warhol, αν από τα *Κουτιά Brillo*, αφαιρέσω τα *Κουτιά Brillo*, αυτό που μένει δεν είναι μηδέν, αλλά το νόημα που το έργο ενσωματώνει σύμφωνα με την πρόθεση του καλλιτέχνη.

Ο Warhol, έτσι, μοιάζει κατά μία έννοια να ολοκληρώνει, αυτό που ξεκίνησε ο Duchamp και σύμφωνα με τον Danto, αποδεικνύει ότι για να είναι κάτι έργο τέχνης χρειάζεται και μια ερμηνεία που να το θεσμοθετεί ως τέτοιο. Αυτό που επομένως δημιουργεί το χάσμα μεταξύ δύο πανομοιότυπων αντικειμένων τοποθετώντας το ένα στην κατηγορία της τέχνης, δεν είναι μόνο μια σύμβαση μεταξύ ειδικών, αλλά κυρίως μια θεωρία την οποία το έργο ενσωματώνει.

21. Danto, *Η μεταμόρφωση του κοινότοπου*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2004.

22. Freeland, *Μα είναι αυτό τέχνη*; Αθήνα: Πλέθρον, 2010, σ. 50-54.

23. Βλ. επίσης τον πρόλογο στο Danto, *Analytical Philosophy Of Action*, Cambridge U.P., 1973. Το παράδειγμα το παραθέτει και στο *Η μεταμόρφωση του κοινότοπου*, ασκώντας κριτική στη φιλοσοφία της πράξης του Wittgenstein (σ. 25-28).

IV. Συμβολές στη θεωρία και στην πρακτική

theories
practice
structure
term
rates
interest
hypothesis
three
include
future
relevant
differ
pure habitat
liquidity
rate
forward
preferred
equals
also
ct
rs
cted
ever
ther
tations

Remarks on Democracy

1

Bjørn Berge

*Deputy Secretary General
of the Council of Europe*

*Ομιλία στις 18^{ες} Διεθνολικές
Συναντήσεις Ναυπλίου (Ναύπλιο,
20-22 Οκτωβρίου 2023).
Ενότητα «Το Βήμα των Θεσμών»*

Dear Stelios,
Distinguished guests,
Ladies and gentlemen,

It is a great pleasure to be here in Nafplion – the first capital of Greece.
An extraordinary beautiful city in an extraordinary beautiful country –
Whose great capital, Athens, is rightly known as the cradle of democracy –
Here in Europe and around the world.
Our modern democracy is, however, under considerable strain and stress.

Challenges from the inside by elected leaders who exploit resentments and stoke fears; erode independent judiciaries and the media; enrich cronies; crack down on civil society and political opposition. And challenged from the outside, by autocrats who spread disinformation, who use corruption and meddle in elections.
Those behind it often seek to undermine the values that are central to functioning democracies –
Openness, inclusion and diversity –
Along with the human rights that have been a feature of modern justice –
And the rule of law, which upholds all of these in the interests of fairness and due process.
This is true at the national level –
And at the international level, where multilateralism is often portrayed as promoting the interests of “the West” – or that the existing world order is a Western

imposition, when in fact the norms and values that anchor it are universal in aspiration – as defined by UN Declaration of Human Rights, which inspired the European Convention of Human Rights.

When in fact, it is about co-operating to ensure a better world in every country, community, and individual – all of us – can live together and prosper.

The Council of Europe has experienced this backlash directly.

The European Convention on Human Rights lays out the rights to which everyone in Europe is entitled by law.

All 46 of our member states have ratified this landmark treaty.

And the European Court of Human Rights interprets it – Issuing judgments that must be implemented and executed across our common legal area.

The Convention and the judgments of the Court have transformed life in Europe for the better.

With the harmonisation of legislation; Ending the death penalty;

Legalising same-sex relationships; And defining and outlawing modern slavery –

To give just three of the many, many examples.

On top of this, we have the European Social Charter – Which includes the rights to health, housing, social security and more.

And a range of specific, legal treaties that cover everything from the prevention of torture –

And the protection of national minorities –

To preventing and combating violence against women and domestic violence –

And the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse.

This acquis of human rights law is a towering achievement. No other continent has matched it –

And yet it is under attack. Anti-rights movements have sprung up;

Judgments from the Strasbourg Court are called into question and sometimes left unexecuted –

Resulting in some people who should be free to live their lives in fact languishing in prison instead –

And we are seeing the terrible effects of democratic backsliding across a whole range of areas – and in all our member states to varying degrees:

Widespread corruption;

Freedom of expression curtailed with clampdowns on independent media;

and journalists intimidated, assaulted and even murdered; Freedom of association and assembly restricted, with laws used, misused and even designed to limit legitimate protest and to shrink civic space;

And threats to the independence of judiciaries, which should be able to operate without fear or favour across our continent.

I believe that it's no exaggeration to say that Russia's appalling and illegal war of aggression against Ukraine is the ultimate example of where these trends lead.

Every one of the examples that I have given of democratic backsliding could easily be found in the Russian Federation in the years leading up to the current conflict.

Perhaps we should have seen these warning signs much earlier.

But, the Council of Europe did the only right thing when it expelled Russia from our Organisation, after the completely unacceptable invasion in February last year.

And if we are to reverse these trends more generally, we need governments

to demonstrate political will.

We need them to embrace multilateral solutions to the cross-border problems that confront our continent – and our world – today.

In the Council of Europe's case, that requires them to redouble their faith – and the commitment – to the common values that bind us together –

And the fundamental principles of democracy –

That have lifted Europe up over the course of the past seven decades.

Can this happen?

I believe that it absolutely can.

Certainly, we can take inspiration from the words issued by European leaders when they met at our Summit of Heads of State and Government in May.

Their Reykjavik Declaration stated their clear and unanimous commitment to the standards and values that we have set.

They recommitted to the implementation of the European Convention on Human Rights –

And recognized their unconditional obligation to abide by the final judgments of the European Court of Human Rights –

As well as agreeing a new set of Reykjavik Principles of Democracy –

With which to measure the health of European democracies.

All of this is also based on a firm will to engage in dialogue and cooperation – which is important so that the reversing of the democratic backsliding that we have seen over recent years, can take place.

But this will need to be a long-term and sustainable commitment.

Maybe we can take inspiration from the unity and resolution we have shown when it comes to supporting our member state, Ukraine –

In every way possible.

Of course in Reykjavik we endorsed the creation of a new Register of Damage –

Which will be victim-centred –

Record the loss and harm inflicted by Russia on the ground –

And serve as a first, necessary step and comprehensive step towards a future compensation mechanism –

An aim that the Council of Europe and its member states also support.

This Register of Damage is made in Europe, but open to the world.

It now has 44 parties and associate members –

Drawn from across three continents – Europe, North America, and Asia –

And includes the European Union.

We hope that its circle of membership will expand further still.

The Register's Conference of Participants has now met twice – And is preparing the ground for a new digital platform and other measures that will ensure an up-to-date and effective Register.

This is very important.

The ongoing war against Ukraine is believed to be the most documented conflict of the twenty-first century.

But we must move quickly to capture the evidence –

And show our determination to hold Russia to account for its crimes.

Accountability is critical for any future, just and sustainable peace –

Something that is reflected in President Zelenskyy's peace plan –

And which is central to the various other measures – that we have also taken to support Ukraine –

From our ongoing, expert-led support for Ukraine's Prosecutor General in the investigation of a series of human

rights violations – war crimes –
And our Lanzarote Monitoring Committee's efforts to ensure that Russia answers for the abduction and fate of the Ukrainian children that have been illegally deported –
Through to our Action Plan on Resilience, Recovery and Reconstruction – Which we have developed with the Ukrainian authorities –
And are now implementing together with them –
In order to support Ukraine and its people now, and indeed for as long as it takes.

Aside from Ukraine, it is of course also right that we are mindful of the new and evolving challenges our societies face.

Again, the Reykjavík Declaration issued at our Summit committed member states to this positive approach. Let me give you three examples. First, Artificial Intelligence, or AI. On this, European leaders committed to "finalising, as a priority" the Council of Europe's new Framework Convention.

This new international treaty will aim to ensure that the development, design and application of AI, so that it upholds human rights standards –
And truly benefit our societies.

Second, the environment and human rights.

With 2023 on course to be the hottest year on record, peppered by extreme weather events –

The Heads of State and Government recognized the triple planetary crisis of pollution, climate change and the loss of biodiversity –

That a clean, healthy and sustainable environment is essential to the full enjoyment of our human rights.

A feasibility study is due next June. Similarly, there was support for our work on a new and updated Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law –

To help tackle the environmental crimes that so often do so much damage to the natural we love.

Negotiations on this began just last week.

These instruments aim to build on previous tools that we have developed –
And the ongoing work is also benefiting from the input of governments and parliamentarians, experts and civil society, as well as other international organisations.

This is an inclusive process designed to ensure the most effective possible approach.

The third and final example from the Reykjavík Declaration, is to step up the work we do on migration and refugees, including the fight against the trafficking and smuggling of migrants. Over recent years we have seen waves of migration for a range of reasons –
And we have always worked with member states to support them in ensuring that those migrants' human rights are respected.

But this has not addressed the scourge of trafficking and smuggling people who are searching for a better life –
But whose lives are in fact put at risk and sometimes lost because of criminal gangs –

As we saw again, so strikingly, this summer –

Not least in the sinking of the Adriana, off the coast of Pylos, with hundreds presumed dead.

This problem is very well understood here in Greece.

But neither Greece nor any other state can be left alone to solve it.

Together, we must find a way to tackle these problems more efficiently, in particular support the frontline states. That is why we are proposing the idea of on a new legal instrument on this –
One that will prevent the crimes, protect the victims, and prosecute the perpetrators.

Last Friday, our Ambassadors met to reflect on what legal frameworks are already in place –
And how we might best move forward.

I hope that we will see swift progress.

Dear friends,
Whatever the Council of Europe does on this issue – or any other key issue for our organisation – we will rely on international co-operation on working together.

Indeed, that spirit – that belief in multilateralism and a rules-based international order – underpins our entire approach.

None of the issues that I have mentioned –

None of the problems addressed by this Organisation –

And none of the issue we will discuss here at this distinguished seminar can be solved by one country alone.

They impact on all of us –
And it is only by our joint efforts –
That we can maximise our impact and make life better for our citizens.

Many of you here today are judges, lawyers and legal academics –

And I hope that you make use of the tools that are available for sharing best practice about the application of Council of Europe standards –

Initiatives like the Superior Courts Network –

And the net-based HELP courses that are growing in number and availability.

But, ultimately, the continued success of our approach will continue to rest on governments' willingness to set and abide by European standards –
To keep faith in our vibrant democracies and multilateralism not just as the alternative to populism –
But as the antidote.

Perhaps the suffering in Ukraine has shored up faith in that future.

Perhaps, the words agreed at Reykjavík were the right ones.

But now we must turn words into actions –

All of us, together, and with determination.

Thank you for your attention.

Οι επιπτώσεις της νέας Σύμβασης για το δίκαιο της θάλασσας επί του διεθνούς δικαίου του εναερίου χώρου

2

Άγγελος Γιόκαρης

Ομότιμος Καθηγητής
Διεθνούς Δικαίου
Νομική Σχολή Ε.Κ.Π.Α.

Εισήγηση στο 5^ο Συμπόσιο Ρόδου-
Καστελόριζου της ΕΕΔΔΔΣ
(3-5-Νοεμβρίου 2023)

Εισαγωγικά

Το Νομικό Γραφείο (Legal Bureau) του Διεθνούς Οργανισμού Πολιτικής Αεροπορίας (International Civil Aviation Organization, I.C.A.O.) είχε ήδη, μεσούσης της διαπραγμάτευσης, από το 1973, για τη Νέα Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας, συμπεριλάβει το 1983 στο πρόγραμμα εργασιών της Νομικής Επιτροπής¹ (Legal Commission) του ICAO το θέμα των ενδεχόμενων επιπτώσεων της Νέας Σύμβασης επί του θεσμικού πλαισίου του ICAO για το διεθνές δίκαιο του εναερίου χώρου.²

Το Νομικό Γραφείο του ICAO, υπέβαλε στη Νομική Επιτροπή την πρώτη της επί του θέματος Έκθεση³ το 1984 με δύο γενικές διαπιστώσεις και επί μέρους παρατηρήσεις.

Το Νομικό Γραφείο παρατήρησε ότι, με βάση το γεγονός ότι το διεθνές θεσμικό πλαίσιο του εναερίου χώρου προηγήθηκε, χρονολογικά (1944), εκείνου της νέας Σύμβασης των Η.Ε. για το δίκαιο της θάλασσας (1982), οι σχέσεις και οι συνέργειες μεταξύ της

1. Ο υπογράφων συμμετείχε στις εργασίες της Νομικής Επιτροπής ως εμπειρογνώμων-εκπρόσωπος του Υπουργείου των Εξωτερικών (1987-2013).
2. Δηλαδή, βασικά την Σύμβαση του Σικάγου (1944) και τα Παραρτήματά της που ρυθμίζουν την οργάνωση και την χρήση του εναερίου χώρου. Βλ. σχετ. Α. Γιόκαρης, Διεθνές Δίκαιο Εναερίου Χώρου, 1996 και Α. Γιόκαρης - Γ. Κυριακόπουλος, Διεθνές Δίκαιο Εναερίου Χώρου, 2013.
3. U.N. Convention on the law of the sea, Implications, if any, for the application of the Chicago Convention, its Annexes and other international air law instruments.

Συμβολές στη θεωρία και στην πρακτική

Σύμβασης του Σικάγου (1944) και της Νέας Σύμβασης του 1982 χαρακτηρίζονται από δυσαρμονίες και έλλειψη συντονισμού στις αντίστοιχες ρυθμίσεις τους.

Αυτό οφείλεται και στο γεγονός ότι καθ' όλη τη διάρκεια (1973-1982) των εργασιών της Συνδιάσκεψης για το δίκαιο της θάλασσας ο ICAO παρέστη ως Παρατηρητής (Observer) με σχετική αδυναμία ουσιαστικής παρέμβασης.

Γενικά, πρέπει να παρατηρηθεί ότι η Σύμβαση του Σικάγου και τα Παραρτήματά της, κυρίως 2 και 11, είχαν υπόψιν τους, κατά το σχεδιασμό της «αρχιτεκτονικής» του εναερίου χώρου, δύο μόνο ζώνες: τις από μακρού υφιστάμενες, δηλαδή την αιγιαλίτιδα ζώνη και την ανοικτή θάλασσα, ενώ η Σύμβαση ΔΘ δομήθηκε στη βάση τεσσάρων ζωνών. Ο ICAO παραβρέθηκε ως παρατηρητής και παρακολούθησε τις εργασίες της Γ' Συνδιάσκεψης για το Δίκαιο της Θάλασσας (1972-1982), χωρίς όμως να διαμορφώσει και υποβάλει στη Συνδιάσκεψη παρατηρήσεις. Αυτό εξηγεί και την προβληματική που αναδύθηκε, μετά το 1983, και οδήγησε στη συμπερίληψη, στο πρόγραμμα εργασιών της Νομικής Επιτροπής του ICAO, των «επιπτώσεων της Νέας Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας επί του Διεθνούς Δικαίου του Εναερίου Χώρου».⁴

Το Νομικό Γραφείο παρουσιάζοντας την Έκθεσή του, το 1984, προς την Νομική Επιτροπή ζήτησε και τα σχόλια των Κρατών-μελών τα οποία όμως με τις εκτιμήσεις της Έκθεσης, όπως

αναμορφώθηκε το 1985, υποβλήθηκαν στην Νομική Επιτροπή το 1987.⁵

Α. Οι θέσεις του Νομικού Γραφείου και της Νομικής Επιτροπής

Εισαγωγικά

Με την προβληματική του υπερκείμενου των θαλασσίων ζωνών εναερίου χώρου⁶, όπως και της υπέρπηξης των στενών διεθνούς ναυσιπλοΐας, ασχολήθηκε η Νομική Επιτροπή του ICAO, στο πρόγραμμα εργασιών της οποίας είχε ενταχθεί, ήδη από το 1983, το θέμα των ενδεχόμενων επιπτώσεων από τη Σύμβαση ΔΘ επί του δικαίου του εναερίου χώρου.

Μια πρώτη μελέτη της Γραμματείας του ICAO συντάχθηκε το 1984 (LC/29-WP/8-1) και μια δεύτερη εισήγηση συντάχθηκε το 1985 (LC/29-WP/8-3) από τον ορισθέντα προς τούτο καθηγητή A.W.G. Kean.

1. Ο εναέριος χώρος της συνορεύουσας ζώνης

Η Σύμβαση της Γενεύης (1958) για την αιγιαλίτιδα και τη συνορεύουσα ζώνη στο άρθρο 24 προσδιορίζει ότι η τελευταία αυτή ζώνη αποτελεί τμήμα της ανοικτής θάλασσας που συνορεύει με την αιγιαλίτιδα ζώνη. Ανάλογο προσδιορισμό περιέχει και η Σύμβαση ΔΘ, όπου το μεν άρθρο 86 ορίζει ότι οι ρυθμίσεις της Σύμβασης ΔΘ για την ανοικτή θάλασσα εφαρμόζονται στα τμήματα της θάλασσας που

4. P.P. Heller, «Airspace over extended jurisdictional zones, in Law of the Sea - Neglected issues», in J.K. Gamble (ed.), Law of the Sea: Neglected Issues, 1979, 135, 1979, G.W. Ash, «1982 UNCLOS- its impact on Air Law», The Air Force L.R., 1987, 35 επ.

5. LC/36-WP/5-2, 4.2.1987

6. Α. Γιόκαρης, Διεθνές Δίκαιο Εναερίου Χώρου - Διστήματος, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1996, 47 επ., G. Kyriakopoulos, «Statut des espaces maritimes et regime juridique de la navigation aérienne», R.G.D.I.P., vol. 2, 2001, 307-329.

δεν περιλαμβάνονται ούτε στην αποκλειστική οικονομική ζώνη, ούτε στην αιγιαλίτιδα ζώνη, ούτε στα εσωτερικά ύδατα (συνεπώς, εφαρμόζονται στη συνορεύουσα ζώνη), αφετέρου δε, στο άρθρο 33 καθορίζονται τα δικαιώματα που το παράκτιο Κράτος μπορεί να ασκήσει στη συνορεύουσα ζώνη.

Η ζώνη συνεπώς αυτή αποτελεί τμήμα της ανοικτής θάλασσας και, επομένως, ο υπερκείμενος εναέριος χώρος είναι διεθνής⁷, χωρίς όμως αυτή η παραδοχή να αποκλείει την εφαρμογή στην εναέρια αυτή ζώνη των δικαιοδοσιών που έχει το παράκτιο Κράτος στην υποκείμενη θαλάσσια ζώνη.

Βέβαια, η κατ' αναλογία επέκταση των ελεγκτικών, σύμφωνα με το άρθρο 33, δικαιοδοσιών του παράκτιου Κράτους και στον υπερκείμενο της συνορεύουσας ζώνης εναέριο χώρο, δεν συναντά ομοφωνία στη διεθνή θεωρία⁸.

Έχει, ωστόσο, υποστηριχθεί και η αντίθετη άποψη, με το επιχείρημα ότι η παραβίαση των νόμων και κανονισμών του παράκτιου Κράτους που προβλέπεται στο άρθρο 33 Σύμβασης ΔΘ μπορεί να γίνει και από αεροσκάφος⁹. Σύμφωνα με το άρθρο 33, στη συνορεύουσα ζώνη (η οποία δεν μπορεί να εκτείνεται πέραν των 24 ν.μ. από τις γραμμές βάσης από τις οποίες μετρείται το πλάτος της αιγιαλίτιδας ζώνης), το παράκτιο Κράτος έχει αρμοδιότητα ελέγχου προκειμένου να προληφθεί «παραβίαση των τελωνειακών, δημοσιονομικών, μεταναστευτικών ή υγειονομικών του νόμων και κανονισμών», καθώς και προκειμένου να τύχουν τιμωρίας «παραβιάσεις των

παραπάνω νόμων και κανονισμών που διαπράχθηκαν στο έδαφός του ή στη χωρική του θάλασσα».¹⁰

2. Ο εναέριος χώρος υπεράνω της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ)

Η Σύμβαση ΔΘ (Μέρος V, άρθρα 55 επ.) δημιουργεί, για πρώτη φορά, μια νέα ειδική ζώνη, την Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ).

Σύμφωνα με το άρθρο 55 της παραπάνω Σύμβασης, «η αποκλειστική οικονομική ζώνη είναι μια περιοχή που βρίσκεται πέραν της αιγιαλίτιδας ζώνης», εκτάσεως maximum «200 ναυτικών μιλίων από τις γραμμές βάσης από τις οποίες μετρείται το πλάτος της αιγιαλίτιδας ζώνης» (άρθρο 57), εντός της οποίας, το παράκτιο Κράτος απολαύει, κατά το άρθρο 56 παρ. 1, συγκεκριμένων και ειδικά οριζόμενων δικαιωμάτων, οικονομικού κυρίως χαρακτήρα, τα οποία έχουν ως εξής:

«(α) κυριαρχικά δικαιώματα που αποσκοπούν στην εξερεύνηση, εκμετάλλευση, διατήρηση και διαχείριση των φυσικών πόρων, ζωντανών ή μη, των υπερκειμένων του βυθού της θάλασσας και του υπεδάφους αυτού, ως επίσης και με άλλες δραστηριότητες για την οικονομική εκμετάλλευση και εξερεύνηση της ζώνης, όπως η παραγωγή ενέργειας από τα ύδατα, τα ρεύματα και τους ανέμους.

(β) δικαιοδοσία, όπως προβλέπεται στα σχετικά άρθρα της παρούσας σύμβασης, σχετικά με:

(i) την εγκατάσταση και χρησιμοποίηση τεχνητών νήσων, εγκαταστάσεων και κατασκευών.

(ii) τη θαλάσσια επιστημονική έρευνα.

(iii) την προστασία και διατήρηση του θαλάσσιου περιβάλλοντος.

(γ) άλλα δικαιώματα και υποχρεώσεις που προβλέπονται από την παρούσα Σύμβαση.

Ο περιορισμένος –και λειτουργικός– χαρακτήρας των αρμοδιοτήτων που εκχωρούνται στο παράκτιο Κράτος προκύπτει εξάλλου και από την παρ. 2 του άρθρου 56 Σύμβασης ΔΘ, σύμφωνα με την οποία:

«Κατά την άσκηση των δικαιωμάτων του και την εκπλήρωση των υποχρεώσεων του στην αποκλειστική οικονομική ζώνη δυνάμει της παρούσας Σύμβασης, το παράκτιο Κράτος λαμβάνει δεόντως υπόψη του τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των άλλων Κρατών και ενεργεί κατά τρόπο σύμφωνο με τις διατάξεις της παρούσας Σύμβασης».

Στον αντίποδα, αντίστοιχη υποχρέωση των υπολοίπων κρατών έναντι του παράκτιου Κράτους κατοχυρώνεται από τη Σύμβαση στο άρθρο 58 παρ. 3:

«3. Κατά την άσκηση των δικαιωμάτων τους και την εκπλήρωση των υποχρεώσεων τους στην αποκλειστική οικονομική ζώνη, δυνάμει της παρούσας Σύμβασης, τα Κράτη λαμβάνουν δεόντως υπόψη τους τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του παρακτίου Κράτους και συμμορφώνονται με τους νόμους και κανονισμούς που υιοθετούνται από αυτό, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας Σύμβασης και με

τους λοιπούς κανόνες του διεθνούς δικαίου, εφόσον δεν αντίκεινται στις διατάξεις του παρόντος μέρους».

Ποια είναι όμως τα δικαιώματα όλων των λοιπών Κρατών, «παρακτίων ή περρίκλειστων»; Σχετική είναι η 1η παρ. του άρθρου 58:

«1. Στην αποκλειστική οικονομική ζώνη, όλα τα Κράτη, παράκτια ή περρίκλειστα, απολαύουν, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που προβλέπονται από τις σχετικές διατάξεις της παρούσας Σύμβασης, των ελευθεριών της ναυσιπλοΐας και υπέρπτησης, και της ελευθερίας τοποθέτησης υποβρυχίων καλωδίων και σωληναγωγών όπως προβλέπει το άρθρο 87, καθώς επίσης και της ελευθερίας χρήσης της θάλασσας για άλλους διεθνώς νόμιμους σκοπούς που συνδέονται με την άσκηση των ελευθεριών αυτών και είναι σύμφωνοι με τις λοιπές διατάξεις της παρούσας Σύμβασης, ειδικότερα στα πλαίσια της εκμετάλλευσης πλοίων, αεροσκαφών και υποβρυχίων σωληναγωγών και καλωδίων».

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω, τα υπόλοιπα Κράτη συνεχίζουν να απολαύουν, παρά την κατοχύρωση των –οικονομικής, κατά τα παραπάνω, φύσης– δικαιωμάτων υπέρ του παράκτιου Κράτους, της ελευθερίας ναυσιπλοΐας και υπέρπτησης¹¹, της τοποθέτησης «υποβρυχίων καλωδίων και σωληναγωγών», καθώς και την ελευθερία «χρήσης της θάλασσας για άλλους διεθνώς νόμιμους σκοπούς...»¹². Μπορεί να θεωρηθεί ότι αυτή η τελευταία ελευθερία περιλαμβάνει και το δικαίωμα διεξαγωγής αεροναυτικών

7. N. Calkins, The contiguous air space zone in international law, JALC 1958, σελ. 223 και επ., C. Debbasch, La zone contiguë en droit aerien, RGAE 1961, σελ. 249 και επ.

8. Βλ. σχετικά J.L. Magdelénat, Les implications de la nouvelle Convention sur le droit de la mer en droit aerien, A.D.M.A., 1985, 328.

9. Βλ. K. Hailbronner, Freedom of the Air and the Convention on the Law of the Sea, AJIL, vol. 77, 1983, 514.

10. Βλ. Από την Έκθεση της Νομικής Επιτροπής τα σχόλια της Ολλανδίας LC/26-WP/5-22/4.2.87.

11. K. Hailbronner, «The legal regime of the airspace above the EEZ», Air Law, vol. 8, 1983, 30-44.

12. Πρβλ. όσον αφορά την ελευθερία ναυσιπλοΐας εντός της ΑΟΖ, την κρίση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης στην υπόθεση *Στρατιωτικές και Παραστρατιωτικές Ενέργειες εντός και κατά της Νικαράγουα* (27.6.1986), σύμφωνα με την οποία η πόντιση ναρκών στην ΑΟΖ αποτελεί παρεμβολή στο δικαίωμα της ελεύθερης ναυσιπλοΐας που απολαύουν τα αλλοδαπά πλοία (Rec. 1986, § 214).

ασκήσεων¹³, από μακρού εθιμικά καθιερωμένο δικαίωμα όλων των κρατών στην ανοικτή θάλασσα. Ευνόητο είναι ότι, στα πλαίσια των άρθρων 56 § 2 και 58 § 3, το μεν παράκτιο Κράτος δεν θα πρέπει να παρακωλύει τη –σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο– άσκηση του δικαιώματος αυτού, αφ' ετέρου δε τα διοργανώνοντα ασκήσεις Κράτη εντός της ΑΟΖ συγκεκριμένου παράκτιου κράτους οφείλουν να «λαμβάνουν δεόντως υπόψη τους τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις» του Κράτους αυτού, όπως αυτά καθιερώνονται από τη Σύμβαση του 1982. Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι η κατά το άρθρο 58 § 1 «ελευθερία υπέρπτησης» υφίσταται πάντοτε στα πλαίσια των περιορισμών που προβλέπονται από τη Σύμβαση Σικάγου και τα Παραρτήματά της, σχετικά με τη παροχή Υπηρεσιών Εναέριας Κυκλοφορίας (ATS) εντός των Περιοχών Πληροφόρησης Πτήσεων (FIR). Γενικά και συμπερασματικά, θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι από τη συνδυασμένη ερμηνεία των άρθρων 56 και 58 προκύπτει ότι το παράκτιο Κράτος που ανακήρυξε ΑΟΖ διατηρεί το δικαίωμα ελέγχου, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, επί αεροναυτικών δραστηριοτήτων που το παράκτιο Κράτος έχει τη δικαιοδοσία, ή το κυρίαρχο δικαίωμα, να ασκήσει εντός της θαλάσσιας ή εναέριας ζώνης της ΑΟΖ.¹⁴

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να διακρίνουμε:

1. Σε περίπτωση που το Κράτος που ανακήρυξε ΑΟΖ είναι το ίδιο Κράτος που παρέχει υπηρεσίες εναέριας κυκλοφορίας υπεράνω της ΑΟΖ, στα πλαίσια του νομικού κα-

θεστώτος του FIR, η κατάσταση διαγράφεται απλή, δεδομένου ότι μια και μόνο κρατική οντότητα καλείται να «συνδυάσει» την άσκηση των οικονομικών δικαιωμάτων που απορρέουν από την ΑΟΖ με την παροχή ATS υπηρεσιών υπεράνω της ΑΟΖ.

Στην περίπτωση αυτή, εφαρμόζεται πλήρως η Σύμβαση Σικάγου και τα Παραρτήματά της 2 και 11 περί κανόνων αέρος και υπηρεσιών εναέριας κυκλοφορίας, εφ' όσον το άρθρο 58 παρ. 2 προβλέπει ότι εφαρμόζονται και άλλοι συναφείς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, αν δεν υπάρχει ασυμβίβαστο.

2. Δεν μπορεί όμως να αποκλειστεί η περίπτωση, το «σενάριο», άλλο Κράτος να ασκεί τα οικονομικά δικαιώματα στα πλαίσια της ΑΟΖ, ως παράκτιο, και, υπεράνω της ΑΟΖ –ή τμήμα αυτής– να υφίσταται Περιοχή FIR άλλου κράτους, το οποίο και έχει την αρμοδιότητα παροχής των αντίστοιχων υπηρεσιών εναέριας κυκλοφορίας. Σε τέτοια περίπτωση, θα πρέπει, σε εφαρμογή των προαναφερθέντων άρθρων 56 παρ. 2 και 58 παρ. 3 Σύμβασης ΔΘ, να υπάρξουν στην πράξη διαδικασίες συνεργασίας και συντονισμού μεταξύ των δύο αυτών κρατών, ώστε η εναέρια κυκλοφορία υπεράνω της ΑΟΖ να μην τεθεί σε διακινδύνευση εξαιτίας της άσκησης των δικαιωμάτων, στα πλαίσια της ΑΟΖ, από το παράκτιο Κράτος, και, αντίστροφα, τα οικονομικά δικαιώματα του παράκτιου Κράτους να μην υποβαθμιστούν λόγω των αναγκών της εναέριας κυκλοφορίας και τη

–συναφή– άσκηση των αρμοδιοτήτων της αρμόδιας «Αρχής» FIR.¹⁵

3. Ο εναέριος χώρος υπεράνω της Υφαλοκρηπίδας

Στη Σύμβαση ΔΘ, οι ρυθμίσεις σχετικά με το νομικό καθεστώς της υφαλοκρηπίδας περιέχονται στο VIο Μέρος (άρθρα 76 επ.).

Το θέμα του νομικού καθεστώτος των υπερκειμένων της υφαλοκρηπίδας υδάτων, αλλά και του υπερκείμενου εναερίου χώρου, ρυθμίζεται κατά σαφή τρόπο, από το άρθρο 78 Σύμβασης ΔΘ, το οποίο ουσιαστικά αναπαράγει τη ρύθμιση του άρθρου 3 της Σύμβασης της Γενεύης του 1958 για την Υφαλοκρηπίδα:

«1. Τα δικαιώματα του παρακτίου Κράτους στην υφαλοκρηπίδα του δεν θίγουν το νομικό καθεστώς των υπερκειμένων υδάτων ή του εναερίου χώρου επάνω από τα ύδατα αυτά.

2. Η άσκηση των δικαιωμάτων του παρακτίου Κράτους στην υφαλοκρηπίδα δεν πρέπει να παραβιάζει ή να παρενοχλεί κατά τρόπο αδικαιολόγητο το δικαίωμα της ναυσιπλοΐας ή τα άλλα δικαιώματα και ελευθερίες που αναγνωρίζονται από την παρούσα Σύμβαση υπέρ τρίτων Κρατών».

Κατά συνέπεια, το νομικό καθεστώς της υφαλοκρηπίδας ουδόλως επηρεάζει το νομικό καθεστώς του υπερκείμενου εναερίου χώρου.

Ωστόσο, και δεδομένου ότι το παράκτιο Κράτος έχει δικαίωμα να προχωρήσει στην κατασκευή, εκμετάλλευση και χρήση τεχνητών νήσων και εξεδρών στην υφαλοκρηπίδα και

να δημιουργήσει ζώνες ασφαλείας εκτάσεως 500 μέτρων γύρω από τις εγκαταστάσεις αυτές (άρθρα 60 παρ. 1, 4, 5 και 77, 80 Σύμβασης ΔΘ), έχει υποστηριχθεί ότι το δικαίωμα αυτό (του παράκτιου Κράτους) θα πρέπει να επεκταθεί αντίστοιχα και στον εναέριο χώρο.¹⁶ Η δικαιολογητική βάση αυτής της επέκτασης θα πρέπει να αναζητηθεί στο ότι η προστασία των τεχνητών νήσων-εξεδρών αποτελεί *condicio sine qua non* για την ακώλυτη απόλαυση των οικονομικών δικαιωμάτων του παράκτιου Κράτους στην υφαλοκρηπίδα¹⁷.

Περαιτέρω, και πάντα στα πλαίσια της συνδυαστικής ανάγνωσης των άρθρων 60 παρ. 1, 4, 5 και 77, 80 Σύμβασης ΔΘ, είναι δυνατόν, σε περίπτωση που η υφαλοκρηπίδα ενός κράτους υφίσταται «κάτω» από την περιοχή FIR άλλου κράτους, να υπάρξει η απαίτηση μιάς «συνδιαχείρισης», για τις ανάγκες της εναέριας κυκλοφορίας, όσον αφορά τον (περιορισμένης έκτασης) εναέριο χώρο υπεράνω της ζώνης των 500 μέτρων γύρω από τα τεχνητά νησιά και τις εξέδρες.

Πρόκειται για μια προοπτική που πρέπει *a priori* να εξετασθεί, στα πλαίσια οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, δεδομένου ότι, σύμφωνα με τα παραπάνω, αν, μετά από συγκεκριμένη οριοθέτηση, η τουρκική υφαλοκρηπίδα εκτείνεται εντός τμήματος του FIR Αθηνών, είναι πιθανό η Τουρκία να ζητήσει, στη βάση των παραπάνω ρυθμίσεων, τη «συνδιαχείριση» του εναερίου χώρου υπεράνω εξεδρών που θα εγκαταστήσει στα πλαίσια της

15. Βλ. από την Έκθεση της Νομικής Επιτροπής τα σχόλια της Αργεντινής, Βραζιλίας, Καναδά και Μεξικού, LC/26 -WP/5-2, 5-4, 5-5 και 5-21/4.2.87.

16. Βλ. από την Έκθεση της Νομικής Επιτροπής τα σχόλια της Σουηδίας LC/26-WP/5-30 της 4.2.87.

17. Βλ. τις σχετικές απόψεις του J.-L. Magdelénat, «Les implications de la nouvelle Convention sur le droit de la mer en droit aérien», A.D.M.A., 1985, σελ. 329.

13. A.V. Lowe, «Some legal problems arising from the use of the seas for military purposes», Marine Policy, vol. 10, 1986, 171-84, B.A. Bocjek, «Peacetime military activities in the E.E.Z. of third countries», Ocean Development and International Law, vol. 19, 1988, 445-468.

14. Βλ. σχετικά και K.G. Park, La protection de la souveraineté aérienne, Paris, Pedon 1991, 132 και Grief, Public International Law in the airspace over the high seas, Nijhoff, 1994, 10-11.

άσκησης των εκ της υφαλοκρηπίδας δικαιωμάτων της.

4. Η «ελευθέρη» υπέρπτηση των στενών διεθνούς ναυσιπλοΐας

Η Σύμβαση ΔΘ καθιέρωσε, για πρώτη φορά, στο άρθρο 38 το δικαίωμα «ελευθέρης» υπέρπτησης αεροσκαφών -πολιτικών, κρατικών και, φυσικά, στρατιωτικών- πάνω από στενά διεθνούς ναυσιπλοΐας¹⁸. Η Σύμβαση της Γενεύης του 1958 δεν αναγνώριζε τέτοιο δικαίωμα για αεροσκάφη. Ειδική πρόβλεψη για την ελευθερία αεροπλοΐας υπήρχε στη Συνθήκη της Λωζάννης του 1923 για το καθεστώς των Στενών¹⁹, αλλά η Σύμβαση αυτή καθιέρωσε ειδικό συμβατικό καθεστώς που δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί ότι αποτελεί έστω και ένδειξη για την αναγνώριση γενικότερου εθιμικού κανόνα σχετικού με το δικαίωμα υπέρπτησης πάνω από στενά διεθνούς ναυσιπλοΐας. Το ίδιο ισχύει και για την πρόβλεψη που υπάρχει και στη Συνθήκη του Montreux του 1936²⁰ για το νομικό καθεστώς των Στενών (άρθρο 23), η οποία αντικατέστησε τη Συνθήκη της Λωζάννης του 1923.

Σχετικά, η Σύμβαση ΔΘ προβλέπει, στο άρθρο 34 παρ. 1 (8), ότι οι ρυθμίσεις της δεν επηρεάζουν το «νομικό καθεστώς» στα στενά στα οποία η διέλευση ρυθμίζεται εν όλω ή εν μέρει από διεθνείς συμβάσεις που ισχύουν από μακρού, ειδικά σχετιζόμενες με τέτοια στενά.

Ως προς το δικαίωμα «ελευθέρης» υπέρπτησης, η Σύμβαση ΔΘ, στο άρθρο 39, επιβάλλει ορισμένες υποχρεώσεις²¹ που συνίστανται κυρίως στην υποχρέωση συνεχούς και ταχείας υπέρπτησης, στην υποχρέωση αποχής από ενέργειες που μπορούν να θίξουν την εθνική κυριαρχία και την ασφάλεια των παράκτιων στα στενά κρατών ή είναι αντίθετες με τις αρχές του διεθνούς δικαίου.

Ειδικά για το δικαίωμα υπέρπτησης των αεροσκαφών, το άρθρο 39 §3 ορίζει ότι τα διερχόμενα αεροσκάφη υποχρεούνται να τηρούν τους κανόνες εναέριας κυκλοφορίας που επιβάλλει η Σύμβαση του Σικάγου και τα Παραρτήματα της και να συντονίζονται στις καθιερωμένες διεθνείς συχνότητες επικοινωνίας για την εναέρια κυκλοφορία.²²

Όσον αφορά τα κρατικά-στρατιωτικά αεροσκάφη, πρέπει να επισημανθεί ότι η παρ. 3 (α) του άρθρου 39 προβλέπει ότι θα συμμορφώνονται «κανονικά» (normally) με τα μέτρα ασφαλείας και ότι θα επιχειρούν πάντα υπολογίζοντας την ασφάλεια της αεροπλοΐας. Η υποπαράγραφος αυτή αναφέρεται στο άρθρο 3 (δ) της Σύμβασης Σικάγου, στο οποίο επισημαίνεται η ευθύνη του κράτους νηολόγησης του κρατικού-στρατιωτικού αεροσκάφους κατά την κίνηση του εντός των Περιοχών Πληροφόρησης Πτήσεων υπό την ευθύνη ενός τρίτου κράτους.

Βέβαια, η αναφορά του όρου «κανονικά» (normally) αφήνει περιθώρια

για εξαιρέσεις, αλλά γενικά πρέπει να σημειωθεί ότι η παράγραφος 3 (α) Σύμβασης ΔΘ είναι δεσμευτική για τα κρατικά-στρατιωτικά αεροσκάφη, δεδομένου ότι συνιστά παραχώρηση για την άσκηση του δικαιώματος «ελευθέρης» υπέρπτησης των κρατικών-στρατιωτικών αεροσκαφών υπεράνω στενών διεθνούς ναυσιπλοΐας που καλύπτονται από αιγιαλίτιδα ζώνη του παράκτιου στα στενά κράτους, διότι, χωρίς την παραχώρηση του δικαιώματος αυτού από το άρθρο 39 Σύμβασης ΔΘ, τα κρατικά-στρατιωτικά αεροσκάφη θα υπέκειντο στο καθεστώς διέλευσης-υπέρπτησης ύστερα από προηγούμενη παροχή διπλωματικής άδειας και όχι μόνο σχεδίου πτήσης. Σε κάθε περίπτωση, η υπαγωγή των κρατικών αεροσκαφών στους τεχνικούς κανόνες του ICAO, υπό τους όρους του άρθρου 39 § 3, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μόνο τα κρατικά αεροσκάφη που έρχονται σε επικοινωνία με το Κέντρο Ελέγχου Περιοχής απολαμβάνουν του δικαιώματος της «transit» διέλευσης²³.

Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με το άρθρο 42 παρ. 5 Σύμβασης ΔΘ, το Κράτος νηολόγησης του αεροσκάφους -και του κρατικού, στρατιωτικού αεροσκάφους- υπέχει διεθνή ευθύνη για κάθε ζημία που προκαλείται από τη μη συμμόρφωση των διερχομένων αεροσκαφών προς τους νόμους ή τους κανονισμούς του παράκτιου κράτους.

Από το άρθρο 42 παρ. 5 συνάγεται ότι το παράκτιο Κράτος έχει δικαιοδοσία να εκδίδει νόμους ή κανονισμούς σχετικά με τη διέλευση αεροσκαφών²⁴, σύμφωνα και με την πρόβλεψη του άρθρου 2 παρ. 2 ΚΑΔ.

Η ερμηνεία αυτή είναι σύμφωνη και με το θεσμικό πλαίσιο της Συμβάσεως του Σικάγου και των Παραρτημάτων της, ειδικότερα του Παραρτήματος 11 σχετικά με τις αρμοδιότητες του παράκτιου κράτους²⁵.

Β. Η αντιστροφή της προβληματικής επί των επιπτώσεων

Το Νομικό Γραφείο και η Νομική Επιτροπή του ICAO διερεύνησαν, σε μία πρώτη περίοδο (1983-1994), τις ενδεχόμενες επιπτώσεις της Νέας Σύμβασης (1982) για το δίκαιο της θάλασσας επί του διεθνούς δικαίου του εναερίου χώρου υιοθετώντας μία στάση αναμονής (1994) ενόψει της πρακτικής εφαρμογής της Σύμβασης η οποία τότε (1994) είχε τεθεί σε ισχύ.

Πράγματι, με το θέμα ασχολήθηκε ειδικότερα η Νομική Επιτροπή, κατά την 29^η Σύνοδό της, τον Ιούλιο του 1994.²⁶

Η Νομική Επιτροπή αποφάσισε να παραμείνει το θέμα υπό «ενεργό μελέτη» (*active study*), με το σκεπτικό ότι θα έπρεπε να εξετασθεί πρώτα η πρακτική εφαρμογή της Σύμβασης ΔΘ από τα Κράτη, ούτως ώστε να δια-

23. Park, όπ. παραπ., σελ. 127. Για τη θέση της Νομικής Επιτροπής του ICAO: LC/26-WP5-1, σελ. 14. Για την αντίθετη θέση των ΗΠΑ: LC/26-WP-36.

24. Η θέση αυτή προβλήθηκε από Ισπανία, Ελλάδα, Μαρόκο, κατά την 7^η Συνδιάσκεψη για το Δίκαιο της Θάλασσας. Βλ. σχετικά K. Hailbronner, «Freedom of the air and the Convention on the Law of the sea», όπ. παραπ., 495 επ.

25. W.M. Reisman, «The Regime of Straits and National Security: an Appraisal of International Law Making», A.J.I.L., vol. 74, 1980, 48-76.

26. Σημ. 8 της ημερήσιας διάταξης: *United Nations Convention on the law of the sea: Implications, if any, on the Chicago Convention, its Annexes and other instruments of International Air Law*.

18. Βλ. Στ. Πολυδωρού, Στενά που χρησιμοποιούνται για διεθνή ναυσιπλοΐα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, 71 επ.

19. 24.7.1923, LNTS 28, N. 24/25.8.1923, ΦΕΚ Α', 238, άρθρα 1 και 2 και Παράρτημα.

20. Convention regarding the Regime of the Straits between the Mediterranean Sea and the Black Sea, 20.7.1936, σε διεθνή ισχύ από 9.11.1936, 173 LNTS 213, AN 2/1936, ΦΕΚ Α' 333.

21. Βλ. Κ. Ιωάννου/Α. Στρατή, Δίκαιο της Θάλασσας, β' έκδ., Σάκκουλας, 2000, 131.

22. Βλ. από την Έκθεση της Νομικής Επιτροπής τα σχόλια της Ελλάδας, Ιταλίας, Ολλανδίας, Σοβιετίας και Τουρκίας LC/26-WP/5-13, 5-18, 5-22, 5-30 και 5-32.

φανεί αν ανακύπτουν προβλήματα και ενδεχόμενες επιπτώσεις.²⁷

Σε μία δεύτερη περίοδο όμως (1994-2004) η κατεύθυνση αντιστράφηκε: αντικείμενο διερεύνησης, πλέον, ήταν η διαπίστωση των επιδράσεων του διεθνούς δικαίου του εναερίου χώρου επί της Νέας Σύμβασης για το δίκαιο της θάλασσας, κυρίως όσον αφορά τις θαλάσσιες ζώνες και την κίνηση των πλοίων.

Ήδη και προ του 1982 υπήρχαν σαφείς ενδείξεις για την προσπάθεια οργάνωσης του θαλασσιού χώρου κατ'αντιστοιχία προς τον εναέριο χώρο.

Στον εναέριο χώρο, εθνικό και διεθνές, το αεροσκάφος κινούμενο εντός των διεθνώς συμφωνημένων και καθορισμένων Περιοχών Πληροφόρησης Πτήσεων βρίσκεται υπό συνεχή καθοδήγηση, παρακολούθηση και επιτήρηση εντός εγκαθιδρυμένων αεροδιαδρόμων διεθνούς εναέριας κυκλοφορίας.

Στις θαλάσσιες ζώνες, όπως καθιερώθηκαν με τη Σύμβαση Γενεύης (1958) και Ηνωμένων Εθνών (1982), δεν επιχειρήθηκε προσέγγιση του οργανογράμματος του εναερίου χώρου υιοθετήθηκαν όμως λύσεις εντός ή και εκτός του θεσμικού πλαισίου της Νέας Σύμβασης του 1982 που προσπαθούν να ανταποκριθούν στα αιτήματα για την οικονομική εκμετάλλευση, την προστασία του περιβάλλοντος, την ασφάλεια ναυσιπλοΐας και την εξυπηρέτηση εθνικών συμφερόντων ασφάλειας.

Ο γενικός προσανατολισμός συνίστατο στην πρόβλεψη θαλασσιών διαδρόμων ναυσιπλοΐας²⁸ εντός των ζωνών που ήδη έχουν καθιερωθεί στα πλαίσια της 1982 ή και εκτός, σε ζώνες για ειδικούς σκοπούς που θεσμικά στοιχεία για την υποστήριξη των ανιχνεύονται, άμεσα ή έμμεσα, στην υπάρχουσα Σύμβαση.

Για την υποστήριξη των προβληθέντων αιτημάτων θεωρήθηκε ότι η «προστατευτική» αρχή (protective principle) όπως κατοχυρώθηκε εθιμικά ή και συμβατικά (π.χ. στην 1982) προσφέρει επαρκή νομική βάση.

Ήδη, πριν από το 1982, ο Καναδάς είχε ανακηρύξει, στα Αρκτικά ύδατα²⁹, ζώνες προστασίας από την μόλυνση, ζώνες οι οποίες, μετά το 1996, μετεξελήχθηκαν σε ΑΟΖ καθιερώνοντας ταυτόχρονα διαδρόμους ναυσιπλοΐας.

Η νέα Σύμβαση του 1982 προβλέπει την οργάνωση «οικολογικών» ζωνών, στο Κεφάλαιο XII, εντός των υφιστάμενων ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας, και ο έλεγχος για λόγους προστασίας του περιβάλλοντος καλύπτεται, μερικώς, και από το Διεθνές Ναυτικό Οργανισμό (IMO), ο οποίος υποδεικνύει και τις περιοχές όπου θα εγκαθιδρυθούν (άρθρο 211§6, αλλά και από τη Διεθνή Σύμβαση³⁰ για την πρόληψη της μόλυνσης από τα πλοία (1973).

Μετά το 1982 η εγκαθίδρυση «οικολογικών» ζωνών απέκτησε μια δυναμική με περιφερειακή καθιέρωση επί πολυμερούς συμβατικής βάσεως ή και

μονομερώς αν ανταποκρίνονται στα κριτήρια της MARPOL.³¹

Οι Συμφωνίες αυτές –με εξαίρεση αυτές που αφορούν την εθνική ασφάλεια και άμυνα³²– είναι συμβατές με την Σύμβαση του 1982 αν ανταποκρίνονται στους όρους του άρθρου 311 της Σύμβασης και δεν παραβιάζουν δικαιώματα από την Σύμβαση τρίτων κρατών μελών διότι, βέβαια, εγκαθιδρύουν παράλληλα συστήματα που ισχύουν μόνο μεταξύ των μελών τους.³³

Μετά την καθιέρωση «νέων» ζωνών και θαλασσιών διαδρόμων ναυσιπλοΐας το επόμενο βήμα αντιστοίχισης με την οργάνωση του εναερίου χώρου ήταν η υιοθέτηση ενός συστήματος παρακολούθησης-επιτήρησης των πλοίων.

Σχετικά, οι Η.Π.Α. υπέβαλαν, τον Ιούνιο του 2022 στην Επιτροπή Ναυτικής Ασφάλειας (Maritime Safety Committee, MSC) πρόταση Σχεδίου Κανονισμού για την παρακολούθηση-εξακρίβωση ταυτότητας και φορτίου του πλοίου όταν κινείται σε διεθνή ύδατα (Longue Range Identification and Traffik, L.R.I.T.), στοιχεία που θα ζητούσαν το κράτος του λιμένα προορισμού και το παράκτιο κράτος περίπλευση.

Καίτοι η πρόταση συνάντησε αρκετές αντιρρήσεις διότι εμπεριείχε και υποκρυπτόμενες προθέσεις ελέγχου των πλοίων για λόγους ασφαλείας του κράτους, τελικά έγινε δεκτή και ο Κανονισμός ίσχυε από τον Ιανουάριο του 2008 ενσωματωμένος στη SOLAS.

Ενόψει όλων των ανωτέρω εξελίξεων, η Νομική Επιτροπή κατά τη 32^η Σύνοδό της, το Μάρτιο του 2004, σχολίασε ότι μάλλον έπρεπε να αντιστραφεί το αντικείμενο της έρευνας και να αναζητούνται οι επιπτώσεις του διεθνούς δικαίου του εναερίου χώρου επί της Νέας Σύμβασης του Η.Ε. για το δίκαιο της θάλασσας!

27. (σημ. 8.8 της Έκθεσης της Νομικής Επιτροπής: «...the Committee believed that it would be prudent to wait the practical implementation of the Convention by States to see whether any major problems would in fact arise which require the attention of the Legal Committee»).

28. SPADI Fabio, Navigation on Marine protected areas: National and International Law, ODIL 2000.

29. CANADA ARCTIC Water Pollution Prevention Act (1970)

30. MARPOL 73-78

31. Crjerde Kristina, High seas maritime protected areas, TIJNMCL 2001

32. Van Dyke John, Balancing navigational freedom with environment and security concerns, JIELP 2003

33. Yokaris Angelos, Freedom of navigation and “protected maritime areas in the IMO, in Prof. Kapardis Andreas – Dr. Samara – Krispis Anast. (eds), Protecting the Environment from Human Intervention, 2018, 17cn.

Réflexions théoriques et analyse critique du dialogue G/T* après la période illusoire de « l'apaisement de l'ébullition »

3

I. Th. Mazis

Professeur émérite
Faculté des sciences
économiques et politiques
de l'Université Nationale et
Kapodistrienne d'Athènes
Département d'Études
Turques et Asiatiques
Modernes

1) Fondement théorique et questions de méthode : Droit international et géopolitique pour les planificateurs de la politique étrangère

Le 24 mai 2012, Barack Obama, alors président des États-Unis, est apparu en ligne en tant qu'invité d'honneur dans le cadre du concours scolaire national (américain) annuel (The National Geographic GeoBee) organisé par la Société nationale de géographie (National Geographic Society) des États-Unis. Lors de son apparition au concours, le populaire président américain a défini la notion de **géographie** et a souligné **son ampleur en tant qu'outil important afin de comprendre le monde qui nous entoure**. Un besoin provenant de temps anciens, relatif à chaque culture, mais concernant particulièrement ceux qui travaillent dans les affaires publiques et surtout à notre époque, les spécialistes en relations internationales et les analystes de toutes spécialités et libertés scientifiques.

Le président a donc déclaré ce qui suit :

*"The study of geography is about more than just memorizing places on a map. It's about understanding the complexity of our world, appreciating the diversity of cultures that exists across continents. And in the end, it's about using all that knowledge to help bridge divides and bring people together"*¹²

* G/T : Dialogue gréco-turc

1. <https://www.politico.com/blogs/politico44/2012/05/obama-asks-geography-bee-question-124490>
2. <https://www.socialstudies.com/blog/the-importance-of-geography-in-the-classroom-applications-beyond-k-12/>

(«L'étude de la géographie ne se résume pas à la simple mémorisation de zones sur une carte. Il s'agit de comprendre la complexité de notre monde, dans le besoin d'apprécier la diversité des cultures existantes sur chaque continent [géographique]. Et en fin de compte, il s'agit de notre besoin d'utiliser toute cette connaissance/ces informations afin de pouvoir combler les fossés qui nous séparent et d'amener les gens à être ensemble, les uns avec les autres. »)

La géographie est donc un ...facteur impitoyable. Non seulement parce qu'elle fait référence à la formation de notre monde naturel, mais en tant que **géographie politique - économique - culturelle**, elle étudie l'empreinte de la situation politique (des États, des économies, des routes commerciales, des routes de déplacement des populations, etc.). En tant que telle, elle est inexorable.... Inexorablement cynique et objective. Surtout en tant que mère nourricière de l'analyse géopolitique. Car tous les autres éléments d'une analyse géopolitique sont plus ou moins exposés ou sujets à des changements. Naturels ou non. La géographie, cependant, non... Du moins pas de manière naturelle. Au moins à titre de présomption. On peut bien sûr créer un canal, drainer un lac, ou en créer un artificiel, ou encore construire une île artificielle. Mais tout cela, au-delà de la dimension constructive et strictement économique ou juridique, créent également de nouvelles données dans le domaine géopolitique (puis géostratégique). L'ouverture des canaux de Suez ou de Panama n'étaient pas seulement des merveilles de l'ingé-

nierie ou de la construction navale mondiale du XIXe siècle. Ils ont également radicalement modifié la géographie universelle. Tout comme la fonte progressive de la banquise arctique. Ils ont, donc, inévitablement changé également la vision analytique géopolitique scientifique des Systèmes comprenant géographiquement les projets en question.

Partant de cette prémisse, selon laquelle la Géographie est l'élément fondamental et générateur d'une analyse géopolitique moderne, on commence à étudier « au niveau des espèces » les domaines scientifiques constitutifs, afin d'évaluer et de pondérer tous les piliers correspondants du pouvoir géopolitique, ainsi que les indicateurs et facteurs géopolitiques qualitatifs-quantitatifs, tels qu'ils ont été organisés par l'Analyse Géopolitique Systémique (AGS) que j'ai eu l'honneur de présenter au niveau mondial il y a quelques années, et laquelle nous avons développée et élaborée avec mon équipe à l'Université Nationale et Kapodistrienne d'Athènes, en tant que méthodologie proposée pour établir une analyse géopolitique fiable. Sur cette base, et afin d'élaborer un modèle pour capter la redistribution du pouvoir des différents acteurs du système complexe étudié, on divise les matières étudiées en 4 piliers principaux (a. Défense - Sécurité, b. Économie, c. la Politique, et d. le pilier qui tient compte des données à caractère culturel, ainsi que la structure et l'organisation de la possession et de la fourniture des renseignements (Culture-Information).

Parmi eux, le droit international occupe une place prépondérante. Soit de manière immédiate et principale,

dans le 3ème Pilier « la Politique », soit aussi dans d'autres Piliers, à titre indirect et accessoire.

Or, pour nous, le droit international est un outil dans notre analyse, et même très important, tout comme d'autres sciences empruntent également des outils d'analyse importants. Le physicien, le chimiste, l'ingénieur, ainsi que l'économiste ont besoin de mathématiques. L'économiste, cependant, a besoin par ex. de statistiques, mais aussi d'outils sociologiques ou d'autres outils d'autres sciences pour se consacrer de manière globale et efficace. Aucun mathématicien n'a jamais pensé à remettre en question la nécessité de l'utilisation des mathématiques par d'autres sciences. Tout comme l'inverse. La relation de cette collaboration extrêmement efficace, fondée bien évidemment sur le respect mutuel (tant sur le plan personnel que scientifique) entre le physicien Einstein et le mathématicien Karatheodori est connue et désormais historique. Une relation modèle pour une collaboration interdisciplinaire ultérieure et une analyse interdisciplinaire qui plus est à l'échelle mondiale.

Je ne développerai pas ici l'aspect positif de l'interdisciplinarité et son apport bénéfique aux sciences qui en dépendent de toute façon, puisqu'elle est dans leur ADN scientifique, comme essentiellement la Géopolitique.

Mais je voudrais le souligner, à travers un exemple négatif, pour l'illustrer davantage.

Un cas révélateur d'une tentative d'analyse géopolitique probléma-

tique, accompagnée d'une évaluation incorrecte de la composition géostratégique, en raison d'une connaissance insuffisante des données du droit international sur le sujet en la matière, a été celui de la prise de parole publique d'un Grec bien connu, qui est en fait un journaliste particulièrement expérimenté et absolument fiable (G. Papachristou, consultant éditorial du journal « Ta Nea », que je suis et apprécie) qui a évoqué, devant la caméra³, à propos des relations gréco-turques, et en particulier sur la démarcation des zones maritimes, ce qui suit :

« La mer Égée n'est pas un lac grec. Si on n'accepte pas que la Turquie soit également présente, nous ne pourrions pas entretenir de relations de bon voisinage. ... 500 kilomètres de côtes turques bordent la même mer. Les côtes turques ne sont pas différentes des côtes grecques qui donnent sur la mer Égée. »⁴

Mais personne ne conteste que la Turquie, ayant des côtes qui donnent sur la mer Égée, a également le droit de revendiquer certaines zones maritimes dans la région. La question est de savoir lesquels, combien, et si la délimitation des zones maritimes de chaque côté se fera selon les règles applicables et dans le cadre réglementaire plus large fixé par le droit international (en particulier le droit de la mer) pour les cas similaires, au niveau international ou si cela doit être fait au-delà et en dehors de celui-ci.

En fait, cet événement a particulièrement préoccupé les médias turcs.

Plus précisément, dans un article de presse datée du 1er août 2023, sur le site du journal progouvernemental à orientation islamique et à grand tirage « Sabah », intitulé « *Grande confession sur la Turquie par un journaliste grec ! Il a attiré l'attention sur la plus grande erreur de la Grèce* », on a tenté d'utiliser cette déclaration comme instrument de propagande interne auprès de l'opinion publique turque à l'intérieure, mais aussi à l'étranger. D'une part, à l'intérieur de la Grèce, mais également à l'échelle internationale. Et cette question est un élément de formation d'une analyse géopolitique globale. Tant au niveau de sa composante grecque, qu'au niveau de sa composante turque.

Il est dès lors clair que l'analyse géopolitique, ainsi que la synthèse géostratégique, non seulement elles ne sont pas « opposées » au droit international, mais qu'elles le respectent du point de vue méthodologique et l'invoquent avec un dévouement et un respect particuliers, tout comme les autres outils méthodologiques qu'elles utilisent, comme la géographie, la cartographie, l'analyse mathématique, les statistiques, l'économie et tant d'autres, qui pour nous sont des outils de travail et c'est pourquoi nous les honorons et les respectons de façon absolue et de la même manière. Tout comme un artiste, un peintre par exemple, respecte et prend soin de ses pinceaux de la même manière, ou de sa toile, ou de ses peintures, ou de son chevalet, ou de tous les autres moyens qui lui sont nécessaires pour composer son œuvre. L'œuvre elle-même, bien sûr, est le résultat d'une définition philosophique et mentale, d'une conception spirituelle, d'une méthode mentale et épistémologiquement robuste.

C'est exactement pourquoi, comme la science de l'analyse géopolitique - je ne me laisserai pas de le souligner - nécessite une synthèse mathématique rigoureuse ou la prise en compte de toutes les composantes individuelles qui agissent au sein du système étudié de la manière la plus objective possible, dans un monde idéal, si l'on invitait 1 000 analystes géopolitiques du monde entier à analyser un système déterminé aléatoirement mais néanmoins spécifique dans le monde, s'ils agissaient de bonne foi, ils finiraient essentiellement par cosigner exactement le même texte. À l'étape suivante, bien entendu, qui est la synthèse géostratégique, qui concerne un « commettant » précis (État, organisation internationale, coalition d'États, entreprise, ONG, etc.), au profit duquel elle est élaborée, alors bien sûr, les choses seront différentes, et les considérations géostratégiques seront différenciées considérablement....

2) La Haye et ses aspects : application du droit international et de l'analyse géopolitique

Nous savons - les esprits les plus avisés au niveau international - que, de nos jours, le débat public concernant le processus de reprise du dialogue avec la Turquie se concentre (que ce soit en pire ou en mieux) sur des questions spécifiques, dont l'une d'elles est le processus de La Haye. La question principale qui se pose est de savoir si nous devons recourir à La Haye et dans l'affirmatif, sous quelles conditions et avec quelles « lignes rouges », etc.

Je n'entrerai bien sûr pas dans le volet

3. Chaîne web Alert TV, dans l'émission de Vas. Polyzou, 14 juillet 2023 (<https://www.youtube.com/watch?v=dk3TcPNqWdM>).

4. <https://hellasjournal.com/2023/08/i-tourki-ekmetallevente-dithen-exomologisi-ellina-dimosiografou-an-den-dechtoume-oti-to-eggeo-den-ine-elliniki-limni-den-boroume-na-echoume-schisis-kalis-gitonas/?fbclid=IwAR2JvPV-v6guw9hHm-4T3QcOORXh6RbQdgveLgmdl7M1xNSCRwz4ILmyYzAY>.

juridique du sujet. Le brillant collègue, professeur de droit international et ancien ambassadeur de notre pays à Strasbourg, M. Stelios Perrakis avait déjà écrit dans le passé une excellente monographie sur la Cour internationale de Justice de La Haye⁵, mais aussi, relativement récemment (2012)⁶ il a publié un article documenté dans Foreign Affairs à propos du recours devant la CIJ. Récemment, notre collègue distingué, M. Christos Rozakis, a également écrit à ce sujet. Comme d'autres...

Permettez-moi de faire une observation, purement géopolitique, mais qui contient aussi des éléments importants d'analyse juridique. Comme exigé, après tout. Sinon comment ?

Je suis principalement motivé par des textes récemment rendus publics par des groupes de collègues et par des commentateurs indépendants (principalement dans le journal agréé « TA NEA », mais aussi ailleurs), par l'école de pensée des institutions de politique étrangère (sises en Grèce), et d'autres qui, d'une manière ou d'une autre, sont en convergence les uns avec les autres. Ces textes font valoir notamment la position qu'à l'heure actuelle « s'ouvre une fenêtre d'opportunité (!) excellente et unique » (!) qu'il ne faut pas perdre afin de résoudre, par tous les moyens possibles, le problème de la délimitation du plateau continental et de la zone économique exclusive (ZEE) (puisque les frontières sont ou seront communes) de sorte qu'en « clôturant les questions » avec la Turquie, commence une période de réconciliation, d'ab-

sence de menaces et de tensions « qui mènera à une ère de prospérité et de paix dans la région ». Les partisans de cette position spéculent - pour ne pas dire qu'ils considèrent comme acquis - que le coût d'une résolution de cette question est acceptable, car cela permettra essentiellement de résoudre les questions en suspens, faisant ainsi de cette fenêtre une véritable opportunité pour une nouvelle ère dans les relations gréco-turques.

En fait, inspirés apparemment par la ferveur collective de l'écriture, quatre écrivains sont allés jusqu'à affirmer que le malaise provoqué par la non-résolution de la question du plateau continental pendant tant de décennies, a causé les coûts exorbitants de la défense nationale qu'ils ont calculé (avec la correction requise) pour atteindre le niveau de la dette publique, laissant entendre (bien que cela ne soit pas expressément déclaré) que si nous nous hâtons d'accepter un règlement de l'affaire, évidemment aux conditions défavorables proposées par l'autre partie (*puisque le style du texte implique que la responsabilité de l'échec à trouver une solution jusqu'à présent repose uniquement sur la ligne « nationale » (sic) « dure » d'Athènes depuis près de cinq décennies, absolvant complètement Ankara et ses objectifs géostratégiques qu'ils semblent ignorer, voire ne pas concerner la pensée analytique des quatre écrivains distingués; honnêtement, je ne sais pas ce qui est le plus douloureux...*), cela soulagera notre pays de la nécessité d'adopter des dépenses militaires correspondantes dans un

5. <https://www.politeianet.gr/books/9789601505644-perrakis-e-stelios-ant-n-sakkoulas-to-diethnes-dikastirio-ton-inomenon-ethnon-65577>.

6. Stelios Perrakis, « La Grèce et La Haye : plateau continental, Chypre, Skopje et dédommagements allemands » *Foreign Affairs, Hellenic edition*, 14/12/2012 (<https://foreignaffairs.gr/articles/69086/stelios-perrakis/i-ellada-kai-i-xagi?page=show>).

avenir proche ou immédiat, puisque le seul facteur qui les imposait (la question pendante, formellement juridique, de la délimitation du plateau continental dans la mer Égée) aura été définitivement éliminé.⁷

Sincèrement, si un extraterrestre résident de notre Galaxie lisait ce texte particulier sur ce qui s'est passé dans ce pays au cours des 5 dernières décennies, il se demanderait comment cette solution si... simple n'a pas été envisagée par 1) tous les occupants du palais Maxímu pendant tant d'années, 2) tant de brillants Diplomates passés par le Ministère grec des Affaires étrangères, ou par 3) le Ministère de la Défense, ou par 4) le Ministère de la Santé et de la Prévoyance, et surtout par 5) le Ministère des Finances, ainsi que d'une manière générale par 6) tant de personnalités politiques qui ont formé et siégé pendant des décennies dans de nombreux KY-SEA⁸ !!!

Je suis cependant surpris que parmi les membres du groupe des rédacteurs se trouvent également des collègues très sérieux qui, je pense, n'ont probablement pas étudié en profondeur l'intégralité du texte et

l'ont néanmoins cosigné, en conférant - sans le vouloir - du prestige et du sérieux à ses positions totalement irréalistes. Je ne dirai pas « des analyses », car le terme perd malheureusement tout son sens.

Ma question est simple et de nature géopolitique. Rationnellement géopolitique, comme l'exige la science de la géopolitique :

Comment le savent-ils, comment en sont-ils sûrs et considèrent cela comme un acquis dans leurs rapports et dans leur planification ultérieure, ces collègues analystes qui estiment que la Turquie, une fois qu'elle aura obtenu l'apaisement du prétendu différend par la « fenêtre d'opportunité » (sic), au lieu de le respecter et au lieu de se satisfaire et donc de « bien se tenir » pour le prochain « siècle » de miel, **ne se précipitera-t-elle pas à élever de nouvelles revendications par de nouvelles menaces et de nouveaux défis ?** D'autant plus qu'elle a constaté que les précédentes (tant avec elle-même, mais aussi avec d'autres, comme avec Skopje, ou avec Chypre, etc.) **lui ont apportées des avantages tangibles sur les plans juridique, diplomatique et in fine géopolitique ?**

7. « ... Pour équilibrer à la fois la situation tant à l'intérieur (dissuasion) qu'à l'extérieur (interception) du pays, nous dépensons d'énormes ressources et trop des efforts diplomatiques. On estime dépenser en moyenne environ 4% de notre PIB au cours des 50 dernières années à la défense. En prix courants, nous avons dépensé au total près de 400 milliards d'euros (soit exactement le montant de la dette publique actuellement) ! Il est donc possible que la course aux armements, lancée en raison de notre différend sur le plateau continental, nous ait jusqu'à présent coûté plus que tout bénéfice escompté provenant des ressources de production de richesses du plateau continental. À cela s'ajoute le coût d'opportunité. Si cette somme était investie dans l'état-providence, les infrastructures et d'autres objectifs d'utilité publique, elle pourrait produire un effet multiplicateur sur l'économie et la société. En outre, dans quelques années, les gisements d'hydrocarbures, même s'ils existent et sont exploitables, n'auront plus de sens en raison de la crise climatique et de la transition écologique inévitable qui en résultera. ... », Alexandros Diakopoulos, Petros Liakouras, Kostas Yfantis, Konstantinos Filis, « Relations gréco-turques : En traçant la route vers La Haye », journal « Kathimerini », 30.07.2023 (<https://www.kathimerini.gr/politics/562544773/ellinotyrkika-ichnilatontas-ton-dromo-gia-ti-chagi/>).

8. NdT : Conseil gouvernemental de sécurité nationale

D'où émane cette confiance, en gardant à l'esprit, en outre, que c'est essentiellement la raison pour laquelle tant d'autres Premiers ministres dotés d'un mandat fort, d'ailleurs, (Konstantinos Karamanlis, A. Papandreou, K. Mitsotakis, K. Karamanlis, A. Samaras), même les jeunes les plus disposés à « apaiser les esprits » (Simitis, Tsipras) n'ont-ils finalement pas accepté le même arrangement, dans le passé ?

D'ailleurs, ma question n'est pas seulement une curiosité de bonne foi d'une personne géopolitiquement concernée, mais c'est une préoccupation raisonnable tirée des origines du comportement impérialiste turc daté non seulement de plusieurs années, ou de décennies, mais - je dirais - ...de siècles ! D'autant de siècles en effet, que ceux qui alimentent l'enjeu néo-ottoman des révisionnistes turcs et des « timoniers » de Turquie. Permettez-moi simplement de rappeler comment le nouveau ministre turc des Affaires étrangères, Hakan Fidan, lors de la cérémonie de passation des pouvoirs du ministère des Affaires étrangères, a mentionné qu'il prend en charge l'« office » du ministère des Affaires étrangères, en employant l'ancienne terminologie ottomane plutôt que la

terminologie turque moderne.

Ces exigences ne sont pas simplement des conjectures, vagues ou même arbitraires. Elles ont déjà été explicitement et officiellement formulées par la Turquie dans le cadre de contacts exploratoires, et même pour être précis dans ceux de 2002-2003, sous le gouvernement du Premier ministre K. Simitis et du ministre des Affaires étrangères Georges A. Papandréou, entre l'ambassadeur, aujourd'hui malheureusement décédé, M. Anastasios Scopelitis, et son homologue turc M. Uğur Ziyal, vice-ministre permanent des Affaires étrangères, avec en tant que conseiller juridique, Deniz Bölükbaşı. Dans ces exigences, le cadre de la délimitation a été *largement* convenu, où : « *Après 18 tours, divers scénarios d'extension partielle des eaux territoriales entre 8 et 10 milles marins pour la mer Égée étaient envisagés, tandis que les côtes continentales disposeraient de 12 milles marins. L'espace aérien national serait ajusté en conséquence.* »⁹. Et malgré tout cela, la partie turque ne s'en est pas contentée, mais a souligné que cette conclusion ne l'obligeait pas à continuer de soulever les questions « *incidentes* » pertinentes de ses autres revendications.¹⁰ En conséquence,

9. Nefeli Lygerou, « Contacts exploratoires : Le roman de la négociation gréco-turque », SLPRESS.gr, 12/10/2020 (<https://slpress.gr/ethnika/diereynitikes-epafes-to-mythistorima-tis-ellinotyrkikis-diapragmateysis/>).

10. « ... » *Par rapport à cette position ferme, ce compromis constituait une grande retraite grecque. Il y était également déclaré expressément que les deux parties étaient convenues que toutes les « questions incidentes » seraient résolues par la Cour internationale de Justice. Il convient de noter qu'Athènes n'a pas soumis à Ankara la question de reconnaître la compétence générale de la Cour.*
« *Quand Anastasios Scopelitis avait demandé des éclaircissements sur ce qu'étaient les « questions incidentes », son interlocuteur avait évité de les nommer, affirmant en général qu'« Ankara aura le droit de soulever n'importe quelle question qu'elle jugera ». Et, naturellement, c'est la Cour qui jugera si ce qui sera soulevé par la partie turque est « incident » ou pas. L'ambassadeur turc a en effet précisé que son pays maintiendra intactes ses positions, si la Cour les considère en tant que « non-incidents » et refuse de donner un avis sur la substance. ...* », Stavros Lygeros, « Ce qui était prévu dans le quasi-accord lors

la partie grecque, comme prévu par ailleurs, a fait marche arrière, car cela dépassait la limite acceptable de l'opportunité géopolitique et donc de la « tolérance » politique du gouvernement grec de l'époque¹¹ pour l'ensemble des négociations. C'est ce qu'a révélé dès 2006 dans son article important intitulé « *Au bord de La Haye en 2003* » dans le journal « Kathimerini » du 4 juin 2006, le journaliste de renom Stavros Lygeros, qui nous le rappelle même depuis lors dans tant d'interviews ou dans ses textes.

La conclusion géopolitique résultant de l'étude du cas en question est que les Turcs connaissaient naturellement qu'« Athènes » (même « l'Athènes » des Simitis - George A. Papandréou) n'accepterait pas quelque chose de similaire. Ils ont donc préféré faire voler en éclat tout ce qu'ils avaient gagné jusqu'à ce moment-là pour une raison très simple : **La « clôture » définitive de l'issue des relations gréco-turques n'était PAS et continue de NE PAS être acceptable pour la Turquie, même avec un accord satisfaisant (pour la partie turque) sur le plateau continental (/la ZEE). Ils veulent bien plus que ça. Depuis lors**

et jusqu'à nos jours. Après tout, ils l'ont ensuite exprimé avec la doctrine de la Patrie Bleue et du Ciel Bleu qui y est associé.

Alors???

Alors, celui qui à Athènes, ou ailleurs, rêve notamment « de nos jours » d'une fenêtre soi-disant d'opportunité avec un accord « réaliste et apaisant » sur le plateau continental - la ZEE avec la Turquie, où la Grèce... « saignera », mais tout ...sacrifice en vaudra la peine...(sic), comme un geste de coût acceptable - bénéfice escompté), puisqu'il suffira pour satisfaire et ainsi « apaiser » pour de bon la « bête » vorace révisionniste et qu'ainsi elle soit enfin sauvée des aspirations grandioses de la Turquie, il se trompe lourdement !

Et c'est précisément là que se fonde la réflexion de certains d'entre nous concernant la perspective de La Haye (peut-être pas tous, puisque plusieurs autres sont a priori et universellement opposés, point de vue que je n'adopte évidemment pas).

« Nous » - « les Autres » - sommes concernés, **non bien sûr parce que nous n'avons pas confiance dans le droit international en général, ou**

des contacts exploratoires - Un reportage d'actualité sur le passé », SLPRESS.gr, 25/01/2021 (<https://slpress.gr/ethnika/ti-provlepe-i-par-oligo-symfonia-stis-diereynitikes-ena-epikairo-reportaz-apo-to-parelthou/>).

11. « ...Réunion pour La Haye
L'acceptation du cadre de règlement spécifique a été décidée lors d'une réunion secrète tenue au Palais Maxímu, en décembre 2003. Kostas Simitis, George Papandreou, le secrétaire général du ministère des Affaires étrangères Charis Pampoukis, le directeur du cabinet du Premier ministre Nikos Themelis, le vice-ministre des Affaires étrangères Christos Rozakis et les ambassadeurs Sotiropoulos et Skopelitis y ont participé. Lors de cette réunion, l'état d'avancement des contacts exploratoires entre la Grèce et la Turquie a été évalué. On a estimé qu'il y avait une approche sérieuse et substantielle entre les deux parties, pour la signature d'un compromis pour le recours à La Haye concernant la délimitation du plateau continental... », Nefeli Lygerou, « Contacts exploratoires : Le roman de la négociation gréco-turque », SLPRESS.gr, 12/10/2020 (<https://slpress.gr/ethnika/diereynitikes-epafes-to-mythistorima-tis-ellinotyrkikis-diapragmateysis/>).

Ainsi, il a été décidé que la Grèce pouvait discuter avec la Turquie de sa demande d'extension sélective de ses eaux territoriales dans la mer Égée, dans certains endroits de 6 milles, dans d'autres de 8 milles, dans d'autres de 10 et dans d'autres de 12 milles.

dans l'institution juridictionnelle internationale suprême qu'est la CIJ, ni bien sûr parce que nous contestons la résolution (basée sur le DI) juridictionnelle d'un différend juridique international tel que perçu par Athènes depuis des décennies. Après tout, la position de la politique étrangère d'Athènes est ancienne et consolidée (peut-être à quelques légères exceptions près) : elle souhaite et soutient le règlement du seul et unique différend gréco-turc en vertu du droit international. Tant de notre propre [différend] avec la Turquie, que ceux de tous les autres, sans distinction, au niveau international, notamment la question chypriote, mais aussi d'autres questions internationales en suspens, comme l'attitude, en principe favorable, de la Grèce à l'égard de l'Ukraine, qui a subi l'invasion de l'armée russe.

Notre objection est de nature purement géopolitique et tenant au fait qu'il semble que l'on tente d'utiliser La Haye comme une « plaque tournante » servant au règlement partiel à caractère conciliant avec la Turquie, en quête de la satisfaction « définitive » (sic) de ses autres visions expansionnistes dans la région.

En simplifiant, l'objection à La Haye ne concerne pas un manque de respect à son égard en tant qu'institution juridictionnelle internationale, mais reflète plutôt notre forte préoccupation quant à la perspective de l'utiliser comme mécanisme contraignant de concessions irréversibles et purement déséquilibrées par la Grèce vis-à-vis de la Turquie sur la base d'attentes faussement apaisées d'une paix future fragile et d'une pseudo-stabilité entre les deux côtes de la mer Égée, et en particulier en Méditerranée orientale, qui pour

nous, devrait sans aucun doute inclure Chypre qui, surtout dans le contexte géostratégique actuel, ne pourrait être retirée de l'équation des relations gréco-turques.

Ceci afin que nous n'ayons pas de malentendus, intentionnels ou pas, quant à savoir si et dans quelle mesure nous sommes d'accord ou pas avec la perspective de La Haye.

Certes, nous sommes d'accord, mais pas dans le sens apaisant, et donc géopolitiquement suicidaire, suggéré et soutenu par les bons collègues de divers « groupes de réflexion internationale ».

Donc en conclusion, « oui », l'analyse et l'évaluation du cadre juridique de la négociation du seul et unique (selon Athènes, du moins à ce jour...) différend juridique avec la Turquie (pour la délimitation du plateau continental- ZEE et l'élaboration de l'argumentation juridique appropriée). Celle-ci, nous devrions la préparer sur la base, bien entendu, de la science du droit international. Cependant, l'évaluation de tout coût (des éventuels « dérogations / concessions » par rapport à cette éventuelle attitude d'Athènes), l'évaluation de tout bénéfice et la décision sur l'opportunité d'accepter ou de rejeter les demandes turques devrait toujours se faire **par le biais d'une évaluation géopolitique** des coûts et des avantages, en évaluant la **réalité géopolitique du complexe de la Méditerranée, de l'Asie centrale, de la mer Noire et du Grand Moyen-Orient et la conjoncture géostratégique qui en résulte.**

Et, malheureusement, je ne vois pas cette dimension globale de l'analyse dans les points de vue de ceux qui sont « disposés » à appliquer l'option à la hâte et d'une manière générale

apaisante, puisqu'il n'est pas évident qu'ils l'aient suffisamment évaluée en la reliant au contexte géostratégique plus large du complexe géopolitique spécifique de notre région.

C'est exactement ma / notre préoccupation..., qui rejoint les craintes d'autres acteurs internationaux et nationaux.

À Athènes, mais je dirais aussi à Paris. Et ailleurs...

L'adoption d'une approche apaisante similaire, indistinctement et surtout de manière déraisonnable, constitue à la fois une erreur méthodologique et scientifique inhérente, mais aussi un choix diplomatique et national, à fortiori, malheureux qui, je le crains, conduira avec une précision mathématique dans une atteinte, sans précédent et en tout cas irréversible, aux intérêts de notre « commettant » national commun (j'imagine)...

Du peuple grec...

De l'hellénisme, en général, en Grèce, à Chypre, mais aussi de la diaspora dans son ensemble !!! (qui a récemment acquis le droit de vote, elle est donc désormais légitimée d'avoir son mot à dire dans les affaires publiques !!!

The Syrian crisis: context, implications and prospects

4

Vivi Kefala

*Professor of International
Relations
in the Greater Middle East
and North Africa*

The context and the evolution of the Syrian crisis

The Syrian regime since 1970, when Hafez Al-Assad seized power by a coup, has remained in power until today, ruling with an iron fist and suppressing any dissident political party, whether Islamic or secular. It is an authoritarian regime, although it formally maintains all the institutional characteristics of a Republic.

Since then, Syrian political life has been characterized by:

- The unbreakable ties between the ruling Baath Party and the army
- The political alliance among religious minorities, namely the Alawites (a Shiite sect to which the Assad family also belongs) and the Christian communities of Syria. This alliance, combined with the close relationship between the Baath Party and the military, excludes the vast majority of the population, who are Sunni Muslims, from power.
- The political repression targeted primarily the Muslim Brotherhood, to preserve the secular character of the state, but also the secular opposition parties, or at least what it was left of them. Subsequently, there was no organized opposition in the country.
- Authoritarianism, arbitrariness, and corruption¹

1. Kefala, V. *International politics in the Middle East and unresolved conflicts: Palestine, Lebanon, Syria, Iraq*. Ed. Sideris, Athens, 2021, pp 239 – 243 (in Greek)

For all these reasons, the Arab uprisings of 2011 wouldn't have much effect on Syria, as they didn't have on other Arab countries, such as in Morocco. Yet, the sporadic and not at all massive demonstrations that began in March 2011 in Syria they were treated with particular cruelty by the regime, as it was the case in the city of Daraa. Because of this disproportionate harsh attitude of the regime, the protests, demanding the democratization of the regime, turned into an uprising demanding the overthrow of the regime, which soon became an internal crisis.

Consequently, all the hidden rivalries that could not be expressed came to the surface, such as the serious economic and social problems, as well as the main cleavages: on the one hand between secular and Islamic political forces and on the other hand between the Sunni majority (which calls for the overthrow of the regime and seeks power) and the coalition of Alevites and Christian minorities, which seek to preserve it. Thus while the ongoing struggle has religious characteristics, it is not of a religious nature; it revolves around the quest for power.² Ultimately, the Syrian regime was not overthrown, as it happened in Libya, precisely because it had the full support of the army and internal security forces, as well as the support of Iran and the Russian Federation, countries with which the Assad regime has established mutually beneficial

relations. The relations with Iran and the Lebanese Hezbollah reinforced the regional policy of both Damascus and Tehran, which, after September 11, 2001, had been included by then US President Bush Jr. in the "Axis of Evil" and were isolated internationally.³ Finally, the revival of Damascus-Moscow relations has allowed political and diplomatic support for Syria, as well as its rearmament, while the Russian Federation has regained air and naval bases in Syria and Moscow is therefore once again present in the "warm seas".

The constant and stable support of the Assad regime by its allies and the political fragmentation of its opponents were decisive factors in the evolution and perpetuation of the Syrian crisis. In particular, the political strengthening of the Muslim Brotherhood and the emergence of terrorist Islamic organisations, such as Al-Nusra, the Syrian arm of Al-Qaeda, as well as the unstable situation in neighbouring Iraq, where Al-Qaeda of Iraq (AKI) had already begun to operate, combined two crises; one in Iraq and one in Syria. This way, AKI was able to gain territorial sovereignty, renamed itself as the Islamic State of Iraq and Syria, and in 2014, it declared itself an Islamic Caliphate, choosing to break away from its parent organisation Al Qaeda and with its Syrian arm, Al Nusra.⁴ Moreover, the fragmentation of the opponents of the Syrian regime and the emergence of many armed

2. Ajami, F. *The Syrian Rebellion*. Stanford, CA: Hoover Institution Press, 2012.

3. Adham, S. Hizbollah's Intervention in Syria: Causes and Consequences, in Hinnebusch R. - Sauli, A. (eds) *The War for Syria*. New York, Routledge 2020, pp. 69-82. Ahmadian, H. - Payam, M. Iran's Syria Strategy: The Evolution of Deterrence. *International Affairs*, No 95, pp 341-64, 2019.

4. Byman, D.L. - Williams, J. R. ISIS vs. Al Qaeda: Jihadism's global civil war. *Brookings Institute*, February 24, 2015. <https://www.brookings.edu/articles/isis-vs-al-qaeda-jihadisms-global-civil-war/> (access: 28/03/2022).

organisations have created a fertile ground for the transformation of the Syrian crisis into a proxy war⁵, which is a decisive reason for the perpetuation of the conflict in Syria, with disastrous consequences for the country and for the regional stability.

The effects

1. The impact on Syria

The war, which has been going on since 2011 until today, has had a dramatic impact on Syria, as 1.5% of the Syrian population has lost their lives, of which three hundred thousand are civilians⁶; a large part of the Syrian population is facing a humanitarian disaster;⁷ and Syria, ultimately, is witness to one of the world's largest refugee crisis of our time. There are approximately eight million Syrians internally displaced and more than four million refugees, scattered in numerous places with the majority being in Lebanon, Jordan and, most notably, in Turkey (3.6 million).

At the same time, many of the country's infrastructures has been destroyed, while the terrorists of the so-called Islamic Caliphate have destroyed cultural monuments, such as the ones in Palmyra, and committed atrocities against civilians or "infidels", such as the Yetzidis. Finally, Islamic terrorism did get stronger in Syria and Iraq. Taking advantage of the fertile ground in those countries,

'Caliphate' spread and grew through collaborations and allegiances with small terrorist organisations operating in most countries of the Middle East and Africa.⁸ Consequently, the asymmetric threat of terrorism remains real and serious, even after the expulsion of the forces of the so-called Islamic Caliphate from the territories it had occupied in Iraq and Syria, as cells of the organisation still seem to exist in these two countries.

2. The regional impact

However, the war on Syria has a significant impact on the neighbouring subsystems, on the one hand because of the spread of Islamic terrorism in these regions and on the other hand because of the huge refugee flows. It should be noted at this point that the increased number of refugees is being exploited by countries in the region, such as Turkey, to the detriment of its neighbours as well as a leverage to acquire political and economic gains. Also, in many cases, refugees do not enjoy their legal rights in their host countries and their presence often causes negative reactions against them among local populations. On the other hand, due to the fact that Syria remains a source of regional instability and the conflict is still ensuing, the Syrian crisis has become a field of confrontation among regional actors, who claim increased influence

in post-war Syria and they are indirectly fighting against each other by participating in the proxy war waged in the country.

The key actors in this war are Iran, an ally of the Assad regime, which continues to be considered by Israel as an existential threat. Israel in response to this threat frequently bombards, in a rather regular basis, Iranian forces' positions in Syria, as well as those of the Lebanese Hezbollah. The other ally of the Syrian regime, Russia, is in for the 'long-game' as it understands that Bashar al-Assad must be in a position of strength whenever the negotiations that will end the war take place, otherwise Moscow risks losing its bases on Syrian territory.⁹

The situation is further complicated by Turkey's Middle Eastern policy, which not only seeks to extend its influence in neighbouring countries, but also fears the outcome of the Kurdish issue in Syria and the establishment of so-called Democracy of Rojava.¹⁰ Ankara, which has been trying, unsuccessfully, to deal with the Kurdish question at home since 1982, is very actively involved in the Syrian crisis. At first its involvement focused on the support of armed opposition groups, both secular and Islamic and in 2015, Turkey tried, unsuccessfully, to involve NATO in the Syrian crisis by shooting down a Russian warplane on the pretext that

it had violated Turkish airspace.

As a result, relations between Turkey and Russia reached a nadir, but soon President Erdogan managed to re-approach his Russian counterpart, Vladimir Putin, and Russian-Turkish cooperation began in many fields, including the sale of Russian advanced weapon systems to Turkey. This is a cooperation which, despite causing problems within NATO, continues to this day, as the US still considers Turkey as an important ally and has avoided imposing real sanctions on it. Syria, however, remains an area of tension for the Russia-Turkish relations. Indeed, the cooperation between Russia and Turkey is not without contradictions, given that their objectives, in both Syria and Libya, are diverging. Moscow wishes to maintain the Assad regime in power, to which the Syrian Kurds are neutral, having created their own self-governing institutions in the so-called Republic of Rojava. On the contrary, Turkey is seeking to overthrow it, and it has already carried out three armed invasions on northern Syria and has occupied a large part of it.¹¹ Ankara's aim is to establish there a kind of protectorate in order to cut off the Syrian Kurds from its borders, while planning to alter the population of the Kurdish areas under its control by repatriating Syrian refugees present on its territory¹².

5. Mekki, U. Syrian Civil War: Important Players and Key Implications. A Factsheet. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, Vol. 7, No. 7, August 2015, pp. 4-10.

6. UN: More Than 300,000 Civilians Killed in 10 Years of Syrian War. Available [here](#) (access:20/12/2022).

7. The UN Refugee Agency, January 2022. <https://www.unrefugees.org/emergencies/syria/> (access:20/12/2022). See also: The UN Refugee Agency, July 2022, Available [here](#) (access:20/12/2022).

8. Al-Hajj, T. The Insurgency of ISIS in Syria. *Carnegie Endowment for International Peace*. March 15, 2022. <https://carnegieendowment.org/sada/86643> (access: 28/03/2022).

9. Borshchevskaya, A. Russia's Strategic Success in Syria and the Future of Moscow's Middle East Policy. *The Washington Institute for Near East Policy*. January 23, 2022. Available [here](#) (access: 25/02/2023).

10. Dilar, D. Construire la démocratie sans l'État. *Ballast*, Vol. 1, N° 6, 2017, pp : 78-89. Regarding the Kurdish issue as a whole see: Bengio, O. (et al.) *Kurdish Awakening: Nation Building in a Fragmented Homeland*. University of Texas Press, 2014.

11. Stewart, M. A. What's at stake if Turkey invades Syria, again. *MEI@75*, December 7, 2022. <https://www.mei.edu/publications/whats-stake-if-turkey-invades-syria-again> (access:25/01/2023).

12. Siccardi, F. How Syria Changed Turkey's Foreign Policy. *Carnegie Europe*, September 14, 2021. Available [here](#) (access: 15/01/2022)

The other major power, the US, backed the Syrian Kurds, whom it considers a reliable ally and a very capable fighting force against Islamic terrorism, which ultimately played a very important role in the defeat of the so-called Islamic Caliphate.¹³ As expected, Turkey reacted strongly to Washington's support for the Syrian Kurds, just as it had reacted to the creation of the security enclave created by the Americans and their allies in northern Iraq after the 1991 war.

Last but not least, Saudi Arabia, like several Arab countries, sought the fall of the Assad regime by supporting opposition armed groups, while calling for the implementation of UN Security Council resolution 2254 (2015). This resolution stipulated the creation of a transitional body to govern the country until the new Constitution was adopted and a timetable for the holding of free elections, without making any specific reference to Bashar al-Assad's political future, since there were diverging views, such as those of France, which considered that Bashar al-Assad should not be part of the political life of post-war Syria, while Russia insisted that only the Syrian people could decide this.

However, today, Saudi Arabia seems to follow a completely different regional policy and it seems that Riyadh does not aim anymore to overthrow the Assad regime. In addition, there are signs of an immediate rapprochement between the Saudi kingdom

and Turkey, but there are also serious indications of a normalization of Iran-Saudi Arabia relations.¹⁴ This is a development which displeases Israel, which seems ready to strike Iran's nuclear facilities, because according to Tel Aviv Tehran has enough enriched uranium to construct four nuclear bombs.¹⁵ But even if there is no escalation, Israel would like to see Iran remain isolated and weakened. However, this normalisation is essential for Saudi Arabia, which has been trapped since 2015 in the war against the Shiite Houthis in Yemen, who have the support of Tehran. Yet the normalisation of relations with the Saudi kingdom is equally necessary, for Iran, which continues to be affected by international economic sanctions and, at the same time, is shaken by the bloody riots that erupted in September 2022 over the death of the young Mahsha Amini at the hands of the police.

These changes have been triggered by many factors, such as the deadlock in the long Syrian crisis, the fruitless peace processes (Geneva, Cairo and Astana) and the growing danger of Islamic terrorism -which is far from being eliminated by the loss of the territorial control exercised by the so-called Islamic Caliphate in Syrian and Iraqi territories- the regional and international upheavals that have taken place, culminating in the war in Ukraine, and the mounting internal problems faced by the countries of the region. Even if these changes in

13. Samaan, J.-L. Les oscillations de la politique américaine face à la crise syrienne. *Les Cahiers de l'Orient*, Vol. 4, No 116, 2014, pp: 45-50. Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response. *Congressional Research Service*. November 8, 2022. <https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL33487.pdf> (access: 25/01/2023)

14. Iran: Agreement reached with Saudi Arabia to continue dialogue until relations are normalized. *Middle East Monitor*, January 14, 2023. Available [here](#) (accessed: 14/01/2023).

15. 'Iran has enough enriched uranium to make 4 nuclear bombs,' Israeli army says. *Middle East Monitor*, January 14, 2023. Available [here](#) (accessed: 14/01/2023).

the policies of the states involved in the proxy war in Syria can be considered as positive, they still do not necessarily guarantee that there will be a consensus among them on ending the war in Syria or, even less so, on the future of the country, given that their goals are still incompatible.¹⁶

3. The prospects

The transformation of the Syrian crisis into a proxy war is the main factor of its long duration and, at the same time, is further reducing the chances of starting a sincere and fruitful national dialogue that could lead to national reconciliation, the lack of which entails serious risks for the future of the country. In this context, the contradictions and rivalries, which are also the stakes of this war, are becoming more intense, as both the opposition armed groups - secular or Islamic - and the countries that support them are not willing to sacrifice their interests.¹⁷

The main stakes expressed in this long and destructive war can be summarized as follows:

1. The preservation of Syria as a unitary state at its current borders or the prospect of its disintegration. The risk of Syria's partition is real and small states may be created, more or less corresponding to the administrative boundaries defined by France when it took over the Mandate of the League of Nations to administrate Syria. However, this would be disastrous not only for the country itself but also for the regional stability, since these new small states will be dependent on

their powerful allies. Lastly, in such a case the issue of ethnic /religious minorities would again be raised, given that minorities, or small ethnic / religious groups, exist in any region of Syria.

2. At the same time, Turkish policy in Syria shows that Ankara seeks to create a *de facto* protectorate in northern Syria in order to contain the Kurdish danger by altering the population composition of the region. It should also be noted that Ankara will possibly try to sabotage a solution to the Syrian problem, which would entail the creation of a federal state, on the model of Iraq, where the Syrian Kurds would gain autonomy. Recently, Turkey has been making overtures to Bashar al-Assad, who has stated that any normalization of relations between Damascus and Ankara implies the withdrawal of Turkish troops from the Syrian occupied territories. But Turkey not only seems unwilling to withdraw its troops from the occupied Kurdish territories in Syria, but instead it seems to be preparing for a fourth military invasion in the north of the country.

3. Last but not least, the struggle between secular and Islamic forces is an important stake for the country, but also for the wider region. In fact, the issue of the spectacular political reinforcement of the Muslim Brotherhood after the 2011 Arab revolts led to the second intra-Arab Cold War, as countries such as Egypt and Saudi Arabia, former opponents and now allies, perceive the growing Islamic influence as a direct threat to their security. There-

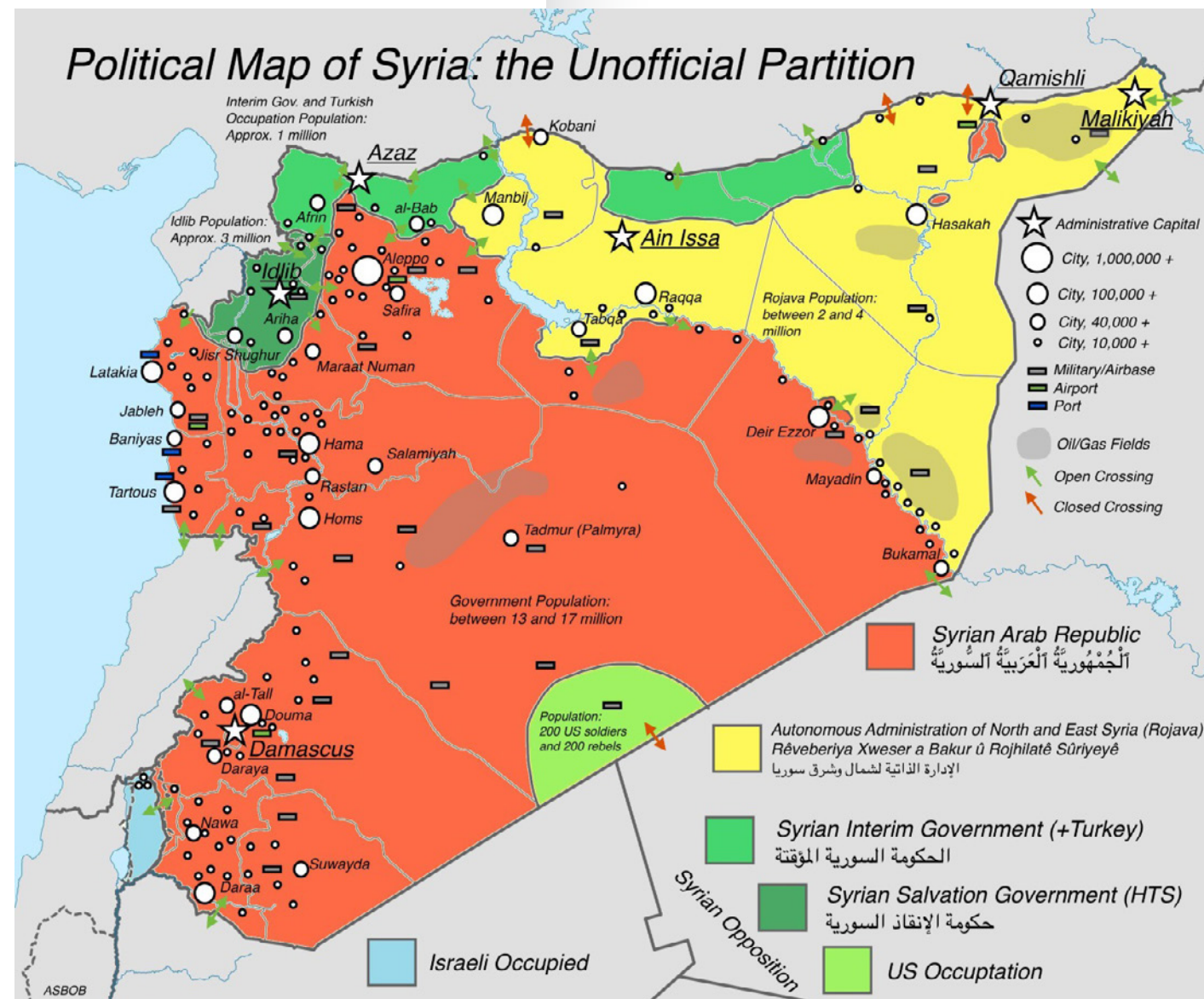
16. Akhtar, N. - Hala, N. The Syrian conflict: an inside-out and outside -in approach. *International Journal on World Peace*, Vol. 36, No. 3, 2019, pp: 7-34.

17. *Organisation pour la Sécurité et la Coopération en Europe* (OSCE) Les enjeux internationaux en Syrie. Available [here](#) (accédé: 10/04/2023).

fore, the Saudis are no longer insisting on the overthrow of the Assad regime, and the Saudi kingdom has already normalized its relations with Iran. For its part, Turkey, which, by pursuing its neo-Ottoman model, had broken ties with both Cairo, after the Islamist President Mohammed Morsi was overthrown, and with Riyadh, after the assassination of Khashoggi, is now trying to re-establish its relations with them.

Nevertheless, as it is evident from both the multiplicity of actors - state and non-state actors - and their contradictory interests, a commonly accepted solution is difficult to be found. The situation is even more complicated because of Iranian support for Russia in its war against Ukraine, a war that overshadows other regional crises, such as the Syrian one. The connection between the two wars, in Ukraine and in Syria, can be found in the fact that neither US would allow political changes that could strengthen Russia's position in Syria nor Israel would accept the strengthening of Iran's regional role. Therefore, the Syrian proxy war still seems far from being over¹⁸, with all that this implies for Syria and for the regional stability and security.

Map 1.

Source: <https://www.google.com/search?q=syria+map+of+control+2022&client=firefox-b->

18. Rabinovich, I. - Carmit, V. *Syrian Requiem: The Civil War and Its Aftermath*. Princeton University Press, 2021, pp. 41-76.

Πλάγια Βήματα στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις/Τριβές: Η Συμβολή των Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης

5

Δρ Στυλιανός Πολίτης

Αντιναύαρχος ε.α

Si vis pacem para bellum, αν θέλεις ειρήνη προετοίμαζε πόλεμο. Αυτό το αρχαίο ρητό των Ρωμαίων κυριάρχησε για πολλούς αιώνες και οδήγησε σ' ένα ξέφρενο ανταγωνισμό εξοπλισμών με σκοπό την εξασφάλιση της ισορροπίας του τρόμου, γεγονός που προβλημάτισε έντονα το σύγχρονο κόσμο ιδιαίτερα μετά τις καταστροφικές συνέπειες των δύο Παγκόσμιων Πολέμων και μπροστά στο ενδεχόμενο ενός τρίτου χωρίς νικητή, με τους αντιπάλους λίγο ή πολύ ηττημένους και με αναρίθμητες παράπλευρες συνέπειες.

Ο προβληματισμός αυτός μας οδήγησε από τον ανταγωνισμό των εξοπλισμών στην προσπάθεια οικοδόμησης μέτρων με σκοπό την ανάπτυξη εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών, δηλαδή σε πλάγια βήματα για την αποφυγή των εμποδίων που ανακύπτουν στις διεθνείς σχέσεις και τη μείωση των τριβών που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ένοπλη σύγκρουση¹. Τα μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης είναι καταπραϋντικά μέσα για να μπορέσει να αντιμετωπισθεί κάθε είδους ένταση στις διεθνείς σχέσεις με σύνεση και ψυχραιμία στο αυστηρά καθορισμένο από το διεθνές δίκαιο πλαίσιο. Δεν είναι σωστό όμως να επαναπαυόμαστε σ' αυτά χωρίς να επισπεύδουμε την εξεύρεση μιας δίκαιης λύσης. Παράλληλα δεν πρέπει να μην είμαστε στρατιωτικά έτοιμοι για κάθε κακό ενδεχόμενο. Τα αίτια ενός πολέμου δεν καταστέλλονται όπως πολύ σωστά έλεγε και ο Μακιαβέλλι αλλά αναβάλλο-

1. Βλ. ΠΟΛΙΤΗΣ Σ., «Η Διεθνής Συνεργασία και ο Έλεγχος των Εξοπλισμών», σελ. 411-34..

νται! Σύμφωνα πάντα με τον ίδιο, είναι μεγάλο λάθος να αφήνει κανείς μια ανωμαλία να διαιωνίζεται γιατί αυτό δεν θα θεραπεύσει την κατάσταση αλλά απλά θα αναβάλλει τις επιπτώσεις της που μπορεί μελλοντικά να είναι χειρότερες. Χρειάζεται σωστή εκτίμηση καθώς αυτές οι καταστάσεις μοιάζουν με τις ασθένειες. Στην αρχή είναι δύσκολη η διάγνωση αλλά εύκολη η θεραπεία τους, όσο περνά όμως ο καιρός γίνεται ευκολότερη η διάγνωση αλλά ολοένα και δυσκολότερη ή ακόμα και αδύνατη η θεραπεία τους. Αν και τα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης είναι ένα καλό εργαλείο, δεν είναι αποτελεσματικά όταν δεν εφαρμόζονται αμοιβαία, οπότε και συνιστούν αυτοπεριορισμό της μίας πλευράς, όπως δυστυχώς συμβαίνει με τη χώρα μας που απειλείται από την Τουρκία ενώ δεν έχει καμία απολύτως διεκδίκηση απέναντί της. Στην περίπτωση μας το ζήτημα τήρησης μέτρων εμπιστοσύνης αφορά στην πραγματικότητα μόνο την Τουρκία. Στις 2 Μαρτίου 1987, απέπλευσε από τη Σμύρνη το τουρκικό πλοίο επιστημονικών ερευνών Πιρί Ρέις. Κινήθηκε βόρεια στο δίαυλο μεταξύ Λέσβου και Μικράς Ασίας και εξήλθε στο Αιγαίο. Συνοδευόταν από την κανονιοφόρο Demirhisar ενώ το επιτηρούσε διακριτικά το ελληνικό ναρκαλιευτικό Νιόβη στο οποίο Κυβερνήτης ήμουν εγώ. Το τουρκικό πλοίο αφού ταξίδεψε σε όλο το Βόρειο Αιγαίο κατέφυγε λόγω κακοκαιρίας στον Κέφαλο της Ίμβρου. Λίγες μέρες μετά στις 27 Μαρτίου, ξε-

κίνησε η κρίση με τον απόπλου ολόκληρου του ελληνικού στόλου από το Ναύσταθμο και τη διασπορά του στο Αιγαίο. Στην περιοχή υπήρχαν τότε μόνο δύο τουρκικά πλοία, ένα αντιτορπιλικό και μια κανονιοφόρος². Την κρίση ακολούθησαν ελληνοτουρκικές συνομιλίες αρχικά από την πολιτική επιτροπή με επικεφαλής τον Έλληνα αναπληρωτή Υπουργό Γ. Καψή και τον Τούρκο υφυπουργό Εξωτερικών Χουζέτ Καντεμίρ. Στις προκαταρκτικές διαπραγματεύσεις, η ελληνική πλευρά παρουσίασε ένα σχέδιο στο πνεύμα ενός «κώδικα καλής συμπεριφοράς», για μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης στα οποία εκτός από την αυτονόητη αναγνώριση των δικαιωμάτων στο διεθνή θαλάσσιο και εναέριο χώρο, το σεβασμό της κυριαρχίας, των κυριαρχικών δικαιωμάτων, αναφέρθηκε και στο σεβασμό των εσωτερικών νόμων. Το τελευταίο προκάλεσε μεγάλη αντίδραση στην Τουρκία λόγω της αντίθεσής της προς το Π.Δ. της 6/18 Σεπτεμβρίου 1931 «περί καθορισμού πλάτους χωρικών υδάτων όσον αφορά τα ζητήματα της αεροπορίας και της αστυνομίας αυτής», για τα δέκα ναυτικά μίλια χωρικής θάλασσας για την αεροπλοΐα και στάθηκε εμπόδιο στο να τεθεί στη συνέχεια το σοβαρότατο θέμα των αεροπορικών παραβιάσεων, αφού η Τουρκία δεν αναγνωρίζει τις απόλυτα νόμιμες θέσεις της ελληνικής πλευράς. Ο τότε υπουργός Εξωτερικών Κάρολος Παπούλιας και ο Τούρκος ομόλογος του Μεσούτ Γιλμάζ κατέληξαν τελικά στη Βουλιαγμένη

2. ΔΕΜΕΣΤΙΧΑΣ Γ. Ελληνική Εθνική Στρατηγική, σελ. 125. Εδώ αναφέρεται και ο εντοπισμός ενός αγνώστου υποβρυχίου εν καταδύσει στο Βόρειο Αιγαίο. Στη συνέχεια αυτό εισήλθε στα τουρκικά χωρικά ύδατα της Ίμβρου. Από πολύ αξιόπιστες πληροφορίες το υποβρύχιο ήταν αμερικάνικο. Το ναρκαλιευτικό Νιόβη στο οποίο ήμουν Κυβερνήτης κινούμενο νότια της Λήμνου για ανάληψη της θέσης του ανατολικά της νήσου Ζουράφας παρά την Σαμοθράκη, διήλθε σε απόσταση 500 υαδών από το τουρκικό αντιτορπιλικό Kılıç Ali Pasha. Κανένας Τούρκος δεν υπήρχε στα καταστρώματα προφανώς για αποφυγή ανεπιθύμητων ενεργειών.

στις 27 Μαΐου του 1988 στην υιοθέτηση μνημονίου σύμφωνα με το οποίο: Πρώτο: Αμφότερα τα μέρη θα αναγνώριζαν το δικαίωμα στη χρήση της ανοιχτής θάλασσας και του διεθνούς εναέριου χώρου και θα αναλάβουν την υποχρέωση σεβασμού της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας αμφοτέρων.

Δεύτερο: Κατά τη διεξαγωγή εθνικών στρατιωτικών δραστηριοτήτων, θα επιδίωκαν την αποφυγή της παρακώλυσης της ομαλής ναυσιπλοΐας και εναέριας κυκλοφορίας για να αποφεύγεται η δημιουργία έντασης και ο κίνδυνος ατυχημάτων.

Τρίτο: Ο σχεδιασμός ασκήσεων, που απαιτούν έκδοση NOTAM, θα υλοποιούταν με τρόπο ώστε να αποφεύγεται η απομόνωση περιοχών, η δέσμευση περιοχών για μεγάλες χρονικές περιόδους και γενικά οι στρατιωτικές δραστηριότητες σε περιόδους τουριστικής αιχμής και θρησκευτικών εορτών. Τέταρτο: Με στόχο την επίτευξη των ανωτέρω, οι δυο πλευρές θα επικοινωνούσαν δια της διπλωματικής οδού. Πέμπτο: Τα προβλεπόμενα αυτού του μνημονίου θα ίσχυαν και θα εφαρμόζονταν απόλυτα σύμφωνα με το πνεύμα του Νταβός³.

Το μνημόνιο αυτό ήταν πολύ μικρής αξίας και χρησιμότητας. Μόνο το δεύτερο και τρίτο μέρος είχαν ουσιαστικό περιεχόμενο αλλά αυτό δεν τηρήθηκε ποτέ από την Τουρκία, η οποία κάνοντας συστηματικά κατάχρηση

δεσμεύει επιχειρησιακά τεράστιες περιοχές τις περισσότερες φορές δήθεν για ασκήσεις, παρακωλύοντας τη ναυσιπλοΐα και την αεροπλοΐα, δημιουργώντας αδικαιολόγητες εντάσεις και σοβαρούς κινδύνους ατυχημάτων⁴.

Στη συνέχεια, το Σεπτέμβριο του ιδίου έτους υπογράφηκε στην Κωνσταντινούπολη άλλο ένα μνημόνιο σύμφωνα με το οποίο:

Πρώτον: Οι δραστηριότητες πλοίων και αεροσκαφών θα είναι εναρμονισμένες με το διεθνές δίκαιο.

Δεύτερο: Δεν θα γίνονται παρενοχλήσεις μεταξύ ναυτικών μονάδων των δύο μερών.

Τρίτο: Δεν θα γίνεται παρενόχληση με κανένα τρόπο των πλοίων που εκτελούν ασκήσεις με πυρά ή χωρίς πυρά, από τα πλοία του άλλου μέρους όταν τα παρακολουθούν.

Τέταρτο: Οι χειριστές των αεροσκαφών του ενός μέρους θα είναι πολύ προσεκτικοί όταν πετούν κοντά σε αεροσκάφη του άλλου μέρους και δεν θα εκτελούν επικίνδυνους ελιγμούς ούτε θα παρεμποδίζουν τις κινήσεις τους και την αποστολή τους.

Πέμπτο: Τα δύο μέρη θα αλληλοενημερώνονται κατ' αρχήν μέσω διπλωματικών διαύλων, προτού προβούν σε επίσημες δηλώσεις⁵.

Όσα συμφωνήθηκαν και εδώ ήταν αυτονόητα εκτός από το τελευταίο. Όσο για την τήρησή τους; Οι παρενοχλήσεις πλοίων και αεροσκαφών από τους Τούρκους είναι συνεχείς οι δε

3. Βλ. ΤΡΕΜΗ Ο., στο ΓΙΟΚΑΡΗ Α. et al., Ελληνικά Προβλήματα στον Αέρα από Διπλωματική, Στρατιωτική, Τεχνική και Νομική Σκοπιά, σελ. 72-8. ΖΙΩΓΑ Χ., «Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης ή κατευναστική διολίσθηση;» (διαδίκτυο).

4. Ε.γ. Στρατιωτικές τουρκικές ασκήσεις που εκτελούνται σε περιοχές από τις οποίες διέρχονται διεθνείς αεροδιάδρομοι (κυρίως ο Β7) και γενικά που επηρεάζουν σημαντικά την επικοινωνία μεταξύ ηπειρωτικής Ελλάδας και των νησιών της. Βλ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΡΑΓΚΟΣ, και ΓΙΟΚΑΡΗΣ στο ΓΙΟΚΑΡΗ Α. et al., Ελληνικά Προβλήματα στον Αέρα από Διπλωματική, Στρατιωτική, Τεχνική και Νομική Σκοπιά, op. cit. supra υποσ. 3, σελ. 11, 23 και 52-4 αντίστοιχα.

5. ΖΙΩΓΑ, op. cit. supra υποσ. 3.

παραβάσεις της Περιοχής Πληροφοριών Πτήσεων δηλαδή του F.I.R. καθώς και οι παραβιάσεις του Εθνικού Εναέριου Χώρου είναι σε ημερησία διάταξη.

Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, στο Ελσίνκι, το Δεκέμβριο του 1999⁶, η Ελλάδα βρήκε μια καλή ευκαιρία για να βελτιώσει την κατάσταση, κάνοντας στροφή στην εξωτερική της πολιτική με την άρση των αντιρρήσεων της στο θέμα της υποψηφιότητας της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το γεγονός αυτό άνοιξε ένα παράθυρο που φώτισε με αισιοδοξία μια διπλωματική προσπάθεια που θα βελτιώνει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Με πρωτοβουλία της Ελλάδας αποφασίσθηκαν από τα δύο μέρη τρεις κατηγορίες Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης. Τα πρώτα είναι μέτρα τεχνικού και στρατιωτικού χαρακτήρα για συζήτηση αποκλειστικά στο πλαίσιο της Νατοϊκής συμμαχίας μεταξύ των Μονίμων Αντιπροσώπων στις Βρυξέλλες και όχι σε διμερής διαπραγματεύσεις όπως ήθελε η Τουρκία. Τα δεύτερα είναι θεσμικά και τα τρίτα κυρίως περιβαλλοντικού χαρακτήρα για συζήτηση μεταξύ Πολιτικών Διευθυντών των αντιστοίχων Υπουργείων Εξωτερικών⁷.

Το αποτέλεσμα όλων αυτών των ενεργειών δεν μπορούμε να το χαρακτηρίσουμε εντυπωσιακό. Σημαντική ήταν η συμφωνία που προέκυψε για γνωστοποίηση εκατέρωθεν ενός χρονοδιαγράμματος εθνικών ασκήσεων στο πλαίσιο της Διάσκεψης Σχεδιασμού Ασκήσεων του ΝΑΤΟ, ώστε να μην συμπίπτουν χρονικά, καθώς και η κοινή δήλωση των Υπουργών Εξωτερικών για προσχώρηση και από τις δύο χώ-

ρες στη Συνθήκη για την απαγόρευση της χρήσης, αποθήκευσης, παραγωγής, μεταφοράς ναρκών κατά προσωπικού⁸. Η προσχώρηση από μέρους μας έγινε τον Απρίλιο του 2002. Οι νάρκες όμως εφόσον τα ναρκοπέδια επισημαίνονται όπως όλοι έχουν υποχρέωση, δεν είναι ύπουλο όπλο αλλά ένα φτηνό, αποτελεσματικό, αυστηρά αμυντικό όπλο κατά των εισβολέων. Σε αυτή την περίπτωση είναι το όπλο του φτωχού και αυτού που έχει δίκιο. Η στέρηση τώρα πια της δυνατότητάς μας για εγκατάσταση ναρκοπεδίου στον Έβρο θα είναι προς όφελος της Τουρκίας σε περίπτωση σύρραξης.

Το Δεκέμβριο 2017, στη συνάντηση Τσίπρα-Ερντογάν συμφωνήθηκε η επανέναρξη των διερευνητικών συνομιλιών στο πλαίσιο των Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης για την υφαλοκρηπίδα, ουσιαστική συνεργασία στο μεταναστευτικό και ενίσχυση της συνεννόησης για τη μείωση της έντασης στο Αιγαίο. Ειδικά την όλη ευθύνη για τη μείωση της έντασης στην περιοχή, συμφωνήθηκε μεταξύ των δύο ηγετών να την αναλάβουν οι αντίστοιχοι αρχηγοί Γενικών Επιτελείων των Ενόπλων Δυνάμεων και να εφαρμόσουν Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης⁹. Η επανέναρξη όμως των συζητήσεων δεν μπόρεσε να συνεχιστεί λόγω της έντασης που προκάλεσε το 2019 η παράνομη υπογραφή του τουρκολιβυκού μνημονίου.

Ο τρίτος γύρος συζήτησης για τα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης ολοκληρώθηκε το Φεβρουάριο του 2020 στη σκιά όσων συνέβησαν με το τουρκικό ερευνητικό σκάφος Oruc Reis το οποίο με τις ανυπόστατες NAVTEX

6. ΓΙΑΝΝΑΚΑΚΗ-ΓΑΣΠΑΡΑΤΟΥ Μ., «Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση», σελ. 28-30..

7. ΤΣΑΚΩΝΑ Π., «Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης», σελ. 41-8.

8. Ibid.

9. «Αναστέλλονται δραστηριότητες που αφορούν τα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας», (διαδίκτυο).

που εξέδωσε η Τουρκία, κινήθηκε εκτελώντας παράνομες έρευνες για την υφαλοκρηπίδα¹⁰. Παρ' όλα αυτά μπόρεσε στο πλαίσιο στρατιωτικού διαιλόγου να συζητηθεί η διατήρηση της ανοικτής γραμμής μεταξύ των Αρχηγείων της Τακτικής Αεροπορίας Λάρισας και του Εσκή Σχεδίου για αποφυγή σοβαρής εμπλοκής στον αέρα, το μορατόριουμ σε στρατιωτικές δραστηριότητες κατά τις εθνικές επετείους και τις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές και η επίλυση σε επίπεδο διοικητών των ζητημάτων που μπορεί να προκύψουν στις παραμεθόριες περιοχές. Ακολούθησε ο τέταρτος γύρος που διεξήχθη από τα Υπουργεία Εθνικής Άμυνας Ελλάδας και Τουρκίας στις 26-27 Μαΐου 2021, μέσω τηλεδιάσκεψης όπου τα δύο μέρη συμφώνησαν να συνεχίσουν τις συζητήσεις για τα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης. Πρόσφατα και με την ανησυχία που εμπνέουν οι εξελίξεις στη Μέση Ανατολή ξεκίνησε πολιτικός διάλογος Ελλάδας-Τουρκίας με τους υφυπουργούς Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου και Μπουράκ Ακσαπάρ. Ένα κοινό ανακοινωθέν εστιάζει στην αναζήτηση εντοπισμού πεδίων συμφωνίας και συνεργασίας σε διμερές και διεθνές επίπεδο. Στις συζητήσεις αναφέρθηκαν και στα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης, εκφράζοντας δέσμευση για τη συνέχιση του διαλόγου. Απέφυγαν οι συνομιλητές όμως επιμελώς να θέσουν τα καυτά ζητήματα που ανεβάζουν την ένταση με σκοπό να μην υπάρξει όξυνση της κατάστασης στο Αιγαίο¹¹. Τα αποτελέσματα αναμένεται να φανούν στην προσεχή συνάντηση Μητσοτάκη-Ερντογάν. Δημοσιογραφικές πληροφορίες αναφέρουν

ότι μέσα στο Νοέμβριο θα αρχίσουν στην Άγκυρα περισσότερες ελληνο-τουρκικές συνομιλίες από επιτροπές των υπουργείων εξωτερικών των δύο χωρών για Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης. Αυτές θα αποτελέσουν το προκαταρκτικό στάδιο εν όψει της σύγκλησης στις 7 Δεκεμβρίου στη Θεσσαλονίκη του Ανώτατου Συμβουλίου Συνεργασίας, που αισιοδοξεί να φέρει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις στην επόμενη μέρα. Σκοπός του θα είναι η βελτιστοποίηση του συντονισμού των Υπουργικών Συμβουλίων. Στη Θεσσαλονίκη επίσης θα δούμε αν θα φέρει κάποιο αποτέλεσμα η συμφωνία μεταξύ Κυριάκου Μητσοτάκη και Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν για επανέναρξη των προσπαθειών και των δύο μερών ώστε να μειωθεί η ένταση στο Αιγαίο καθώς και να διευθετηθεί το ζήτημα οριοθέτησης αποκλειστικής οικονομικής ζώνης. Παράλληλα κάτω από την ανησυχία που προκαλούν όσα συμβαίνουν στη Γάζα, έχει ξεκινήσει η επεξεργασία ενός σχεδίου συμφωνίας για την αντιμετώπιση του μεταναστευτικού.

Με όσα αναφέραμε διαπιστώνουμε ότι η εφαρμογή Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης εδώ και σχεδόν μισό αιώνα δεν επέφεραν κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα. Η Τουρκία αδιάλλακτη δεν τηρεί τα συμφωνηθέντα, συνεχίζοντας τις προκλήσεις. Η Διεθνής Κοινότητα που παρακολουθεί τα γεγονότα και εκτιμά τις καταστάσεις, έχει καταλάβει πλέον τον αποσταθεροποιητικό ρόλο της Τουρκίας απ' ενός και απ' ετέρου το διπλωματικό αγώνα που διεξάγει η Ελλάδα με γνώμονα αποκλειστικά και μόνο το διεθνές δίκαιο. Αυτό είναι το μοναδικό

10. ΠΟΛΙΤΗ Σ., «Τουρκικές κινήσεις στο Αιγαίο από την σκοπιά του Διεθνούς Δικαίου (Μια δεύτερη ματιά)», σελ. 82-3.

11. ΦΩΤΑΚΗ Α., «Ελληνοτουρκικά: Από τα ρηχά το πρώτο βήμα του διαλόγου», (διαδίκτυο).

κό αλλά σημαντικό όφελος. Όλοι θα πρέπει να διερωτώνται τι Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης μπορούν να ισχύουν όταν τόσο προκλητικά ο Τούρκος Πρόεδρος, ενώ επευφημείται απ' τον όχλο, εκτοξεύει απειλές πως θα έρθουν μια νύχτα ξαφνικά. Μπορεί να έρθουν αλλά δεν θα είναι ξαφνικά γιατί υπάρχει αυστηρή επαγρύπνηση! Όσο για τα αποτελέσματα; Οψόμεθα!

Βιβλιογραφία

- ΑΛΑΤΖΑ Κ., «Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης: Ο «πρώτος» γύρος θα διεξαχθεί στην Άγκυρα στα μέσα Νοεμβρίου», [Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης: Ο «πρώτος» γύρος θα διεξαχθεί στην Άγκυρα στα μέσα Νοεμβρίου | OnAlert](#), 02/11/2023,15:36.
- ΓΙΑΝΝΑΚΑΚΗ-ΓΑΣΠΑΡΑΤΟΥ Μ., «Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση», [Εξωτερικά Θέματα](#), τεύχος 2, Ιούλιος 2001.
- ΓΙΟΚΑΡΗ Α., ΒΑΛΗΝΑΚΗ Ι., ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Γ., ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ Β., ΚΙΚΗΡΑ Φ., ΚΙΤΣΟΥ Π., ΡΑΓΓΟΥΓ., ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ Θ., Ελληνικά Προβλήματα στον Αέρα από Διπλωματική, Στρατιωτική, Τεχνική και Νομική Σκοπιά, μετά Παραρτήματος με παρεμβάσεις ΙΟΡΔΑΝΙΔΗ Κ., ΚΑΡΤΑΛΗ Γ., ΤΡΕΜΗ Ο. ΧΑΣΑΠΟΠΟΥΛΟΥ Ν., έκδοση ΕΛ.Ι.ΑΜ.Ε.Π. Αθήνα 1989.
- ΔΕΜΕΣΤΙΧΑ Γ. Ελληνική Εθνική Στρατηγική, έκδοση Νέα Θέσις, Αθήνα 2013.
- ΖΙΩΓΑ Χ., «Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης ή κατευναστική διολίσθηση;», [Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης ή κατευναστική διολίσθηση; | HuffPost Greece ΠΟΛΙΤΙΚΗ \(huffingtonpost.gr\)](#), 13/06/2019, 10:50.
- ΠΑΜΠΟΥΧΙΔΟΥ Γ., «Π. Λιάκουρας για ελληνοτουρκικά: Χωρίς μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης δεν θα έχουμε ήρεμο κλίμα - Να λυθεί

το μεταναστευτικό», <https://www.ertnews.gr/roi-idiseon/p-liakouras-gia-ellinotourkika-xoris-metra-oikodomisis-empistosynis-den-tha-exoume-iremo-klima-na-lythei-to-metanasteytiko/>, 21/09/23 13:04.

ΠΟΛΙΤΗ Σ., «Τουρκικές κινήσεις στο Αιγαίο από την σκοπιά του Διεθνούς Δικαίου (Μια δεύτερη ματιά)», Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής Cahiers de Droit International et de Politique Internationale Τεύχος 1^ο, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Απρίλιος 2021. [eTetradia teuxos01 final.pdf \(evenizelos.gr\)](#)

ΠΟΛΙΤΗ Σ., «Η Διεθνής Συνεργασία και ο Έλεγχος των Εξοπλισμών», Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Εταιρίας Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων με θέμα: Η Διεθνής Συνεργασία σε Οικουμενικό και Περιφερειακό Επίπεδο. Οι Διεθνείς Θεσμοί σε Κίνηση, έκδοση Ι. Σιδέρης, Αθήνα Δεκέμβριος 2011.

ΤΣΑΚΩΝΑ Π., «Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης», [Εξωτερικά Θέματα](#), τεύχος 9, Απρίλιος 2003.

ΦΩΤΑΚΗ Α., «Ελληνοτουρκικά: Από τα ρηχά το πρώτο βήμα του διαλόγου», [Ελληνοτουρκικά: Από τα ρηχά το πρώτο βήμα του διαλόγου | in.gr](#), 19/10/2023, 08:43.

Άλλες αναφορές από διαδίκτυο

«Αναστέλλονται δραστηριότητες που αφορούν τα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης μεταξύ Ελλάδας Τουρκίας», <https://flight.com.gr/%ce%b1%ce%bd%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%ad%ce%bb%ce%bb%ce%bf%ce%bd%cf%84%ce%b1%ce%b9-%ce%b4%cf%81%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%b7%cf%81%ce%b9%cf%8c%cf%84%ce%b7%cf%84%ce%b5%cf%82-%cf%80%ce%bf%cf%85-%ce%b1%cf%86/> 13/08/2018.

«Στρατιωτικός διάλογος για τα Μέτρα Οικοδομήσεως Εμπιστοσύνης Ελλάδος - Τουρκίας», [Στρατιωτικός διάλογος για τα Μέτρα Οικοδομήσεως Εμπιστοσύνης Ελλάδος - Τουρκίας - Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Εθνικής Άμυνας \(mil.gr\)](#), 20/02/2020.

«ΜΟΕ: Ολοκληρώθηκαν οι ελληνοτουρκικές επαφές - Ο επόμενος γύρος στην Άγκυρα», [ΜΟΕ: Ολοκληρώθηκαν οι ελληνοτουρκικές επαφές - Ο επόμενος γύρος στην Άγκυρα | OnAlert](#), 27/05/2021, 18:24.

«Ν. Παναγιωτόπουλος: Διάλογος για τα ΜΟΕ ναι, αλλά όχι υπό το κράτος των απειλών», <https://flight.com.gr/n-panagiwtopoulos-dialogos-gia-ta-moe-nai-alla-oxi-ypo-to-kratos-twn-apeilwn/>, 25/02/2023.

Η (τρίτη) Συμφωνία Εφαρμογής της Σύμβασης των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας σχετικά με τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας (BBNJ Agreement).

Μια πρώτη αποτίμηση

6

Δρ. Αναστασία Στρατή

*Εμπειρογνώμων
Πρεσβευτής, ΥΠΕΞ*

*Εισήγηση στις 18^{ες} Διεθνολογικές
Συναντήσεις Ναυπλίου
(20-22 Οκτωβρίου 2023)
Ενότητα Δικαίου της Θάλασσας*

“Νομικές και πολιτικές πτυχές της διαπραγματεύσεως στα Ηνωμένα Έθνη (2004-2023)”

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που απασχολούν τη διεθνή κοινότητα τα τελευταία χρόνια είναι η προστασία και η διαχείριση του θαλάσσιου περιβάλλοντος και των πόρων του σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας. Μετά από μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις στα ΗΕ (2004-2023), υιοθετήθηκε πριν από μερικούς μήνες, στις 19 Ιουνίου 2023, με *consensus*, η τρίτη Συμφωνία εφαρμογής της Σύμβασης των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας σχετικά με τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας (γνωστή και ως «BBNJ Agreement»),¹ η οποία χαιρετίστηκε από το σύνολο σχεδόν της διεθνούς κοινότητας ως μια «ιστορική» συμφωνία, εφάμιλλη της Σύμβασης ΔΘ.

Η Συμφωνία, η οποία άνοιξε προς υπογραφή στις 20 Σεπτεμβρίου 2023, θα παραμείνει ανοικτή προς υπογραφή για δύο χρόνια, ενώ για τη θέση της σε ισχύ

1. <https://undocs.org/en/A/CONF.232/2023/4>. Βλ. επίσης General Assembly resolution 77/321 “Agreement under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity of Areas beyond National Jurisdiction” adopted on 1 August 2023.

απαιτούνται εξήντα επικυρώσεις/προσχωρήσεις. Μέχρι στιγμής, τη Συμφωνία έχουν υπογράψει 83 κράτη και η Ευρωπαϊκή Ένωση, συμπεριλαμβανομένων όλων των κρατών μελών της.

1.1. Αντικείμενο και νομική φύση της Συμφωνίας

1.1.1. Αντικείμενο της Συμφωνίας είναι η **προστασία της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας, ήτοι στην ανοικτή θάλασσα και στην Περιοχή** (σημ. ο θαλάσσιος βυθός πέραν του εξωτερικού ορίου της υφαλοκρηπίδας). Ειδικότερα, η Συμφωνία ρυθμίζει τέσσερις βασικές θεματικές ενότητες: α) το καθεστώς πρόσβασης και χρήσης

των **θαλάσσιων γενετικών πόρων**, συμπεριλαμβανομένου του δίκαιου και ισότιμου καταμερισμού των οφελών, β) τη θέσπιση περιοχικών μέτρων διαχείρισης, **συμπεριλαμβανομένων των θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών**, γ) τη διενέργεια **εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων** και δ) την **ανάπτυξη ικανοτήτων και τη μεταφορά θαλάσσιας τεχνολογίας**.

Ιδιαίτερη σημασία έχει εν προκειμένω το γεγονός ότι η Συμφωνία δεν συνομολογήθηκε ως αυτοτελής περιβαλλοντική Σύμβαση, αλλά ως **Συμφωνία Εφαρμογής της Σύμβασης ΔΘ** (σημ. ο πλήρης τίτλος της Συμφωνίας είναι «Συμφωνία υπό τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας σχετικά τη διατήρηση και

τη βιώσιμη χρήση της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας»). Σύμφωνα με το άρθρο 5, παρ. 1, η Συμφωνία θα ερμηνεύεται και θα εφαρμόζεται εντός του πλαισίου της Σύμβασης ΔΘ και με τρόπο που συνάδει με τις διατάξεις της. Η εν λόγω ρύθμιση, η οποία απαντάται και στη δεύτερη συμφωνία εφαρμογής της Σύμβασης ΔΘ, τη Συμφωνία για τα Αλληλοεπικαλυπτόμενα Ιχθυαποθέματα του 1995,² επιβεβαιώνει τον κομβικό ρόλο της Σύμβασης ΔΘ ως το νομικό πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να διενεργούνται όλες οι χρήσεις της θάλασσας. Επιπρόσθετα, στο άρθρο 2 ορίζεται ότι γενικός σκοπός της Συμφωνίας είναι η διασφάλιση της διατήρησης και της βιώσιμης χρήσης της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας, επί του παρόντος και μακροπρόθεσμα, μέσω της αποτελεσματικής εφαρμογής των σχετικών διατάξεων της Σύμβασης ΔΘ και της περαιτέρω διεθνούς συνεργασίας και συντονισμού.

Το κείμενο της Συμφωνίας αποτελεί προϊόν μακροχρόνιων και επίπονων διαπραγματεύσεων και συμβιβασμών ως προς τη ρύθμιση ιδιαίτερος αμφιλεγόμενων ζητημάτων, όπως το νομικό καθεστώς των θαλάσσιων γενετικών πόρων και η θέσπιση θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών στην ανοικτή θάλασσα. **Για τη χώρα μας**, η διαπραγμάτευση της Συμφωνίας είχε **ιδιαίτερο ενδιαφέρον**, διότι λόγω του περιορισμένου εύρους των

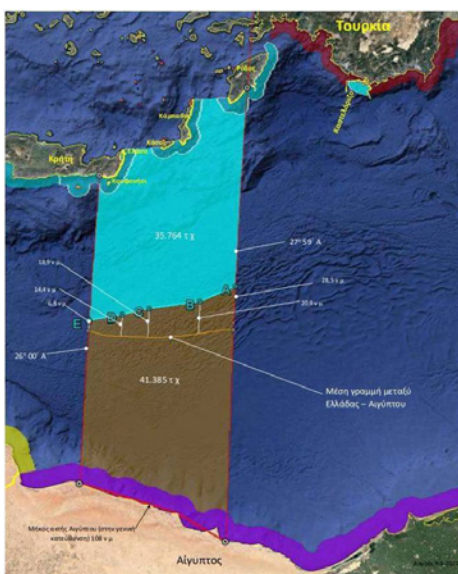
ελληνικών χωρικών υδάτων (με εξαίρεση το Ιόνιο Πέλαγος), αλλά και της μη κήρυξης ΑΟΖ στο μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού θαλασσίου χώρου (με εξαίρεση την αποσπασματική κήρυξη ΑΟΖ, βάσει της συμφωνίας με την Αίγυπτο, σε μια περιοχή 38,748 τετ.χλμ. σε σύνολο ελληνικής υφαλοκρηπίδας/ΑΟΖ 494.605 τ.χλμ.), οι ρυθμίσεις της Συμφωνίας θα εφαρμόζονται σε θαλάσσιες περιοχές που αποτελούν εν δυνάμει χωρικά ύδατα ή δύνανται να καταστούν ΑΟΖ της χώρας μας μελλοντικά. Για τον λόγο αυτό, είχε ιδιαίτερη σημασία ο σεβασμός των δικαιωμάτων του παράκτιου κράτους, ιδίως στις περιπτώσεις θέσπισης θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών στα υπερκείμενα ύδατα της υφαλοκρηπίδας του, αλλά και η διασφάλιση ότι σε περίπτωση επέκτασης της δικαιοδοσίας της χώρας μας, θα έπαιναν να ισχύουν τυχόν ήδη θεσμοθετημένες στο πλαίσιο της Συμφωνίας θαλάσσιες προστατευόμενες περιοχές.

1.1.2. Εάν ληφθεί υπόψη ότι η μεγάλη πλειοψηφία των παράκτιων κρατών έχει κηρύξει ΑΟΖ, η **Συμφωνία δεν εφαρμόζεται σε θαλάσσιες περιοχές εντός των 200 ν.μ., με εξαίρεση ορισμένες μόνον περιοχές της Μεσογείου** (κυρίως στην Ανατολική και Κεντρική Μεσόγειο), όπου τα παράκτια κράτη δεν έχουν θεσπίσει ΑΟΖ και ως εκ τούτου η ανοικτή θάλασσα άρχεται πέραν του εξωτερικού ορίου των χωρικών τους υδάτων. Τα κράτη αυτά είναι

2. Βλ. Συμφωνία για την Εφαρμογή των Διατάξεων της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας σχετικά με τη Διατήρηση και τη Διαχείριση των Ιχθυαποθεμάτων που Ευρίσκονται εντός των Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών Δύο ή Περισσότερων Κρατών ή εντός της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης και μιας Περιοχής Παρακείμενης σ' Αυτήν και των Έντονα Αποδημητικών Ιχθυαποθεμάτων 1995 (γνωστή και ως "Straddling Stock Agreement").

η Αλβανία, η Μάλτα, το Μαυροβούνιο, η Τουρκία³, η Ιταλία⁴ και η χώρα μας, με εξαίρεση την μερική θέσπιση ΑΟΖ βάσει της συμφωνίας οριοθέτησης με την Αίγυπτο⁵ (βλ. χάρτη 1).

Χάρτης 1
Ελληνική ΑΟΖ βάσει της συμφωνίας μερικής οριοθέτησης με την Αίγυπτο (2020)

Πηγή: Δημήτριος Δαγρές, Επίτιμος Διευθυντής Χαρτογραφίας, Υδρογραφική Υπηρεσία ΠΝ

Η Ισπανία έχει κηρύξει ΑΟΖ στην βορειοδυτική Μεσόγειο, εξαιρώντας την θάλασσα του Αλμποράν,⁶ ενώ η Ιταλία έχει θεσπίσει «ζώνη οικολογικής προστασίας» στο Τυρρηνικό Πέλαγος και στη Θάλασσα της Λυγουρίας, ασκώντας τα δικαιώματα που αναγνωρίζει η Σύμβαση ΔΘ εντός της ΑΟΖ για θέματα προστασίας του περιβάλλοντος (βλ. χάρτη 2). Ως εκ τούτου, στον ιταλικό θαλάσσιο χώρο οι διατάξεις της Συμφωνίας θα εφαρμόζονται κατ' αρχήν στο στενό της Σικελίας, το Ιόνιο Πέλαγος και την Αδριατική.

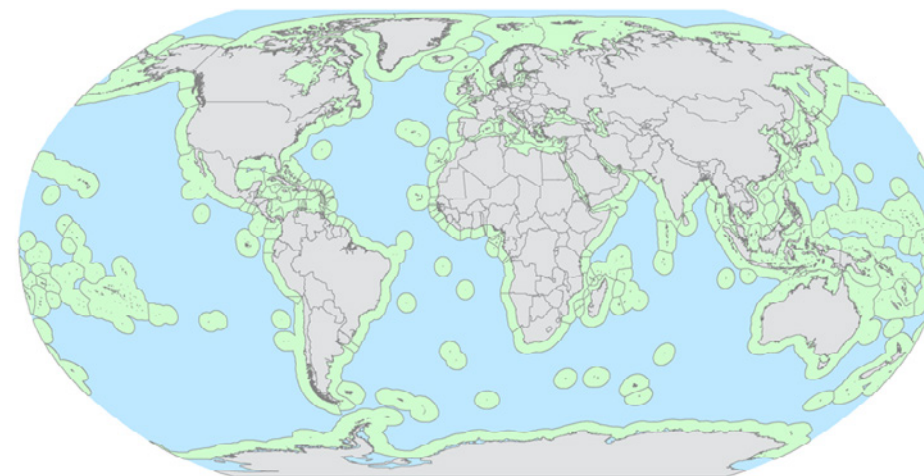
Χάρτης 2
Ιταλική ζώνη οικολογικής προστασίας

Πηγή: [CIESM - Mediterranean News Network](#)

3. Παρά το γεγονός ότι το παράνομο Τουρκο-λιβυκό «Μνημόνιο Κατανόησης περί Θαλάσσιας Οριοθέτησης στη Μεσόγειο» (2019) «οριοθετεί» και την ΑΟΖ, μέχρι σήμερα η Τουρκία δεν έχει διεκδικήσει συναφή δικαιώματα στην περιοχή, ούτε έχει δηλώσει ότι το Μνημόνιο επέχει θέση κήρυξης ΑΟΖ. Επιπρόσθετα, η Τουρκία έχει θεσπίσει ΑΟΖ στη Μαύρη Θάλασσα.
4. Η Ιταλία το 2021 υιοθέτησε νόμο «περί θέσπισης αποκλειστικής οικονομικής ζώνης πέραν του εξωτερικού ορίου της αιγιαλίτιδας ζώνης», αλλά δεν έχει προβεί ακόμη στην έκδοση του απαραίτητου προεδρικού διατάγματος για την υλοποίηση των διατάξεων του.
5. Σύμφωνα με το άρθρο δεύτερο του κυρωτικού νόμου της ελληνο-αιγυπτιακής συμφωνίας, αφ' ης στιγμής η συμφωνία τεθεί σε ισχύ, θα επέχει θέση κήρυξης ΑΟΖ. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Ορίζεται ως αποκλειστική οικονομική ζώνη της Ελληνικής Δημοκρατίας, η περιοχή που οριοθετείται με την συμφωνία που κυρώνεται, από της θέσεως σε ισχύ της Συμφωνίας αυτής», βλ. ν. 4717/2020, ΦΕΚ Α' 164/28.8.2020.
6. Βλ. Royal Decree No. 236/2013, of 5 April 2013 establishing the Exclusive Economic Zone of Spain in the Northwest Mediterranean.

Χάρτης 3
Γεωγραφικό πεδίο εφαρμογής της Συμφωνίας Ανοικτή θάλασσα

Πηγή: IUCN, VLIZ

Σε περίπτωση πάντως που **η χώρα μας προβεί σε συνολική κήρυξη ΑΟΖ** βάσει και των συναφών διατάξεων του ν. 4001/2011,⁷ η Συμφωνία **δεν θα εφαρμόζεται** στον ελληνικό θαλάσσιο χώρο. Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση που θεσπίσουν ΑΟΖ όλα τα Μεσογειακά κράτη – **η Μεσόγειος θα εξαιρεθεί από το πεδίο εφαρμογής της Συμφωνίας** (βλ. χάρτη 3).

1.2. Μια «ιστορική» Συμφωνία;

Η υιοθέτηση της Συμφωνίας έρχεται σε μια στιγμή όπου οι **καταστροφικές επιπτώσεις** από την κλιματική κρίση δεν αποτελούν πλέον ένα επιστημονι-

κό σενάριο, αλλά την ζοφερή πραγματικότητα. Η **υπερθέρμανση του πλανήτη αλλάζει ριζικά τους ωκεανούς**. Η θερμοκρασία και η οξύτητα αυξάνονται, ενώ μειώνεται η περιεκτικότητα σε οξυγόνο και η στάθμη της θάλασσας ανεβαίνει πολύ ταχύτερα από το αναμενόμενο. Οι επιπτώσεις αυτού του μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος είναι καταστροφικές για τα ευάλωτα θαλάσσια οικοσυστήματα, όπως οι κοραλλιογενείς ύφαλοι, ενώ τίθεται σε κίνδυνο η διατροφική ασφάλεια και η ανθρώπινη υγεία και ευμάρεια (10 δις πληθυσμός εξαρτάται από τους ωκεανούς για εργασία, τροφή, ενέργεια και πρώτες ύλες).

7. Σύμφωνα με το άρθρο 2(1) του ν. 2289/1995, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 156(2) του ν. 4001/2011 (ΦΕΚ Α' 179): «Ελλείψει συμφωνίας οριοθέτησης με γειτονικά κράτη των οποίων οι ακτές είναι παρακείμενες ή αντικείμενες με τις ελληνικές ακτές, το εξωτερικό όριο της υφαλοκρηπίδας και της αποκλειστικής οικονομικής ζώνης (αφ' ης κηρυχθεί) είναι η μέση γραμμή, κάθε σημείο της οποίας απέχει ίση απόσταση από τα εγγύτερα σημεία των γραμμών βάσης (τόσο ηπειρωτικών όσο και νησιωτικών) από τις οποίες μετράται το εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης».

Πέραν των πιέσεων που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή, οι πολλές πιέσεις που ασκούν οι ανθρωπίνες δραστηριότητες στο περιβάλλον, όπως η υπεραλίευση, συμπεριλαμβανομένης της παράνομης, λαθραίας και άναρχης αλιείας, η εισαγωγή μη ενδημικών/ξενικών ειδών, η ατμοσφαιρική ρύπανση, η ρύπανση από χερσαίες πηγές (αποβολή αστικών, γεωργικών, βιομηχανικών αλλά και ραδιεργών λυμάτων), η ρύπανση από εργασίες έρευνας και εκμετάλλευσης του θαλάσσιου βυθού/εξόρυξη φυσικών πόρων, η ρύπανση από πλαστικά, μικροπλαστικά και ναυοπλαστικά, αλλά και η ανθρωπογενής υποθαλάσσια ηχητική ρύπανση, συνεχίζουν να υποβαθμίζουν τους ωκεανούς.

Περαιτέρω, η ανάπτυξη της τεχνολογίας επιτρέπει την πρόσβαση σε περιοχές που μέχρι πρότινος ήταν **απροσπέλαστες**, με αποτέλεσμα την ανακάλυψη νέων θαλασσιών ειδών και οικοσυστημάτων σε ακραία περιβάλλοντα, αλλά και την χρήση και εκμετάλλευση των θαλάσσιων γενετικών πόρων με **εφαρμογές στη βιοτεχνολογία και τις βιομηχανίες φαρμάκων και καλλυντικών**. Η αύξηση και η εντατικοποίηση των χρήσεων της θάλασσας επιβαρύνει το θαλάσσιο περιβάλλον, ενώ η τήξη των πάγων –αποτέλεσμα και αυτή της κλιματικής αλλαγής– επιτρέπει την **εκμετάλλευση του υποθαλάσσιου ορυκτού πλούτου της Αρκτικής** με ανυπολόγιστες ενδεχομένως συνέπειες για το ευαίσθητο οικοσύστημα της πολικής αυτής ζώνης. Για τον λόγο αυτό, δημιουργεί ιδιαίτερη ανησυχία η πρόσφατη ανακοίνωση της Νορβηγίας για την πρόθεση έναρξης εργασιών εξόρυξης βαθέων υδάτων σε μια έκταση 281.000 τ.χλμ., επί της υφαλοκρηπίδας της στην Αρκτική (βλ. χάρτη 4), η οποία προκάλεσε έντονες διαμαρτυρίες από τις περιβαλλοντικές οργανώσεις.

Χάρτης 4
Προτεινόμενη περιοχή εξόρυξης επί
νορβηγικής υφαλοκρηπίδας
στην Αρκτική

Πηγή: [Norwegian Petroleum Directory \(NPD\)](#)

Το ίδιο ισχύει και για την **επικείμενη εκμετάλλευση των ορυκτών πόρων της Περιοχής, η οποία έχει διχάσει τη διεθνή κοινότητα** ως προς τις επιπτώσεις της στο θαλάσσιο περιβάλλον και σε μορφές ζωής που μέχρι πριν από λίγα χρόνια δεν ήταν καν γνωστή η ύπαρξή τους. Υπολογίζεται ότι περίπου το 90% της θαλάσσιας βιοποικιλότητας των βαθέων υδάτων είναι ακόμη άγνωστο- η απώλεια της βιοποικιλότητας θα είναι αναπόφευκτη και μη αναστρέψιμη. Για τον λόγο αυτό, ένας ολοένα αυξανόμενος αριθμός κρατών ζητούν την αναστολή των εν λόγω εργασιών (moratorium) τουλάχιστον μέχρι να θεσπισθούν επαρκή μέτρα προστασίας ή να υπάρξει επαρκής επιστημονική γνώση για τις επιπτώσεις τους στα οικοσυστήματα βαθέων υδάτων έτσι ώστε να διασφαλισθεί ότι δεν θα προκληθεί ανεπανόρθωτη βλάβη.

Χάρτης 5
30x30: A Blueprint for Ocean
Protection

Πηγή: 30x30: [A Blueprint for Ocean Protection - Greenpeace International](#)

Μια πρώτη αποτίμηση των διατάξεων της Συμφωνίας και των υιοθετούμενων μέτρων προστασίας θα επιχειρήσουμε σήμερα.

2. Οι διαπραγματεύσεις στα ΗΕ

Από πλευράς μου, θα αναφερθώ στις νομικές και πολιτικές πτυχές των διαπραγματεύσεων, στις οποίες είχα την χαρά και την τιμή να συμμετάσχω ήδη από το **2004** όταν για πρώτη φορά συζητήθηκε το ζήτημα του νομικού καθεστώτος των θαλάσσιων γενετικών πόρων στον θαλάσσιο βυθό πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας. Οι εν λόγω διαβουλεύσεις έλαβαν χώρα στο πλαίσιο της **Ανοικτής Ανεπίσημης Συμβουλευτικής Διαδικασίας για τους Ωκεανούς και το Δίκαιο της Θάλασσας των ΗΕ (ICP)** και ήταν η πρώτη φορά που δεν κατέστη δυνατή η υιοθέτηση συμπερασμάτων (agreed elements) στο τέλος των εργασιών, λόγω έλλειψης *consensus*– έκτοτε, στο πλαίσιο των εργασιών του ICP

υιοθετείται μόνον η Έκθεση των Συμπεριόδων.

Στη συνέχεια, συστάθηκε, κατά τη συνήθη πρακτική στα ΗΕ, μια *Ad Hoc* Ανοικτή Ομάδα Εργασίας προκειμένου να εξετάσει θέματα σχετικά με τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας (2006-2015). Στο πλαίσιο αυτό, μεταξύ άλλων, συμφωνήθηκαν οι τέσσερις βασικές θεματικές ενότητες (*package*) και συζητήθηκαν το πεδίο εφαρμογής, οι παράμετροι και η σκοπιμότητα μιας νέας διεθνούς συμφωνίας υπό τη Σύμβαση ΔΘ. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αρχική πρόταση της ΕΕ αφορούσε τη θέσπιση μιας συμφωνίας εφαρμογής της Σύμβασης ΔΘ για την προστασία της θαλάσσιας βιοποικιλότητας, βάσει του άρθρου 194(5) της Σύμβασης ΔΘ περί προστασίας των σπάνιων και ευαίσθητων οικοσυστημάτων, αλλά και της γενικής υποχρέωσης προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος του άρθρου 192 Σύμβασης ΔΘ. Ωστόσο, τα αναπτυσσόμενα κράτη (Ομάδα 77/Κίνα) κατέστησαν σαφές ότι θα συμφωνούσαν μόνον υπό τον όρο της διεύρυνσης του πεδίου εφαρμογής της συμφωνίας, έτσι ώστε να συμπεριληφθούν και οι θαλάσσιοι γενετικοί πόροι. Ως εκ τούτου, δημιουργήθηκε μια απρόσμενη συμμαχία μεταξύ της ΕΕ και της Ομάδας 77/Κίνας για την προώθηση της εκπόνησης της νέας Συμφωνίας, αν και οι θέσεις και οι προτεραιότητες τους τους διέφεραν ουσιαστικά.

Ακολουθώντας, την σκυτάλη πήρε η Προ-

παρασκευαστική Επιτροπή για την εκπόνηση μιας νέας δεσμευτικής διεθνούς συμφωνίας υπό τη Σύμβαση ΔΘ για τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση των θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας (2016-2017),⁸ η οποία, σύμφωνα με την εντολή της (βλ. απόφαση ΓΣ 69/292), υπέβαλε συστάσεις προς την ΓΣΗΕ επί στοιχείων σχεδίου συμφωνίας υπό τη Σύμβαση ΔΘ. Ειδικότερα, η Προπαρασκευαστική Επιτροπή προσδιόρισε τα στοιχεία εκείνα ως προς τα οποία υπήρχε σύγκλιση απόψεων και εκείνα ως προς τα οποία εξακολουθούσε να υπάρχει απόκλιση, χωρίς, όμως, αυτά να αντανακλούν *consensus*. Παρά το γεγονός ότι δεν κατέστη δυνατή η υιοθέτηση *consensual elements*, ο ρόλος της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής ήταν σημαντικός, διότι στο πλαίσιο των εργασιών της αποκρυσταλλώθηκαν οι διαφορές και συμφωνήθηκαν οι βασικές παράμετροι της μελλοντικής Συμφωνίας.

Τέλος, με την απόφαση 72/49 της ΓΣ συγκλήθηκε Διεθνής Διακυβερνητική Διάσκεψη με σκοπό την εξέταση των συστάσεων της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής και την εκπόνηση του κειμένου μιας νέας δεσμευτικής διεθνούς συμφωνίας υπό τη Σύμβαση ΔΘ για τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση των θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας (2018-2023). Λόγω του κορωνοϊού, οι εργασίες της Διάσκεψης διήρκεσαν 5 χρόνια και ολοκληρώθηκαν με την υιοθέτηση της Συμφωνίας τον Ιούνιο του 2023.⁹ Θα πρέ-

8. Συνολικά, πραγματοποιήθηκαν τέσσερις συναντήσεις της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής: α) πρώτη σύνοδος (28 Μαρτίου-8 Απριλίου 2016), β) δεύτερη σύνοδος (26 Αυγούστου-9 Σεπτεμβρίου 2016), γ) τρίτη σύνοδος (27 Μαρτίου-7 Απριλίου 2017) και δ) τέταρτη σύνοδος (10-21 Ιουλίου 2017).

9. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα, έλαβαν χώρα οι εξής συναντήσεις: Οργανωτική Συνάντηση (16-18 Απριλίου 2018), Πρώτη Σύνοδος της Διακυβερνητικής Διάσκεψης (4-17 Σεπτεμβρίου

πει να σημειωθεί ότι για πρώτη φορά οι διαπραγματεύσεις έλαβαν χώρα επί σχεδίου κειμένου μόλις κατά την τρίτη σύνοδο της Διακυβερνητικής Διάσκεψης τον Αύγουστο 2019. Μέχρι τότε, οι συζητήσεις πραγματοποιούνταν επί στοιχείων σχεδίου συμφωνίας (President's aid to discussions και President's aid to negotiations).¹⁰ Το τελικό κείμενο της Συμφωνίας αποτελείται από 76 άρθρα και δύο Παραρτήματα.

Είναι πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να αναφερθώ σε όλα τα σημαντικά ζητήματα που απασχόλησαν τις διαπραγματεύσεις σε μια περίοδο 19 ετών. Θα προσπαθήσω, ωστόσο, να σας μεταφέρω το κλίμα των διαπραγματεύσεων ως προς τα πλέον αμφιλεγόμενα ζητήματα, ιδίως εκείνα ως προς τα οποία υπήρχε ιδιαίτερο ελληνικό ενδιαφέρον. Άλλωστε, στις επιμέρους θεματικές ενότητες θα αναφερθούν οι επόμενοι εισηγητές, με εξαίρεση τους θαλάσσιους γενετικούς πόρους στους οποίους και θα αφιερώσω λίγο περισσότερο χρόνο.

2.1. Έντονη πολιτική αντιπαράθεση - θαλάσσιοι γενετικοί πόροι

Το πλέον αμφιλεγόμενο και δύσκολο ζήτημα των διαπραγματεύσεων ήταν αναμφισβήτητο το νομικό καθεστώς της πρόσβασης και της χρήσης των θαλάσσιων γενετικών πόρων. Στο πλαίσιο αυτό, **αναβίωσε η θεωρητική διαμάχη της δεκαετίας του 1970** ως προς την ανακήρυξη του διεθνούς βυθού και των πόρων του ως «κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας». Σύμφωνα με τα αναπτυσσόμενα κράτη (κυρίως Ομάδα 77/Κίνα, Βραζιλία, Αργεντινή, Μεξικό, Χιλή, κ.α.), οι θαλάσσιοι γενετικοί πόροι στην Περιοχή αποτελούν κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας και διέπονται από το Μέρος ΧΙ της Σύμβασης ΔΘ, ερμηνεύοντας διασταλτικά τις σχετικές διατάξεις της Σύμβασης. Ορισμένα μάλιστα εξ αυτών υποστήριζαν την εφαρμογή της αρχής της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας και στους θαλάσσιους γενετικούς πόρους στην ανοικτή θάλασσα.

2018), Δεύτερη Σύνοδος (25 Μαρτίου-5 Απριλίου 2019), Τρίτη Σύνοδος (19-30 Αυγούστου 2019), Τέταρτη Σύνοδος (7-18 Μαρτίου 2022), Πέμπτη Σύνοδος (15-26 Αυγούστου 2022) και Πέμπτη (επαναληπτική) Σύνοδος (20 Φεβρουαρίου-3 Μαρτίου 2023), οι εργασίες της οποίας συνεχίστηκαν αδιαλείπτως μέχρι τις 4 Μαρτίου 2023 και την οριστικοποίηση του κειμένου της Συμφωνίας. Παράλληλα, αποφασίσθηκε η σύσταση μιας Ανοικτής Ανεπίσημης Ομάδας Εργασίας έτσι ώστε να διασφαλισθεί η ομοιομορφία της ορολογίας σε όλο το κείμενο και να εναρμονισθούν οι μεταφράσεις στις έξι επίσημες γλώσσες των ΗΕ. Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών της Ομάδας Εργασίας, συνεκλήθη εκ νέου η Πέμπτη Σύνοδος (further resumed fifth session) προκειμένου να υιοθετηθεί η Συμφωνία (σημ. η επαναληπτική αυτή Σύνοδος έλαβε χώρα από 19 έως 20 Ιουνίου 2023).

10. Οι εργασίες της Διάσκεψης, υπό την προεδρία της κας Rena Lee (Σιγκαπούρη), ακολούθησαν τη δομή της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής, ήτοι την εξέταση των τεσσάρων βασικών θεματικών ενότητων της Διάσκεψης σε Ανεπίσημες Ομάδες Εργασίας (Informal Working Groups), υπό τον συντονισμό Διαμεσολαβητών (Facilitators). Επιπρόσθετα, δημιουργήθηκε μια πέμπτη ανεπίσημη Ομάδα Εργασίας προκειμένου να εξετασθούν τα «οριζόντια θέματα» (cross-cutting issues). Κατά τις δύο τελευταίες συνόδους της Διάσκεψης, λειτούργησαν εκ παραλλήλου και ανεπίσημες Μικρές Ομάδες (Small Groups), οι οποίες σκοπό είχαν την εξεύρεση συναινετικών λύσεων επί συγκεκριμένων (προβληματικών) διατάξεων του σχεδίου.

Αντιθέτως, τα ανεπτυγμένα κράτη (ΗΠΑ, ΕΕ/ΚΜ, Ιαπωνία, Ισλανδία, Καναδάς, Νορβηγία, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Ρωσική Ομοσπονδία) υποστήριζαν ότι στο πλαίσιο της Σύμβασης ΔΘ οι αρμοδιότητες της Διεθνούς Αρχής Βυθού περιορίζονται στους ορυκτούς πόρους. Ως εκ τούτου, η έρευνα και χρήση των θαλάσσιων γενετικών πόρων διέπονται από το καθεστώς της ελευθερίας της ανοικτής θάλασσας και ειδικότερα από την ελευθερία της θαλάσσιας επιστημονικής έρευνας. Σύμφωνα με την Ιαπωνία, ενδεχόμενη εφαρμογή της αρχής της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας στην υδάτινη στήλη θα ισοδυναμούσε με επαναδιαπραγμάτευση της Σύμβασης ΔΘ, ενώ οι ΗΠΑ υπογράμμιζαν τις ουσιώδεις διαφορές μεταξύ των γενετικών πόρων και των ορυκτών πόρων, οι οποίες αντανάκλωνται στα διαφορετικά καθεστώτα εκμετάλλευσής τους, κάνοντας ιδιαίτερη μνεία εν προκειμένω στα οφέλη από την ελευθερία της θαλάσσιας επιστημονικής έρευνας, το καθεστώς της οποίας δεν θα έπρεπε να τροποποιηθεί.

Η στάση της ΕΕ/ΚΜ ήταν περισσότερο διαλλακτική αναγνωρίζοντας ότι η ελευθερία της ανοικτής θάλασσας δεν αποτελεί επαρκή βάση για την ορθολογική διαχείριση των γενετικών πόρων και τον καταμερισμό των οφελών από την χρήση τους. Όπως δήλωναν χαρακτηριστικά, δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή μια «προσέγγιση βάσει της αρχής της προτεραιότητας» (a first come, first served approach), η οποία υποβαθμίζει τη βιωσιμότητα. Στο πλαίσιο αυτό, προτάθηκε μια «πραγματοποιητική προσέγγιση» (pragmatic approach) με τη θέσπιση μέτρων προστασίας και καταμερισμού των οφελών ανεξαρτήτως του νομικού καθεστώτος των γενετικών πόρων, λαμβάνοντας υπόψη τις διατά-

ξεις παρεμφερών συμβάσεων, όπως τη Διεθνή Συνθήκη σχετικά με τους Φυτογενετικούς Πόρους για την Διατροφή και τη Γεωργία (FAO, 2001) και το Πρωτόκολλο της Nagoya για την Πρόσβαση στους Γενετικούς Πόρους και τη Δίκαιη Κατανομή των Οφελών από την Χρήση τους (2010).

Η εν λόγω προσέγγιση προσέφερε μια προσωρινή λύση στο αδιέξοδο, με τη συζήτηση να επικεντρώνεται στην υιοθέτηση ενός συστήματος «γνωστοποίησης» (notification) των δραστηριοτήτων που αφορούν θαλάσσιους γενετικούς πόρους σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας στον προτεινόμενο από την ΕΕ/ΚΜ Μηχανισμό Ανταλλαγής Πληροφοριών (Clearing Housing Mechanism), ο οποίος παίζει σημαντικό ρόλο στο σύστημα που θεσπίζει η Συμφωνία. Προτάσεις των αναπτυσσόμενων κρατών περί αδειοδότησης των συναφών δραστηριοτήτων δεν έγιναν αποδεκτές. Στη συνέχεια, ωστόσο, οι διαπραγματεύσεις οδηγήθηκαν εκ νέου σε τέλμα, λόγω της έντονης αντιπαράθεσης ως προς τον μηχανισμό χρηματοδότησης και κατανομής των οφελών, κυρίως ως προς το εάν η κατανομή των οφελών θα περιελάμβανε και οικονομικά οφέλη. Τα ανεπτυγμένα κράτη ήταν εντελώς αντίθετα υποστηρίζοντας ότι και τα μη οικονομικά οφέλη έχουν οικονομική αξία και δύνανται να αποτιμηθούν χρηματικά (π.χ. ελεύθερη πρόσβαση σε επιστημονικά δεδομένα), επιδιώκοντας να αποσυνδέσουν τον μηχανισμό κατανομής των οφελών από την εμπορική εκμετάλλευση των θαλάσσιων γενετικών πόρων (decoupling). Σημείωναν εν προκειμένω ότι για την εμπορική εκμετάλλευση των θαλάσσιων γενετικών πόρων απαιτούνται περίπου 10-15 χρόνια, ενώ μέχρι σήμερα έχει καταγραφεί μόνον μια περίπτωση εμπορικής εκμετάλ-

λευσης θαλάσσιου γενετικού πόρου (ιχθύς) από περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας. Επιπρόσθετα, τα ανεπτυγμένα κράτη διαφωνούσαν με τη συμπερίληψη των ψηφιακών πληροφοριών αλληλουχίας (digital information sequence/DSI) στον νέο μηχανισμό, υπογραμμίζοντας τις δυσκολίες στην ιχνηλασιμότητα της γενετικής πληροφορίας. Η ΕΕ/ΚΜ, πάντως, είχαν μια περισσότερο διαλλακτική στάση μη αποκλείοντας τον μελλοντικό καταμερισμό οικονομικών οφελών, κατόπιν σχετικής απόφασης της Διάσκεψης των Μερών.

Οι πιέσεις από την πλευρά των αναπτυσσόμενων κρατών ήταν πολύ μεγάλες με αποτέλεσμα τα ανεπτυγμένα κράτη να κάνουν σημαντικές υποχωρήσεις κυριολεκτικά την τελευταία στιγμή, προκειμένου να καταστεί δυνατή η υιοθέτηση της συμφωνίας.¹¹ Στο πλαίσιο αυτό, συμφωνήθηκε ότι θα καταβάλλουν σε Ειδικό Ταμείο ετήσιες εισφορές, οι οποίες θα ανέρχονται στο 50% της καθορισμένης συνεισφοράς του κάθε κράτους στον προϋπολογισμό της Συμφωνίας. Η πληρωμή αυτή θα συνεχίζεται έως ότου ληφθεί απόφαση από τη Διάσκεψη των Μερών σχετικά με τους τρόπους καταμερισμού των οικονομικών οφελών από τη χρήση των θαλάσσιων γενετικών πόρων και των ψηφιακών πληροφοριών αλληλουχίας. Οι ρυθμίσεις αυτές δύνανται να περιλαμβάνουν προοδευτικές πληρωμές, πληρωμές ή συνεισφορές που συνδέονται με την εμπορική εκμετάλλευση, συμπεριλαμβανομένης της κατα-

βολής ποσοστού των εσόδων από τις πωλήσεις, κλιμακούμενο τέλος, αλλά και άλλους τρόπους πληρωμής κατόπιν απόφασης της Διάσκεψης των Μερών (βλ. **άρθρο 14**).

Όσον αφορά τη «γνωστοποίηση» των δραστηριοτήτων που αφορούν θαλάσσιους γενετικούς πόρους σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας και τις ψηφιακές πληροφορίες αλληλουχίας, σύμφωνα με το **άρθρο 12**, θα υποβάλλονται οι ακόλουθες πληροφορίες στον Μηχανισμό Ανταλλαγής Πληροφοριών: α) *Γνωστοποίηση πριν τη συλλογή (pre-selection notification)*: 6 μήνες πριν από την επιτόπια (*in situ*) συλλογή θαλάσσιων γενετικών πόρων θα υποβάλλονται πληροφορίες σχετικά με τον σκοπό, τη φύση και το αντικείμενο της έρευνας, τη γεωγραφική περιοχή όπου πρόκειται να συλλεγούν οι θαλάσσιοι γενετικοί πόροι, τη μεθοδολογία και τις δυνατότητες συμμετοχής επιστημόνων από άλλα κράτη και το σχέδιο διαχείρισης δεδομένων (σημ. μετά τη γνωστοποίηση δημιουργείται αυτόματα «τυποποιημένο αναγνωριστικό παρτίδας BBNJ» (BBNJ standardized batch identifier) (παρ. 2). β) *Γνωστοποίηση μετά τη συλλογή (post-selection notification)*: εντός έτους από την επιτόπια συλλογή θα υποβάλλονται πληροφορίες σχετικά με το αποθετήριο ή τη βάση δεδομένων όπου κατατίθενται οι ψηφιακές, πληροφορίες αλληλουχίας και τον τόπο όπου φυλάσσονται τα δείγματα, καθώς και έκθεση στην οποία περιγράφεται λεπτομερώς η γεωγραφική

11. Θα πρέπει να σημειωθεί εν προκειμένω το έντονο πολιτικό ενδιαφέρον πολλών ανεπτυγμένων κρατών για την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων εντός του προβλεπόμενου χρονοδιαγράμματος. Ήδη από τον Φεβρουάριο 2022 είχε δημιουργηθεί με πρωτοβουλία της Γαλλίας, η «Συμμαχία Υψηλών Προσδοκιών για τη Βιοποικιλότητα σε Περιοχές Πέραν της Εθνικής Δικαιοδοσίας» («High Ambition Coalition on BBNJ») για την ενίσχυση και προώθηση της νέας Συμφωνίας, με τη συμμετοχή 52 κρατών, συμπεριλαμβανομένων όλων των ΚΜ της ΕΕ, της Αυστραλίας, του Ηνωμένου Βασιλείου, των ΗΠΑ και του Καναδά.

περιοχή από την οποία συλλέχθηκαν οι θαλάσσιοι γενετικοί πόροι (παρ. 5). γ) *Γνωστοποίηση σχετικά με την χρήση*¹² *θαλάσσιων γενετικών πόρων (notification on utilization)*: όταν οι θαλάσσιοι γενετικοί πόροι αποτελούν αντικείμενο χρήσης/εμπορικής εκμετάλλευσης, θα υποβάλλονται πληροφορίες σχετικά με το που δύνανται να ανευρεθούν τα αποτελέσματα της χρήσης, δημοσιεύσεις/διπλώματα ευρεσιτεχνίας κ.λπ., για τους προβλεπόμενους τρόπους πρόσβασης αμέσως μετά την εμπορική διάθεση, καθώς και πληροφορίες σχετικά με τις πωλήσεις των σχετικών προϊόντων (παρ. 8).

Περαιτέρω, στο άρθρο 14, παρ. 3 προβλέπεται ότι τα μέρη θα λαμβάνουν όλα τα αναγκαία νομοθετικά και διοικητικά μέτρα προκειμένου να διασφαλίσουν ότι οι θαλάσσιοι γενετικοί πόροι και οι ψηφιακές πληροφορίες αλληλουχίας σχετικά με θαλάσσιους γενετικούς πόρους σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας που αποτελούν αντικείμενο χρήσης από φυσικά ή νομικά πρόσωπα υπό τη δικαιοδοσία τους, από κοινού με τα τυποποιημένα αναγνωριστικά παρτίδας BBNJ, θα κατατίθενται σε δημόσια προσβάσιμα αποθετήρια και βάσεις δεδομένων *το αργότερο 3 χρόνια μετά την έναρξη της εν λόγω χρήσης* ή μόλις αυτά καταστούν διαθέσιμα, σύμφωνα με την τρέχουσα διεθνή πρακτική. Η πρόσβαση αυτή δύναται να υπόκειται σε εύλογους όρους, όπως την ανάγκη διατήρησης της φυσικής ακεραιότητας των θαλάσσιων γενετικών πόρων, το εύλογο κόστος που συνδέεται με τη διατήρηση της σχετικής τράπεζας γο-

νιδίων, βιοτράπεζα ή βάσης δεδομένων και άλλες εύλογες προϋποθέσεις σύμφωνα με τους στόχους της Συμφωνίας (βλ. άρθρο 14, παρ. 4).

2.2. Πλουραλισμός συμφερόντων

Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο των διαπραγματεύσεων ήταν ο **πλουραλισμός** συμφερόντων και οι σημαντικές **διαφοροποιήσεις** μεταξύ των κρατών ακόμα και εντός των ιδίων περιφερειακών ομάδων (regional groups), λόγω της ευρύτητας του αντικειμένου της Συμφωνίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι η σύνθεση των «ομοιοφύλων χωρών» (like-minded states) διέφερε σημαντικά ανά θεματική ενότητα. Επίσης, στις διαπραγματεύσεις συμμετείχαν ενεργά κράτη, όπως η Ελβετία (αλλά και η Αγ. Έδρα), τα οποία σπανίως εκδηλώνουν ενδιαφέρον για θέματα δικαίου της θάλασσας, λόγω των οικονομικών συμφερόντων τους στη βιομηχανία φαρμάκων και καλλυντικών.

Περαιτέρω, κατά τη διάρκεια των μακροχρόνιων διαπραγματεύσεων, παρατηρήθηκαν σημαντικές **διακυμάνσεις στις θέσεις ορισμένων κρατών**, μεταξύ άλλων, στις θέσεις της **Αυστραλίας**, του **Καναδά** και των **ΗΠΑ** (οι θέσεις των ΗΠΑ επί Προεδρίας Τράμπ ήταν ιδιαιτέρως συντηρητικές), ενώ οι θέσεις της **Γερμανίας** σε θέματα προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος διέφεραν ουσιαστικά όταν συμμετείχαν στην Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση οι Πράσινοι. Επίσης, η **Γαλλία**, η οποία αρχικά είχε μια μάλλον ουδέτερη στάση, τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται ως ηγέτιδα δύναμη σε

θέματα προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος, συμπεριλαμβανομένης της προτεινόμενης απαγόρευσης της εκμετάλλευσης των ορυκτών πόρων της Περιοχής, ενώ κινείται περισσότερο βάσει των συμφερόντων της ως παράκτιου κράτους παρά ως ναυτικής δύναμης (σημειώνεται ότι η Γαλλία, με τις υπερπόντιες κτήσεις της, έχει την μεγαλύτερη σε έκταση ΑΟΖ παγκοσμίως).

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει επίσης στις επίπονες και εξαιρετικά δύσκολες διαβουλεύσεις στους κόλπους της ΕΕ, προκειμένου να καταστεί δυνατή η υιοθέτηση κοινών θέσεων στα επιμέρους ζητήματα των διαπραγματεύσεων. Οι εν λόγω θέσεις διαμορφώνονταν στο πλαίσιο της Ομάδας Εργασίας του Συμβουλίου για το Δίκαιο της Θάλασσας (COMAR) στις Βρυξέλλες και, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, σε κοινοτικό/ευρωπαϊκό συντονισμό (EU Coordination) στα ΗΕ. Ενίοτε, οι διαβουλεύσεις σε επίπεδο ΕΕ ήταν πολύ πιο δύσκολες για την χώρα μας απ' ότι οι διαπραγματεύσεις στα ΗΕ, όπου οι ισορροπίες ήταν διαφορετικές και πλέον ευνοϊκές για τα συμφέροντά της, όπως για παράδειγμα στο ζήτημα της συνεκτίμησης και του σεβασμού των δικαιωμάτων του παράκτιου κράτους.

Τέλος, η **Κίνα** διαφοροποιείτο συχνά από τις θέσεις των αναπτυσσόμενων κρατών, για παράδειγμα, διαφωνούσε με την επιβολή περιορισμών στην ελευθερία της θαλάσσιας επιστημονικής έρευνας, ενώ συμφωνούσε στο να επικεντρωθούν οι συζητήσεις περί κατανομής οφελών από τους θαλάσσιους γενετικούς πόρους στα μη οικονομικά οφέλη και να μην συμπεριληφθούν οι ψηφιακές πληροφορίες αλληλουχίας στον νέο μηχανισμό.

2.3. Η τεχνική διάσταση - διάδραση μεταξύ επιστήμης και δικαίου

Πέραν των πολιτικών και νομικών πτυχών, ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει και στις τεχνικές πτυχές της διαπραγμάτευσης, ιδίως στα αρχικά στάδια όπου οι διαβουλεύσεις διεξάγονταν παράλληλα με τις εξελίξεις στην τεχνολογία και την ανακάλυψη νέων οικοσυστημάτων σε ακραία περιβάλλοντα, η προστασία των οποίων απαιτούσε καινοφανείς ρυθμίσεις. Το 2004 όταν άρχισαν οι διαπραγματεύσεις, έννοιες όπως υδροθερμικά πεδία, θαλάσσιοι γενετικοί πόροι, *in silico* πρόσβαση και ψηφιακές πληροφορίες αλληλουχίας, ήταν εντελώς άγνωστες για την μεγάλη πλειοψηφία των νομικών και διπλωματών. Για τον λόγο αυτό και προς διευκόλυνση των διαβουλεύσεων, διοργανώθηκε πληθώρα σεμιναρίων και εργαστηρίων, είτε υπό την αιγίδα των ΗΕ, είτε με πρωτοβουλία επιμέρους κρατών μελών και/ή Μη Κυβερνητικών Οργανισμών (ΜΚΟ), στο πλαίσιο των οποίων αναλύθηκαν τα πλέον τεχνικά ζητήματα των διαπραγματεύσεων, όπως το υφιστάμενο καθεστώς χρήσης και εκμετάλλευσης των θαλάσσιων γενετικών πόρων, ζητήματα ιχνηλασιμότητας και γονιδιακής αλληλουχίας, πρόσβαση σε υφιστάμενα αποθετήρια και βάσεις δεδομένων, δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, αλλά και οι διαδικασίες θέσπισης θαλάσσιων περιοχών και διενέργειας εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων και στρατηγικών περιβαλλοντικών εκτιμήσεων (SEA), βάσει των υφιστάμενων διεθνών και περιφερειακών συμβάσεων. Η Συμφωνία, πάντως, παραμένει ένα δύσκολο κείμενο με ιδιαίτερα τεχνικό περιεχόμενο και εκτεταμένη χρήση καινοφανούς ορολογίας.

12. Σύμφωνα με το άρθρο 1(14): «Χρήση θαλάσσιων γενετικών πόρων» σημαίνει τη διεξαγωγή έρευνας και ανάπτυξης με αντικείμενο τη γενετική και/ή βιοχημική σύνθεση θαλάσσιων γενετικών πόρων, μεταξύ άλλων μέσω των εφαρμογών της βιοτεχνολογίας, όπως αυτή ορίζεται στην παράγραφο 3 ανωτέρω».

2.4. Άλλα σημαντικά θέματα των διαπραγματεύσεων

Πέραν του ζητήματος των θαλάσσιων γενετικών πόρων, άλλα σημαντικά θέματα που απασχόλησαν τις διαπραγματεύσεις ήταν η **νομική φύση της Συμφωνίας**, η **συμμετοχή** στη Συμφωνία των **μη συμβαλλομένων μερών** στη Σύμβαση ΔΘ, η σχέση της Συμφωνίας με τους **υφιστάμενους παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς**, η σχέση με την **αλιεία**, ο **σεβασμός και η συνεκτίμηση των δικαιωμάτων και των νόμιμων συμφερόντων** των «παρακείμενων» (adjacent) παράκτιων κρατών, η **αρμοδιότητα θέσπισης θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών** και των συναφών μέτρων προστασίας, η προτεινόμενη από τα αναπτυσσόμενα κράτη **διεθνοποίηση της διαδικασίας** εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, αλλά και οι όψιμες προτάσεις της Κίνας **περί εξαίρεσης** από το πεδίο εφαρμογής της Συμφωνίας των **«αμφισβητούμενων περιοχών»**.

Υπήρξαν και θέματα, όπως τα **δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας** ή το καθεστώς των Οικολογικά ή Βιολογικά Σημαντικών Θαλάσσιων Περιοχών (EBSAs), τα οποία απασχόλησαν εκτενώς τις διαβουλεύσεις, αλλά τελικώς **δεν συμπεριελήφθησαν** σχετικές ρυθμίσεις στο πλαίσιο του ευρύτερου συμβιβασμού που επετεύχθη στο τέλος της διαπραγμάτευσης.

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει επίσης στη σημασία που απέδιδαν τα αναπτυσσόμενα κράτη στις διατάξεις περί **ανάπτυξης ικανοτήτων** (capacity building) και **μεταφοράς θαλάσσιας τεχνολογίας**, τις οποίες είχαν αναγάγει σε βασικό πυλώνα της διαπραγμάτευσης, υποστηρίζοντας ότι αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για την ισότιμη συμμετοχή τους στη νέα

Συμφωνία και την υλοποίηση των υποχρεώσεων τους, αλλά και στην άσκηση έντονης κριτικής προς τα ανεπτυγμένα κράτη για την μη εφαρμογή των σχετικών διατάξεων της Σύμβασης ΔΘ μέχρι σήμερα. Όπως σημείωναν χαρακτηριστικά “there are no success stories”. Οι ρυθμίσεις που τελικώς υιοθετήθηκαν αντανakλούν μια διασταλτική ερμηνεία της έννοιας της «θαλάσσιας τεχνολογίας», βάσει των κριτηρίων της Διακυβερνητικής Ωκεανογραφικής Επιτροπής της UNESCO (IOC Criteria and Guidelines on Transfer of Marine Technology), οι οποίες κυμαίνονται από την απλή ανταλλαγή πληροφοριών και δεδομένων μέχρι την ανάπτυξη υποδομών και την παροχή εργαστηριακού εξοπλισμού, ενώ η παροχή συνδρομής προς τα αναπτυσσόμενα κράτη μέρη για την εφαρμογή της Συμφωνίας και τη διευκόλυνση της συμμετοχής τους στις δραστηριότητες που αναλαμβάνονται βάσει των διατάξεων της, έχει αναχθεί σε βασικό στόχο ανά θεματική ενότητα [βλ. άρθρα 9(β) και (δ), 17(ε), 27(στ) και 40(ε)].

2.4.2. Νομική φύση της Συμφωνίας

2.4.1. 2.4.1. Στα αρχικά στάδια των διαπραγματεύσεων στα ΗΕ, υπήρχαν κράτη, όπως η Ρωσική Ομοσπονδία, οι ΗΠΑ και η Ισλανδία, τα οποία ήταν **αντίθετα στην υιοθέτηση μιας νέας δεσμευτικής Συμφωνίας**. Κατά την άποψή τους, το ζητούμενο δεν ήταν η θέσπιση νέου θεσμικού πλαισίου για την προστασία της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας, αλλά η αποτελεσματική εφαρμογή των υφιστάμενων συμβάσεων έτσι ώστε να καλυφθούν τα κενά κατά την εφαρμογή τους (implementation gaps)- για τον σκοπό αυτό, αρκούσε η υιοθέτηση μη

δεσμευτικών κειμένων/κατευθυντήριων γραμμών και η προώθηση της συνεργασίας με τους υφιστάμενους παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς. Η Ρωσική Ομοσπονδία διατήρησε τις επιφυλάξεις της μέχρι το τέλος, χωρίς, όμως, να εμποδίσει την υιοθέτηση της Συμφωνίας με *consensus*. Διαχώρισε, ωστόσο, τη θέση της δηλώνοντας ότι το κείμενο της Συμφωνίας δεν είναι αποδεκτό, ενώ πρόσφατα κατά τις ανεπίσημες διαβουλεύσεις στα ΗΕ για την υιοθέτηση της Ετήσιας Απόφασης για τους Ωκεανούς και το Δίκαιο της Θάλασσας ήταν αντίθετη στη συμπερίληψη οιασδήποτε ουσιαστικής αναφοράς στη νέα Συμφωνία.

2.4.2. 2.4.2. Η μεγάλη πλειοψηφία των κρατών μελών των ΗΕ επιθυμούσε η Συμφωνία να είναι μια **συμφωνία εφαρμογής της Σύμβασης ΔΘ**. Αντιθέτως, τα **μη συμβαλλόμενα μέρη στη Σύμβαση ΔΘ** υποστήριζαν ότι η Συμφωνία θα έπρεπε να είναι «συμπληρωματική» της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα, η οποία, κατά την άποψή τους, αποτελούσε το κατάλληλο *forum* για την εξέταση θεμάτων θαλάσσιας βιοποικιλότητας. Περαιτέρω, τα μη συμβαλλόμενα μέρη επεχείρησαν να **διαβρώσουν τη φύση της Συμφωνίας ως συμφωνίας εφαρμογής της Σύμβασης ΔΘ** με προτάσεις τους ως προς το νομικό τους καθεστώς, την επιδίωξη θέσπισης ειδικών ρυθμίσεων για την επίλυση διαφορών κλπ. Ακόμη και σήμερα, επιδιώκουν να την υποβαθμίσουν, όπως διαφαίνεται από τις δηλώσεις της Τουρκίας κατά την υιοθέτηση της Συμφωνίας (βλ. κατωτέρω

ενότητα 3.2.). Για τον λόγο αυτό, είναι προβληματική, κατά την άποψή μας, η χρήση της συντομογραφίας «Treaty on the High Seas», η οποία, αφενός, δεν είναι ακριβής (σημ. η Συμφωνία πέραν της ανοικτής θάλασσας καλύπτει και τον Διεθνή Βυθό, ενώ ρυθμίζει αποκλειστικά θέματα προστασίας της θαλάσσιας βιοποικιλότητας) και, αφετέρου, δεν αντανakλά τον χαρακτήρα της Συμφωνίας ως συμφωνίας Εφαρμογής της Σύμβασης ΔΘ. Είναι σαφώς προτιμότερη η ευρέως αποδεκτή συντομογραφία “BBNJ Agreement”.

2.4.3. Το καθεστώς των μη συμβαλλομένων μερών στη Σύμβαση ΔΘ

Το νομικό καθεστώς των μη συμβαλλομένων μερών στη Σύμβαση ΔΘ υπήρξε ένα από τα πλέον προβληματικά ζητήματα των διαπραγματεύσεων για τη χώρα μας. Από τις αρχές της διαπραγμάτευσης, τα μη συμβαλλόμενα μέρη, ιδίως η Τουρκία, η Βενεζουέλα, το Ελ Σαλβαδόρ και η Κολομβία, είχαν δηλώσει ότι η συμμετοχή τους στη Συμφωνία εξαρτάται από τη συμπερίληψη ειδικής ρύθμισης αναφορικά με το νομικό τους καθεστώς. Η εν λόγω ρύθμιση, η οποία προερχόταν από σχετική αναφορά στην απόφαση ΓΣ 69/292¹³ και στη συνέχεια στην απόφαση ΓΣ 72/249, προέβλεπε ότι το νομικό καθεστώς των μη συμβαλλομένων μερών στη Σύμβαση ΔΘ δεν θίγεται από τις διατάξεις της Συμφωνίας (νυν άρθρο 5, παρ. 3).

Η ΕΕ και τα ΚΜ της είχαν ζητήσει επα-

13. Παρ. 4: “Also recognizes that neither participation in the negotiations nor their outcome may affect the legal status of non-parties to the Convention or any other related agreements with regard to those instruments, or the legal status of parties to the Convention or any other related agreements with regard to those instruments”. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, με την εν λόγω απόφαση συνεκλήθη η Προπαρασκευαστική Επιτροπή, ενώ με την απόφαση 72/249, η Διακυβερνητική Διάσκεψη.

νειλημμένως τη διαγραφή της εν λόγω διάταξης σημειώνοντας ότι εάν δηλώνει απλώς το αυτονόητο, ότι δηλαδή η συμμετοχή σε μια διεθνή συμφωνία δεν επηρεάζει το νομικό καθεστώς ενός κράτους έναντι άλλων συμφωνιών στις οποίες δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος, δεν υφίσταται λόγος για την συμπερίληψή της, ούτε υφίσταται σχετικό προηγούμενο στη διεθνή πρακτική. Άλλωστε, και στη Συμφωνία για τα Αλληλοεπικαλυπτόμενα Ιχθυοποθέματα (1995) δεν υφίσταται σχετική ρύθμιση, οι δε ΗΠΑ, οι οποίες δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση ΔΘ, συμμετέχουν στην εν λόγω Συμφωνία χωρίς τούτο να έχει επηρεάσει το νομικό τους καθεστώς έναντι της Σύμβασης. Ενδεχόμενη συμπερίληψη της ως άνω ρύθμισης ενείχε τον κίνδυνο μιας διασταλτικής ερμηνείας από πλευράς των μη συμβαλλομένων μερών, υπό την έννοια της επιδίωξης εφαρμογής, στο πλαίσιο της υλοποίησης της Συμφωνίας, μόνον των διατάξεων της Σύμβασης ΔΘ τις οποίες αποδέχονται, ενώ υποβάθμιζε και τον εθιμικό χαρακτήρα των διατάξεων της Σύμβασης ΔΘ. Μάλιστα, τα μη συμβαλλόμενα μέρη είχαν επανειλημμένως προβεί σε σχετικές δηλώσεις κατά τις διαπραγματεύσεις (Βενεζουέλα, Τουρκία, Κολομβία). Η υιοθέτηση μιας τέτοιας ερμηνείας θα είχε ως αποτέλεσμα την αποσπασματική εφαρμογή όχι μόνον των διατάξεων της Σύμβασης ΔΘ, αλλά και της ίδιας της Συμφωνίας, αναιρώντας κατ' ουσίαν τη νομική της φύση ως συμφωνίας εφαρμογής της Σύμβασης ΔΘ. Τη διαγραφή της εν λόγω διάταξης υποστήριζαν επίσης το ΗΒ, η Νορβηγία, η Ισλανδία, η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία και η Ρωσική Ομοσπονδία. Σε μια προσπάθεια επίτευξης συμβι-

βασμού, η ΕΕ/ΚΜ πρότειναν, εναλλακτικά, ως συμβιβαστική λύση αναφορά στις συναφείς διατάξεις της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών στο Προοίμιο. Με τον τρόπο αυτό γινόταν, εμμέσως πλην σαφώς, παραπομπή και στο άρθρο 38 της Σύμβασης της Βιέννης, το οποίο αναφέρεται στη δεσμευτικότητα των συμβατικών κανόνων έναντι τρίτων κρατών ως κανόνων του εθιμικού δικαίου. Οι διαπραγματεύσεις, όμως, οδηγήθηκαν σε αδιέξοδο λόγω της αδιάλλακτης στάσης που επέδειξαν τα μη συμβαλλόμενα μέρη, αλλά και με την ανοχή της πλειοψηφίας των κρατών, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ, ως προς τη διατήρηση της εν λόγω διάταξης με το σκεπτικό ότι διατυπώνει το αυτονόητο.

Τελικώς, παρέμειναν και οι δύο διατάξεις στο κείμενο, με ορισμένες μικρές τροποποιήσεις. Στο Προοίμιο υπενθυμίζεται ότι το νομικό καθεστώς των μη συμβαλλομένων μερών στη Σύμβαση ΔΘ ή σε άλλες συναφείς συμφωνίες διέπεται από το δίκαιο των συνθηκών (συμπεριλαμβανομένων, εμμέσως πλην σαφώς, και των διατάξεων περί δεσμευτικότητας των συμβατικών κανόνων έναντι τρίτων κρατών ως κανόνων του εθιμικού δικαίου), ενώ στο άρθρο 5, παρ. 3 προβλέπεται ότι οι διατάξεις της Συμφωνίας δεν επηρεάζουν το νομικό καθεστώς των μη συμβαλλομένων μερών στη Σύμβαση ΔΘ ή σε οιαδήποτε άλλη συναφή συμφωνία ως προς τα εν λόγω κείμενα. Υπό το φως των ανωτέρω, το **άρθρο 5, παρ. 3** θα πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η συμμετοχή των μη συμβαλλομένων μερών στη Συμφωνία και η εφαρμογή διατάξεων της Σύμβασης ΔΘ μέσω αυτής¹⁴ δεν επηρεάζει το καθεστώς τους ως μη

14. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, γενικός σκοπός της Συμφωνίας είναι η διασφάλιση της προ-

συμβαλλόμενα μέρη. Σε καμία, όμως, περίπτωση δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως δυνατότητα άρνησης εφαρμογής από πλευράς των μη συμβαλλομένων μερών των διατάξεων εκείνων της Σύμβασης ΔΘ, τις οποίες δεν αποδέχονται, κατά την εφαρμογή της Συμφωνίας.

2.4.4. Θεσμικό πλαίσιο (*institutional framework*) και σχέση της Συμφωνίας με υφιστάμενους παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς

2.4.4.1. Ουσιαστική διάσταση απόψεων υπήρχε και ως προς το θεσμικό πλαίσιο και τη σχέση της Συμφωνίας με υφιστάμενους παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς. Αρκετά κράτη (Αφρικανική Ομάδα, κράτη Λατινικής Αμερικής, Μικρά Αναπτυσσόμενα Νησιωτικά Κράτη/SIDS), επεσήμαναν την ανάγκη **δημιουργίας ενός νέου παγκόσμιου μηχανισμού προστασίας της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας**, υπογραμμίζοντας την αποσπασματικότητα του υφιστάμενου καθεστώτος και το περιορισμένο πεδίο εφαρμογής των Περιφερειακών Περιβαλλοντικών Συμβάσεων και των Περιφερειακών Οργανώσεων Διαχείρισης Αλιείας (ΠΟΔΑ/RFMOS), οι οποίες, ούτως ή άλλως, δεν ρύθμιζαν θέματα προστασίας της θαλάσσιας βιοποικιλότητας. Από την άλλη μεριά, κράτη όπως η Ρωσική Ομοσπονδία, η Νορβηγία, η Ισλανδία, ο Καναδάς και η Ιαπωνία ήταν αντίθετα σε μια οικουμενική προσέγγιση, υποστηρίζοντας ότι θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη οι συγκεκριμένες συνθήκες της

κάθε περιοχής και τα χαρακτηριστικά των επιμέρους οικοσυστημάτων κατά την άποψή τους, οι ΠΟΔΑ ήταν οι πλέον αρμόδιοι οργανισμοί για να προβούν στη θέσπιση θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών. Περαιτέρω, επικαλούνταν την απόφαση ΓΣ 69/292, σύμφωνα με την οποία η νέα συμφωνία δεν θα έπρεπε να υπονομεύει τους υφιστάμενους παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς (non-undermining clause).¹⁵ Η ΕΕ/ΚΜ υποστήριζαν τη δημιουργία **ενός ευέλικτου θεσμικού πλαισίου** ικανού να διασφαλίσει τη δομή και τη λειτουργία της Συμφωνίας (**“form should follow function”**), βάσει ενός **συστήματος συνεργασίας και συντονισμού με υφιστάμενους παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς**, όπως τη Διεθνή Αρχή Βυθού, τον Διεθνή Ναυτιλιακό Οργανισμό/ΙΜΟ, τις Περιφερειακές Περιβαλλοντικές Συμβάσεις και τις ΠΟΔΑ. Ταυτόχρονα, όμως, αναγνώριζαν αρμοδιότητα θέσπισης περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών και στη νέα Συμφωνία.

Ειδικότερα, ως προς το ζήτημα της θέσπισης περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών, αναδείχθηκαν τρεις προσεγγίσεις: α) οικουμενική προσέγγιση (global model), β) περιφερειακή προσέγγιση (regional model) και γ) υβριδική προσέγγιση (hybrid model), βασιζόμενη στη συνεργασία και τον συντονισμό με περιφερειακούς και παγκόσμιους οργανισμούς. Η περιφερειακή προσέγγιση, υπό την έννοια της εφαρμογής των μέτρων προστασίας αποκλειστικά από τους περιφερειακούς οργανισμούς, ήταν

στασίας της βιοποικιλότητας μέσω της αποτελεσματικής εφαρμογής των σχετικών διατάξεων της Σύμβασης (βλ. άρθρο 2).

15. Η εν λόγω διατύπωση επαναλαμβάνεται και στην παρ. 7 της Απόφασης ΓΣ 72/249.

προβληματική για τα συμφέροντα της χώρας μας, η οποία δεν έχει κυρώσει το Πρωτόκολλο της Βαρκελώνης σχετικά με τις Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές και τη Βιοποικιλότητα στη Μεσόγειο (1995), λόγω της προβλεπόμενης διαδικασίας για τη θέσπιση περιοχών SPAMI στην ανοικτή θάλασσα που παραπέμπει σε συνδιαχείριση μεταξύ των εμπλεκόμενων γειτονικών κρατών.¹⁶ Τελικώς, το σύστημα που υιοθετήθηκε βασίζεται στην υβριδική προσέγγιση- είναι όμως αρκετά αποδυναμωμένο σε σχέση με την αρχική επιδίωξη/δέσμευση για τη θέσπιση ενός αποτελεσματικού παγκόσμιου αντιπροσωπευτικού δικτύου θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών (βλ. κατωτέρω ενότητα 2.4.7.).

2.4.4.2. Σχέση με υφιστάμενους διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς. Ήδη από τα αρχικά στάδια της διαπραγμάτευσης, υπήρχε σύγκλιση απόψεων ως προς το ότι η νέα Συμφωνία δεν θα έπρεπε να υπονομεύει τις αρμοδιότητες και τις εντολές των

υφιστάμενων οργανισμών. Η ερμηνεία της φράσης «*should not undermine existing legal instruments and frameworks and relevant global, regional and sectoral bodies*», η οποία ενυπήρχε στις εντολές της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής και της Διακυβερνητικής Διάσκεψης **απεδείχθη καθοριστική για τη δομή και τη λειτουργία της νέας Συμφωνίας**, ιδίως ως προς την αρμοδιότητα λήψης αποφάσεων. Σημειώνεται ότι κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, είχαν υποστηριχθεί αντιδιαμετρικά αντίθετες απόψεις ως προς την ερμηνεία της εν λόγω φράσης, από την αναγνώριση της πρωτοκαθεδρίας των θεσμικών οργάνων των υφιστάμενων παγκόσμιων και περιφερειακών οργανισμών ως προς τη λήψη μέτρων προστασίας μέχρι την μη υπονόμηση της αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων θεσμικών πλαισίων.

Ενδεικτικά αναφέρουμε τις θέσεις της Ιαπωνίας, η οποία υποστήριζε ότι ο μη σεβασμός των αρμοδιοτήτων

16. Σύμφωνα με το άρθρο 9(2)(b) και (c), για τη θέσπιση περιοχών SPAMI απαιτείται η *από κοινού* υποβολή πρότασης από δύο ή περισσότερα γειτονικά κράτη, εάν η περιοχή βρίσκεται εν μέρει ή αποκλειστικά στην ανοικτή θάλασσα, ή εάν τα όρια της εθνικής κυριαρχίας ή δικαιοδοσίας δεν έχουν ακόμη οριοθετηθεί. Αντίστοιχες ρυθμίσεις προβλέπονται στο Παράρτημα Ι του Πρωτοκόλλου και ειδικότερα στο τμήμα C, παρ. 3 σχετικά με το νομικό καθεστώς των ειδικά προστατευόμενων περιοχών στην *ανοικτή θάλασσα* και σε *μη-οριοθετημένες περιοχές*, όπου προβλέπεται ρητά ότι όλες οι πληροφορίες σχετικά με το νομικό καθεστώς, τα μέτρα διαχείρισης και όλα τα άλλα στοιχεία που προβλέπονται στο άρθρο 9, παρ. 3 του Πρωτοκόλλου, θα υποβάλλονται από κοινού από τα «εμπλεκόμενα γειτονικά κράτη» (neighbouring parties concerned). Για τον λόγο αυτό, η Ελλάδα κατά την υιοθέτηση των Παραρτημάτων του Πρωτοκόλλου το 1996 στο Μονακό, κατέθεσε την εξής δήλωση: “Greece understands that the procedures for submission of a proposal for inclusion in the SPAMI list referred to in part C par. 3 (legal status) of Annex I of the Barcelona Protocol of 10.06.1995 and in article 9, par. 2 sub. b of the same Protocol, apply to those areas situated partly or wholly on the high sea which are in a reasonable distance from, and immediately adjacent to zones where the neighbouring Parties exercise sovereignty or jurisdiction”. Η ελληνική δήλωση αποσκοπεί στην εφαρμογή της προβλεπόμενης διαδικασίας για τη θέσπιση περιοχών SPAMI στην ανοικτή θάλασσα, μόνον στις περιπτώσεις εκείνες όπου η προτεινόμενη περιοχή παράκειται στις ζώνες δικαιοδοσίας δύο ή περισσότερων κρατών. Διαφορετικά, δεν τίθεται ζήτημα υποβολής πρότασης από κοινού με γειτονικά κράτη ή συνδιαχείρισης των προτεινόμενων μέτρων. Δεν καλύπτεται, ωστόσο, η θέσπιση περιοχών SPAMI σε μη-οριοθετημένες περιοχές που, επίσης, υπόκειται στην ίδια διαδικασία και είναι εξίσου, αν όχι περισσότερο, προβληματική.

των θεσμικών οργάνων και των εντολών των υφιστάμενων παγκόσμιων και περιφερειακών οργανισμών, όπως του IMO και των ΠΟΔΑ, ενείχε τον κίνδυνο της υιοθέτησης αντικρουόμενων και/ή ανεφάρμοστων μέτρων διαχείρισης. Για τον λόγο αυτό, η σχέση της νέας συμφωνίας με τα υφιστάμενα καθεστώτα δεν θα έπρεπε να είναι ιεραρχική, αλλά σχέση συνεργασίας. Αντίστοιχες θέσεις εξέφραζαν, μεταξύ άλλων, η Νορβηγία, η Ισλανδία, οι ΗΠΑ, το ΗΒ και η Κίνα. Από την πλευρά του, ο IMO υποστήριζε ότι θα πρέπει να αναγνωρισθεί ο πρωταρχικός ρόλος του οργανισμού σε θέματα ναυτιλίας, αλλά και ο συμπληρωματικός χαρακτήρας της νέας συμφωνίας σε σχέση με υφιστάμενες διεθνείς και περιφερειακές συμφωνίες και οργανισμούς. Η ΕΕ/ΚΜ αναγνώριζαν την αρμοδιότητα του IMO και των άλλων παγκόσμιων και περιφερειακών οργανισμών, στο πλαίσιο, όμως, της συνεργασίας, της συμπληρωματικότητας και του συντονισμού των δράσεων.

Τελικώς, η διατύπωση παρέμεινε ως είχε αν και ελαφρώς ενισχυμένη – πλέον, στο **άρθρο 5, παρ. 2** προβλέπεται ότι «η παρούσα Συμφωνία θα ερμηνεύεται και θα εφαρμόζεται κατά τρόπο που δεν υπονομεύει (*does not undermine*) συναφή νομικά κείμενα και πλαίσια και συναφείς παγκόσμιους, περιφερειακούς, υποπεριφερειακούς και τομεακούς φορείς και προωθεί τη συνοχή και τον συντονισμό με τα εν λόγω κείμενα, πλαίσια και φορείς», ενώ υπάρχουν επιπρόθετες συναφείς αναφορές στις επιμέρους θεματικές ενότητες, κυρίως στο Μέρος ΙΙΙ περί περιοχικών μέτρων διαχείρισης και θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών. Προτάσεις για τον προσδιορισμό του όρου “relevant global, regional, subregional and sectoral bodies” και τη διάκριση μεταξύ παγκόσμιων και

περιφερειακών οργανισμών δεν έγιναν αποδεκτές.

2.4.5. Αλιεία

Η σχέση με την αλιεία –εάν και κατά πόσον θα αποτελούσε αντικείμενο ρύθμισης της νέας συμφωνίας– υπήρξε ένα από τα πλέον αμφιλεγόμενα ζητήματα των διαπραγματεύσεων, ιδίως στα αρχικά στάδια. Κράτη, όπως η Ισλανδία, ο Καναδάς, η Ρωσική Ομοσπονδία, η Νορβηγία, η Ιαπωνία, οι ΗΠΑ και η Νέα Ζηλανδία υποστήριζαν την εξαίρεση της αλιείας από το πεδίο εφαρμογής της Συμφωνίας, υπογραμμίζοντας ότι το εν λόγω ζήτημα ρυθμίζεται ικανοποιητικά από τις ΠΟΔΑ και τις υφιστάμενες συμφωνίες. Περαιτέρω, υπενθύμιζαν ότι στην εντολή της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής προβλεπόταν ρητά ότι η νέα συμφωνία δεν θα έπρεπε να υπονομεύει τους υφιστάμενους παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς και συμφωνίες. Από την άλλη μεριά, η Αφρικανική Ομάδα, η Κόστα Ρίκα, η Τζαμάικα, η Χιλή, το Περού και η Ινδονησία υπογράμμιζαν ότι η αλιεία αποτελεί μια από τις **σημαντικότερες απειλές για τη θαλάσσια βιοποικιλότητα** και ως εκ τούτου δεν θα έπρεπε να εξαιρεθεί από το πεδίο εφαρμογής της Συμφωνίας. Στο πλαίσιο αυτό, η Νότιος Αφρική σημείωνε ότι το ερώτημα δεν ήταν «εάν» η νέα συμφωνία θα ρυθμίζει θέματα αλιείας, αλλά το «πώς». Στην υποχρέωση σεβασμού των εντολών (mandates) των υφιστάμενων παγκόσμιων και περιφερειακών οργανισμών, συμπεριλαμβανομένων των ΠΟΔΑ, αναφερόταν και η ΕΕ/ΚΜ, υπογραμμίζοντας ότι η νέα συμφωνία θα έπρεπε να σεβασθεί την ισορροπία δικαιωμάτων και ελευθεριών που θεσπίζει η Σύμβαση ΔΘ, κάνοντας ιδιαίτερη μνεία εν προκειμένω

στην ελευθερία της αλιείας, αλλά και στη Συμφωνία για τα Αλληλοεπικαλυπτόμενα Ιχθυαποθέματα.

Διάκριση από τους θαλάσσιους γενετικούς πόρους. Προκειμένου να αρθεί το αδιέξοδο, η Σιγκαπούρη πρότεινε ως συμβιβαστική λύση τη διάκριση μεταξύ των αλιευτικών πόρων ως «εμπορευμάτων» (commodities) και ως «γενετικών πόρων», υπό την έννοια ότι ανάλογα με την χρήση τους θα διέπονται από άλλο καθεστώς, και την εξαίρεση της πρώτης κατηγορίας από το πεδίο εφαρμογής της Συμφωνίας. Η εν λόγω πρόταση έτυχε της υποστήριξης πολλών κρατών. Τελικώς, η λύση που υιοθετήθηκε είναι η εξής: «Οι διατάξεις του Μέρους II της Συμφωνίας περί θαλάσσιων γενετικών πόρων δεν εφαρμόζονται: α) στην αλιεία που διέπεται από το σχετικό διεθνές δίκαιο και σε συναφείς με την αλιεία δραστηριότητες· ή β) σε ιχθύες ή άλλους έμβιους θαλάσσιους πόρους που είναι γνωστό ότι προέρχονται από την αλιεία και συναφείς με την αλιεία δραστηριότητες σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας, εκτός εάν οι εν λόγω ιχθύες ή άλλοι έμβιοι θαλάσσιοι πόροι υπάγονται στο καθεστώς χρήσης των θαλάσσιων γενετικών πόρων βάσει της Συμφωνίας» (βλ. **άρθρο 10, παρ. 2**).

Θέσπιση μέτρων προστασίας της θαλάσσιας βιοποικιλότητας από αλιευτικές δραστηριότητες. Όσον αφορά τη θέσπιση μέτρων προστασίας της θαλάσσιας βιοποικιλότητας από τις αλιευτικές δραστηριότητες, η Συμφωνία δεν προβλέπει ειδικές ρυθμίσεις. Το εν λόγω ζήτημα θα αντιμετωπισθεί στην πράξη στο πλαίσιο της εφαρμογής του σχεδίου διαχείρισης (management plan) των περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών και της συνεργασίας με τους συναφείς πα-

γκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς. Σύμφωνα, πάντως, με το άρθρο 22, παρ.1 (γ), όταν τα προτεινόμενα μέτρα εμπίπτουν στην αρμοδιότητα άλλων παγκόσμιων ή περιφερειακών οργανισμών, η Διάσκεψη των Μερών δύναται να υποβάλλει συστάσεις στα μέρη της Συμφωνίας και σε παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς για την προώθηση της θέσπισης συναφών μέτρων μέσω αυτών των οργανισμών, σύμφωνα με τις αντίστοιχες εντολές τους (βλ. κατωτέρω ενότητα 2.4.7).

Υποχρέωση διενέργειας εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Σύμφωνα με το άρθρο 29, παρ. 4(β)ii, **δεν είναι απαραίτητη** η διενέργεια προελέγχου ή εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων μιας προγραμματισμένης δραστηριότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας, υπό την προϋπόθεση ότι το μέρος, στη δικαιοδοσία ή στον έλεγχο του οποίου υπάγεται η προγραμματισμένη δραστηριότητα, κρίνει ότι οι κανονισμοί ή τα πρότυπα συναφών νομικών κειμένων ή πλαισίων ή συναφών παγκόσμιων, περιφερειακών, υποπεριφερειακών ή τομεακών φορέων σχεδιάστηκαν για την πρόληψη, τον μετριασμό ή τη διαχείριση δυνητικών επιπτώσεων κάτω από το κατώτατο όριο για τις εκτιμήσεις περιβαλλοντικών επιπτώσεων βάσει του παρόντος μέρους (βλ. κατωτέρω ενότητα 2.4.8.1.), και έχουν τηρηθεί. Η εν λόγω ρύθμιση προέρχεται από πρόταση της Ιαπωνίας, σύμφωνα με την οποία δεν υπόκεινται στις διατάξεις της Συμφωνίας οι δραστηριότητες που έχουν ήδη υπαχθεί σε αντίστοιχη διαδικασία και οι δραστηριότητες που συμμορφώνονται με κανονισμούς και πρότυπα συναφών οργανισμών και συμβάσεων που αποτρέπουν περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Η πρόταση αυτή αποσκοπούσε στο να

μην συμπεριληφθούν στη διαδικασία εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων της νέας Συμφωνίας επαναλαμβανόμενες δραστηριότητες, όπως η ναυτιλία ή η αλιεία, οι οποίες δεν υπόκεινται σε περιβαλλοντική αδειοδότηση, αλλά σε προστατευτικό του θαλασσίου περιβάλλοντος ρυθμιστικό πλαίσιο.

2.4.6. Συνεκτίμηση και σεβασμός των δικαιωμάτων των «παρακείμενων» (adjacent) παράκτιων κρατών

Ο σεβασμός των δικαιωμάτων των «παρακείμενων» παράκτιων κρατών και η συμμετοχή τους στη διαδικασία θέσπισης θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών, στη διενέργεια εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων και στις δραστηριότητες σχετικά με θαλάσσιους γενετικούς πόρους σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας, απασχόλησαν εκτενώς τις διαπραγματεύσεις. Υπήρχε μεγάλη διάσταση απόψεων μεταξύ των κρατών εκείνων που επεδίωκαν την υιοθέτηση ειδικών ρυθμίσεων για τα παρακείμενα παράκτια κράτη βάσει της «αρχής της εγγύτητας» (adjacency) και των κρατών που δεν αποδέχονταν ακόμα και την απλή αναφορά στα παρακείμενα παράκτια κράτη με την αιτιολογία ότι η Συμφωνία αναφέρεται αποκλειστικά σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας και δεν θα έπρεπε να διαταραχθεί η ισορροπία μεταξύ της ελευθερίας της ανοικτής θάλασσας και των κυριαρχικών δικαιωμάτων/δικαιοδοσίας των παράκτιων κρατών, όπως αυτή καθορίζεται στο πλαίσιο της Σύμβασης ΔΘ. Κατά την άποψή τους, δεν υφίσταται στο δίκαιο της θάλασσας «αρχή της εγγύτητας» ούτε ειδικό καθεστώς για τα παρακείμενα παράκτια κράτη στην ανοικτή θάλασ-

σα. Αντιστοίχως, υποστήριζαν ότι ενδεχόμενη απαίτηση συναίνεσης του παράκτιου κράτους για τη θέσπιση θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών στα υπερκείμενα ύδατα της υφαλοκρηπίδας του (subjacency) θα ισοδυναμούσε με αναγνώριση δικαιώματος *veto* και κατ' ουσίαν με ακύρωση των υιοθετούμενων μέτρων προστασίας. Σε επίπεδο ΕΕ, συναφείς θέσεις εξέφραζαν η Σουηδία, η Φινλανδία, το Βέλγιο, η Γερμανία, η Ολλανδία, η Πολωνία και η Ισπανία, ενώ η χώρα μας, η Δανία, η Πορτογαλία, η Ιρλανδία και η Κύπρος υπογράμμιζαν ότι η θέσπιση θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών στα υπερκείμενα ύδατα της υφαλοκρηπίδας δημιουργεί ένα νέο καθεστώς, το οποίο θα έπρεπε να λαμβάνει υπόψη τα κυριαρχικά δικαιώματα του παράκτιου κράτους. Η πλειοψηφία, πάντως, των κρατών μελών στα ΗΕ αναφερόταν στην υποχρέωση σεβασμού των κυριαρχικών δικαιωμάτων του παράκτιου κράτους στις περιπτώσεις θέσπισης θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών στα υπερκείμενα ύδατα της υφαλοκρηπίδας του, εντός και εκτός των 200 ν.μ., ορισμένα δε εξ αυτών, όπως η Ισλανδία, ο Ισημερινός, ο Καναδάς, οι Σεϋχέλλες και η Ρωσική Ομοσπονδία, υποστήριζαν ότι στις περιπτώσεις αυτές απαιτείται η συναίνεση του παράκτιου κράτους. Ιδιαίτερη έμφαση απέδιδαν επίσης στο σεβασμό των δικαιωμάτων και των νόμιμων συμφερόντων ("legitimate interests") των «παρακείμενων» παράκτιων κρατών-οι υποβληθείσες προτάσεις κυμαίνονταν από τη συμμετοχή των παρακείμενων παράκτιων κρατών στη θέσπιση θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών και τη διενέργεια εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, στη διαχείριση, διατήρηση και προστασία της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε

περιοχές παρακείμενες στις ζώνες δικαιοδοσίας τους. Επιπρόσθετα, υπεβλήθησαν προτάσεις σχετικά με το καθεστώς των θαλάσσιων γενετικών πόρων που βρίσκονται τόσο σε περιοχές εντός όσο και εκτός της εθνικής δικαιοδοσίας, προβλέποντας, μεταξύ άλλων, ένα σύστημα γνωστοποίησης και διαβούλευσης με τα παράκτια κράτη. Οι προτάσεις όμως αυτές δεν έγιναν αποδεκτές.

Τελικώς, τα δικαιώματα και τα νόμιμα συμφέροντα των (παρακείμενων) παράκτιων κρατών λαμβάνονται υπόψη στις εξής περιπτώσεις: α) στο πλαίσιο της επιτόπιας συλλογής θαλάσσιων γενετικών πόρων (βλ. άρθρο 11, παρ. 3), β) στο πλαίσιο της διαδικασίας θέσπισης περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών, όπου, μεταξύ άλλων, τα παρακείμενα παράκτια κράτη θα κληθούν να υποβάλουν απόψεις σχετικά με τις πιθανές επιπτώσεις της πρότασης σε περιοχές εντός εθνικής δικαιοδοσίας (βλ. άρθρα 19, παρ. (4)(η) και 21, παρ. (2)(α)iv), ενώ προβλέπονται διαβουλευσεις με το παράκτιο κράτος στις περιπτώσεις όπου τα προτεινόμενα μέτρα δύναται να επηρεάσουν τα υπερκείμενα ύδατα της υφαλοκρηπίδας του (βλ. άρθρο 22, παρ. 5), γ) στο πλαίσιο της διενέργειας εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, όπου προβλέπεται συμμετοχή στη διαδικασία διαβουλεύσεων τόσο των παρακείμενων παράκτιων κρατών όσο και των κρατών που γειτνιάζουν με τη δραστηριότητα (adjacent to the activity), όταν αυτά είναι κράτη που δυνητικά επηρεάζονται περισσότερο, ήτοι, μεταξύ άλλων, των παράκτιων κρατών των οποίων η άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων για την εξερεύνηση, εκμετάλλευση, διατήρηση ή διαχείριση των φυσικών πόρων δύναται εύλογα

να θεωρηθεί ότι επηρεάζεται από τη δραστηριότητα (βλ. άρθρο 32, παρ. (1) και (2) αντιστοίχως). δ) Διαδικασία διαβούλευσης με τα παράκτια κράτη προβλέπεται επίσης στις περιπτώσεις όπου μια προγραμματισμένη δραστηριότητα επηρεάζει περιοχές της ανοικτής θάλασσας που περιβάλλονται εξ ολοκλήρου από τις αποκλειστικές οικονομικές ζώνες τους («θύλακες ανοικτής θάλασσας»)(βλ. άρθρο 32, παρ. 6). Συναφής είναι και η γενική διάταξη του άρθρου 5, παρ. 1, η οποία προβλέπει ότι η Συμφωνία **δεν θίγει** τα δικαιώματα, τη δικαιοδοσία και τις υποχρεώσεις των κρατών που απορρέουν από τη Σύμβαση, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων τους αναφορικά με την αποκλειστική οικονομική ζώνη (ΑΟΖ) και την υφαλοκρηπίδα, τόσο εντός όσο και πέραν των 200 ν.μ.

Οι εν λόγω διατάξεις θα πρέπει να θεωρηθούν ως **ικανοποιητικές**, με εξαίρεση ίσως το Κεφάλαιο II για τους θαλάσσιους γενετικούς πόρους, όπου συμπεριελήφθη μόνον μια γενική αναφορά ότι «η επιτόπια συλλογή θαλάσσιων γενετικών πόρων σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας πραγματοποιείται λαμβάνοντας δεόντως υπόψη (with due regard) τα δικαιώματα και τα νόμιμα συμφέροντα των παράκτιων κρατών σε περιοχές που υπάγονται στην εθνική τους δικαιοδοσία». Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕ/ΚΜ πρότειναν την εγκαθίδρυση διαδικασίας στον Μηχανισμό Ανταλλαγής Πληροφοριών περί αυτόματης ηλεκτρονικής ενημέρωσης όλων των μερών, συμπεριλαμβανομένων των παράκτιων κρατών, για κάθε πληροφορία που θα υποβάλλεται σχετικά με τη συλλογή θαλάσσιων γενετικών πόρων (pre-cruise information or post-cruise information), χωρίς, όμως, η πρόταση αυτή να γίνει απο-

δεκτή. Δεν αποκλείστηκε, ωστόσο, η υιοθέτηση σχετικής διευθέτησης στο μέλλον από τη Διάσκεψη των Μερών.¹⁷ Επιπρόσθετα, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, δεν κατέστη δυνατή η συμπερίληψη ειδικών ρυθμίσεων σχετικά με τους θαλάσσιους γενετικούς πόρους που βρίσκονται τόσο σε περιοχές εντός όσο και εκτός της εθνικής δικαιοδοσίας. Το ζήτημα αυτό, το οποίο αφορά άμεσα τη χώρα μας λόγω του περιορισμένου εύρους των υφιστάμενων θαλασσίων ζωνών της, είχε τεθεί και στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για την υιοθέτηση του Πρωτοκόλλου της Nagoya για την Πρόσβαση στους Γενετικούς Πόρους και τη Δίκαιη Κατανομή των Οφελών από την Χρήση τους (2010), το οποίο, ως γνωστόν, εφαρμόζεται εντός περιοχών εθνικής δικαιοδοσίας, συμπεριλαμβανομένης της υφαλοκρηπίδας και της ΑΟΖ. Τότε, θεωρήθηκε σκόπιμο όπως η σχετική συζήτηση λάβει χώρα στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων στα ΗΕ σχετικά με τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας, χωρίς, όμως, αποτέλεσμα, όπως απεδείχθη εκ των υστέρων.

Τέλος, πλήρως ικανοποιητική για τα συμφέροντα της χώρας μας είναι η διατύπωση της παρ. 6 του άρθρου 22, η οποία προβλέπει ότι σε περίπτωση που ένα περιοχικό μέτρο διαχείρισης/θαλάσσια προστατευόμενη περιοχή **περιέλθει μελλοντικά εν όλω ή εν μέρει υπό τη δικαιοδοσία** ενός παράκτιου κράτους, το τμήμα εντός της εθνικής δικαιοδοσίας **παύει αμέσως να είναι σε ισχύ**.

2.4.7. Διαδικασία θέσπισης περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών

2.4.7.1. Η διαδικασία θέσπισης περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών και ο καθορισμός των συναφών αρμοδιοτήτων της Διάσκεψης των Μερών αναδείχθηκαν ως τα πλέον δύσκολα ζητήματα του Κεφαλαίου III της Συμφωνίας. Τελικώς, μετά από μαραθώνιες διαβουλευσεις κατά την Πέμπτη (επαναληπτική) Σύνοδο της Διάσκεψης, κατέστη δυνατή η υιοθέτηση **συμβιβαστικής λύσης** μεταξύ των απόψεων των κρατών που υποστήριζαν τη δυνατότητα λήψης ουσιαστικών μέτρων προστασίας από τη Διάσκεψη των Μερών (Κράτη Καραϊβικής, Μικρά Αναπτυσσόμενα Νησιωτικά Κράτη του Ειρηνικού, Μονακό, Νέα Ζηλανδία και εν μέρει ΕΕ/ΚΜ) και των κρατών που υιοθετούσαν μια κατ' ουσίαν περιφερειακή προσέγγιση βασιζόμενη σχεδόν αποκλειστικά στους περιφερειακούς οργανισμούς για τη θέσπιση και την εφαρμογή των μέτρων προστασίας (Ελβετία, Ιαπωνία, Κίνα, Ρωσική Ομοσπονδία, Νορβηγία, Ισλανδία και εν μέρει Ηνωμένο Βασίλειο και ΗΠΑ). Ειδικότερα, όσον αφορά τις **αρμοδιότητες της Διάσκεψης των Μερών**, σύμφωνα με το **άρθρο 22, παρ. 1**, η Διάσκεψη με βάση την τελική πρόταση και το προσχέδιο διαχείρισης (draft management plan): α) λαμβάνει αποφάσεις σχετικά με τη θέσπιση περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών **και συναφή μέτρα** (related measures), β) δύναται να λαμβάνει αποφάσεις

17. Σύμφωνα με το άρθρο 51(3)ζ, ο Μηχανισμός Ανταλλαγής Πληροφοριών ασκεί και άλλες λειτουργίες που καθορίζονται από τη Διάσκεψη των Μερών ή του ανατίθενται δυνάμει της παρούσας Συμφωνίας.

σχετικά με μέτρα που συνάδουν με εκείνα που έχουν θεσπισθεί από συναφείς παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς και συμβάσεις, σε συνεργασία και συντονισμό με αυτούς και γ) δύναται, όταν τα προτεινόμενα μέτρα εμπίπτουν στην αρμοδιότητα άλλων παγκόσμιων ή περιφερειακών οργανισμών, να υποβάλλει συστάσεις στα μέρη της Συμφωνίας και σε παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς για την προώθηση της θέσπισης συναφών μέτρων μέσω αυτών των οργανισμών, σύμφωνα με τις αντίστοιχες εντολές τους. Επιπρόσθετα, στην **παρ. 2** ορίζεται ότι, κατά τη λήψη των ως άνω αποφάσεων, η Διάσκεψη των Μερών θα σέβεται και δεν θα υπονομεύει τις αρμοδιότητες των συναφών παγκόσμιων και περιφερειακών οργανισμών.

Είναι προφανές ότι η αρμοδιότητα της Διάσκεψης των Μερών να λαμβάνει συναφή μέτρα (προστασίας και διαχείρισης) εντός των περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών **περιορίζεται σημαντικά από τις ρυθμίσεις των παρ. 1 (β) και (γ) και της παρ. 2**. Ο σεβασμός των εντολών και των αρμοδιοτήτων των υφιστάμενων παγκόσμιων και περιφερειακών οργανισμών είναι μια βασική αρχή της Συμφωνίας, η οποία διατρέχει όλο το κείμενο- στη συγκεκριμένη περίπτωση, ωστόσο, η επανάληψή της στο άρθρο 22, παρ. 2, σε συνδυασμό με τις λοιπές ρυθμίσεις του εν λόγω άρθρου, **ενέχει τον κίνδυνο μιας διασταλτικής ερμηνείας**, η οποία θα αποδυναμώσει αν όχι αναιρέσει την αρμοδιότητα της Διάσκεψης των Μερών να υιοθετεί αποτελεσματικά μέτρα προστασίας. Στο πλαίσιο αυτό, η Διάσκεψη των Μερών **θα θεσπίζει, μέσω του σχεδίου διαχείρισης, τους στόχους** των υιοθετούμενων περιοχικών μέτρων διαχείρισης/

θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών και θα λαμβάνει συναφή μέτρα προστασίας *μόνον εάν δεν εμπίπτουν* στην αρμοδιότητα υφιστάμενων παγκόσμιων και περιφερειακών οργανισμών *ή δεν έχουν θεσπισθεί μέτρα* από συναφείς οργανισμούς. Εάν τα μέτρα εμπίπτουν στην αρμοδιότητα υφιστάμενων οργανισμών, η Διάσκεψη των Μερών θα τους υποβάλει συστάσεις για να λάβουν τα σχετικά μέτρα, π.χ. για θέματα αλιείας θα υποβληθούν συστάσεις στις ΠΟΑΔ, για θέματα ναυτιλίας στον ΙΜΟ κ.ο.κ. Σε περίπτωση που έχουν ήδη θεσπισθεί μέτρα από συναφείς παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς, η Διάσκεψη δύναται να λαμβάνει συμβατά με αυτά μέτρα. Κατ' ουσίαν, δηλαδή, ο ρόλος της Διάσκεψης των Μερών **θα περιορίζεται στην εποπτεία εφαρμογής του σχεδίου διαχείρισης** των περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών που θεσπίζονται βάσει της Συμφωνίας. Σχετική είναι και η διάταξη του άρθρου 26, παρ. 2, σύμφωνα με την οποία οι συναφείς παγκόσμιους και περιφερειακοί οργανισμοί καλούνται να υποβάλουν στοιχεία στη Διάσκεψη των Μερών σχετικά με την εφαρμογή των μέτρων που έχουν υιοθετήσει για την επίτευξη των στόχων των περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών που θεσπίζονται δυνάμει της Συμφωνίας. Δεν προβλέπεται, ωστόσο, τι θα συμβεί σε περίπτωση που οι εν λόγω οργανισμοί δεν προχωρήσουν στην υιοθέτηση των απαραίτητων μέτρων. Για τον λόγο αυτό, είναι πολύ σημαντική η **ερμηνεία και ο τρόπος εφαρμογής** των ανωτέρω διατάξεων προκειμένου να διασφαλισθεί ένα αποτελεσματικό καθεστώς προστασίας της θαλάσσιας βιοποικιλότητας. Στο πλαίσιο αυτό, καθοριστική σημασία

έχει και η αгаστή συνεργασία και ο συντονισμός με τους συναφείς οργανισμούς. Πάντως, βάσει μιας τελεολογικής ερμηνείας, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η Διάσκεψη των Μερών διατηρεί όλα τα υπολειπόμενα δικαιώματα (residual rights), ήτοι το δικαίωμα να θεσπίζει και να εφαρμόζει μέτρα προστασίας σε όλες τις περιπτώσεις όπου είτε δεν υφίστανται συναφείς παγκόσμιους και περιφερειακούς οργανισμούς είτε δεν έχουν ή δεν ασκούν την αρμοδιότητά τους για τη λήψη των απαιτούμενων μέτρων.

Συναφής είναι και η ρύθμιση του **άρθρου 22, παρ. 7**, σύμφωνα με την οποία **κατά τη θέσπιση νέου συναφούς παγκόσμιου ή περιφερειακού οργανισμού ή την τροποποίηση της αρμοδιότητάς του**, οιαδήποτε περιοχικά μέτρα διαχείρισης/θαλάσσιες προστατευόμενες περιοχές ή συναφή μέτρα που έχουν υιοθετηθεί από τη Διάσκεψη των Μερών, τα οποία στη συνέχεια εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του εν λόγω οργανισμού, είτε εξ ολοκλήρου είτε εν μέρει, παραμένουν σε ισχύ έως ότου η Διάσκεψη των Μερών επανεξετάσει και αποφασίσει, σε στενή συνεργασία και συντονισμό με τον εν λόγω οργανισμό, να διατηρήσει, τροποποιήσει ή ανακαλέσει τα περιοχικά μέτρα διαχείρισης/θαλάσσιες προστατευόμενες περιοχές και τα συναφή μέτρα, κατά περίπτωση.

2.4.7.2. Λήψη μέτρων έκτακτης ανάγκης. Σε περίπτωση που ένα φυσικό φαινόμενο ή μια ανθρωπογενής καταστροφή έχει επιφέρει ή είναι πιθανό να επιφέρει σοβαρή ή μη αναστρέψιμη βλάβη στη θαλάσσια βιοποικιλότητα σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας, αναγνωρίζεται η δυνατότητα λήψης μέτρων έκτακτης ανάγκης από τη Διάσκεψη των Μερών, έτσι ώστε να διασφαλισθεί ότι η σοβαρή ή μη αναστρέψιμη βλάβη δεν θα επιδει-

νωθεί (βλ. **άρθρο 24, παρ. 1**). Η ρύθμιση αυτή προέρχεται από πρόταση της Νέας Ζηλανδίας, η οποία, όμως, έχει αποδυναμωθεί σημαντικά. Σύμφωνα με την **παρ. 2**, τα μέτρα που θεσπίζονται δυνάμει του παρόντος άρθρου θεωρούνται **αναγκαία μόνον εάν, κατόπιν διαβούλευσης** με συναφή νομικά κείμενα ή συναφείς παγκόσμιους ή περιφερειακούς οργανισμούς, η σοβαρή ή η μη αναστρέψιμη βλάβη **δεν δύναται να αντιμετωπισθεί εγκαίρως** μέσω της εφαρμογής των άλλων άρθρων της παρούσας Συμφωνίας ή από ένα συναφές νομικό κείμενο ή συναφή παγκόσμιο ή περιφερειακό οργανισμό. Η εν λόγω διάταξη κατ' ουσίαν αναιρεί τον χαρακτήρα των εν λόγω μέτρων ως μέτρων επείγοντος χαρακτήρα.

Τα μέτρα παύουν να ισχύουν αυτόματα δύο χρόνια μετά την υιοθέτησή τους, ή διακόπτονται νωρίτερα από τη Διάσκεψη των Μερών με την αντικατάστασή τους από περιοχικά μέτρα διαχείρισης/θαλάσσιες προστατευόμενες περιοχές, ή με μέτρα που υιοθετούνται από κάποιον άλλο συναφή οργανισμό, ή όταν οι συνθήκες τα καθιστούν μη απαραίτητα.

2.4.7.3. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, ετέθη επίσης ζήτημα **προσωρινής ισχύος** των περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών. Την εν λόγω θέση αρχικά εξέφρασε η Ιαπωνία, με την υποστήριξη της Αυστραλίας, της Ισλανδίας και του Καναδά, και στη συνέχεια η Κίνα διαφοροποιούμενη από τις θέσεις της Ομάδας 77. Σύμφωνα με την Ιαπωνία, οι περιορισμοί στην ελευθερία της ανοικτής θάλασσας είναι αποδεκτοί μόνον όταν είναι αναγκαίοι, υπογραμμίζοντας εν προκειμένω ότι όταν επιτευχθεί ο σκοπός για τον οποίο θεσπίστηκαν τα περιοχικά μέτρα διαχείρισης/θαλάσσιες προ-

στατευόμενες περιοχές θα έπρεπε να παύουν να ισχύουν.¹⁸ Αντίστοιχες απόψεις εξέφραζε και η Βραζιλία, η οποία επεσήμανε την ανάγκη εξεύρεσης ισορροπίας μεταξύ της διατήρησης και της βιώσιμης χρήσης της θαλάσσιας βιοποικιλότητας, υπογραμμίζοντας ότι η θέσπιση θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών δεν αποτελούν αυτοσκοπό- το ζητούμενο είναι η διατήρηση της ανθεκτικότητας των οικοσυστημάτων και των ωκεανών. Οι προτάσεις, όμως, αυτές **δεν έγιναν αποδεκτές**.

2.4.7.4. Διαδικασία λήψης απόφασεων. Όσον αφορά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο του Κεφαλαίου III της Συμφωνίας, όλες οι σχετικές αποφάσεις και συστάσεις υιοθετούνται με πλειοψηφία των 3/4, εφόσον διαπιστωθεί (με πλειοψηφία των 2/3) ότι δεν είναι δυνατή η επίτευξη *consensus* (βλ. άρθρο 23, παρ. 1 και 2). Προτάσεις για την υιοθέτηση των αποφάσεων με *consensus* (Αφρικανική Ομάδα, Ιαπωνία, ΗΠΑ, Καναδάς, Κίνα, Ρωσική Ομοσπονδία, αλλά και Τουρκία) δεν έγιναν αποδεκτές. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι και η χώρα μας, από κοινού με την Δανία, υποστήριζε συναφείς θέσεις εντός της ΕΕ, αλλά δεν έγιναν αποδεκτές λόγω των έντονων αντιρρήσεων ορισμένων κρατών μελών. Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει επίσης στην πολύ σημαντική για τα συμφέροντα της χώρας μας δυνατότητα δήλωσης “opt-out”, ήτοι της διατύπωσης αντίρρησης ως προς την υιοθετούμενη απόφαση προκειμένου

να μην είναι δεσμευτική για το μέρος, το οποίο προέβη στην εν λόγω δήλωση, έστω και υπό τις αυστηρές προϋποθέσεις των παρ. 4-9.

2.4.7.5. Αναγνώριση υφιστάμενων περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών. Το εν λόγω ζήτημα, το οποίο απασχόλησε μέχρι την τελευταία στιγμή τις διαπραγματεύσεις, έχει υποβαθμισθεί σημαντικά. Στην παρ. 4 του άρθρου 22 αναφέρεται απλώς ότι, εάν θεωρηθεί σκόπιμο για τους σκοπούς του Κεφαλαίου III, η Διάσκεψη των Μερών «δύναται να αποφασίσει, κατά περίπτωση (as appropriate)» την ανάπτυξη ενός μηχανισμού σχετικά με υφιστάμενα περιοχικά μέτρα διαχείρισης/θαλάσσιες προστατευόμενες περιοχές που έχουν υιοθετηθεί από συναφείς παγκόσμιους ή περιφερειακούς οργανισμούς. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, υπήρξαν προτάσεις για την σχεδόν αυτόματη αναγνώριση υφιστάμενων περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών, όπως της Σύμβασης για την Προστασία του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος του Βορειοανατολικού Ωκεανού (1992, OSPAR). Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η χώρα μας δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος στο Πρωτόκολλο της Βαρκελώνης σχετικά με τις Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές και τη Βιοποικιλότητα στη Μεσόγειο (1995) και ως εκ τούτου είχε ιδιαίτερα επιφυλακτική στάση ως προς το εν λόγω ζήτημα, θέτοντας ως απαραίτητο όρο για ενδεχόμενη ανα-

18. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Ιαπωνία έκανε σημαντικές υποχωρήσεις ως προς το εν λόγω ζήτημα, εφόσον το 2003 αντιδρούσε ακόμα και στη συμπερίληψη της θέσπισης θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών στην ανοικτή θάλασσα ως θεματικής ενότητας στον κατάλογο των υποψήφιων θεμάτων προς συζήτηση στο πλαίσιο της Ανοικτής Ανεπίσημης Συμβουλευτικής Διαδικασίας για τους Ωκεανούς και το Δίκαιο της Θάλασσας (ICP) (βλ. Composite streamlined list of issues that could benefit from attention in the future work of the General Assembly on oceans and the law of the sea), με την αιτιολογία ότι είναι παράνομη. Μέχρι στιγμής, πάντως, η Ιαπωνία δεν έχει υπογράψει τη Συμφωνία.

γνώριση των υφιστάμενων θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών τη συμβατότητα με τα κριτήρια της νέας Συμφωνίας.

2.4.7.6. Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει, τέλος, στις προτάσεις της Κίνας περί εξαίρεσης των «**αμφισβητούμενων περιοχών**» (**disputed areas**) από τη διαδικασία θέσπισης περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών, οι οποίες υποβλήθηκαν όψιμα την τελευταία εβδομάδα των διαπραγματεύσεων. Αν και οι συγκεκριμένες προτάσεις αφορούσαν κυρίως τις παράνομες διεκδικήσεις της Κίνας στη Νότια Σινική Θάλασσα, η οποία διεκδικεί εκτεταμένες περιοχές ανοικτής θάλασσας ως περιοχές υπό την εθνική της δικαιοδοσία, η συμπερίληψη μιας τέτοιας ρύθμισης ενείχε τον κίνδυνο της (έμμεσης) αποδοχής από τη Διάσκεψη των Μερών, του χαρακτηρισμού ορισμένων θαλάσσιων περιοχών ως «αμφισβητούμενων», βάσει παράνομων διεκδικήσεων γειτονικών κρατών. Για τον λόγο αυτό, η πλειοψηφία των κρατών, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ, ΕΕ/ΚΜ, Ισλανδίας, Νορβηγίας, Αυστραλίας, Νέα Ζηλανδία, Καναδά, ΗΒ, Βιετνάμ, Μαλαισίας, Ινδονησίας, Ιαπωνίας και Ν. Κορέας, ήταν αντίθετη με τη συμπερίληψη των κινεζικών προτάσεων. Για την Κίνα, ωστόσο, αποτελούσαν κατ' ουσίαν προϋπόθεση *sine qua non* για τη συμμετοχή της στη Συμφωνία με αποτέλεσμα να ασκηθούν έντονες πιέσεις προκειμένου να βρεθεί μια συμβιβαστική λύση. Τελικώς, μετά από μαραθώνιες διαβουλεύσεις, συμφωνήθηκε κατά το πέραν των εργασιών της Διάσκεψης, η

κατωτέρω συμβιβαστική διατύπωση, η οποία επαναλαμβάνει σε μεγάλο βαθμό τις ρυθμίσεις του άρθρου 6 («ρήτρα επιφύλαξης»/without prejudice clause): «Η θέσπιση περιοχικών μέτρων διαχείρισης, συμπεριλαμβανομένων των θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών δεν θα περιλαμβάνει περιοχές εντός εθνικής δικαιοδοσίας και δεν θα χρησιμοποιείται για τη διεκδίκηση ή την απόρριψη διεκδικήσεων κυριαρχίας, κυριαρχικών δικαιωμάτων ή δικαιοδοσίας. Στο πλαίσιο αυτό, η Διάσκεψη των Μερών δεν θα εξετάζει προς απόφαση¹⁹ προτάσεις για τη θέσπιση τέτοιων περιοχικών μέτρων διαχείρισης/θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών, ενώ σε καμία περίπτωση οι εν λόγω προτάσεις δεν θα ερμηνεύονται ως αναγνώριση ή απόρριψη οιασδήποτε διεκδικήσεων κυριαρχίας, κυριαρχικών δικαιωμάτων ή δικαιοδοσίας» (βλ. άρθρο 18 «Πεδίο εφαρμογής»).

2.4.8. «Διεθνοποίηση» της διαδικασίας εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων

2.4.8.1. Στις αρχές της διαπραγμάτευσης, η εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων θεωρούνταν ως μια από τις λιγότερο προβληματικές θεματικές ενότητες – τα δύο βασικά ζητήματα που απασχολούσαν εν προκειμένω τα κράτη ήταν: α) το **γεωγραφικό πεδίο εφαρμογής** του σχετικού Κεφαλαίου, εάν δηλαδή θα περιλαμβάνονταν και δραστηριότητες εντός της εθνικής δικαιοδοσίας οι οποίες ενδέχεται να έχουν περιβαλλοντικές επιπτώσεις σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας (impact-oriented approach

19. Σύμφωνα με δήλωση της Προέδρου της Διακυβερνητικής Διάσκεψης κατά την υιοθέτηση της Συμφωνίας αναφορικά με το άρθρο 18: “The understanding is that the term “Conference of the Parties shall not consider for decision” means that the Conference of the Parties can look at a proposal but shall not decide on such proposals”. A/CONF.232/2023/L.25.

v. activities-oriented approach)²⁰ και β) τα **κατώτατα όρια (threshold)/δείκτες** για τη διενέργεια εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Στο πλαίσιο αυτό, η πλειοψηφία των κρατών υποστήριζε την εφαρμογή των συναφών ρυθμίσεων του άρθρου 206 Σύμβασης ΔΘ (δραστηριότητα, η οποία δύναται να προκαλέσει «ουσιώδη ρύπανση ή σημαντικές επιβλαβείς μεταβολές στο θαλάσσιο περιβάλλον»), ενώ τα κράτη της Καραϊβικής/CARICOM από κοινού με τα Μικρά Νησιωτικά Αναπτυσσόμενα Κράτη του Ειρηνικού/PSIDS υποστήριζαν τα χαμηλότερα και αυστηρότερα όρια του Πρωτοκόλλου Περιβαλλοντικής Προστασίας της Σύμβασης της Ανταρκτικής (όταν υπάρχει ένδειξη ότι η σχετική δραστηριότητα θα έχει επιπτώσεις, οι οποίες θα είναι «τουλάχιστον δευτερεύουσες ή παροδικές»).

Η ΕΕ/ΚΜ και η Σιγκαπούρη πρότειναν ως λύση συμβιβασμού την εισαγωγή ενός διττού συστήματος με υψηλότερο κατώτερο όριο αυτό του άρθρου 206 Σύμβασης ΔΘ και χαμηλότερο, αυτό του συστήματος της Ανταρκτικής. Η ΕΕ/ΚΜ συναρτούσαν τα αυστηρότερα όρια του Πρωτοκόλλου της Ανταρκτικής με μια απλοποιημένη (simplified) διαδικασία εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ενώ η Σιγκαπούρη με μια διαδικασία «screening», δηλαδή, ένα είδος προελέγχου, στο πλαίσιο του οποίου θα εξετάζεται η αναγκαιότητα διενέργειας διαδικασίας πλήρους εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Τελικώς, προκρίθηκε η προσέγγιση

της Σιγκαπούρης, με ορισμένες τροποποιήσεις ως προς τα όρια του Πρωτοκόλλου της Ανταρκτικής. Σύμφωνα με το **άρθρο 30, παρ. 1:** α) όταν μια προγραμματισμένη δραστηριότητα ενδέχεται να έχει «*περισσότερο από ήσσανος σημασίας* ή παροδικές» επιπτώσεις στο θαλάσσιο περιβάλλον, ή οι επιπτώσεις της δραστηριότητας είναι «*άγνωστες ή ανεπαρκώς κατανοητές*», το κράτος στη δικαιοδοσία ή τον έλεγχο του οποίου υπάγεται η δραστηριότητα θα διενεργεί **προέλεγχο (screening)** β) εάν, βάσει του προελέγχου, διαπιστωθεί ότι η δραστηριότητα ενδέχεται να προκαλέσει «ουσιώδη ρύπανση ή σημαντικές και επιβλαβείς μεταβολές στο θαλάσσιο περιβάλλον», θα πρέπει να διενεργηθεί **εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων**. Συνακόλουθα, παραμένει ως κατώτατο όριο για τη διενέργεια εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων το όριο του άρθρου 206 Σύμβασης ΔΘ.

2.4.8.2. Κατά τα τελευταία στάδια των διαπραγματεύσεων, παρατηρήθηκε έντονη πολιτικοποίηση και πόλωση των διαβουλεύσεων, λόγω της προτεινόμενης «**διεθνοποίησης**» της **διαδικασίας εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων** με τη συμμετοχή στη διαδικασία αδειοδότησης και της Διάσκεψης των Μερών (CARICOM/PSIDS). Η προτεινόμενη διαδικασία κατ' ουσίαν «**ακύρωνε**» το καθεστώς της ελευθερίας της ανοικτής θάλασσας και της δικαιοδοσίας του κράτους της σημαίας.

Η πλειοψηφία των κρατών (μεταξύ άλ-

λων, Ιαπωνία, ΗΠΑ, ΗΒ, ΕΕ/ΚΜ, Νορβηγία, Ισλανδία, Καναδάς, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Σιγκαπούρη, Ινδονησία και Βιετνάμ) υποστήριζε ότι η διαδικασία εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων θα πρέπει να **διενεργείται από το κράτος στη δικαιοδοσία ή τον έλεγχο του οποίου υπάγεται η δραστηριότητα**, το οποίο και θα υιοθετεί την απόφαση περιβαλλοντικής αδειοδότησης. Η εν λόγω προσέγγιση ενσωματώθηκε στο άρθρο 34, σύμφωνα με το οποίο το κράτος στη δικαιοδοσία ή τον έλεγχο του οποίου υπάγεται η δραστηριότητα θα παρέχει την αδειοδότηση, εφόσον διασφαλίζεται ότι η προγραμματισμένη δραστηριότητα δύναται να διεξαχθεί κατά τρόπο συνεπή με την πρόληψη σημαντικών δυσμενών επιπτώσεων στο θαλάσσιο περιβάλλον.

Επιπρόσθετα, χάριν συμβιβασμού με τα κράτη τα οποία υποστήριζαν τη διεθνοποίηση της διαδικασίας, αναγνωρίστηκε στο Επιστημονικό και Τεχνικό Όργανο της Συμφωνίας η δυνατότητα να εξετάζει, κατόπιν σχετικού αιτήματος ενός κράτους, την απόφαση ενός άλλου κράτους περί μη αναγκαιότητας διεξαγωγής (“negative screening decision”) διαδικασίας εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων (βλ. άρθρο 31, παρ. 1(α)(iv)) και να απευθύνει σχετικές συστάσεις. Αντίστοιχη εμπλοκή του Επιστημονικού και Τεχνικού Οργάνου προβλέπεται στο άρθρο 37, το οποίο αφορά την επανεξέταση (review) μιας περιβαλλοντικής αδειοδότησης, οπότε το Επιστημονικό και Τεχνικό Όργανο θα μπορεί είτε αυτοβούλως, είτε κατόπιν αναφοράς από

τρίτο κράτος, να απευθύνει σχετικές συστάσεις στο κράτος που παρέσχε την αδειοδότηση. Όπως διευκρινίστηκε από την Πρόεδρο της Διάσκεψης κατά την υιοθέτηση της Συμφωνίας, «για λόγους διαφάνειας υιοθετήθηκαν οι ως άνω ρυθμίσεις, οι οποίες επιτρέπουν σε ένα κράτος να καταγράψει τις απόψεις του ως προς τις επιπτώσεις μιας προγραμματισμένης δραστηριότητας και στο Επιστημονικό και Τεχνικό Όργανο να προβεί σε μη δεσμευτικές συστάσεις. Ωστόσο, *είναι το κράτος εκείνο το οποίο αποφασίζει εάν μια δραστηριότητα υπό τη δικαιοδοσία ή τον έλεγχό του θα πρέπει να προχωρήσει*».²¹

3.3. Οι θέσεις της Τουρκίας κατά τις διαπραγματεύσεις

3.1. Στα αρχικά στάδια των διαπραγματεύσεων, η Τουρκία ήταν κατ' ουσίαν απούσα. Η συνεισφορά της περιοριζόταν στην υποστήριξη των θέσεων των μη συμβαλλομένων μερών στη Σύμβαση ΔΘ έναντι της νέας, υπό διαπραγμάτευση, συμφωνίας με δηλώσεις της κατά το πέρας των εργασιών. Για πρώτη φορά, η τουρκική πλευρά συμμετείχε ενεργά στις διαπραγματεύσεις στη Δεύτερη Σύνοδο της Διακυβερνητικής Διάσκεψης το 2019. Σε σχετική παρέμβασή της, υποστήριξε ότι η νέα Συμφωνία θα έπρεπε να είναι **συμβατή με τις συναφείς αποφάσεις της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα (CBD), καθώς και ότι θα έπρεπε να λάβει υπόψη τα νόμιμα συμφέροντα όλων των κρατών**. Ειδικότερα, η νέα Συμφωνία δεν θα έπρεπε να

20. Οι απόψεις ως προς το ζήτημα αυτό διόταντο. Τελικώς, υπήρξε συμφωνία επί συμβιβαστικής πρότασης της ΕΕ/ΚΜ, η οποία ενσωματώνεται στο άρθρο 28, παρ. 2 και προβλέπει ότι σε περίπτωση δραστηριοτήτων σε περιοχές εθνικής δικαιοδοσίας που ενδέχεται να προκαλέσουν ουσιώδη ρύπανση ή σημαντικές και επιβλαβείς μεταβολές στο θαλάσσιο περιβάλλον σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας, θα διενεργείται εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων είτε βάσει των διατάξεων της νέας Συμφωνίας είτε σύμφωνα με τις εθνικές διαδικασίες.

21. “In relation to environmental impact assessments, delegations were of the view that environmental impact assessments shall be State-led. In order to promote transparency, there are provisions in Part IV which allow another Party to register its views on the impacts of a planned activity and for the Scientific and Technical Body to make non-binding recommendations. However, the *understanding is that it is the State which decides whether an activity under its jurisdiction or control should proceed*”, οπ.π. υποσημείωση 15.

θίγει το καθεστώς και τις θέσεις των μη συμβαλλομένων μερών έναντι της Σύμβασης ΔΘ, διευκρινίζοντας, όμως, ταυτόχρονα ότι η Τουρκία αποδέχεται αρκετές διατάξεις της Σύμβασης, ιδίως τις διατάξεις περί προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος και των πόρων του.

Σημαντικότερο σημείο της τουρκικής παρέμβασης ήταν ο προτεινόμενος επαναπροσδιορισμός του όρου «**περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας**», προκειμένου να ληφθούν υπόψη οι περιπτώσεις κρατών που δεν έχουν ακόμα κηρύξει ΑΟΖ ή άλλες παρεμφερείς ζώνες δικαιοδοσίας, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Κατά την άποψη της Τουρκίας, για τους σκοπούς της Συμφωνίας, ως «περιοχές εκτός εθνικής δικαιοδοσίας» θα έπρεπε να θεωρούνται «**η ανοικτή θάλασσα πέραν των 200 ν.μ.** από τις γραμμές βάσης από τις οποίες μετράται το εύρος των χωρικών υδάτων και η Περιοχή». Με τον τρόπο αυτό, η τουρκική πλευρά επεδίωξε την εξαίρεση της Μεσογείου από το πεδίο εφαρμογής της Συμφωνίας και τη δημιουργία ενός ειδικού καθεστώτος εκτός Σύμβασης ΔΘ. Η πρόταση, όμως, αυτή δεν έγινε αποδεκτή.

Περαιτέρω, η τουρκική πλευρά ήταν αντίθετη στην *mutatis mutandis* εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης ΔΘ περί επίλυσης διαφορών, ενώ συμφωνούσε με τις προτάσεις της Κίνας περί εξαίρεσης των αμφισβητούμενων περιοχών από τη διαδικασία θέσπισης θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών και τη λήψη αποφάσεων με *consensus*. Συμφωνούσε επίσης με τις θέσεις των αναπτυσσόμενων κρατών περί εφαρμογής της αρχής της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας στους θαλάσσιους γενετικούς πόρους σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας.

3.2. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει επίσης η δήλωση της τουρκικής αντιπροσωπείας κατά την υιοθέτηση της Συμφωνίας στα ΗΕ, την οποία χαρακτήρισε ως «αξιοσημείωτο επίτευγμα» και «συμφωνία ορόσημο» (landmark agreement). Ταυτόχρονα, όμως, ως αναμενόταν, επεχείρησε να υποβαθμίσει τον χαρακτήρα της Συμφωνίας ως συμφωνίας εφαρμογής της Σύμβασης ΔΘ, χαρακτηρίζοντάς την ως συμπληρωματική της Σύμβασης για τη Βιολογική Ποικιλότητα, ενώ χαιρέτισε τη συμπερίληψη του άρθρου 5 σχετικά με το καθεστώς των μη συμβαλλομένων μερών στη Σύμβαση ΔΘ, το οποίο, όπως υπογράμμισε, επιτρέπει τη συμμετοχή των εν λόγω κρατών στη νέα Συμφωνία. Τέλος, σημείωσε ότι προσβλέπει στη συνεργασία με τα άλλα κράτη κατά τα επόμενα στάδια της διαδικασίας, για την αποτελεσματική εφαρμογή της Συμφωνίας, **αφήνοντας ανοικτό το ενδεχόμενο συμμετοχής της**. Μέχρι στιγμής, πάντως, η Τουρκία **δεν έχει υπογράψει** τη Συμφωνία, ενώ κατά τις πρόσφατες διαβουλεύσεις στα ΗΕ για την υιοθέτηση του σχεδίου Διακήρυξης της προσεχούς Διάσκεψης των ΗΕ για τους Ωκεανούς, δεν απεδέχθη την συμπερίληψη πρότασης η οποία καλούσε τα κράτη να επισπεύσουν τη θέση της Συμφωνίας σε ισχύ.

Κατά την άποψή μας, η ερμηνεία των ως άνω τουρκικών δηλώσεων απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή, αλλά και συνεκτίμηση όλων των συναφών νομικών και πολιτικών παραμέτρων. Σημειώνεται εν προκειμένω ότι το Τουρκικό Ίδρυμα Θαλασσιών Ερευνών (TUDAV) πρότεινε, σε συναφή ανακοίνωσή του αμέσως μετά την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων, την υπογραφή και επικύρωση της Συμφωνίας από την Τουρκία, την κήρυξη ΑΟΖ και τη θέσπιση θαλάσσιων προστατευόμενων

περιοχών στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο πέραν των χωρικών υδάτων. Ως γνωστόν, η Τουρκία έχει ήδη θεσπίσει νοτίως του Καστελλόριζου «ειδική θαλάσσια προστατευόμενη περιοχή» για τα υποθαλάσσια όρη της Φοινίκης, στην οποία περιλαμβάνεται μεγάλο τμήμα ελληνικής υφαλοκρηπίδας. Επιπρόσθετα, σε αντίθεση με την χώρα μας, η Τουρκία **είναι συμβαλλόμενο μέρος στο Πρωτόκολλο της Βαρκελώνης** για τη θέσπιση Ειδικά Προστατευόμενων Περιοχών Μεσογειακού Ενδιαφέροντος (SPAMI), το οποίο, όμως, **δεν αποτελεί συμφωνία εφαρμογής της Σύμβασης ΔΘ**.

3.3. Τυχόν συμμετοχή της Τουρκίας στη Συμφωνία αναμένεται να δημιουργήσει **προβλήματα στην πράξη**, λόγω των παράνομων τουρκικών διεκδικήσεων και της αμφισβήτησης των θαλασσιών ζωνών της χώρας μας και του δικαιώματος των νήσων σε θαλάσσιες ζώνες, η οποία δύναται, μεταξύ άλλων, να λάβει την μορφή της αμφισβήτησης της Ελλάδας ως παρακείμενου παράκτιου κράτους ή του παράκτιου κράτους στα υπερκείμενα ύδατα της υφαλοκρηπίδας του οποίου προτείνεται η θέσπιση θαλάσσιας προστατευόμενης περιοχής ή κάποιο άλλο περιοχικό μέτρο διαχείρισης. Σύμφωνα, πάντως, με τις διατάξεις του άρθρου 18, η Διάσκεψη των Μερών δεν θα αποφανθεί επί προτάσεων που χρησιμοποιούνται για τη διεκδίκηση ή την απόρριψη διεκδικήσεων κυριαρχίας, κυριαρχικών δικαιωμάτων ή δικαιοδοσίας (βλ. ανωτέρω ενότητα 2.4.7.6.).

4. Συμπερασματικές εκτιμήσεις

Συχνά αναφέρεται ότι η διπλωματία είναι η *τέχνη του εφικτού*. Μετά από

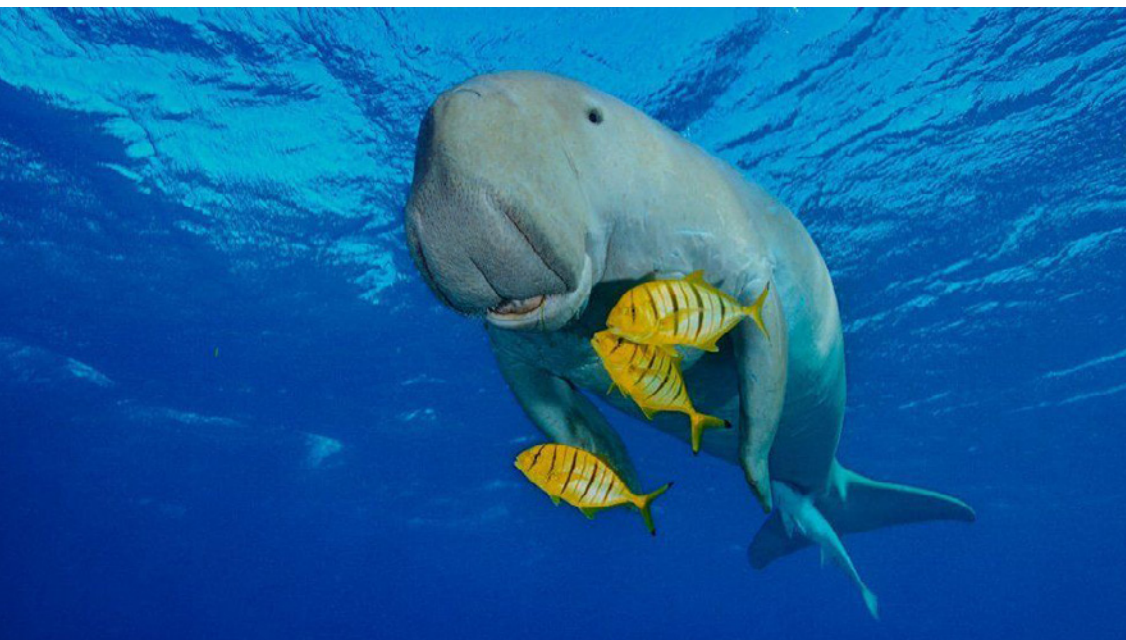
19 χρόνια διαπραγματεύσεων στα ΗΕ, θα ήταν ουτοπικό να πιστεύει κανείς ότι ήταν δυνατόν να υιοθετηθούν πλέον καινοτόμες λύσεις και αυστηρότερα μέτρα προστασίας της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας. Οι αρχικές δεσμεύσεις για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού αντιπροσωπευτικού δικτύου θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών και οι διακηρύξεις ότι το υφιστάμενο καθεστώς δεν ήταν αποδεκτό (*“the status quo is not acceptable”*) χάθηκαν (ή αποδυναμώθηκαν) στον βωμό της επίτευξης *consensus* και της οικουμενικής συμμετοχής. Αρκετές διατάξεις της νέας Συμφωνίας είναι αποδυναμωμένες, ενσωματώνοντας τον ελάχιστο κοινό παρνομαστή μεταξύ αντιδιαμετρικά αντίθετων θέσεων, ενώ άλλες καταφεύγουν στην «εποικοδομητική ασάφεια» και την χρήση καινοφανούς ορολογίας προκειμένου να αντιμετωπισθεί η αδυναμία συμφωνίας.

Ωστόσο, το ζητούμενο δεν είναι εάν οι ρυθμίσεις της τρίτης Συμφωνίας Εφαρμογής της Σύμβασης ΔΘ επαρκούν *per se* για την αντιμετώπιση των προκλήσεων που αντιμετωπίζει σήμερα ο πλανήτης και το θαλάσσιο περιβάλλον ειδικότερα, αλλά **με ποιον τρόπο θα ερμηνευθούν και θα εφαρμοσθούν στην πράξη** έτσι ώστε να θεσπισθούν αποτελεσματικά μέτρα προστασίας της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας και να αποφευχθεί η κατάρρευση των θαλασσιών οικοσυστημάτων. Παρά τις αδυναμίες της, η Συμφωνία, αφ' ης τεθεί σε ισχύ, θα είναι δεσμευτική και θα αποτελεί βάση για τη θέσπιση θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών και άλλων περιοχικών μέτρων διαχείρισης στην ανοικτή θάλασσα σε συνεργασία και συντονισμό με συναφείς παγκόσμι-

ους και περιφερειακούς οργανισμούς. Υπό το πρίσμα αυτό, η κοινωνία των πολιτών χαιρέτισε την υιοθέτηση της Συμφωνίας ως «ιστορική», παροτρύνοντας τα κράτη να επισπεύσουν τη θέση της σε ισχύ και να εφαρμόσουν ουσιαστικά μέτρα προστασίας. Το μέλλον θα δείξει εάν η διεθνής κοινότητα θα δράσει **άμεσα και αποτελεσματικά**, έστω και υπό τους προαναφερθέντες περιορισμούς, προκειμένου να μην επαναληφθεί η «τραγωδία των κοιτών» (tragedy of the commons) της δεκαετίας του 1960-1970 που είχε ως αποτέλεσμα την εξάντληση ορισμένων ιχθυοποθεμάτων λόγω υπεραλίευσης στην ανοικτή θάλασσα με αλυσιδωτές επιπτώσεις στα θαλάσσια οικοσυστήματα. Σήμερα, το διακύβευμα είναι πολύ μεγαλύτερο. Σύμφωνα με την Δεύτερη Έκθεση των ΗΕ για τους Ωκεανούς (2021) (Second World Ocean Assessment/

WOA II), η κατάσταση των ωκεανών και των πόρων τους επιδεινώνεται συνεχώς.

Δεν βρισκόμαστε ακόμα στο σημείο χωρίς επιστροφή, βαδίζουμε όμως ολοταχώς προς τα εκεί... Ας ελπίσουμε ότι η διεθνής κοινότητα θα αναλάβει τις ευθύνες της έστω και την τελευταία στιγμή.

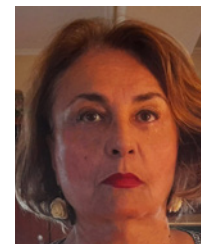

Τα εικοσιπεντάχρονα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου

7

Φανή Δασκαλοπούλου-Λιβαδά

*Επίτιμη Νομική Σύμβουλος
του Υπουργείου Εξωτερικών
Πρώην Ειδική Νομική
Σύμβουλος, Ειδική Νομική
Υπηρεσία ΥΠΕΞ*

*Εισήγηση στις 18^{ες} Διεθνολογικές
Συναντήσεις Ναυπλίου
(20-22 Οκτωβρίου 2023)*

Εικοσιπέντε χρόνια πέρασαν από το 1998, το έτος που υιοθετήθηκε στη Ρώμη, μέσα σε ατμόσφαιρα ξέφρενου ενθουσιασμού, το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ICC, ΔΠΔ). Πράγματι, εκεί έλαβε χώρα για πάνω από ένα μήνα η Διάσκεψη του ΟΗΕ για την υιοθέτηση του Καταστατικού του ΔΠΔ, προκειμένου να δοθεί στα κράτη η δυνατότητα να καταλήξουν σε συμφωνία επί του κειμένου που είχε εκπονηθεί από την Προπαρασκευαστική Επιτροπή της Διάσκεψης.¹ Είχε προηγηθεί, βέβαια, σειρά επίσημων διαπραγματεύσεων στη Ν. Υόρκη, και ανεπίσημων διαβουλεύσεων στις Βρυξέλλες, στις Συρακούσες της Σικελίας, στην Βιέννη, στο Λονδίνο, στο Στρασβούργο, και όχι μόνο.

Από τους εδώ παριστάμενους, στην Διάσκεψη της Ρώμης μετείχε ο Στέλιος Περράκης, τότε Γενικός Γραμματέας Ευρωπαϊκών Υποθέσεων ΥΠΕΞ, ως αρχηγός της Ελληνικής αντιπροσωπείας, και η υποφαινόμενη ως έχουσα παρακολουθήσει ανελλιπώς, ως μέλος της Ειδικής Νομικής Υπηρεσίας του ΥΠΕΞ, όλες τις εργασίες, επίσημες και ανεπίσημες, της προαναφερθείσας Προπαρασκευαστικής Επιτροπής για την κατάρτιση του Καταστατικού, εργασίες που είχαν ξεκινήσει ήδη από το 1994.

Δεν ήταν μικρό επίτευγμα η υιοθέτηση του Καταστατικού. Πρέπει όμως να δεχτούμε ότι η επιτυχία οφει-

1. Για την ακρίβεια, το Καταστατικό υιοθετήθηκε στις 17 Ιουλίου 1998 με 120 ψήφους υπέρ, 7 κατά και 21 αποχές. Τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιουλίου 2002, οπότε και συμπληρώθηκαν οι απαιτούμενες 60 επικυρώσεις.

λόταν κυρίως στην κυριαρχούσα τότε διεθνή πολιτική κατάσταση, και πρωτίστως στο τέλος του ψυχρού πολέμου που είχε ήδη επιτρέψει την σύσταση των *ad hoc* Δικαστηρίων και κυρίως αυτού για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ICTY) το 1993.

Το Καταστατικό προέβλεπε ότι το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο θα είχε δικαιοδοσία επί της γενοκτονίας, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και των εγκλημάτων πολέμου. Στον κατάλογο δεν περιλαμβανόταν αρχικά, ωστόσο, το έγκλημα της επίθεσης (aggression) που ήταν το κύριο έγκλημα τόσο στον Χάρτη του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης όσο και σε αυτόν του Δικαστηρίου του Τόκυο, πάνω στο πρότυπο των οποίων είχε βασιστεί σε μεγάλο βαθμό το Καταστατικό του ΔΠΔ. Για το ζήτημα αυτό, η Ελλάδα που επί χρόνια προσπαθούσε, μαζί με λίγα άλλα κράτη, όπως η Ιταλία και η Γερμανία, να πείσει για την αναγκαιότητα να συμπεριληφθεί και η επίθεση ως έγκλημα υπό την δικαιοδοσία του ΔΠΔ, έδωσε μία πραγματικά μεγάλη μάχη για να μείνει ζωντανό το ζήτημα αυτό, παραπέμποντάς το σε νέες διαβουλεύσεις μετά το πέρας της Διάσκεψης της Ρώμης. Τούτο επιτεύχθηκε

τελικά, με αποτέλεσμα να συγκληθεί το 2010 μετά από παρατεταμένες και εξαιρετικά δύσκολες διαπραγματεύσεις² ειδική Διάσκεψη στην Καμπάλα της Ουγκάντας η οποία κατέληξε, μετά από επίπονες διαπραγματεύσεις, σε τροποποίηση του Καταστατικού η οποία επιτρέπει πλέον στα κράτη που το επιθυμούν, να δεχθούν την επίθεση ως έγκλημα υπό την δικαιοδοσία του ΔΠΔ κάτω από συγκεκριμένους όρους και προϋποθέσεις. Η τροποποίηση τέθηκε σε ισχύ ήδη από τις 17 Ιουλίου του 2018 και κατά συνέπεια το Δικαστήριο μπορεί να ασκήσει δικαιοδοσία –εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές– και επί του εγκλήματος της επίθεσης.

Ας δούμε τώρα, σε πολύ αδρές γραμμές, τη σχέση ή την εμπλοκή, αν προτιμάτε, του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου στον πόλεμο μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας.

Να πούμε λοιπόν κατ' αρχάς ότι η Ρωσία δεν είναι μέρος στο Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου όπως, εξ άλλου, ούτε και η Ουκρανία. Όμως, η Ουκρανία έκανε χρήση της δυνατότητας που παρέχει το άρθρο 12(3)³ του Καταστατικού σε κράτος που δεν είναι μέρος σε αυτό, να δε-

2. Μεγάλο μέρος των οποίων έλαβε χώρα στο Πανεπιστήμιο του Princeton στις ΗΠΑ.

3. Τα σχετικά με το θέμα αυτό άρθρα 12 και 13 έχουν ως εξής:

Άρθρο 12 Προϋποθέσεις άσκησης δικαιοδοσίας 1. Ένα Κράτος που γίνεται μέρος στο παρόν Καταστατικό αποδέχεται δι' αυτού τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου σε σχέση με τα εγκλήματα που αναφέρονται στο άρθρο 5. 2. Στην περίπτωση του άρθρου 13, παράγραφος (α) ή (γ), το Δικαστήριο μπορεί να ασκήσει τη δικαιοδοσία του αν ένα ή περισσότερα από τα ακόλουθα Κράτη είναι Μέρη στο παρόν Καταστατικό ή έχουν αποδεχθεί τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου σύμφωνα με την παράγραφο 3. (α) Το Κράτος στο έδαφος του οποίου η συγκεκριμένη συμπεριφορά έλαβε χώρα ή, αν το έγκλημα διαπράχθηκε επί πλοίου ή αεροσκάφους, το Κράτος νηολογίου ή εγγραφής τους. (β) Το Κράτος του οποίου ο/η κατηγορούμενος/κατηγορούμενη για έγκλημα είναι υπήκοος. 3. Αν κατά την παράγραφο 2, απαιτείται η αποδοχή Κράτους το οποίο δεν είναι μέρος στο παρόν Καταστατικό, το Κράτος αυτό δύναται, με δήλωση που κατατίθεται στον/στην Γραμματέα, να αποδεχθεί την άσκηση δικαιοδοσίας από το Δικαστήριο σε σχέση με το συγκεκριμένο έγκλημα. Το αποδεχόμενο Κράτος θα συνεργάζεται αμελλητί και χωρίς εξαίρεση με το Δικαστήριο, σύμφωνα με το Κεφάλαιο 9.

Άρθρο 13 Άσκηση δικαιοδοσίας. Το Δικαστήριο δύναται να ασκήσει τη δικαιοδοσία του σε

χτεί την δικαιοδοσία του ΔΠΔ σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.⁴

Στη συνέχεια, σειρά χωρών, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, παρέπεμψαν την υπόθεση στο Δικαστήριο τον Μάρτιο του 2022.⁵

Παρά ταύτα, η Ρωσία παραμένει στο απυρόβλητο για το έγκλημα της επίθεσης που θα ήταν η φυσιολογική, θα έλεγε κανείς, κατηγορία εναντίον της, και τούτο διότι στην περίπτωση παραπομπής για το έγκλημα αυτό (επίθεση) που γίνεται από κράτος-μέρος στο Καταστατικό ή στο πλαίσιο έρευνας *proprio motu* από τον Εισαγγελέα του ΔΠΔ,⁶ το Δικαστήριο δεν μπορεί να ασκήσει δίωξη εάν η επίθεση διαπράχθηκε από υπήκοο ή επί του εδάφους κράτους-μέρους που δεν έχει επικυρώσει ή αποδεχθεί τις τροποποιήσεις που αφορούν το έγκλημα αυτό. Τούτο διαφοροποιεί δραστικά την μεταχείριση του εγκλήματος της επίθεσης από αυτήν των άλλων εγκλημάτων που περιλαμβάνονται στο Καταστατικό και επί των οποίων το ΔΠΔ μπορεί να

ασκήσει την δικαιοδοσία του εφόσον αυτά διαπράχθηκαν στο έδαφος κράτους-μέρους ή από υπήκοό του (βλ. άρθρο 12).

Επί πλέον προκρίθηκε ειδικά για την επίθεση ένα σύστημα *opt-out*, που δεν ισχύει για τα άλλα εγκλήματα και που επιτρέπει σε κράτος-μέρος του Καταστατικού να αποκλείσει την άσκηση δίωξης εναντίον του εάν έχει εκ των προτέρων καταθέσει στο Δικαστήριο Δήλωση ότι δεν αποδέχεται την δικαιοδοσία του ΔΠΔ πάνω στο έγκλημα της επίθεσης. Είναι μερικές μόνο από τις *précautions extrêmes*, θα έλεγα, που επιθυμούσαν οι μεγάλες δυνάμεις και τις οποίες κατόρθωσαν να επιβάλουν στην Διάσκεψη της Καμπάλας.

Επιστρέφοντας στο θέμα μας, δηλαδή στην προσπάθεια εξεύρεσης τρόπου άσκησης δίωξης κατά των Ρώσων υπευθύνων, τελικά βρέθηκε μία λύση. Πράγματι, εντοπίστηκε έγκλημα πολέμου που διαπράχθηκε από την Ρωσία, περιλαμβάνεται στο Καταστατικό, και

σχέση με έγκλημα που αναφέρεται στο άρθρο 5 σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος Καταστατικού αν: (α) Κράτος-Μέρος παραπέμψει στον Εισαγγελέα μία πραγματική κατάσταση στο πλαίσιο της οποίας φαίνεται να έχουν διαπραχθεί ένα ή περισσότερα τέτοια εγκλήματα, σύμφωνα με το άρθρο 14. (β) Το Συμβούλιο Ασφαλείας, ενεργώντας σύμφωνα με το Κεφάλαιο VII του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, παραπέμψει στον Εισαγγελέα μία κατάσταση στην οποία φαίνεται να έχουν διαπραχθεί ένα ή περισσότερα τέτοια εγκλήματα ή (γ) Ο Εισαγγελέας άρχισε έρευνα σχετικά με ένα τέτοιο έγκλημα σύμφωνα με το άρθρο 15.

4. Μάλιστα η Ουκρανία έκανε δύο σχετικές δηλώσεις: Στην πρώτη από αυτές, που κατατέθηκε στις 17 Απριλίου 2014, δέχθηκε την δικαιοδοσία του ΔΠΔ για τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν στο έδαφός της από τις 21 Νοεμβρίου 2013 μέχρι τις 22 Φεβρουαρίου 2014. Στην δεύτερη, την οποία κατέθεσε στις 8 Σεπτεμβρίου 2015, δέχτηκε την επέκταση της δικαιοδοσίας του ΔΠΔ και επί εγκλημάτων που μπορεί να διαπράχθηκαν και πέραν της 20ης.2.2014.

5. Την 1^η Μαρτίου 2022 η Λιθουανία κατέθεσε προσφυγή (state party referral) κατά της Ρωσίας, ενώ την επόμενη ημέρα κατέθεσε κοινή προσφυγή κατά της Ρωσίας ομάδα χωρών αποτελούμενη από τις Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ελλάδα, Κύπρο, το Βέλγιο, την Ολλανδία, Αυστρία, Ελβετία, Δανία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Λιχτενστάιν, Μάλτα, Πορτογαλία, Νορβηγία, Σουηδία, Φινλανδία, Ουγγαρία, Βουλγαρία, Αλβανία, Ρουμανία, Τσεχία, Σλοβακία, Σλοβενία, Πολωνία, Λετονία, Εσθονία, Ισλανδία, Κροατία, Αυστραλία, Ν. Ζηλανδία, Καναδά, Κολομβία, Κόστα Ρίκα, Γεωργία (39 χώρες) στις οποίες προστέθηκαν αργότερα και το Μαυροβούνιο, η Βόρεια Μακεδονία, η Ιαπωνία και η Χιλή (συνολικά 43 χώρες).

6. Είναι εξ άλλου προφανές ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας των Η.Ε. δεν θα μπορούσε να διατάξει την παραπομπή της υπόθεσης στο ΔΠΔ, αφού η Ρωσία θα ασκούσε βέτο σε μια τέτοια περίπτωση.

για το οποίο μπορεί να ασκηθεί δίωξη αφού τούτο δεν εμπίπτει, ως τέτοιο, ως έγκλημα πολέμου δηλαδή, στους περιορισμούς που ισχύουν για το έγκλημα της επίθεσης. Πράγματι, πρόκειται για το έγκλημα της μεταφοράς πληθυσμού (transfer of population) η οποία έλαβε όντως χώρα -πρόκειται για μεταφορά παιδιών Ουκρανικής ιθαγένειας από την Ουκρανία στη Ρωσία. Το έγκλημα αυτό προβλέπεται στο άρθρο 8 παρ. viii του Καταστατικού του ΔΠΔ και περιγράφεται ως η «**μεταφορά, αμέσως ή εμμέσως, από την κατέχουσα δύναμη, μέρους του δικού της αμάχου πληθυσμού, στο έδαφος που κατέχει, ή η απέλαση ή μεταφορά ολόκληρου ή μέρους του πληθυσμού του κατεχομένου εδάφους εντός ή εκτός του εδάφους αυτού**».⁷ Ακριβώς η διάταξη αυτή επέτρεψε την άσκηση δίωξης από το ΔΠΔ κατά του Vladimir Putin και της κας Maria Alekseyevna Lvova-Belova, Προεδρικής Επιτρόπου για τα Δικαιώματα των παιδιών, για την διάπραξη του συγκεκριμένου εγκλήματος πολέμου.

Αλλά εδώ υπάρχει και ένα στοιχείο ελληνικότητας που προσδίδει, νομίζω, περισσότερο ενδιαφέρον στο θέμα. Πράγματι, η συγκεκριμένη διάταξη αναπαράγει *verbatim* πρόταση που υπέβαλε το 1997 η Ελλάδα κατά τις διαπραγματεύσεις για το Καταστατικό του ΔΠΔ στη Ν. Υόρκη.⁸ Η πρότασή μας έγινε έχοντας βέβαια κατά νου την εγκατάσταση εποίκων από την Τουρκία στην κατεχόμενη βόρεια Κύπρο. Θα μπορούσε όμως να αφορά επίσης την Αίγυπτο και άλλες Αραβικές χώρες λόγω της εγκατάστασης Ισ-

ραηλινών εποίκων στην Δυτική όχθη. Για τον λόγο αυτό τόσο η Κύπρος όσο και η Αίγυπτος συνυπέγραψαν την πρότασή μας. Συμμετείχε επίσης και η Ελβετία ως «προστάτιδα» των Συνθηκών της Γενεύης από τις οποίες προέρχεται η βασική ιδέα.⁹ Θυμάμαι πάντα την σφοδρή αντίδραση αρκετών Δυτικών χωρών, καθώς και του ικανότατου Προέδρου της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής, Ολλανδού Adriaan Bos, ο οποίος μας προειδοποίησε ότι η πρόταση αυτή θα μπορούσε να καταστρέψει το αναδυόμενο consensus (emerging consensus) για το τελικό κείμενο του Καταστατικού. Ακόμη εντονότερη υπήρξε η αντίδραση του εκπροσώπου του Ισραήλ που δήλωσε ότι και μόνη η διάταξη αυτή θα αρκούσε για να καταψηφίσει η χώρα του το Καταστατικό. Παρά ταύτα, η πρόταση πέρασε, και τούτο ως ένα βαθμό οφείλεται τόσο στην σθεναρή και μαζική υποστήριξη των Αραβικών χωρών όσο και στην δική μας επιμονή και την πίστη μας στην ορθότητα των επιχειρημάτων μας.

Τελειώνοντας θα ήθελα να σημειώσω ότι η συγκεκριμένη διάταξη, ασφαλώς ανάμεσα σε πολλές άλλες που αφορούν άλλα εγκλήματα πολέμου, θα μπορούσε να εφαρμοστεί σήμερα στην περίπτωση του πολέμου στην Γάζα σε σχέση, *inter alia*, με την διαταγή εκκένωσης του Βόρειου τομέα της και της μετακίνησης του Παλαιστινιακού πληθυσμού στον Νότο.

Η έννοια του κρατικού ελέγχου στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης

8

Στέφανος Γάκης

Δρ Διεθνούς Δικαίου
Διδάσκων-Ερευνητής,
Le Mans Université
Διδάσκων, Institut libre d'étude
des relations internationales
Δικαστής, Cour nationale
du droit d'asile

Εισήγηση στις 18^{ες} Διεθνολογικές
Συναντήσεις Ναυπλίου
(20-22 Οκτωβρίου 2023)

Τη νύχτα της 14^{ης} Ιουνίου 2023 ένα αλιευτικό σκάφος, που εκτιμάται ότι μετέφερε περίπου 750 αλλοδαπούς, ναυάγησε στα ανοιχτά της Πύλου στα διεθνή ύδατα¹. Το ναυάγιο κόστισε τη ζωή σε εκατοντάδες ανθρώπους, οι οποίοι μέχρι και σήμερα θεωρούνται επισήμως αγνοούμενοι. Εν μέσω αντικρουόμενων ισχυρισμών, σχετικά με τα αίτια του δυστυχήματος, κεντρικό ρόλο στα εκατέρωθεν επιχειρήματα φαίνεται να καταλαμβάνει το μέρος του ναυαγίου, το οποίο τοποθετείται στην Ελληνική Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης. Έτσι, αναφέρθηκε ότι ελληνικό λιμενικό σκάφος επιχειρούσε να απομακρύνει το αλιευτικό από την Ελληνική Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης ή ότι το Ελληνικό Κράτος δεν έχει οποιαδήποτε ευθύνη στη ζώνη αυτή, μιας και πρόκειται περί διεθνών υδάτων.

Η Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης (Ζώνη SAR από Search and Rescue) παρουσιάζει κάποιες ιδιομορφίες σε σχέση με τις υπόλοιπες θαλάσσιες ζώνες. Κατ'αρχάς είναι δημιούργημα προγενέστερο της Σύμβασης του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας, έχοντας θεσμοθετηθεί από τη Σύμβαση SAR, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 1979². Η εν λόγω Σύμβαση διέπει την έρευνα και διάσωση στη θάλασσα σε επίπεδο οργάνωσης και συντονισμού, εξειδικεύοντας τις διατάξεις

7. «The transfer, directly or indirectly, by the Occupying Power of parts of its own civilian population into the territory it occupies, or the deportation or transfer of all or parts of the population of the occupied territory within or outside this territory».

8. A/AC.249/1997/WG.I/DP.22 11 December 1997

9. Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης (1949), άρθρο 49.

1. Δελτίο Τύπου - Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 14 Ιουνίου 2023, <https://migration.gov.gr/deltio-typoy-ypourgeio-metanasteysis-kai-asyloy/>.

2. Διεθνής Σύμβαση για τη θαλάσσια έρευνα και διάσωση, 27 April 1979, United Nations Treaty Series, vol. 1405, p. 97.

της Σύμβασης του ΟΗΕ σε αυτόν τον τομέα³. Θα πρέπει έτσι να διακριθεί από διατάξεις που προβλέπουν την υποχρέωση διάσωσης σε επιχειρησιακό επίπεδο, δηλαδή από οποιοδήποτε σκάφος που βρίσκεται πλησίον του ναυαγίου⁴. Οι οργανωτικές φύσεως διατάξεις της Σύμβασης SAR αναφέρουν ότι τα παράκτια κράτη οφείλουν να χαράξουν και αναγνωρίσουν θαλάσσιες ζώνες για τις οποίες είναι υπεύθυνα για την οργάνωση επιχειρήσεων έρευνας και διάσωσης⁵. Αυτό συμβάλλει στην υποχρέωση διάσωσης ανθρώπων στη θάλασσα, εντός της Ζώνης Έρευνας και Διάσωσης κάθε κράτους⁶. Η εν λόγω υποχρέωση είναι θετικής φύσεως και απαιτεί δράση από την πλευρά του κράτους. Έτσι, κάθε παράκτιο κράτος έχει την πρωταρχική ευθύνη για τη διάσωση προσώπων στις θαλάσσιες περιοχές για τις οποίες είναι υπεύθυνο⁷.

Η υποχρέωση αυτή συμπληρώνεται από μια δεύτερη υποχρέωση συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών⁸. Η συνεργασία είναι δεσμευτική, όσον αφορά στον συντονισμό των υπηρεσιών έρευνας και διάσωσης, αλλά απλή σύσταση, όσον αφορά στη διάσωση ατόμων σε θαλάσσιες περιοχές, για τις οποίες η ευθύνη έχει ανατεθεί σε γειτονικά κράτη.

Από τις προαναφερθείσες διατάξεις προκύπτει ότι η Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης δεν είναι ζώνη άσκησης κυριαρχίας *de jure*, όπως τα χωρικά ύδατα, αλλά ζώνη ευθύνης για τη διάσωση ναυαγών. Υπερβαίνει τη συννορεύουσα ζώνη⁹ και περιλαμβάνει διεθνή ύδατα. Το ερώτημα το οποίο ανακύπτει από αυτό το ιδιόμορφο καθεστώς της ζώνης αυτής αφορά στη φύση του ελέγχου που ασκεί το κράτος στη ζώνη αυτή. Πιο συγκεκριμένα, ασκεί έλεγχο το κράτος στη ζώνη

3. Σύμβαση του ΟΗΕ για το δίκαιο της Θάλασσας, 10 Δεκεμβρίου 1982, United Nations Treaty Series, vol. 1834, p. 3, αρ. 98 (2).
4. Συμβάσεις που αναφέρονται σε αυτό το θέμα, κυρίως όσον αφορά τις υποχρεώσεις του καπετάνιου και των πληρωμάτων είναι η Σύμβαση του ΟΗΕ για το δίκαιο της Θάλασσας, αρ. 98(1), η Διεθνής Σύμβαση για την ασφάλεια της ανθρώπινης ζωής στη θάλασσα, 1 November 1974, United Nations Treaty Series, vol. 1184, p. 277 (Σύμβαση SOLAS), Κεφάλαιο V, 33.1 και η International Convention on Salvage, 28 April 1989, United Nations Treaty Series, vol. 1956, p. 165, αρ. 10.
5. Σύμβαση SAR, Παράρτημα, αρ. 2.1.1 και 1.3.1.
6. *Ibid.*, αρ. 2.3.1 επ.
7. *Ibid.*, αρ. 2.1.9. Βλέπε επίσης τη Σύμβαση SOLAS, Κεφάλαιο V, § 33 (1-1).
8. Σύμβαση SAR, Παράρτημα, αρ. 3.1. Βλέπε επίσης International Convention on Salvage, αρ. 11 σύμφωνα με το οποίο « A State Party shall, whenever regulating or deciding upon matters relating to salvage operations such as admittance to ports of vessels in distress or the provision of facilities to salvors, take into account the need for co-operation between salvors, other interested parties and public authorities in order to ensure the efficient and successful performance of salvage operations for the purpose of saving life (...) ».
9. Παρά το γεγονός ότι η συννορεύουσα ζώνη παραμένει μέρος της ανοικτής θάλασσας, το κράτος μπορεί να προβαίνει σε ελέγχους στην περιοχή αυτή προκειμένου να αποτρέψει παραβάσεις των τελωνειακών, φορολογικών, υγειονομικών ή μεταναστευτικών διατάξεων του εθνικού του δικαίου του στο χερσαίο έδαφός του ή στα χωρικά του ύδατα. Βλέπε Σύμβαση του ΟΗΕ για το δίκαιο της Θάλασσας, αρ. 33(1)(α) και αρ. 85. Βλέπε επίσης τον Κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 656/2014 του Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15^{ης} Μαΐου 2014 περί κανόνων επιτηρήσεως των εξωτερικών θαλάσσιων συνόρων στο πλαίσιο της επιχειρησιακής συνεργασίας που συντονίζεται από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό για τη Διαχείριση της Επιχειρησιακής Συνεργασίας στα Εξωτερικά Σύνορα των Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕ L 189 της 27.6.2014, σ. 93 έως 107, αρ. 8.

αυτή και έχει ευθύνη για τυχόν παραβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων; Εάν ναι τότε σε ποιο βαθμό ευθύνεται και από τι εξαρτάται αυτή η ευθύνη; Τα ερωτήματα αυτά έχουν μεγάλη σημασία για τον καθορισμό των εθνικών πολιτικών έρευνας και διάσωσης, την αποφυγή ατυχημάτων, αλλά και την ακριβή οριοθέτηση των νομικών υποχρεώσεων της χώρας σε μια περίοδο ραγδαίων εξελίξεων σε αυτό το μέτωπο, υπό την πίεση των προσφυγικών ρευμάτων.

Η απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα δεν είναι ομόφωνη, αλλά εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη θεωρητική προσέγγιση που θα υιοθετηθεί. Σύμφωνα με την πιο διαδεδομένη άποψη, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει το κριτήριο του αποτελεσματικού ελέγχου όπως αυτό έχει οριοθετηθεί από διεθνή δικαστήρια και όργανα ελέγχου (1). Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια βρίσκει υποστήριξη μια πιο ρηξικέλευθη και διευρυμένη αντίληψη της έννοιας του ελέγχου, εξαρτώντας τον από την κλήση σε βοήθεια των ναυαγών που βρίσκονται σε αυτή τη ζώνη (2). Ωστόσο ο πλασματικός χαρακτήρας του ελέγχου που απορρέει από αυτή τη διασταλτική ερμηνεία και ο κίνδυνος υπερεπέκτασης του αιτώδους συνδέσμου μεταξύ των πράξεων ή παραλείψεων του κράτους και των πραγματικών περιστατικών οδηγεί σε καταφανώς δυσλειτουργικές νομικές καταστάσεις (3), επιτείνοντας την ανάγκη για την κατάδειξη μιας ενδιameσης, προσεκτικότερης θεώρησης

της έννοιας του ελέγχου στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης (4).

1. Το κριτήριο του αποτελεσματικού ελέγχου ως σημείο αναφοράς της ευθύνης του κράτους στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης

Η θεωρία και η νομολογία δέχονται, ότι η ευθύνη ενός κράτους για παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξαρτάται από το εάν τα άτομα βρίσκονται υπό τη δικαιοδοσία του κράτους αυτού κατά την παραβίαση, κάτι το οποίο συμβαίνει σε δυο περιπτώσεις. Στην πρώτη περίπτωση, η παραβίαση γίνεται σε χώρο άσκησης κυριαρχίας *de jure*, όπως για παράδειγμα χερσαίο έδαφος ή αιγιαλίτιδα ζώνη¹⁰. Η άσκηση κρατικής κυριαρχίας όμως δεν περιορίζεται σε αυτούς τους χώρους. Άσκηση κυριαρχίας, *de facto* αυτή τη φορά, μπορεί να ασκηθεί υπό ορισμένες προϋποθέσεις και στα διεθνή ύδατα. Αυτή η περίπτωση εξωεδαφικής άσκησης κυριαρχίας έχει αναγνωρισθεί και αναλυθεί κυρίως από διεθνή δικαστήρια ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ειδικά το Ευρωπαϊκό¹¹, αλλά και το Διαμερικανικό¹², καθώς και από όργανα ελέγχου συμβάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (HRC)¹³ και η Επιτροπή για τη Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων (CAT)¹⁴.

10. CPJI, *Affaire du « Lotus »*, arrêt du 7 septembre 1927, CPJI Série A, n°10, pp. 18-19.

11. ECtHR, *Al Skeini v. United Kingdom*, 7 July 2011, app. n°55721/07.

12. Inter American Court of Human Rights, *The Environment and Human Rights*, advisory opinion, 15 November 2017, OC-23/17, §81.

13. HRC, *General comment No. 31*, The nature of the general legal obligation imposed on States Parties to the Covenant, 26 May 2004, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, §10.

14. CAT, *General Comment No. 2: Implementation of Article 2 by States Parties*, 24 January 2008, CAT/C/GC/2, §7.

Το κριτήριο το οποίο χρησιμοποιείται για την κατάφαση της άσκησης κυριαρχίας σε αυτή τη δεύτερη περίπτωση είναι αυτό του αποτελεσματικού ελέγχου. Ο αποτελεσματικός έλεγχος αναφέρεται στην άσκηση εξουσίας από ένα κράτος επί προσώπων που βρίσκονται στο έδαφος ενός άλλου κράτους ή σε διεθνή χώρο, καθιστώντας τις πράξεις του πρώτου κράτους καταλογιστέες στο ίδιο, παρά τον εξωεδαφικό τους χαρακτήρα¹⁵. Η άσκηση δικαιοδοσίας, λόγω αποτελεσματικού ελέγχου, βασίζεται στην άσκηση πραγματικής και *de facto* εξουσίας, ανεξάρτητα από την ύπαρξη επίσημης βάσης δικαιοδοσίας *de jure*¹⁶.

Η εφαρμογή του κριτηρίου στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης αξιολογείται διαφορετικά, ως προς το επιχειρησιακό σκέλος που αναλαμβάνεται από τα πολεμικά και λιμενικά σκάφη ενός κράτους και διαφορετικά ως προς το οργανωτικό σκέλος της έρευνας και διάσωσης που επαφίεται στις αρχές του υπεύθυνου κράτους σύμφωνα με τη Σύμβαση SAR. Ως προς το επιχει-

ρησιακό σκέλος σημαίνει ότι το κράτος είναι πιθανό να ασκεί έλεγχο σε δύο περιπτώσεις: όταν καταλαμβάνει το πλοίο¹⁷ και κατά τη διάσωση ανθρώπων που βρίσκονται σε κίνδυνο. Η πρώτη περίπτωση δε θα εξετασθεί περαιτέρω, διότι καμιά διαφορά δεν προκύπτει με τα διεθνή ύδατα γενικώς. Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, το γεγονός ότι ένα πλοίο δεν έχει σημαία, όπως συμβαίνει συχνά με τα πλεούμενα που μεταφέρουν αλλοδαπούς, σημαίνει ότι οι αρχές ενός κράτους μπορούν να ασκήσουν το δικαίωμα επίσκεψης σε κάθε περίπτωση, ελέγχοντας, μεταξύ άλλων, την ταυτότητα των επιβατών του¹⁸. Άλλωστε, η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είναι ξεκάθαρη σε αυτό το σημείο. Από τη στιγμή που οι αρχές του κράτους παρέμβουν με οποιονδήποτε τρόπο στην πορεία του σκάφους, είτε παίρνοντας τον έλεγχο μετά από επιβίβαση¹⁹, είτε ρυμουλκώνοντας ή εμβολίζοντας το σκάφος²⁰, είτε μετεπιβιβάζοντας τα άτομα στο λιμενικό ή πολεμικό

σκάφος²¹, είτε τέλος, απειλώντας με ελιγμούς ή φραστικά το πλήρωμα του σκάφους ώστε να αλλάξει πορεία²², θεωρείται ότι το εν λόγω κράτος ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στο σκάφος. Τα παραπάνω ισχύουν βεβαίως και στην περίπτωση επιχείρησης διάσωσης, ειδικά όταν αυτή έχει ξεκινήσει ως επιχείρηση αποτροπής και μετατρέπεται εκ των υστέρων σε επιχείρηση διάσωσης ή και το αντίστροφο²³. Ωστόσο ένα επιπλέον στοιχείο εδώ είναι η κλήση προς βοήθεια των ναυαγών, καθώς και η δυνατότητα του καπετάνιου και πληρώματος του λιμενικού ή πολεμικού σκάφους να επηρεάσουν την κατάσταση, όχι μόνο διά των πράξεων τους, αλλά και διά των παραλείψεων. Έτσι, το ακριβές σημείο από το οποίο θεωρείται ότι το κράτος ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο επί των ναυαγών είναι πιο δύσκολο να ταυτοποιηθεί.

Παράλληλα, το κριτήριο του αποτελεσματικού ελέγχου αποδεικνύεται ακόμη πιο δυσεφάρμοστο ως προς την κατάφαση του ελέγχου και άρα της ευθύνης του κράτους στο οργανωτικό και συντονιστικό σκέλος της διάσωσης, σύμφωνα με τη Σύμβαση SAR. Εδώ η προαναφερθείσα ιδιομορφία της Ζώνης Έρευνας και Διάσωσης, ως ζώνης ευθύνης και άρα υποχρέωσης δράσης, αναδεικνύεται σε ειδικότερο πρόβλημα όταν το κράτος δεν τηρήσει την υποχρέωσή του και δεν προχωρήσει στην οργάνωση της διάσωσης των ναυαγών. Η δυσκολία με τέτοια περιστατικά, που περιλαμβάνουν συχνά εσκεμμένη ολιγωρία των κρατικών αρχών είναι ότι, τουλάχιστον εκ πρώτης όψης,

δεν εμπίπτουν σε κανένα από τα προαναφερθέντα κριτήρια άσκησης κυριαρχίας. Έτσι αφενός η Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης δεν αποτελεί ζώνη *de jure* άσκησης κυριαρχίας, όπως προαναφέρθηκε, αφετέρου δε το κριτήριο του αποτελεσματικού ελέγχου επί του χώρου ή επί των ατόμων των οποίων τα δικαιώματα παραβιάζονται δε βρίσκει εύκολα εφαρμογή εδώ, δεδομένης της απουσίας των κρατικών αρχών επιτόπου, για να μπορούν να ασκήσουν τον απαιτούμενο έλεγχο. Κατόπιν τούτων, τίθεται εύλογα το ερώτημα εάν το κριτήριο του αποτελεσματικού ελέγχου είναι επαρκές για την διακρίβωση του ελέγχου και κατά συνέπεια της ευθύνης του κράτους σε αυτή την περίπτωση ή μήπως θα έπρεπε να αναζητήσουμε κάποιο άλλο, πιο κατάλληλο κριτήριο.

2. Η διεύρυνση της έννοιας του ελέγχου στη βάση των επιπτώσεων επί ατομικών δικαιωμάτων

Η επάρκεια του κριτηρίου του αποτελεσματικού ελέγχου, που τέθηκε εδώ ως ζήτημα σε πρακτικό επίπεδο έχει ήδη ξεκινήσει να εξετάζεται και σε θεωρητικό. Σε κάποιες περιπτώσεις, η απάντηση που έχει δοθεί δεν παρεκκλίνει από το κριτήριο του αποτελεσματικού ελέγχου, αλλά προτείνει μια διασταλτική ερμηνεία αυτού. Τα όρια του ελέγχου, καθώς και ο απαιτούμενος βαθμός αποτελεσματικότητας, δεν έχουν καθοριστεί με απόλυτους όρους, αλλά εξαρτώνται από τη νομολογία των δικαστικών οργάνων ή

15. Έχει υποστηριχθεί ότι η άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου επί του εδάφους είναι στη πραγματικότητα άσκηση ελέγχου επί των προσώπων που βρίσκονται στο εν λόγω έδαφος. Βλέπε Besson S., « The Extraterritoriality of the European Convention on Human Rights: Why Human Rights Depend on Jurisdiction and What Jurisdiction Amounts To », *Leiden Journal of International Law*, vol. 25, n°4, 2012, p. 876.

16. Βλέπε Milanovic M., « From Compromise to Principle: Clarifying the Concept of State Jurisdiction in Human Rights Treaties », *Human Rights Law Review*, vol. 8, 2008, pp. 435 επ. Βλέπε επίσης Den Heijer M., *Europe and Extraterritorial Asylum*, Hart Publishing, Oxford and Portland, 2012, p. 26.

17. Μεταξύ των πρακτικών που έχουν αναπτυχθεί για τη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών από κράτη με θαλάσσια σύνορα είναι η απομάκρυνση σκαφών που μεταφέρουν μετανάστες στην ανοικτή θάλασσα. Βλέπε Coppens J., « Interception of Migrant Boats at Sea », in Moreno-Lax V. and Papastavridis E., *'Boat Refugees' and Migrants at Sea: A Comprehensive Approach*, Brill Nijhoff, Leiden, 2016, pp. 199-221. Βλέπε επίσης για το ευρωπαϊκό πλαίσιο Baldaccini A., « Extraterritorial Border Controls in the EU: The Role of Frontex in Operations at Sea » in Ryan B. and Mitsilegkas V., *Extraterritorial Immigration Control*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2010, pp. 229-255. Η διαπρακτική ακολουθείται και στην Αυστραλία. Βλέπε Schloenhardt A. and Craig C., « 'Turning Back the Boats': Australia's Interdiction of Irregular Migrants at Sea », *IJRL*, vol. 27, n° 4, 2015, pp. 536-572.

18. Σύμβαση του ΟΗΕ για το δίκαιο της θάλασσας, αρ. 110.

19. CtHR, *Medvedyev et al. v. France*, 29 March 2010, app. n°3394/03.

20. CtHR, *Xhavara et al. v. Italy and Albania*, 11 January 2001, app. n°39473/98.

21. ECtHR, *Hirsi Jamaa et al. v. Italy*, 23 February 2012, app. n°27765/09 ; Interamerican Commission on Human Rights, *The Haitian Centre for Human Rights et al. v. United States*, 13 March 1997, Report n°51/96.

22. ECtHR, *Women on Waves v. Portugal*, 3 February 2009, app. n°31276/05.

23. CAT, *J.H.A. v. Spain*, 21 November 2008, comm. n°323/2007.

τις αποφάσεις των οργάνων ελέγχου, κατά περίπτωση. Έτσι, παρατηρείται μια τάση επέκτασης της εφαρμογής του αποτελεσματικού ελέγχου και εστίασης στις λειτουργικές του πτυχές. Ενδεικτικά, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την ύπαρξη δικαιοδοσίας με βάση «ειδικές περιστάσεις» των υποθέσεων που εξετάστηκαν, επεκτείνοντας το εξωεδαφικό πεδίο εφαρμογής των κρατικών υποχρεώσεων²⁴. Τα όρια αυτών των «ειδικών περιστάσεων» δεν έχουν καθοριστεί λεπτομερώς, αλλά προς το παρόν περιορίζονται συνήθως σε παραβιάσεις υποχρεώσεων διαδικαστικής φύσης.

Σε άλλες περιπτώσεις ερμηνείας, ωστόσο, που αφορούν πιο άμεσα τη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης, η έννοια του ελέγχου εμφανίζεται πολύ πιο διευρυμένη από τον αποτελεσματικό έλεγχο. Σε αυτό το πλαίσιο, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ υιοθέτησε με τη σειρά της μια διασταλτική προσέγγιση του ζητήματος με αποφάσεις της το 2021. Έτσι, σε μια πρώτη φάση δέχτηκε ότι σκάφος με αλλοδαπούς ναυαγούς που βρισκόταν στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης της Μάλτας και κάλεσε σε βοήθεια το μαλτέζικο κέντρο συντονισμού έρευνας και διάσωσης (MRCC) ήταν αυτομάτως και υπό τη δικαιοδοσία της χώρας αυτής, η οποία άλλωστε είχε αναλάβει το συντονισμό της διάσωσης²⁵. Σύμφωνα με τα πραγμα-

τικά περιστατικά, μετά από διαδοχικές και αμοιβαίες επιρρίψεις της ευθύνης για τη διάσωση μεταξύ των μαλτέζικων και των ιταλικών αρχών, με φόντο την παρουσία ιταλικού περιπολικού, το σκάφος τελικά ναυάγησε, χωρίς οι μαλτέζικες αρχές να δράσουν εγκαίρως προς διάσωση των επιβαινόντων και πολλοί από αυτούς έχασαν τη ζωή τους. Παρόλα αυτά, για διαδικαστικούς λόγους οι οποίοι σχετίζονταν με τη μη τήρηση της προϋπόθεσης εξάντλησης εσωτερικών ενδίκων μέσων, η Επιτροπή δεν αποφάνθηκε ως προς την ευθύνη της Μάλτας σχετικά με παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σε κάθε περίπτωση, η απόφαση αυτή της Επιτροπής δεν είναι ανώδυνη εφόσον, σύμφωνα με την επιχειρηματολογία της, η απλή παρουσία ατόμων που καλούν σε βοήθεια σε μια ζώνη ευθύνης -και όχι κυριαρχίας- ενός κράτους έχει ως αποτέλεσμα την άμεση άσκηση δικαιοδοσίας στα διεθνή ύδατα, χωρίς φυσική παρουσία των κρατικών αρχών.

Η προαναφερθείσα απόφαση συνοδεύτηκε και από μια άλλη, για τα ίδια πραγματικά περιστατικά, με αποδέκτη την Ιταλία, η οποία υιοθετεί έναν ακόμη πιο τολμηρό συλλογισμό. Πράγματι, η Επιτροπή δέχθηκε παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή των επιβαινόντων, επειδή οι ιταλικές αρχές είχαν απόσχει για μεγάλο χρονικό διάστημα από την παροχή βοήθειας στο εν

λόγω σκάφος, το οποίο υπενθυμίζεται ότι βρισκόταν στη Μαλτέζικη Ζώνης Έρευνας και Διάσωσης, παρότι ιταλικό πολεμικό πλοίο βρισκόταν σε απόσταση μιας ώρας από το σημείο του ναυαγίου. Η επιχειρηματολογία της Επιτροπής εδραζόταν σε μια « ειδική σχέση εξάρτησης » που είχε διαμορφωθεί μεταξύ των ναυαγών και των ιταλικών αρχών²⁶. Τα πραγματικά περιστατικά που ελήφθησαν υπόψη από την Επιτροπή για την αναγνώριση αυτής της « σχέσης » ήταν η δυνατότητα επέμβασης ιταλικού πλοίου, το οποίο παρότι δε βρισκόταν πολύ μακριά από το σημείο του ναυαγίου, είχε λάβει εντολές από τις ιταλικές αρχές να κρατήσει τις αποστάσεις του για πολλές ώρες. Άλλα στοιχεία που ελήφθησαν υπόψη ήταν η παράλληλη επικοινωνία των ναυαγών με το Ιταλικό κέντρο συντονισμού διάσωσης -παρά την ανάληψη ευθύνης από τη Μάλτα- αλλά και οι υποχρεώσεις της Ιταλίας σχετικές με τη διάσωση σε επιχειρησιακό επίπεδο που απορρέουν από το δίκαιο τη θάλασσας.

Η απόφαση αυτή της Επιτροπής δεν έπεσε ως κεραυνός εν αιθρία, αλλά αποτέλεσε το επιστέγασμα μια διεύρυνσης ή ακόμα και επανεξέτασης της έννοιας του ελέγχου που η ίδια είχε εκκινήσει από το 2018. Πράγματι, το σχόλιο N°36 της Επιτροπής σχετι-

κά με το δικαίωμα στη ζωή φαίνεται να παίρνει αποστάσεις από αυστηρές προσεγγίσεις του αποτελεσματικού ελέγχου, λαμβάνοντας υπόψη κατά βάση τις επιπτώσεις στην απόλαυση των δικαιωμάτων²⁷. Προς τη θεώρηση αυτή κλίνουν σε ορισμένες περιπτώσεις και μερικά δικαιοδοτικά όργανα όπως για παράδειγμα η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία απεφάνθη ότι, παρά την απουσία αποτελεσματικού ελέγχου επί του εδάφους ή επί των εμπλεκόμενων ατόμων, η Γαλλία ασκούσε τη δικαιοδοσία της σε ανήλικους που βρίσκονταν υπό κράτηση σε κουρδικές φυλακές στη Συρία όταν αρνήθηκε να τους επαναπατρίσει²⁸. Εξάλλου το Διαμερικανικό Δικαστήριο ανθρωπίνων δικαιωμάτων υιοθέτησε και αυτό μια παρόμοια θέση στη γνωμοδότησή του σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον²⁹. Οι απόψεις αυτές προωθούν μια μετατόπιση από το κριτήριο του ελέγχου επί του ατόμου ή χώρου, σε αυτό του ελέγχου επί των επιπτώσεων που οι κρατικές ενέργειες ή παραλείψεις μπορούν να έχουν επί ατομικών δικαιωμάτων, μια επέκταση άρα της έννοιας του ελέγχου.

Τα κίνητρα πίσω από αυτή τη διασταλτική ερμηνεία ως προς την ύπαρξη ελέγχου σχετίζονται με την αποτελεσματικότερη εφαρμογή του διεθνούς

26. HRC, A.S., D.I., O.I. and G.D. v. Italy, 4 November 2020, comm. n°3042/2017, §7.8.

27. HRC, General comment No. 36, Article 6 (Right to Life), 3 September 2019, CCPR/C/GC/35, §63 : « In light of article 2, paragraph 1, of the Covenant, a State party has an obligation to respect and to ensure the rights under article 6 of all persons who are within its territory and all persons subject to its jurisdiction, that is, all persons over whose enjoyment of the right to life it exercises power or effective control. This includes persons located outside any territory effectively controlled by the State, whose right to life is nonetheless impacted by its military or other activities in a direct and reasonably foreseeable manner. »

28. L.H. et al. v. France, 30 September 2020, comm. n°79/2019 και 109/2019 καθώς και F.B. v. France, 4 February 2021, comm. n°77/2019.

29. Inter American Court of Human Rights, The Environment and Human Rights, advisory opinion, §104(h): « (...) The exercise of jurisdiction arises when the State of origin exercises effective control over the activities that caused the damage and the consequent human rights violation».

24. Βλέπε για παράδειγμα ECtHR *Güzelyurtlu et al. v. Cyprus and Turkey*, 29 January 2019, app. n°36925/07, §192 αναγνωρίζοντας « special features » στην Κύπρο. Βλέπε επίσης ECtHR, *Hanan v. Germany*, 16 February 2021, app. n°4871/16, §142 : « In the present case the fact that Germany retained exclusive jurisdiction over its troops in respect of serious crimes which, moreover, it was obliged to investigate under international and domestic law constitutes "special features" which in their combination trigger the existence of a jurisdictional link for the purposes of Article 1 of the Convention in relation to the procedural obligation to investigate under Article 2 ». Εν προκειμένω, το Δικαστήριο αποσύνδεσε τη διαδικαστική πτυχή από την ουσιαστική παραβίαση του δικαιώματος, την οποία δεν αποδέχθηκε.

25. HRC, A.S., D.I., O.I. and G.D. v. Malta, 13 March 2020, comm. n°3043/2017.

δικαίου σε αυτές τις περιπτώσεις. Βέβαια, απουσία ελέγχου δε σημαίνει ότι το κράτος είναι άνευ ευθύνης στην περίπτωση που δε δράσει προς τη διάσωση των ατόμων. Εφόσον η αδράνειά του επαληθευθεί, το κράτος θα έχει παραβιάσει τις υποχρεώσεις του που απορρέουν από την Σύμβαση SAR και τη Σύμβαση Ασφάλειας Ζωής στη Θάλασσα. Μια παράλληλη υποχρέωση διάσωσης προσώπων περιέχεται στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω του Κανονισμού για τη Θαλάσσια Επιτήρηση, ο οποίος κατοχυρώνει την υποχρέωση των κρατών να διασώζουν πρόσωπα, υποχρεώνοντας το κράτος να προβαίνει στις απαραίτητες ενέργειες όταν λαμβάνει κλήση σε βοήθεια³⁰. Η κοινή συνέπεια αυτών των υποχρεώσεων είναι ότι το κράτος δεν μπορεί να αγνοήσει ένα σήμα κινδύνου, χωρίς να θεωρηθεί υπεύθυνο για παραβιάσεις των υποχρεώσεων του, γεγονός που δημιουργεί μια ευνοϊκή κατάσταση για το σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων³¹. Ωστόσο, εάν το κράτος αγνοήσει την κλήση προς βοήθεια, μόνο οι υποχρεώσεις σχετικές με τη διάσωση καθεαυτήν θα μπορούν να του πιστωθούν. Αντίθετα, δε θα μπορεί να του πιστωθεί παραβίαση των υποχρεώσεων σχετικών με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα θιγόμενα άτομα δε θα έχουν τη δυνατότητα να διεκδικήσουν τη συμμόρφωση του κράτους, εφόσον δεν

έχει διαπιστωθεί άσκηση δικαιοδοσίας του διά του ελέγχου. Έτσι, η κατάφαση δικαιοδοσίας κατά την επιχειρηματολογία της Επιτροπής εξασφαλίζει την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων, παρέχοντας παράλληλα στα θύματα των παραβιάσεων πρόσβαση στους ευάριθμους δικαιοδοτικούς μηχανισμούς σε διεθνές επίπεδο. Άλλωστε, σε ηθικο-νομικό επίπεδο η αντίληψη αυτή έχει ως αποτέλεσμα την επέκταση του κρατικού ελέγχου σε χώρους στους οποίους κατά βάση κανένα κράτος δεν ασκεί δικαιοδοσία, όπως τα διεθνή ύδατα και κινείται προς την κατεύθυνση του δραστηκού περιορισμού αυτών των χώρων απουσίας δικαίου³². Πράγματι, απουσία άσκησης κυριαρχίας σημαίνει και απουσία νομικού υποκειμένου στο οποίο μπορούν να καταλογιστούν παραβιάσεις κανόνων. Η άσκηση κυριαρχίας ερμηνεύεται έτσι ως συνώνυμο προστασίας του ατόμου³³ εφόσον, σε περίπτωση παραβιάσεων των διεθνών υποχρεώσεων που απορρέουν από το δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το κράτος θεωρείται υπεύθυνο. Παράλληλα, με τη διασταλτική ερμηνεία που προωθείται από την Επιτροπή, το κράτος δεν μπορεί να υπεκφύγει των ευθυνών του (επανα)δημιουργώντας το χώρο απουσίας δικαίου, διά της άρνησής του να επέμβει, ώστε να μην αποκτήσει αποτελεσματικό έλεγχο επί των ατόμων που βρίσκονται σε κίν-

30. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 656/2014, αρ. 9 (1) και (2)(f)(i).

31. Βλέπε επίσης Trevisanut S., « Le sauvetage en mer : d'une obligation interétatique à un droit individuel », in Raspail H. (dir.), *Les droits de l'Homme et la mer*, Pedone, Paris, 2018, pp. 149-164.

32. Arendt H., *Origins of Totalitarianism*, Harcourt Brace & Company, San Diego/New York/London, 1973, pp. 295-296 : « *The calamity of the rightless is not that they are deprived of life, liberty (...) but that they no longer belong to any community whatsoever. Their plight is not that they are not equal before the law but that no law exists for them* ».

33. Βλ. Για παράδειγμα Criddle E.J. and Fox-Decent E., *Fiduciaries of Humanity: How International Law Constitutes Authority*, Oxford University Press, Oxford, 2016, 383 p. και Benvenisti E., « Sovereigns as Trustees of Humanity: On the Accountability of States to Foreign Stakeholders », *American Journal of International Law*, vol. 107, 2013, pp. 295-333.

δυνο. Συνεπώς, η διασταλτική άποψη ανταποκρίνεται καλύτερα στις επιταγές της ηθικής, που δεν αποδέχεται τη λύση μερικής ευθύνης του κράτους για την απουσία ζώων στη θάλασσα.

3. Τα άτοπα της διεύρυνσης της έννοιας του ελέγχου στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης

Παρά τα αδιαμφισβήτητα πλεονεκτήματα, αυτή η διασταλτική θεώρηση του ελέγχου, που απορρέει από τη διπλή απόφαση της Επιτροπής, μπορεί να δώσει λαβές για πολλά σχόλια, τόσο σε θεωρητικό, όσο και πρακτικό επίπεδο. Το πρώτο μεγάλο πρόβλημα σε θεωρητικό επίπεδο είναι ο αυτοματισμός του συλλογισμού και κυρίως το λογικό άλμα που συντελείται από την Επιτροπή. Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία αυτή, η ανάληψη πρωταρχικής ευθύνης με βάση μια διεθνή συνθήκη, για τη διάσωση ναυαγών σε μια δεδομένη ζώνη στα διεθνή ύδατα, ανάγεται αυτομάτως σε άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου και άρα άσκηση κυριαρχίας επί των ατόμων τα οποία καλούν σε βοήθεια, χωρίς οποιαδήποτε φυσική επιτόπια παρουσία των αρχών. Το ίδιο συμβαίνει και με την αποδοχή συντονισμού της επιχειρήσης διάσωσης συγκεκριμένων ανθρώπων, χωρίς ωστόσο παρουσία σκαφών του κράτους. Και στις δυο περιπτώσεις διαπιστώνεται παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτή η επιχειρηματολογία όμως, παραγνωρίζει ότι κάθε διεθνής συνθήκη έχει τις δικές της προϋποθέσεις για την κατάφαση της ευθύνης του κρά-

τους μετά από παραβίαση. Κατά συνέπεια, η παραβίαση μιας συνθήκης, εδώ της SAR, δεν μπορεί να εξομοιωθεί με παραβίαση υποχρεώσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων που απορρέουν από άλλες συνθήκες εφόσον οι προϋποθέσεις δεν πληρούνται³⁴. Ούτε η ανάληψη ευθύνης για μελλοντική κατάσταση (ναυάγιο) εκτός του εδάφους του κράτους μπορεί να ισοδυναμεί αυτομάτως με αποτελεσματικό έλεγχο μόλις αυτή η κατάσταση λάβει χώρα. Αυτό θα είχε ως συνέπεια την *de facto* μετουσίωση της Ζώνης Έρευνας και Διάσωσης σε ζώνη άσκησης κυριαρχίας, κάτι το οποίο δεν προκύπτει από καμία διάταξη, ούτε μπορεί να συναχθεί ερμηνευτικά.

Το δεύτερο μεγάλο πρόβλημα σε θεωρητικό επίπεδο είναι η αναγνώριση κρατικής ευθύνης ακόμη και σε Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης τρίτου κράτους, κάτι το οποίο ουσιαστικά αποδυναμώνει και τον παραπάνω συλλογισμό σχετικά με τον αυτοματισμό της ευθύνης του κράτους στη δική του Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης. Παράλληλα η χρήση του όρου «ειδική σχέση εξάρτησης» που δημιουργήθηκε μεταξύ των ναυαγών και των αρχών, ως θεμέλιο του κρατικού ελέγχου, αναδεικνύει τον περιστασιακό και αβέβαιο χαρακτήρα του ελέγχου αυτού. Πράγματι, αυτός φαίνεται να απορρέει από την απλή πιθανότητα διάσωσης, χωρίς όμως οι αρχές να βρίσκονται επιτόπου κάτι το οποίο έχει ως αποτέλεσμα τη χαλάρωση, αν όχι την εξαφάνιση της σχέσης αιτίου και αιτιατού. Συνεπώς, η έννοια του αποτελεσματικού ελέγχου διευρύνεται μέχρι διαστρέβλωσής του.

34. Στην υπόθεση *Furdík v. Slovakia*, 2 December 2008, αρ. n°42994/05, §15 το Δικαστήριο είχε αναγνωρίσει μια θετική υποχρέωση των κρατών όσον αφορά τη διάσωση που συνδέεται με το σεβασμό του δικαιώματος στη ζωή, αλλά αυτό αφορούσε μέρη όπου το κράτος ασκούσε έτσι κι αλλιώς τη δικαιοδοσία του.

Πέρα από τα θεωρητικά ανακόλουθα, η αναγνώριση ενός τέτοιου είδους κρατικού ελέγχου δύναται να επιφέρει σωρεία προβλημάτων και σε πρακτικό επίπεδο. Ένα παράδειγμα, το οποίο ανταποκρίνεται και στη πλειοψηφία των περιπτώσεων μαζικών διασώσεων είναι αυτό που περιλαμβάνει αλλοδαπούς, ιδίως μετανάστες και αιτούντες άσυλο. Ο διαχωρισμός του απλού μετανάστη από τον αιτούντα άσυλο δεν είναι εύκολη υπόθεση, ωστόσο έχει καταλυτικές συνέπειες για τα δικαιώματα των ατόμων που εμπλέκονται, όπως επίσης και για τις σχετικές κρατικές υποχρεώσεις. Τα όρια του νομικού καθεστώτος του αιτούντος άσυλο δεν είναι επισήμως θεσμοθετημένα από το διεθνές δίκαιο, όμως το ευρωπαϊκό δίκαιο παραθέτει έναν περιληπτικό και αυτοαναφορικό ορισμό, όπου ο αιτών ορίζεται ως ο αλλοδαπός που υποβάλλει αίτηση διεθνούς προστασίας³⁵. Από αυτή την υποβολή εξαρτώνται άρα, οι έννομες συνέπειες που απορρέουν από το καθεστώς του αιτούντος άσυλο, κυρίως ως προς την μη επαναπροώθηση προς χώρα επικίνδυνη για την ασφάλειά του, που αποτελεί παρεμπιπτόντως και το βασικό δικαίωμα του αιτούντος. Είναι δε γενικά αποδεκτό ότι η αίτηση θεωρείται ότι έχει υποβληθεί³⁶ όταν το άτομο δηλώνει την πρόθεσή του να ζητήσει διεθνή προστασία ενώπιον των κρατικών αρχών ευρισκόμενος στο έδαφος του εν λόγω κράτους. Η υποβολή μπορεί όμως να γίνει και εκτός των γεωγραφικών ορίων της χώρας υποδοχής υπό μια βα-

σική προϋπόθεση: το κράτος να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στο άτομο τη στιγμή της αίτησης. Έτσι το ΕΔΔΑ έχει επισημάνει ότι η απαγόρευση επαναπροώθησης και μαζικών απελάσεων μπορεί να παραβιασθεί από περιπολικά ή πολεμικά σκάφη που μεταφέρουν τους αλλοδαπούς στη χώρα προέλευσης ή σε τρίτη μη ασφαλή χώρα³⁷. Η Σύμβαση της Γενεύης για το δίκαιο των προσφύγων ερμηνεύεται και αυτή προς αυτή τη κατεύθυνση³⁸. Ωστόσο εδώ, η προηγούμενη διασταλτική θέση περί ελέγχου και άρα άσκηση κυριαρχίας στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης, είτε από το κράτος ευθύνης, είτε στη βάση της «ειδικής σχέσης εξάρτησης» αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Ένας αλλοδαπός ευρισκόμενος στη ζώνη αυτή μπορεί να ζητήσει τηλεφωνικώς βοήθεια και παράλληλα, όπως συμβαίνει συχνά να δηλώσει ότι ο ίδιος και άλλοι επιβαίνοντες επιθυμούν να ζητήσουν άσυλο. Το ερώτημα που προκύπτει είναι εάν θα θεωρηθούν αυτά τα άτομα αιτούντες άσυλο με τη προστασία που τους αναλογεί. Το εν λόγω ζήτημα δεν έχει μόνο θεωρητική σημασία. Το κράτος στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης του οποίου βρίσκονται οι εν δυνάμει ναυαγοί αναλαμβάνει σύμφωνα με τη Σύμβαση SAR να συντονίσει την επιχείρηση διάσωσης. Σε αυτήν την επιχείρηση δύνανται να συμμετέχουν πλοία άλλων, συνήθως γειτονικών χωρών, τα οποία βρίσκονται κοντά, όπως το ιταλικό πλοίο της υπόθεσης που εξέτασε η Επιτροπή Ανθρωπίνων

35. Οδηγία 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, ΕΕ L 180 της 29.6.2013, σ. 60 έως 95, αρ. 2(ς).

36. Σημειωτέον ότι η υποβολή σημαίνει απλή ανακοίνωση του αιτήματος ακόμη και προφορικά και διαφέρει από την επίσημη κατάθεση στις αρμόδιες αρχές της αίτησης ασύλου.

37. Βλέπε κυρίως ECtHR, *Hirsi Jamaa et al. v. Italy*.

38. UNHCR, *Interception of Asylum-Seekers and Refugees: the International Framework and Recommendations for a Comprehensive Approach*, 9 June 2000, EC/50/SC/CRP.17, §23.

Δικαιωμάτων. Στις περισσότερες περιπτώσεις είναι τα πλοία αυτά τα οποία τελικά θα κληθούν να επιβιβάσουν τους ναυαγούς με βάση τον συντονισμό του κέντρου διάσωσης. Εάν δεχτούμε τη θέση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, οι ναυαγοί βρίσκονταν τη στιγμή της κλήσης προς βοήθεια υπό τον αποτελεσματικό έλεγχο του κράτους που έχει την ευθύνη συντονισμού της διάσωσης στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης. Κατόπιν των ενεργειών συντονισμού που εκτελούνται από αυτό το κράτος, με την εκκίνηση της επιχείρησης διάσωσης και ιδίως με την επιβίβασή τους περνούν στον αποτελεσματικό έλεγχο και άρα στη δικαιοδοσία του κράτους σημαίας του σκάφους που πραγματοποιεί τη διάσωση³⁹. Βρισκόμαστε έτσι υποχρεωμένοι να δεχτούμε ότι ένας αιτών άσυλο μεταφέρεται από τη δικαιοδοσία ενός κράτους στη δικαιοδοσία άλλου κράτους, χωρίς διευρεύνηση της ασφάλειάς του στο κράτος προορισμού, κάτι ανεπίτρεπτο σύμφωνα με την αρχή της μη επανα-

προώθησης⁴⁰.

Μια δεύτερη πτυχή του ίδιου ζητήματος αφορά στην αποβίβαση των ναυαγών. Είναι γενικά αποδεκτό ότι η επιχείρηση διάσωσης λήγει μόνο με την αποβίβαση των ναυαγών⁴¹. Ωστόσο άπαξ και οι ναυαγοί μεταφερθούν στο πλοίο που έχει προχωρήσει στη διάσωση, η αποβίβασή τους σε μεγάλο βαθμό δε ρυθμίζεται από το διεθνές δίκαιο⁴². Το κράτος το οποίο συντονίζει τη διάσωση δεν είναι υποχρεωμένο να δεχθεί την αποβίβαση των ναυαγών⁴³. Η γενική απροθυμία των κρατών να δεχτούν αλλοδαπούς ναυαγούς σημαίνει ότι συνήθως οι ναυαγοί αποβιβάζονται στο κράτος σημαίας του σκάφους το οποίο προχώρησε στη διάσωση. Εξ ου και ο δισταγμός του πληρώματος του ιταλικού σκάφους να επέμβει στο προηγούμενο παράδειγμα, φοβούμενο ότι θα υποχρεωθεί να αποβιβάσει τους διασωθέντες στην Ιταλία. Η μόνη επιταγή του διεθνούς δικαίου είναι να αποβιβαστούν οι διασωθέντες σε «ασφαλές» μέρος κατόπιν συνεργασίας των γει-

39. Βλέπε ECtHR, *Hirsi Jamaa* και CAT, *J.H.A v. Spain*.

40. Convention Relating to the Status of Refugees, 28 July 1951, United Nations, Treaty Series, vol. 189, p. 137, αρ. 33.

41. Σύμβαση SAR, Κεφάλαιο 3.1.9 ; UNHCR, *The treatment of persons rescued at sea : conclusions and recommendations from recent meetings and expert round tables convened by the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees : report of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees*, 11 April 2008, A/AC.259/17, §21.

42. Τα κράτη μπορεί ωστόσο να υποχρεωθούν να αποβιβάσουν τους ναυαγούς για λόγους παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Βλέπε τα πραγματικά περιστατικά γύρω από την προαναφερθείσα υπόθεση *Medvedev et al. v. France*, §102. Βλέπε επίσης Ghezelbash D. and Dastyari A., « Asylum at Sea: The Legality of Shipboard Refugee Status Determination Procedures », *IJRL*, vol. 32, n°1, 2020, pp. 1-27.

43. Έτσι, παρά την αναφορά σε συνεργασία δεν υπάρχει υποχρέωση αποβίβασης καθεαυτή, σύμφωνα με τη Σύμβαση SAR, Παράρτημα, αρ. 3.1.9. Βλέπε επίσης International Maritime Organization, Facilitation Committee, Principles relating to administrative procedures for disembarking persons rescued at sea, 22 January 2009, FAL-3/Circ-194, §2(3) σύμφωνα με την οποία: « If disembarkation from the rescuing ship cannot be arranged swiftly elsewhere, the Government responsible for the SAR area should accept the disembarkation of the persons rescued in accordance with immigration laws and regulations of each Member State into a place of safety under its control in which the persons rescued can have timely access to post rescue support ». Η χρήση του όρου *should* και όχι *shall* είναι ενδεικτική του προαιρετικού χαρακτήρα.

τονικών κρατών⁴⁴. Σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες διακριβώσεις, η ασφάλεια του μέρους αποβίβασης δεν περιορίζεται σε απουσία κινδύνων σχετικών με τη θάλασσα, αλλά περιλαμβάνει τη γενικότερη ασφάλεια των ναυαγών ακόμη και ως προς τη μη επαναπροώθηση⁴⁵. Η ασφάλεια του μέρους αποβίβασης όμως θα αποφασιστεί εδώ από το σκάφος τρίτης χώρας που έχει διασώσει τους ναυαγούς και υπό τον έλεγχό του οποίου βρίσκονται τα άτομα. Για παράδειγμα, κατ'αυτόν τον τρόπο, άτομα τα οποία κατόπιν συντονισμού διασώζονται στην ελληνική Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης από τουρκικό πλοίο μπορεί να καταλήξουν στην Τουρκία, περνώντας από τον « έλεγχο » των ελληνικών αρχών σε αυτό των τουρκικών, χωρίς διερεύνηση της χώρας προέλευσής τους ή της ασφάλειάς τους στη Τουρκία.

Σε αυτό το σημείο διαφαίνεται ο πλασματικός χαρακτήρας αυτού του είδους ελέγχου ο οποίος τεκμαίρεται απλά και μόνο από την παρουσία των ατόμων που ζητούν βοήθεια στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης ενός κράτους. Στην πραγματικότητα, το εν λόγω κράτος μπορεί να μην αποκτήσει ποτέ πραγματικό έλεγχο επί της κατάστασης, αλλά ούτε και επί των ίδιων των ατόμων που εμπλέκονται. Θα ήταν λοιπόν παράλογο να του πι-

στωθεί παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων από αυτοματισμό. Επιπλέον, μια τέτοια προσέγγιση θα είχε πιθανώς στην πράξη τα αντίθετα αποτελέσματα από τα επιδιωκόμενα, αποθαρρύνοντας τα κράτη από το να αναλαμβάνουν την ευθύνη συντονισμού ή να συμμετέχουν σε επιχειρήσεις διάσωσης όταν σκάφη τους βρίσκονται πλησίον του συμβάντος. Παρόμοιο αποτέλεσμα θα είχε και η υπερβολική διεύρυνση του νομικού καθεστώτος του αιτούντος άσυλο, που απορρέει από την αυτόματη άσκηση ελέγχου εκ μέρους του κράτους σε μια Ζώνη διεθνών υδάτων.

4. Η επιστροφή σε μια βελτιωμένη έκδοση του αποτελεσματικού ελέγχου

Σε κάθε περίπτωση το ηθικό, αλλά και νομικό ερώτημα παραμένει: είναι δυνατή η αναγνώριση παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια οργάνωσης, συντονισμού και εκτέλεσης επιχειρήσεων διάσωσης ιδίως στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης; Η παραπάνω ανάλυση καταδεικνύει ότι η απάντηση δεν μπορεί να αγνοήσει το κριτήριο του αποτελεσματικού ελέγχου, το οποίο αποτελεί

ένα ευρέως αποδεκτό, αξιόπιστο και ισορροπημένο εργαλείο για την διερεύνηση κρατικών ευθυνών από παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξωεδαφικά.

Η εφαρμογή του κριτηρίου χωρίς περιττούς περιορισμούς είναι ήδη σε θέση να δώσει μια λύση στο αδιέξοδο. Έτσι ο αποτελεσματικός έλεγχος που ασκεί ένα κράτος δεν περιορίζεται στις περιπτώσεις επιβίβασης, μεταφοράς επιβατών ή ρυμούλκησης ενός σκάφους. Ένα κράτος θεωρείται ότι ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο και όταν, παρότι περιπολικά ή πολεμικά σκάφη του βρίσκονται επιτόπου, αρνούνται να επέμβουν ή περιορίζονται στη διακριτική παρακολούθηση του σκάφους το οποίο έχει καλέσει σε βοήθεια. Εδώ, διά της παρουσίας τους ακόμη και διακριτικής, ο καπετάνιος και το πλήρωμα του σκάφους ασκούν αποτελεσματικό έλεγχο επί των ατόμων, ανεξαρτήτως του εάν αυτά βρίσκονται στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης του κράτους σημαίας ή άλλου κράτους. Αυτό είναι όμως και το απώτατο σημείο κατά το οποίο μπορεί να διαπιστωθεί με ασφάλεια η ύπαρξη αποτελεσματικού ελέγχου. Εξάλλου, δεν μπορεί να νοηθεί υπό αυτό το πρίσμα αυτόματος αποτελεσματικός έλεγχος του κράτους στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης που του αναλογεί, ακόμη και αν σκάφος καλέσει σε βοήθεια το αρμόδιο κέντρο.

Τόσο η διασταλτική όσο και η επικρατούσα άποψη ως προς την ευθύνη του κράτους στη Ζώνη Έρευνας και Διάσωσης αποβλέπουν σε ευγενείς σκοπούς. Ωστόσο η επικρατούσα άποψη είναι καλύτερα εναρμονισμένη με το θετικό δίκαιο και αφουγκράζεται τη δυσφορία των κρατών προς τις ήδη υπάρχουσες υποχρεώσεις, αποσκοπώντας στην καλύτερη εφαρμογή τους. Εδράζεται επίσης στην ασφά-

λεια δικαίου, αλλά και στην ακεραιότητα του αιτιακού συνδέσμου ανάμεσα στις κρατικές ενέργειες ή παραλείψεις και τα πραγματικά περιστατικά τα οποία μπορούν να αποτελέσουν παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων εάν αποδοθούν στο κράτος. Η ανάλογη προσαρμογή του κριτηρίου του αποτελεσματικού ελέγχου είναι απαραίτητη ώστε να συμβαδίζει με τις εξελίξεις, όμως το θεμέλιό του, η άμεση και αυτόνομη δυνατότητα επίδρασης των κρατικών αρχών στα πραγματικά περιστατικά δεν μπορεί να αγνοηθεί, χωρίς να αλλοιώσει την ίδια την έννοια του ελέγχου.

44. Σύμβαση SAR, Παράρτημα, αρ. 1.3.2. Βλέπε επίσης International Maritime Organization, Resolution MSC.153(78) adopted on 20 May 2004, Παράρτημα, pt. 4: « The Contracting Government responsible for the search and rescue region in which such assistance is rendered shall exercise primary responsibility for ensuring such co-ordination and co-operation occurs, so that survivors assisted are disembarked from the assisting ship and delivered to a place of safety (...) ». Ωστόσο η συμφωνία είναι κάθε άλλο παρά αυτονόητη. Βλέπε TESTA (D.), « Safeguarding Human Life and Ensuring Respect for Fundamental Human Rights: A Consequential Approach to the Disembarkation of Persons Rescued at Sea », *Ocean Yearbook*, vol. 28, 2014, pp. 555-609.

45. International Maritime Organization, Resolution MSC.167(78), Guidelines on the Treatment of Persons Rescued At Sea, 20 May 2004, pt. 6.17 « The need to avoid disembarkation in territories where the lives and freedoms of those alleging a well-founded fear of persecution would be threatened is a consideration in the case of asylum-seekers and refugees recovered at sea ».

Το σχέδιο νόμου για τη μεταφορά αιτούντων άσυλο στη Ρουάντα και η θέση του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Ηνωμένου Βασιλείου

9

Δημήτριος Παπαντωνίου

Αξιωματικός Πολεμικής Αεροπορίας, ΜΔΕ Παντείου Πανεπιστημίου, Υπ. Δρ. Νομικής ΕΚΠΑ.

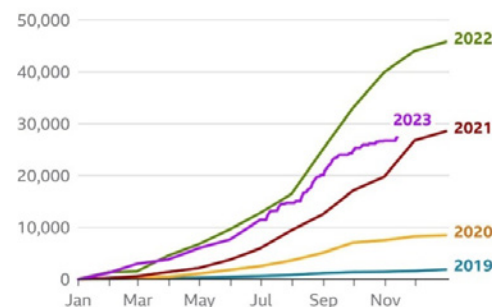
1. Στις 15 Νοεμβρίου 2023, το Ανώτατο Δικαστήριο του Ηνωμένου Βασιλείου αποφάνθηκε¹ πως το σχέδιο της κυβέρνησης να παραπέμψει αιτήσεις για χορήγηση άσυλου στη Ρουάντα είναι παράνομο. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο απέρριψε ομόφωνα την προσφυγή της κυβέρνησης εναντίον προηγούμενης δικαστικής απόφασης, βάσει της οποίας μετανάστες δεν μπορεί να στέλνονται στη Ρουάντα, επειδή αυτή η τελευταία δεν μπορεί να θεωρηθεί ασφαλής τρίτη χώρα.

Η αίτηση αναιρέσεως ακολουθούσε την πολιτική του Υπουργείου Εξωτερικών σύμφωνα με την οποία ορισμένες από τις αιτήσεις άσυλου που κατατίθενται στο ΗΒ θα αποστέλλονται στη Ρουάντα προκειμένου να εξετασθούν από τις τοπικές αρχές, οι οποίες θα κρίνουν τη χορήγηση ή μη άσυλου στη χώρα. Τα αιτή-

1. JUDGMENT *R (on the application of AAA (Syria) and others) (Respondents/Cross Appellants) v Secretary of State for the Home Department (Appellant/Cross Respondent); R (on the application of HTN (Vietnam)) (Respondent/Cross Appellant) v Secretary of State for the Home Department (Appellant/Cross Respondent); R (on the application of RM (Iran)) (Respondent) v Secretary of State for the Home Department (Appellant); R (on the application of AS (Iran)) (Respondent/Cross Appellant) v Secretary of State for the Home Department (Appellant/Cross Respondent); R (on the application of SAA (Sudan)) (Respondent) v Secretary of State for the Home Department (Appellant); and R (on the application of ASM (Iraq)) (Appellant) v Secretary of State for the Home Department (Respondent) (emphasis added)* [2023] UKSC 42 On appeal from: [2023] EWCA Civ 745, Available [here](#).

Συμβολές στη θεωρία και στην πρακτική

People crossing the English Channel in boats
Cumulative total people detected by year

Note: Data to June 2023 is monthly totals, more recent figures are daily totals. Some data from the latest week may be unavailable.
Source: Home Office/Ministry of Defence, latest data 13 Nov

Εικόνα 1-Αριθμός ατόμων που διασχίζουν τη Μάγχη με βάρκα (2019-2023). Πηγή: BBC

Εικόνα 2-Απόσταση ΗΒ - Ρουάντα

ματά τους θα κρίνονταν στη συνέχεια από τις αρχές της Ρουάντα, με αποτέλεσμα, εάν τα αιτήματά τους ήταν επιτυχή, να τους χορηγείται άσυλο στη Ρουάντα.

2. Στόχος της κυβέρνησης, σύμφωνα με το BBC, ήταν η αποτροπή των ανθρώπων που φτάνουν στο ΗΒ με «παράνομες, επικίνδυνες ή περιττές μεθόδους», όπως για παράδειγμα οι μικρές βάρκες που διασχίζουν τη Μάγχη. Σημειώνεται ότι περισσότεροι από 45.700 άνθρωποι χρησιμοποίησαν τη συγκεκριμένη διαδρομή για να εισέλθουν στο ΗΒ το 2022, ο υψηλότερος αριθμός από τότε που άρχισαν οι καταγραφές². Στις 13 Νοεμβρίου 2023, ο αριθμός των μικρών σκαφών

που διέσχισαν το 2023 ήταν κατά ένα τρίτο μικρότερος από ό,τι στο ίδιο σημείο του προηγούμενου έτους.

Ιστορικό της υπόθεσης

3. Η βρετανική κυβέρνηση ανακοίνωσε στις 14 Απριλίου 2022³ την υπογραφή ενός Μνημονίου Κατανόησης (Memorandum Of Understanding-MOU) με την κυβέρνηση της Ρουάντα για τη δημιουργία ενός συστήματος μεταφοράς άσυλου διάρκειας πέντε ετών⁴. Βάσει αυτής της ρύθμισης, οι αιτούντες άσυλο των οποίων οι αιτήσεις δεν εξετάζονταν από το ΗΒ θα μπορούσαν να μετεγκατασταθούν στη Ρουάντα.

2. What was the UK's plan to send asylum seekers to Rwanda? 17 November 2023, Available [here](#).
3. PM speech on action to tackle illegal migration. Delivered on:14 April 2022 (Transcript of the speech, exactly as it was delivered), Available [here](#).
4. Memorandum of Understanding between the government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the government of the Republic of Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement, Policy paper, Updated 6 April 2023, Available [here](#).

Το εν λόγω ΜΟΥ αφορά σε μια πολιτική συμφωνία, βάσει της οποίας οποιοσδήποτε θεωρείται ότι έχει φθάσει παράνομα στο ΗΒ από την 1η Ιανουαρίου 2022 δύναται να μετεγκατασταθεί στη Ρουάντα. Επιπλέον, το αίτημά του για άσυλο στο ΗΒ δεν θα εξεταστεί, αν και θα μπορεί να ζητήσει άσυλο στη Ρουάντα.

4. Σύμφωνα με το σχέδιο της βρετανικής κυβέρνησης, στους αιτούντες άσυλο θα μπορούσε να χορηγηθεί καθεστώς πρόσφυγα ώστε να παραμείνουν στη Ρουάντα. Σε αντίθετη περίπτωση, οι αιτούντες άσυλο θα μπορούσαν να υποβάλουν αίτηση για να εγκατασταθούν στη Ρουάντα για άλλους λόγους ή να ζητήσουν άσυλο σε άλλη «ασφαλή τρίτη χώρα». Η Ρουάντα θα μπορούσε επίσης να ζητήσει από το ΗΒ να δεχτεί κάποιους από τους πιο ευάλωτους πρόσφυγές της.

5. Η κυβέρνηση του ΗΒ, στο πλαίσιο υποστήριξης του σχεδίου της, επικαλέστηκε ανάλογες πολιτικές που εφαρμόστηκαν από την Αυστραλία κατά το παρελθόν, συμπεριλαμβανομένης της υπεράκτιας επεξεργασίας ασύλου. Επιπρόσθετα, η κυβέρνηση του ΗΒ προσπάθησε να αντιμετωπίσει ορισμένες από τις επικρίσεις για τη συμφωνία μεταξύ ΗΒ-Ρουάντα υπονοώντας ότι η ΕΕ και η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες έχουν υποστηρίξει σχέδια για την απομάκρυνση των αιτούντων άσυλο στη Ρουάντα, τονίζοντας μια προηγούμενη απόφαση της κυβέρνησης των Εργατικών για την επεξεργασία αιτήσεων ασύλου εκτός του ΗΒ⁵.

Νομική υπόσταση του ΜΟΥ μεταξύ ΗΒ-Ρουάντα

6. Σε αντίθεση με τις διεθνείς συνθήκες, για τα ΜΟΥ δεν απαιτείται έγκρισή τους από το Κοινοβούλιο, προκειμένου να επικυρωθούν. Τον Οκτώβριο του 2022, η Επιτροπή Διεθνών Συμφωνιών της Βουλής των Λόρδων δημοσίευσε έκθεσή⁶ στην οποία επέκρινε την κυβέρνηση για τη χρήση ενός ΜΟΥ αντί της υπογραφής μίας διεθνούς συμφωνίας.

7. Κατά την έκθεση, η συμφωνία θα επιφέρει εκτεταμένες συνέπειες για τα άτομα και τα δικαιώματά τους: αν και το ΜΟΥ περιέχει συγκεκριμένες διαβεβαιώσεις και προστασία, τις οποίες και τα δύο συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύονται να τηρήσουν, ωστόσο, επειδή πρόκειται για πολιτική συμφωνία κι όχι για νομικά δεσμευτική συνθήκη, οι εγγυήσεις που περιλαμβάνονται σε αυτό δεν είναι εκτελεστές.

Οι συμφωνίες που επηρεάζουν θεμελιωδώς τα δικαιώματα των εμπλεκόμενων ατόμων θα πρέπει, σύμφωνα με την εν λόγω έκθεση, να συνάπτονται μέσω μιας επίσημης συνθήκης, ώστε να μπορούν να προστατεύονται πλήρως τα δικαιώματά τους. Τέλος η επιτροπή επισημαίνει πως επιλέγοντας η βρετανική κυβέρνηση να συνάψει τη συμφωνία με τη μορφή ΜΟΥ απέφυγε επίσης κάθε ουσιαστικό κοινοβουλευτικό έλεγχο.

Η απόφαση του ΕυρΔΔΑ

8. Στις 13 Ιουνίου 2022, το ΕυρΔΔΑ έλαβε αίτημα για τη λήψη επείγοντος

5. UK-Rwanda Migration and Economic Development Partnership Research Briefing, 20 December 2022, Available [here](#).

6. House of Lords: International Agreements Committee, 7th Report of Session 2022-23, Memorandum of Understanding between the UK and Rwanda for the provision of an asylum partnership arrangement, HL Paper 71, Available [here](#).

προσωρινού μέτρου από την κυβέρνηση του ΗΒ, σύμφωνα με το άρθρο 39 του Κανονισμού του Δικαστηρίου, σε σχέση με έναν υπήκοο του Ιράκ, ο οποίος, αφού ζήτησε άσυλο κατά την άφιξή του στο ΗΒ στις 17 Μαΐου 2022, αντιμετώπιζε την απομάκρυνση στη Ρουάντα το βράδυ της 14^{ης} Ιουνίου 2022 (Υπόθεση *N.S.K. κατά Ην. Βασιλείου*)⁷.

9. Στις 14 Ιουνίου 2022, το Δικαστήριο του Στρασβούργου εξέδωσε απόφαση, με την οποία ουσιαστικά «μπλόκαρε» την πτήση προς τη Ρουάντα, λίγα λεπτά πριν από την προγραμματισμένη απογείωση.

Το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι οι μετανάστες δεν μπορούσαν να μετεγκατασταθούν μέχρι να ολοκληρωθεί η δικαστική επανεξέταση της Συμφωνίας ΗΒ-Ρουάντα η οποία είχε προγραμματιστεί για τις 19 Ιουλίου 2022 από το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας. Η απόφαση του ΕυρΔΔΑ απαιτούσε από τα δικαστήρια του ΗΒ, τα οποία είχαν προηγουμένως αρνηθεί παρόμοια ασφαλιστικά μέτρα για τις πτήσεις προς τη Ρουάντα, να επιτρέψουν αυτά τα ασφαλιστικά μέτρα, σταματώντας ουσιαστικά όλες τις πτήσεις που είχαν προγραμματιστεί για τη Ρουάντα βάσει της συμφωνίας.

Η αντίδραση της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες

10. Η συμφωνία ΗΒ-Ρουάντα προκάλεσε διάφορες αντιδράσεις, τόσο στο βρετανικό Κοινοβούλιο, όσο και στη μερίδα των Συντηρητικών. Οι επικριτές της συμφωνίας εξέφρασαν ανησυχίες σχετικά με τη νομιμότητα,

την πρακτικότητα, την ηθική, την αποτελεσματικότητα και την οικονομική επιβάρυνση της συγκεκριμένης πολιτικής. Οι οργανώσεις για τα δικαιώματα των προσφύγων αντιτέθηκαν κατ' αρχήν στη χρήση πολιτικών «εξωτερίκευσης» και θεώρησαν ότι η συμφωνία υπονομεύει το διεθνές καθεστώς προστασίας των προσφύγων, όπως αυτό διαμορφώθηκε μετά τον Β΄ ΠΠ. 11. Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες,⁸ καθώς και άλλοι εμπειρογνώμονες σε θέματα προσφυγικού δικαίου, αμφισβήτησαν κατά πόσον η συμφωνία είναι συμβατή με τις υποχρεώσεις του ΗΒ βάσει του διεθνούς δικαίου για τους πρόσφυγες και τα δικαιώματα του ανθρώπου. Όπως προκύπτει από την ανάλυση της Ύπατης Αρμοστείας, η διμερής συμφωνία δεν πληροί τα απαιτούμενα πρότυπα σχετικά με τη νομιμότητα και την καταλληλότητα των διμερών ή πολυμερών μεταφορών αιτούντων άσυλο. Επιπλέον, η ρύθμιση αυτή είναι ασυμβίβαστη με το γράμμα και το πνεύμα της Σύμβασης της Γενεύης του 1951.

Κατά την άποψη της Ύπατης Αρμοστείας για τους Πρόσφυγες, η ρύθμιση ΗΒ-Ρουάντα δεν μπορεί να ευθυγραμμιστεί με τις διεθνείς νομικές υποχρεώσεις μέσω μικρών προσαρμογών. Οι σοβαρές ανησυχίες που περιγράφονται στην ανάλυση της Ύπατης Αρμοστείας απαιτούν επείγουσα και κατάλληλη εξέταση από τις κυβερνήσεις του ΗΒ και της Ρουάντα, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις τους βάσει των καθιερωμένων και δεσμευτικών κανόνων του διεθνούς δικαίου για τους πρόσφυγες.

7. Υπόθεση *N.S.K. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (αίτηση αριθ. 28774/22, πρώην *K.N. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*).

8. UNHCR Analysis of the Legality and Appropriateness of the Transfer of Asylum Seekers under the UK-Rwanda arrangement, 8 June 2022, Available [here](#).

Το σκεπτικό της απόφασης του Ανώτατου Δικαστηρίου του ΗΒ

12. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Δικαστηρίου, το Περιφερειακό Δικαστήριο (Divisional Court) έσφαλε κατά την προσέγγισή του στην αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων και ότι το Εφετείο είχε συνεπώς το δικαίωμα να παρέμβει στην Απόφαση του πρώτου. Επιπλέον το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το Εφετείο ορθώς αντέστρεψε την απόφαση του Divisional Court, καθώς υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστεύεται ότι η επαναπροώθηση των αιτούντων άσυλο στη Ρουάντα θα τους εξέθετε σε πραγματικό κίνδυνο κακομεταχείρισης. Συνεπώς, ορθώς έκρινε ότι η πολιτική του Υπουργείου Εσωτερικών είναι παράνομη.

13. Οι βασικοί λόγοι που οδήγησαν το Ανώτατο Δικαστήριο του ΗΒ να απορρίψει την υπουργική απόφαση ήταν οι εξής:

α. Τα στοιχεία που αποδεικνύουν ότι η Ρουάντα δεν τήρησε τις διαβεβαιώσεις που είχε δώσει στην κυβέρνηση του Ισραήλ στο πλαίσιο συμφωνίας για την απομάκρυνση αιτούντων άσυλο από το Ισραήλ στη Ρουάντα.

β. Η γενική κατάσταση περί των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη Ρουάντα, λαμβάνοντας υπόψη τη γενοκτονία του 1994, στη διάρκεια της οποίας πάνω από 500.000 Τούτσι σκοτώθηκαν από τους Χούτου.

γ. Αποφάσεις των Divisional Court του 2017, καθώς και αναφορά στη θέση που έλαβε η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου κατά τη σύνοδο του UNHRC στη Γενεύη τον Ιανουάριο του 2021, όπου επέκρινε τη Ρουάντα για «εξωδικαστικές εκτελέσεις, θανάτους υπό κράτηση, εξαναγκαστικές εξαφανίσεις και βασανιστήρια».

δ. Ανησυχίες σχετικά με το σύστημα ασύλου της Ρουάντα από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, όπου τα στοιχεία δείχνουν ποσοστά απόρριψης 100% σε επίπεδο RSDC κατά την περίοδο 2020-2022 για τους υπηκόους του Αφγανιστάν, της Συρίας και της Υεμένης, από τους οποίους μπορεί κάλλιστα να προέρχονται οι αιτούντες άσυλο που απομακρύνονται από το Ηνωμένο Βασίλειο, καθώς και η πρακτική επαναπροώθησης που εφαρμόζει η Ρουάντα.

14. Από το σκεπτικό της απόφασης αξίζει να συγκρατηθούν, επίσης, τα εξής: σύμφωνα με την νομοθεσία του ΗΒ, για όσους υπέβαλαν αίτηση ασύλου πριν τις 27 Ιουνίου 2022, μια χώρα είναι ασφαλής τρίτη χώρα για έναν συγκεκριμένο αιτούντα άσυλο εφόσον πληρούνται τα ακόλουθα κριτήρια:

α. η ζωή και η ελευθερία του αιτούντος δεν απειλούνται λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ή πολιτικών πεποιθήσεων στη χώρα αυτή

β. η αρχή της μη επαναπροώθησης θα τηρείται στη χώρα αυτή σύμφωνα με τη Σύμβαση για τους Πρόσφυγες,

γ. η απαγόρευση της απομάκρυνσης, κατά παράβαση του δικαιώματος στην ελευθερία από βασανιστήρια και σκληρή, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, όπως ορίζεται στο διεθνές δίκαιο, γίνεται σεβαστή στη χώρα αυτή και

δ. υπάρχει η δυνατότητα να ζητηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα και, εάν κριθεί ότι είναι πρόσφυγας, να τύχει προστασίας σύμφωνα με τη Σύμβαση για τους Πρόσφυγες στη χώρα αυτή.

Νομικό καθεστώς ασύλου στο ΗΒ

15. Όσον αφορά στο νομικό καθεστώς περί ασύλου στο ΗΒ σημειώνεται πως

οι Κανόνες Μετανάστευσης που ισχύουν στη βάση του 1971 Act και τροποποιήθηκαν το Δεκέμβριο του 2020, συμπληρώθηκαν το 2022 από οδηγίες προς τους υπαλλήλους του Υπουργείου Εσωτερικών, γνωστές ως Country Policy Information Notes («CPINs»). Στην τρέχουσα περίοδο ισχύουν δύο CPIN:

α. Η πρώτη, που έχει τίτλο «Απαράδεκτο - Υποθέσεις ασφαλών τρίτων χωρών» και δημοσιεύθηκε στις 9 Μαΐου 2022, εξηγεί τις ρυθμίσεις για τη μεταφορά και τη διεκπεραίωση των αιτούντων άσυλο που έχουν συνάψει οι κυβερνήσεις του ΗΒ και της Ρουάντα, γνωστές ως Σύμπραξη Μετανάστευσης και Οικονομικής Ανάπτυξης («MEDP»), το οποίο προβλέπει ότι ορισμένες κατηγορίες αιτούντων άσυλο μπορούν να απομακρυνθούν στη Ρουάντα σύμφωνα με τις παραγράφους 345A και 345B των κανόνων μετανάστευσης και

β. Η δεύτερη, που δημοσιεύθηκε την ίδια ημερομηνία, με τίτλο «Review of asylum processing - Rwanda: assessment», εξετάζει την επεξεργασία των αιτήσεων ασύλου στη Ρουάντα και προβλέπει ότι δεν υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστεύεται ότι ένα πρόσωπο, εάν μετεγκατασταθεί στη Ρουάντα, θα αντιμετώπιζε πραγματικό κίνδυνο μεταχείρισης που ενδέχεται να είναι αντίθετη προς το άρθρο 3 ΕυρΣΔΑ (απαγόρευση βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας), μεταξύ άλλων λόγω επαναπροώθησης ή ελλείψεων στη διαδικασία ασύλου.

16. Σχετικά με το ΜΟΥ της 13 Απριλίου 2022, και τις δύο διπλωματικές ρηματικές διακοινώσεις σχετικά με τη «διαδικασία ασύλου των μεταφερόμενων ατόμων» και την «υποδοχή και στέγαση των μεταφερόμενων ατόμων», οι οποίες έγιναν δεκτές από την κυ-

βέρνηση της Ρουάντα την ίδια ημερομηνία. Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με την παράγραφο 9 του ΜΟΥ, η Ρουάντα δεσμεύεται ότι «θα μεταχειρίζεται κάθε μετεγκατεστημένο άτομο και θα επεξεργάζεται το αίτημά του για άσυλο, σύμφωνα με τη Σύμβαση για τους πρόσφυγες, τους νόμους μετανάστευσης της Ρουάντα και τα διεθνή και εθνικά πρότυπα, συμπεριλαμβανομένων των διεθνών και εθνικών νόμων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και, μεταξύ άλλων, τη διασφάλιση της προστασίας του από απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση και επαναπροώθηση».

Επίσης, σύμφωνα με την παράγραφο 15 του ΜΟΥ, οι δύο κυβερνήσεις συμφωνούν να συστήσουν μια επιτροπή παρακολούθησης η οποία θα υποβάλλει έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της συμφωνίας, συμπεριλαμβανομένης της επεξεργασίας των αιτήσεων ασύλου από τις αρχές της Ρουάντα, και θα συνεδριάζει τουλάχιστον μία φορά ανά έξι μήνες (παρ. 21).

Ακόμη, το ΗΒ συμφώνησε ότι «ένα μέρος των πιο ευάλωτων προσφύγων της Ρουάντα» θα εγκατασταθεί στο ΗΒ (παρ. 16). Στις αρμοδιότητές της θα περιλαμβάνεται η παρακολούθηση της εφαρμογής της συμφωνίας. Μεταξύ των δύο κυβερνήσεων έχουν επίσης συναφθεί οικονομικές διευθετήσεις (παρ. 19). Έτσι, το ΗΒ κατέβαλε 20 εκατομμύρια λίρες στη Ρουάντα (Απρίλιο 2022). Περαιτέρω 120 εκατ. λίρες καταβλήθηκαν από το ΗΒ κατά τη διάρκεια του ίδιου μήνα ως συνεισφορά σε ταμείο που προορίζεται για την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης στη Ρουάντα. Περαιτέρω πληρωμές στο ταμείο εξαρτώνται από τη συμμόρφωση της Ρουάντα με τους όρους της διμερούς συμφωνίας.

Αντιδράσεις σε κυβερνητικό επίπεδο από Ρουάντα και ΗΒ

17. Η κυβέρνηση της Ρουάντα με ανακοίνωσή της διαφώνησε με την απόφαση του βρετανικού δικαστηρίου που έκρινε πως δεν είναι «ασφαλής τρίτη χώρα» για αιτούντες άσυλο. Συγκεκριμένα, η κυβερνητική εκπρόσωπος Γιολάντε Μακόλο δήλωσε πως «Αυτή είναι στην ουσία μια απόφαση του δικαστικού συστήματος του Ηνωμένου Βασιλείου. Ωστόσο διαφωνούμε με την απόφαση πως η Ρουάντα δεν είναι ασφαλής τρίτη χώρα για αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες». Και πρόσθεσε πως «Η Ρουάντα και το Ηνωμένο Βασίλειο εργάζονται από κοινού προκειμένου να διασφαλίσουν την ενσωμάτωση μετεγκατεστημένων αιτούντων άσυλο στην κοινωνία της Ρουάντα. Η Ρουάντα δεσμεύεται από τις διεθνείς υποχρεώσεις της. Η Υπατη αρμοστεία του ΟΗΕ και άλλοι διεθνείς Οργανισμοί έχουν αναγνωρίσει την υποδειγματική μεταχείριση που επιφυλάσσουμε στους πρόσφυγες».

18. Από την πλευρά του, ο βρετανός πρωθυπουργός Σούνακ δήλωσε «Το Ανώτατο Δικαστήριο επιβεβαίωσε πως η αρχή της αποστολής παράνομων μεταναστών σε μια ασφαλή τρίτη χώρα για επεξεργασία των αιτήσεών τους είναι νόμιμη. Αυτό επιβεβαιώνει την ξεκάθαρη άποψη της Κυβέρνησης από την αρχή», και συμπλήρωσε πως «Η παράνομη μετανάστευση καταστρέφει ζωές και κοστίζει στους Βρετανούς φορολογουμένους εκατομμύρια στερλίνες τον χρόνο. Πρέπει να τελειώνουμε με αυτή την κατάσταση και θα το κάνουμε ό,τι κι αν χρειαστεί να κάνουμε».

Καταληκτικές Παρατηρήσεις

19. Η απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου του ΗΒ να καταδικάσει το ΜΟΥ μεταξύ ΗΒ και Ρουάντα, μπορεί να θεωρηθεί αναμενόμενη, καθώς το εν λόγω ΜΟΥ παραβίαζε τον πυρήνα του προσφυγικού διεθνούς δικαίου και το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων: η Ρουάντα σαφέστατα δεν αποτελεί «ασφαλή τρίτη χώρα», ενώ το σύστημα που διαθέτει για την διαχείριση των αιτήσεων ασύλου δεν είναι συμβατό με τις υποχρεώσεις της έναντι των προσφύγων στη βάση του διεθνούς δικαίου.

20. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η προσπάθεια της κυβέρνησης του ΗΒ να αποτρέψει την αυξανόμενη μέχρι τις αρχές του 2022 ροή προσφύγων και μεταναστών μέσω του καναλιού της Μάγχης, παρά τις αντιδράσεις σε εσωτερικό και διεθνές επίπεδο, και τη σχετική νομολογία σε επίπεδο εθνικό και ΕυρΔΔΑ, έχει επιτύχει τον αντικειμενικό της σκοπό, που δεν είναι άλλος από τη μείωση των προσφυγικών/μεταναστευτικών ροών σε διαχειρίσιμα επίπεδα.

21. Η δήλωση του πρωθυπουργού του ΗΒ περί εξέτασης τροποποίησης του ισχύοντος νομικού πλαισίου, μετά την απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου του ΗΒ, καθώς και η αντίστοιχη δήλωση της κυβέρνησης της Ρουάντα, κινούνται στο ανωτέρω πλαίσιο, ήτοι της αποτροπής αύξησης των μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών, που όπως αναφέρθηκε αποτελεί βασικό πυλώνα της υψηλής στρατηγικής του ΗΒ.

Ν. Προσεγγίζοντας ζητήματα από το «χθες» των «Επετείων» με αφορμή τα 100 χρόνια της «Λωζάνης»

Αποτύπωση της Μικρασιατικής
Καταστροφής και των επακόλουθών
της στη νεοελληνική λογοτεχνία

1

Βασίλης
Παπαδόπουλος

Πρέσβης,
συγγραφέας

Ομιλία στις 18^{ες} Διεθνολογικές
Συναντήσεις Ναυπλίου
(20-22 Οκτωβρίου 2023)

Είναι φυσικό η Μικρασιατική Καταστροφή, ένα τόσο βαθύ τραύμα στην ελληνική συλλογική συνείδηση, και τα επακόλουθά της να έχουν αποτυπωθεί και στη λογοτεχνία μας. Άλλωστε εγγενές χαρακτηριστικό της τέχνης είναι να περιγράφει τον κόσμο στον οποίο δημιουργείται, ακόμη κι αν φαινομενικά ασχολείται με άλλους τόπους και άλλους χρόνους.

Θα ήθελα να σταθώ στα λογοτεχνικά έργα που γράφτηκαν για την Καταστροφή του 1922 τον 20^ο αιώνα, από τον Μεσοπόλεμο έως και τη δεκαετία του 1960, τα περισσότερα από τα οποία είναι αυτοβιογραφικά. Ασφαλώς υπάρχουν και πολλά αξιόλογα έργα που είτε επικεντρώνονται στο θέμα αυτό είτε το έχουν ως μέρος της πλοκής τους, δεν διαθέτουν όμως την αμεσότητα και την απόφραξη συγκίνηση που προκαλεί η βιωματική εμπειρία. Αυτό αφορά την πεζογραφία. Αντίθετα, στην ποίηση, οι περισσότεροι δημιουργοί που έζησαν την εποχή εκείνη αναφέρονται σε ένα γεγονός το οποίο βίωσε η πατρίδα τους χωρίς οι ίδιοι να είναι παρόντες.

Στην πλειονότητά τους, τα έργα που αφορούν τη Μικρασιατική Καταστροφή μπορούν να χωριστούν σε τρεις θεματικές ενότητες: όσα περιγράφουν νοσταλγικά τη Σμύρνη και τη ζωή στην ελληνική Ιωνία· όσα αποτυπώνουν δραματικά την Καταστροφή, τις κακουχίες, την αιχμαλωσία, τις αγριότητες του πολέμου· όσα εξιστορούν την προσφυγιά και τη δύσκολη ενσωμάτωση των Μικρασιατών στην Ελλάδα.

Από πλευράς πεζογραφίας, τα σημαντικότερα από αυτά τα βιβλία είναι κατά τη γνώμη μου, αλλά νομίζω και κατά γενική ομολογία, το μυθιστόρημα του Κοσμά Πολίτη *Στου Χατζηφράγκου*, η τριλογία του Ηλία Βενέζη *Το Νούμερο 31328*, *Γαλήνη*, *Αιολική γη* και το αφήγημα του Στρατή Δούκα *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*.

Από πλευράς ποίησης, θα στεκόμουν στο *Μυθιστόρημα* του Σεφέρη και στο «Υπέρ της Αχαϊκής Συμπολιτείας πολεμήσαντες» του Καβάφη.

Στου Χατζηφράγκου

Το μυθιστόρημα αυτό του Κοσμά Πολίτη, που εξελίσσεται το 1902, αναφέρεται στην ιστορία μιας ομάδας παιδιών που μεγαλώνουν στη Σμύρνη, και μέσα από αυτήν περιγράφεται η λαϊκή συνοικία του Χατζηφράγκου και ευρύτερα η πόλη, ίσως εξιδανικευμένη από τη νοσταλγία για κάτι οριστικά χαμένο. Είναι ένα από τα έργα της ώριμης περιόδου του συγγραφέα, γραμμένο σχεδόν πενήντα χρόνια μετά τις εμπειρίες του από την πόλη στην οποία μεγάλωσε. Πρόκειται για πολυπρόσωπο μυθιστόρημα, με καθημερινές ιστορίες, που διαπλέκονται για να μας περιγράψουν την πραγματική πρωταγωνίστρια, που είναι η Σμύρνη, με τα έθιμά της, την πολύβουη καθημερινότητά της, τον πολυπολιτισμικό πληθυσμό της. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα:

Μοναχικοί κουλέδες, περήφανοι στη μοναξιά τους, αναβλύζανε μες' από το πράσινο, πέρα, κατά το Καζαμίρ και το Σεβδίκιοϊ, εκεί που φλόκωνε μακρόσυρτος ο άσπρος καπνός του τραίνου, και πιο δώθε, έτσι που

ν' άνοιγες απεθαμή το χέρι σου θα τ' άγγιζες, πνιγμένοι μες στ' αμπέλια, μες στα πρεβόλια, μες στα λιόδεντρα και τους μπαξέδες, πράσινο παραλήρημα ο ψηλοθώρητος Κουκλουτζάς, ο Μπουρνόβας με τα πλατάνια και τα τρεχάμενα νερά, κι εκεί που σκαρφαλώνουν κάτι τσάμια είναι το Κοζαγάκι, και πλάι του ο χιλιοαγαπημένος ο Μπουτζάς - όλ' αυτά μιαν άλλη ατόφια ρωμιοσύνη... Ο Έρμος φίδωνε ασπροασημής, αλάργα, ξεμπουκάριζε γλυκαίνοντας τα νερά της θάλασσας κοντά στις Φώκες, άλλη δική μας θαλασσινή πολιτεία με ταρσανά και καλοτάξιδα καράβια, κι ο Μέλης κύλαγε τα νερά του εδω κοντά, δώθε από τον Παράδεισο.¹

Ο συγγραφέας στη μέση του μυθιστορήματος παρεμβάλλει, σαν χορικό σε αρχαία τραγωδία, ένα κεφάλαιο χωρίς αριθμό, με τίτλο «Πάροδος», όπου ξαφνικά η αφήγηση μεταπηδά στο μέλλον, στο 1962, και ένας από τους ήρωες, ο Γιακουμής, διηγείται τις τελευταίες μέρες του Αυγούστου του 1922 στην προκυμαία της Σμύρνης και τη μοιραία νύχτα της Καταστροφής, εκφράζοντας και το παράπονό του για τη στάση των Ελλήνων ηγετών απέναντι στο Μικρασιατικό Ζήτημα. Οι αποσπασματικές εικόνες που προκύπτουν μέσα από τη διήγηση συναρμολογούνται σε ένα σύνολο, έτσι όπως ο νους συναρμολογεί αποσπασματικές μνήμες και αισθήματα:

Κάτι μας ξύπνησε μέσα στη νύχτα. Η κάψα; Οι φωνές; Σκυλιά ουρλιάζανε. Η φωτιά ήτανε μακριά. Καρατάρησα με το

μάτι πως θα 'χε φτάσει από το Μπασμαχανέ στον Αϊ-Δημήτρη, αφού είχε πάρει σβάρνα ολάκερη την Αρμενιά. Μας χώριζε πάνω από ένα μίλι ακόμα. Ένα σύννεφο μπακιρί σκέπαζε το μισό ουρανό. Μπροστά μου, τ' Αλάνι λες και φωτιζότανε από ένα πλούσιο ηλιοβασίλεμα, πορτοκαλί. Ανθρώποι βγαίνανε από τα σπίτια, κοιτάζανε ψηλά, μαζώνονταν εδω κι εκεί, φωνάζανε, χειρονομούσαν, ξαναμπαίνανε στα σπίτια τους και πάλι ξαναβγαίνανε, φωνάζανε, κοιτάζανε ψηλά. Είχε σηκωθεί σορόκος, όχι δυνατός, όσο χρειαζότανε για να το γλεντά η φωτιά. Δε βιαζότανε, σίγουρα για τον εαυτό της, ξέροντας πως απή της ήτανε ο νόμος κι οι προφήτες. Σεργιάνιζε στις σκεπές, κωνότανε στα σπίτια, ξεπεταγότανε απ' τα παράθυρα. Ο καπνός ανέβαινε κόκκινος, καρουλιαστός, απλωνότανε ύστερα σε μπακιρένια σύννεφα.

Σιγά σιγά, πήρε τ' αφτί μου ένα βουητό, σα να κύλαγε άγριο ποτάμι, ξεχειλούσε κατά δω, ζύγωνε ολοένα. Και ξαφνικά, μπουκάρανε απ' τα σοκάκια κοπάδι άνθρωποι, σκυφτοί, αλαφιασμένοι, μ' ένα μπόγο στον ώμο, μ' ένα μωρό στην αγκαλιά, μ' ένα τέντζερε στα χέρια ή μ' ένα μύλο του καφέ, πράματα ασυλλόγιστα, τρελά, μουγγοί, ούτε γυναίκες στριγγλίζανε ούτε γέροι να βογγάνε ούτε μωρά να κλαψαρίζουνε - μονάχα σούρσιμο στο χώμα και ποδοβολητό. Μουγγοί, σκυφτοί, μ' αγριεμένα μούτρα, τραβάγανε μπροστά.²

Το Νούμερο 31328

Το αυτοβιογραφικό αυτό μυθιστόρημα του Βενέζη το θεωρώ το δυνατότερο της τριλογίας του *Αιολική γη*, *Το Νούμερο 31328*, *Γαλήνη*. Καταγράφει τις ταλαιπωρίες που έζησε στην ηλικία των δεκαοκτώ ετών, όταν πιάστηκε αιχμάλωτος των Τούρκων και πέρασε δεκατέσσερις μήνες στα τάγματα εργασίας. Με κοφτό και παραστατικό ύφος, με τον χαμηλόφωνο τόνο που τον διακρίνει, αφηγείται τη φρίκη και την αγριότητα που βίωσε κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας του, την πείνα και τη δίψα, την απομάκρυνση από την ίδια την αίσθηση της ζωής, που συχνά κάνει τον θάνατο να φαίνεται σαν λύτρωση. Δεν δίνει ηρωική διάσταση στον πόλεμο, αλλά περιγράφει τα δεινά που τον χαρακτηρίζουν, την εξαθλίωση, τη δυστυχία, το μίσος. Παράλληλα όμως εξιστορεί και σκηνές ανθρωπιάς που συνοδεύουν τον πόλεμο και τις κακουχίες, αναφέροντας και τα κοινά σημεία που οι Έλληνες κατάδικοι ανακαλύπτουν ότι έχουν με τον εχθρό.

Το βιβλίο αυτό, με τη σπάνια αυθεντικότητα, είναι γραμμένο με αίμα, όπως έλεγε ο ίδιος ο Βενέζης και όπως φαίνεται από το απόσπασμα που ακολουθεί:

Οι μέρες περνούν, σβήνουν, η μια, η άλλη. Στο στρατόπεδο οι σκλάβοι πλησιάζουμε ολοένα ο ένας τον άλλον. Δε θυμούμαστε ονόματα συναμεταξύ μας, μήτε νούμερα. Μα είναι η καρδιά. Ζυμώνεται με το ίδιο αίσθημα κι απ' τα ίδια χέρια. Λαχταρούμε τα ίδια πράματα, υποφέρνουμε τις ίδιες πίκρες. Η ζωή δε φκιάνει ποτές ίδια τα μούτρα των ανθρώπων, μετανιώνει, πολεμά να ταχτοποιήσει τη διαφορά αλλιώς.

1. Κ. Πολίτης, *Στου Χατζηφράγκου*, Ερμής, Αθήνα 1988, σελ. 54.

2. Κ. Πολίτης, *Στου Χατζηφράγκου*, ό.π., σελ. 151.

Τις μέρες δουλεύουμε σκληρά. Δεν υπάρχει περιθώριο για σκέψεις. Τίποτα περαστικά καστροπούλια φεύγουν κυνηγημένα σαν αστραπή. Σα βραδιάσει, πάλι τα ίδια. Το μυαλό, αν έχει ουσίες, τις χύνει στα τυραγνισμένα κορμιά, στα κόκαλα και στις φλέβες, να τονωθεί το αίμα γιατί έχασε δυνάμεις. Έτσι οι σκέψεις απορροφούνται – για να υπάρξη μεδούλι και αίμα.

Ολένα τ' αχνάρια του κόσμου ξεμακραίνουν και σβήνουν. Κάποτε δε θα θυμόμαστε πια. Α, σίγουρα θα 'ρθη κι αυτό. Ας έρθη! Τότες πια δε θα μένη παρά μονάχα η σκοτεινή αγάπη για τη ζωή. Θα υπάρχουμε επειδή θα υπάρχη. Τίποτα άλλο δε θα θυμίζη πως δεν είμαστε μες στους νεκρούς.³

Ιστορία ενός αιχμαλώτου

Πρόκειται για ένα εντυπωσιακά λιτό χρονικό της περιπέτειας ενός Έλληνα στρατιώτη που αιχμαλωτίζεται από τους Τούρκους και οδηγείται στο εσωτερικό της Τουρκίας, βιώνοντας αμέτρητες σωματικές και ψυχικές κακουχίες, αλλά τελικά, υποδυόμενος τον Τούρκο, καταφέρνει να δραπετεύσει και να σωθεί.

Το βιβλίο αυτό του Στρατή Δούκα εισήγαγε στην πεζογραφία μας μια μεγάλη καινοτομία ύφους. Η απουσία οποιασδήποτε επιτήδευσης, τα ελάχιστα καλογολικά στοιχεία, το απέρητο, δωρικό και περιεκτικό ύφος, οι μικρές φράσεις που το κάνουν κοφτό, γρήγορο και σχεδόν στεγνό, όλα αυτά δεν επιδιώκουν τη δημιουργία μιας τεχνητής συγκίνησης, αλλά προκαλούν τη

συγκίνηση υπόκωφα, εσωτερικά, γι' αυτό και πιο γνήσια κατά τη γνώμη μου. Εμπάθεια δεν υπάρχει, ούτε περιθώρια για αναλύσεις, σκέψεις, προεκτάσεις. Απουσιάζουν οι συναισθηματικές εξάρσεις, και το τραγικό στοιχείο αποδίδεται γυμνό. Το κείμενο κεντρίζει τη σκέψη σχετικά με τον πόλεμο και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, χωρίς ποτέ να χρησιμοποιεί μεγάλα λόγια ή βαρύγδουπες εκφράσεις. Χαρακτηριστικό, το παρακάτω απόσπασμα:

Τέλος φτάσαμε έξω απ' το χωριό μας. Μπήκαμε στο δάσος, κι από κει το βλέπαμε στην κορφή, όπως το ξέραμε. Καμιά πενήνταριά φώτα έκαιγαν. Τα σκυλιά αλυχτούσαν. Ήταν όπως τότες, που ήμασταν εκεί. Κλάψαμε. Μας φάνηκε πως γλιτώσαμε από φυγόστρατο και γυρίζαμε στα σπίτια μας να ψυχάσουμε. – Πάμε, μου λέει ο σύντροφός μου, ίσως ακόμα να 'ναι οι δικοί μας, πάμε να δούμε για να πιστέψουμε.

Και ξεκινήσαμε χωριστά, αφού πρώτα ορίσαμε την άλλη μέρα ν' ανταμώσουμε στη σπηλιά. Αυτός τράβηξε σε άλλο μαχαλά, εγώ σε άλλον. Όπου κι αν πήγαμε, όλα ρημαγμένα. Τα σπίτια ανοιχτά, άδεια, οι πόρτες σπασμένες με τα τσεκούρια. Μονάχα στην αγορά έμεναν ακόμα λίγοι Τούρκοι και στην αστυνομία ο σκοπός. Στο σκολεϊό, που το 'χαν γεμάτο έπιπλα και ρούχα, από μέσα ακουγόταν κουβέντα. Αποτραβήχτηκα και γύριζα όλη τη νύχτα, με το φόβο μου συντροφιά.⁴

Μυθιστόρημα

Στην ποίηση, ο δημιουργός με τις περισσότερες αναφορές στη Μικρασιατική Καταστροφή είναι, φυσικά, ο Σεφέρης, που γεννήθηκε στη Σμύρνη. Τέτοιες αναφορές υπάρχουν σε πολλά έργα του, αλλά θα ήθελα να αναφερθώ ιδιαίτερα στο *Μυθιστόρημα*, που πολλοί το θεωρούν ως την κατεξοχήν προσπάθεια αποτύπωσης του δράματος του 1922. Παράδειγμα, οι στίχοι:

Δυστυχισμένες γυναίκες κάποτε με ολολυγμούς
κλαίγανε τα χαμένα τους παιδιά
κι άλλες αγριεμένες γύρευαν το Μεγαλέξαντρο
και δόξες βυθισμένες στα βάθη της Ασίας.⁵

Κατά τη γνώμη μου, το *Μυθιστόρημα* είναι πολύ ευρύτερο και βαθύτερο. Η σχέση του με το 1922 είναι η εννοιολογική αναζήτηση της πατρίδας, απ' τη στιγμή που η Μεγάλη Ιδέα έχει γκρεμιστεί και τόσες πατρίδες είναι πια χαμένες. Ο μύθος της Αργοναυτικής Εκστρατείας, η περιπέτεια του Οδύσσεια, ο Τρωικός Πόλεμος, ο νόστος, η βαριά αρχαία κληρονομιά, τα διαχρονικά πάθη των Ελλήνων, όλα συναρτώνται με την αναζήτηση αυτήν. Ολόκληρος ο ελληνισμός βρίσκεται πάνω σε ένα καράβι που δεν έχει πια προορισμό – πρόκειται, θα έλεγα, για την οδύσσεια της Ρωμιοσύνης.

Μα τι γυρεύουν οι ψυχές μας
ταξιδεύοντας
πάνω στα σαπισμένα θαλάσσια
ξύλα
από λιμάνι σε λιμάνι;

Μετακινώντας τσακισμένες πέτρες, ανασαίνοντας
τη δροσιά του πεύκου πιο δύσκολα κάθε μέρα,
κολυμπώντας στα νερά τούτης της θάλασσας
κι εκείνης της θάλασσας,
χωρίς αφή
χωρίς ανθρώπους
μέσα σε μια πατρίδα που δεν είναι πια δική μας
ούτε δική σας.⁶

«Υπέρ της Αχαϊκής Συμπολιτείας πολεμήσαντες»

Από την Αλεξάνδρεια, ο «ελληνικός» Καβάφης ενοχλείται από τις διχόνοιες που ενέσκηψαν στον ελληνισμό πριν και μετά τη συμφορά του 1922. Ενοχλείται από την προσπάθεια αναζήτησης των υπεύθυνων της Καταστροφής και τις αλληλοκατηγορίες. Αισθάνεται την ανάγκη να μιλήσει για τους απλούς στρατιώτες που έδωσαν τη ζωή τους στον εθνικό αγώνα, μακριά από πολιτικές έριδες. Κι όπως το συνηθίζει στα ποιήματά του, έτσι και στο «Υπέρ της Αχαϊκής Συμπολιτείας πολεμήσαντες» μεταφέρει τα γεγονότα της εποχής του σε μια άλλη εποχή, ώστε να μπορεί να εκφραστεί πιο ελεύθερα. Η Αχαϊκή Συμπολιτεία ηττήθηκε και υποδουλώθηκε στους Ρωμαίους το 146 π.Χ., υπό τη διοίκηση του Δίαιου και του Κριτόλαου, οι οποίοι, τόσο σε γενναιότητα όσο και σε πολεμικές ικανότητες, αποδείχτηκαν κατώτεροι των περιστάσεων.

Το ποίημα αυτό μοιάζει περισσότερο με δοξαστικό επιτύμβιο, θυμίζοντας έντονα τις «Θερμοπύλες», και στους δύο στίχους τελευταίους προστίθεται ένας αφηγητής, χάρη στον οποίο ο

3. Η. Βενέζης, *Το Νούμερο 31328*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», σελ. 190.

4. Σ. Δούκας, *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*, Κέδρος, Αθήνα 2022, σελ. 25.

5. Γ. Σεφέρης, *Ποιήματα*, Ίκαρος 1974, σελ. 47.

6. Γ. Σεφέρης, *Ποιήματα*, ό.π., σελ. 52.

ποιητής αποστασιοποιείται ακόμα περισσότερο από τα λεγόμενά του:

Ανδρείοι σεις που πολεμήσατε
και πέσατ' ευκλεώς·
τους πανταχού νικήσαντας μη
φοβηθέντες.
Άωμοι σεις, αν έπταισαν ο Δί-
αιος κι ο Κριτόλαος.
Όταν θα θέλουν οι Έλληνες να
καυκηθούν,
«Τέτοιους βγάζει το έθνος μας»
θα λένε
για σας. Έτσι θαυμάσιος θα 'ναι
ο έπαινός σας.-

Εγράφη εν Αλεξανδρεία υπό
Αχαιού·
έβδομον έτος Πτολεμαίου, Λα-
θύρου.⁷

Κοινά χαρακτηριστικά

Στις πάμπολλες αναλύσεις και μελέ-
τες που έχουν γραφτεί για την αποτύ-
πωση της Καταστροφής του 1922 στην
ελληνική λογοτεχνία μνημονεύονται
κι άλλα σημαντικά έργα, γραμμένα
ιδίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλε-
μο, ακόμα και μετά τη Μεταπολίτευση.
Δεν έχω να προσθέσω πολλά σε αυτό,
θα ήθελα όμως να αναφέρω ορισμέ-
να κοινά χαρακτηριστικά που έχω πα-
ρατηρήσει στη λογοτεχνική απεικόνι-
ση της εθνικής συμφοράς του 1922.
Το πρώτο κοινό χαρακτηριστικό εί-
ναι ότι απουσιάζει το επικό στοιχείο,
η αναφορά στην προέλαση του ελ-
ληνικού στρατού μέχρι τον Σαγγάριο
ποταμό, στις πράξεις καθημερινής
αυτοθυσίας και στα πολεμικά κατορ-
θώματα, μέσα σε τόσες δυσκολίες
και αγωνίες. Το τραύμα της ήττας και
της απώλειας ενός εθνικού ιδανικού

ήταν τόσο βαθύ, ώστε η σχετική με
αυτά λογοτεχνία μας πήρε έναν χα-
ρακτήρα ελεγειακό, όπως πολλά από
τα χορικά της αρχαίας τραγωδίας.
Δεν υπάρχει σε αυτήν κάτι αντίστοι-
χο με τους *Ελεύθερους Πολιορκη-
μένους* του Σολωμού ή την ωδή «Εις
τον Ιερών Λόχον» του Κάλβου, που
ασφαλώς αφορούν μια καταστροφή
ή μια ήττα αλλά δεν παραλείπουν να
εγκωμιάσουν όσους αγωνίστηκαν και
έδωσαν τη ζωή τους για την πατρίδα.
Δεν έχει γραφτεί κάτι αντίστοιχο με
το «Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον
χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανί-
ας» του Ελύτη ή την «Εικοσιοχτώ του
Οχτώβρη του 1940» του Σικελιανού.
Μοναδική, ίσως, εξαίρεση αποτελεί το
«Υπέρ της Αχαϊκής Συμπολιτείας πο-
λεμήσαντες» του Καβάφη.

Το δεύτερο κοινό χαρακτηριστικό εί-
ναι το ότι, παρά τις απίστευτες αγριό-
τητες που υπέστη η ελληνική πλευρά
στον πόλεμο, ειδικά το 1922, γίνεται
προσπάθεια να βρεθούν κοινά στοι-
χεία μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων –ή,
τουλάχιστον, ορισμένων από αυτούς–
όσον αφορά τις συμφορές και τα βά-
σανα που βίωσαν και οι μεν και οι δε.
Η τάση αυτή συνήθως συνοδεύεται
από αντιπολεμική ρητορική και κατεύ-
θυνση, καθώς και από την ένταξη της
Καταστροφής στη γενικότερη ιστορία
της Ελλάδας. Η γενίκευση της ανθρω-
πίνης μοίρας στους πολέμους και η
φιλοσοφική διάσταση των γεγονότων
αποτελούν, θα έλεγα, μια παρηγοριά
για την ήττα αλλά και για την κατάρ-
ρευση του «οράματος της Ιωνίας» του
Ελευθέριου Βενιζέλου. Ίσως όμως
αποτελούν και τη λογοτεχνική απήχη-
ση του Ελληνοτουρκικού Συμφώνου
Φιλίας που υπέγραψαν ο Βενιζέλος
και ο Ατατούρκ το 1930.

Η *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* του Δού-
κα, το *Μυθιστόρημα* του Σεφέρη και
το *Νούμερο 31328* του Βενέζη είναι
χαρακτηριστικά. Παραθέτω απόσπα-
σμα από το τελευταίο:

Έτσι με τον καιρό, χωρίς να το
καταλαβαίνουμε, τυφλά, αρχί-
σαμε, οι μαφαζάδες κ' εμείς,
να ερχόμαστε σιμά. Να πλησι-
άζουμε. Τα βράδια έρχονται
πιο ταχτικά και κάνουν παρέα
μαζί μας. Λέμε μαζί τα βάσανά
μας. Και στην κουβέντα δε μας
λέν πια «γεσήρ». Με τη βαριά
ανατολίτικη φωνή τους το προ-
φέρουν γεμάτο θερμότητα και
καλοσύνη:
– Αρκαντάς (*σύντροφε*).⁸

Το τρίτο κοινό χαρακτηριστικό είναι η
εξιδανικευμένη εξιστόρηση της ζωής
στη Σμύρνη ή σε άλλες μικρασιατικές
πατρίδες, όπως στο Αϊβαλί, τη ζωή
στο οποίο περιγράφει με αγάπη και
στοχαστικότητα ο Φώτης Κόντογλου
στη συλλογή διηγημάτων του *Το Αϊβα-
λί η πατρίδα μου*. Η νοσταλγία για κάτι
χαμένο εντείνει το χαρακτηριστικό
γνώρισμα των Ελλήνων να ονειρεύο-
νται και να νοσταλγούν, να ωραιοποι-
ούν το παρελθόν. Το στοιχείο αυτό το
βρίσκουμε και στο ποίημα «Ανατολή»
του Παλαμά, όπως και στην *Αιολική γη*
του Βενέζη, από την οποία και το ακό-
λουθο απόσπασμα:

«Σήμερα ήρθε ένα καράβι απ'
τα μέρη αυτά. Ήμουν στο λιμά-
νι κ' είδα τους ταξιδιώτες. Όλοι
τους λέγανε για μια πλούσια
χώρα με ψηλά δέντρα και παχιά
γην. Ένα σπόρο τής ρίχνεις και
σου δίνει πεντακόσιους σπό-

ρους, χίλιους σπόρους. Τα βου-
νά, λέει, είναι γεμάτα από κοπά-
δια ζωντανά αμέτρητα, χώρια τ'
αγρίμια, ελάφια και αρκούδες κι
αγριογούρουνα, που ζούνε στ'
απάτητα μέρη. Εκεί είναι η βλο-
γημένη γη του κόσμου. ...»⁹

Έντονη είναι η πολιτική διάσταση στα
λογοτεχνικά έργα που περιγράφουν
την άφιξη των προσφύγων στην Ελλά-
δα, τις δυσκολίες ένταξής τους στην
ελληνική κοινωνία, τη μικρόψυχη υπο-
δοχή τους από πολλούς Ελλαδίτες
και την απαίτησή τους για κοινωνική
δικαιοσύνη. Η έλευσή τους ενίσχυ-
σε την κομμουνιστική παράταξη και
γενικότερα την Αριστερά στη χώρα
μας, πράγμα που αποτυπώνει η Διδώ
Σωτηρίου στο *Οι νεκροί περιμένουν*.
Η προσαρμογή των προσφύγων στον
καινούργιο τόπο τους παίρνει έναν
χαρακτήρα διεκδικητικό και μαχητικό.
Βέβαια, η ένδεια και οι στερήσεις που
αντιμετώπισαν περιγράφονται από
συγγραφείς όλου του πολιτικού φά-
σματος.

Από την πλευρά της Αριστεράς, οι
συγγραφείς επικεντρώνονται στα
κοινά βάσανα Ελλήνων και Τούρκων,
προσπαθώντας να δώσουν έναν διε-
θνιστικό χαρακτήρα στο ζήτημα, όπως
ο Μενέλαος Λουντέμης στο μυθιστό-
ρημά του *Συννεφιάζει*, με θέμα την
ανταλλαγή πληθυσμών. Ο Πέτρος Πι-
κρός, στο διήγημά του «Το Πράμα»,
μέσα από την ιστορία μιας ανήλικης
Σμυρνιάς, της Μαρίτσας, η οποία έπε-
σε θύμα μαστροπείας με το που έφτα-
σε στην Ελλάδα, αναφέρεται στην πε-
ριθωριακή ζωή των προσφύγων στην
νέα τους πατρίδα. Επιπλέον, ο Γιακου-
μής, στο κεφάλαιο «Πάροδος» του
μυθιστορήματος *Στου Χατζηφράγκου*

7. Κ. Π. Καβάφης, «Υπέρ της Αχαϊκής Συμπολιτείας πολεμήσαντες», *Ποιήματα*, Ίκαρος 1966, σελ. Β 31.

8. Η. Βενέζης, *Το Νούμερο 31328*, ό.π., σελ. 213.

9. Η. Βενέζης, *Αιολική γη*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» 1989, σελ. 54-55.

του Κοσμά Πολίτη, περιγράφει την εργασιακή εκμετάλλευση που βιώνει στην Ελλάδα.

Αλλά και πιο συντηρητικοί ή φιλελεύθεροι συγγραφείς, όπως ο Θανάσης Πετσάλης-Διομήδης στα *Δεκατρία χρόνια. Από το 1909 στο 1922*, ο Στράτης Μυριβήλης στη *Δασκάλα με τα χρυσά μάτια* και ο Τάσος Αθανασιάδης στα *Παιδιά της Νιόβης*, θίγουν τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι Μικρασιάτες. Συναφής είναι και η αναζήτηση ενόχων ύστερα από μια τόσο μεγάλη εθνική συμφορά, μια αναζήτηση η οποία αποτυπώνει την ευνόητη ανάγκη απόδοσης ευθυνών που δεσπόζει στην ελληνική πολιτική ζωή μετά το 1922. Οι Έλληνες λογοτέχνες δεν ξεφεύγουν από τον πειρασμό να αναφερθούν στις ευθύνες, έστω και σε χαμηλούς τόνους. Πέρα από την αναφορά του ζητήματος αυτού στην «Πάροδο» του Πολίτη, έντονοι είναι οι αναφορές του στα μυθιστορήματα τα οποία εστιάζουν στην προσαρμογή των προσφύγων στο ελληνικό έδαφος. Η πολιτική ηγεσία, ο εθνικός διχασμός, η στάση των ξένων, η τότε κυβέρνηση, ο ύπατος αρμοστής της Σμύρνης, η πολιτική του βασιλιά Κωνσταντίνου ή του Βενιζέλου, η στρατιωτική ηγεσία, κάποιος πρέπει να ευθύνεται. Αποφεύγεται όμως να κατηγορηθούν οι Έλληνες ψηφοφόροι, που έχουν μεγάλο μέρος της ευθύνης επειδή την πιο κρίσιμη στιγμή, το 1920, καταψήφισαν τον Βενιζέλο.

Τέλος, η λογοτεχνία μας, αντανakλώντας την κοινωνία του Μεσοπολέμου, επιχειρεί να εκφράσει την άποψή της όχι μόνο για την Καταστροφή και την προσφυγιά, αλλά και για την αντιμετώπιση του μεγάλου ιδεολογικού κενού στην εθνική συλλογική συνείδηση

μετά την οριστική κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας. Θέτει το ζήτημα της αναζήτησης ενός νέου κέντρου βάρους για τον ελληνισμό –είτε προς την κατεύθυνση της κοινωνικής επανάστασης και της κομμουνιστικής ιδεολογίας, είτε προς την κατεύθυνση της ενσωμάτωσης των προσφύγων στον εθνικό κορμό–, μιας νέας εθνικής ομοιογένειας, ενός νέου ορισμού της πατρίδας, όπως επιχειρεί να κάνει ο Σεφέρης στο *Μυθιστόρημα* ή ο Πετσάλης-Διομήδης στα *Δεκατρία χρόνια*, απ' όπου και το απόσπασμα που ακολουθεί:

– Δεν είμαστε μόνοι, είπε η Δήμητρα. Μέσα σ' αυτό το τεράστιο χωνευτήρι που είναι τώρα η παμπάλαιη, η φτωχή γη μας, η φτωχή γη της Ελλάδας, ε, εσείς που ήρθατε από εκεί κάτω κι εμείς που σας δεχτήκαμε εδώ, θα προσπαθήσουμε να χτίσουμε μαζί το καινούργιο σπίτι, να ορθώσουμε έναν καινούργιο τόπο.¹⁰

10. Θ. Πετσάλης-Διομήδης, *Δεκατρία χρόνια. Από το 1909 στο 1922*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1977, σελ.260

Η προστασία των μειονοτήτων στη Συνθήκη της Λωζάνης και το ζήτημα της ονομασίας της μειονότητας της Δυτικής Θράκης ως «μουσουλμανικής» ή «τουρκικής»

2

Αντώνης Μπρεδήμας

Ομότιμος Καθηγητής
Πανεπιστημίου Αθηνών

Εισήγηση στις 18^{ες} Διεθνολογικές
Συναντήσεις Ναυπλίου
(20-22 Οκτωβρίου 2023)

Ι. Εισαγωγή

Εδώ και ένα χρονικό διάστημα, αλλά και πιο συχνά τα τελευταία χρόνια, η τουρκική κυβέρνηση επιχειρεί με δηλώσεις της, στο πλαίσιο της γενικότερης αναθεωρητικής της πολιτικής απέναντι στη Συνθήκη της Λωζάνης, να μεταβάλλει την ονομασία της μειονότητας της Δυτικής Θράκης θεωρώντας ότι αποτελεί *τουρκική* μειονότητα¹, παρά τη σαφή μνεία της στη Συνθήκη ως *μουσουλμανικής* μειονότητας.

Ταυτόχρονα, μειονοτικά πρόσωπα, προσκείμενα στην Τουρκία, επιζητούν, ασκώντας συλλογικά τα δικαιώματά τους, να τους αναγνωριστεί από την ελληνική Πολιτεία η ιδιότητα και η προστασία τους ως «*Τούρκων*» μειονοτικών, και αντίστοιχα των οργανώσεών τους, –όπως λ.χ. ο «Πολιτιστικός Σύλλογος Τούρκων Γυναικών Νομού Ροδόπης» ή «Τουρκική Ένωση Ξάνθης» ως «τουρκικών»– και όχι ως «μουσουλμανικών»².

1. Όπως αναφέρεται, ο πρόεδρος της Τουρκίας Ρετζίπ Ταγίπ Ερντογάν κατά την επίσκεψή του στη Δυτική Θράκη το 2017 ζήτησε την αλλαγή του όρου «μουσουλμανική» μειονότητα με τον όρο «τουρκική» μειονότητα. Βλ. Α. Συρίγο, Α. Κλάψη, *Συνθήκη της Λωζάνης. Ελληνοτουρκικές σχέσεις, Καθημερινή*, Φεβρουάριος 2023, σ. 10.
2. ΕΔΔΑ, *Emin κ.ά. κατά Ελλάδας*, 27.3.2008 και ΕΔΔΑ, *Toukiki Enosis Xanthis κ.ά. κατά Ελλάδας*, 27.3.2008. Βλ. γενικότερα Χ. Καστανά, Άρθρο 11. Ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι στο: Λ.-Α. Σισιλιάνος (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Αθήνα, 2017, σ. 132.

Η Ελλάδα υιοθετεί σήμερα μία στάση στο ζήτημα αυτό ευθέως αντίθετη με αυτή της Τουρκίας. Όσον αφορά την ονομασία της μειονότητας, αναγνωρίζει μόνο την ονομασία της στη Συνθήκη της Λωζάνης, δηλαδή ως «μουσουλμανικής» μειονότητας, απορρίπτει δε τόσο στο διπλωματικό επίπεδο, όσο και μέσω των αποφάσεων των δικαστηρίων της την ονομασία των μειονοτικών ενώσεων ως «τουρκικών». Αποτελεί επομένως η διαφορά αυτή ένα ζήτημα που θα πρέπει να εξεταστεί στο νομικό επίπεδο, αφενός στη βάση της ερμηνείας της Συνθήκης της Λωζάνης, αφετέρου, στο πλαίσιο ενδεχόμενων εξελίξεων που παρατηρούνται τις τελευταίες δεκαετίες σχετικά με την μειονοτική προστασία, ιδιαίτερα στην περιοχή της Ευρώπης, όπου ανήκουν και οι δύο χώρες. Σε μία *πρώτη* παράγραφο θα εξετάσουμε την ονομασία της μειονότητας στη Δυτική Θράκη, ενώ μία *δεύτερη* παράγραφος θα αφορά την ονομασία των μειονοτικών προσώπων.

II. Η ονομασία της μειονότητας στη Δυτική Θράκη

Η Συνθήκη της Λωζάνης είναι σαφής ως προς την ονομασία της μειονότητας αυτής, την οποία αποκαλεί *μουσουλμανική* μειονότητα. Συγκεκριμένα, το άρθρο 45 της Συνθήκης θεσπίζει ότι: «*Τα αναγνωρισθέντα διά των διατάξεων του παρόντος Τμήματος δικαιώματα επί των εν Τουρκία μη μουσουλμανικών μειονοτήτων αναγνωρίζονται επίσης υπό της Ελλάδος εις τας εν τω εδάφει αυτής ευρισκόμενας μουσουλμανικάς μειονότητες*». Το θέμα της ονομασίας της μειονότητας στη Δυτική Θράκη αποτέλεσε και

αποτελεί μέχρι σήμερα αντικείμενο αντιπαραθέσεων ανάμεσα στις δύο χώρες εντασσόμενο στο γενικότερο πολιτικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η εξέλιξη των οποίων έχει οδηγήσει σε μία δραματική αναστροφή των θέσεων των δύο πλευρών.

Πράγματι, η υιοθέτηση του όρου *μουσουλμανική* (μειονότητα) από τη Συνθήκη της Λωζάνης υπήρξε προϊόν τουρκικής πρωτοβουλίας και αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι η Τουρκία επέμενε στο να χρησιμοποιηθεί ο όρος αυτός σε συμφωνία με την παράδοση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, στην οποία το σύστημα των *μιλλέτ* αναφερόταν πάντοτε στη χρησιμοποίηση του θρησκευτικού όρου «*μουσουλμανικός*», προκειμένου να χαρακτηρίσει τις (εθνικές) μειονότητες που ευρίσκονταν στο έδαφός της³. Αντίθετα, όσον αφορά την (ελληνική) μειονότητα της Κωνσταντινούπολης, ο όρος που χρησιμοποιεί η Συνθήκη είναι «*Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινουπόλεως*», δηλαδή τους χαρακτηρίζει ως «*εθνική*» μειονότητα. Είναι χαρακτηριστικό, όπως αναφέρεται στα Πρακτικά της Διάσκεψης της Λωζάνης, ότι η πρόταση της ιταλικής αντιπροσωπείας να χρησιμοποιηθεί ο όρος «*τουρκικό μουσουλμανικό θρήσκευμα*», σε αντιστοιχία με τον όρο «*ελληνικό ορθόδοξο*»⁴, δεν έγινε δεκτή από την τουρκική αντιπροσωπεία. Φαίνεται, λοιπόν, να υπάρχει μία αντίφαση στη στάση αυτή της Τουρκίας, δεδομένου ότι από τη μία πλευρά το καθεστώς του Μουσταφά Κεμάλ διακήρυττε *urbi et orbi* ότι η Τουρκία αποτελούσε πλέον κοσμικό κράτος, ενώ από την άλλη επέμενε στη χρησιμοποίηση του παλαιού θρησκευτικού

όρου των *μιλλέτ*⁵. Όπως όμως έχει εξηγηθεί η στάση αυτή της Τουρκίας προσδιοριζόταν τότε από την ανάγκη οι διατάξεις της Συνθήκης στο *σύνολό τους*, δηλαδή αυτές που αφορούσαν τις μειονότητες στην Τουρκία, και κατά παρέκταση οι μειονότητές της σε άλλες χώρες, περιλαμβανομένης και της Δυτικής Θράκης, να θεωρηθούν ως «*θρησκευτικές μειονότητες*» και όχι ως εθνικές, προκειμένου να αποκλείσουν από τη μειονοτική προστασία μειονότητες κατά φύσιν εθνικές, όπως οι Κούρδοι, οι Άραβες, οι Κιρκάσιοι και άλλοι, έτσι ώστε να επιτύχουν τον κατά προτεραιότητα στόχο της *ομογενοποίησης* όλων των διαφόρων ομάδων ως τουρκικών και όχι ως εθνικών μειονοτήτων. Αυτή η βασική προτεραιότητα *συμπαρέσυρε* και το ζήτημα του χαρακτήρα της μειονότητας στη Δυτική Θράκη, έτσι ώστε να θεωρηθεί ως θρησκευτική μειονότητα⁶.

Η πολιτική της Άγκυρας στο θέμα του χαρακτήρα και της ονομασίας της μειονότητας στη Δυτική Θράκη μεταβλήθηκε ριζικά στο πλαίσιο της επιδείνωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων τις τελευταίες δεκαετίες, με την τουρκική κυβέρνηση να διατείνεται ότι η εκεί μειονότητα πρέπει να αλλάξει ονομασία, και αντί για τον όρο «*μουσουλμανική*» να χρησιμοποιηθεί ο όρος «*τουρκική*»⁷. Πρόκειται για μία

«επιθετικού» χαρακτήρα αξίωση της Άγκυρας που αποτελεί μία εν δυνάμει βόμβα στις σχέσεις ανάμεσα στις δύο χώρες.

Η Ελλάδα, από την πλευρά της, ακολούθησε την αντίστροφη πορεία. Ενώ αποδεχόταν μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο τον ορισμό της μειονότητας στη Θράκη ως «*μουσουλμανικής*», στη συνέχεια, και μέχρι τα τέλη του 1960, μετέβαλε τη στάση της και θέλησε να χαρακτηρίσει το *σύνολο* της μειονότητας στη Θράκη ως *τουρκικής*⁸, αλλά αυτό μάλλον θα πρέπει να αποδοθεί στον Ψυχρό Πόλεμο και στη δημιουργία, όπως χαρακτηρίστηκε⁹, ενός δεύτερου ελληνοτουρκικού «*μήνα του μέλιτος*». Από τη δεκαετία του 1980 όμως, και στο πλαίσιο της επιδείνωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η Ελλάδα επανέρχεται στην υιοθέτηση του όρου «*μουσουλμανική*» μειονότητα, συμπληρώνοντας όμως αυτόν τον χαρακτηρισμό με την αποδοχή της ύπαρξης -στο πλαίσιο πάντα της μουσουλμανικής μειονότητας- τριών εθνικών ομάδων: Τουρκογενείς, Πομάκοι και Τσιγγάνοι (Ρομά)¹⁰.

Πέραν αυτών των διαχρονικών αντιθέσεων και μεταβολών, το ερώτημα που τίθεται είναι πώς θα προσδιοριστεί ο χαρακτήρας της μειονότητας στη Δυτική Ευρώπη, με βάση τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, και

5. Για την οθωμανική έννοια του «*μιλλέτ*», βλ. Α. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα, 2014, σ. 59. Και γενικότερα, Η. Βατικιώτη, *Ισλάμ και Κράτος*, 2000, σ. 103 επ.

6. Α. Συρίγος, Α. Κλάψης, ό.π., σ. 14.

7. Βλ. παραπάνω, υποσημ. (1).

8. Α. Συρίγος, Α. Κλάψης, ό.π., σ. 38.

9. Το γεγονός ότι οι Πομάκοι της Δυτικής Θράκης ήταν συγγενείς με τους Πομάκους της κομμουνιστικής Βουλγαρίας ήταν αρκετό για να χαρακτηριστούν ως «Πέμπτη φάλαγγα» και να επιδιωχθεί ο εκτουρκισμός τους. Ibid.

10. Τα γεγονότα της Κωνσταντινούπολης το 1955, και η αρνητική εξέλιξη των σχέσεων των δύο χωρών για το Κυπριακό αποτέλεσε το αίτιο αυτής της αλλαγής. Γενικά, η στάση της Ελλάδας στο θέμα της μειονότητας της Δυτικής Θράκης καθορίστηκε από την στάση που έδειχνε η Τουρκία απέναντι στην Ελληνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη. Ό.π., σ. 38-39.

3. Α. Συρίγος, Α. Κλάψης, ό.π., σ. 12.

4. Ibid.

συγκεκριμένα αυτούς περί ερμηνείας όταν διεθνών συνθηκών.

Μία πρώτη παρατήρηση είναι ότι ισχύει καταρχήν ο βασικός κανόνας ερμηνείας των διεθνών συνθηκών, *δηλαδή η γραμματική ερμηνεία*¹¹, που σημαίνει ότι τα μέρη, όταν αναφέρονταν στον όρο «*μουσουλμανική*» (μειονότητα), ήθελαν να αποφύγουν τον χαρακτηρισμό της ως «*εθνικής*» (μειονότητας). Αυτό επιβεβαιώνεται εξάλλου και από τις προπαρασκευαστικές εργασίες (*travaux préparatoires*) της Διάσκεψης της Λωζάνης¹². Η μεταγενέστερη πρακτική των δύο κρατών δεν μπορεί να αποτελέσει κατάλληλο εργαλείο για την ερμηνεία της Συνθήκης, λόγω της προαναφερθείσας κατάστασης αλλαγής της πολιτικής τους στη βάση εθνικών στρατηγικών επιλογών.

Ενόψει των παραπάνω, η προσέγγιση που θα πρέπει να ακολουθηθεί είναι αυτή που βασίζεται στην ίδια τη λογική των πραγμάτων. Πράγματι, αν δεχθεί κανείς την τουρκική θέση ότι η μειονότητα *στο σύνολό της* θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως *τουρκική*, αυτό θα είχε ως συνέπεια την καταπάτηση του δικαιώματος των άλλων εθνικών ομάδων (Πομάκοι, Τσιγγάνοι) σε μία *εθνική ταυτότητα*. Το δικαίωμα αυτό στη διακριτή ταυτότητα μιας εθνικής μειονότητας έχει χαρακτηριστεί ως «*το πλέον θεμελιώδες δικαίωμα στο πεδίο της μειονοτικής προστασίας*»¹³. Κατά συνέπεια, τόσο η σημερινή θέση της Τουρκίας, όσο και της Ελλάδας

κατά τις δύο δεκαετίες μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, βρίσκεται σε άμεση αντίθεση με το διεθνές δίκαιο.

Απομένει όμως το ερώτημα: θα μπορούσε μία ερμηνεία της Συνθήκης της Λωζάνης να αποδεχθεί την ύπαρξη τριών εθνικών μειονοτήτων στη Δυτική Θράκη (Τούρκοι, Πομάκοι, Τσιγγάνοι), έτσι ώστε να αποκατασταθεί η λογική των πραγμάτων, που λέει ότι η ονομασία «*μουσουλμανική*» αποτελεί απλώς ένα «*κέλυφος*», το οποίο υποκρύπτει την πραγματική κατάσταση, δηλαδή την ύπαρξη των εθνικών μειονοτήτων; Και αυτό γιατί, ενώ η ονομασία «*μουσουλμανική*» (μειονότητα) φαίνεται να την χαρακτηρίζει ως *θρησκευτική* μειονότητα, η πραγματικότητα είναι εντελώς διαφορετική. Πράγματι, η προστασία που παρέχει στη μειονότητα η Συνθήκη της Λωζάνης είναι αυτή που παρέχεται κατά το διεθνές δίκαιο σε μίαν εθνική μειονότητα¹⁴. Εκτός από τα θρησκευτικά δικαιώματα (άρθρο 40), στην προστασία αυτή περιλαμβάνονται διατάξεις που αφορούν *την απαγόρευση της διάκρισης* (άρθρο 38), *τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα* (άρθρο 39), *τα εκπαιδευτικά δικαιώματα* (άρθρο 41), αλλά και *οικογενειακά δικαιώματα-ιδρύματα* (άρθρο 42). Αυτή η ερμηνεία θα μπορούσε να στηριχθεί στην παράγρ. 31γ του άρθρου 31 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Διεθνών Συνθηκών, σύμφωνα με την οποία: «*Ομού μετά του συνόλου της Συνθήκης δέον*

να λαμβάνονται υπόψιν ... γ) άπαντες οι σχετικοί κανόνες του Διεθνούς Δικαίου οι εφαρμοζόμενοι εις τας μεταξύ των συμβαλλομένων σχέσεις». Θα πρέπει, με την κατάλληλη ερμηνεία, «να σηκώσουμε το πέπλο» (*unveil the veil*), όπως συμβαίνει και σε άλλες περιπτώσεις του διεθνούς δικαίου¹⁵. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό θα μπορούσε να είναι θετική, υπό τον όρο ότι θα συμφωνήσουν *όλα τα μέρη*, δηλαδή όχι μόνο η Ελλάδα και η Τουρκία, αλλά και τα λοιπά συμβαλλόμενα μέρη στη Συνθήκη της Λωζάνης. Συμφωνία που θα αφορούσε την ερμηνεία της Συνθήκης και όχι την αναθεώρησή της. Από ρεαλιστική όμως άποψη, και αυτή η προοπτική θα συναντούσε την αντίθεση της Τουρκίας, γιατί θα «παγίωνε» τη διάκριση ανάμεσα στις τρεις εθνικές μειονότητες και θα ακύρωνε τη βασική της επιδίωξη της απορρόφησης των δύο άλλων εθνικών μειονοτήτων από την τουρκική.

Έτσι, στο θέμα της ονομασίας της μειονότητας στη Δυτική Θράκη, τη μόνη δυνατότητα που έχουν τα ενδιαφερόμενα μέρη είναι να παραμείνουν στην αρχική ονομασία τους στη Συνθήκη της Λωζάνης, δηλαδή της «*μουσουλμανικής*» μειονότητας.

III. Η ονομασία των μελών της μειονότητας

Θεωρητικά, αλλά και στην πράξη, τα μέλη μιας μειονότητας παίρνουν την

ονομασία της μειονότητας, ιδιαίτερα όταν αυτή προσδιορίζεται ρητώς σε κάποιο διεθνές κείμενο.¹⁶ Κατά συνέπεια, η ονομασία της μειονότητας της Δυτικής Θράκης ως *μουσουλμανικής*, θα έπρεπε κανονικά να έχει ως αποτέλεσμα την ονομασία των μελών της ως *μουσουλμάνων* και όχι ως Τούρκων, Πομάκων, Τσιγγάνων. Η ιδιομορφία όμως σχετικά με την ονομασία της μειονότητας που καταγράψαμε παραπάνω, δεν μπορεί παρά να επηρεάσει το θέμα της ονομασίας των μελών της.

Πράγματι, εφόσον, όπως δεχθήκαμε, η μειονότητα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «*εθνική*», και εφόσον οι επιμέρους εθνικές μειονοτικές ομάδες δεν μπορούν να λάβουν την αντίστοιχη εθνική ονομασία (τουρκική, πομακική κλπ.), τίθεται το ερώτημα σε ποιά *εθνοτική μειονοτική ομάδα* υπάγονται τα μέλη της; Γιατί, και αυτό είναι ένα βασικό σημείο στη μελέτη του θέματος, τα μέλη μιας μειονοτικής ομάδας, εφόσον χαίρουν των δικαιωμάτων που διαθέτει μία εθνική μειονότητα, –και αυτό, όπως διαπιστώσαμε ισχύει για τη μειονότητα στη Δυτική Θράκη¹⁷–, έχουν το δικαίωμα, εκ του διεθνούς δικαίου, στην υπαγωγή τους σε μία *εθνική* μειονότητα, είτε πρόκειται για μία κλασική εθνική μειονότητα (συνδεδεμένη με την πλειονότητα ενός γειτονικού, συνήθως, κράτους), είτε για *αυτοτελείς* εθνικές μειονότητες, χωρίς παρόμοια σύνδεση (Πομάκοι, Τσιγγάνοι κ.λπ.)¹⁸.

11. Η γραμματική ερμηνεία των διεθνών συνθηκών αποτελεί την πρώτη προσέγγιση κατά την ερμηνεία μιας διάταξης, και, συνήθως, είναι η αποφασιστική ερμηνεία, αν και όπως γίνεται δεκτό στη θεωρία, δεν αποτελεί πάντοτε το τελικό αποφασιστικό στοιχείο. Βλ. J.-M. Sorel, V. Boré Eveno, Article 31. General role of interpretation, στο: O. Corten, P. Klein (eds.), *The Vienna Convention on the Law of Treaties. A. Commentary*, v. I, Oxford, 2011, σ. 818, παρ. 3.

12. Α. Συρίγος, Α. Κλάφης, ό.π., σ. 12.

13. R. Hofmann, Implementation of the FCNM: substantive challenges, στο: A. Verstichel et al. (eds.), *The Framework Convention for the protection of national minorities: a useful pan-European instrument?* Intersentia, 2008, σ. 163.

14. Βλ. αναλυτικότερα, R. Hofmann, ό.π., σ. 168 επ.

15. Βλ. σχετική νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου (της Χάγης) και του Οργανισμού επίλυσης των διαφορών του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, στο: J.-M. Sorel, V. Boré Eveno, ό.π., σ. 828-829.

16. Αυτή η σχέση προκύπτει από το γεγονός ότι μία εθνική μειονότητα προσδιορίζεται ως μία ομάδα που έχει ένα συγγενές κράτος (*kin state*), και, κατά συνέπεια, λαμβάνει την ονομασία του κράτους αυτού (λ.χ. Ουγγρική μειονότητα στη Ρουμανία).

17. Ό.π.

18. Σε σχέση, ιδιαίτερα, με τους Πομά, βλ. αναλυτικά A. Verstichel, Personal scope of application: an open, inclusive and dynamic approach-the FCNM as a living instrument, στο:

Πράγματι, όπως έχει επισημανθεί: “The right to identify freely as a person belonging or not belonging to a national minority ... constitute a fundamental principles of international law with report to national minority...¹⁹”. Εάν θεωρήσει κανείς ότι η ονομασία της μειονότητας ως «μουςουλμανική» επιβάλλεται και στην ονομασία των μελών της ως «μουςουλμάνων», αυτό θα ήταν λανθασμένο, γιατί θα αγνοούσε το δικαίωμα των μελών των μειονοτήτων να υπάγονται σε μία εθνική μειονότητα. Είναι ακριβώς σ’ αυτή την περίπτωση που θα πρέπει κανείς να εφαρμόσει την πρακτική “unveil the veil”.

Από τη στιγμή, λοιπόν, που υπάρχει παρόμοιο δικαίωμα, τα μέλη μιας εθνικής μειονότητας έχουν το δικαίωμα να ασκούν τα δικαιώματα που τους παρέχει το διεθνές δίκαιο –είτε ατομικά είτε συλλογικά²⁰– στη βάση ακριβώς αυτής της ιδιότητας. Κατά συνέπεια, δεν μπορεί να απαγορευθεί στα μέλη αυτά να περιορίζονται, κατά την άσκηση αυτών των δικαιωμάτων, ως αποτελούντα μέρη μιας εθνικής μειονότητας. Για το λόγο αυτό, η απαγόρευση από ελληνικά δικαιοδοτικά όργανα της έγκρισης σωματίου στη Δυτική Θράκη με την ονομασία: «Ένωση Τούρκων Εκπαιδευτικών Δυτικής Θράκης»²¹, βρίσκεται προφανώς σε αντίθεση με το ισχύον διεθνές δίκαιο

για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων.

Στα παραπάνω αναπτυχθέντα, θα πρέπει να γίνει μνεία του ρόλου και της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Είναι γνωστό ότι το ΕΔΔΑ δεν έχει δικαιοδοσία να αποφαινεται για θέματα που αφορούν μειονοτικά δικαιώματα, μπορεί όμως να παρέμβει μέσω των δικαιωμάτων του ανθρώπου²². Έτσι, και στην περίπτωση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων της Δυτικής Θράκης, το ΕΔΔΑ ήταν αυτό στο οποίο προσέφυγαν μέλη της μειονότητας για την υπόθεση της χρήσης του όρου «τουρκικά» από σωματεία της μειονότητας αυτής, τις δεκαετίες του 1990 και 2000. Και το ΕΔΔΑ τους δικαίωσε, θεωρώντας ότι υπήρχε παραβίαση του «άρθρου 11 της ΕΔΔΑ περί του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι».

Αξίζει εδώ να γίνει αναφορά σε ανάλογη απόφαση σε σχέση με τους Silesians της Πολωνίας. Οι προσφεύγοντες Σιλεσιανοί παραπονέθηκαν ότι οι Αρχές της Πολωνίας αρνήθηκαν με αυθαίρετο τρόπο να καταχωρήσουν την Ένωσή τους υπό την ονομασία “Union of Peoples of Silesian Nationality”. Το ΕΔΔΑ δεν βρήκε ότι αυτή η άρνηση συνιστούσε δυσανάλογη ανάμειξη που αποτελούσε παραβίαση του άρθρου 11 της ΕΣΔΑ (ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι), παρ’ ότι αναγνώρι-

σε ότι υπήρχε ένα «κενό του δικαίου» (lacuna of the law)²³. Σημειώνουμε ότι όντως η Συμβουλευτική Επιτροπή της Σύμβασης του Συμβουλίου για τα Δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων, εξετάζοντας την ίδια υπόθεση από τη σκοπιά του δικαίου των μειονοτήτων, διαπίστωσε, αφενός μεν ότι το ΕΔΔΑ δεν βρήκε παραβίαση της ΕΣΔΑ, αφετέρου ότι το Δικαστήριο δεν εξέφρασε γνώμη σχετικά με το αν οι Σιλεσιανοί αποτελούσαν εθνική μειονότητα. Έχοντας αυτά υπόψη, η Συμβουλευτική Επιτροπή παρότρυνε τις Αρχές της Πολωνίας να συνεχίσουν τον διάλογο με τους Σιλεσιανούς, προκειμένου αυτά τα πρόσωπα, που διακηρύσσουν ότι ανήκουν στη Σιλεσιανή ομάδα, να μπορούν να εκφράσουν την ταυτότητά τους αυτή²⁴.

Η παραπάνω περίπτωση διαφέρει από αυτή της ονομασίας των μελών της Δυτικής Θράκης, πρώτο, γιατί στην πρώτη περίπτωση είχαμε μία ομάδα προσώπων που δεν ήταν αναγνωρισμένα ως μέλη μιας εθνικής μειονότητας, ενώ συμβαίνει το αντίθετο με τη μειονότητα στη Δυτική Θράκη. Και δεύτερο, ούτε η Ελλάδα ούτε η Τουρκία δεν έχουν επικυρώσει της Σύμβασης για τις εθνικές μειονότητες, και, άρα δεν τις αφορούν οι διαπιστώσεις της Συμβουλευτικής Επιτροπής. Από την άλλη όμως πλευρά, η διαπίστωση της Επιτροπής, ότι τα εν λόγω πρόσωπα πρέπει να είναι σε θέση να εκφράζουν την «ταυτότητά» τους, αναφέρεται σε ένα γενικότερο κανόνα του διεθνούς δικαίου, και εν προκειμένω, η ταυτότητα αυτή ταυτίζεται και με την ονομασία.

IV. Συμπεράσματα

Η ονομασία –είτε ενός κράτους είτε μιας μειονότητας–, μπορεί να έχει μία σημαντική σημασία στο διεθνές δίκαιο, σε συνάρτηση με τα υποκρυπόμενα πολιτικά και νομικά συμφέροντα των ενδιαφερόμενων κρατών. Χαρακτηριστικό είναι για τη χώρα μας το παράδειγμα της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας –και, μετά το 1991, Δημοκρατίας της Μακεδονίας–, που ταλάνισε τις σχέσεις των δύο χωρών επί δύο δεκαετίες τουλάχιστον. Πολύ παλαιότερο, αλλά εξίσου σημαντικό, είναι το θέμα της ονομασίας της μειονότητας στη Δυτική Θράκη, που, παρά την ύπαρξη της Συνθήκης της Λωζάνης, έχει δημιουργήσει επιπλοκές στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, και με βάση τα σημερινά δεδομένα, δεν φαίνεται να βαίνει προς κάποια λύση.

Στην παρούσα εισήγηση, και πέραν των θέσεων των δύο χωρών που επηρεάζονταν κατά καιρούς από τις γενικότερες σχέσεις τους, προσπαθήσα να προσδιορίσω το θέμα της ονομασίας της μειονότητας στη βάση των κανόνων του διεθνούς δικαίου. Η εξέταση αυτή έδειξε ότι η ονομασία «μουςουλμανική» μειονότητα, –παρότι είναι ασύμμετρη με την αντίστοιχη ελληνορθόδοξη μειονότητα στην Τουρκία– ανταποκρινόταν στις ανάγκες της εποχής της Συνθήκης της Λωζάνης. Αν και τα πράγματα έχουν έκτοτε αλλάξει προς την κατεύθυνση της εκκοσμίκευσης των αντιλήψεων περί μειονοτήτων, άλλοι λόγοι συνηγορούν υπέρ της διατήρησης της ονο-

A. Verstichel et al., ό.π., σ. 137, 141. Cf. A. Μπρεδήμα, Η Σύμβαση-πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης για τις εθνικές μειονότητες και η προσχώρηση της Ελλάδας, στο: Α. Μπρεδήμας, *Μελέτες Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σ. 35.

19. R. Hofmann, ό.π., σ. 163.

20. Η άσκηση συλλογικών δικαιωμάτων των μελών των μειονοτήτων επιτρέπεται από το δίκαιο για τις εθνικές μειονότητες και δεν θεωρείται ότι εκφράζει ένα δικαίωμα της μειονότητας καθεαυτής. Βλ. για το θέμα αυτό, Λ.-Α. Σισιλιάνο, Η προστασία των μειονοτήτων στην Ευρώπη: συλλογικές όψεις ατομικών δικαιωμάτων, στο: Α. Μπρεδήμας/Λ.-Α. Σισιλιάνος (επιμ.), *Η προστασία των μειονοτήτων. Η Σύμβαση-πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Αθήνα, 1997, σ. 93 επ.

21. Α. Συρίγος, Α. Κλάψης, ό.π., σ. 43.

22. ΕΔΔΑ, ό.π. υποσημ. (2).

23. ECHR, *Gerzelik and others v. Poland* (no 44158/98) (20.12.2001), Conformed by the Grand Chamber, 27.2.2014).

24. Βλ. για την υπόθεση αυτή, S. Spiliopoulos Akermak, The limits of pluralism. Recent jurisprudence of the European Court of Human Rights, with regard to minorities. Does the prohibition of discrimination add any thing? *Journal of Ethnopolitics and minority issues in Europe* (JEMIE), 2002. Cf. Χ. Καστανά, ό.π. υποσημ. (2).

μασίας αυτής και υπό τις σημερινές περιστάσεις, και συγκεκριμένα ότι δεν μπορεί η (ενιαία) μειονότητα να χαρακτηριστεί ως εθνική, υπό την ονομασία «τουρκική» μειονότητα, γιατί αυτό παραβιάζει τα δικαιώματα των άλλων δύο συνιστωσών μειονοτήτων στη Δυτική Θράκη -των Πομάκων και των Τσιγγάνων-, όσο μικρή και αν είναι η αναλογία τους στο γενικό πληθυσμό της μειονότητας.

Το δεύτερο ζήτημα που εξετάστηκε στην παρούσα εισήγηση, και που είναι απόλυτα συναφές προς το προηγούμενο -αυτό της ονομασίας των μελών της μειονότητας- παρουσιάζει μία ιδιαιτερότητα: ότι ενώ θα ήταν φυσιολογικό να πάρουν την ονομασία τους από την ονομασία της μειονότητας, λόγοι που έχουν να κάνουν με τις εξελίξεις που έχουν συντελεστεί στο διεθνές δίκαιο των μειονοτήτων, συνηγορούν υπέρ μιας διαφορετικής αντιμετώπισης του θέματος. Και αυτοί οι λόγοι είναι το δικαίωμα του κάθε μέλους μιας (εθνικής) μειονότητας στον *αυτοπροσδιορισμό του*, δηλαδή, όχι μόνο το να ανήκει σε μία συγκεκριμένη μειονότητα (Τούρκοι, Πομάκοι, Τσιγγάνοι), αλλά και να έχει την *εθνική ονομασία* που η μειονότητα αυτή έχει. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να κάνει κανείς διάκριση ανάμεσα στην ονομασία της μειονότητας στη Δυτική Θράκη και στην ονομασία των επί μέρους εθνικών μειονοτήτων χωρίς, ταυτόχρονα, να υπαγάγει αυτές τις τελευταίες σε φορείς μειονοτικών δικαιωμάτων.

Αυτή η αντίφαση ανάμεσα στην ονομασία της μειονότητας της Δυτικής Θράκης και στην ονομασία των μελών της μπορεί να αρθεί μόνο αν η Τουρ-

κία δεχθεί την αναγνώριση της ύπαρξης τριών διαφορετικών εθνικών μειονοτήτων, αλλά και αν η Ελλάδα παραμερίσει τους φόβους της για καταχρηστική μεταχείριση από την Άγκυρα της ονομασίας της δικής της εθνικής μειονότητας ως «τουρκικής»²⁵.

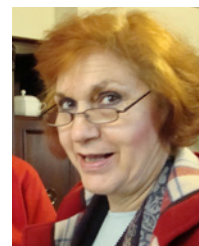
25. Η λύση αυτή θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί, ενδεχομένως με την σύναψη μιας συμφωνίας -ακόμα και με τη μορφή συμφωνίας απλοποιημένης μορφής- που θα ερμηνεύε απλώς, και δεν θα αποτελούσε τροποποίηση της Συνθήκης της Λωζάνης.

Η Σύμβαση της Λωζάννης για την υποχρεωτική Ανταλλαγή των ελληνοτουρκικών πληθυσμών ως μια αδήριτη αναγκαιότητα

3

Αρετή
Τούντα-Φεργάδη

Ομότιμη Καθηγήτρια
Ελληνικής Διπλωματικής
Ιστορίας
Παντείου Πανεπιστημίου

Εισήγηση στις 18^{ες} Διεθνολογικές
Συναντήσεις Ναυπλίου
(20-22 Οκτωβρίου 2023)

Λίγες μέρες πριν από τη συνολόγηση της διμερούς Σύμβασης της Λωζάννης για την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών Ελλάδας και Τουρκίας, στις 27 Ιανουαρίου 1923, ο Ελευθέριος Βενιζέλος δήλωνε, ενώπιον της Επιτροπής εδαφικών υποθέσεων, ότι η ελληνική κυβέρνηση και η ελληνική αποστολή στη Συνδιάσκεψη είχαν αντιμετωπίσει τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της ανταλλαγής των πληθυσμών με «μία ιδιαίτερη αντιπάθεια». Θα μπορούσε η αντιπροσωπεία «να παραιτηθεί από την υποχρεωτική ανταλλαγή», αν επιτρεπόταν στους πρόσφυγες να επιστρέψουν στις πατρογονικές τους εστίες. Πίστευε πως με μια ανάλογη πρόταση υπερασπιζόταν το αναφαίρετο δικαίωμα κάθε ανθρώπου να κατοικεί στη χώρα καταγωγής του και να ζήσει εκεί ελεύθερος.

Η Ελλάδα ήταν διατεθειμένη να προστατέψει εργατικούς πληθυσμούς και «να [τους] κρατήσει στο έδαφός της», διότι αρνείτο να λάβει έκτακτα μέτρα εναντίον τους. Η τουρκική πλευρά, όμως, δεν είχε δεχθεί τις συγκεκριμένες προτάσεις και η διμερής Σύμβαση, που αφορούσε στην υποχρεωτική ανταλλαγή, τελικώς, υπογράφηκε.

Η ελληνική αντιπροσωπεία πίστευε πως μπορούσε να εκφράσει και εκείνη τη στιγμή την αντίθεσή της στον υποχρεωτικό χαρακτήρα της ανταλλαγής. Ειδάλλως, θα υπέκυπτε σε «μία αναπόδραστη αναγκαιότητα» «θέτοντας την υπογραφή της κάτω από τη Σύμβαση»¹.

1. Υπουργείο Εξωτερικών, 1919-1940, Τόμος Γ', *Ελλάς-Τουρ-*

Η υπαναχώρηση του Βενιζέλου από την προηγούμενη θέση δεν ήταν τυχαία· είχε ταχθεί από νωρίτερα υπέρ της εθελούσιας ανταλλαγής των πληθυσμών Ελλάδας-Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αντιδρώντας στην «τελική απόφαση της εθνικιστικής (κεμαλικής) κυβέρνησης στο εθνικό ζήτημα», βάσει της οποίας απαγορευόταν η επιστροφή στη Μικρά Ασία των προσφύγων, που είχαν καταφύγει στην Ελλάδα, όπως δήλωνε ο Νουρεντίν πασάς, στον Τσαρλς Κάλβιν Ντένβις, τον επικεφαλής της αμερικανικής Επιτροπής Ανακούφισης Καταστροφής Σμύρνης λίγες μέρες μετά την είσοδο των στρατιωτικών δυνάμεων του Κεμάλ στη Σμύρνη και την κατάληψή της από αυτές².

Το ζήτημα ανταλλαγής πληθυσμών, στον Βαλκανικό χώρο, δεν ανέκυψε για πρώτη φορά την περίοδο της μικρασιατικής καταστροφής. Το Πρωτόκολλο, που είχαν υπογράψει στις 29 Σεπτεμβρίου 1913 Βουλγαρία και Οθωμανική Αυτοκρατορία και προσαρτήθηκε στη Συνθήκη Ειρήνης του Βουκουρεστίου (10 Αυγούστου 1913), η οποία επισφράγισε τον τερματισμό του Β' Βαλκανικού Πολέμου, ήταν το πρώτο διεθνές κείμενο, «η πρώτη ενδιαφέρουσα συνθήκη» στη σύγχρονη ιστορία, που προέβλεπε ανταλλαγή πληθυσμών και αναφερόταν σε εθελούσια μετανάστευση Βουλγάρων και Μουσουλμάνων³.

Ανάλογες επαφές είχαν σημειωθεί και τον Μάιο του 1914. Οι αθρόες μεταναστεύσεις πληθυσμών, που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων και μετά τη λήξη τους, οδήγησαν τον Τούρκο πρέσβη στην Αθήνα, Γκαλήν Κεμάλ, να απευθύνει επιστολή προς τον πρωθυπουργό, Ελευθέριο Βενιζέλο, προτείνοντας ανταλλαγή αγροτικών πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Ο Βενιζέλος απάντησε με επιστολή και έθετε ως όρο, εκ των οποίων ο ένας, τον ελεύθερο χαρακτήρα της ανταλλαγής, δηλαδή την εθελούσια μετανάστευση. Οι όποιες συζητήσεις διακόπηκαν λόγω της εισόδου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ας σημειωθεί ότι ο Βενιζέλος, το 1927, παραδεχόταν πως η βίαιη απέλαση χιλιάδων κατοίκων από τα Μικρασιατικά παράλια και την Ανατολική Θράκη και η άφιξή τους στην Ελλάδα την άνοιξη του 1914, η οποία διήρκεσε δύο μήνες, τον ανάγκασαν να απειλήσει τη γείτονα με διακοπή των διπλωματικών σχέσεων. Τούτο είχε ως συνέπεια να προγραμματιστεί συνάντησή του με τον Μεγάλο Βεζύρη, στις Βρυξέλλες, με σκοπό την προσπάθεια εξομάλυνσης της κατάστασης, αλλά το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου είχε ως αποτέλεσμα να ακυρωθεί η συνάντηση. Θεωρούσε, δε, πως οι σκέψεις

για ανταλλαγή δεν θα μπορούσαν να εφαρμοστούν πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή, διότι δεν θα συμφωνούσαν ούτε οι κάτοικοι της Μικράς Ασίας, ούτε της Ελλάδας⁴.

Άλλωστε, μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-1922, που τα τραγικά γεγονότα της Σμύρνης σηματοδότησαν το τέλος του, δεν είχε μόνο αποκλεισθεί η παλιννόστηση των προσφύγων, όπως δήλωναν οι ηγέτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας· οι Τούρκοι συνέχιζαν τις βίαιες διώξεις των Ελλήνων από διάφορες περιοχές της Μικράς Ασίας, ακόμα και λίγες μέρες πριν από την υπογραφή της Σύμβα-

σης περί ανταλλαγής. Συγκεκριμένα περί τα τέλη Ιανουαρίου του 1923, οι αρχές, δίχως καμία προειδοποίηση, είχαν διατάξει τον υπόλοιπο ελληνικό πληθυσμό της Τραπεζούντας, ο οποίος αριθμούσε σχεδόν 3.000 ψυχές και έως τότε δεν είχε ενοχληθεί, να εγκαταλείψει την πόλη. Περίπου 800 άνθρωποι επιβίβαστηκαν σε ένα ιταλικό ατμόπλοιο και αναμενόταν άλλα δύο, για να παραλάβουν τους υπόλοιπους. Η εντολή αναχώρησης ήταν τόσο ξαφνική, ώστε πολλοί από τους κατοίκους αναγκάστηκαν να φύγουν από τα καταστήματά τους, δίχως να προλάβουν να μεταβούν στα σπίτια

4. Ο λόγος για τον οποίο η ελληνική κυβέρνηση δέχθηκε να συζητήσει με τους Τούρκους ένα τέτοιο ενδεχόμενο οφειλόταν στην πραγματικότητα στο ότι απώτερος στόχος της ήταν να αποδεχθεί η Τουρκία το εδαφικό status quo, το οποίο είχε προκύψει από τις συμβατικές ρυθμίσεις των Συνθηκών, που επικύρωσαν τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων, ιδιαίτερα δε, να αναγνωρίσει την ελληνική κυριαρχία στα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου. Βασίλης Κολλάρος, *Η Μειονοτική Πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου (1898-1933)*, Χανιά, Αθήνα, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος», Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2022, σ. 100-103. Yannis Mourellos, «The 1914 persecutions and the first attempt at an exchange of minorities between Greece and Turkey», *Balkan Studies*, 26, 1985, p. 389-413. Ιωάννης Μουρέλος, «Πληθυσμιακές ανακατατάξεις την επομένη των Βαλκανικών Πολέμων. Η πρώτη απόπειρα ανταλλαγής των πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία», στο: *Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα. 75 χρόνια από την απελευθέρωση της Μακεδονίας*, Πρακτικά Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1990, σ. 175-190. Σωτήρης Ριζάς, *Το Τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Ο Βενιζέλος, ο Αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2022², σ. 18-22. Αντώνης Κλάψης, *Το ελληνοτουρκικό Οικονομικό Σύμφωνο της 10^{ης} Ιουνίου 1930. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η διευθέτηση των εκκρεμοτήτων της Σύμβασης της Λωζάννης για την Ανταλλαγή των Πληθυσμών*, Αθήνα/Χανιά: Ι. Σιδέρης/Εθνικό Ίδρυμα Μελετών και Ερευνών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», 2010, σ. 35, υποσ. 11. Psomiades, Fridtjof Nansen, op. cit., p. 307-311. Ο Σταμάτης Λάσκαρις, σημειώνει πως η συνάντηση του Βενιζέλου με τον Μεγάλο Βεζύρη, Σαΐτ Χαλήμ πασά, αποφασίστηκε για να συζητήσουν το νησιωτικό ζήτημα. Ο Έλληνας πρωθυπουργός ταξίδευε προς τις Βρυξέλλες, όταν πληροφορήθηκε την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Σαΐτ Χαλήμ πασάς δεν είχε ξεκινήσει ακόμα το ταξίδι του, κι έτσι η συνάντηση ματαιώθηκε. Λίγο αργότερα αποφασίστηκε τα δύο μέρη να διεξάγουν διαπραγματεύσεις στο Βουκουρέστι, όπου στα τέλη Αυγούστου, ο Νικόλαος Πολίτης, ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, ο Χαλήλ βέη και ο Ταλαάτ βέη συναντήθηκαν. Οι διαβουλεύσεις κατέληξαν σε αδιέξοδο και «οι Τούρκοι εδήλωσαν ότι ευθεώτερος χρόνος προς διαπραγματεύσεις θα ήτο ο μετά το τέλος του πολέμου». Σταμάτης Θ. Λάσκαρις, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδας 1821-1914*, Εν Αθήναις, Εκδοτικός Οίκος Δημ. Ν. Τζάκα - Στεφ. Δελαγραμμάτικα, 1947, σ. 244.

Στο παρόν κείμενο έχουν ενταχθεί περιορισμένα αποσπάσματα από τη μελέτη μας, «Οι συμβατικές ρυθμίσεις για μετανάστευση και ανταλλαγή πληθυσμών ως μέτρο αποκατάστασης της ειρήνης, 1919,1923», *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής*, Τεύχος 5^ο -Οκτώβριος 2022, σ. 250-260, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, σ. 1-212, https://isideris.gr/.../02/e-Tetradia_05_fot_Book_sit.pdf. Τελευταία πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2023.

κία, *Συνδιάσκεψη της Λωζάννης*, 20 Νοεμβρίου 1922 - 24 Ιουλίου 1923, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1994, (=ΑΥΕ,1919-1940), έγγραφο 361, σ. 442-443. Το έγγραφο είναι διατυπωμένο στη γαλλική και η μετάφραση είναι δική μου, εκτός από δυο-τρία σημεία, που αναφέρονται στο: Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Μετά το 1922. Η παράταση του Διχασμού*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη⁴, σ. 131-132.

2. Αντώνης Κλάψης, *Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης 1821-1923*, Αθήνα, Πεδίο, 2019, σ. 363, υποσ. 81.

3. Harry J. Psomiades, Fridtjof Nansen and the Greek refugee problem (September-November 1922), *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 16, 2009, p.287-346, p. 308. Επίσης, Χαράλαμπος Ψωμιάδης, *Ο Φρίντγιφ Νάνσεν και το ελληνικό προσφυγικό πρόβλημα, 1922-1924. Μελέτη για την πολιτική της διεθνούς ανθρωπιστικής παρέμβασης και την ελληνοτουρκική Συμφωνία υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών*, Αθήνα, Κέντρο Προάσπισης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 2011.

τους, ώστε να πάρουν κάποιες αναγκαίες αποσκευές⁵.

Η Μικρασιατική καταστροφή, η τραγωδία της Σμύρνης, τον Σεπτέμβριο του 1922, που επακολούθησε οδήγησε την «υλικά καθημαγμένη» Ελλάδα, σε νέες περιπέτειες. Η αναγκαστική είσοδος στο ελληνικό έδαφος ενός τεράστιου πληθυσμού ταλαιπωρημένων ανθρώπων, τον οποίο ο Χένρι Μοργκεντάου, επικεφαλής της Διεθνούς Επιτροπής, αρμόδιας για την Εγκατάσταση των Προσφύγων, αποκάλεσε «μια μάζα ανθρώπινης δυστυχίας», μετέβαλε άρδην την όλη κατάσταση⁶. Η Ελλάδα έπρεπε να συνδράμει αυτούς τους ανθρώπους και η δεκαετής, σχεδόν, πολεμική της εμπλοκή δεν της παρείχε τα μέσα, ιδίως οικονομικά, για να αντεπεξέλθει στις δυσκολίες. Είχε ανάγκη από εξωτερική αρωγή. Τη σημαντικότερη βοήθεια πρόσφερε

η Κοινωνία των Εθνών, η Συνέλευση της οποίας διόρισε τον Σεπτέμβριο του 1922, ύστερα από αίτημά του, τον Νορβηγό ανθρωπιστή και διπλωμάτη, Φρίντχοφ Νάνσεν, στη θέση του Ύπατου Αρμοστή της Οργάνωσης για τους πρόσφυγες της Εγγύς Ανατολής⁷.

Ο Νάνσεν ταξίδεψε στις πληγείσες περιοχές και από τις επαφές, που είχε με αρμόδιους παράγοντες, κατέληξε σε ορισμένες αποφάσεις. Η μία αφορούσε στην παροχή διεθνούς, προσφυγικού δανείου στην Ελλάδα, ώστε να δυνηθεί η οικονομικώς αδύναμη χώρα να αντιμετωπίσει τις πολλές και επείγουσες ανάγκες των προσφύγων, που είχαν φτάσει στο έδαφός της και η οποία έγινε δεκτή από τα αρμόδια όργανα της ΚΤΕ και ύστερα από διαπραγματεύσεις, δύο και πλέον χρόνων, οδήγησε στην παροχή του Πρώτου Προσφυγικού Δανείου,

5. ΑΥΕ, 1919-1940, ό. π., έγγραφο 337, σ. 420-421. Ας σημειωθεί πως διαρκούντος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου οι Νεότουρκοι, οι οποίοι από την εποχή της ανόδου τους στην εξουσία (1908) στόχευαν στη δημιουργία μιας Τουρκίας, καθαρά μουσουλμανικής, προχώρησαν σε βίαιες απελάσεις των Ελλήνων της Σμύρνης και του Πόντου και της Καππαδοκίας, όπως και των Αρμενίων και Ασσυρίων. Σύμφωνα, δε, με τους Morris και Ze'evi, η ελληνική κατοχή της Σμύρνης στάθηκε ο κυριότερος λόγος πυροδότησης της εκτόξευσης «του τουρκικού εθνικισμού και του εθνικιστικού κινήματος» και καθοριστικό ρόλο στην έξαρσή του διαδραμάτισε «η κατάκτηση και η κατοχή από έναν πρώην υποτελή και περιφρονημένο λαό, τους χριστιανούς Έλληνες, και το γεγονός ότι αυτή η κατοχή προμήνυε τον μόνιμο διαμελισμό της Τουρκίας [...]». Επομένως, βλ. Benny Morris, Dror Ze'evi, *Η Τριακονταετής Γενοκτονία. Ο αφανισμός των χριστιανικών μειονοτήτων της Τουρκίας, 1894-1924*, Μετάφραση Μενέλαος Αστερίου, Διαδρομές Ιστορίας, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2021, σ. 275.

6. Antonis Klapsis (2014), «Violent Uprooting and Forced Migration: A demographic Analysis of the Greek populations of Asia Minor, Pontus and Eastern Thrace», *Middle Eastern Studies*, 50:4, 622-639, <https://doi.org/10.1080/00263206.2014.901218>. Τελευταία πρόσβαση, 26 Απριλίου 2022. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, «Η απόφαση για την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας», 41, *Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών*, Θεσσαλονίκη, 1981, σ. 3-27, σ.12. Δημήτρης Σταματόπουλος, «Η Μικρασιατική Εκστρατεία. Η ανθρωπογεωγραφία της Καταστροφής», στο Αντώνης Λικάκος (επιμ.), *Το 1922 και οι πρόσφυγες. Μια νέα ματιά*, Αθήνα, Νεφέλη, 2011, σ. 85-97. Για τον Μοργκεντάου, Morris - Ze'evi, ό. π., σ. 471. Για το προσφυγικό πρόβλημα, γενικότερα, βλ. Société des Nations, *L'Établissement de réfugiés en Grèce*, Genève, 1926.

7. Τον διορισμό του Νάνσεν σ' αυτή τη διακεκριμένη θέση είχε επικροτήσει και ο Βενιζέλος, ο οποίος στην επιστολή, που του απηύθυνε, στις 17 Οκτωβρίου, τόνιζε, μεταξύ άλλων σχετικών με το ζήτημα της ανταλλαγής πληθυσμών, τα ακόλουθα: «Το γεγονός πως αποδεχθήκατε να ενεργήσετε ως Εκπρόσωπος της Κοινωνίας των Εθνών είναι η καλύτερη εγγύηση ότι αυτή η εργασία θα κατευθυνθεί στο καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα» (will be directed in the most effective manner possible). Psomiades, Fridtjof Nansen, op.cit., p.322-323. Για τον Νάνσεν, βλ. John F.L. Ross, «Fridtjof Nansen and the Aegean Population Exchange», *Scandinavian Journal of History*, 40 (2), 2015, p. 133-158.

που υπογράφηκε στο Λονδίνο, στις 4 Δεκεμβρίου 1924⁸.

Η άλλη πρόταση του Νορβηγού διπλωμάτη αφορούσε στην ανταλλαγή πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία, πρόταση την οποία είχε εκφράσει και σε επιστολή, που είχε στείλει στα μέσα Οκτωβρίου 1922, προς τον Χαμίτ μπέν, ο οποίος εκπροσωπούσε τον Κεμάλ στην Κωνσταντινούπολη ως διπλωματικός του εκπρόσωπος. Στην επιστολή του, ο Νάνσεν αναφερόταν συγκεκριμένα σε «ανταλλαγή πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία»⁹.

Στα τέλη Οκτωβρίου, συνάντησε τον Χαμίτ μπέν, αλλά οι Οθωμανοί επιδίωκαν το μέτρο της ανταλλαγής να έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα και να αφορά όλους, ανεξαιρέτως, τους μουσουλμάνους, κατοίκους της Ελλάδας, συμπεριλαμβανομένων και όσων κατοικούσαν στη Μακεδονία και στα νησιά - σε αντάλλαγμα, όλος ο ελληνικός πληθυσμός της Τουρκίας, συμπεριλαμβανομένης της Κωνσταντινούπολης, θα μεταφερόταν στην Ελλάδα, θέση την οποία αρνούνταν να δεχθούν οι Έλληνες¹⁰.

Ο Νάνσεν έθεσε και το επί μέρους ζήτημα των Ελλήνων της

Κωνσταντινούπολης. Όμως, οι Τούρκοι το απέρριψαν δίχως δεύτερη σκέψη. Ο Επίτροπος της ΚΤΕ σημείωνε σε ένα από τα υπομνήματά του, που υπέβαλε στην αρμόδια Επιτροπή της ΚΤΕ πως «(d) Αυτό το σχέδιο Συνθήκης βασίζεται στην αρχή της εθελούσιας μετανάστευσης. Οι ειδικοί της Ελληνο-Βουλγαρικής Επιτροπής, οι οποίοι με βοήθησαν να συντάξω αυτή τη Συνθήκη, είναι πεπεισμένοι πως η αρχή της εθελούσιας μετανάστευσης είναι η μόνη ασφαλής»¹¹.

Την ίδια γνώμη είχε και ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος πριν αναλάβει την εκπροσώπηση της Ελλάδας στη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης, βρισκόταν στο Λονδίνο και είχε στείλει επιστολή στον Νορβηγό διπλωμάτη, στην οποία εξέθετε τις θέσεις του σχετικά με μια αμοιβαία ανταλλαγή πληθυσμών Ελλάδας και Τουρκίας. Ο Έλληνας πολιτικός επειγόταν να βρεθεί λύση στο ζήτημα της ανταλλαγής, δεδομένου ότι οι πρόσφυγες, που είχαν κατακλύσει το ελληνικό έδαφος, έπρεπε να βρουν στέγη, και στα σπίτια των μουσουλμάνων, που θα αποχωρούσαν, θα στεγαζόταν ένας ικανός αριθμός τους.

8. Αναλυτικά για το πρώτο προσφυγικό Δάνειο, Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Το Προσφυγικό Δάνειο του 1924*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1986. Συνοπτικά για το συγκεκριμένο Δάνειο, Areti Tounda-Fergadi, «L' histoire de l' emprunt accordé pour les réfugiés de 1924», *Balkan Studies*, V. 24, 1, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1983, p. 89-105, και σε απόδοση στην ελληνική, Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας 1912-1941*, Αθήνα Ι. Σιδέρης, 2005², σ. 241-266. Για το δεύτερο προσφυγικό Δάνειο, της ίδιας, *Η Δανειακή Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Η περίπτωση του δεύτερου προσφυγικού Δανείου 1926-1928*, Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2009. Για μια από τις πρώτες αναφορές του Νάνσεν, σχετικά με το πρόβλημα, που είχε ανακύψει από την αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμών στην περιοχή και δημοσιεύεται σε ορισμένα έργα μου, βλ. και: Archives de la Société des Nations (=A.S.d.N.), 1919-1927: 48/24400/24357 (R. 1761). General Situation of Asia Minor Refugees. Memorandum on the Mission of the High Commissioner of the League of Nations for Refugees. 10.10.22.

9. Άγγελος Συρίγος - Αντώνης Κλάψης, *Συνθήκη Λωζάννης & Ελληνοτουρκικές Σχέσεις. Ο δέκατος ενός αιώνας*, Τόμος Α', Νέες Καθημερινές Εκδόσεις Μον. ΑΕ, Φεβρουάριος 2023, σ. 60-89, ιδίως, σ. 62-64.

10. Σβολόπουλος, ό. π., σ. 23-25, όπου και για τις επαφές του Νάνσεν με την τουρκική ηγεσία και την απογοήτευσή του από την όλη στάση της. Αναλυτικά για το ίδιο θέμα, Psomiades, Fridtjof Nansen, op.cit., p. 324-331.

11. ΑΥΕ, 1919-1940, ό. π., έγγραφο 92, σ. 199-203, σ. 201.

Στις προτάσεις αυτές αντέδρασε ο αρχηγός της Επαναστατικής κυβέρνησης, ο Συνταγματάρχης Νικόλαος Πλαστήρας, ο οποίος διαμήνυσε στον Βενιζέλο πως προσδοκούσε την επιστροφή των προσφύγων στις πατρογονικές τους εστίες και η Ελλάδα όφειλε να μην συναινέσει στην υπογραφή κειμένου, σχετικού με την ανταλλαγή των πληθυσμών· πίστευε πως ήταν «αδύνατον να υπάρξει ησυχία εν Ελλάδι και μετά πεποιθήσεώς σας λέγω ότι εντός ολίγων ετών θα αποσυντεθώμεν ως κράτος και θα καταντήσωμεν οι περίγελοι του κόσμου. Συνεπώς, επ' ουδενί λόγω πρέπει να συγκατατεθώμεν να υπογράψωμεν ανταλλαγήν πληθυσμών». Αλλά και ο προσφυγικός κόσμος εξέφρασε τη δυσарέσκειά του σε μια παρόμοια διευθέτηση του προβλήματος¹².

Ακολουθώντας, στις αρχές Νοεμβρίου, την 1^η του μηνός, επισκέφθηκαν τον Χαμίτ μπέν εκπρόσωποι του Νάνσεν, που ήθελαν να συζητήσουν τους όρους ενός σχεδίου ανταλλαγής πληθυσμών, ο οποίος τους πληροφορήσε πως σε λίγες μέρες θα ταξίδευε στη Λωζάννη και, επομένως, δεν είχε χρόνο για περαιτέρω συζητήσεις. Ήδη είχε απευθυνθεί στην κυβέρνηση της Άγκυρας, ζητώντας να διορίσει άλλον εκπρόσωπό της στη θέση του. Δήλωσε, δε, πως μια πιθανή συμφωνία για ανταλλαγή πληθυσμών θα μπορού-

σε να είναι μόνο υποχρεωτική και η Άγκυρα δεν θεωρούσε πως «το θέμα είχε επείγοντα χαρακτήρα και η εξέτασή της θα μπορούσε να περιμένει μόνο μετά το αποτέλεσμα της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης». Αυτή η προοπτική αντέβαινε στην πεποίθηση του Βενιζέλου, πως οι διαπραγματεύσεις για την ανταλλαγή έπρεπε να ξεκινήσουν γρήγορα και να μην εξαρτώνται από τις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις¹³.

Ωστόσο, την ολοκληρωτική εκδίωξη όλων των χριστιανών από τα εδάφη της νέας Τουρκίας υποστήριξαν επανειλημμένα κορυφαία στελέχη της εθνικιστικής κυβέρνησης, όπως και ο ηγέτης της, ο Μουσταφά Κεμάλ, ο οποίος δεν δέχθηκε να συνομιλήσει με τον Νάνσεν, παρά την πρόσκληση, που του είχε απευθύνει ο εκπρόσωπος της ΚΤΕ. Μάλιστα, στις 23 Οκτωβρίου έλαβε ένα τηλεγράφημα από τον ηγέτη της Τουρκίας, ο οποίος τον ενημέρωνε πως αδυνατούσε να τον συναντήσει¹⁴.

Όπως είναι γνωστό, το ζήτημα της ανταλλαγής των ελληνοτουρκικών πληθυσμών, μεταξύ και των άλλων εκκρεμοτήτων, που ανέμεναν τη διευθέτησή τους, απασχόλησε τη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης, οι εργασίες της οποίας ξεκίνησαν στις 20 Νοεμβρίου 1922, σε τριάντα μία συνεδριάσεις¹⁵. Αντικείμενο της Συνδιάσκεψης ήταν

«το ζήτημα της ειρήνης της Εγγύς Ανατολής» και ήταν «πολύπλοκον και πολυμερές», όπως ανέφερε ο λόρδος Κέρζον στην πρώτη, μυστική συνεδρίαση της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης, όπου υπέβαλε προς συζήτηση, εκ μέρους των Αντιπροσώπων της Γαλλίας, της Βρετανίας και της Ιταλίας, το συνημμένο Σχέδιο Κανονισμού, που αφορούσε τις υποθέσεις της Εγγύς Ανατολής και κήρυξε την έναρξη «της κατ' άρθρον συζητήσεως αυτού»¹⁶. Από τις πρώτες συζητήσεις δεν προέκυψε πως οι διαπραγματεύσεις θα οδηγούνταν σε αίσιο αποτέλεσμα¹⁷. Ο λόρδος Κέρζον και τα μέλη της βρετανικής αντιπροσωπείας έδειχναν την ικανοποίησή τους για την έως τότε πορεία των διαβουλεύσεων, όπως πληροφορούσε τον Βασίλειο Δενδραμή, ο Έρικ Νράμοντ, ο Γραμματέας της ΚΤΕ. Μάλιστα, κατά τον Κέρζον, «οι Τούρκοι επιθυμούν να μάθωσι εκ

της συζητήσεως επί όλων των θεμάτων ποία είναι η άποψις της Συνεννόησεως και ότι ευθύς ως η συζήτηση επί όλων των ζητημάτων των σχετιζομένων προς την ειρήνην προχωρήσει τοσούτον, ώστε σαφώς να διαγραφηται η επί εκάστου θέματος συμμαχική άποψις, οι Τούρκοι εγκαταλείποντες την μέχρι τούδε πολιτική επιφυλακτικότητα θα προβώσι εις παραχωρήσεις επί πολλών ζητημάτων και θα [ζητήσωσιν] επί τη βάσει των παραχωρήσεων τούτων ανταλλάγματα επί άλλων ζητημάτων ενδιαφερόντων γενικώτερον αυτούς». Ωστόσο, κατά τον Ντράμοντ, «η Μικρά Συνεννόησις είναι απαισιόδοξος όσον αφορά την έκβασιν των διαπραγματεύσεων»¹⁸. Στη συνέχεια, την 1^η Δεκεμβρίου 1922, συνήλθε η Επιτροπή Εδαφικών υποθέσεων, υπό την προεδρία του λόρδου Κέρζον, ο οποίος προέτρεψε τους συμμετέχοντες να εξεταστεί ένα

Δεκεμβρίου 2023. Η εν λόγω Διατριβή βασίζεται και σε τουρκικές πηγές. Για πρωτογενείς, δημοσιευμένες αρχειακές πηγές, βλ. Ministère des Affaires Étrangère, *Documents diplomatiques, Conférence de Lausanne*, t. 1-2, Paris, Imprimerie Nationale, 1923. Ministère des Affaires Étrangère, *Conférence de Lausanne sur les affaires du Proche-Orient, 1922-1923 : recueil des Actes de la Conférence*, t. 1er, Paris, Imprimerie Nationale, 1923. League of Nations, *Official Journal*, January 1923. Τα Πρακτικά της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης δημοσιεύονταν, κατά θεματική ενότητα, σε φυλλάδια του Ιστορικού Αρχείου του Ελληνικού ΥΠΕΞ.

16. ΑΥΕ, 1919-1940, ό. π., έγγραφο 13, σ. 120-125.

17. Όπως έχει καταγράψει ο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, η «επισήμανση των δυσχερειών που έμελλαν να ανακύψουν στη διάρκεια των εργασιών της Λωζάννης δεν αναιρεί το βασικό γεγονός ότι η απόφαση των υπεύθυνων κυβερνήσεων να αποδεχθούν την αρχή της υποχρεωτικής ανταλλαγής είχε κυοφορηθεί προτού αρχίσουν, την 21 [20] Νοεμβρίου, οι εργασίες της ειρηνευτικής συνδιασκέψεως». Σβολόπουλος, ό.π., σ. 26-27. Για τις συζητήσεις στη Λωζάννη, τις σχετικές με τα επίμαχα ζητήματα, της ανταλλαγής πληθυσμών και του προσφυγικού, συνοπτικά, βλ. Κολλάρος, ό. π., σ. 257-271.

18. ΑΥΕ, 1919-1940, ό. π., έγγραφο 98, σ. 210. Η Μικρή Συνεννόηση είχε σχηματιστεί, βάσει τριών, διμερών συμφωνιών, οι οποίες υπογράφηκαν ανάμεσα στην Τσεχοσλοβακία, τη Ρουμανία και τη Σερβία με σκοπό τη διατήρηση των κτηθέντων εδαφών, που είχαν αποκτήσει οι τρεις χώρες με το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Η Γαλλία ήταν στην αρχή αντίθετη, στη συνέχεια, όμως, συμπαρατάχθηκε με τη Μικρή Συνεννόηση, η οποία αποτέλεσε έναν από τους κρίκους της συστήματος συμμαχιών, το οποίο δημιούργησε στην προσπάθειά της να απομονώσει τη Γερμανία. Στην πραγματικότητα, η Μικρή Συνεννόηση μεταβλήθηκε σε ένα όργανο, στόχος του οποίου ήταν η φροντίδα της διατήρησης του εδαφικού status quo της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης και να αποτρέψει τις τάσεις αναθεωρητισμού των Συνθηκών Ειρήνης, που είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται ορισμένα κράτη. Αρετή Τούντα-Φεργάδη, *Η Εξωτερική Πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2007, σ. 71-74. Την περίοδο, που διεξάγονταν οι διαπραγματεύσεις στη Λωζάννη, η Γαλλία είχε ήδη μεταβάλει πολιτική και είχε ταχθεί υπέρ της Μικρής Συνεννόησης.

12. Συρίγος - Κλάψης, ό. π., σ. 64.

13. Psomiades, Fridtjof Nansen, op.cit., σ. 328 για το παράθεμα. Σβολόπουλος, ό. π., σ. 20, 24.

14. Psomiades, Fridtjof Nansen, op.cit., p. 303. Ο Μουσταφά Κεμάλ βρισκόταν στην Προύσα και έγραφε στον Νάνσεν «since it was impossible for me under present conditions to wait in any one town».

15. Για τις εργασίες της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης, συνοπτικά, βλ. Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα*, ό. π., σ. 179-205. Για την αλληλογραφία των μελών της ελληνικής αποστολής με τους Έλληνες ιθύνοντες, βλ. την έκδοση του ΥΠΕΞ, που αναφέρεται στην υποσ. 1. Αναλυτικά για τις διαπραγματεύσεις της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης βλ. Σταύρος Χ. Γιωλτζόγλου, *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις (1922-1923)*, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Νεότερης Ιστορίας και Σύγχρονης Ιστορίας και Λαογραφίας, 2006, ημερομηνία έγκρισης 3 Ιουλίου 2007, σ. 217-266. <http://ikee.lib.auth.gr/record/files/Giolgoglou>, τελευταία πρόσβαση 9

θέμα, που παρουσίαζε άμεσο ενδιαφέρον και σχετιζόταν με την ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου και την ανταλλαγή των πληθυσμών Ελλάδας-Τουρκίας. Το ζήτημα αφορούσε τους δύο λαούς, επειδή τα μέσα συντήρησης και το μέλλον της συγκομιδής του προσεχούς έτους κινδύνευαν. Στην πρώτη εκείνη Συνεδρίαση, είχε κληθεί και ο Νάνσεν για να μιλήσει για τις θέσεις του επί των συγκεκριμένων θεμάτων, τις οποίες είχε παρουσιάσει αναλυτικώς στις εκθέσεις του της 15^{ης} και της 18^{ης} Νοεμβρίου. Είχε προετοιμάσει μια συμπληρωματική έκθεση, στην οποία εξέθετε συνοπτικά τα καίρια σημεία του ζητήματος, που θα αποτελούσε αντικείμενο συζήτησης των συμμετεχόντων στη Συνδιάσκεψη. Οι αντιπρόσωποι της κυβέρνησης της Άγκυρας «έβλεπαν με μια έκδηλη ανησυχία την ανάμιξη του Νάνσεν», διότι αρνούσαν να δεχθούν πως ο Νορβηγός διπλωμάτης εκπροσωπούσε τον Διεθνή Οργανισμό, στον οποίο δεν συμμετείχε η χώρα τους¹⁹. Αυτή η διαπίστωση προέκυψε από ενδελεχέστερη έρευνα.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως στη συνεδρίαση της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης, της 14^{ης} Δεκεμβρίου 1922, ο σερ Horace Rumbold, μιλώντας εξ ονόματος των τεσσάρων Δυνάμεων, δήλωσε πως ο Νάνσεν, σε

συζήτηση που είχε με τον Χαμίτ μπέν, τον εκπρόσωπο της κυβέρνησης της Άγκυρας, στην Κωνσταντινούπολη, ο εν λόγω αξιωματούχος είχε δηλώσει κατηγορηματικώς πως η ανταλλαγή των πληθυσμών μπορούσε να εξετασθεί μόνο στη βάση της υποχρεωτικής ανταλλαγής. Τη δήλωση αυτή είχε κάνει και νωρίτερα ο Χαμίτ μπέν, όπως προαναφέρθηκε, στις συζητήσεις, που είχαν διεξαχθεί στην Κωνσταντινούπολη, όπου παρευρίσκονταν και ο Rumbold, ως εκπρόσωπος των Ύπατων Αρμοστών των Μεγάλων Δυνάμεων²⁰.

Σε συνέχεια, στην Έκθεση εργασιών της Υποεπιτροπής για την ανταλλαγή, που έστειλε στις 8 Ιανουαρίου 1923, ο Τζούλιο Μοντάνια (Giulio Montagna), επικεφαλής της Διεθνούς Επιτροπής, αρμόδιας για την Εγκατάσταση των Προσφύγων, στον λόρδο Κέρζον, επισήμαινε πως το ζήτημα του εθελοντικού ή υποχρεωτικού χαρακτήρα της ήταν «υψίστης σημασίας». Από τις έως εκείνη τη στιγμή συζητήσεις είχε προκύψει πως όλες οι αντιπροσωπείες αποδέχονταν σχεδόν αναγκαστικά, δίχως ενθουσιασμό, πως η ανταλλαγή έπρεπε να είναι υποχρεωτική.

Η ελληνική αντιπροσωπεία φάνηκε να υπαναχωρεί, αλλά η τουρκική επέμενε στην αποδοχή της απόφασης για την υποχρεωτικότητα. Οι συναντήσεις

και συζητήσεις Τούρκων και Ελλήνων αντιπροσώπων συνεχίστηκαν και οδηγήθηκαν σε μια προκαταρκτική συμφωνία. Σ' αυτήν συμπεριλαμβάνονταν επτά σημεία και προβλεπόταν πως η ανταλλαγή θα ήταν υποχρεωτική και δεν θα συμπεριλαμβάνονταν σ' αυτή οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης και οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης. Επιπλέον, θα επέστρεφαν από τη Μικρά Ασία όλοι οι Έλληνες, οι οποίοι είχαν φυλακιστεί κατά την περίοδο του Μικρασιατικού πολέμου και η ανταλλαγή δεν θα ξεκινούσε πριν από την 1^η Μαΐου 1923²¹. Συγχρόνως, όμως, είχε προκύψει έντονο το ζήτημα του Οικονομικού Πατριαρχείου²². Οι Τούρκοι απαίτησαν τη μεταφορά της Έδρας του από την Κωνσταντινούπολη, επειδή πίστευαν πως οι ιθύνοντές του είχαν αναπτύξει πολιτική δράση.

Οι Τούρκοι απαίτησαν τη μεταφορά της Έδρας του από την Κωνσταντινούπολη, επειδή, κατά τη γνώμη τους, οι ιθύνοντές του είχαν αναπτύξει πολιτική δράση, συνεργαζόμενοι με τους εχθρούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πίστευαν πως η παραμονή του Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη θα προξενούσε προβλήματα στο τουρκικό, εθνικό κράτος, που προτίθετο να εγκαθι-

δρύσει το κεμαλικό καθεστώς, δεδομένου ότι θεωρούσαν τον θεσμό ως έναν «από τους θεματοφύλακες της Μεγάλης Ιδέας» και ότι υποβοηθούσε «έστω εν μέρει-τον ελληνικό αλυτρωτισμό». Επιπλέον, ήταν αντίθετοι και προς το πρόσωπο του τότε Πατριάρχη, Μελετίου του Δ', ο οποίος είχε εργασθεί για την ίδρυση ενός αυτόνομου κράτους στα Ιωνικά παράλια, που αποσκοπούσε στη συνδρομή των Ελλήνων αν τα ελληνικά στρατεύματα εκκένωναν αναγκαστικώς τα Μικρασιατικά εδάφη. Εξ αυτών των λόγων, οι αντιπρόσωποι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας απαιτούσαν την εκδίωξη του Πατριαρχείου από την Πόλη με άμεσο παρεπόμενο ο ελληνικός πληθυσμός της να συμπεριληφθεί στην υποχρεωτική ανταλλαγή²³.

Στην απομάκρυνση του Οικουμενικού Πατριαρχείου και ιδίως του Ελληνισμού της Κωνσταντινουπόλεως είχε αντιδράσει και η Επαναστατική κυβέρνηση. Μάλιστα, ο υπουργός Εξωτερικών, Αδόλφος Βενιζέλος, στις 17 Δεκεμβρίου, να εξασφαλισθούν ορισμένες εγγυήσεις. Σε αντίθετη περίπτωση, οι Έλληνες θα εξαφανίζονταν από την Κωνσταντινούπολη, η δε πλειονότητα θα εξοντωνόταν «κατόπιν παρά Τούρκων κατά γνωστόν

19. ΑΥΕ, 1919-1940, ό. π., έγγραφο 92, σ. 199-203. Βλ. και σ. 199, υποσ. 2: *League of Nation Documents C.736, M 447 (a) και M. 447 (a)* της 15 και 18 Νοεμβρίου 1922. Η συμπληρωματική έκθεση, που κατέθεσε είναι προσαρτημένη στο προαναφερόμενο έγγραφο 92. Η Τουρκία κατέστη μέλος της ΚτΕ αρκετά χρόνια αργότερα. Για τις διαδικασίες ένταξης της, βλ. Αντώνιος Β. Κλάψης, *Η Ένταξη της Τουρκίας στην Κοινωνία των Εθνών και η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική (1923-1932)*, Πρόλογος Θεόδωρος Χριστοδουλίδης, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2015.

20. Stelio Sfériadès, "L' échange des populations", Volume 24, (1928), p. 311-437, in: *Collected Courses of The Hague Academy of International Law*. Consulted online on 12 September 2023 http://dx.doi.org/10.1163/1875-8096_pplrdc_A9789028606128_03. Επίσης, βλ. Δημήτρης Καμούζης, «Ο δρόμος προς την υπογραφή της Σύμβασης περί Ανταλλαγής των Ελληνικών και Τουρκικών πληθυσμών», στο: *100 χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης*, Εποπτεία Πασχάλης Κιτρομηλίδης, Βασίλης Παναγιωτόπουλος, Επιστημονική Επιμέλεια Σωτήρης Ριζάς, Το Βήμα, 2023, σ.135-161, σ.152.

21. Καμούζης, ό. π., σ.152-156. Γενικότερα για τον Ελληνισμό της Πόλης, βλ. Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish relations 1918-1974*, Athens, Center for Asia Minor Studies, 1983.

22. Ο Ψωμιάδης αναφέρει πως, από την αρχή της Συνδιάσκεψης, οι Τούρκοι είχαν απαιτήσει τη μετακίνηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου από την Πόλη. Βλ. Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Εξωτερική Πολιτική 1914-1923*, Εκδόσεις Γρηγόρη, 1978, σ. 369 και υποσ. 24, ο οποίος παραπέμπει στο: Harry Psomiadis, *The Eastern Question: The Last Phase: A Study in Greek - Turkish Diplomacy*, Thessaloniki, 1968, p. 87 κ.ε. Για το ίδιο έργο σε ελληνική μετάφραση, Χαράλαμπος Ι. Ψωμιάδης, *Η Τελευταία φάση του ανατολικού ζητήματος: Συμβολή στη μελέτη των ελληνοτουρκικών διπλωματικών σχέσεων*, μετάφραση - επιμέλεια - πρόλογος Γιώργος Α. Γιαννακόπουλος, Αθήνα, Έφεσος, 2004.

23. Καμούζης, ό. π., σ.152-158. Ι.Μ.Κονιδάρης, *Η Συνθήκη της Λωζάννης και το Οικουμενικό Πατριαρχείο*, στο: *100 χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης*, ό. π., σ. 111-133. Αναλυτικά για το Οικουμενικό Πατριαρχείο, Συρίγος - Κλάψης, *Συνθήκη Λωζάννης & Ελληνοτουρκικές Σχέσεις. Ο δεκάλογος ενός αιώνα*, Τόμος Β', Νέες Καθημερινές Εκδόσεις Μον. ΑΕ, Φεβρουάριος 2023, σ. 50-81, σ. 54-57.

πρόγραμμα». Η απομάκρυνση των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης θα είχε ως αποτέλεσμα την «εξόντωσιν υπολοίπου Ελληνισμού κατεσπαρμένου πανταχού Τουρκίας»²⁴. Υπ' αυτό το πρίσμα, σε σχέση με το Πατριαρχείο, οι Έλληνες δήλωσαν πως θα δέχονταν μόνο την κατάργηση των όποιων πολιτικών αρμοδιοτήτων του. Αυτή ήταν και η παρέμβαση, στην οποία είχαν προβεί οι Γάλλοι αντιπρόσωποι, οι οποίοι πρότειναν να παραμείνει το Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη, αλλά να του αφαιρεθούν οι πολιτικές του αρμοδιότητες²⁵.

Οι Έλληνες, επομένως, ήσαν ανένδοτοι. Υπεραμύνονταν της παραμονής του Πατριαρχείου στην έδρα του, διότι εκπροσωπούσε έναν θεσμό, ο οποίος διατηρείτο επί 1.500 και πλέον χρόνια, ήταν ένας «[α]ιώνόβιος πανορθόδοξος θεσμός, ανώτατη αρχή όλων των ορθοδόξων του κόσμου» και τυχόν απομάκρυνσή του θα έπληττε τον ορθόδοξο κόσμο της χριστιανισμένης από τη στιγμή, που θεωρείτο ο πνευματικός ταγός του. Δεν ήταν δυνατόν, άλλωστε, οι Έλληνες της Πόλης να μείνουν δίχως τη στήριξη του Πατριαρχείου και δήλωσαν πως θα δέχονταν μόνο την κατάργηση των πολιτικών αρμοδιοτήτων του²⁶.

Αυτή, εξάλλου, ήταν και η παρέμβαση, στην οποία είχαν προβεί οι Γάλλοι αντιπρόσωποι, όπως προειπώθηκε. Ταυτοχρόνως, σχεδόν, ο Μοντάνια, προέτρεψε τους Έλληνες και Τούρκους αντιπροσώπους να σκεφθούν σοβαρά πως τα δύο αυτά ζητήματα, της ανταλλαγής των πληθυσμών

και της παραμονής ή όχι του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Πόλη, ήσαν άρρηκτα συνδεδεμένα και έπρεπε να βρουν μια κοινή συνισταμένη συνεννόησης, δεδομένου πως, σε διαφορετική περίπτωση, θα ανατρεπόταν το έως τότε επιτευχθέν έργο της Επιτροπής. Ως αποτέλεσμα, θα συνεχιζόταν η ταλαιπωρία όσων αφορούσαν οι εκκρεμότητες, που θα ρυθμιζόνταν.

Έτσι, ο Μοντάνια, παρέπεμψε το ζήτημα στην Εδαφική και Στρατιωτική Επιτροπή, επισημαίνοντας πως στην Υποεπιτροπή είχαν ήδη συνταχθεί όροι, σχετικά με την ανταλλαγή των ελληνοτουρκικών πληθυσμών. Αυτοί, όμως, δεν μπορούσαν να εφαρμοσθούν και κατέληγε πως θα έπρεπε, δίχως καθυστέρηση, να αρθεί το εμπόδιο, το ζήτημα του Πατριαρχείου, «που μας αποτρέπει από το να βάλουμε ένα τέλος στην τόσο μεγάλη δυστυχία, ταλαιπωρία και αβεβαιότητα στη ζωή ολόκληρων πληθυσμών»²⁷.

Η υποεπιτροπή, αντικείμενο της οποίας ήταν το συγκεκριμένο θέμα, καθώς και εκείνο της ανταλλαγής των αιχμαλώτων πολέμου, οδηγήθηκε, στις 10 Ιανουαρίου 1923 σε μια κοινή πρόταση. Ήταν η ημέρα κατά την οποία ο Ισμέτ δέχθηκε να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ζήτημα, που θεωρείτο το σοβαρότερο πρόσκομμα για τη διευθέτηση του ζητήματος της ανταλλαγής των πληθυσμών²⁸.

Η υπαναχώρηση του Τούρκου αντιπροσώπου στο ζήτημα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ήταν μάλλον ένας «διπλωματικός ελιγμός». Ο Ριζά Νουρ,

υπαρχηγός της τουρκικής αντιπροσωπείας στη Λωζάννη, υποστηρίζει στα απομνημονεύματά του πως το αίτημα των Τούρκων για απομάκρυνση του Πατριαρχείου από την Πόλη, δεν ήταν παρά ένα τέχνασμα για να φανούν «ως δήθεν διαλλακτικοί».

Ωστόσο, οι Έλληνες αρκέστηκαν μόνο στην προφορική υπόσχεση για την παραμονή του Πατριαρχείου. Μάλιστα, αυτή δεν συμπεριελήφθη ούτε στη διμερή Σύμβαση περί Υποχρεωτικής Ανταλλαγής των Ελληνικών και Τουρκικών Πληθυσμών, της 30^{ης} Ιανουαρίου 1923, ούτε στο κείμενο της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης, της 24^{ης} Ιουλίου 1923, όπου προσαρτήθηκε και η Σύμβαση. Η μόνη αναφορά της δήλωσης του Τούρκου εκπροσώπου καταγράφεται στα πρακτικά της 28^{ης} Δεκεμβρίου/10^{ης} Ιανουαρίου 1923²⁹.

Ας σημειωθεί πως την ίδια μέρα, στις 30 Ιανουαρίου 1923, υπογράφηκε και η VII. Ελληνοτουρκική Συμφωνία περί Αποδόσεως των Πολιτικών Κρατουμένων και Ανταλλαγής των Αιχμαλώτων Πολέμου, η οποία προσαρτήθηκε και αυτή στη Συνθήκη Ειρήνης και όριζε στο ακροτελεύτιο άρθρο της, το άρθρο 7, πως «Η παρούσα Συμφωνία άρξεται αμέσως ισχύουσας»³⁰.

Την επομένη της υπογραφής της Σύμβασης για την ανταλλαγή των πληθυσμών, στις 31 Ιανουαρίου, η παρισινή *Le Temps* δημοσίευε πληροφορίες, σχετικές με τα όσα είχε αναφέρει ο Μοντάνια, ο οποίος είχε διεξάγει, ως

πρόεδρος, με επιτυχία τις εργασίες της υποεπιτροπής, της αρμόδιας για την ανταλλαγή των πληθυσμών Ελλάδας και Τουρκίας· είχε ζητήσει από τις αντιπροσωπείες των δύο άμεσα ενδιαφερομένων μερών «να φροντίσουν ώστε το πνεύμα υπό το οποίο [...], έγιναν αντικείμενο επεξεργασίας αυτές οι δύο συμβάσεις [της ανταλλαγής των πληθυσμών και της ανταλλαγής των πολιτικών ομήρων και των αιχμαλώτων πολέμου], πρέπει να τηρηθεί αυστηρώς στο μέλλον». Εξέφραζε, στη συνέχεια, την ελπίδα πως «οι ανταλλαγείς υπογραφές αυτού του πρωϊνού θα είναι το προοίμιο μιας γρήγορης τακτοποίησης της ειρήνης στην Ανατολή».

Επίσης, αξιοπρόσεκτη είναι και η αναφορά στο ότι «η εφαρμογή της σύμβασης ανταλλαγής θα μένει εξαρτημένη από την υπογραφή της γενικής ειρήνης»³¹. Με άλλα λόγια, αν οι συσχεπόμενοι στη Συνδιάσκεψη της Λωζάννης δεν κατέληγαν σε οριστική συνθήκη ειρήνης και οι διαβουλεύσεις οδηγούνταν σε αποτυχία, η Σύμβαση για την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών Ελλάδας-Τουρκίας, θα παρέμενε γράμμα κενό.

Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί πως η Σύμβαση για την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών Ελλάδας-Τουρκίας της 30^{ης} Ιανουαρίου 1923 ετέθη σε ισχύ λίγες μέρες μετά την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης, της 24^{ης} Ιουλίου 1923,

29. Συρίγος - Κλάψης, τ. Β', ό. π., σ. 60-61. Υπουργείο Εξωτερικών, VI. Σύμβασις περί ανταλλαγής των Ελληνικών και Τουρκικών πληθυσμών και Πρωτόκολλον, υπογραφέντα τη 30 Ιανουαρίου 1923, στο: Πράξεις υπογραφείσαι εν Λωζάννη τη 30 Ιανουαρίου και τη 24 Ιουλίου 1923, Εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου 1923, σ. 65-69. Για το κείμενο της Συνθήκης Ειρήνης, βλ. και στο: Γεώργιος Γεωργιάδης, Χρίστος Κ. Κυριακίδης, Χαράλαμπος Γ. Χαράλαμπος (επιμ.), *Λωζάννη 1923. Διαχρονικές προσεγγίσεις και εκτιμήσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 2017, σ. 235-306.

30. Υπουργείο Εξωτερικών, VII. Ελληνοτουρκική Συμφωνία περί Αποδόσεως των Πολιτικών Κρατουμένων και Ανταλλαγής των Αιχμαλώτων Πολέμου, στο: Πράξεις υπογραφείσαι εν Λωζάννη, ό. π., σ. 70-71.

31. *Le Temps*, 31 janvier 1923, No 22457, p. 6.

24. ΑΥΕ, 1919-1940, ό. π., έγγραφο 165, σελ. 268.

25. Καμούζης, ό. π., σ. 154-158.

26. Στο ίδιο. Συρίγος - Κλάψης, ό. π., σ. 50-81. Ρούκουνας, ό. π., σ. 370.

27. Καμούζης, ό. π., σ. 152-156.

28. Γιάννης Ν. Γιαννιόπουλος, «Η ευγενής μας τύφλωση...» *Εξωτερική Πολιτική και "Εθνικά Θέματα"* από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 1999, σ. 308-309, υποσ. 15.

όταν η τελευταία αυτή Συνθήκη επικυρώθηκε από την ΚτΕ, τον Αύγουστο του 1923. Η Συνθήκη Ειρήνης συνιστά, έως σήμερα, το κύριο ορόσημο των ελληνοτουρκικών σχέσεων³².

Χρήζει δε επισήμανσης το γεγονός πως, ενώ η Σύμβαση περί ανταλλαγής ήταν διμερής, με την ενσωμάτωσή της στην Ειρηνευτική Συνθήκη, κατέστη πολυμερής, αν αναλογιστούμε πως αυτή η τελευταία υπογράφηκε από όλα τα κράτη, που συμμετείχαν στις ειρηνευτικές διαβουλεύσεις της Συνδιάσκεψης της Λωζάννης³³.

Την τραγική, ανθρώπινη διάσταση του προβλήματος, που προσπάθησε να ρυθμίσει η Σύμβαση της Λωζάννης, περιγράφει ο Νίκος Καζαντζάκης στην *Αναφορά στον Γκρέκο*. Ανατρέχοντας, μάλιστα, σ' ένα απόσπασμα από το βιβλίο του, όπου περιγράφει την κατάσταση, που επικρατούσε στο Καρς, όταν ο ίδιος έφτασε εκεί, το 1919, ως απεσταλμένος της κυβέρνησης και επικεφαλής της Γενικής Διεύθυνσης του Υπουργείου Κοινω-

νικής Πρόνοιας με την ειδική εντολή να μεταβεί στον Καύκασο, όπου κινδύνευαν περισσότεροι από εκατό χιλιάδες Έλληνες, διαπιστώνουμε την αδήριτη αναγκαιότητα, που υπήρχε για το ελληνικό κράτος να παρέμβει δραστικά, ώστε να βοηθήσει τους ελληνικούς πληθυσμούς του Πόντου για να γλιτώσουν από τις βιαιοπραγίες των Τούρκων και των Σοβιετικών, μεταφέροντας τους στο πατρίο έδαφος. Εκεί εκδιπλώνεται η μεταφορά των προσφύγων προς την Ελλάδα, σε πρότερους καιρούς, πριν από τον Σεπτέμβριο του 1922: «Το βαπόρι ήταν γεμάτο ψυχές, που ξεριζώθηκαν από τα χώματά τους και πήγαινα να τις μεταφυτέψω στην Ελλάδα. [...]. Η Μαύρη Θάλασσα κυμάτιζε ελαφριά, σκούρα λουλακιά, και μύριζε σαν καρπούζι· ξερβά μας τ' ακρόγιαλο και τα βουνά του Πόντου, μια φορά κι' έναν καιρό δικά μας, δεξά αστραφτερό, απέραντο το πέλαγο. Ο Καύκασος είχε σβήσει μέσα στο φως, μα οι γέροι, με τη ράχη γυρισμένη, κάθονταν στην

πρύμνα και δεν μπορούσαν να ξεκολλήσουν τα μάτια τους από το αγαπημένο ουρανοθάλασσο· ο Καύκασος είχε καθεί, φάντασμα και σκόρπισε, μα απόμεινε ασάλευτος, αβασίλευτος βαθιά στις λαμπυρήθες των ματιών τους. Δύσκολο, δύσκολο πολύ η ψυχή να ξεκολλήσει από την πατρίδα· βουνά, θάλασσες, αγαπημένοι άνθρωποι, φτωχό αγαπημένο σπιτάκι, ένα χταπόδι είναι η ψυχή κι όλα ετούτα απλοκαμολί της». Και πιο κάτω: «Τί αβάσταχτο πόνο κουβαλούσε το βαπόρι ετούτο και τον πήγαινε στην Ελλάδα!»³⁴.

32. Giorgos Kritikos, (1999), Αιτία της υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών συνέπεια του Ελληνοτουρκικού Πολέμου: (1922-1923), *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 13, 209-224, π. 210-211. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.147>. Τελευταία πρόσβαση 10 Σεπτεμβρίου 2023. Βλ. και την παραπομπή του στο: League of Nations, *Treaty Series*, vol. XXVIII, 1925, number 1, 2, 3 and 4, no 807, p.12-82. Βλ. και: Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1900-1945*, Αθήνα, Εστία, 1992, σ. 169-175. Για την επίδραση της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης στο καινούργιο κεφάλαιο, που αφορούσε στο σύστημα ασφάλειας της Ελλάδας, βλ. Γιώργος Σπέντζος, *Το Ζήτημα Ασφάλειας της Ελλάδος 1923-1926*, Χανιά, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», 2020, σ. 36-52.

33. Το άρθρο 143 της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης όριζε πως αυτή όφειλε να επικυρωθεί «ως οίον τε τάχιον»· διευκρινίζεται, στο ίδιο άρθρο, και ο τρόπος με τον οποίο θα επερχόταν η επικύρωση των συμβατικών κειμένων, που περιλαμβάνονταν στη Συνθήκη Ειρήνης. Για το άρθρο, βλ. Γεωργής, κ. α., *Λωζάννη 1923*, ό. π., σ. 305-306. Ας αναφερθεί πως στις 25 Αυγούστου 1923 η Επαναστατική κυβέρνηση εξέδιδε το υπ' αριθ. 238/ΦΕΚ Νομοθετικό Διάταγμα περί κυρώσεως της εν Λωζάννη συνομολογηθείσης Συνθήκης περί Ειρήνης, στο άρθρο 2 του οποίου διαλαμβάνονταν τα ακόλουθα: «Εις την παρά το Υπουργείον των Εξωτερικών λειτουργούσαν Ανωτάτην Επιτροπὴν ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν Συνθηκῶν, ἀνατίθεται ἡ μέριμνα περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀνωτέρω Συνθήκης μετὰ τῶν Συναφῶν Πρωτοκόλλων, Δηλώσεων καὶ Συμβάσεων πλὴν τῆς περὶ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν Συμβάσεως πρὸς μελέτην καὶ ἐφαρμογὴν τῆς ὁποίας θέλει συσταθῇ Εἰδικὴ Επιτροπὴ διὰ Βασιλικῷ Διατάγματος [...]». Γενικό Επιτελείο Εθνικής Ἀμυνας, <https://geetha.mil.gr>> 2019/10.

34. Νίκος Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο* - Μέρος Β', Αθήνα, Εκδόσεις Καζαντζάκη, 2020, σ. 430-433. Ειδική έκδοση για την εφημερίδα *Παραπολιτικά*. Βλ. επίσης, Κυριάκος Λυκουρίνος, Η «έξοδος» των Ελλήνων της περιοχής του Καρς και ο Νίκος Καζαντζάκης, από *“Μνήμη”* του Συλλόγου Μικρασιατών Ν. Καβάλας, φ. 6, Μάιος 2011, σ. 6-7, υπό τον γενικό τίτλο *“Πριν 90 χρόνια-Οι πρόσφυγες του Καρς”*.

Η διαχείριση από πλευράς Ελλάδος των αναγκαστικά εγκαταλειφθεισών περιουσιών των Ελλήνων της Ανατολής και οι συνέπειες της Σύμβασης της Άγκυρας

Θοδωρής Γεωργιάδης

Ms Οικονομολόγος, Ερευνητής Οικονομικής Ιστορίας

Η παρούσα μελέτη προσπαθεί να προσεγγίσει αφενός τις οικονομικές διαστάσεις της ανταλλαγής στις επιμέρους ομάδες που επλήγησαν και αφετέρου το πώς οι ατέλειες της αρχικής σύμβασης ανταλλαγής οδήγησαν ουσιαστικά στην ακύρωση των οικονομικών απαιτήσεων αυτών των ατόμων, με την επισφράγιση της Σύμβασης της Άγκυρας της 10.6.1930.

Στις 20.11.1922 ξεκινάει η συνδιάσκεψη της Λοζάνης, επί όλων των θεμάτων που αφορούσαν μια επιδιωκόμενη Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ των Συμμάχων και άλλων χωρών και της Τουρκίας αφετέρου.¹ Οι συνεχιζόμενες διαταγές εκκένωσης των χριστιανικών πληθυσμών της Τουρκίας, καταλήγουν στη de facto βίαιη εκδίωξη 1.000.000 περίπου ατόμων, χωρίς να διαφαίνεται περίπτωση επαναπατρισμού τους. Τα δεδομένα αυτά οδηγούν στην κατά προτεραιότητα σύναψη στις 30.1.1923 της Σύμβασης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας περί υποχρεωτικής ανταλλαγής Ελληνικών & Τουρκικών πληθυσμών.² Μερικές διατάξεις της Σύμβασης, που μας ενδιαφέρουν εν προκειμένω³:

1. Pentzopoulos Dimitri, *The Balkan Exchange of Minorities and its Impact on Greece*, Mouton, Paris, The Hague, 1962, σελ. 51
2. Ladas Stephen, *The Exchange of Minorities, Bulgaria, Greece and Turkey*, The Macmillan Co., New York, 1932, σελ. 338-344.
3. Υπουργείον επί των Εξωτερικών, *Πράξεις Υπογραφείσαι εν Λωζάννη τη 30 Ιανουαρίου και τη 24 Ιουλίου 1923*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι, 1923.

Εισήγηση στις 18^{ες} Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου, (20-22 Οκτωβρίου 2023)

Προσεγγίζοντας ζητήματα από το «χθες» των «Επετείων»

Από 1.5.1923 καθίσταται υποχρεωτική η ανταλλαγή Τούρκων υπηκόων ελληνικού ορθοδόξου θρησκειύματος, εγκαταστημένων σε τουρκικά εδάφη και Ελλήνων υπηκόων μουσουλμανικού θρησκειύματος, εγκαταστημένων σε ελληνικά εδάφη. Εξαιρούνται: α) οι Έλληνες κάτοικοι Κωνσταντινουπόλεως εγκαταστημένοι προ της 30.10.1918 και β) οι Μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης. Οι Έλληνες και οι Μουσουλμάνοι που εγκατάλειψαν ήδη από 18.10.1912 τη χώρα κατοικίας τους περιλαμβάνονται στην ανταλλαγή. Οι μετανάστες αποκτούν την ιθαγένεια της χώρας άφιξής τους και για όσους είχαν ήδη αναχωρήσει από 30.1.1923.

Τα δικαιώματα ιδιοκτησίας των μεταναστών – προβλεπόταν ότι **δεν θα θιγούν**, ως συνέπεια της ανταλλαγής. Η ακίνητη και η κινητή περιουσία, που ανήκε στους μετανάστες ή ιδρύματα, θα εκτιμάτο από την προβλεπόμενη Μικτή Επιτροπή. Οι ήδη απαλλοτριωμένες περιουσίες θα επανεκτιμώντο από την Επιτροπή και το εκτιμηθέν ποσό θα αποδινόταν στους δικαιούχους σε χρέωση της κυβέρνησης που τις απαλλοτρίωσε.

Η Επιτροπή θα παράδινε στον κάθε ιδιοκτήτη μια δήλωση (σωστότερα βεβαίωση), που θα ανάγραφε το ποσό που του οφειλόταν από τη στέρηση της περιουσίας του, η οποία περιουσία θα παράμενε υπό τη διαχείριση της Κυβέρνησης στο έδαφος της οποίας αυτή βρισκόταν. Ο κάθε δικαιούχος θα δικαιούτο κατ' αρχήν να λάβει από τη χώρα, όπου εγκαταστάθηκε, και για τα ποσά που του οφείλονταν, περιουσία ίσης αξίας και της ίδιας φύσης με αυτήν που εγκατάλειψε. Τα οφειλόμενα ποσά με βάση τις εν λόγω δηλώ-

σεις θα αποτελούσαν οφειλή της μιας Κυβέρνησης προς την άλλη.

Με τη μονομερή δήλωση της Ελλάδας (παράρτημα με αριθμό ΙΧ της Συνθήκης Ειρήνης 24.7.1923): και για όσους Μουσουλμάνους αναχώρησαν πριν τις 18.10.1912 ή δεν κατοικούσαν στην Ελλάδα η περιουσία τους μπορούσε να απαλλοτριωθεί από τη Μικτή Επιτροπή, υπό τον όρο όμως της αμοιβαιότητας υπέρ των παρόμοιων Ελλήνων ιδιοκτητών στην Τουρκία.

Για τη διαχείριση της όλης υπόθεσης στην Ελλάδα⁴ συστάθηκε το Μάιο 1924 στο Υπουργείο Γεωργίας η Γενική Διεύθυνση Ανταλλαγής Πληθυσμών με στόχο, μεταξύ άλλων, τη συγκέντρωση των δηλώσεων των προσφύγων για αποστολή τους στη Μικτή Επιτροπή.

Τον Ιούλιο 1924 σε κάθε οικονομική εφορία των νέων χωρών συστάθηκαν τα Γραφεία Ανταλλαγής Πληθυσμών, με αρμοδιότητα, μεταξύ άλλων, τη σύνταξη και παραλαβή δηλώσεων των εγκαταλειφθεισών περιουσιών των ανταλλάξιμων ομογενών, τη διαχείριση των μουσουλμανικών κτημάτων κ.λπ. Ειδικά στη Θεσσαλονίκη Κεντρικό Γραφείο Ανταλλαγής. Όπου δεν υπήρχαν γραφεία, αρμόδιοι ήταν οι νομάρχες και για το εξωτερικό οι Πρόξενοι.

Η πορεία των αποζημιώσεων

α) Ανταλλάξιμοι της σύμβασης ανταλλαγής 30.1.1923

Μετά από συγκεκριμένες αποφάσεις της Μικτής Επιτροπής και την απόλυτη κωλυσισεργία των αρμόδιων υποεπιτροπών της και τη διαφαινόμενη

4. Νομ. Δ/γμα 2.5.1924 (ΦΕΚ Α' 98/3.5.1924), Δ/γμα 7.6.1924 (ΦΕΚ Α' 133/13.6.1924), Ν. 3120/1924 (ΦΕΚ Α' 174/30.7.1924)

μακρόχρονη διαδικασία υπολογισμού των αποζημιώσεων, τόσο το ελληνικό,⁵ όσο και το τουρκικό⁶ κράτος, οδηγήθηκαν στην απόφαση να χορηγήσουν προκαταβολές, μετά από προσωρινή διοικητική εξακρίβωση και εκτίμηση της εγκαταλειφθείσας περιουσίας κάθε πρόσφυγα, που θα γινόταν από ειδικές εκτιμητικές επιτροπές.

Στην Ελλάδα είχαμε το Ψήφισμα της 3.4.1925 της Εθνοσυνέλευσης (ΦΕΚ Α' 95/15.4.1925), που όριζε ότι μέχρι την αποπληρωμή της αξίας της εγκαταλειφθείσας περιουσίας τους, θα εξακριβωνόταν και θα εκτιμάτο προσωρινά, από επιτροπές που θα συστήνονταν με αυτό το ψήφισμα και τη διαγραφόμενη διαδικασία. Η εκτίμηση θα γινόταν σε Χρυσές Λίρες Τουρκίας (ΧΛΤ). Ως προθεσμία υποβολής δηλώσεων ορίστηκε (κατά παράταση) η 31.10.1925 για κατοίκους Ελλάδας και η 31.12.1925 για κατοίκους εξωτερικού. Συστάθηκαν αρχικά 1114 κοινοτικές εκτιμητικές επιτροπές που το έργο τους συνέχισαν άλλες συγκεντρωτικές ή ειδικές επιτροπές, και που το τεράστιο προϊόν του έργου τους (3556 τόμους) που φυλάσσεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους ψηφιοποίησε εθελοντική ομάδα της Οικουμενικής Ομοσπονδίας Κωνσταντινουπολιτών και συνεχίζει με τη μεταγραφή των ευρετηρίων σε ψηφιακούς πίνακες. Εξαιρούνταν προσωρινής αποζημίωσης:⁷

α) Οι Έλληνες υπήκοοι εγκαταστημένοι στην Οθωμανική αυτοκρατορία εκτός Κωνσταντινούπολης.

β) Οι πρώην Τούρκοι υπήκοοι, πρό-

σφυγες στην Ελλάδα, που ήταν είτε Έλληνες άλλου από το Ορθόδοξο δόγμα (καθολικοί, προτεστάντες κ.λπ.), είτε αλλοεθνείς (Αρμένιοι, Ασσύριοι, Εβραίοι, ακόμη και μουσουλμάνοι Τσερκέζοι, Κούρδοι κ.λπ.).

γ) Οι Έλληνες κάτοικοι εγκαταστημένοι στην Κωνσταντινούπολη προ της 30.10.1918, που λόγω του φόβου και πανικού κατέφυγαν ιδίως το β' εξάμηνο του 2022 στην Ελλάδα, ειδικά χωρίς διαβατήρια της Τουρκικής Δημοκρατίας (η οποία ιδρύθηκε την 1.11.1922!) και δεν τους επιτρεπόταν η επάνοδος.⁸

δ) Έμμεσα αποκλείονταν και όσοι βρίσκονταν, διαφεύγοντας από Τουρκία, σε περιοχές εκτός Ελλάδας, χωρίς ελληνικά προξενία (ειδικά μετά την κατάργησή τους στη Νότια Ρωσία και Καύκασο της Σοβιετικής Ένωσης) ή όσοι έρχονταν μετά τις 31.12.1925 στην Ελλάδα.

ε) Όσων η ανταλλαξιμότητα κρίθηκε μετά την 31.12.1925, αιχμάλωτοι που επέστρεψαν καθυστερημένα, καθώς και όσοι για λόγους ανωτέρας βίας (ασθένεια, ανηλικιότητα, φυλάκιση, ανικανότητα, έλλειψη πληροφόρησης κ.λπ.) δεν υπέβαλαν εμπρόθεσμες δηλώσεις.

Αλλά η αποζημίωση, ως προκαταβολή, δεν θα δινόταν στο ακέραιο της εκτίμησης.

1^η περικοπή

Ως «πρώτη προκαταβολή» αποφασίστηκε με το παραπάνω Ψήφισμα να δοθεί στους ανταλλάξιμους, ποσοστό

της αξίας περιουσίας τους, επί της αξίας, που θα καθοριζόταν προσωρινά από τις εκτιμητικές επιτροπές, ως εξής:

Για περιουσίες αξίας μέχρι 400 ΧΛΤ	25%
Για περιουσίες αξίας μέχρι 1000 ΧΛΤ	20%, για το άνω των 400 ΧΛΤ
Για περιουσίες αξίας μέχρι 2000 ΧΛΤ	15%, για το άνω των 1000 ΧΛΤ
Για περιουσίες αξίας μέχρι 5000 ΧΛΤ	10%, για το άνω των 2000 ΧΛΤ
Για περιουσίες αξίας άνω των 5000 ΧΛΤ	5%, για το άνω των 5000 ΧΛΤ, με ανώτατο όριο προκαταβολής 2000 ΧΛΤ

Συγκεντρώθηκαν συνολικά 353.381 εμπρόθεσμες δηλώσεις.⁹ (450.000 στάλθηκαν τελικά στη Μικτή Επιτροπή, όπου δεν υφίσταντο οι παραπάνω προθεσμίες).¹⁰ Εδώ πρέπει να σημειωθεί το ποσοστό περικοπών από τις εκτιμήσεις των επιτροπών σε σχέση με τα αιτηθέντα ποσά ξεπερνάει κατά μέσο όρο το 50%, ενώ οι απορριφθείσες αιτήσεις είναι συνολικά περισσότερες από 15%.

2^η περικοπή. Προσωρινή αναστολή

Και ενώ οι Εκτιμητικές Επιτροπές υπό τη διαρκή επίβλεψη της Διεύθυνσης Ανταλλαγής και των οργάνων ελέγχου της, προχώρησαν στο έργο της εκτίμησής τους, το Υπουργείο Γεωργίας θεώρησε ότι κάποιες επιτροπές

υπερεκτίμησαν τις αξίες των περιουσιών. Έτσι εξέδωσε τον τόμο των «προσωρινών αναστολών».¹¹ Ο τόμος έχει πίνακες περικοπών κατά περιοχή προέλευσης, χωριστά για την ακίνητη και χωριστά για την κινητή περιουσία, συχνά κλιμακωτά, που ανέρχονταν από 0% μέχρι και 85%. Και ο τόμος έχει ολόκληρο δεύτερο μέρος με προσωποποιημένες περικοπές (στη δήλωση του Α περικοπή %). Μέσος όρος «προσωρινών αναστολών» χωρίς τις προσωποποιημένες: 23,7%.

3^η περικοπή. Οριζόντια 25% + 1-1,5%

Μη επαρκώντας τα προς διάθεση κονδύλια αποφασίστηκε εκ των υστέρων τότε μια 3η οριζόντια περικοπή (παρακράτηση) 25% του προς διάθεση ποσού.¹² Επιπλέον περικοπή 1-1,5% υπέρ Εθνικής Τράπεζας.¹³

Με βάση συγκεντρωτικούς πίνακες που δημιουργήθηκαν, τελικά το πράγματι εισπρακτέο ποσό από τους δικαιούχους ήταν κατά μέσο όρο το 11,4% του εκτιμηθέντος (όχι του αιτηθέντος) από τις επιτροπές ποσού!¹⁴ Και αυτό για όσους πρόλαβαν να κάνουν εμπρόθεσμες δηλώσεις.

4^η περικοπή. Αλλά τα εισέπραξαν αυτά τα χρήματα;

Κατά κανόνα η Εθνική Τράπεζα διέθετε στους δικαιούχους το 20% σε

9. Πρωτονοτάριος Αθανάσιος, ό.π., σελ. 107

10. Avis Consultatif sur la Question de la Liquidation des Biens des Excheangables (Γνώμη ουδέτερων μελών Μικτής Ελληνοτουρκικής Επιτροπής) 12.6.1930 (imprimerie Guzel Iche, Istanbul, 1930), σελ. 36.

11. Υπουργείον Γεωργίας. Διεύθυνσις Ανταλλαγής. Ευρετήριον των Ισχυουσών Περικοπών διά πάσας τας Κοινοτήτας της Ανταλλαγής, Αθήναι 1927

12. Τσουδερός Ε.Ι., Η Αποζημίωσις των Ανταλλαξίμων, Αθήναι, 1927, σελ. 91-92

13. Πρωτονοτάριος, ό.π., σελ. 144.

14. Πρωτονοτάριος, ό.π., σελ. 132, μετά την αφαίρεση και της περικοπής υπέρ Εθνικής Τράπεζας.

5. Πρωτονοτάριος Αθανάσιος, *Το Προσφυγικόν Πρόβλημα από Ιστορικής, Νομικής και Κρατικής Απόψεως*, τύποις Πυρσού, Αθήναι, 1929, σελ. 106-108,

6. Yildirim Onur, *Diplomacy and Displacement. Reconsidering the Turco-Greek Exchange of Populations, 1922-1934*, σελ. 120

7. Όπως προκύπτει από το συνδυασμό της Σύμβασης Ανταλλαγής 30.1.1923 και του Ψηφίσματος 3.4.1925

8. Ladas Stephen, ό.π., σελ 411-413.

μετρητά (δραχμές) και το υπόλοιπο σε ομολογίες.¹⁵ Σε περιόδους έντονου πληθωρισμού και υποτίμησης της δραχμής αντιλαμβανόμαστε την απομείωση του κεφαλαίου των ομολογιών κάθε μετανάστη. Εναλλακτικά μπορούσε κάποιος να πουλήσει τις ομολογίες του, σε σαφώς μικρότερη τιμή από την ονομαστική.

β) Έλληνες υπήκοοι με περιουσίες στην Τουρκία εκτός Κωνσταντινούπολης, ανεξάρτητα πότε εγκατάλειψαν την Τουρκία ή αν δεν διέμεναν εκεί.

Για αυτούς υπήρχε η πρόβλεψη του άρθρου 65 της Συνθήκης Ειρήνης, που πρόβλεπε ότι οι περιουσίες τους θα τους αποδίδονταν (υποτίθεται) αμέσως, στην κατάσταση που βρίσκονταν. Αν όμως είχαν εκκαθαριστεί (π.χ. εκποιηθεί), σύμφωνα με το άρθρο 66, θα αποδιδόταν στον ιδιοκτήτη το προϊόν της εκκαθάρισης. Με τη Σύμβαση των Αθηνών της 1.12.1926 οι δύο κυβερνήσεις προβλεπόταν ότι θα αγόραζαν τις κατελημμένες στη χώρα τους ιδιοκτησίες, αποζημιώνοντας τους ιδιοκτήτες τους.¹⁶ Η Σύμβαση πρόβλεπε ότι η εκτίμηση των περιουσιών, που θα αποκτούσαν τα δύο κράτη, θα γινόταν από μικτές επιτροπές εκτίμησης, που θα δημιουργούσε η Μικτή Επιτροπή, και ότι θα γινόταν αντισταθμιστική αποζημίωση μεταξύ των χρεών των δύο κρατών, λόγω της απόκτησης αυτών των περιουσιών. Έτσι και η κατηγορία αυτή δικαιούχων κλήθηκε να υποβάλλει δηλώσεις εντός τριμήνου το 1927,¹⁷ για να κρι-

θούν από ειδική εκτιμητική επιτροπή. Για το 30% της αξίας των εκτιμήσεων, όχι όμως συνολικής αξίας μεγαλύτερης των 240 εκατ. δρχ. συνάφθηκε δάνειο με την Εθνική Τράπεζα, οι ομολογίες όμως παραμείναν υπό παρακαταθήκη στην Εθνική Τράπεζα και απλά δόθηκαν συνολικά προς όλους 60 εκατ. δρχ., μέχρις ολοκλήρωσης της αντισταθμιστικής αποζημίωσης μεταξύ των δύο χωρών.¹⁸

Η Μικτή Επιτροπή

Από εκεί και πέρα η Μικτή Επιτροπή έπαψε να ασχολείται με το μείζον έργο της εκτίμησης των περιουσιών των ανταλλάξιμων και ξεκίνησε τις προπαρασκευαστικές εργασίες εκτίμησης των περιουσιών των μη ανταλλάξιμων (ιδιοκτησιών υπηκόων της άλλης χώρας).¹⁹

Διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο χωρών

Διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο Κυβερνήσεων ξεκίνησαν από τον Απρίλιο 1928 με πολλές διακοπές και συγκρούσεις. Το Νοέμβριο του 1929, με παρέμβαση της Ιταλίας, ξεκινάει επαναδιαπραγματεύσεις,²⁰ που καταλήγουν στην:

Ελληνοτουρκική σύμβαση της Άγκυρας της 10.6.1930

με τις εξής αποφάσεις (**εστιαζόμενοι εδώ περισσότερο στους Έλληνες δικαιούχους**):²¹

α) Περιουσίες των ανταλλάξιμων προσώπων

Τα δυο πρώτα άρθρα πρόβλεπαν ότι η ακίνητη και κινητή περιουσία, που άφησαν Μουσουλμάνοι και Ελληνορθόδοξοι ανταλλάξιμοι στην Ελλάδα και την Τουρκία, θα έπρεπε να μεταβιβαστεί κατά πλήρη κυριότητα στην ελληνική και τουρκική κυβέρνηση αντίστοιχα.

Προκειμένου να διατηρηθεί μια ορισμένη κατ' επίφαση συμμόρφωση με την αρχική Σύμβαση της 30.1.1923, ορίστηκε ότι τα ουδέτερα μέλη της Μικτής Επιτροπής θα έπρεπε εκφέρουν αμέσως τη γνώμη τους για την επίλυση του ζητήματος της εκκαθάρισης των περιουσιών των ανταλλάξιμων προσώπων.

Η προειλημμένη γνώμη των ουδέτερων μελών της Μικτής Επιτροπής διατυπώθηκε μέσα σε δύο μέρες!!!, στις 12 Ιουνίου 1930. Μετά από μια σύντομη ιστορική εισαγωγή και μια ανάλυση των διατάξεων της Σύμβασης της Λοζάνης, η γνώμη ανέφερε τις αιτιάσεις (όπως και ότι το κόστος επαλήθευσης και εκτίμησης των περιουσιών υπολογιζόταν κατά προσέγγιση σε £ 2.000.000) και κατάληγε στο συμπέρασμα ότι δεν μπορούσαν να συμβουλευθούν τις δύο κυβερνήσεις να προχωρήσουν στην εκτίμηση των περιουσιών, όπως πρόβλεπε η Σύμβαση της Λοζάνης.

.... και έτσι απλά με την Ελληνοτουρκική Συμφωνία της Άγκυρας της 10.6.1930 οι ανταπαιτήσεις των δύο Κυβερνήσεων, αναφορικά με την περιουσία των ανταλλάξιμων προσφύγων εξισώθηκαν!!

Και στο σημείο αναφέρουμε την αγωγή του Βενιζέλου, που στις διακη-

ρύξεις του και με τους μακροσκελείς λόγους του στη Βουλή,²² ζητούσε τη συγκατάθεση όλου του ελληνικού κοινοβουλίου στο ζήτημα πως με τη Συμφωνία της 10.6.1930, αναιρείτο η υποχρέωση των κυβερνήσεων για πλήρη αποζημίωση των προσφύγων.

Τονίζω ότι έχω αποφασίσει να επιμείνω εις την κύρωση της συμφωνίας υπό των νομοθετικών σωμάτων. Εκείνο το οποίο ζηρώ με ενδιαφέρει και θα επεθύμουν αμέσως να διευκρινίσω είναι εάν πολιτικόν τι κόμμα υιοθετή την άποψιν ότι η δοθείσα λύσις δημιουργεί δια το ελληνικόν δημόσιον την υποχρέωσιν αποζημίωσης των ανταλλάξιμων προσφύγων μετά τον γενόμενον συμψηφισμόν. Διότι η κυβέρνησις πιστεύει, αντιθέτως, ότι ουδεμία τοιαύτη υποχρέωσις προκύπτει και ότι ουδέν απολύτως δικαίωμα γεννάται υπέρ των προσφύγων. Η δοθείσα λύσις θέτει οριστικόν τέρμα εις το ζήτημα της περαιτέρω αποζημίωσης των ανταλλάξιμων προσφύγων.

Ο Βενιζέλος καταλάβαινε απόλυτα πως η αδυναμία της Μικτής Επιτροπής δεν ακύρωνε την πραγματικότητα της υλοποίησης της εσωτερικής εκτίμησης των περιουσιών των Ελλήνων (αφού η εκτίμηση είχε ήδη ολοκληρωθεί από τις εκτιμητικές επιτροπές του ίδιου του ελληνικού Υπουργείου Γεωργίας). Εξάλλου, με τη λογική που επιβλήθηκε καταλήγουμε... στο ότι και η «προκαταβολή», που δόθηκε, κακώς δόθηκε (επικουρία εξάλλου την αποκαλούσε ο Βενιζέλος).

Πολύ καυστικά ο καθηγητής Çağlar

22. Πρακτικά Βουλής, Περίοδος Β, Συνεδριάσεις 1929-30, τόμος Β', Συνεδριάσεις 17 και 25.7.1930.

15. Τσουδερός Ε.Ι., ό.π., σελ. 92.

16. Ν. 3372/1927 (ΦΕΚ Α' 55/4.4.1927)

17. Ν. 3389/1927 (ΦΕΚ Α' 113/9.6.1927)

18. Πρωτονοτάριος, ό.π. σελ. 155-157

19. Λαδάς, ό.π., σελ. 525-545.

20. Λαδάς, ό.π., σελ. 547-566.

21. Ν. 4793/1930 (ΦΕΚ Α' 226/3.7.1930)

Keyder χαρακτηρίζει τις ανταλλάξιμες περιουσίες ως προίκα των κυβερνήσεων και ειδικά της Τουρκίας, που ασχολήθηκε, όρο που μεταφέρει και ως τίτλο του βιβλίου της η Elīnor Morack.²³

β) Περιουσίες των δικαιούχων της ΙΧ Δήλωσης

Για τα ακίνητα των δικαιούχων αυτών, ορίστηκε ότι το κράτος στην επικράτεια του οποίου βρίσκονταν αποκτούσε πλήρη κυριότητα.

γ) Περιουσίες Ελλήνων υπηκόων στην Τουρκία

Αυτές χωρίστηκαν σε δύο κατηγορίες: α) αυτές που βρίσκονταν εκτός της ζώνης της Κωνσταντινούπολης. Εδώ τα ακίνητα αυτά περνούσαν στην πλήρη κυριότητα της τουρκικής κυβέρνησης. β) αυτές που βρίσκονταν εντός της ζώνης της Κωνσταντινούπολης που είχε εξαιρεθεί από την ανταλλαγή. Για αυτές το δικαίωμα ιδιοκτησίας αποκαθίστατο στους ιδιοκτήτες τους εντός δύο μηνών από την έναρξη ισχύος της Σύμβασης.

δ) Αναγνώριση των *établis* στην Κωνσταντινούπολη.

Για τους *établis* (= εγκαταστημένους) Έλληνες στην Κωνσταντινούπολη η Τουρκία αναγνώρισε την ιδιότητα του «εγκαταστημένου» σε όλους τους ορθόδοξους Έλληνες, που βρίσκονταν πραγματικά στη ζώνη της Κωνσταντινούπολης και είχαν εξαιρεθεί από την ανταλλαγή.

Δεν θεωρούνταν όμως ως «εγκαταστημένοι» όσοι Κωνσταντινουπολί-

τες είχαν φύγει χωρίς διαβατήριο της Τουρκικής Δημοκρατίας (που συστάθηκε την 1.11.1922). **Τα πρόσωπα αυτά στερήθηκαν το δικαίωμα επιστροφής στην Κωνσταντινούπολη** και έχασαν την αρχική τους ιθαγένεια, αποκτώντας την ελληνική. Όλη η κινητή και ακίνητη περιουσία τους, που βρισκόταν σε οποιοδήποτε μέρος της Τουρκίας μεταβιβάστηκε κατά πλήρη κυριότητα στην τουρκική κυβέρνηση.

ε) Περιουσίες των Ελλήνων που ήταν εγκαταστημένοι στην Κωνσταντινούπολη

Όσον αφορά τις περιουσίες των Ελλήνων εγκαταστημένων στην Κωνσταντινούπολη, (*établis*) η Σύμβαση έκανε διάκριση μεταξύ των περιουσιών που βρίσκονταν εντός και εκτός της ζώνης της Κωνσταντινούπολης. Όλη η κινητή και ακίνητη περιουσία των Ελλήνων *établis*, που βρισκόταν εκτός της ζώνης της Κωνσταντινούπολης, μεταβιβάστηκε κατά πλήρη κυριότητα στην τουρκική κυβέρνηση.

στ) Πληρωμές από την ελληνική κυβέρνηση

Μέσα σε ένα μήνα από την έναρξη ισχύος της Σύμβασης, η ελληνική κυβέρνηση έθεσε στη διάθεση της Μικτής Επιτροπής το ποσό £ 440.000. Η Μικτή Επιτροπή επρόκειτο να διαθέσει το ποσό αυτό ως εξής:

1.£150.000 για την αποζημίωση εγκαταστημένων στην Κωνσταντινούπολη Ελλήνων Τούρκων υπηκόων, για τα ακίνητα που βρίσκονταν εκτός της ζώνης της Κωνσταντινούπολης και μεταβιβάστηκαν στην κυριότητα της τουρκικής κυβέρνησης!!!

2. £150.000 για την αποζημίωση των εγκαταστημένων στη Δυτική Θράκη Μουσουλμάνων, Ελλήνων υπηκόων, για τις περιουσίες τους, που μεταβιβάστηκαν στην κυριότητα της ελληνικής κυβέρνησης.

3. £125.000, καταβλήθηκε στην τουρκική κυβέρνηση από τη Μικτή Επιτροπή ως αντιστάθμισμα στο συμπληρωματικό ελληνικών και τουρκικών περιουσιών **μη ανταλλάξιμων** προσώπων (εκτίμηση που ουδέποτε ολοκληρώθηκε).

4. £ 15.000, ως εγγύηση πλήρους αποζημίωσης των μουσουλμάνων ιδιοκτητών της Δυτ. Θράκης.

Περιουσίες των Ελλήνων που απουσίαζαν από την Κωνσταντινούπολη

Με το άρθρο 2 του νόμου, που κύρωσε τη Σύμβαση της Άγκυρας,²⁴ προβλέφθηκε ότι με ειδικό νόμο θα καταβληθεί αποζημίωση στους «απόντες» Κωνσταντινουπολίτες. Νόμος του 1931²⁵ πρόβλεπε ότι οι δικαιούχοι θα υποβάλαν δηλώσεις εντός 6μήνου με αποδεικτικά έγγραφα της κυριότητας και της αξίας των ακινήτων τους. Με διάταγμα του 1935²⁶ προβλέφθηκε αποζημίωση το 30% για περιουσίες μέχρι 500 ΧΛΤ, 20% για 500 - 10.000 ΧΛΤ, 8% για 10.000 - 20.000 ΧΛΤ, 4% για 20.000 - 30.000 ΧΛΤ και 3% για το υπερβάλλον. Ως τιμή ΧΛΤ ορίστηκε το ποσό των 440 δρχ., ενώ το 1935 η τιμή της ΧΛΤ ήταν 850 δρχ. Η αποθέωση στο άρθρο 2 του δ/τος. Αν ο δικαιούχος θέλει να αποζημιωθεί με μετρητά, θα λάβει το 50% των ποσών που προκύπτουν παραπάνω. Διαφορετικά θα πάρει ομολογίες δανείου 60 ετών. Η έναρξη καταβολής των αποζημιώσεων έγινε δυνατή το καλοκαίρι του 1941

(επί κατοχής).²⁷ Ενστάσεις, παραστάσεις και αγωγές του Σωματείου των απόνητων Κωνσταντινουπολιτών μέχρι και τη δεκαετία του 1960 απέβησαν άκαρπες.

Συμπεράσματα

Τα ζητήματα που ανακύψαν ως αποτέλεσμα των Ελληνοτουρκικών συμβάσεων της 30.1.1923 και 10.6.1930 αποτελούν ένα τεράστιο πεδίο περαιτέρω μελέτης, αλλά και ένα μη επιλύσιμο πλέον θέμα ως προς την καθαυτό εκτίμηση της αξίας των εγκαταλειφθεισών περιουσιών. Ακόμη και στο ερώτημα της αποζημίωσης των προσφύγων στο επίπεδο τουλάχιστον της εγκαταλειφθείσας στην Ελλάδα μουσουλμανικής περιουσίας, στα πλαίσια της εξίσωσης των ανταπαιτήσεων της σύμβασης της 10.6.1930, επίσημη διερεύνηση -σαφώς σκόπιμα- δεν έγινε ποτέ. Σήμερα που οι ευθύνες κατά οποιουδήποτε φορέα που ενεπλάκη στη διαδικασία εκκαθάρισης των απαιτήσεων έχουν παραγραφεί, ενώ τα φυσικά πρόσωπα που έλαβαν κάποτε κρίσιμες αποφάσεις έχουν εκλείψει, ίσως είναι ευκολότερη η ιστορική πλέον προσέγγιση του θέματος, που ακροθιγώς θίξαμε.

24. Ν. 4793/1930 (ΦΕΚ Α' 226/3.7.1930)

25. Ν. 5170/1931 (ΦΕΚ Α' 221/21.6.1931)

26. Ν. 6074/1934 (ΦΕΚ Α' 73/20.2.1934) και Δ/γμα 1.8.1935 (ΦΕΚ Α' 344/3.8.1935)

27. Σύλλογος των εν Ελλάδι Κωνσταντινουπολιτών δικαιούχων Νόμου 5170, *Το θέμα των υπό της συμφωνίας της Αγκύρας (Ν. 4793/1930) πληγέντων μη ανταλλάξιμων Κων/πολιτών και η νομική υποχρέωσις του Δημοσίου προς αποζημίωσιν*, Αθήναι, 1961, σελ. 21.

23. Morack Ellinor, *The Dowry of the State? The Politics of Abandoned Property and the Population Exchange in Turkey 1922-45*, University of Bamberg Press, Bamberg, 2017, ιδιαίτέρως σελ. 4

VI. Επισημάνσεις και Σχολιασμοί

Η Ελλάδα ως υποκείμενο
του διεθνούς δικαίου:
Ανάγκη περιστολής του φοβικού
συνδρόμου που την διακατέχει
στις σχέσεις της με την Τουρκία*

1

Κωνσταντίνος Π. Οικονομίδης

*Διετέλεσε Ομότιμος
Καθηγητής Παντείου
Πανεπιστημίου,
Προϊστάμενος Ειδικής
Νομικής Υπηρεσίας
Υπουργείου Εξωτερικών
Επίτιμος Νομικός Σύμβουλος*

** Το κείμενο που παρατίθεται
εδώ είναι η αδημοσίευτη
εισήγηση στο ετήσιο συνέδριο
της Ελληνικής Εταιρείας
Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών
Σχέσεων (17 Δεκεμβρίου 2010)
Ενσωματώνει σημαντικές
επισημάνσεις διαχρονικού
ενδιαφέροντος.
(Από το Αρχείο του Σ. Περράκη)*

1. Όπως γνωρίζετε, τα κράτη είναι τα πρωταρχικά υποκείμενα του διεθνούς δικαίου. Και, αφού, η διεθνής κοινότητα στερείται υπερκείμενης εξουσίας αρμόδιας να νομοθετεί, η δικαιοπαγωγική διαδικασία στο διεθνές πεδίο ανήκει αναπόφευκτα στα κράτη, τα οποία είναι ταυτόχρονα οι δημιουργοί και οι αποδέκτες των κανόνων του διεθνούς δικαίου. Αυτά φτιάχνουν το διεθνές δίκαιο και αυτά το εφαρμόζουν. Γι αυτό και αποτελούν τα πρωτογενή υποκείμενα της διεθνούς έννομης τάξης και διαθέτουν μέσα σε αυτήν πληρότητα ικανότητας και αρμοδιότητας, καθώς και πληρότητα ευθύνης.

Σε αντίθεση με τα κράτη, τα άλλα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου (π.χ. οι διεθνείς διακρατικοί οργανισμοί) είναι λειτουργικά υποκείμενα και έχουν περιορισμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις και, επομένως, και περιορισμένη αρμοδιότητα και ευθύνη. Στην εισήγηση μου θα ασχοληθώ μόνο με τα κράτη και όχι με τα άλλα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου.

2. Τα κράτη ως υποκείμενα του διεθνούς δικαίου –είναι ο πρώτος θεμελιώδης κανόνας– πρέπει να εκτελούν στο ακέραιο όλες τις διεθνείς υποχρεώσεις που τους επιβάλλει το διεθνές δίκαιο. Οι υποχρεώσεις αυτές περιέχονται στις διεθνείς συμβάσεις που συνάπτουν, στα διεθνή έθιμα που βγαίνουν μέσα από την πρακτική τους, όταν η πρακτική αυτή είναι γενική και γίνεται δεκτή ως κανόνας δικαίου,

στις δεσμευτικές για τα κράτη αποφάσεις των διεθνών οργανισμών, ακόμα και σε μονομερείς πράξεις τους, όταν είναι σαφές ότι τα κράτη θέλουν με τις πράξεις αυτές να αναλάβουν διεθνείς υποχρεώσεις.

Εάν τα κράτη δεν εκτελέσουν μία διεθνή υποχρέωση τους διαπράττουν μία παράνομη πράξη, μία αδικοπραξία, η οποία επισύρει αυτομάτως τη διεθνή ευθύνη τους. Η διεθνής ευθύνη είναι ένα από τα σημαντικότερα κεφάλαια του διεθνούς δικαίου. Η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου των Ηνωμένων Εθνών, ύστερα από εργασία πολλών δεκαετιών, περάτωσε το 2001 την κωδικοποίηση της και σήμερα διαθέτουμε για την διεθνή ευθύνη των κρατών ένα πλήρες γραπτό κείμενο εθιμικού χαρακτήρα.

Σαν παραδείγματα διεθνών υποχρεώσεων αναφέρω τις τρεις θεμελιώδεις υποχρεώσεις που επιβάλλει ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, αλλά και το εθιμικό δίκαιο, σε όλα τα κράτη και πάνω στις οποίες στηρίζεται ολόκληρο το σύγχρονο διεθνές σύστημα. Πρόκειται για :-την υποχρέωση ειρηνικής επίλυσης των διεθνών διαφορών, -την υποχρέωση αποχής από κάθε απειλή ή χρήση βίας στις διεθνείς σχέσεις, με μόνη εξαίρεση τη νόμιμη άμυνα σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης και -την υποχρέωση συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών που λαμβάνονται κατ'εφαρμογήν του Κεφαλαίου 7 του Χάρτη για την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.

Ο δεύτερος θεμελιώδης κανόνας της διεθνούς έννομης τάξης είναι το δικαίωμα των κρατών να ασκούν, ως υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, ελεύθερα και πλήρως όλα τα δικαιώματα που παρέχει σε αυτά το διεθνές δίκαιο, συμβατικό, εθιμικό και θεσμι-

κό. Είναι η άλλη πλευρά του νομίσματος: από τη μία πλευρά οι υποχρεώσεις και από την άλλη τα δικαιώματα. Τα δύο αυτά στοιχεία είναι απόλυτα συνδεδεμένα, είναι αδιάσπαστα.

Ως προς την άσκηση νόμιμων δικαιωμάτων διεθνούς χαρακτήρα, η Χώρα μας παρουσιάζει σημαντικό έλλειμμα, το οποίο είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό. Θα αναφέρω πολύ σύντομα μερικά παραδείγματα, ορισμένα των οποίων αφορούν θέματα μείζονος εθνικής σημασίας.

α) Η αδυναμία της Χώρας μας να επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα πέραν των 6 ν.μ., ρύθμιση η οποία χρονολογείται από το 1936. Ωστόσο, σήμερα ο κανόνας για την αιγιαλίτιδα ζώνη είναι τα 12 ν.μ. Ο κανόνας αυτός είναι πια γραπτός, ξεκάθαρος, αδιαμφισβήτητος και παγκόσμιας αποδοχής (άρθρο 3 νέας Σύμβασης για το δίκαιο της θάλασσας του 1982, η οποία επικυρώθηκε και από την Ελλάδα το 1995). Επιπλέον, ο κανόνας των 12 ν.μ. είναι ιδιαίτερα ευνοϊκός για μας από κάθε άποψη, κυρίως αναφορικά με το Αιγαίο. Γιατί λοιπόν η Χώρα μας δεν τον υιοθετεί, όπως έκαναν όλα σχεδόν τα κράτη της διεθνούς κοινότητας; Προφανώς, η ελληνική αδράνεια οφείλεται στο παράνομο *casus belli* της Τουρκίας που παραβιάζει κατάφωρα το διεθνές δίκαιο και με το οποίο μας απειλεί εδώ και 35 χρόνια σε περίπτωση επέκτασης της αιγιαλίτιδας μας ζώνης. Το τουρκικό *casus belli* αποτελεί όνειδος όχι μόνο για την Τουρκία, αλλά και για τη διεθνή κοινότητα στο σύνολο της.

β) Η Χώρα μας δεν έχει ακόμα υιοθετήσει μέτρα τεχνικού χαρακτήρα και δευτερεύσας σημασίας όπως είναι η καθιέρωση του συστήματος των ευθειών γραμμών βάσεως ως αφετηρίας για τη μέτρηση της αιγιαλίτιδας ζώνης και της υφαλοκρηπί-

δας και εξακολουθεί να εφαρμόζει το απαρχαιωμένο σύστημα της φυσικής ακτογραμμής. Επίσης δεν έχει ακόμα υιοθετήσει ένα άλλο παρόμοιο μέτρο: το κλείσιμο των κόλπων μέχρι ανοίγματος 24 ν.μ., αντί αυτού των 10 ν.μ., μέτρο που εξακολουθεί να εφαρμόζει και σήμερα. Τα νέα μέτρα είναι πρακτικά και εξορθολογιστικά και επιπλέον επαυξάνουν κατά ένα μικρό ποσοστό το εύρος των εσωτερικών υδάτων και της χωρικής θάλασσας, εφόσον, βέβαια, οι χαράξεις γίνουν σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες.

γ) Τέλος, η Χώρα μας δεν καθιέρωσε μέχρι σήμερα συνορεύουσα ζώνη για την προστασία π.χ. των αρχαιολογικών και ιστορικών θησαυρών που βρίσκονται στο βυθό της ζώνης αυτής. Πρέπει να αναφερθεί ότι η νέα Σύμβαση για το δίκαιο της θάλασσας σημαντικά ενίσχυσε το καθεστώς της συνορεύουσας ζώνης. Η έκταση της μπορεί να φθάσει μέχρι τα 24 ν.μ. και στις κλασικές αρμοδιότητες διοικητικού χαρακτήρα που το παράκτιο κράτος μπορεί να ασκεί μέσα σε αυτήν (τελωνειακός έλεγχος, φορολογικός, υγειονομικός και μεταναστεύσεως) προστέθηκε, ύστερα από πρόταση της Ελληνικής Αντιπροσωπείας, και μία νέα αρμοδιότητα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για την Ελλάδα που αφορά την προστασία των αρχαιολογικών και ιστορικών θησαυρών. Η Χώρα μας θα μπορούσε σταδιακά και επιλεκτικά να ασκήσει όλες ή μερικές από τις παραπάνω αρμοδιότητες, που από τη φύση τους δεν προκαλούν πολιτική ένταση, σε μία συνορεύουσα ζώνη 12 π.χ. ν.μ. ή σε τμήματα αυτής.

3. Τα παραπάνω παραδείγματα αποκαλύπτουν παραλείψεις που οφείλονται στην αδυναμία της Χώρας μας να ασκήσει νόμιμα διεθνή δικαιώματα της. Αλλά, εκτός από τις παραλείψεις, οι παράνομες απειλές και πιέσεις της

Τουρκίας από την μία πλευρά και η αδυναμία της Χώρας μας από την άλλη, μας οδήγησαν σε ορισμένες περιπτώσεις σε λανθασμένες ενέργειες με ιδιαίτερα επιζήμιες συνέπειες.

α) Ένα σοβαρό λάθος με τέτοιες συνέπειες είναι το πάγωμα άσκησης των δικαιωμάτων που μας παρέχει το διεθνές δίκαιο σε ολόκληρη την υφαλοκρηπίδα του

Αιγαίου, όχι μόνο του Ανατολικού, αλλά και του Δυτικού. Για το θέμα αυτό μίλησα στο Συνέδριο της Εταιρείας μας πέρυσι. Εδώ θα είμαι πολύ σύντομος.

Το 1976, όταν υπεγράφη το Πρακτικό της Βέρνης, κείμενο διαδικαστικό για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου, η Ελλάς υποστήριζε ότι το αντικείμενο της διαφοράς με την Τουρκία, δηλαδή ο προς διαπραγμάτευση χώρος, είναι η υφαλοκρηπίδα που βρίσκεται μεταξύ των ανατολικών ελληνικών νησιών του Αιγαίου και της τουρκικής ακτής, ενώ η Τουρκία υποστήριζε, παράνομα βέβαια, ότι όλη η υφαλοκρηπίδα του Ανατολικού Αιγαίου, δηλαδή του μισού Αιγαίου, ανήκει σε αυτήν.

Με τη γνωστή όμως κρίση του 1987 και τα μηνύματα Οζάλ-Παπανδρέου, η Χώρα μας αναγκάστηκε να δεχθεί και να εφαρμόσει την πλήρη αποχή από κάθε δραστηριότητα σε ολόκληρη την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, όχι μόνο του Ανατολικού, αλλά και του Δυτικού. Το τελευταίο, ωστόσο, δεν έχει καμιά σχέση με την ελληνοτουρκική διαφορά. Είναι ευνόητο ότι αυτή η αδικαιολόγητη και παράλογη συμπεριφορά ζημιώνει αποκλειστικά τη Χώρα μας, στην οποία ανήκει το μέγιστο μέρος της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου.

β) Δεύτερο παράδειγμα η υπόθεση των Ιμίων το 1996, η οποία αποτέλεσε την αφετηρία για τη δημιουργία από την Τουρκία, πάντοτε αυθαίρετα και

παράνομα, του ανύπαρκτου θέματος των γκρίζων ζωνών στο Αιγαίο. Από νομική άποψη, στο θέμα των Ιμίων και των δήθεν γκρίζων ζωνών η θέση της Ελλάδος είναι ξεκάθαρη και το δίκαιο της απόλυτο. Δεν θα επαναλάβω εδώ τις γνωστές διατάξεις των Συνθηκών ειρήνης της Λωζάννης (1923) και των Παρισίων (1947), καθώς και της ιταλο-τουρκικής Συμφωνίας του 1932, που αποδεικνύουν πλήρως ότι δεν υπάρχουν γκρίζες ζώνες στο Αιγαίο.

Αλλά στην υπόθεση των Ιμίων –και εδώ έγκειται η αδυναμία μας– μολονότι, όπως είπαμε, το δίκαιο είναι απόλυτο με το μέρος μας, η Χώρα μας, όχι μόνο δεν μπόρεσε να αντιδράσει κατά της πρωτοφανούς τουρκικής παρανομίας σε βάρος των Ιμίων, αλλά αναγκάστηκε τελικά να αποδεχθεί το τετελεσμένο γεγονός και να συμφωνήσει για την απόσυρση των δυνάμεων της από νησιωτικό έδαφος που είναι της απόλυτης και αδιαμφισβήτητης κυριαρχίας της.

4. Και έρχομαι τώρα στην κατάσταση γενικά των ελληνοτουρκικών σχέσεων σήμερα. Τελευταία γίνεται ολοένα και περισσότερο λόγος, δίδως από την τουρκική πλευρά, για βελτίωση των σχέσεων αυτών. Αυτό οφείλεται κυρίως στις πρόσφατες συχνές ελληνοτουρκικές συναντήσεις υψηλού επιπέδου (Πρωθυπουργών και Υπουργών Εξωτερικών) και στην εντατικοποίηση των διερευνητικών επαφών μεταξύ των δύο Κρατών για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, επαφών που στο σύνολο τους πλησιάζουν τις 50 (γι' αυτές δεν έχουμε καμιά πληροφορία). Εντούτοις, στην πράξη δεν βλέπουμε καμιά απτή ένδειξη βελτίωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Θα έλεγα μάλιστα ότι ορισμένα πρόσφατα γεγονότα είναι ιδιαίτερα ανησυχητικά. Η Τουρκία συνεχίζει πάντοτε να παραβιάζει συστηματικά την αιγιαλίτιδα

ζώνη των 10 ν.μ. που έχουμε θεσπίσει το 1931 για τα θέματα του αέρα και αρκετές φορές και εκείνη των 6 ν.μ. που έχουμε για όλες τις χρήσεις. Συνεχίζει πάντοτε να μη συμμορφώνεται με τις διεθνείς υποχρεώσεις της που απορρέουν από το FIR Αθηνών. Πρόσφατα προέβη σε παράνομες πράξεις –των οποίων αγνοούμε τον ακριβή χαρακτήρα– σε βάρος της ελληνικής υφαλοκρηπίδας στην περιοχή του Καστελόριζου. Εδώ και λίγο καιρό –και αυτό είναι πολύ σοβαρό– η Τουρκία κλιμακώνει επικίνδυνα την ένταση με την εκτέλεση υπερπητήσεων μαχητικών της αεροσκαφών πάνω από κατοικημένα ελληνικά νησιά και ενίοτε σε χαμηλό ύψος. Η Τουρκία αρχίζει να διεκδικεί και κατοικημένα ελληνικά νησιά.

Συστηματικά δε, με ανατολίτικη κουτοπονηριά, η Τουρκία επιλέγει να πραγματοποιεί τις παράνομες ενέργειες της κατά της Ελλάδος λίγες μέρες πριν ή και κατά τη διάρκεια συναντήσεων υψηλού επιπέδου, με σκοπό να διαβιβάσει προς τα έξω το εξής μήνυμα: πώς είναι δυνατόν να πραγματοποιούνται συναντήσεις υψηλού επιπέδου, κατά κανόνα σε καλό κλίμα, και ταυτόχρονα να παραβιάζεται η κυριαρχία, τα κυριαρχικά δικαιώματα και η δικαιοδοσία της Ελλάδος. Μήπως δεν πρόκειται για παραβιάσεις, αλλά για άσκηση νόμιμων δικαιωμάτων; Πρόσφατα εγκαινίασε και μία νέα προκλητική πρακτική: τουρκικά πολεμικά πλοία διέρχονται μέσα από την αιγιαλίτιδα ζώνη μας σε όλες σχεδόν τις περιοχές του Αιγαίου κατά τρόπο περισσότερο επιδεικτικό παρά λειτουργικό όπως απαιτεί η Σύμβαση για το δίκαιο της θάλασσας. Σύμφωνα με αυτήν, η αβλαβής διέλευση πρέπει να είναι συνεχής και ταχεία, δηλαδή πρέπει να ακολουθείται η συντομότερη οδός μέσα από τη χωρική θάλασσα

και να γίνεται χωρίς διακοπές ή περιπλανήσεις. Διέλευση που δεν τηρεί τους όρους αυτούς δεν είναι αβλαβής.

5. Τίθεται, επομένως, το δύσκολο ερώτημα: τι πρέπει να κάνει η Χώρα μας για να αντιμετωπίσει τις συνεχείς απειλές και παράνομες ενέργειες της Τουρκίας; Απάντηση στο ερώτημα αυτό δίνει ένας άλλος θεμελιώδης κανόνας της διεθνούς έννομης τάξης, σύμφωνα με τον οποίον όταν το διεθνές δίκαιο παραβιάζεται σε βάρος ενός κράτους, το κράτος αυτό έχει το δικαίωμα να αντιδράσει κατά της παράνομης πράξης πάντοτε, βέβαια, κατά τρόπο νόμιμο ανάλογα με τη φύση και τη σοβαρότητα της παραβίασης. Ευνόητο είναι ότι οι εσκεμμένες και συστηματικές παραβιάσεις της κυριαρχίας και των κυριαρχικών δικαιωμάτων μιας χώρας αποτελούν αδικοπράξεις ιδιαίτερα σοβαρές.

Τα μέσα αντίδρασης στο διεθνές δίκαιο είναι πολλά: -Βέβαια, δεν πρέπει ποτέ να χρησιμοποιήσουμε βία, εκτός εάν βρεθούμε σε κατάσταση νόμιμης άμυνας σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης της Τουρκίας κατά της Χώρας μας. Πρέπει, επίσης, να αποφύγουμε να οδηγηθούμε στη λήψη αντιμέτρων κατά της Τουρκίας, μολονότι μία τέτοια ενέργεια θα ήταν απόλυτα νόμιμη κατά το διεθνές δίκαιο, αφού θα αποτελούσε απάντηση σε προηγούμενες παρανομίες και θα απέβλεπε στον τερματισμό αυτών, και τούτο γιατί η λήψη αντιμέτρων μπορεί να αυξήσει επικίνδυνα την ένταση, πράγμα το οποίο φαίνεται να επιδιώκει η Τουρκία.

Τα μέσα αντίδρασης στα οποία πρέπει να προσφεύγουμε είναι, κατά τη γνώμη μας, τα εξής:

α) Το διπλωματικό διάβημα διαμαρτυρίας, το οποίο κάνουμε συστηματικά εδώ και πολλά χρόνια, χωρίς όμως

αποτέλεσμα. Το διπλωματικό διάβημα είναι, εντούτοις, χρήσιμο και αναγκαίο, αλλά η πράξη απέδειξε ότι δεν είναι επαρκές. Απαραίτητη είναι και η προσφυγή σε άλλα μέσα.

β) Η προσφυγή σε αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς όπως είναι κυρίως τα Ηνωμένα Έθνη και η Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και η ενημέρωση των Μεγάλων Δυνάμεων, αφενός για να καταγγέλλουμε τεκμηριωμένα τις παράνομες πράξεις της Τουρκίας και αφετέρου για να ζητούμε, στο μέτρο του δυνατού, τη συνδρομή τους για να τεθεί τέρμα σε αυτές. Δεν νομίζω ότι έχουμε αξιοποιήσει επαρκώς τα Ηνωμένα Έθνη για τις τουρκικές παραβιάσεις και ιδιαίτερα για το *casus belli*.

γ) Η προσφυγή σε νόμιμα, αλλά δυσάρεστα για την Τουρκία, μέτρα. Σε αντίθεση με τα αντίμετρα που είναι εξ'ορισμού παράνομες πράξεις, οι οποίες όμως νομιμοποιούνται υπό ορισμένες προϋποθέσεις, η Χώρα μας θα μπορούσε κάλλιστα να πάρει νόμιμα μέτρα κατά της Τουρκίας που θα έχουν, όμως, κάποιο κόστος γι' αυτήν, π.χ. μέτρα που θα δυσχεράνουν την ενταξιακή της πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, πράγμα που ορθώς κάνει η Κύπρος. Τέτοια νόμιμα μέτρα θα μπορούσαν αφενός να συμβάλλουν στο να είναι η Τουρκία πιο προσεκτική έναντι μας και αφετέρου θα υπηρετούσαν τη θεμελιώδη αρχή των διεθνών σχέσεων, σύμφωνα με την οποία δεν νοείται παροχή χωρίς αντιπαροχή, αρχή την οποία συχνά λησμονεί η Χώρα μας ιδίως στις σχέσεις της με την Τουρκία.

δ) Τέταρτο μέσο αντίδρασης ιδιαίτερα χρήσιμο, κατά τη γνώμη μας, είναι η έγερση επίσημα, με τεκμηριωμένη ρηματική διακοίνωση, θέματος διεθνούς ευθύνης κατά της Τουρκίας για τις παράνομες πράξεις της. Το μέσο αυτό, το οποίο έχει πολιτική και νομική

βαρύτητα, η Χώρα μας δεν το χρησιμοποίησε μέχρι σήμερα.

Σύμφωνα με το δίκαιο της διεθνούς ευθύνης, κάθε διεθνώς παράνομη πράξη ενός κράτους επισύρει αυτομάτως τη διεθνή ευθύνη του, αρκεί η παράνομη πράξη να είναι καταλογιστέα στο κράτος αυτό και να αποτελέσει παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης του. Ο σκοπός της διεθνούς ευθύνης είναι διττός: αφενός να θέσει τέρμα στην παράνομη πράξη και αφετέρου να υποχρεώσει το ευθυνόμενο κράτος να επανορθώσει τη ζημία που προκάλεσε με την πράξη αυτή στο ζημιωθέν κράτος.

Η κίνηση της διαδικασίας διεθνούς ευθύνης και εάν δεν έχει αποτέλεσμα –και ασφαλώς δεν θα έχει άμεσο αποτέλεσμα στην περίπτωση της Τουρκίας– αποφέρει μολαταύτα κέρδη στο ζημιωθέν κράτος, διότι με αυτήν: -προβάλλει επίσημα στο διεθνές πεδίο μία νομική απαίτηση την οποία διατηρεί μέχρι ικανοποίησής της, -αποτελεί ισχυρή καταγγελία σε βάρος του παρανομήσαντος και ευθυνόμενου κράτους (με τη διεθνή ευθύνη δεν καταγγέλλεται μόνο η παρανομία, αλλά τίθεται και θέμα διεθνούς ευθύνης γι' αυτήν), η οποία συμπληρώνει και δίνει συνέχεια στο αρχικό διπλωματικό διάβημα διαμαρτυρίας, -λαμβάνεται, κατά κανόνα, υπόψη από τους τρίτους, κράτη και διεθνείς οργανισμούς, γιατί είναι ισχυρότερη ενέργεια από ένα απλό διπλωματικό διάβημα

6. Το συμπέρασμα μας θα είναι σύντομο. Όλες οι παρανομίες που ανέφερα παραπάνω οφείλονται στο ασύστολο θράσος και την επιθετικότητα της Τουρκίας. Με άλλα λόγια στην ξεκάθαρη επεκτατική της πολιτική, που ακολουθεί εδώ και 35 χρόνια περίπου σε βάρος της Ελλάδος ιδιαίτερα στο χώρο του Αιγαίου, καθώς και σε βά-

ρος της Κύπρου. Στο όνομα της πολιτικής αυτής, η Τουρκία δεν διστάζει να προβάλει συνεχώς νέες διεκδικήσεις από το τίποτα, δηλαδή χωρίς νομικά επιχειρήματα, διεκδικήσεις τις οποίες κατορθώνει να διατηρεί ανοικτές. Δεν διστάζει επίσης να παρανομεί κατάφωρα προσφεύγοντας ακόμα και στη χρήση ένοπλης βίας (περίπτωση Κύπρου και Ιμίων) ή την απειλή χρήσης βίας (casus belli). Οι παράνομες ενέργειες της σε βάρος της Ελλάδος είναι συχνές, σχεδόν καθημερινές.

Εδώ πρέπει να πούμε ότι η Τουρκία έχει συγκεκριμένες στοχεύσεις σε ορίζοντα μακροχρόνιο. Έχει συνέπεια και συνέχεια στην επεκτατική της πολιτική και ξέρει να αξιοποιεί τον παράγοντα χρόνο, με τελικό σκοπό να επιτύχει σιγά-σιγά τη νομιμοποίηση των παράνομων διεκδικήσεων της που φθάνουν μέχρι τη μοιρασιά του Αιγαίου και την ισότιμη συγκυριαρχία της πάνω σε αυτό. Επιδίωξη της είναι, επίσης, ο εγκλωβισμός των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου μέσα σε μία μεγάλη ζώνη τουρκικής δικαιοδοσίας, πράγμα που θα είναι ιδιαίτερα επικίνδυνο για τα νησιά μας.

Η επεκτατική συμπεριφορά της Τουρκίας, η οποία εμφανώς δεν συνάδει με τη σύγχρονη εποχή, στηρίζεται κυρίως σε τρεις παράγοντες: -στην ισχύ της έναντι της Χώρας μας, -στην αδυναμία του διεθνούς συστήματος να επιβάλει την εφαρμογή των διεθνών κανόνων και -στην αδιαφορία των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες εξακολουθούν πάντοτε να τοποθετούν το ατομικό τους συμφέρον υπεράνω του γενικού συμφέροντος της διεθνούς κοινότητας ως συνόλου.

Από την άλλη πλευρά, η Χώρα μας, χωρίς σχέδιο και προγραμματισμό, δεν μπορεί παρά να ακολουθεί αμυντική πολιτική, πολλές φορές πυροσβεστικού χαρακτήρα. Μόνιμο χα-

ρακτηριστικό της είναι η ατολμία, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να ασκήσει νόμιμα δικαιώματα που της παρέχει το διεθνές δίκαιο, και μερικές φορές και η υποχωρητικότητα.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτή η κατάσταση πρέπει να αλλάξει. Πρέπει η Χώρα μας, με όλες τις δυνάμεις της, να προσπαθήσει να ασκήσει ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου τα διεθνή δικαιώματά της. Όπου υπάρχει νομικός τίτλος της Ελλάδος πρέπει να ασκείται η κυριαρχία της, τα κυριαρχικά της δικαιώματα και η δικαιοδοσία της ανάλογα με την περίπτωση.

Γι' αυτό, όμως, απαιτείται πανεθνική προσπάθεια, σχέδιο και πρόγραμμα για την εξωτερική μας πολιτική, επιτυχείς νομικοί και διπλωματικοί χειρισμοί, ικανή πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, καλά εκπαιδευμένες και οργανωμένες ένοπλες δυνάμεις και κυρίως αυτοπεποίθηση, αποφασιστικότητα και τόλμη πάντοτε με απόλυτο σεβασμό προς τους κανόνες του διεθνούς δικαίου. Σε κάθε περίπτωση, η αποφασιστικότητα αποτελεί καλύτερη άμυνα από την παθητικότητα και το φόβο.

Οι Αγνοούμενοι της Κύπρου και αλλού

2

Σοφία Ιορδανίδου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Δημοσιογραφίας και
Επικοινωνίας στο Ανοικτό
Πανεπιστήμιο Κύπρου και
Πρόεδρος του «Advanced
Media Institute»

Ομιλία
στις 18^{ες} Διεθνολογικές
Συναντήσεις Ναυπλίου
(20-22 Οκτωβρίου 2023).

Είδαμε το δημοσιογραφικό ντοκιμαντέρ «Ιχνη» που αφορά στους Αγνοούμενους της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο το 1974. Το ντοκιμαντέρ προβλήθηκε σε διαφορετικές χώρες σε 3 γλώσσες: αγγλικά, ελληνικά και τουρκικά. Είναι μια σύγχρονη ματιά θα έλεγα στο θέμα των αγνοουμένων.

Ήταν επιλογή η αποφυγή μιας στενής αφήγησης της ιστορίας των αγνοουμένων στρατιωτών για να μπορέσουν να αναδυθούν έτσι διάφορες απόψεις, όπως τα προσωπικά δράματα, ζητήματα εγκληματικής ανεπάρκειας των κυπριακών κυβερνήσεων για το θέμα των αγνοουμένων, αλλά και ο ρόλος των διεθνών οργανισμών και του διεθνούς Δικαίου.

Θα αναρωτηθεί κάποιος αν έχει νόημα να μιλάμε για μια ιστορία που γράφτηκε 50 χρόνια πριν, όταν σήμερα φλέγεται η γειτονική μας Μέση Ανατολή... Θα αναρωτηθεί ακόμη μήπως έχουμε μείνει πίσω και μιλάμε για τους αγνοούμενους του '74, ενώ σήμερα δημιουργούνται οι επόμενοι «αγνοούμενοι»...

Προσωπικά λέω όχι, δεν είμαστε πίσω, είμαστε επίκαιροι ωσάν να μιλούσαμε 50 χρόνια πριν. Είμαστε στην καρδιά του ζητήματος σήμερα. Σκεφτείτε: Αν 50 χρόνια μετά την παράνομη εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο δεν έπεσε ακόμη φως στο θέμα των αγνοουμένων, αντιλαμβανόμαστε την τύχη που θα έχουν τα θύματα των εν εξελίξει σφαγών στη Μέση Ανατολή, την Ουκρανία, τη Συρία, την Αφρική. Γιατί, εντέλει, η μεθοδολογία και οι τρόποι αποδεικνύονται όμοιοι στους πολέμους, οπουδήποτε κι αν διεξάγονται.

Ακούσαμε λοιπόν στα «Ιχνη» συγγενείς μαρτύρων, νομικούς, ιστορικούς, αρχαιολόγους και δημοσιογράφους να μιλούν για την πληγή των αγνοουμένων, που παραμένει μόνιμα ανοιχτή. Δεν είμαι σίγουρη όμως ότι τελικά ήταν η λέξη *αγνοούμενοι* εκείνη που αναδείχθηκε ως το επίκεντρο της έρευνας του ντοκιμαντέρ. Οι λέξεις που προβάλλουν και μας ανησυχούν πολύ περισσότερο είναι τόσο το *fake news* όσο και το *fake law*.

Σήμερα για παράδειγμα, δημοσιογραφικά μιλώντας, ξεχειλίζουμε από *news*, εν πολλοίς *fake news* για το τι γίνεται στη Μέση Ανατολή. Κάποια καταφέρνουν να μεταδίδονται, να αποτυπώνονται στον νου των αναγνωστών, ακροατών ή θεατών και να γίνονται συνείδηση και θέμα συζήτησης. Κάποια αποκαλύπτονται και ξεφουσκώνουν. Η φρίκη του πολέμου είναι δεδομένη, ανεξαρτήτως εικόνων και *fake news*. Και στο τέλος, ισχυρά μηνύματα μετατρέπονται σε πρόκληση ή και απόλαυση για πολλούς, μέσω της τεχνολογίας. Η επιρροή είναι εμφανής και καθοριστικής δύναμης όσον αφορά τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης που στη συνέχεια μετατρέπεται σε αποφάσεις, δραστηριοποίηση και εντέλει διαμορφώνει την ψήφο.

Στην ίδια κατηγορία, ίσως και πιο σημαντική, το *fake law* που είναι σε θέση να επηρεάσει καθοριστικά το μέλλον της ανθρωπότητας. Παρακολουθώντας τα *Ιχνη* και δεκάδες άλλες μαρτυρίες αντίστοιχες, αναρωτιόμαστε:

- Υπάρχει αλήθεια το διεθνές Δίκαιο;
- Και αν όντως, υπάρχει; Εφαρμόζεται; Επιβάλλεται;
- Αν υπάρχουν όποιων μορφών εμπόδια για να εφαρμοσθεί, μπορούν να ξεπεραστούν;
- Επιτρέπεται να επιβληθεί; Αξίζει και μπορούμε να αγωνιστούμε προς αυτήν την κατεύθυνση; Ή, μήπως βρε-

θούμε ενώπιον νέων τεράτων μιας άκρως επιλεκτικής εφαρμογής του;

Από όλα τα παραδείγματα διεθνών φρικαλεοτήτων, φάνηκε ότι το διεθνές Δίκαιο υπάρχει για να το καταπατούν οι ισχυροί και να το επικαλούνται οι αδύναμοι. Α *la carte* λοιπόν εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου και à *la carte* ερμηνεία του διεθνούς Δικαίου. Παρά την προσπάθεια θεσμών και θεσμικών παραγόντων να μπορέσει να επιβληθεί, είναι εμφανές ότι κάτι τέτοιο δεν εξυπηρετεί τους ισχυρούς εταίρους της διακυβέρνησης, με αποτέλεσμα προς το παρόν, όπως είπα ήδη, να συνεχίζει να καταπατάται από τους ισχυρούς και να το επικαλούνται οι αδύναμοι, όπως κάνω κι εγώ εδώ σήμερα, ενώπιόν σας.

Απ' όσα έμαθα ερευνώντας για το συγκεκριμένο ντοκιμαντέρ, το δικαίωμα στη ζωή παραβιάζεται με την εξαφάνιση ή δολοφονία, αλλά παραβιάζεται και όταν δεν διασφαλίζεται η εξακρίβωση της τύχης του. Είναι καθαρό ότι εδώ διαχειριζόμαστε ένα ανθρωπιστικό ζήτημα παράβασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων τόσο των αγνοουμένων όσο και των συγγενών τους.

Η διασφάλιση της εξακρίβωσης του τι έγινε με τους αγνοούμενους είναι ένα κατεξοχήν πολιτικό και νομικό θέμα. Το πώς τίθεται το θέμα στα διεθνή φόρα είναι επίσης, αποκλειστικά και μόνον πολιτικό. Πρωταρχική αναγκαιότητα το τι έγινε και τι θα γίνει με την εξαφάνιση τόσων ανθρώπων.

Άρα, μιλάμε για εμφανέστατη διαρκή παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων που η κυπριακή πλευρά δεν κατάφερε ποτέ να καταγγείλει με τρόπο αποτελεσματικό. Τι εννοώ; Ο τρόπος που χρησιμοποιεί για να καταγγείλει την παραβίαση δεν επιφέρει αποτέλεσμα, δεν οδηγεί ποτέ σε τέτοια στοιχεία που να μπορεί να εξακριβωθεί με

ασφαλή τρόπο η τύχη των αγνοουμένων.

Άρα, οι νομικές διαστάσεις του ζητήματος είναι εξόχως πολιτικές. Και για πολιτικούς λόγους δεν προχωράει και η διακρίβωση από πλευράς Κυπριακής Δημοκρατίας που εμφανώς ολιγωρεί. Άρα, είναι πολιτικοί και οι λόγοι που το διεθνές Δίκαιο δεν αποδεικνύεται τόσο ανεξάρτητο για να μπορέσει να επιβληθεί. Γιατί αν μπορούσε, σίγουρα θα είχαμε και όλες τις απαραίτητες πληροφορίες που η Τουρκία αρνείται να παρέχει για να προχωρήσει η εξακρίβωση των αγνοουμένων και να επουλωθούν οι πληγές των συγγενών. «Να ξεχάσουμε» λένε, για να πάμε παρακάτω. Και τονίζει ο Σενέρ Λεβέντ στο ντοκιμαντέρ: «Για να ξεχάσει κανείς, πρέπει να πάθει τουλάχιστον Αλτσχάιμερ»!

Κορυφαίο παράδειγμα, η περίπτωση της Μαρίας Καρεφυλλίδου από την Κερύνεια που ψάχνει τον αδερφό της, και για πρώτη φορά ακούει τη λέξη αγνοούμενος. Η Μαρία εναγωνίως προσπαθεί, χωρίς καμία συμπαράσταση ή ξεκάθαρη θέση, ψάχνοντας για πάνω από 40 χρόνια τα ίχνη του αδερφού της.

Ήταν αιχμάλωτος;

Δολοφονημένος;

Αγνοούμενος;

Τι απ' όλα τα παραπάνω; Πού είναι ο αδερφός μου; Ποια ή τύχη του; Δεν φαίνεται να μπορεί να ξεχάσει η Μαρία, αφού δεν πάσχει από Αλτσχάιμερ.

Το μόνο που ανακουφίζει τον αγώνα της είναι το ότι υπάρχουν κάποιοι που κάνουν συστηματική προσπάθεια και αγωνίζονται για να μην ξεχαστεί το θέμα των αγνοουμένων. Αυτό είναι το βάλλισμα στην ψυχή της και στις ψυχές των συγγενών των αγνοουμένων, των οποίων η τύχη τρώει τις σάρκες τους.

Το ντοκιμαντέρ μας δείχνει ότι τέτοια θέματα δεν ξεχνιούνται, ότι η απόδοση δικαιοσύνης είναι μονόδρομος. Ότι σε καμία περίπτωση και καμία ΔΕΑ δεν δικαιούται και δεν θα καταφέρει να αρκестεί στο να ανακαλύπτει κόκκαλα, αλλά ποτέ κάτι για τις συνθήκες, κάτω από τις οποίες βρέθηκαν τα συγκεκριμένα κόκκαλα εκεί.

Δέστε κι εμάς, τρίτη γενιά Ποντίων. Και τι δεν προσπάθησε η πρώτη και δεύτερη γενιά της γενοκτονίας που κατάφερε να φτάσει στην Ελλάδα για να ξεχάσει... οι γονείς μου δεν μας μιλούσαν ποντιακά για να μπορέσουμε να ενσωματωθούμε και να ξεχάσουμε. Έγινε; Όχι! Η τρίτη γενιά βγήκε πιο διεκδικητική από την πρώτη και τη δεύτερη. Φαίνεται ότι η βιωμένη πίκρα, ο θυμός και η απόγνωση της πρώτης γενιάς εισχώρησε δυναμικά στο dna της τρίτης και μετατρέπεται σε δυναμική και ενέργεια που σε πολλές περιπτώσεις αγγίζει το μίσος.

Όπως και σήμερα με τη Μέση Ανατολή. Το μόνο σίγουρο είναι ότι η ζητούμενη από το Ισραήλ εξαφάνιση της Χαμάς, θα γεννήσει την επόμενη γενιά της οποίας Χαμάς που θα διαιωνίσει το μίσος και την εκδίκηση. Γιατί η μη πολιτική επίλυση τέτοιων ζητημάτων, στο πλαίσιο των αποφάσεων του ΟΗΕ, το μόνο που πετυχαίνει είναι να ανακυκλώνει αρνητικά συναισθήματα με απρόβλεπτα αποτελέσματα.

Μήπως όμως τελικά, αυτός είναι ο στόχος; Μήπως αυτό οδηγεί στον λαπλασιασμό του κέρδους, έναν από τους μέγιστους στόχους του σημερινού οικονομικού συστήματος; Μπροστά στο οποίο δεν φαίνεται να μπορεί να σταθούν εμπόδιο ούτε οι κοινωνίες, ούτε καν η ίδια η ανθρώπινη ζωή; Όσο θα βρίσκεται σε ισχύ ο νόμος στις Ηνωμένες Πολιτείες που επιτρέπει την οικονομική ενίσχυση των υποψηφίων προέδρων και οι πολιτικοί μας

είτε θα είναι υπό τις εντολές των ισχυρών της αγοράς, είτε θα είναι οι ίδιοι τους μέρος της αγοράς, τόσο θα μειώνεται η αξία της ανθρώπινης ζωής. Τόσο περισσότερο θα είναι πιο δύσκολο να επιβληθεί το Διεθνές Δίκαιο και τόσο θα απομακρύνεται η δημοσιογραφία από τον πολύτιμο ρόλο της, δηλαδή να ενημερώνει την κοινωνία και να της επιτρέπει να αποφασίζει ελεύθερα.

Πρέπει, επιβάλλεται να μειωθεί η αχαλίνωτη αγορά και να επανέλθει η δύναμη των κρατών να αποφασίζουν υπέρ των πολιτών τους.

Σας ευχαριστώ!

Παγκόσμια σκακιέρα: Πως διαμορφώνονται οι νέοι στρατηγικοί ανταγωνισμοί, συμμαχίες και ισορροπίες δυνάμεων μετά τον πόλεμο στην Ουκρανία και ποια τα αντανάκλαστα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ);

3

Δρ Ελευθερία
Φτακλάκη

Διδάκτωρ Διεθνών
και Ευρωπαϊκών Σπουδών
Διδάσκουσα στο
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
(JMM)

Ο στρατηγικός ανταγωνισμός, η διασφάλιση της συλλογικής ασφάλειας με ότι σημαίνει αυτό **σε μια κοινωνία διακινδύνευσης**¹, αποτελούν νέες προκλήσεις αλλά και απειλές για την παγκόσμια ειρήνη.

Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, αποτέλεσε τη θρυαλλίδα των γεωπολιτικών εξελίξεων καθώς εν μια νυκτί ανατράπηκε το status quo δεκαετιών, που είχε φθάσει στο σημείο το NATO-παρά τη ρωσική κριτική για τη διεύρυνση του, να αναπτύσσει σχέσεις με τη Ρωσία που εκφράστηκε νομικά μέσω της Ιδρυτικής Πράξης (1997) και το Μόνιμο Μικτό Συμβούλιο (PJCS)², και την ΕΕ να προωθεί τη «Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας» με τη Ρωσία (1994) καθώς και “επισφαλής” ενεργειακές εξαρτήσεις με τη θεσμοθέτηση του ευρώ-ρωσικού ενεργειακού διαιολόγου (2000), πιστεύοντας πως αυτή η ισορροπία δυνάμεων θα διαρκούσε σε βάθος χρόνου. Εν τέλει, η αποτύπωση της σχέσης της ΕΕ με τη Ρωσία στην Στρατηγική Πυξίδα ως κεντρική «στρατηγική πρό-

1. Σύμφωνα με τον Γερμανό κοινωνιολόγο, Ulrich Beck, τον πατέρα της **θεωρίας της κοινωνίας της διακινδύνευσης** (1986), η παγκοσμιοποιημένη κοινωνία δημιουργεί η ίδια τους κινδύνους που την απειλούν: πυρηνικός πόλεμος, κλιματική κρίση, κοινωνικές ανισότητες, χρηματιστηριακές κρίσεις, υβριδικό πόλεμο, κ.ά. Αλλά αντίστοιχα αυτοί οι κίνδυνοι μπορούν να ανατραπούν με την έγκαιρη πρόβλεψη τους και τον στρατηγικό σχεδιασμό της αποτροπής τους.
2. Βλέπε: Δελτίο NATO, 2000. *Μια πιο ικανή και ισορροπημένη συμμαχία, Ιανουάριος-Μάρτιος 2000 No 1*, Διαθέσιμο [εδώ](#) [Ανακτήθηκε 21.4.2022].

Επισημάνσεις και Σχολιασμοί

σκληση» και στρατηγικός εταίρος³, κατέληξε σε στρατηγικό πρόβλημα για την ΕΕ.⁴

Στο νέο ρευστό γεωπολιτικό περιβάλλον, με την 24^η Φεβρουαρίου να αποτελεί ορόσημο των εξελίξεων, οι παγκόσμιες προκλήσεις και οι συσχετισμοί δυνάμεων μπαίνουν σε μια νέα φάση, όπου το διπολικό σύστημα μετεξελίσσεται σε ένα ιδιόμορφο πολυπολικό σύστημα, χωρίς σταθερές συμμαχίες και ξεκάθαρες θέσεις. Ο βασικός άξονας **στο δίπολο Η.Π.Α.-Κίνας** έχει αλλάξει καθώς πολλές κυβερνήσεις προτιμούν να μην επιλέξουν πλευρά και διατηρούν ρευστές σχέσεις σε διάφορες πτυχές της φιλελεύθερης διεθνούς τάξης, προκειμένου να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες που αναδύονται από τον ανταγωνισμό (εμπορικό, τεχνολογικό, οικονομικό και γεωστρατηγικό) των μεγάλων δυνάμεων, σύμφωνα με τα εθνικά τους συμφέροντα. Αυτή η απροθυμία πολλών χωρών της Ασίας, Αφρικής και Λατινικής Αμερικής να σταθούν στο πλευρό του NATO για τον πόλεμο στην Ουκρανία, επανέφερε στο προσκήνιο τη δυναμική παρουσία του Παγκόσμιου Νότου⁵.

1. Ο στρατηγικός ανταγωνισμός εν μέσω της ανα-παγκοσμιοποίησης (re-globalisation)

Η παγκόσμια κοινότητα βρίσκεται σε μια πλήρης αναδιαμόρφωση των συμ-

μαχιών αλλά και συγκρούσεων αναγκάζοντας τους διεθνείς δρώντες να επανατοποθετηθούν σε σχέση με τη νέα δυναμική του **στρατηγικού ανταγωνισμού** και να αναζητήσουν τις δικές τους συμμαχίες μπροστά στον παγκόσμιο μετασχηματισμό.

Πολλά νέα δεδομένα αλλάζουν την παγκόσμια προοπτική και την ισορροπία δυνάμεων, ξεκινώντας από την **περιφέρεια της Ευρασίας** (Ευρώπη-Ασία) που αποτελεί εδώ και αιώνες το κέντρο της παγκόσμιας ισχύος, με τους λαούς της δυτικοευρωπαϊκής περιφέρειας να κυριαρχούν καθώς βρίσκονται πολλές παγκόσμιες πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις στην επικράτεια της, και κυρίως ασιατικά κράτη που αποτέλεσαν στο παρελθόν ισχυρές αυτοκρατορίες στον κόσμο (Κίνα, Μογγολία) να εμφανίζονται και πάλι στο προσκήνιο. Η ΕΕ από την πλευρά της προσπαθεί να αποτελέσει ηγέτιδα δύναμη στην Ευρασιατική ήπειρο μέσα από πολιτικές, στρατηγικές συνεργασίες και εταιρικές σχέσεις, όπως η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (ΕΠΓ), η Ανατολική Εταιρική Σχέση, οι σχέσεις της ΕΕ με την Κίνα, την Ινδία, η εταιρική σχέση στον Ινδο-Ειρηνικό (EU-Indo Partnership Agreement), κ.ά., χωρίς όμως να έχει και τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Η διαμόρφωση μιας πολυπολικής παγκόσμιας τάξης είναι ιδιαίτερα αισθητή στον ευρασιατικό χώρο. Η μετατόπιση του παγκόσμιου ενδιαφέροντος στην αναδυόμενη **Ασία** δημιουργεί νέες δυναμικές και συμμαχίες με την

3. Βλ. EU and Russia. A Strategic Partnership, https://eeas.europa.eu/archives/docs/russia/docs/2011_eu-russia_leaflet_en.pdf.

4. Βλ. Κοππά, Μ., 2019. Εξωτερική Πολιτική, Άμυνα και Ασφάλεια της ΕΕ μετά την Παγκόσμια Στρατηγική Ασφάλεια, στο Εξωτερικές Σχέσεις της Ένωσης (επιμ. Μπλαβούκος Σπύρος, Μπουραντώνης Δημήτρης, Παναγιώτης Τσάκωνας). Αθήνα, εκδ.: Ι. Σιδέρης.

5. Βλ. Jorge Heine, J., 2023. The 'Global South' is emerging in the wake of the Russia/Ukraine war. Here's how it took the place of 'Third World' in the language of economics. Available [here](#) [Accessed 20.Jan.2023].

Κίνα να έχει την πρωτοκαθεδρία. Ο παγκόσμιος αντίκτυπος της πανδημίας και του πολέμου στην Ουκρανία στις αλυσίδες εφοδιασμού και την πρόσβαση σε παγκόσμια αγαθά φαίνεται ότι επανέφερε τη **γεωστρατηγική περιφερειοποίηση**, συμπεριλαμβανομένης της ίδιας της Κίνας. Η εμπορική ισχύς της Κίνας υπήρξε το κύριο εργαλείο της παγκόσμιας επιρροής της, και το οικονομικό της βάρος ώθησε τις απαιτήσεις της για περισσότερη εξουσία στους διεθνείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς (ΔΝΤ και Παγκόσμια Τράπεζα). Αλλά με τη συζήτηση για την ανα-παγκοσμιοποίηση να κερδίζει έδαφος, η Κίνα έχει επιταχύνει την ανάπτυξη του δικού της δικτύου οργανισμών και μηχανισμών γεωπολιτικής επιρροής. Τον Ιανουάριο του 2022, το Πεκίνο εγκαινίασε την **Περιφερειακή Ολοκληρωμένη Οικονομική Σύμπραξη (RCEP)**, μια εκτεταμένη νέα ζώνη ελεύθερου εμπορίου Ασίας-Ειρηνικού⁶ που περιλαμβάνει την Κίνα και αρκετούς στρατηγικούς συμμάχους των ΗΠΑ, όπως είναι η Ιαπωνία και η Αυστραλία. Ο **Οργανισμός Συνεργασίας της Σαγκάης**⁷ και η **ίδρυση της Ασιατικής Τράπεζας Επενδύσεων Υποδομών** (2015) είναι εργαλεία που ενδυναμώνουν τους συμμετέχοντες δρώντες σε αυτόν τον γεωπολιτικό μετασχηματισμό. Ως απάντηση σε αυτή τη

νέα πραγματικότητα, η άλλη πλευρά έχει αναπτύξει τις δικές του στρατηγικές, με τις Η.Π.Α. να αυστηροποιούν τους περιορισμούς στις τεχνολογικές ανταλλαγές με το Πεκίνο και να αυξάνουν τις εκδηλώσεις υποστήριξης τους προς την Ταϊβάν. Άλλωστε, η είσοδος ρωσικών αρμάτων μάχης στην Ουκρανία οδήγησε πολλούς να υποθέσουν ότι η Ταϊβάν θα αποτελέσει την επόμενη παγκόσμια αντιπαράθεση, ιδίως με την αύξηση των εντάσεων μετά την επίσημη επίσκεψη της, Νάνσι Πελόζι στο νησί καθώς και της συνάντησης της Πρόεδρου της Ταϊβάν με τον Πρόεδρο της αμερικανικής Βουλής των Αντιπροσώπων (Απρίλιο 2023) στις Η.Π.Α, όπου η Κίνα διεμήνυσε πως θα δοθεί μια «αποφασιστική» απάντηση με ότι αυτό μπορεί να σημαίνει. Επίσης, πρωτοβουλίες όπως, η **Σύμπραξη για τις Παγκόσμιες Υποδομών της G7** (2022), η πρωτοβουλία του Joe Biden, **Build Back Better World-B3W** (2021), η **Παγκόσμια Πύλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης** (2021)⁸, ως απάντηση στο σχέδιο «**Νέοι Δρόμοι του Μεταξιού**» που εφαρμόζει η Κίνα.

Σε αυτόν τον μεταβαλλόμενο κόσμο, εξαιρετικό ενδιαφέρον αναπτύσσει και η **περιοχή του Ινδο-Ειρηνικού**, λόγω της αυξανόμενης οικονομικής ανάπτυξης, της δημογραφικής και πολιτικής βαρύτητας, την καθιστά βασικό παράγοντα στη διαμόρφωση

της διεθνούς τάξης και στην αντιμετώπιση παγκόσμιων προκλήσεων. Σε επίπεδο γεωπολιτικής είναι κεντρικής σημασίας για τον ανταγωνισμό της Αμερικής με την Κίνα. Χαρακτηριστική είναι η δημοσίευση της αμερικανικής στρατηγικής “Free and Open Indo-Pacific”⁹, που δηλώνει καθαρά την πρόθεση των ΗΠΑ να αντιμετωπίσουν την Κίνα και τις απειλές που δημιουργεί για τη σταθερότητα της περιοχής του Ινδο-ειρηνικού¹⁰. Σε επίπεδο γεωοικονομίας, τα μεγέθη είναι μεγάλα καθώς φιλοξενείτο 60% του παγκόσμιου πληθυσμού που παράγει το 60% του παγκόσμιου ΑΕΠ, συνεισφέροντας τα δύο τρίτα της σημερινής παγκόσμιας ανάπτυξης. Μέχρι το 2030, η συντριπτική πλειοψηφία (90%) των 2,4 δισεκατομμυρίων νέων μελών της μεσαίας τάξης που εισέρχονται στην παγκόσμια οικονομία θα ζουν στον Ινδο-Ειρηνικό. Η ανάπτυξη στην περιοχή του Ινδο-Ειρηνικού υποστηρίζεται από μια δυναμική μεσαία τάξη που σύντομα θα αντιπροσωπεύει τρία (3) δισεκατομμύρια άτομα στην Ασία.

Η **Αφρικανική ήπειρος** συνεχίζει να αποτελεί το «μήλο της έριδος» για τους ισχυρούς του πλανήτη, τόσο λόγω της γεωγραφικής της θέσης, όσο και του πλούτου που διαθέτει η

αφρικανική γη. Οι αλλαγές που επέρχεται η παγκοσμιοποίηση και η εμφάνιση νέων δρώντων, έχουν διαμορφώσει μια νέα αρχιτεκτονική στο διεθνές σύστημα, με την ανάδειξη νέων συμμαχιών και πόλων. Η νέα συνεργασία Νότου-Νότου (South-South) και ιδιαίτερα το κινεζικό ενδιαφέρον για την Αφρική, αλλάζουν το επίπεδο της σχέσης μεταξύ Αφρικής και άλλων δυνάμεων (Η.Π.Α και ΕΕ). Η Αφρική έχει πολλές επιλογές και δεν αποτελεί πλέον δεδομένο «σύμμαχο», μια διάσταση πολύ σημαντική για την εξέλιξη των σχέσεων μεταξύ ΕΕ και Αφρικής¹¹. Η Κίνα, στη νέα χιλιετία (2000), αποτελεί τον πρώτο ισχυρό εταίρο σε διμερές επίπεδο με ισχυρές εμπορικές σχέσεις (ενώ το 1990 οι εμπορικές συναλλαγές ήταν της τάξης των 10 δις δολαρίων, το 2000 εκτινάχθηκαν στα 129 δις δολάρια σύμφωνα με τα στοιχεία του ΠΟΕ)¹², και όχι μόνο καθώς η Κίνα αποτελεί και έναν ισχυρό επενδυτικό εταίρο, αναπτυξιακής βοήθειας αλλά και έναν στρατηγικό εταίρο σε θέματα ασφάλειας και διατήρησης της ειρήνης στην Αφρική¹³. Οι νέες συμμαχίες, άσκησαν πίεση στην εταιρική σχέση ΕΕ-Αφρικής¹⁴, μια σχέση που σφυρηλατήθηκε μέσα στο χρόνο όχι μόνο

9. Βλ. U.S. Department of State, 2021. A free and Open Indo-Pacific. Available [here](#) [Accessed 26.Mar.2023].

10. Οι ΗΠΑ, το 2018, επί Προεδρίας Τράμπ, προχώρησαν με την μετονομασία της πρώην Αμερικανικής Διοίκησης του Ειρηνικού σε Αμερικανική Διοίκηση του Ινδο-ειρηνικού. Οι ΗΠΑ υποστήριξαν ότι αυτό συνέβη διότι αναγνώρισαν την συνδεσιμότητα των δύο ωκεανών και τη σημασία της σταθερότητας και ασφάλειας των θαλασσών για όλα τα κράτη.

11. Βλ. Boillot, J.J. and Dembbski, S., 2014. *Chindiafrique, La Chine, l'Inde et l'Afrique feront le monde demain*. Odile J. Paris.

12. Βλ. Bourgain, A., Bror, J. and Gérardin, H., 2014. *L'Integration De L'Afrique Dans L'Economies Mondiale*. Ed. Karthala. PARIS. p. 8-9.

13. Κατά τη διάρκεια της ομιλίας του στην έδρα του ΟΗΕ τον Σεπτέμβριο του 2015, ο Κινέζος Πρόεδρος Xi Jinping ανακοίνωσε την αποστολή 8.000 ειρηνευτικών δυνάμεων στην Αφρική και οικονομική βοήθεια 100 εκατομμυρίων δολαρίων στην Αφρικανική Ένωση για την ανάπτυξη μιας ένοπλης δύναμης, βλ., Lesiak, O., 2016. *Géoeconomie de l'Afrique subsaharienne*. Available [here](#) [Ανακτήθηκε 21.1.2021].

14. Η Ευρωπαϊκή Ένωση επενδύει διαχρονικά (εν τη γενέσει της ως Ε.Κ.) μέσα από πρό-

6. Βλ. Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP), 2021. *Agreement to enter into force on 1 January 2022*. Available [here](#) [Accessed 20.Mar.2023].

7. Βλ. Shanghai Cooperation Organisation (SCO), *Meeting of the Council of National Coordinators of the SCO Member States* Available [here](#) [Accessed 20.Jan.2023].

8. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Ύπατη Εκπρόσωπος της ΕΕ έχουν καθορίσει την παγκόσμια πύλη, μια νέα ευρωπαϊκή στρατηγική για την προώθηση έξυπνων, καθαρών και ασφαλών συνδέσεων στους τομείς της ψηφιακής τεχνολογίας, της ενέργειας και των μεταφορών και για την ενίσχυση των συστημάτων υγείας, εκπαίδευσης και έρευνας σε ολόκληρο τον κόσμο. Η ΕΕ εντείνει την προσφορά της προς τους εταίρους της με σημαντικές επενδύσεις στην ανάπτυξη υποδομών σε ολόκληρο τον κόσμο. Μεταξύ 2021 και 2027 η «Ομάδα Ευρώπη», δηλαδή τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και τα κράτη μέλη της από κοινού, θα κινητοποιήσει επενδύσεις ύψους έως 300 δις. ευρώ για τις ψηφιακές τεχνολογίες, το κλίμα και την ενέργεια, τις μεταφορές, την υγεία, την εκπαίδευση και την έρευνα.

λόγω γεωγραφικής εγγύτητας αλλά και ιστορικών και κοινωνικών καταβολών από την εποχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας έως και το αποικιακό σύστημα¹⁵, και με τη δημιουργία των Ε.Κ. να αποκτά μια προνομιακή σχέση που όμως έχει αρχίσει σταδιακά να περιθωριοποιείται καθώς και τα δύο μέρη προσπαθούν να υπερασπιστούν τα ενδιαφέροντά τους μέσω εναλλακτικών ηπειρωτικών, περιφερειακών ή θεματικών οργάνων και φόρουμ¹⁶. Άλλωστε, η λειτουργία της Αφρικανικής Ένωσης στα χνάρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η ανάληψη πολλών πρωτοβουλιών, όπως προσφάτως η δημιουργία της **Αφρικανικής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (AfCFTA)** με τη συμμετοχή της Αφρικανικής Ένωσης και των Κ.Μ. της (2019), αποτελούν πολιτικές πρωτοβουλίες των αφρικανικών κρατών στο πλαίσιο της ανα-παγκοσμιοποίησης και της νέας περιφερειοποίησης που έχουν στόχο την ενδυνάμωση και την ισχυροποίηση της Αφρικανικής Ένωσης στην παγκόσμια κοινότητα. Όμως, όπως

θα δούμε στη συνέχεια, η πολιτική αστάθεια, οι συνεχείς πόλεμοι και η οικονομική δυσπραγία, δυναμιτίζουν αυτή την προσπάθεια.

Σε αυτό το τοπίο, η δυναμική παρουσία του **Παγκόσμιου Νότου**¹⁷ στη διεθνή σκακιέρα μέσω περιφερειακών συνεργασιών, όπως είναι η ομάδα των χωρών **BRICS** (Βραζιλία, τη Ρωσία, την Ινδία, την Κίνα και τη Νότια Αφρική)¹⁸ - που αντιπροσωπεύει το 23% του παγκόσμιου ΑΕΠ και το 42% του παγκόσμιου πληθυσμού του, και αναμένεται να αυξηθεί ακόμα περισσότερο στο πλαίσιο της πολιτικής διεύρυνσης της ομάδας αυτής, καθώς η Σαουδική Αραβία, το Ιράν, η Αιθιοπία, η Αίγυπτος, η Αργεντινή και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα αποδέχτηκαν την πρόσκληση για συμμετοχή τους στην ομάδα χωρών BRICS και αναμένονται κι άλλες συμμετοχές κι άλλων κρατών, γεγονός που αλλάζει άρδην τις δυναμικές, ειδικά στο δίπολο Η.Π.Α.-Κίνα.

Τόσο η Ρωσία όσο και η Κίνα επιθυμούν να δώσουν νέα πνοή στο μπλοκ

των BRICS για να αναδείξουν κόσμο ότι υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις στις συμμαχίες και τους θεσμούς όπου ηγούνται οι ΗΠΑ, οι οποίες κυριαρχούν στις παγκόσμιες υποθέσεις για δεκαετίες διαμορφώνοντας στα μέτρα τους τον τρόπο λειτουργίας της παγκοσμιοποίησης ως ροή εμπορευμάτων και κεφαλαίου. Εξάλλου, οι χώρες αυτές δεν κρύβουν πως είναι φιλικά προσκείμενες και με τη Ρωσία και ως εκ τούτου κράτησαν αποστάσεις από τις δυνάμεις που τάχθηκαν ανοιχτά υπέρ της Ουκρανίας καταδικάζοντας τη Ρωσία. Άλλωστε, οι ίδιες οι τακτικές της συμμαχίας των χωρών BRICS, δημιουργεί προβλήματα στις Η.Π.Α, όπως, π.χ. ο σχεδιασμός να θέσει σε κυκλοφορία ένα νέο νόμισμα για τη διευθέτηση των διεθνών εμπορικών πληρωμών με σκοπό να αμφισβητήσει το παγκόσμιο αποθεματικό καθεστώ του δολαρίου ΗΠΑ.

Η περιφέρεια της **Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής (LAC)** συνεχίζει να υποφέρει από πολλές πολιτικές κρίσεις και τα κράτη της βιώνουν τη χειρότερη ύφεση όλων των εποχών καθώς η αναπτυξιακή πρόοδος των τελευταίων δεκαετιών άρχισε να διαλύεται. Ένα σενάριο μακροχρόνιας πολιτικής αστάθειας, ανασφάλειας και αμφισβήτησης της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μοιάζει πολύ πιθανό. Το οργανωμένο έγκλημα αυξάνει την επιρροή του στην πιο βίαιη περιοχή του κόσμου και η υποστήριξη της δημοκρατίας έχει μειωθεί σε ιστορικά χαμηλό επίπεδο (από 61% το 2010 σε 48% το 2018, σύμφωνα με το "Latinobarómetro"¹⁹. Γεωπολιτικά, η περιοχή αποτελεί πεδίο ανταγωνισμού των ισχυρών, με την Κίνα (2018)

να προσκαλεί τα κράτη της περιοχής να συμμετάσχουν στο πρωτοβουλία "One Belt, One Road", ενισχύοντας ένα δίκτυο εμπορικών και επενδυτικών σχέσεων σε στρατηγικούς τομείς, όπως οι φυσικοί πόροι και οι βασικές υποδομές, όπως τα λιμάνια και η παραγωγή και διανομή ηλεκτρικής ενέργειας. Η στρατηγική αυτή έχει καταστήσει την Κίνα τον κύριο εταίρο της Νότιας Αμερικής, αν και σε περιφερειακό επίπεδο οι ΗΠΑ παραμένουν κυρίαρχες χάρη στα συμφέροντά τους στο Μεξικό, την Κεντρική Αμερική και την Καραϊβική. Οι Η.Π.Α. σε μια πολιτική επαναπροσέγγισης των χωρών της Λατινικής Αμερικής, οικοδομούν νέες πρωτοβουλίες στην περιοχή, όπως είναι π.χ. δημιουργία της **Συμμαχίας για την Ανάπτυξη στη Δημοκρατία**, με τη συμμετοχή της Κόστα Ρίκα, του Παναμά και της Δομινικανής Δημοκρατίας, με στόχο την ανάπτυξη αλυσίδων εφοδιασμού και οικονομικής ανάπτυξης μεταξύ των Η.Π.Α. και των χωρών αυτών για να προωθήσει ένα μοντέλο συνεργατικής καινοτομίας. Πρόκειται για έναν τρόπο ανάπτυξης εμπορικών δεσμών με τους νότιους γείτονες σε έναν κόσμο στον οποίο η παγκοσμιοποίηση κινείται προς την νέα περιφερειοποίηση²⁰.

Η ΕΕ να προσπαθεί να ενισχύσει την επιρροή της στην περιοχή μέσα από εταιρικές σχέσεις, όπως είναι η ήδη υπάρχουσα συμφωνία ΕΕ-Mercosur, με πρόσθετα μέσα για το κλίμα και το περιβάλλον. Η νέα συνεργασία της ΕΕ με τις χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής **για τη δημιουργία της μεγαλύτερης ζώνης ελεύθε-**

τυπα θεσμικά πλαίσια (Yaoundé, Lomé, Cotonou, post-Cotonou, EU-Africa Joint strategy, etc.) και χρηματοδοτικά εργαλεία.

Αναλυτική παρουσίαση της συνεργασίας ΕΕ-Αφρικής. Βλ. Φτακλάκη, Ε., 2021. *Η επιδραση των Ευρωπαϊκών Περιφερειακών Αρχών στον Εξευρωπαϊσμό της Εξωτερικής Δράσης της Ένωσης. Μελέτη περίπτωσης: Η Συμφωνία Cotonou. Διδακτορική διατριβή [online]*. Μυτιλήνη.: Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Διαθέσιμο [εδώ](#) [πρόσβαση στις 25 Απριλίου 2023]. Στο 5^ο κεφάλαιο «Η Συμφωνία Cotonou ως εργαλείο Αποκεντρωμένης Συνεργασίας μεταξύ των Ευρωπαϊκών περιφερειών με τις χώρες Α.Κ.Ε.» (ενότητα 5.1.), και 2^ο κεφ. «Ο εξευρωπαϊσμός των Εξωτερικών Δράσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης με Τρίτες Χώρες» (ενότητα 2.3).

15. Βλ. Kouassi, Y.E, 2014. *Colonisation et société civile en Afrique*. Le Harmattan. Paris.

16. Βλ. Bossuyt, J., Keijzer, N., Medinilla, A. and Tollenaere, M.D., 2016. The Future of ACP-EU Relations: A Political Economy Analysis. In *ECDPM Policy Management Reports*. No. 21. Available [here](#) [Accessed 20. Ιαν.2021].

17. Ο όρος «Παγκόσμιος Νότος» δεν είναι γεωγραφικός, αντίθετα, η χρήση του υποδηλώνει ένα μείγμα πολιτικών, γεωπολιτικών και κοινών οικονομικών στοιχείων μεταξύ των εθνών. Άλλωστε, οι δύο μεγαλύτερες χώρες του - η Κίνα και η Ινδία - βρίσκονται εξ ολοκλήρου στο βόρειο ημισφαίριο.

18. Οι αποφάσεις λήφθηκαν στο πλαίσιο της 15^{ης} Συνόδου Κορυφής της ομάδας BRICS που φιλοξενήθηκε στη Νότια Αφρική (Γιοχάνεσμπουργκ), στις 22 - 24 Αυγούστου 2023. Αναλυτικότερα, για αυτή την ομάδα χωρών, βλ. σχετικό άρθρο μου στην HuffPost, στις 02.09.2023, *Τι σηματοδοτεί η ανάδυση των χωρών BRICS στο νέο γεωπολιτικό περιβάλλον;*, Διαθέσιμο [εδώ](#) [Ανακτήθηκε 03.09.2023].

19. Βλ. Informe Latinobarómetro, 2023. La recesión democrática de América Latina. Available [here](#) [Accessed 20.Aug.2023].

20. Βλ. Galo, I., 2022. Is the US Refreshing its Interest in Latin America? Available [here](#) [Accessed 20.Aug.2023].

ρου εμπορίου στον κόσμο με στόχο τη μείωση της εξάρτησής τους από την Κίνα, αποτελούν πρωτοβουλίες που βασίζονται στη γεωστρατηγική περιφερειοποίηση προκειμένου να ανταγωνιστούν σε παγκόσμιο επίπεδο τους νέους χώρους επιρροής και ανάπτυξης.

Η ανα-παγκοσμιοποίηση (reglobalisation)²¹ φαίνεται να βρίσκεται σε εξέλιξη, ή ίσως μια περιφερειοποίηση²² της μεταβλητής γεωμετρίας²³ σε ένα πλαίσιο επιλεκτικής σύνδεσης-αποσύνδεσης, όπου η συνδεσιμότητα είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη, ενώ η αποσύνδεση θα επηρεάσει στρατηγικούς τομείς γεωπολιτικής αντιπαράθεσης, όπως η τεχνολογία, η ασφάλεια και η άμυνα.

2. Παγκόσμια συλλογική ασφάλεια – quo vadis;

Μια σημαντική διάσταση που ανέδειξε ο πόλεμος στην Ουκρανία είναι το γεγονός πως όσο περισσότερους κινδύνους ενέχει μια γεωστρατηγική αντιπαράθεση, τόσο πιο παρωχη-

μένα εμφανίζονται τα πλαίσια συλλογικής ασφάλειας. Από την 24η Φεβρουαρίου 2022, η παγκόσμια και η **ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφάλεια** έχει αλλάξει δραματικά. Από τη μία πλευρά, ο ρόλος του NATO έχει αναζωογονηθεί και από την άλλη, οι εικόνες της ρωσικής στρατιωτικής εισβολής αύξησαν τα αισθήματα ευαλωτότητας και στρατηγικού αποπροσανατολισμού που πυροδότησαν οι διαρθρωτικές αλλαγές που βρίσκονται σε εξέλιξη, ενισχύοντας την αντίληψη ενός διεθνούς συστήματος ασφάλειας που καταρρέει και αναζητεί νέες δυναμικές.

Η αναντιστοιχία μεταξύ αποτρεπτικών μέσων και προκλήσεων επιδεινώνεται. Η Δύση έχει αναζητήσει καταφύγιο στα παλιά πλαίσια ασφαλείας της και η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία έχει αναζωπυρώσει **τη δι-ατλαντική σύνδεση**. Η επιστροφή του πολέμου, με την κλασική του μορφή, στην άκρη της ανατολικής πλευράς του NATO και η Ρωσία που γίνεται και πάλι απειλή για την παγκόσμια ασφάλεια έχουν επιταχύνει την ενί-

21. Bλ. Bishop, M. L. and Payene, A., 2020. The political economies of different globalizations: theorizing reglobalization, Taylor & Francis, online, Volume 18, 2021 - Issue 1: Reglobalization, Available [here](#) [Accessed 26.Mar.2023].

22. Στον τομέα των διεθνών σχέσεων, η περιφερειοποίηση αναφέρεται σε οποιαδήποτε μορφή θεσμικής συνεργασίας μεταξύ δύο ή περισσότερων χωρών. Ωστόσο, η περιφερειοποίηση νοείται ως μια πολιτική κατασκευή που διεξάγεται από κράτη και υλοποιείται με συμφωνία προκειμένου να οργανωθούν οι διακρατικές σχέσεις και να προωθηθεί η πολύπλευρη συνεργασία μεταξύ των εθνών. Αναλυτικότερα, βλ. Φτακλάκη, Ε., 2021. *Η επίδραση των Ευρωπαϊκών Περιφερειακών Αρχών στον Εξευρωπαϊσμό της Εξωτερικής Δράσης της Ένωσης. Μελέτη περίπτωσης: Η Συμφωνία Κοτόπου. Διδακτορική διατριβή [online]*. Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Διαθέσιμο [εδώ](#) [πρόσβαση στις 25 Απριλίου 2023] στο κεφάλαιο 1.3.1.

23. Η μεταβλητή γεωμετρία είναι μια έννοια που τέθηκε για πρώτη φορά στη διαδικασία ολοκλήρωσης της ΕΕ, η οποία σημαίνει ότι κινείται με διαφορετική ταχύτητα προς την ολοκλήρωση. Η μεταβλητή γεωμετρία παρέχει στα κράτη την ευελιξία να επιλέξουν τον ρυθμό της διαδικασίας ολοκλήρωσης και την επιλογή να αποδεχθούν ή να μην αποδεχθούν διαφορετικές συμφωνίες που χρησιμοποιούνται για την εφαρμογή της καταστατικής συνθήκης. Εκτός από την ΕΕ, η έννοια της μεταβλητής γεωμετρίας άρχισε να προσελκύει την προσοχή στο σύστημα του ΠΟΕ και σε άλλες πρωτοβουλίες ολοκλήρωσης μετά την κατάρρευση της αναπτυξιακής ατζέντας της Ντόχα λόγω των δυσκολιών επίτευξης συνάντησης μεταξύ των κρατών μελών του ΠΟΕ.

σχυση τόσο του στρατιωτικού βραχίονα των συμμάχων –με αυξημένες επενδύσεις σε όπλα και ανάπτυξη επί του εδάφους– όσο και του πολιτικού τους βάρους, μέσω της προσχώρησης της Φινλανδίας και οσονούπω και της Σουηδίας καθώς αναμένεται η έγκριση της τουρκικής εθνοσυνέλευσης. Όμως, με τις παγκόσμιες γεωστρατηγικές ισορροπίες να βρίσκονται σε εξέλιξη, οι εσωτερικές αντιφάσεις του NATO και το μετέωρο βήμα της ΕΕ ως προς μια αυτόνομη ευρωπαϊκή αμυντική πολιτική, θα παραμείνουν ευάλωτες ως προς την διασφάλιση της παγκόσμιας ασφάλειας.

Η επανεξέταση της παγκόσμιας ασφάλειας σημαίνει επίσης εξοπλισμό με μέσα ειρήνης που η ρωσική επιθετικότητα έχει βαθύνει αυτή την αποτυχία. Το διεθνές σύστημα θα πρέπει να βρει βιώσιμες λύσεις για να τελειώσει αυτός ο πόλεμος – ακόμη και αν η εμπόλεμη κατάσταση στο ουκρανικό μέτωπο και η πολιτική κατάσταση στη Ρωσία οδηγούν σε αδιέξοδες διαπραγματεύσεις. Οι διαπραγματεύσεις για την Ουκρανία θα χρειαστούν ισχυρά διαπραγματευτικά πλαίσια και μέσα για να λειτουργήσουν καθώς οι μέχρι σήμερα ενέργειες –οι συμφωνίες του Μινσκ και η διαμεσολάβηση του ΟΑΣΕ– έχουν αποτύχει. Εν τω μεταξύ, η δημιουργία μιας χρόνιας σύγκρουσης στην ανατολική Ουκρανία δεν μπορεί να αποκλειστεί – όπως έχει αναγνωρίσει ο Υπατος Εκπρόσωπος της ΕΕ, Josep Borrell²⁴. Κάποιοι έχουν μιλήσει για ένα «νέο Αφγανιστάν», γεγονός που αποθαρρύνει μια δυναμική στήριξη των Η.Π.Α. στον αγώνα της Ουκρανίας κατά της Ρωσίας.

Επίσης, η γειτονιά της Ρωσίας αποτελεί έναν τόπο δυνητικής αποσταθεροποίησης. Οι πρόσφατες συγκρούσεις μεταξύ της **Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν** και στα σύνορα μεταξύ του **Κιργιστάν και του Τατζικιστάν**, είναι συμπτώματα αυτής της γεωπολιτικής μετατόπισης στο παρασκήνιο. Εν τω μεταξύ, η Ευρωπαϊκή Ένωση παρακολουθεί στενά την κατάσταση στη Μολδαβία, φοβούμενη ότι θα μπορούσε να είναι το επόμενο ντόμινο που θα πέσει καθώς μέρος του εδάφους της, η Υπερδνειστερία, ελέγχεται από ρωσικά στρατεύματα εδώ και δεκαετίες και με το 100% της εξάρτησης της από το ρωσικό φυσικό αέριο, είναι εξαιρετικά ευάλωτη.

Εν τω μεταξύ, η τεχνολογική πρόοδος –που αποτελεί πλέον αποφασιστικό παράγοντα και πεδίο αντιπαράθεσης– εξακολουθεί να στερείται ενός διεθνούς πλαισίου για τη ρύθμιση των γεωπολιτικών σχέσεων στον κυβερνοχώρο. **Με νέα όπλα (κυβερνοχώρος) και νέες μορφές πολέμου (υβριδικό)**, με τον πυρηνικό αφοπλισμό να βρίσκεται σε αντίστροφη πορεία καθώς μεγάλες δυνάμεις, όπως είναι η Κίνα, η Γαλλία, η Ρωσία, το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Ηνωμένες Πολιτείες – που σημειωτέον είναι μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, συνεχίζουν να επεκτείνουν και να εκσυγχρονίζουν τα πυρηνικά τους οπλοστάσια, τα ζητήματα ειρήνης και αφοπλισμού δείχνουν να μην αποτελούν προτεραιότητες της διεθνούς κοινότητας. Αντιθέτως, μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, φαίνεται να έχει αρθεί το ταμπού για την εκτόξευση πυρηνικών απειλών,

24. Bλ. European External Action Service (EEAS), 2022. *Ukraine: High Representative Josep Borrell visited Ukraine to reconfirm EU's support against external threats*. Available at: https://www.eeas.europa.eu/eeas/ukraine-high-representative-josep-borrell-visited-ukraine-reconfirm-eu-s-support-against_en [Accessed 26.Mar.2023].

έστω και αν αυτές παραμένουν προς το παρόν ρητορικές. Με τη σειρά της, έχει ξεκινήσει μια νέα συζήτηση σχετικά με την έννοια της αποτροπής. Η συρρίκνωση των πυρηνικών οπλοστασίων που χαρακτήριζε την περίοδο μετά τον Ψυχρό Πόλεμο έλαβε τέλος και εισερχόμαστε σε μια νέα δεκαετία επανεξοπλισμού. Η Κίνα έχει ξεκινήσει μια σημαντική πυρηνική επέκταση, συμπεριλαμβανομένης, σύμφωνα με την επετηρίδα του SIPRI, της κατασκευής πάνω από τριακοσίων (300) νέων πυραυλικών σιλό. Το ίδιο σουηδικό ινστιτούτο ερευνών εκτιμά επίσης ότι η Βόρεια Κορέα έχει συναρμολογήσει έως 20 πυρηνικές κεφαλές, αλλά πιθανότατα διαθέτει αρκετό σχάσιμο υλικό για την κατασκευή σαράντα πέντε (45) έως πενήντα πέντε (55) πυρηνικών συσκευών²⁵, ενώ η Διεθνής Υπηρεσία Ατομικής Ενέργειας (IAEA) αναφέρει ότι το Ιράν σχεδιάζει μια μαζική επέκταση της ικανότητας εμπλουτισμού ουρανίου²⁶.

Ομοίως, **στον Ινδο-Ειρηνικό**, όπου ο συστημικός ανταγωνισμός μεταξύ της Κίνας και των Η.Π.Α. είναι έντο-

νος, έχουν προκύψει «ολογομερείς» (minilateral) συμφωνίες²⁷ που επικεντρώνονται σε κοινά συμφέροντα ασφαλείας και υπερβαίνουν τις γεωγραφικές εκτιμήσεις που χαρακτηρίζαν τέτοιες ομαδοποιήσεις στο παρελθόν. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτές οι συμφωνίες θεωρούνται ως δυνητική απάντηση στην αναποτελεσματικότητα των σημερινών πολυμερών πλατφορμών (multilateral platforms), οι οποίες παραμένουν όμηροι του γεωστρατηγικού ανταγωνισμού μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Η δημιουργία του **Quad Plus** ως «ολογομερείς» (minilateral) δέσμευση στον Ινδο-Ειρηνικό που προέρχεται από το **Quad** για να συμπεριλάβει άλλες κρίσιμες αναδυόμενες οικονομίες αποτελεί μια τέτοια μορφή²⁸. Αυτό που έχει ωθήσει και τις ΗΠΑ να υποστηρίζουν το Quad ουσιαστικά εκφράζεται από μια γενικότερη ανησυχία μιας τυχόν εκτόπισής τους από τον Ινδο-Ειρηνικό λόγω της όλο αυξανόμενης ισχύς της Κίνας²⁹. Το Quad αποτελεί το μέσο εκείνο που επιτρέπει στις ΗΠΑ να συνεργαστεί με τα υπόλοιπα μέλη απέναντι

25. Βλ. SIPRI. 2023. *States invest in nuclear arsenals as geopolitical relations deteriorate—New SIPRI Yearbook out now*. Available [here](#) [Accessed 20.Mar.2023].

26. Βλ. IAEA, 2023. *Βήμα μπροστά από το Ιράν για τα πυρηνικά*. Διαθέσιμο [εδώ](#) [Ανακτήθηκε 21.6.2023].

27. Τα πολυμερή πλαίσια που δημιουργήθηκαν μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο άνοιξαν τον δρόμο για την ενίσχυση της παγκόσμιας διακυβέρνησης και της διεθνούς συνεργασίας. Με την πάροδο των δεκαετιών, ωστόσο, η ικανότητα αυτών των πολυμερών φόρουμ να αναλαμβάνουν συλλογική δράση έχει υπονομευθεί από τη θεσμική αδράνεια, τα συμφέροντα και τις προκλήσεις στη λήψη αποφάσεων. Έτσι, οι μινιμερείς (minilateral) θεωρούνται ως μια εναλλακτική οδός για τη δημιουργία εταιρικών σχέσεων και συνασπισμών «των προθύμων» για την επίλυση ζητημάτων περιφερειακού και παγκόσμιου ενδιαφέροντος, αναλυτικότερα βλ. Tirkey, A., 2021. *Minilateralism: Weighing the Prospects for Cooperation and Governance*, Observer Research Foundation, issue briefs and special reports. Available [here](#) [Accessed 26.Mar.2023].

28. Ο μηχανισμός Quad Plus, με τους εταίρους της Τετράδας (Quad) - Αυστραλία, Ινδία, Ιαπωνία και Ηνωμένες Πολιτείες, πρόκειται να αναδιοργανώσει τις παγκόσμιες πολυμερείς οικονομικές συνεργασίες και τις συνεργασίες στον τομέα της ασφάλειας μεταξύ των χωρών εταίρων του Quad και του υπόλοιπου κόσμου και κυρίως πολυμερείς πρωτοβουλίες για την περιφέρεια του Ινδο-Ειρηνικού.

29. Την ανησυχία αυτή την δηλώνουν μάλιστα και στην Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας του 2017 και στην Εθνική Στρατηγική Άμυνας του 2018.

στην Κίνα, αλλά και να εμπλακεί πιο ενεργά και με τα υπόλοιπα κράτη του Ινδο-Ειρηνικού.

Στην πολύπαθη **Αφρικανική ήπειρο**, η πολιτική αστάθεια και η βία που μαστίζει το **Σαχέλ** είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αποτυχίας των περιφερειακών πλαισίων ασφαλείας, καθώς και των μεταβαλλόμενων ηγεμονιών στον Παγκόσμιο Νότο. Τα τελευταία χρόνια, η περιοχή βιώνει διαδοχικά πραξικοπήματα σε χώρες όπως το Μάλι (Αύγουστος 2020, Μάιος 2021), η Γουινέα (Σεπτέμβριος 2021) η Μπουρκίνα Φάσο (Ιανουάριος 2021), και τώρα το πραξικόπημα στο Νίγηρα (26 Ιουλίου 2023) καθώς και την εξάπλωση του τζιχαντισμού προς τον Κόλπο της Γουινέας. Όλα αυτά προστίθενται στις ανθρωπιστικές επιπτώσεις και τις επιπτώσεις στην ασφάλεια μιας βαθιάς κλιματικής κρίσης. Η εδραίωση στην περιοχή της Wagner Group - της ρωσικής ιδιωτικής εταιρείας ασφαλείας με στενούς δεσμούς με το Κρεμλίνο, μετά τον τερματισμό της αντιτζιχαντιστικής επιχείρησης Barkhane που ανακοινώθηκε από τον Εμμανουέλ Μακρόν τον Νοέμβριο του 2022³⁰ και την απόσυρση στρατευμάτων από το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γερμανία, την Ακτή Ελεφαντοστού (το 2022), το Μπενίν και τη Σουηδία (μέχρι το τέλος του 2023), οδήγησαν και τα Ηνωμένα Έθνη να επανεξετάζουν τη Πολυδιάστατη Ολοκληρωμένη Αποστολή Σταθεροποίησης στο Μάλι (MINUSMA)³¹. Όλες αυτές οι ανακατατάξεις υποδηλώνουν πως η περιοχή αντιμετωπίζει βαθιά αλλαγή στην ανάπτυξη των διεθνών

δυνάμεων καθώς η ενδυνάμωση των σχέσεων Αφρικής-Ρωσίας είναι πλέον ορατή, με τη Ρωσία να παρουσιάζεται ως σύμμαχος ασφάλειας και προμηθευτής σιτηρών εν μέσω επισιτιστικής κρίσης. Η επικίνδυνη αστάθεια **στο Σαχέλ** αποτελεί συλλογική αποτυχία για τη Γαλλία³², για τις περιφερειακές δυνάμεις όπως η Νιγηρία και για τις πολυμερείς ειρηνευτικές πρωτοβουλίες, ιδίως για τα Ηνωμένα Έθνη. Ακριβώς όπως συμβαίνει και στο Σαχέλ, πολλαπλοί δρώντες προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τα κενά περιφερειακής ηγεσίας σε περιβάλλοντα κρίσεων για να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία να προωθήσουν τα εθνικά τους συμφέροντα. Όλα αυτά προστίθενται στις ανθρωπιστικές επιπτώσεις και τις επιπτώσεις στην ασφάλεια και σε μια ραγδαία κλιματική κρίση.

- Νέες προτεραιότητες της παγκόσμιας ασφάλειας: Πράσινη και ψηφιακή μετάβαση - κλιματική κρίση

Πράσινη και ψηφιακή μετάβαση: Πέραν των γεωπολιτικών ανακατατάξεων, υπάρχουν και οριζόντιες πολιτικές που απορρέουν από τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης, όπως η πράσινη και ψηφιακή μετάβαση που έως τώρα συμπορευόντουσαν για την οικοδόμηση ενός βιώσιμου κόσμου, όμως μετά τον πόλεμο στην Ουκρανία και τον αντίκτυπο των κυρώσεων στη Ρωσία, έχουν αλλάξει τις αγορές, τις εξαρτήσεις, τις δεσμεύσεις για το κλίμα, ακόμη και τα αναμενόμενα

30. Βλ. Schofield, H., 2022. *France calls time on anti-jihadist Operation Barkhane in Sahel*, BBC news, Available [here](#) [Accessed 20.Jan.2023].

31. Βλ. United Nations Peace Keeping, 2013. *Supporting political process and helping stabilize Mali*. Available [here](#) [Accessed 20.Jan.2023].

32. Βλ. Arthur De Laborde, 2023. *Coup d'État au Niger: vers un retrait de la France ? Europe 1 Midi*. Available [here](#) [Accessed 20.Jan.2023].

χρονοδιαγράμματα για τη μετάβαση σε εναλλακτικές μορφές ενέργειας. Η έλλειψη επενδύσεων και πρόσβασης σε πράσινες τεχνολογίες επιτείνουν το ψηφιακό χάσμα μεταξύ των προηγμένων και μη χωρών, όπως ρητά αναφέρει πρόσφατη έκθεση της Διακυβερνητικής Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC): «Οι ψηφιακές τεχνολογίες έχουν σημαντικές δυνατότητες να συμβάλουν στην απεξάρτηση από τον άνθρακα ... Ωστόσο, αν αφεθεί χωρίς διαχείριση, ο ψηφιακός μετασχηματισμός θα αυξήσει πιθανώς τη ζήτηση ενέργειας, θα επιδεινώσει τις ανισότητες και τη συγκέντρωση της εξουσίας, αφήνοντας πίσω τις αναπτυσσόμενες οικονομίες με λιγότερη πρόσβαση στις ψηφιακές τεχνολογίες»³³.

Κλιματική κρίση: Τα ολοένα και πιο επιθετικά κλιματολογικά φαινόμενα θα μπορούσαν επίσης να θέσουν σε δοκιμασία τις ανεπαρκείς παγκόσμιες απαντήσεις στην επείγουσα κλιματική κρίση, ιδίως αν εμφανιστούν νέοι συναφείς κίνδυνοι όπως αυτοί που χαρακτηρίζονται από την ΕΕ ως Natech³⁴ – οι φυσικοί κίνδυνοι που προκαλούν τεχνολογικά ατυχήματα. Η τελευταία έκθεση της IPCC 2023³⁵, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής έχουν ήδη προκαλέσει μη αναστρέψιμες βλάβες στο περιβάλλον και στην ευημερία των ανθρώπων. Οι πλημμύρες στο Πακιστάν και τη Νιγηρία, οι καύσωνες στην Ινδία

και η συνεχιζόμενη ξηρασία στο Κέρας της Αφρικής αποτελούν σαφή παραδείγματα του απρόβλεπτου και του αντίκτυπου αυτών των γεγονότων, τα οποία αυξάνουν τον αριθμό των ανθρώπων που εκτοπίζονται βίαια λόγω της καταστροφής του περιβάλλοντος και υπονομεύουν τα μέσα διαβίωσης εκατομμυρίων ανθρώπων σε όλο τον κόσμο. Οι θερμοκρασίες στην Αφρική, και συγκεκριμένα στο Σαχέλ, αυξάνονται 1,5 φορές ταχύτερα από τον παγκόσμιο μέσο όρο.

Ένα **κρίσιμο ερώτημα** που αφορά και την ΕΕ είναι το εξής: κατά πόσο η επίδραση της παγκόσμιας κρίσης έχει επιταχύνει ή επιβραδύνει την ενεργειακή μετάβαση με το δεδομένο πως η ψηφιοποίηση θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για την προώθηση της απεξάρτησης από τον άνθρακα και της ανάπτυξης νέων μοντέλων κυκλικής οικονομίας.

- Σε αυτό το νέο τοπίο πως μπορεί η ΕΕ να βρει το βηματισμό της

Ο πόλεμος στην Ουκρανία ανέδειξε πολλά ζητήματα καθώς και την αναγκαιότητα **εγγυητή της ασφάλειας** στην Ευρώπη. Μια αναγκαιότητα που αφενός έφερε για άλλη μια φορά την ΕΕ προ των ευθυνών της σε σχέση με τα επόμενα βήματα της στο πεδίο της κοινής ευρωπαϊκής άμυνας και ασφάλειας και αφετέρου έφερε στο προ-

σκήνιο την πραγματικότητα για τους συμμάχους στο NATO με τη δυναμική επιστροφή του στην ευρωπαϊκή ήπειρο και μάλιστα τρία χρόνια μετά τις δηλώσεις του Γάλλου προέδρου, Εμμανουέλ Μακρόν, όταν μιλούσε για τον «εγκεφαλικό θάνατο του NATO» (2019). Ο πόλεμος επιβεβαίωσε εκ νέου την κεντρική θέση της νατοϊκής συμμαχίας με την πρωτοκαθεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών – στην ευρωπαϊκή ασφάλεια. Το NATO πέραν από το βαθμό της αναβίωσης του, διευρύνθηκε και με την εισδοχή δύο νέων μελών που προσκλήθηκαν μέσα σε λίγους μήνες από την έναρξη του πολέμου της Ρωσίας.

Από την άλλη πλευρά, ο πόλεμος στην Ουκρανία απέδειξε πως η Ευρωπαϊκή Ένωση παρ' όλα τα σχέδια και τις φιλοδοξίες της για την επίτευξη της **στρατηγικής της αυτονομίας** μέσω της επέκτασης της στρατιωτικής ισχύος ως κλειδί για την ενίσχυση της γεωπολιτικής της επιρροής όπως διατυπώθηκε στη Στρατηγικής της Πυξίδας (2022) που έχει ως στόχο τον σχεδιασμό της μελλοντικής ευρωπαϊκής στρατιωτικής πολιτικής και τη σύνδεση της Παγκόσμιας Στρατηγικής του 2016 με τους μηχανισμούς PESCO (Μόνιμη Διαρθρωμένη Συνεργασία), ETA (Ευρωπαϊκό Ταμείο Άμυνας) και EME (Ευρωπαϊκός Μηχανισμός για την Ειρήνη), δηλ. μια πολιτική έντονης στρατιωτικοποίησης ώστε να οικοδομηθεί μια Ευρωπαϊκή Ένωση και πιο ισχυρή και πιο ικανή, που θα δρα ως εγγυήτρια της ασφάλειας³⁶, σε μια τόσο κρίσιμη φάση, απέτυχε να επιτύχει τη δική της στρατηγική αυτονομία και να λειτουργήσει με όρους σκληρής ισχύος.

Όμως θα πρέπει να αναγνωρίσουμε

πως η Ένωση μέσα από την μεγάλη κρίση που δημιούργησε ο πόλεμος, ανέδειξε ένα νέο ρόλο σε επίπεδο ήπιας ισχύος, **την οικονομική ισχύς** καθώς σε αυτό το πεδίο λειτουργήσει ταχύτερα, ενωτικά και με γρήγορα αντανakλαστικά επιβάλλοντας αφενός σκληρές κυρώσεις προς τη Ρωσία και παρέχοντας αφετέρου, οικονομική βοήθεια στην Ουκρανία. Μέσα σε λίγες ημέρες από την εισβολή, η ΕΕ μετατράπηκε από έναν οργανισμό αφιερωμένο στην οικονομική συνεργασία σε καιρό ειρήνης σε έναν οργανισμό πρόθυμο και ικανό να διεξάγει έναν οικονομικό πόλεμο. Τούτο υλεχθέντος, **ο οικονομικός πόλεμος** είναι μια νέα υπόθεση για την ΕΕ, η οποία έχει μεγαλύτερη εμπειρία στη διαπραγμάτευση συμφωνιών ελεύθερου εμπορίου και αναπτυξιακής συνεργασίας παρά στην οργάνωση της αποδέσμευσης της από έναν σημαντικό εμπορικό εταίρο. Αντί να φέρει τις οικονομίες πιο κοντά –ο συνήθης ρόλος της– οι Βρυξέλλες αναγκάστηκαν να αντιστρέψουν τη διαδικασία και να κόψουν τους δεσμούς μεταξύ της Ρωσίας και της ΕΕ σε πολλούς τομείς. Άλλωστε, η συζήτηση που αναδύθηκε μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία για το φλέγον ζήτημα της **ευρωπαϊκής στρατηγικής αυτονομίας** και **ευρωπαϊκής άμυνας**, αναδεικνύει τα υπαρκτά ζητήματα της ΕΕ ως προς τον παγκόσμιο ρόλο της (global actor) και τη διεθνή της παρουσία (presence) ως μια δύναμη πολιτικής ισχύος. Όμως πέραν των ζητημάτων ασφάλειας και άμυνας, η ΕΕ αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις στους τομείς της πράσινης μετάβασης και της αντιμετώπισης της κλιματικής κρί-

33. Βλ. IPCC, 2023. *Urgent climate action can secure a liveable future for all*. Available [here](#) [Accessed 26.Jun.2023].

34. Τα τεχνολογικά ατυχήματα που προκαλούνται από φυσικό κίνδυνο ή καταστροφή και έχουν ως αποτέλεσμα συνέπειες που αφορούν επικίνδυνες ουσίες (π.χ. πυρκαγιά, έκρηξη, απελευθέρωση τοξικών ουσιών) αναφέρονται συνήθως ως ατυχήματα Natech. Σκοπός αυτής της βάσης δεδομένων είναι η συστηματική συλλογή πληροφοριών σχετικά με τα ατυχήματα Natech που συνέβησαν παγκοσμίως και η δυνατότητα αναζήτησης και ανάλυσης των εκθέσεων ατυχημάτων Natech για σκοπούς αξιοποίησης διδαγμάτων, αναλυτικότερα βλ. [εδώ](#).

35. Βλ. AR6 Synthesis Report Climate Change, στο <https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/>.

36. Council of the European Union, Brussels, 21 March 2022 (OR. en) 7371/22, [εδώ](#). Έκθεση σχετικά με τη συνδεσιμότητα και τις σχέσεις ΕΕ, A90269/2020 Ασίας, [εδώ](#).

σης, στις περιφερειακές της συνεργασίες και εταιρικές σχέσεις, καθώς και στην προσπάθεια της να αποτελέσει έναν Παγκόσμιο δρων βασισμένη σε κανόνες (**rules-based international order**).

Η έννοια της **συνδεσιμότητας (linkage)** στις γεωπολιτικές σχέσεις της ΕΕ και των κρατών μελών της, αποτελεί θεμελιώδη προσανατολισμό της καθώς είναι βαθιά ριζωμένη στην προσέγγιση της ΕΕ όσον αφορά στις εγχώριες και διεθνείς προκλήσεις και ως εκ τούτου οι δράσεις στο πεδίο της συνδεσιμότητας συμπεριλαμβάνονται ολοένα και περισσότερο σε πολλές από τις εξωτερικές της σχέσεις. Για το θέμα αυτό το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (Ε.Κ.) σε σχετική του έκθεση³⁷ προτρέπει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ειδική Υπηρεσία Εξωτερικών Δράσεων (ΕΥΕΔ), να δημιουργήσουν μια **στρατηγική Παγκόσμιας Συνδεσιμότητας της ΕΕ**, ως επέκταση της τρέχουσας στρατηγικής για τις επιμέρους συνδέσεις της με κράτη και περιφέρειες (όπως είναι π.χ. με την Ασία, τον Ινδο-Ειρηνικό, την Αφρική, την Λατινική Αμερική, κ.α.), προκειμένου να ευθυγραμμιστεί η φιλοσοφία για τη συνδεσιμότητα με τις πολιτικές συνδεσιμότητας, με στόχο την ενίσχυση αφενός, του ρόλου της ΕΕ ως πραγματικού γεωπολιτικού και γεωοικονομικού παράγοντα με ενιαία αφήγηση, και αφετέρου, ως διευκολυντή της δι-απολιτισμικότητας και της ενίσχυσης των συνεργασιών με δημοκρατίες ανά τον κόσμο οι οποίες μοιράζονται τις ίδιες θεμελιώδεις αξίες με την ΕΕ. Ο Διεθνής της ρόλος ως φορέας **κανονιστικής ισχύος (normative power)** αναδεικνύει αφενός τις αξίες και τις προτεραιότητες της **στην προώθηση της ειρήνης** και των παγκόσμιων οι-

κουμενικών αξιών (δημοκρατία, κράτος δικαίου, σεβασμός ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ειρήνη, ευημερία), όμως υποδηλώνει και την αδυναμία της να πρωταγωνιστήσει ως ένας δρων **διασφάλισης της παγκόσμιας ειρήνης** με την απουσία ενός αμυντικού μηχανισμού.

Το διακύβευμα για την ΕΕ είναι τιτάνιο και ο ρόλος της κομβικής σημασίας για την ειρήνη σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Όμως, η Ένωση θα πρέπει άμεσα να επιλύσει τα υπαρξιακά της ζητήματα (*raison d'être*), και να τολμήσει τα επόμενα της βήματα ξεκινώντας με την αναθεώρηση των Συνθηκών, τη θεσμική της θωράκιση της δημοκρατικής της λειτουργίας και την ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας, δίνοντας προτεραιότητα στη δημιουργία μιας **ενωσιακής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής** καθώς και μιας συμπαγούς **στρατηγικής Παγκόσμιας Συνδεσιμότητας της ΕΕ**, απαλλαγμένη από τα βαρίδια της διακυβέρνησης και τις συμμαχικές εξαρτήσεις, που θα βασίζεται στο αξιακό της σύστημα και στην προώθηση της ειρήνης.

Αντί επιλόγου

Οι **παγκόσμιες κρίσεις** και η μόνιμη αβεβαιότητα απαιτούν δράση και επαναπροσδιορισμό των πλαισίων συνεργασίας προκειμένου να αντιμετωπιστούν καθώς οι κρίσεις δεν εξα-ντλούνται σε όσα προαναφέρθηκαν αλλά επεκτείνονται και σε άλλα πεδία, όπως είναι η παγκόσμια οικονομική ύφεση, πολιτική αστάθεια, κοινωνική αντίδραση, μείωση στην πρόσβαση βασικών αγαθών, μετανάστευση, συστηματική επικράτηση αυταρχικών καθεστώτων, κ.ά. όπου για λόγους οι-

κονομίας χώρου δεν αναπτύχθηκαν στο παρόν πόνημα. Οι πολλαπλές κρίσεις δημιουργούν συνθήκες αποσταθεροποίησης και ανασφάλειας στους δρώντες, αυξάνοντας τον ανταγωνισμό και τα μέσα πίεσης.

Η **ισορροπία δυνάμεων** θα συνεχίσει να κινείται σε τεντωμένο σχοινί καθώς οι ασύμμετρες απειλές αυξάνονται δημιουργώντας γεωπολιτικές εντάσεις και κατ' επέκταση περιφερειακές ανακατατάξεις. Οι τρεις μεγαλύτερες απειλές που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα: η **καταστροφή από έναν πυρηνικό πόλεμο, η κλιματική κρίση και η παγκόσμια ύφεση**, ζητούν άμεση αντιμετώπιση με βιώσιμες λύσεις.

Η **διασφάλιση της παγκόσμιας ειρήνης, η ασφάλεια και η ευημερία των λαών** αποτελούν βασικές προτεραιότητες της παγκόσμιας κοινότητας και ίσως είναι καιρός οι παγκόσμιοι δρώντες να αρχίσουν να δημιουργηθούν νέα ειρηνευτικά εργαλεία και δομές και να εκσυγχρονίσουν τους διεθνείς δικαιοδοτικούς οργανισμούς σύμφωνα με τα σύγχρονα δεδομένα. Άλλωστε, ο ίδιος ο Γ.Γ. του ΟΗΕ, Αντόνιο Γκουτέρες, στη 15^η Σύνοδο Κορυφής των χωρών BRICS στο Γιοχάνεσμπουργκ, μεταξύ άλλων τόνισε πως *οι σημερινές δομές παγκόσμιας διακυβέρνησης αντικατοπτρίζουν τον κόσμο του χθες και για να παραμείνουν οι πολυμερείς θεσμοί πραγματικά για όλους πρέπει να μεταρρυθμιστούν*.

Σε αυτή τη νέα πραγματικότητα, η Ένωση, ως φορέας ήπιας ισχύος, μπορεί και πρέπει να αναλάβει ηγετικό ρόλο! Η ρευστότητα του αναδυόμενου πολυπολικού συστήματος αποζητά ψύχραιμους δρώντες που στηρίζουν

την ισχύ τους σε ένα αξιακό κώδικα και εναντιώνονται σε κάθε μορφή πολέμου. *Ο μεγαλύτερος εχθρός της οικονομικής ανάπτυξης είναι ο πόλεμος. Αν ο πλανήτης βυθιστεί περαιτέρω σε παγκόσμιες συγκρούσεις, οι ελπίδες για την οικονομία και την ίδια την επιβίωσή μας μπορεί να παραδοθούν στις φλόγες*³⁸... Η αμυντική της θωράκιση θα συμβάλλει στην ενίσχυση της ως μια ηγέτιδα δύναμη που δεν αποζητά πολέμους αλλά την ειρήνη και την ευημερία των λαών.

38. Τζέφρι Σακς είναι οικονομολόγος και καθηγητής στη Σχολή Διεθνών και Δημοσίων Υποθέσεων του Πανεπιστημίου Κολούμπια, συνέντευξη στην εφημερίδα Καθημερινή, 20.02.2023 βλ. Σακς, Τ., 2023. *Τι πρέπει να διδαχθεί η Ουκρανία από το Αφγανιστάν*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/world/562285396/arthro-to-tzefri-saks-stin-k-ti-prepei-na-didachthei-i-oukrania-apo-to-afganistan/> [Ανακτήθηκε 21.5.2023].

37. Έκθεση σχετικά με τη συνδεσιμότητα και τις σχέσεις ΕΕ, A90269/2020 Ασίας. Βλ [εδώ](#).

Η Στρατηγική σημασία του East Med για την Ελλάδα. Σύγχρονες εξελίξεις και προοπτικές

4

**Δρ. Λυκούργος
Λιακάκος**

*Δρ Διεθνούς Δικαίου
Παντείου Πανεπιστημίου*

Εισαγωγή

Σε έναν πολυπολικό και διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο, η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου συνιστά το επίκεντρο πολιτικών, διπλωματικών και ενεργειακών εξελίξεων. Η πρόσφατη διολίσθηση της περιοχής κάτω από την σκέπη των αιματηρών συμβάντων στο Ισραήλ και την Γάζα, προκαλεί ανείπωτη θλίψη, με την σκέψη όλων στην κατάπαυση του πυρός και την επίλυση όλων των ζητημάτων με τρόπο ειρηνικό¹.

Ο αγωγός EastMed και η επικείμενη υλοποίηση του, δύναται να διαδραματίσει καίριο ρόλο στην ενίσχυση της Ενεργειακής ασφάλειας της Ευρώπης διαμορφώνοντας τον νότιο διάδρομο εισαγωγής ενεργειακών πόρων ως εναλλακτική οδευση σε σχέση με την μέχρι πρότινος ρωσική ενεργειακή εξάρτηση. Επιπλέον επίκειται να συμβάλλει στην ενδυνάμωση της περιφερειακής συνεργασίας των χωρών της Νοτιοανατολικής Μεσογείου αλλά και άλλων δρώντων που έχουν στρατηγικά συμφέροντα στην περιοχή. Η Ελλάδα ενέχοντας σημαίνων ρόλο στην Ανατολική Μεσόγειο, με ισχυρό γεωπολιτικό και περιφερειακό αποτύπωμα ενδέχεται να ισχυροποιηθεί πολυεπίπεδα με την περάτωση του έργου.

1. Speech by President von Der Leyen at the EP Plenary Debate on the Despicable Terrorist Attacks by Hamas against Israel, Israel's Right to Defend Itself in Line with Humanitarian and International Law and the Humanitarian Situation in Gaza. [Here](#), Accessed 6 Nov. 2023

Ανατολική Μεσόγειος ως επίκεντρο ενεργειακής πολιτικής

Μέχρι και τις αρχές του 21^{ου} Αιώνα οι ενεργειακές δραστηριότητες στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο ήσαν πενιχρές. Εισερχόμενοι όμως στην δεύτερη δεκαετία του 2000, οι ανακαλύψεις των υποθαλάσσιων κοιτασμάτων του Ισραήλ² της Κύπρου και της Αιγύπτου³ έστρεψαν το ενδιαφέρον κρατών, εταιρειών και διεθνών οργανισμών στην περιοχή. Στο πλαίσιο αυτό μετά την συνάντηση των αρμόδιων υπουργών ενέργειας τον Ιανουάριο του 2019 με την πρόθεση δημιουργίας μιας ουσιαστικής περιφερειακής συνεργασίας στον χώρο της ενέργειας, η Ελλάδα, η Αίγυπτος, η Ιταλία, το Ισραήλ, η Κύπρος, η Ιορδανία και η Παλαιστινιακή Αρχή υπέγραψαν το καταστατικό του Φόρουμ Φυσικού Αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο τον

Σεπτέμβριο του 2020. Σκοπός του East Med Gas Forum (εφεξής EMGF)⁴ αποτελεί η συνεργασία των παραγωγών, των καταναλωτριών και των διαμετακομιστικών χωρών φυσικού αερίου (εφεξής Φ.Α) της περιοχής μέσω μιας ισχυρής ενεργειακά περιφερειακής αγοράς που θα καταστεί βιώσιμη και θα εξυπηρετεί τις ανάγκες των κατοίκων της⁵. Υπό αυτό το πρίσμα, τα σχέδια για διαμετακόμιση των κοιτασμάτων Φ.Α της Νοτιοανατολικής Μεσογείου μέσω αγωγού στην Ευρώπη, ενέπιπταν στις επιταγές των μελών της νέας Διεθνούς Περιφερειακής Συνεργασίας⁶. Επίσης στο Φόρουμ συμμετέχουν ως παρατηρητές οι ΗΠΑ, η Γαλλία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και η Ευρωπαϊκή Ένωση (εφεξής ΕΕ). Παράλληλα οι ΗΠΑ, με τον νόμο του αμερικάνικου κογκρέσου «Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act»⁷ (γνωστός ως East Med Act), του οποίου το περιεχόμενο ψηφίστηκε και εγκρίθηκε τον

2. Υποθαλάσσιο κοίτασμα «Λεβιάθαν» το 2010 στο Ισραήλ και υποθαλάσσιο κοίτασμα «Αφροδίτη» το 2011 στην Κύπρο, βλ. Mete G., 'Now and Then: The Future of Gas Infrastructure in the EU'. Energy Transitions and the Future of Gas in the EU: Subsidise or Decarbonise, επιμέλεια Gökcce Mete, Springer International Publishing, 2020, p. 139-97. Springer Link, [Here](#).
3. Το κοίτασμα Zohr αποτελεί τη μεγαλύτερη ανακάλυψη φυσικού αερίου που έγινε ποτέ στην Αίγυπτο, αλλά και τη Μεσόγειο Θάλασσα, και μπορεί να γίνει ένα από τα μεγαλύτερα ευρήματα φυσικού αερίου στον κόσμο. Η ανακάλυψη, μετά την πλήρη ανάπτυξή της, είναι τέτοιας δυναμικής που μπορεί να διασφαλίσει την ικανοποίηση της ζήτησης φυσικού αερίου της Αιγύπτου για δεκαετίες. Το κοίτασμα ανακαλύφθηκε από την ιταλική ENI, η οποία δραστηριοποιείται στην περιοχή της Αιγύπτου από το 1954 μέσω της θυγατρικής της IEOC (International Egyptian Oil Company), και είναι ο κύριος παραγωγός υδρογονανθράκων στην Αίγυπτο, με ημερήσια παραγωγή ιδίων 200.000 βαρελιών. Tagliapietra S., Towards a New Eastern Mediterranean Energy Corridor? Natural Gas Developments Between Market Opportunities and Geopolitical Risks, SSRN Electronic Journal, 2013 και Vast Reserves of Natural Gas Found off the Coast of Egypt, The New York Times., August 30, 2015, Ανακτήθηκε στις 25/07/2020, διαθέσιμο [εδώ](#).
4. EMGF. <https://emgf.org/>, Accessed 7 Nov. 2023 και Φόρουμ Φυσικού Αερίου της ανατολικής Μεσογείου («East Mediterranean Gas Forum – EMGF»), [here](#), Accessed 7 Nov. 2023.
5. Tagliapietra S., Eastern Mediterranean Gas: What Prospects for the New Decade? February 25, 2020 & Tagliapietra S. An opportunity for natural gas in the eastern Mediterranean, Bruegel., May 12, 2020, Ανακτήθηκε στις 27/07/2020 από [εδώ](#).
6. Θεωρείται επίσημος Οργανισμός από 1 Μαρτίου 2021 ύστερα από την 5^η κύρωση κράτους σε αυτό, βλ. Φόρουμ Φυσικού Αερίου της ανατολικής Μεσογείου ο.π.π.
7. S. 1102, Eastern Mediterranean Security and Energy Partnership Act of 2019 | Congressional Budget Office. 9 Nov. 2019, [here](#).

Δεκέμβριο του 2019, επικεντρώνονται επίσημα στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και στην προώθηση της ενεργειακής συνεργασίας και ασφάλειας, γεγονός που υποδηλώνει την στήριξη τους και σε έργα διαμετακόμισης ενεργειακών πόρων όπως την κατασκευή του προτεινόμενου αγωγού EastMed.

Ο παραπάνω νόμος συντέλεσε επίσης στην ανάπτυξη του διπλωματικού και περιφερειακού σχήματος «3+1» της Ελλάδας, της Κύπρου και του Ισραήλ με την συμμετοχή της Υπερδύναμης. Η ισχύς του σχήματος αυτού εκδηλώθηκε emphaticά τον Μάρτιο του 2019 στην πόλη του Τελ Αβίβ, καθώς εκεί υπογράφηκε μεταξύ των τριών όμορων κρατών, παρόντος του Αμερικανού Υπουργού Εξωτερικών, διακρατική συμφωνία για την μεταφορά μέσω αγωγού των ενεργειακών πόρων της περιοχής στην Ευρώπη, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στην «ευρωπαϊκή διαφοροποίηση» των πηγών ενέργειας με ασφαλή διαμετακόμιση προς εκείνη⁸. Τον Ιανουάριο του 2020 ακολούθησε η διακρατική συμφωνία για τον EastMed στην Αθήνα ανάμεσα στην Ελλάδα, την Κύπρο και το Ισραήλ με στόχο την περάτωση του έργου έως το 2025⁹. Το σχέδιο ολοκλήρω-

σης του έργου μετατέθηκε αργότερα για το 2027¹⁰.

Χαρακτηριστικά αγωγού EastMed

Ο προτεινόμενος αγωγός EastMed άρχισε να συζητείται από το 2013 με σκοπό την μεταφορά των όγκων Φ.Α της Νοτιοανατολικής Μεσογείου στην Ευρώπη, συμβάλλοντας στην ενεργειακή ασφάλεια και ασφάλεια του εφοδισμού που επιδιώκει η ΕΕ¹¹.

Το μήκος του αγωγού θα ανέρχεται συνολικά στα 1900 χιλιόμετρα (εφεξής χλμ.), εκ των οποίων τα 1300 υποθαλάσσια. Συγκεκριμένα το έργο αναμένεται να εκκινεί από τα υποθαλάσσια ενεργειακά πεδία του Ισραήλ προς στην Κύπρο. Από την Μεγαλόνησο θα διανύεται μια μεγάλου μήκους υποθαλάσσια απόσταση 1000 χλμ. έως την Κρήτη η οποία χαρακτηρίζεται από δύσμορφη γεωμορφολογία, ενώ σε κάποια σημεία προβλέπονται βάθη άνω των 3000 μέτρων κατά τα οποία θα διέρχεται ο αγωγός¹². Από το άλλοτε νησί του Μίνωα ο EastMed διασχίζοντας το Αιγαίο βορειοδυτικά θα εισέρχεται στην Πελοπόννησο καταλήγοντας στην Θεσπρωτία. Από εκεί επρόκειτο να συνδεθεί με τον

προτεινόμενο αγωγό Poseidon προς την Ιταλία¹³.

Η χωρητικότητα του υπολογίζεται αρχικά στα 10 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα ανά έτος (billion cubic meters, εφεξής bcm) με δυνατότητα διεύρυνσης έως τα 21 bcm. Ανάδοχος του έργου συνιστά η κοινοπραξία IGI Poseidon¹⁴ η οποία αποτελείται από την σύμπραξη της δημόσιας εταιρείας παροχής φυσικού αερίου στην Ελλάδα (εφεξής ΔΕΠΑ) και την ιταλική Edison International Holding¹⁵. Το κόστος περάτωσης του έργου ανέρχεται στα 6-7 δισεκατομμύρια ευρώ¹⁶, ενώ από το 2013 υπάγεται στα προγράμματα κοινής ωφέλειας της ΕΕ¹⁷ με αναμενόμενη επικαιροποίηση του στην εν

λόγω λίστα το φθινόπωρο του 2023. Στο πλαίσιο αυτό, έχουν ήδη δαπανηθεί περίπου 36,5 εκατομμύρια ευρώ (2016-2018) από πλευράς ΕΕ σε τεχνικό-οικονομικές και περιβαλλοντικές μελέτες καθιστώντας την υλοποίηση του έργου βιώσιμη¹⁸.

Στα αρνητικά προσμετρώνται η αδράνεια που παρουσιάστηκε τα τελευταία χρόνια για την εκτέλεση της κατασκευής του αγωγού με πρόδηλη την διάθεση ματαιώσης του, κυρίως λόγω του υψηλού του κόστους, της επάρκειας (50%) των επιβεβαιωμένων ενεργειακών αποθεμάτων Φ.Α, του αμερικανικού υδροποιημένου φυσικού αερίου (liquid natural gas, εφεξής LNG) και της τουρκικής αντίδρασης¹⁹.

13. Kampuris N., EastMed Pipeline: The Mediterranean Mega-Project That Will Change Europe's Energy Map Forever, GreekReporter., December 23, 2019, Ανακτήθηκε στις 25/09/2020 διαθέσιμο [εδώ](#).
14. IGI Poseidon, Our Company-Profile & Shareholders. Ανακτήθηκε στις 29/09/2020 διαθέσιμο [εδώ](#).
15. Από το 2012, η εταιρία Edison, που εδρεύει στην Ιταλία, ανήκει στην EdF, κρατική εταιρία ηλεκτρισμού της Γαλλίας, σε ποσοστό 99,48% (Φλουδόπουλος Χ. (30/12/2019). Γιατί ο EastMed είναι στρατηγικός αγωγός και για τη Γαλλία, Capital.gr. Ανακτήθηκε στις 15/09/2020 διαθέσιμο [εδώ](#).
16. Eastern Mediterranean (EastMed) Pipeline Project, Israel. [Here](#). Accessed 3 Nov. 2023.
17. Η δράση είναι μέρος του PCI 7.3.1 «Αγωγός από υπεράκτια Κύπρο προς την ηπειρωτική Ελλάδα μέσω Κρήτης». Η δράση περιλαμβάνει την εκτέλεση των δραστηριοτήτων και των μελετών σε σχέση με τη φάση Pre-FEED (Front-End-Engineering Design) του αγωγού αερίου PCI Ανατολικής Μεσογείου (East Med), συγκεκριμένα μελέτες τεχνικής σκοπιμότητας, Reconnaissance Marine Survey και Οικονομικές, Χρηματοοικονομικές και Ανταγωνιστικές Μελέτες. Ο στόχος της τρέχουσας δράσης είναι να παράσχει τις απαραίτητες πληροφορίες στους παραγωγούς και τους μεταγενέστερους φορείς εκμετάλλευσης της αγοράς φυσικού αερίου, επιτρέποντας την εκτίμηση και την πιθανή επιλογή του έργου, ως προτιμώμενη επιλογή εξαγωγής, για μέρος των πόρων φυσικού αερίου Levantine Basin, εξασφαλίζοντας μια νέα αξιόπιστη πηγή προμήθεια μέσω διαφοροποιημένης διαδρομής. Η δράση αναμένεται να ενισχύσει την ωριμότητα του έργου με μια λεπτομερή και ολοκληρωμένη τεχνική και οικονομική αξιολόγηση, επιτρέποντας στον υπεύθυνο του έργου να παρέχει αξιόπιστα δεδομένα στους downstream παραγωγούς και στους μεταγενέστερους φορείς εκμετάλλευσης για την επιλογή του PCI ως προτιμώμενη διαδρομή εξαγωγής. Η ολοκλήρωση της προτεινόμενης δράσης, σε περίπτωση επιλογής ως προτιμώμενης επιλογής εξαγωγής, θα επιτρέψει στους υπεύθυνους του έργου να προχωρήσουν εγκαίρως στην ανάπτυξη του PCI και ιδίως με τη φάση FEED (European Commission, (2016). Eastern Mediterranean Natural Gas Pipeline - Pre-FEED Studies 7.3.1-0025-ELCY-S-M-15 Part of Project of Common Interest 7.3.1. Ανακτήθηκε στις 14/09/2020 διαθέσιμο [εδώ](#).
18. ΔΕΠΑ, Διεθνείς Υποδομές, Διασυνδεδετήριος Αγωγός East Mediterranean Pipeline (EastMed). Ανακτήθηκε στις 15/09/2020 διαθέσιμο [εδώ](#).
19. Greece, Israel, Cyprus sign gas pipeline deal, angering Turkey. Accord creates new tensions between Greece and Turkey as Ankara says EastMed project cannot proceed without

8. US endorses trilateral cooperation between Cyprus, Greece and Israel, in-cyprus., March 21, 2019, Ανακτήθηκε στις 30/06/2021, διαθέσιμο [εδώ](#).
9. Staikos A., Υπεγράφη η Συμφωνία για τον EastMed, euronews., 2 Ιανουαρίου 2020, Ανακτήθηκε στις 29/06/2021 διαθέσιμο [εδώ](#) και Sotiriou S.A., "Creating Norms around the Eastern Mediterranean Energy Resources as a Necessary Means of Security." European Security, vol. 29, no. 2, Apr. 2020, abstract and pp. 235-53. Taylor & Francis+NEJM, διαθέσιμο [εδώ](#), και Mitchell G., The Eastern Mediterranean Gas Forum: Cooperation in the Shadow of Competition., The Israeli Institute for Regional Foreign Policies 13, 2020, p. 1-5 και EastMed: Υπεγράφη η Συμφωνία για τον αγωγό φυσικού αερίου | Το ΒΗΜΑ, 2 Ιανουαρίου 2020, διαθέσιμο [εδώ](#), Ημερομηνία πρόσβασης 26 Μαΐου 2021.
10. EastMed-Poseidon Project | Edison. [Here](#). Accessed 7 Nov. 2023
11. Αρχικά του Ισραήλ και της Κύπρου, ενώ στην Ελλάδα αναμένονται να ξεκινήσουν οι διαδικασίες για εξερεύνηση και δυνητική εκμετάλλευση 30 τουλάχιστον υποθαλάσσιων ενεργειακών πεδίων.
12. European Commission, EastMed Pipeline, with metering and regulating station at Megalopoli (EL), Southern Gas Corridor., 2018 Ανακτήθηκε στις 14/09/2020 διαθέσιμο [εδώ](#).

Σημείο επαναφοράς του έργου θεωρείται η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022, καθώς η ΕΕ αποφάσισε να απεξαρτηθεί δραστικά από το ρωσικό Φ.Α. επιδιώκοντας την άμεση διαφοροποίηση σε ενεργειακές πηγές, οδεύσεις και στον εμπλουτισμό του ενεργειακού της μείγματος. Σημειώνεται ότι την στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές η ανάδοχος εταιρεία διεξάγει το τελικό «μάρκετ τεστ»²⁰ ώστε να ληφθεί η τελική επενδυτική απόφαση για την υλοποίηση του πρότζεκτ του αγωγού. Επισυνάπτεται ότι ο προτεινόμενος αγωγός δύναται να μεταφέρει και καθαρότερες μορφές ενέργειας όπως το πράσινο υδρογόνο. Η Σαουδική Αραβία αυτή την στιγμή πρωτοστατεί στην ανάπτυξη του, μέσω της εταιρείας Neom Green Hydrogen Company με αναμενόμενη παραγωγή 600 τόνους καθαρού υδρογόνου ημερησίως από το 2026, καθιστώντας την κατά αυτό τον τρόπο την ισχυρότερη παραγωγό του²¹. Η εγγύτητα της με την Νοτιοανατολική Μεσόγειο πρόκειται

να συμπληρώσει και να αναβαθμίσει το σχέδιο του υποψήφιου αγωγού.

Ο πολυδιάστατος ρόλος της Ελλάδας

Η Ελλάδα συνιστά μια αναπόσπαστη σταθερά στην συνάρτηση του EastMed διαμορφώνοντας μια πολυδιάστατη επιρροή και οπτική, για την οποία καλείται να υποστηρίξει με σθένος την υλοποίηση του. Γεωγραφικά, η Ελλάδα όπως προαναφέρθηκε θα υποδέχεται τον αγωγό και τα κοιτάσματα της Νοτιοανατολικής Μεσογείου μέσω της Κρήτης και στην συνέχεια στον ηπειρωτικό της κορμό, ο οποίος σχηματίζει την Νοτιοανατολική χερσόνησο της ηπειρωτικής Ευρώπης. Επιπλέον η περάτωση του EastMed δύναται να προσδώσει ιδιαίτερη γεωπολιτική σημασία στην Ελλάδα, αναγνωρίζοντας και να ενισχύοντας τον γεωπολιτικό της ρόλο με την μορφή ενός πολύτιμου ενεργειακού κρίκου στην διαμετακόμιση ενέργειας από τη Μέση Ανατολή προς την Ευρώπη²².

its consent, AlJazeera., January 2, 2020, Ανακτήθηκε στις 13/09/2020 διαθέσιμο [εδώ](#) και Widdershoven, 2019, ο.π. και Butt G., Fine words fail to camouflage East Med challenges, Petroleum Economist., August 1, 2019, Ανακτήθηκε στις 14/09/2020 διαθέσιμο [εδώ](#) και Stergiou A., "Geopolitics and Energy Security in the Eastern Mediterranean: The Formation of new 'Energy Alliances'." The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean, 2019, p.11

20. Newsroom. EastMed Market Test by End-2023 | eKathimerini.Com. 26 June 2023, [here](#) και 'Εντός τετραμήνου η απόφαση για το μέλλον του αγωγού'. ΤΑ ΝΕΑ, διαθέσιμο [εδώ](#). Accessed 7 Nov. 2023

21. ACWA POWER | NEOM Green Hydrogen Project. Accessed 3 Nov. 2023 και Hydrogen from Renewable Power: Technology Outlook for the Energy Transition, International Renewable Energy Agency (IRENA), 2018, p. 13-15, 18-23, 38, 45, [εδώ](#), και Andrews J. & Bahman S., "The role of hydrogen in a global sustainable energy strategy.", Wiley Interdisciplinary Reviews: Energy and Environment 3.5, 2014, p. 474-489

22. Με την εκμετάλλευση και των δικών της δυνητικών κοιτασμάτων πρόκειται να προαχθεί σε ενεργειακό «κόμβο». Βλ. Tziarras Z., The Eastern Mediterranean: Between Power Struggles and Regionlist Aspirations, Re-Imagining the Eastern Mediterranean, PCC Report, 2, Nicosia: PRIO Cyprus Centre, 2018 και Tziarras Z., Israel-Cyprus-Greece: A Comfortable Quasi-Alliance, Mediterranean Politics, 21(3), 2016, p. 407-427 και Adamides C. & Christou O., Energy Security & the Transformation of Regional Securitization Relations in the Eastern Mediterranean. In: Katsikides S. & Koktsidis P. (eds.), Societies in Transition: The Social Implications of Economic, Political and Security Transformations, Springer, New York, 2015, p. 189-206 και Proedrou F., Re-Conceptualizing the Energy and Security Complex in

Επίσης επίκειται να συμβάλει στην ενίσχυση της ενεργειακής ασφάλειας τόσο της ίδιας αλλά και γενικότερα της Ευρώπης, καθώς τα κοιτάσματα της Ανατολικής Μεσογείου προβλέπεται να συμβάλλουν στην διαφοροποίηση πηγών και οδεύσεων ενισχύοντας την ασφάλεια του εφοδιασμού και παράλληλα μειώνοντας την εξάρτηση του ρωσικού Φ.Α. Επιπροσθέτως η οικονομική αναβάθμιση πρέπει να θεωρείται δεδομένη με την προσέλκυση κεφαλαίων μέσω πολυεθνικών εταιρειών δημιουργώντας ένα ισχυρό πλαίσιο επενδύσεων και νέων θέσεων εργασίας συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην ενίσχυση του εθνικού ΑΕΠ.

Η Ελλάδα όντας μια μεσαίας ισχύς χώρα, ισχυροποιείται εμφανώς στο διπλωματικό και πολιτικό πεδίο συνάπτοντας περιφερειακές συνεργασίες. Η υλοποίηση του EastMed υπολογίζεται να προκαλέσει δραστική αναβάθμιση στην διπλωματική της δυναμική, όχι μόνο με τις χώρες διαμετακόμισης και διοχέτευσης όγκων Φ.Α²³ του αγωγού, αλλά επιπλέον και με κράτη παραγωγούς και μεταφορείς καθαρού υδρογόνου²⁴.

Με αυτό τον τρόπο προωθούνται δυνητικές συμμαχίες, δημιουργώντας ένα ισχυρό αποτρεπτικό «διπλωματικό πλέγμα» στις προκλήσεις της Άγκυ-

ρας και στην αλόγιστη σειρά από διεκδικήσεις που εγείρει εις βάρος της Ελλάδας τα τελευταία πενήντα χρόνια. Η υλοποίηση του αγωγού ενέχει υψηλή πολιτική σημασία στην ευρύτερη περιοχή.

Ο ρόλος της Τουρκίας

Η περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου εξαιτίας των παγκόσμιων πολιτικών και κλιματικών προκλήσεων όφειλε να περιλαμβάνει έναν ζωτικό χώρο συνεργασίας και ανάπτυξης ανάμεσα στα παράκτια της κράτη. Ειδικά οι τελευταίες ενεργειακές ανακαλύψεις θα έπρεπε να προωθούν την συμμετοχή όλων των γειτονικών χωρών στην περιοχή.

Η Τουρκία όχι μόνο δεν δείχνει να αποδέχεται το παραπάνω μήνυμα αλλά αντίθετα έχοντας επηρεαστεί από την νέο-οθωμανική στροφή της, αναζητά κάποιες μορφές μονοπωλίου και πρωτοκαθεδρίας στην περιοχή, με πρόδηλη την εκδήλωση των ηγεμονικών της τάσεων. Εξάλλου από το δόγμα της Γαλάζιας Πατρίδας (Mavi Vatan) διαφαίνεται η αίσθηση κυριαρχίας που την διακατέχει, μη σεβόμενη τις θαλάσσιες οικονομικές ζώνες Ελλάδας και Κύπρου όπως πηγάζουν από το Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας²⁵.

the Eastern Mediterranean, The Cyprus Review, 24(2), 2012, p.15-28 και Gürel A., Mullen F. & Tzimitras H., The Cyprus Hydrocarbons Issue: Context, Positions and Future Scenarios, PRIO Report 1, Nicosia: PRIO Cyprus Centre, 2013

23. Δηλαδή την Αίγυπτο, το Ισραήλ, την Κύπρο και την Ιταλία

24. Αυτά τα κράτη απαρτίζονται από την Ινδία, την Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (ΗΑΕ)

25. DenizEAU A., Mavi Vatan, 'the Blue Homeland': The Origins, Influences and Limits of an Ambitious Doctrine for Turkey, April 2021, p. 5-10 και Καϊρίδης Δ., Η Ελλάδα και ο Επιθετικός Αναθεωρητισμός της Τουρκίας, τόμος, Τσάλτας Γρ., "Liber Amicorum" Θαλάσσιοι και Ωκεάνιοι Χώροι, Περιβάλλον, Βιώσιμη Ανάπτυξη και Διεθνές Δίκαιο, Πολιτική και Διακυβέρνηση Προκλήσεις στον 21^ο Αιώνα, επιμ. Δίπλα Χ., Περράκης Σ., Ροζάκης Χ., Χατζηκωνσταντίνου Κ., Ροδόθεατος Γ. Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2021, σ. 772 και Uyguş E., The Eastern Mediterranean Issue and Turkey's Blue Homeland Doctrine, medium.com, June 16, 2021, Ανακτήθηκε στις 28/06/2021 από [εδώ](#).

Η Τουρκία είναι και δηλώνει εντελώς αντίθετη με την περίπτωση του προτεινόμενου αγωγού EastMed, γεγονός που μαρτυρά την επικαλυμμένη και παράνομη Διεθνή Συμφωνία με μορφή Μνημονίου Κατανόησης (MoU) με την Λιβύη τον Νοέμβριο του 2019, καταπατώντας με τρόπο απαράδεκτο τα κυριαρχικά δικαιώματα της Κύπρου και της Ελλάδας σε θαλάσσιες οικονομικές ζώνες, αγνοώντας πλήρως την δικαιοδοσία των νησιωτικών της περιοχών²⁶. Στο πλαίσιο αυτό ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν είχε επιδιώξει και στο παρελθόν και πρόσφατα²⁷ να δαλεάσει την ηγεσία του Ισραήλ προτείνοντας εναλλακτική οδευση αγωγού για την διαμετακόμιση των κοιτασμάτων φυσικού του αερίου διαμέσου του ηπειρωτικού εδάφους της χώρας του, με παραβολή την εξοικονόμηση οικονομικών πόρων και την ταχύτητα υλοποίησης του έργου²⁸. Οι πολιτικές όμως φύσεως διαφωνίες ανάμεσα στα δύο

κράτη έχουν κατακερματίσει την διαδικασία προσέγγισης της Τουρκίας, ώστε να εξεταστεί ως αξιόπιστη εναλλακτική περίπτωση η ενεργειακή οδευση του ισραηλινού Φ.Α μέσω αυτής²⁹.

Σε κάθε περίπτωση θεωρείται διπλωματική νίκη Άγκυρας, έστω και εφήμερη η έκδοση του «non paper» του αμερικάνικου State Department³⁰ για τον EastMed κάνοντας λόγο εκτός των άλλων, ότι τυχόν έναρξη των εργασιών του θα συνιστά «πηγή εντάσεων» στην περιοχή.

EastMed σε ψύξη

Ο EastMed, από την περίοδο που εντάχθηκε μέσω του κανονισμού 347/2013 στα έργα Κοινού Ενδιαφέροντος της ΕΕ³¹, αντιμετωπίστηκε με αρκετή δυσπιστία ως προς την προοπτική ολοκλήρωσής του. Το υψηλό κόστος κατασκευής του (6-7 δισ. Ευρώ), η δύσκολη γεωμορφολογία του βυθού

(ιδίως από Κύπρο σε Κρήτη), η έλλειψη των επιβεβαιωμένων και άμεσα διαθέσιμων όγκων Φ.Α, καθώς και η στροφή της ΕΕ στην πράσινη μετάβαση και την απανθρακοποίηση έως το 2050³² κατέστησαν επισφαλή την εκκίνηση των εργασιών του μεγάλου αυτού έργου.

Αρκετά νωρίτερα από την άτυπη έκθεση του State Department είχαν αρχίσει να εγείρονται αμφιβολίες για την μετάβαση του EastMed από την θεωρία στην πράξη. Αρχικά τον Οκτώβριο του 2018 σε συνέδριο του Ινστιτούτου Ενέργειας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (IENE), εκφράστηκαν οι πρώτοι προβληματισμοί για τις τεχνικό-οικονομικές δυσκολίες ολοκλήρωσης του έργου, το οποίο θα εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τις υψηλές τιμές του Φ.Α. (Dr. Gina Cohen)³³.

Τον Οκτώβριο του 2020 σε συνέντευξή του στο «investigate Europe» ο αναπληρωτής διευθυντής της Διεύθυνσης Ενέργειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, (Professor Klaus-Dieter Borchardt), εντασσόμενος με το σκληρό ρεύμα της πλήρους απανθρακοποίησης της Ευρώπης αμφισβήτησε την επικαιροποίηση του EastMed στα έργα PCI της ΕΕ³⁴.

Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους κατά την διάρκεια επίσημης επίσκεψης του

στην Αθήνα (10-11/11)³⁵, προτάθηκε από τον Αιγύπτιο Πρόεδρο Αμπντέλ Φατάχ Αλ Σίσι εναλλακτική οδευση των κοιτασμάτων Φ.Α. της Νοτιοανατολικής Μεσογείου από το Ισραήλ μέσω Αιγύπτου και από εκεί στην Κρήτη, παρακάμπτοντας με αυτό τον τρόπο την Κύπρο. Μέχρι τον Μάρτιο του 2021 (από αιγυπτιακά κυρίως διεθνή μέσα) ακολούθησαν αναλύσεις για την μη οικονομική βιωσιμότητα του EastMed³⁶. Ενδεχομένως ο Πρόεδρος της Αιγύπτου στόχευε στην αποκλιμάκωση της έντασης με την Τουρκία και στην δημιουργία αγωγού που θα διερχόταν στην οριοθετημένη θαλάσσια ΑΟΖ μεταξύ Ελλάδας και Αιγύπτου. Υπενθυμίζεται ότι η οριοθέτηση είναι μερική και εκκρεμούν οι περιοχές ανατολικά του 28^{ου} Μεσημβρινού συμπεριλαμβανομένου του συμπλέγματος της Μεγίστης (Καστελόριζο)³⁷.

Τον Φεβρουάριο του 2021 επετεύχθη συμφωνία ανάμεσα σε Ισραήλ και Αίγυπτο μέσω των αρμόδιων Υπουργών των δύο κρατών για την διασύνδεση και μεταφορά Φ.Α μέσω υποθαλάσσιου αγωγού του κοιτάσματος Λεβιάθαν στους σταθμούς υγροποίησης και επαναεριοποίησης Φ.Α της Αιγύπτου (εφεξής FSRU), Ιτκού και Νταμιέτα³⁸. Αρχικά οι συγκεκριμένες ποσότητες προορίζονταν για τον EastMed

26. Το Μνημόνιο Συνεργασίας Τουρκίας-Λιβύης καταπατά εμφατικά το άρθρο 121 του Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας (UNCLOS 1982), το οποίο αναγνωρίζει την Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη και τα δικαιώματα ηπειρωτικής Υφαλοκρηπίδας για νησιωτικές περιοχές. Παράλληλα, παραβλέπει την ύπαρξη της Κρήτης, της Κερπάρου, της Κάσου, της Ρόδου και του Καστελόριζου, και χαράσσει περίπου 39.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα ελληνικής επικράτειας νότια της Κρήτης προς τη Λιβύη. Οι άδειες που παραχωρήθηκαν από το ελληνικό κράτος για την εξερεύνηση υδρογονανθράκων νότια και νοτιοδυτικά της Κρήτης στην Κοινοπραξία Total-ΕκxonMobil-Ελληνική Πετρέλαιο, δημοσιεύθηκαν στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έτσι, δημιούργησαν προηγούμενο που ενισχύει τις θέσεις της Ελλάδας, οι οποίες βασίζονται πλήρως στις οδηγίες του Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας (Turkish-Libyan MoU 'ignores' International Law of the Sea, energypress, 5 Ιουνίου 2020 Ανακτήθηκε στις 23/10/2020 από [εδώ](#), και Άρθρο 121 για της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας (εφεξής ΣΔΘ)

27. Βλέπε παρακάτω, 78^η Γενικής Συνέλευσης ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη. Σεπτέμβριος 2023

28. Indra Star Global Editorial Team, The Fourth Option: Israel-Turkey Gas Pipeline, Analysis on the dot, IndraStar, 2015, Ανακτήθηκε στις 13/09/2020 από [εδώ](#).

29. Winrow G.M., The Anatomy of a Possible Pipeline: The Case of Turkey and Leviathan and Gas Politics in the Eastern Mediterranean, Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 18 (5), 2016, p. 431-447

30. 6 Ιανουαρίου του 2022

31. Κανονισμός (ΕΕ) αριθμ. 347/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17^{ης} Απριλίου 2013 σχετικά με τις κατευθυντήριες γραμμές για τις διευρωπαϊκές ενεργειακές υποδομές, την κατάργηση της απόφασης αριθ. 1364/2006/ΕΚ και την τροποποίηση των κανονισμών (ΕΚ) αριθ. 713/2009, (ΕΚ) αριθ. 714/2009 και (ΕΚ) αριθ. 715/2009. Ανακτήθηκε στις 15/09/2020 από [εδώ](#).

32. [Πράσινη μετάβαση](#). Accessed 7 Nov. 2023

33. [Announcement - 3rd SE Europe Hydrocarbons Upstream](#), Accessed 6 Nov. 2023 και [εδώ](#) και Πένη Χαλάτση: Προβληματισμός Για Τη Βιωσιμότητα Του Αγωγού East Med. 2 Nov. 2018, [εδώ](#).

34. 'Klaus-Dieter Borchardt, Deputy Director-General, Energy: "It Is Not for the Commission to Decide Anything"'. Investigate Europe, [here](#), Accessed 6 Nov. 2023

35. Διήμερη Επίσκεψη Αλ Σίσι Στην Αθήνα. [Εδώ](#). Accessed 6 Nov. 2023 και Συνάντηση Σακελλαροπούλου-Αλ Σίσι: Στο Επίκεντρο η Συμφωνία Για Οριοθέτηση ΑΟΖ Και η Αν .Μεσόγειος | Euronews. [Εδώ](#). Accessed 6 Nov. 2023

36. 'Athens and Cairo Mull Changing the Route of EastMed Pipeline'. Wwww.Euractiv.Com, [εδώ](#), 4 Mar. 2021, και 'Αποκλειστικό: Σενάριο για πέρασμα του East Med μέσα από την Αίγυπτο'. [ΤΟ ΒΗΜΑ](#), 1 Mar. 2021.

37. [Εδώ](#), Accessed 7 Nov. 2023.

38. 'Ισραήλ Και Αίγυπτος Συμφώνησαν Σε Κατασκευή Αγωγού Μεταφοράς Φυσικού Αερίου'.

αλλά οι διαχειριστές του Λεβιάθαν, η αμερικανική Chevron και η ισραηλινή Delek με σκοπό να αυξήσουν τις εξαγωγές προς την Αίγυπτο (7 bcm/έτος), έκαναν πρόδηλη την διάθεση τους να επενδύσουν 235 εκατομμύρια δολάρια³⁹.

Εννέα μήνες αργότερα τον Νοέμβριο του 2021, Ελλάδα και Αίγυπτος υπέγραψαν μνημόνιο συνεργασίας για ζητήματα μεταφοράς Φ.Α, καθώς επίσης και για ανταλλαγή τεχνογνωσίας και συνεργασίας σε θέματα έρευνας και εξόρυξης⁴⁰. Επισημαίνεται ότι ο Τούρκος Πρόεδρος επιδίωκε την αλλαγή οδού του EastMed στα πλαίσια εξομάλυνσης των ευρωτουρκικών σχέσεων, ζήτημα που έθεσε σε τηλεδιάσκεψη στην τότε Καγκελάριο Μέρκελ κατά την διάρκεια του ίδιου έτους⁴¹.

Αρχές Ιανουαρίου του 2022, διέρρευσε από τις ΗΠΑ «non paper» προερχόμενο από το State Department το οποίο εξέφραζε επιφυλάξεις για την

οικονομική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα του αγωγού EastMed, κάνοντας παράλληλα λόγο, ότι τυχόν έναρξη του έργου δύναται να καταστεί «πηγή εντάσεων» στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου. Επιπλέον εστίασε στην υποθαλάσσια ηλεκτρική διασύνδεση της περιοχής, συνεισφέροντας στην παραγωγή καθαράς ενέργειας⁴².

Σημείο καμπής θεωρείται η 24^η Φεβρουαρίου του 2022 με την ρωσική εισβολή στην Ουκρανία⁴³ και τις παρατεταμένες εκθροπραξίες έως σήμερα, γεγονός που ώθησε την Ευρώπη να προβεί σε άμεση ενεργειακή ανεξάρτηση από την Ρωσία. Στο πλαίσιο διανομοποίησης πηγών, οδούσεων και ενεργειακού μίγματος το «παγωμένο» πρότζεκτ του EastMed επανήλθε στο προσκήνιο⁴⁴.

Η συνέχιση των εκθροπραξιών ανάμεσα στα δύο ομόθρησκα κράτη, με την παρατεταμένη διάρκεια του πολέμου με αβέβαιη την τελική του έκβαση άλ-

λαξε την βραχυχρόνια στρατηγική της ΕΕ και των ΗΠΑ⁴⁵.

Κριτική επί του non paper

Σε πρώτη ανάγνωση η παραπάνω άτυπη έκθεση προκάλεσε προβληματισμό ιδίως στα εμπλεκόμενα μέρη για την υλοποίηση του EastMed. Αυτό διότι οι ΗΠΑ με την δημιουργία του νόμου East Med Act, την συμμετοχή τους ως παρατηρητές στο EMGF, αλλά και με την παρουσία τους, μέσω του Αμερικάνου Υπουργού Εξωτερικών⁴⁶ στην διακρατική συμφωνία που υπογράφηκε για τον αγωγό στο Τελ Αβίβ τον Μάρτιο του 2019, φέρονταν ως οι πλέον ενθερμοί υποστηρικτές του πρότζεκτ⁴⁷.

Επιπλέον προβληματισμός προκλήθηκε από το συμπέρασμα της άτυπης έκθεσης, ότι η οικονομική βιωσιμότητα του έργου είναι ανέφικτη εξαιτίας του υψηλού κόστους κατασκευής του, δίχως όμως να περιλαμβάνονται αμερικάνικα κρατικά ή ιδιωτικά κεφάλαια. Η χρηματοδότηση ενδέχεται να προκύψει από οικονομικούς πόρους που θα συγκεντρώσει η ανάδοχος κοινοπραξία του έργου (ΔΕΠΑ-Edison) με μακροπρόθεσμα συμβόλαια αγοράς-πώλησης. Οι υψηλές τιμές Φ.Α που

επικρατούν θεωρούνται ιδανικές για έγγραφη μακροπρόθεσμη συμφωνία μεταξύ παραγωγών και αγοραστών Φ.Α. Το γεγονός δε ότι η ΕΕ έχει ήδη δαπανήσει περίπου 36 εκατομμύρια ευρώ για τεχνικό-οικονομικές και περιβαλλοντικές μελέτες, δεν εγείρει αμφιβολίες ως προς την βιωσιμότητα του αγωγού.

Το γεγονός ότι βάσει του αμερικάνικου «non paper» χαρακτηρίστηκε η περιοχή ενδημικό σημείο εντάσεων, φανέρωσε με τον πλέον εμφανές τρόπο την σημασία και το διπλωματικό κεφάλαιο που επενδύει το State Department για την περίπτωση της Τουρκίας. Επιβεβαιώνεται διαχρονικά η επιθυμία των ΗΠΑ στην περιοχή για αποκλιμάκωση και κατευνασμό, δίχως την επίλυση ζητημάτων που προκύπτουν ή προϋπάρχουν. Κατ' αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η βέλτιστη εξυπηρέτηση των δικών τους στρατηγικών συμφερόντων.

Επίσης κατά την πάροδο των τελευταίων ετών έχουν καταστεί από τους μεγαλύτερους εξαγωγείς LNG παγκοσμίως⁴⁸, αντιμετωπίζοντας τον προτεινόμενο αγωγό EastMed ως ένα σχέδιο άκρως ανταγωνιστικό προς αυτούς⁴⁹.

45. Σημειώνεται όμως ότι τον Απρίλιο του ίδιου έτους, η Υφυπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ κ. Βικτώρια Νούλαντ κατά την διάρκεια επίσκεψής της σε Άγκυρα, Αθήνα και Λευκωσία εξέφρασε σε συνέντευξη την άποψη της επικράτησης του υδροποιημένου φυσικού αερίου (εφεξής LNG) στην Ανατολική Μεσόγειο σε συνδυασμό με τις ηλεκτρικές διασυνδέσεις από την Ασία και την Αφρική, βλ. Βικτώρια Νούλαντ Στην «Κ»: Ναι Σε LNG, Όχι Σε Αγωγούς Στη Μεσόγειο | [H ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#). Accessed 6 Nov. 2023 και 'Πάγος' Από Β. Νούλαντ Για EastMed: «Χρονοβόρος, Δαπανηρός Και Οικονομικά...» [Here](#). Accessed 6 Nov. 2023

46. Εκείνη την χρονική περίοδο υπο ρεπουμπλικανική διακυβέρνηση Ντόναλντ Τράμπ, Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ διέτελεσε ο κ. Μάικ Πομπέο

47. Thessaloniki, U. S. Consulate in. 'Κοινή Διακήρυξη μεταξύ Κύπρου, Ελλάδας, Ισραήλ και ΗΠΑ'. Η Αμερικανική Πρεσβεία και το Προξενείο στην Ελλάδα, 21 Mar. 2019, [here](#)

48. Εξαιτίας της εμπορικής εκμετάλλευσης του σχιστολιθικού τους αερίου.

49. The United States Exported More LNG than Any Other Country in the First Half of 2023. [here](#), Accessed 6 Nov. 2023 και 'US LNG Exports to Europe on Track to Surpass Biden Promise'. [Www.Euractiv.Com](#), 26 July 2022, [here](#) και 'EU-U.S. Joint Statement: Liquefied Natural Gas (LNG) imports from the U.S. continue to rise, up by 181%'. European Commission - European Commission, <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/>

Ισραήλ Και Αίγυπτος Συμφώνησαν Σε Κατασκευή Αγωγού Μεταφοράς Φυσικού Αερίου, [εδώ](#). Accessed 6 Nov. 2023 και Capital.gr. 'Γιατί Αίγυπτος και Ισραήλ έρχονται πιο κοντά'. [Capital.gr](#). Accessed 6 Nov. 2023.

39. 'Chevron Και Delek Μπαίνουν Για Τα Καλά Στην Ανατολική Μεσόγειο'. Economy Today, [here](#). Accessed 6 Nov. 2023 και Nie, Shangyou, and Robin Mills. "Eastern Mediterranean Deepwater Gas to." 2023 και Chevron Invests \$235 Million in Leviathan/Tamar to Egypt Gas Pipeline | Energy Egypt.[Here](#). Accessed 6 Nov. 2023

40. 'Ελλάδα - Αίγυπτος - Η ενεργειακή συμμαχία επεκτείνεται και στο φυσικό αέριο'. in.gr, 27 Nov. 2021, [εδώ](#) και 'Υπογράφηκε μνημόνιο συνεργασίας Ελλάδας-Αιγύπτου για θέματα φυσικού αερίου'. HuffPost Greece, 25 Nov. 2021, [εδώ](#)

41. 'Ανατολική Μεσόγειο, Κυπριακό και Αιγαίο συζήτησαν Ερντογάν - Μέρκελ'. euronews, 5 Mar. 2021, [εδώ](#)

42. Andrei, Roxana. Natural Gas at the Frontline Between the EU, Russia, and Turkey: A Conflict-Cooperation Perpetuum. Germany, Springer International Publishing, 2022, p.110 και Newsroom. Congress Reacts to the State Department over Non-Paper on the EastMed Pipeline | eKathimerini.Com. 21 Feb. 2022, [here](#)

43. Holota, Emma. Evaluation of Russia's Invasion of Ukraine. N.p., Amazon Digital Services LLC - KDP Print US, 2022 και The Great Power Competition Volume 5: The Russian Invasion of Ukraine and Implications for the Central Region. N.p., Springer Nature Switzerland, 2023 και 'Το Χρονικό της Ρωσικής Εισβολής στην Ουκρανία'. iMEDD.[here](#). Accessed 6 Nov. 2023

44. Diversification of Gas Supply Sources and Routes.[Here](#). Accessed 6 Nov. 2023 και Michailopoulos, Sarantis. 'Ukraine War Revives EastMed Gas Pipe Talks but EU Insists on Feasibility'. [Www.Euractiv.Com](#), 5 Apr. 2022, [Here](#)

Η αξιοποίηση καθαρότερων μορφών ενέργειας από τα κράτη της περιοχής, σε συνδυασμό με τον «κατακλυσμό» του αμερικάνικου LNG στην Μεσόγειο, μέσω υδροποίησης του από τα FSRU της Ελλάδας, της Κύπρου (Βασιλικός-υπό κατασκευή) και της Αιγύπτου⁵⁰, φάνταζε ο ιδανικός «ενεργειακός δρόμος» αξιοποίησης των αμερικανικών συμφερόντων.

Ηλεκτρικές διασυνδέσεις στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο

Τα πρότζεκτ των ηλεκτρικών διασυνδέσεων που τελούν υπό υλοποίηση ή υπό επεξεργασία (EuroAsia & EuroAfrica Interconnector) αποτελούν φιλόδοξα έργα στο πλαίσιο της πολιτικής της ΕΕ για πλήρη απανθρακοποίηση. Ειδικότερα αποσκοπούν στη γεφύρωση των δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας των κρατών της Ευρώπης, με φθινό ρεύμα προερχόμενο από την Ασία και την Αφρική μέσω υποβρύχιας καλωδίωσης, έχοντας παράλληλα την δυνατότητα εμπλουτισμού του δικτύου από «καθαρή» ενέργεια μέσω τεχνολογιών αξιοποίησης των ανανεώσιμων πηγών (εφεξής ΑΠΕ).

Το έργο κατασκευής του EuroAsia Interconnector τελεί υπό εξέλιξη και έχει σχεδιαστεί για να συνδέσει τα δίκτυα ηλεκτρικής ενέργειας του Ισραήλ, της Κύπρου και της Ελλάδας με την Ευρώπη μέσω της μακρύτερης έως τώρα υποβρύχιας καλωδίωσης. Το έργο δύναται να εκτελεστεί σε δύο στάδια⁵¹ με το τελικό μήκος του καλωδίου να ανέρχεται στα 1208 χλμ. Με μέγιστη χωρητικότητα μεταφοράς τα 2.000 MW πρόκειται να συμβάλλει στην ενεργειακή διαφοροποίηση και ενεργειακή ασφάλεια που προβάλλει ως προμετωπίδα στην ενεργειακή της πολιτική η Κομισιόν⁵². Επιπλέον εμπίπτει στα PCI προγράμματα, ενώ από την ΕΕ έχουν ήδη καταβληθεί μέσω του Connecting Europe Facility (CEF) 657 εκατ. ευρώ. Το συνολικό κόστος του έργου υπολογίζεται ότι θα ανέλθει στο 1.5-2 δισ. ευρώ. Το πρώτο υλοποιημένο κομμάτι του EuroAsia Interconnector αναμένεται να τεθεί σε λειτουργία εντός του 2025⁵³. Ο EuroAfrica Interconnector συνιστά παρομοίως ηλεκτρική διασύνδεση ανάμεσα στα δίκτυα ηλεκτρικής ενέργειας της Ελλάδας, της Κύπρου και της Αιγύπτου με την μεταφορά φθηνής ηλεκτρικής ενέργειας της Αφρικής προς την Ευρώπη⁵⁴. Η συνολική

του ισχύς προβλέπεται στα 2.000 MW κατά τη μεταφορά ηλεκτρικής ενέργειας προς κάθε κατεύθυνση. Η κατασκευή του αναμένεται να έχει ολοκληρωθεί έως τέλος της δεκαετίας σύμφωνα με τα αναρτημένα χρονοδιαγράμματα του έργου⁵⁵.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι η πόντιση υποβρύχιων καλωδίων σε σχέση με την αντίστοιχη τοποθέτηση υποθαλάσσιων αγωγών, επιφέρει μεγαλύτερη διευκόλυνση και ευελιξία όπως απορρέει και από τις διατάξεις της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας (εφεξής ΣΔΘ). Αυτό συμβαίνει διότι νομικά δεν είναι απαραίτητη η ενημέρωση του παράκτιου κράτους στην πορεία των καλωδίων εν αντιθέσει η με την εγκατάσταση υποθαλάσσιων αγωγών που οφείλει να ενημερωθεί δίνοντας την συναίνεση του⁵⁶. Τα παραπάνω έργα αναμένεται να ενισχύσουν τους ενεργειακούς στόχους της ΕΕ και ορθώς υποστηρίζονται από τις ΗΠΑ. Σε καμία περίπτωση όμως δεν τίθεται θέμα ότι θεωρούνται ανταγωνιστικά πρότζεκτ στον αγωγό

EastMed. Το ενεργειακό μείγμα προς την Ευρώπη οφείλει να εμπλουτιστεί και η ολοκλήρωση του EastMed δύναται να καταστήσει την τιμή του Φ.Α ανταγωνιστικότερη από το σημαντικά ακριβότερο LNG⁵⁷.

Εναλλακτικές οδεύσεις

Σε περίπτωση μη επιλογής του EastMed, έχουν «τοποθετηθεί στο τραπέζι» εναλλακτικά σενάρια τα οποία δεν διαφαίνεται να εμφανίζουν επαρκείς και ανταγωνιστικές λύσεις, καθώς διαμορφώνουν κυρίως εναλλακτικές οδεύσεις του ισραηλινού Φ.Α και με όρους λιγότερο ευνοϊκούς αναφορικά με την ενεργειακή ασφάλεια και την οικονομική προοπτική⁵⁸.

Πρώτο εναλλακτικό σχέδιο αποτελεί η δημιουργία αγωγού ανάμεσα σε Ισραήλ και Αίγυπτο και από την τελευταία η διέλευση να διεκπεραιώνεται είτε μέσω διασυνδεδετήριου αγωγού με προορισμό την Κρήτη και ύστερα με μεταφορά LNG, είτε με απευθείας μεταφορά LNG από την Αίγυπτο⁵⁹. Η τε-

⁵⁰ IP_19_1531, Accessed 6 Nov. 2023

⁵¹ Newsroom. US Pipeline Withdrawal Marks New Chapter in Eastern Mediterranean | eKathimerini.Com. 7 Feb. 2022, <https://www.ekathimerini.com/opinion/1176904/us-pipeline-withdrawal-marks-new-chapter-in-eastern-mediterranean/> και Prontera, Andrea, and Mariusz Ruszel. "Energy Security in the Eastern Mediterranean." Middle East Policy, vol. XXIV, no. 3, Fall 2017, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://eclass.unipi.gr/modules/document/file.php/EB1131/Energy%20Security%20in%20the%20Eastern%20Mediterranean.pdf>

⁵² Ισραήλ-Κύπρος στάδιο 1 και Κύπρος-Ελλάδα στάδιο 2.

⁵³ About Us | EuroAsia Interconnector. <https://euroasia-interconnector.com/about-us/>

⁵⁴ Δρακούδη Μ., Αγωγοί και Υποβρύχια Καλώδια στη Μεσόγειο στο Αντωνόπουλος Κ. και Αρώνη Χ. (επιμ.) Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο της Ενέργειας. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2020, σ. 138-139 και Capital.gr. Euroasia Interconnector: Ένα νέο μεγάλο ενεργειακό στοίχημα μετά τον TAP., 2016, Διαθέσιμο στο URL: www.capital.gr/story/3128252

⁵⁵ Tsardanidis Ch., "Greece's Changing Role in the Eastern Mediterranean." «The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean», 2019, p. 73 και At Glance | EuroAfrica Interconnector.

<https://www.euroafrica-interconnector.com/at-glance/>.

⁵⁶ At Glance EuroAfrica Interconnector. <https://www.euroafrica-interconnector.com/at-glance/>.

⁵⁷ Άρθρα 79 & 112 ΣΔΘ

⁵⁸ Ulvestad, Marte, and Indra Overland. 'Natural Gas and CO2 Price Variation: Impact on the Relative Cost-Efficiency of LNG and Pipelines'. The International Journal of Environmental Studies, vol. 69, no. 3, June 2012, pp. 407-26. PubMed Central, <https://doi.org/10.1080/00207233.2012.677581> και Al-Breiki, Mohammed, and Yusuf Bicer. 'Comparative Cost Assessment of Sustainable Energy Carriers Produced from Natural Gas Accounting for Boil-off Gas and Social Cost of Carbon'. Energy Reports, vol. 6, Nov. 2020, pp. 1897-909. ScienceDirect, <https://doi.org/10.1016/j.egy.2020.07.013> και DeSantis, Daniel, et al. 'Cost of Long-Distance Energy Transmission by Different Carriers'. iScience, vol. 24, no. 12, Dec. 2021, p. 103495. ScienceDirect, <https://doi.org/10.1016/j.isci.2021.103495> και Molnar, Gergely. 'Economics of Gas Transportation by Pipeline and LNG'. The Palgrave Handbook of International Energy Economics, edited by Manfred Hafner and Giacomo Luciani, Springer International Publishing, 2022, pp. 23-57. Springer Link, https://doi.org/10.1007/978-3-030-86884-0_2

⁵⁹ Sandler, Neal. Turkey Not Option for Israeli Gas until 2030: Industry Expert. 13 Mar. 2014, <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/natural-gas/031314-turkey-not-option-for-israeli-gas-until-2030-industry-expert>

⁶⁰ Özgül, Ibrahim S. Arınc, Levent. 'Exportation of EastMed Gas Resources: Is it Possible without Turkey?' Insight Turkey, Apr. 2015. www.insightturkey.com, <https://www.insight-turkey.com>

λευταία έχοντας δύο λειτουργικά και μεγάλης χωρητικότητας FSRU παρουσιάζεται ως μια προσιτή λύση. Ωστόσο η ανάγκη για επιπλέον εισαγωγές Φ.Α στην εσωτερική της αγορά⁶⁰ και η δυνητική ενίσχυση του ενεργειακού της μονοπωλίου ως η μοναδική εξαγωγέας Φ.Α στην περιοχή δυσχεραίνει αυτή την όδευση.

Η δεύτερη λύση θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσω διασύνδεσης υποθαλάσσιου αγωγού μήκους 200 χλμ. από τα κοιτάσματα του Ισραήλ στην Κύπρο στο υπό κατασκευή FSRU του Βασιλικού. Στο σημείο αυτό τονίζεται ότι τα LNG συμβόλαια είναι βραχείας μίσθωσης και οι τιμές πώλησης αρκετά υψηλότερες από έναν αγωγό μεταφοράς Φ.Α⁶¹. Ειδικά αν στην συνάρτηση προστεθεί και ο γεωπολιτικός παράγοντας με την περίπτωση της Τουρκίας να διαφαίνεται ως μόνιμη πηγή κινδύνων και αστάθειας⁶².

Η τελευταία όδευση προκύπτει με διασυνδετήριο αγωγό από τα κοιτάσματα του Ισραήλ μέσω Τουρκίας⁶³. Μόνιμη επωδός της τελευταίας στο αίτημα της προς τους ισραηλινούς για εναλλακτική όδευση εμφανίζεται η ταχύτερη υλοποίηση και το αρκετά μικρότερο κόστος κατασκευής του έργου, το οποίο υπολογίζεται στο 1,5 δισ. ευρώ. Ωστόσο οι διαφορετικές γεωπολιτικές αντιλήψεις για την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου ανάμεσα στις δύο

χώρες σε συνδυασμό με την αναξιοπιστη στάση της Τουρκίας στο διπλωματικό πεδίο, καταστούν αυτή την λύση, την περισσότερο ανέφικτη. Ακόμα και δίχως την ύπαρξη αυτών των προβλημάτων, το γεγονός ότι από την Τουρκία διέρχεται ήδη ο αγωγός Turk Stream μεταφέροντας ρωσικό αέριο στην Ευρώπη αλλά και ο TANAP (προέκταση του TAP ανατολικά) μεταφέροντας Φ.Α από το Αζερμπαϊτζάν, θα την καθιστούσε ενεργειακή κυρίαρχο στην διαμετακόμιση του νότιου διαδρόμου της Ευρώπης, σενάριο μη επιθυμητό από την ΕΕ. Επίσης το σχέδιο αυτό θα μπορούσε να καθυστερήσει και από την όδευση του, καθώς η πόντιση του θα διερχόταν από τις θαλάσσιες οικονομικές ζώνες της Κύπρου η οποία θα είχε λόγο για την πορεία πόντισης του αγωγού⁶⁴.

Πολιτική σημασία υλοποίησης EastMed για την Ελλάδα

Σε αυτό το σημείο κρίνεται το κατάλληλο χρονικό διάστημα για να επισημανθεί η ύψιστης πολιτικής σημασίας για την Ελλάδα ολοκλήρωσης του προτεινόμενου αγωγού EastMed.

Δεν αποτελεί απλώς μια οικονομική ή ενεργειακή πρωτοβουλία, αλλά επηρεάζει άμεσα τη γεωπολιτική ισορ-

ροπία της περιοχής αναγνωρίζοντας έμμεσα τις Θαλάσσιες Οικονομικές Ζώνες της Ελλάδας και της Κύπρου. Η πολιτική του σκοπιμότητα κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική καθώς δύναται να διαμορφώσει ένα ισχυρό «νομικό επιχείρημα» υπέρ της Ελλάδας σε περίπτωση που προσφύγει από κοινού με την Τουρκία στο Ανώτατο Δικαστήριο της Χάγης για την επίλυση της μοναδικής διαφοράς που εκκρεμεί, ήτοι την οριοθέτηση της Υφαλοκρηπίδας και της ΑΟΖ⁶⁵.

Υπό το φως των παραπάνω, σε περίπτωση που τεθεί σε λειτουργία ο αγωγός EastMed, θεωρείται ότι έχει διέλθει σε μια κατάσταση «De facto Situation» (πρακτικού προηγούμενου), συνεπικουρώντας στην αναγνώριση των θαλάσσιων κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας.

Επιπλέον η Διεθνής Υποστήριξη που ενδέχεται να λάβει το έργο μέσω των κρατών που θα διέρχεται ο αγωγός, αλλά και των ευρύτερα επωφελημένων περιφερειακών παικτών με ενεργειακό αποτύπωμα, θα συνιστά έμμεση παραδοχή στις θαλάσσιες οικονομικές ζώνες της Ελλάδας, ενισχύοντας την επιχειρηματολογία της στο Διεθνές Δικαστήριο.

Επίσης τα συμβόλαια και οι επενδύσεις που δύναται προκύψουν κατά την χρήση του EastMed από μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες, θα ενισχύσουν περαιτέρω την θέση της Ελλάδας στην Χάγη, με το σκεπτικό ότι σέβονται και αποδέχονται το Διεθνές Δίκαιο.

Η υποστήριξη του έργου από Διεθνείς

Οργανισμούς όπως η ΕΕ και το EMGF ενδέχεται να ενδυναμώσει επιπλέον την νομική επιχειρηματολογία της Ελλάδας για σεβασμό των κυριαρχικών της δικαιωμάτων σε Θαλάσσιες Ζώνες.

Και ενώ τα παραπάνω σχηματίζουν ένα ισχυρό πλαίσιο στο στρατηγικό νομικό επιχείρημα της Ελλάδας σε περίπτωση προσφυγής στο Ανώτατο Δικαστήριο, θεωρείται κρίσιμο να λεχθεί ότι η πολιτική σημασία του έργου παραμένει αμετάβλητη ανεξαρτήτως του περιεχομένου διαμετακόμισης του αγωγού. Ειδικότερα με την μεταφορά είτε Φ.Α είτε υδρογόνου ως κύριου μέσου, οι ενεργειακές, οικονομικές και περιβαλλοντικές πτυχές σε καμία περίπτωση δεν συγκλίνουν με την πολιτική σκοπιμότητα του έργου η οποία παραμένει αμετάβλητη⁶⁶.

Νέα οπτική

Στις 3 Σεπτεμβρίου 2023 στη Λευκωσία έλαβε χώρα η Ένατη Τριμερής Συνάντηση μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ, αλλά και με την συμμετοχή της Ινδίας, προσδίδοντας ευρύτερη διεθνή διάσταση στην περιφερειακή συνεργασία και τη σταθερότητα στην περιοχή. Το πλέον ουσιαστικό που προέκυψε αποτυπώνεται στην έμφαση που δόθηκε σε ζητήματα ενεργειακής ασφάλειας, εκ των οποίων η εναφορά για την κατασκευή αγωγού Φ.Α⁶⁷ και η αξιοποίηση καθαρών μορφών ενέργειας⁶⁸.

Αν συμπεριληφθεί στα παραπάνω και

turkey.com/articles/exportation-of-eastmed-gas-resources-is-it-possible-without-turkey

60. Χρειάζεται 70 bcm/έτος, τα 60 τα καλύπτει από την δική της παραγωγή.

61. Cyprus Changes Tack with Plan for Mediterranean Gas Link to Israel | Reuters. <https://www.reuters.com/world/middle-east/cyprus-changes-tack-with-plan-mediterranean-gas-link-israel-2023-06-20/>, Accessed 6 Nov. 2023.

62. Tsafos, Nikos. Getting East Med Energy Right. Oct. 2020. [www.csis.org, https://www.csis.org/analysis/getting-east-med-energy-right](https://www.csis.org/analysis/getting-east-med-energy-right)

63. Dec. 19, A. view of the platform of the Leviathan natural gas field in the Mediterranean Sea is pictured from the Israeli northern coastal city of Caesarea on, and 2019-JACK GUEZ/AFP via Getty Images. Could Turkey-Israel Rapprochement Lead to Gas Agreement? - Al-Monitor: Independent, Trusted Coverage of the Middle East. 1 June 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/06/could-turkey-israel-rapprochement-lead-gas-agreement>

64. Άρθρο 79 ΣΔΘ (συνιστά και Εθιμικό Δίκαιο)

65. Λιακάκος Λ., «Η Πολιτική Διαχείριση του Ενεργειακού Δυναμικού στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο και την Αδριατική Θάλασσα σε σχέση με τον Ιδιαίτερο Ρόλο της Ελλάδας», Νοέμβριος 2022, σ. 721

66. Άρθρο 79 ΣΔΘ

67. Δεν κατονομάστηκε ο EastMed, αλλά έγινε λόγος για αγωγούς μεταφοράς Φ.Α

68. Newsroom. 'Τριμερής Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ: Τα θεμέλια της συνεργασίας και το «άνοιγμα» στην Ινδία'. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 4 Sept. 2023, <https://www.kathimerini.gr/politics/foreign-policy/562597429/trimeris-elladas-kyproy-israil-ta-themelia-tis-synergiasias->

το πλάνο της παρειαυρισκόμενης Ινδίας με το πρότζεκτ του Ινδικού Διαδρόμου Μέσης Ανατολής- Ευρώπης (εφεξής IMEC), το οποίο στοχεύει στην ενεργειακή σύνδεση της Ινδίας, με τα κράτη του Περσικού Κόλπου⁶⁹ και την Ευρώπη⁷⁰, σε συνδυασμό με την πρόσφατη ομιλία της Προέδρου της

Ευρωπαϊκής Επιτροπής κ. Ούρσουλα Φον Ντερ Λάιεν στο Ευρωκοινοβούλιο περί αγωγών υδρογόνου⁷¹ και την ραγδαία επιδείνωση των σχέσεων Ισραήλ-Τουρκίας από τον Οκτώβριο του 2023 και έπειτα, γίνεται κατανοητό ότι η αναβίωση του EastMed φαντάζει πιο υπαρκτή από ποτέ⁷².

[kai-to-anoigma-stin-india/](https://www.naftemporiki.gr/finance/economy/1532078/i-ep-anafora-toy-eastmed-kai-i-apytychimeni-toyrkiki-proseggisi/) και Η επαναφορά του EastMed και η αποτυχημένη τουρκική προσέγγιση. 2 Nov. 2023, <https://www.naftemporiki.gr/finance/economy/1532078/i-ep-anafora-toy-eastmed-kai-i-apytychimeni-toyrkiki-proseggisi/>

69. Προαναφέρθηκε η δυναμική της Σαουδικής Αραβίας στην εξέλιξη του πράσινου υδρογόνου, η οποία δύνανται να καταστεί η ισχυρότερη παραγωγός του από το 2026 και μετά.
70. Μέσω του τμήματος προέκτασης του IMEC με ονομασία «EU Getaway», βλ. 'EU's Global Gateway to Be Key Part of New Economic Corridor IMEC: Ugo Astuto'. Hindustan Times, 12 Sept. 2023, <https://www.hindustantimes.com/india-news/eus-global-gateway-to-be-key-part-of-new-economic-corridor-imec-ugo-astuto-101694518239185.html>
71. 'Opening Remarks by President von Der Leyen'. European Commission - European Commission, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_23_4866, Accessed 6 Nov. 2023.
72. 'Hamas's Attack Was the Bloodiest in Israel's History'. The Economist. The Economist, <https://www.economist.com/briefing/2023/10/12/hamass-attack-was-the-bloodiest-in-israels-history>, Accessed 6 Nov. 2023 και Σε Κατάσταση Πολέμου Το Ισραήλ Μετά Τις Επιθέσεις Της Χαμάς | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. <https://www.kathimerini.gr/world/562659181/aifnidiastiki-epithesi-tis-chamas-sto-israil-enoploi-perasan-ta-synora/>, Accessed 6 Nov. 2023 και 'Ο Ερντογάν στο πλευρό της Χαμάς και κατά του Ισραήλ: Εξισώνει τον επιτιθέμενο με τον αμυνόμενο'. thepressroom.gr, 7 Oct. 2023, <https://www.thepressroom.gr/diethni/o-erntogan-sto-pleyro-tis-hamas-kai-kata-toy-israil-exisonei-ton-epitithemeno-me-ton> και 'Why Israel-Hamas Is Erdogan's New "Mission Impossible"'. POLITICO, 13 Oct. 2023, <https://www.politico.eu/article/recep-tayyip-erdogan-turkey-israel-hamas-war-palestine-diplomacy/> και Ισραήλ - Χαμάς: Ο Ερντογάν Διεκδικεί Ρόλο Διαμεσολαβητή | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. <https://www.kathimerini.gr/world/56266522/israil-chamas-o-erntogan-diekdikoi-rolodiamesolaviti/>, Accessed 6 Nov. 2023 και Israel-Hamas: Turkey Ready for Any Kind of Mediation: Turkish President Erdogan on Israel-Hamas Conflict - The Economic Times. <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/turkey-ready-for-any-kind-of-mediation-turkish-president-erdogan-on-israel-hamas-conflict/article-show/104335138.cms>, Accessed 6 Nov. 2023 και Ερντογάν Κατά Ισραήλ: Συμπεριφέρεται Σαν Οργάνωση Αντί Για Κράτος. <https://www.euro2day.gr/news/world/article/2212521/erntogan-kata-israeli-sympferetai-san-organosh.html>, Accessed 6 Nov. 2023 και Kostidis, Manolis. After US, Erdogan Takes Aim at Israel | eKathimerini.Com. 12 Oct. 2023, <https://www.ekathimerini.com/news/1222278/after-us-erdogan-takes-aim-at-israel/> και Israeli Ambassador to Turkey Leaves the Country - NTV | Reuters. <https://www.reuters.com/world/middle-east/israeli-ambassador-turkey-leaves-country-ntv-2023-10-19/>, Accessed 6 Nov. 2023 και AFP and TOI STAFF. Israel Bringing Diplomats Home from Turkey after Warning Its Citizens to Leave. <https://www.timesofisrael.com/israel-bringing-diplomats-home-from-turkey-after-warning-citizens-to-leave/>, Accessed 6 Nov. 2023 και Στα Άκρα ο Ερντογάν Κατά Ισραήλ - Δύσης: Απελευθερωτικό Κίνημα Και Όχι Τρομοκρατική Οργάνωση η Χαμάς | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. <https://www.kathimerini.gr/world/562691947/sta-akra-o-erntogan-kata-israil-dysis-apeleytherotiko-kinima-kai-ochi-tromokratiki-organosi-chamas/>, Accessed 6 Nov. 2023 και Turkey's Erdogan Says Hamas Is Not Terrorist Organisation, Cancels Trip to Israel | Reuters. <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-erdogan-says-hamas-is-not-terrorist-organisation-2023-10-25/>, Accessed 6 Nov. 2023

Συμπεράσματα/Προτάσεις

Με την τρέχουσα ανάλυση προκύπτει ότι ο προτεινόμενος αγωγός, με ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα EastMed, ενώ βρέθηκε στο χείλος της ματαίωσης εξαιτίας μιας σειράς αρνητικών συγκυριών και λόγων, επανήλθε σε τροχιά υλοποίησης.

Ο (α) διπλωματικός καταναγκασμός και η πίεση της τουρκικής διπλωματίας που ασκήθηκε σε συνδυασμό με (β) τα αμερικάνικα συμφέροντα για την εδραίωση του σχιστολιθικού LNG στην Ανατολική Μεσόγειο, καθώς και με (γ) την έλλειψη επιβεβαιωμένων επαρκών κοιτασμάτων στην περιοχή, συνεπικουρούμενες με (δ) τις επιταγές της πράσινης μετάβασης της ΕΕ συνέβαλαν στο πάγωμα έναρξης εργασιών του αγωγού.

Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία προκάλεσε ωστόσο την άμεση ανάγκη της Ευρώπης για ενεργειακή απεξάρτηση. Η απανθρακοποίηση που επιδιώκει η ΕΕ το 2050 με καθαρή ενέργεια αποτελεί έναν φιλόδοξο στόχο που εικάζεται ότι θα βοηθηθεί από την περάτωση των υποβρυχίων ηλεκτρικών διασυνδέσεων, EuroAsia & EuroAfrica Interconnector εισάγοντας καθαρή ενέργεια από την Ασία και την Αφρική. Στο παρόν όμως το ενδιαμέσο και μεταβατικό καύσιμο, το Φ.Α θα κυριαρχεί για τουλάχιστον 27 έτη και υπο το πρίσμα της ενεργειακής ασφάλειας και της καταπολέμησης της ενεργειακής φτώχειας, το πρότζεκτ του EastMed με μακροχρόνια συμβόλαια και χαμηλότερες τιμές Φ.Α αναμένεται να συμβάλει στην ενίσχυση του ενεργειακού αποτυπώματος, ως αξιόπιστος νότιος ενεργειακός διάδρομος στην Ευρώπη, συμπορευόμενος με τα δυνητικά έργα μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας και

τις μονάδες FSRU της Ανατολικής Μεσογείου.

Η Ελλάδα οφείλει να εξαντλήσει όλο το διπλωματικό της κεφάλαιο για την υλοποίηση του έργου, καθώς εκτός από ενεργειακό διαμετακομιστή και δυνητικό παραγωγό φυσικού αερίου, θα της προσδώσει πολύτιμη προστιθέμενη πολιτική αξία σε περίπτωση που επιλύσει την νομική της διαφορά με την Τουρκία στην Χάγη. Επιπλέον επιβάλλεται να επιμείνει στην ολοκλήρωση του πρότζεκτ, είτε αφορά στην μεταφορά Φ.Α είτε σε καθαρού πράσινου υδρογόνου, καθώς η νομική υπόσταση του αγωγού δεν πρόκειται να μεταβληθεί από το ενεργειακό του περιεχόμενο όπως απορρέει και από την Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982.

Σε κάθε περίπτωση η Ελλάδα οφείλει να εκκινήσει και ταυτόχρονα να επιταχύνει τις διαδικασίες έρευνας και εξερεύνησης στα υπεράκτια ενεργειακά της πεδία διευκολύνοντας τις πολυεθνικές πετρελαϊκές εταιρείες να ξεπεράσουν τον σκόπελο της μεγάλης και πολύπλοκης ελληνικής γραφειοκρατίας ώστε να καταστεί εκτός από διαμετακομιστής και παραγωγός ενέργειας, ενισχύοντας τον περιφερειακό της ρόλο. Επιπλέον η ελληνική διπλωματία οφείλει να τελεί υπό μόνιμη επαγρύπνηση προβλέποντας και αναχαιτίζοντας τις κινήσεις της γείτονος στην πολιτική και ενεργειακή σκακιέρα, όπως αυτές έλαβαν χώρα στην πρόσφατη 78^η Συνέλευση του ΟΗΕ.

Η ασταθής θέση της Τουρκίας και οι αυτοαναιρούμενες απόψεις της επιβεβαιώθηκαν από την πρόσφατη εχθρική στάση του Ερντογάν προς το Ισραήλ, επαληθεύοντας την νέο-οθωμανική αναθεωρητική του ατζέντα και

επιφέροντας ενδεχομένως οριστική ρήξη στην τουρκική πρόταση⁷³.

Η οικονομική και πολιτική στήριξη της ΕΕ την τρέχουσα περίοδο που η ανάδοχος εταιρεία διεξάγει τον τελικό έλεγχο αγοράς του αγωγού κρίνεται επιβεβλημένη. Η σύγκριση με την υποστήριξη που έχει έως τώρα παρασχεθεί για την περάτωση της ηλεκτρικής διασύνδεσης του EuroAsia Interconnector αποτελεί ένα ενδεικτικό διπλωματικό και οικονομικό «χαρτί» που επιβάλλεται να χρησιμοποιηθεί ως μέσο πίεσης στους αρμόδιους φορείς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη για την έναρξη και ολοκλήρωση του EastMed. Επιπροσθέτως στην περίπτωση που κριθεί η ματαίωση του έργου διπλωματικός μονόδρομος, η Ελλάδα υποχρεούται να αξιώσει ισχυρά ανταλλάγματα για να συμπορευθεί με μια τέτοια απόφαση⁷⁴.

Κλείνοντας η εξέλιξη και η διάρκεια του αιματηρού και θλιβερού πολέμου που έχει κατακλύσει το Ισραήλ και την Γάζα επίκειται να κρίνει σε μεγάλο βαθμό το ενεργειακό μέλλον της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου με αχαρτογράφητες και πολυεπίπεδες διεθνείς προεκτάσεις.

73. Η επαναφορά του EastMed και η αποτυχημένη τουρκική προσέγγιση. 2 Nov. 2023, <https://www.naftemporiki.gr/finance/economy/1532078/i-epanafora-toy-eastmed-kai-i-apoty-chimeni-toyrkiki-proseggisi/>

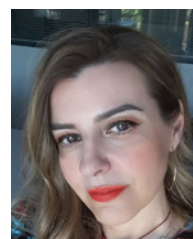
74. Συνυποσχετικό για την Χάγη, παραχώρηση αμερικάνικης τεχνολογίας για παραγωγή εντός της χώρας, άμεση διάθεση F-35 κ.α, βλ. Λιακάκος ο.π.κ και 'Ανάγκη επανόδο σε μία ενεργητική εξωτερική πολιτική'. Ena Institute, 22 Mar. 2021, <https://www.enainstitute.org/publication/%ce%b1%ce%bd%ce%ac%ce%b3%ce%ba%ce%b7-%ce%b5%cf%80%ce%b1%ce%bd%cf%8c%ce%b4%ce%bf%cf%85-%cf%83%ce%b5-%ce%bc%ce%af%ce%b1-%ce%b5%ce%bd%ce%b5%cf%81%ce%b3%ce%b7%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%ce%b5%ce%be%cf%89/>

Μοντέλα αποαποικιοποίησης και η επιρροή τους στο πλαίσιο της ΕΟΚ/ΕΕ. Η περίπτωση της Γαλλίας

5

Μαρία Λαδά

*Υποψήφια Διδάκτωρ
Πανεπιστημίου Αιγαίου*

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Το φαινόμενο της αποαποικιοποίησης είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την έννοια του ιμπεριαλισμού που καταγράφηκε ως μια προέκταση της κυριαρχικής εξουσίας των ευρωπαϊκών εθνικών κρατών πέρα από τα σύνορά τους¹. Οι δύο όροι ως επακόλουθα του καπιταλισμού ενεργοποιήθηκαν στο πλαίσιο των οικονομικών εκείνων πολιτικών οι οποίες κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν την ακόρεστη δίψα της Ευρωγενούς Δύσης για πλούτο και συσσώρευση κεφαλαίου.

Στο πλαίσιο αυτό η κυριάρχηση των ευρωπαϊκών αυτοκρατοριών στις υπόλοιπες ηπείρους έλαβε διάφορες μορφές. Ξεκίνησε ως κατάκτηση, διαρπαγή, γενοκτονία, αποικισμός και υποδούλωση για να μετατραπεί μετά το Β΄ ΠΠ σε ένα οικονομικό - πολιτικό σχέδιο δημιουργίας υπερκρατικών δομών μέσα από τις οποίες τα πρώην αυτοκρατορικά έθνη οργάνωσαν μεγάλο μέρος των σχέσεων τους με τις άλλοτε αποικίες τους. Ως εκ τούτου το μοντέλο διακυβέρνησης που προέκριναν βασίσθηκε εν πολλοίς σε μια σειρά παραμέτρων (οικονομικών, πολιτικών, διοικητικών, υλικών, ανταγωνιστικής ισχύος κ.τ.λ.) που καθόρισε η ανάγκη διασφάλισης συμβιωτικών σχέσεων με τα πρώην εδάφη τους μέσα από τις οποίες το κεφάλαιο οδηγήθηκε σε νέες οδούς κερδοφορίας. Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι μέσα από το πα-

1. Hard, M., & Negri, A. (2002) Αυτοκρατορία. Εκδόσεις Scripta, p. 14.

ράδειγμα της Γαλλίας η οποία συνέλαβε πρωτίστως την ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης, να αναδείξουμε τη συσχέτιση του τρόπου διακυβέρνησης των εν λόγω εδαφών με την επιρροή που αυτός άσκησε στο πλαίσιο της ΕΟΚ/ΕΕ.

1. Το Γαλλικό μοντέλο Απο-αποικιοποίησης και οι νέες μορφές διείσδυσης στο πλαίσιο του Μεταποικιακού Αναπτυξιασμού

Η διαδικασία αποαποικιοποίησης όπως παρατίθεται μέσα από την αντίστοιχη βιβλιογραφία καταγράφει μια διχογνωμία αναφορικά με την ύπαρξη ή όχι συγκεκριμένων μοντέλων για κάθε χώρα. Μια πρώτη ομάδα ερευνητών υποστηρίζει πως δεν παρατηρείται ρητή διάκριση που να παραπέμπει σε μοντελοποίηση του τρόπου με τον οποίο το κάθε κράτος προέκρινε την εν λόγω διαδικασία. Σαφώς καταγράφονται ομοιότητες στην τακτική, εντούτοις αυτές δεν αποτυπώνονται κατηγορηματικά σε ένα

συγκεκριμένο μοντέλο. Έτσι οι περιπτώσεις των κρατών Αλγερίας, Αγκόλας, Μοζαμβίκης, Γουινέας Μπισάου, Κένυας, Ναμίμπιας, Ζαΐρ, και Ζιμπάμπουε υπήρξαν πολύ πιο βίαιες και τραυματικές διαδικασίες σε σχέση με άλλες περιπτώσεις όπως η Ακτή Ελεφαντοστού, η Μπουρκίνα Φάσο, η Τανζανία και η Κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία².

Μια δεύτερη ομάδα ερευνητών συστηματοποιεί τον τρόπο αποχώρησης της αποικιοκρατίας ανάλογα με την ιστορική παράδοση του κάθε κράτους, τον τρόπο διαχείρισης των αποικιών του αλλά και την πρακτική διακυβέρνησης των εδαφών του. Έτσι γίνεται αναφορά σε δύο κυρίαρχα μοντέλα, (Γαλλικό - Βρετανικό)³ τα οποία αν και παρουσιάζουν διαφορές μεταξύ τους αποτελούν πρότυπα τα οποία ακολούθησαν και οι υπόλοιπες αποικιοκρατικές δυνάμεις⁴.

Στο παρόν άρθρο θα υποστηρίξουμε την άποψη που εκφράζεται από την δεύτερη ομάδα ερευνητών η οποία συνδέει την πρακτική εκχώρησης της εθνικής ανεξαρτησίας στα αποικιοκρατούμενα εδάφη με το διοικητικό σύστημα που εφάρμοσε η κάθε

δύναμη ως απόρροια του τρόπου με τον οποίο ανέπτυξε τις σχέσεις μητρόπολης - περιφέρειας. Η άποψη αυτή στηρίζεται στην αντίληψη ότι η εθνική ιδιαιτερότητα αν όχι καθορίζει, ενδεχομένως επηρεάζει τον τρόπο οργάνωσης μεγάλου μέρους των σχέσεων και των κανόνων διακυβέρνησης τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Συνεπώς οι σχέσεις που η Γαλλία οικοδόμησε πάνω στην εξαρτησιακή λογική που είχε κατά την αποικιοκρατία, διατηρήθηκαν με νέες μορφές στην νέα πραγματικότητα που διαμορφώθηκε μετά τον Β΄ΠΠ. Στη λογική αυτή επανεισήγαγε μηχανισμούς και νόρμες που είχε υιοθετήσει την πρότερη περίοδο και σε αυτήν μετά τον Β΄ΠΠ και οι οποίες είχαν αναφορά στην εθνική της παράδοση και ταυτότητα. Μια ταυτότητα που επηρέασε αφενός την ένταξη της στον υπερεθνικό θεσμό και αφετέρου την απόκτηση της ιδιότητας μέλους της, καθώς συνοδεύθηκε από ένα δίκτυο σχέσεων και πολιτικών ενσωματωμένων στον βαθύ πυρήνα της⁵. Στην προκειμένη περίπτωση αυτό έγινε πιο έκδηλο καθώς το εν λόγω κράτος αποτέλεσε ένα από τους σημαντικότερους δρώντες εντός του θεσμού αναλαμβάνοντας ηγεμονικό ρόλο και στην διαμόρφωση της θεσμικής ισορροπίας του⁶.

1.1. Πολιτισμικές μορφές εξάρτησης

Το πρώτο διάστημα της αποικιοκρατίας η Γαλλία άσκησε ένα είδος ιεραρχι-

κής, άμεσης και συγκεντρωτικής διοίκησης που στηρίζονταν στην πολιτική της αφομοίωσης (assimilation), σύμφωνα με την οποία αντιμετώπιζε τα εδάφη της όσο μακριά κι αν βρίσκονταν διοικητικά και εννοιολογικά ως «ζώνη δικής της επιρροής» (domaine réservé ή pré carré). Το γεγονός αυτό σήμαινε πως τεχνικά τα εδάφη αυτά δεν αποτελούσαν αποικίες, αλλά τμήμα της μητρόπολης⁷. Ο όρος υιοθετήθηκε για να προκρίνει την προοδευτική υποταγή των διαφορετικών τμημάτων της επικράτειας σε πανομοιότυπους κανόνες και διοικητικές διαδικασίες με αυτούς του κέντρου καθώς και τη σταδιακή δημιουργία γαλλικών διαμερισμάτων στα οποία το ισχύον νομικό σύστημα ήταν ενιαίο με αυτό της μητρόπολης.

Από αυτή την άποψη προέκρινε την ιδεολογία της εκπολιτιστικής αποστολής (mission civilisatrice) υποστηρίζοντας τη θεμελιώδη ισότητα όλων των υπηκόων της οι οποίοι όσο οπισθοδρομικοί ή «καθυστερημένοι» και αν ήταν, είχαν την δυνατότητα εφόσον ανήκαν στην αυτοκρατορία αυτή να επωφεληθούν από την επιβολή του γαλλικού πολιτισμού που τους προσέφερε. Τεχνικά αυτό σήμαινε ότι οι ιδέες και τα γαλλικά έθιμα μεταλαμβάνονταν στους υπανάπτυκτους ιθαγενείς ώστε να μετατραπούν σε εκδυτικοποιημένα αντίγραφα των αποικιοκρατών τους και όντας πια «εγγενώς αφομοιωμένοι» θα απολάμβαναν φυλετικά προνόμια π.χ. δικαίωμα ψήφου στις τοπικές εκλογές, πολιτικά δικαιώματα, κ.τ.λ. που θα προέκυπταν

2. Keller, E. (1996). Decolonization, Independence, and the Failure of Politics. In Africa. Indiana University Press, p.157.

3. Οι Πορτογάλοι σε επίπεδο διακηρύξεων προώθησαν την πολιτική αφομοίωσης κατά το πρότυπο των Γάλλων, στην πράξη όμως λόγω ένδειας οικονομικών πόρων και αδύναμων δομών διοίκησης, αναγκάστηκαν να προκρίνουν τον έμμεσο τρόπο διακυβέρνησης κατά τα πρότυπα των Βρετανών (Χουλιάρης & Πετρόπουλος, 2015 σ. 27) & (Asiwaju, 1978). Οι Βέλγοι ακολούθησαν ένα σκληρό και πατερναλιστικό σύστημα άμεσης διακυβέρνησης δίνοντας έμφαση στο συγκεντρωτισμό των εξουσιών από το Υπ. Αποικιών. Το σύστημα αυτό προέκρινε την πολιτική αφομοίωσης υιοθετώντας στοιχεία από το Γαλλικό και το Βρετανικό μοντέλο αντίστοιχα (Tödt, 2021) & (Rosoux & Féron, 2014) & (Asiwaju, 1978). Οι Ολλανδοί εφάρμοσαν το μοντέλο της εταιρικής αποικιοκρατίας σύμφωνα με το οποίο η διοίκηση των εδαφών γίνονταν μέσω των εμπορικών εταιρειών των Ανατολικών και Δυτικών Ινδιών κατά τα πρότυπα των Βρετανών (Foray, 2013). Οι Ισπανοί ακολούθησαν ένα μεικτό σύστημα διοίκησης με άμεση (π.χ. Ισπανική Γουινέα) και έμμεση διακυβέρνηση (π.χ. Μαρόκο) εδαφών που δανείσθηκε στοιχεία και από τα δύο μοντέλα. Εστίασαν στον εκπολιτισμό των γηγενών που αφενός ανατέθηκε σε χριστιανικές αποστολές και αφετέρου στην υιοθέτηση του συστήματος απαρτχάιντ με το οποίο διέκριναν τους λευκούς αποικιοκράτες από τους έγχρωμους γηγενείς (Aixelà-Cabré, 2017).

4. Young, R. (2007). Μεταποικιακή Θεωρία - Μια Ιστορική Εισαγωγή, Πατάκης, σ. 368.

5. Hansen, P. (2002). European Integration, European Identity and the Colonial Connection. European Journal of Social Theory, 5(4), 483-498. <https://doi.org/10.1177/136843102760513875>

6. Paterson, W. (2008). Did France and Germany lead Europe? A Retrospect. In J. Hayward (Ed.), Leaderless Europe (p. 92). Oxford University Press.

7. Lewis, M. D. (1962). One Hundred Million Frenchmen: The "Assimilation" Theory in French Colonial Policy. Comparative Studies in Society and History, 4(2), (p.132). <https://www.jstor.org/stable/177745>

από την πολιτισμική όσμωση τους με τη γαλλική κουλτούρα⁸.

Κατά βάση βέβαια στην πράξη οι αποικιοκράτες δεν επεδείκνυαν κανένα σεβασμό προς τον πολιτισμό, τη γλώσσα και τους θεσμούς των λαών αυτών, χαρακτηριστικά τα οποία προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να εξαλείψουν. Έτσι, η αφομοίωση προϋπέθετε τη χρήση ολοένα και περισσότερης βίας τόσο στα αρχικά στάδια της ενοποίησης με την εξάλειψη του τοπικού πολιτισμικού στοιχείου όσο και στα μεταγενέστερα της περιόδου της αποαποικιοποίησης όπου η απεμπλοκή καθίστατο δυσκολότερη και η αντίσταση πιο πολύπλοκη και δυσχερής.

Δεν είναι τυχαίο ότι το γαλλικό μητροπολιτικό κέντρο καθιέρωσε σε όλη την επικράτεια τη γαλλοφωνία, ως συνώνυμο της ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού πρακτική που αντανάκλασε ένα είδος πολιτισμικού ιμπεριαλισμού. Ο ιμπεριαλισμός αυτός με την προσχώρηση της στην ΕΟΚ/ΕΕ μετεξελίχθηκε σε ένα ειρηνικό ευρωκεντρισμό μετατρέποντας τη χώρα αυτή από ηγετική αποικιακή δύναμη σε δύναμη ήπιας ισχύος. Στη λογική αυτή εξήγαγε νόρμες εκσυγχρονισμού, πολιτισμικής καλλιέργειας και προόδου, υλικής ευημερίας και οικονομικής ανάπτυξης εξακολουθώντας όμως να χρησιμοποιεί τη γαλλική γλώσσα ως εργαλείο επίδρασης.

Η πολιτισμική αυτή πολιτική κυρίως με την έννοια της επιρροής, έφερε χαρα-

κτηριστικά του παρελθόντος τα οποία είχε ενδύσει με ευρωπαϊκό πρόσημο έχοντας ως βάση τη γαλλική γλώσσα η γνώση της οποίας αποτελεί ως σήμερα απαραίτητη προϋπόθεση εισαγωγής σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης⁹. Κατά αυτόν τον τρόπο «κατασκεύαζε» πολιτισμικές ταυτότητες μέσα από τη οικοδόμηση ενός πλαισίου αξιών και ιδεών, που συμβαδίζουν με την ανωτερότητα του ευρωπαϊκού πολιτισμού εμπεριέχοντας δομικά χαρακτηριστικά που επιδρούν στην κοινωνική και πολιτική συμπεριφορά των δρώντων¹⁰. Αυτή η όσμωση με τον γαλλικό-ευρωπαϊκό πολιτισμό και την αντίστοιχη γλώσσα του, επανέγραφε «υλικά» που μεταδίδονταν από μια πολιτισμικά κυρίαρχη ομάδα σε μια υποδεέστερη ώστε να επιτελείται αφενός μια ιδεολογική υποταγή και αφετέρου ένας ιδεολογικός μνητισμός¹¹.

Είναι ενδιαφέρον επίσης να επισημάνουμε πως η γαλλοφωνία ανεξάρτητα από τη γλωσσική σημασία του όρου, απέκτησε την περίοδο της αποαποικιοποίησης και γεωπολιτικό περιεχόμενο. Αυτό συνέβη καθώς το 1970 συγκροτήθηκε ένας διεθνής γαλλόφωνος οργανισμός η «Διεθνής Οργάνωση Γαλλοφωνίας» (Internationale de la Francophonie - OIF) που σήμερα απαρτίζεται από 88 κράτη και κυβερνήσεις τα οποία συνδέονται με πολιτικές, εκπαιδευτικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνεργασίες μεταξύ τους με τη γαλλική γλώσσα να απο-

τελεί κοινή γλώσσα επικοινωνίας και συνεργασίας¹².

1.2. Οικονομικές μορφές εξάρτησης

Η Γαλλία ως αποικιακή δύναμη κατείχε μια δεσπόζουσα θέση στην διεθνή πραγματικότητα η οποία εκπορεύετο από το κύρος που διέθετε. Η ευφυΐα της (vocation supérieure) συνίστατο στην οργάνωση ενός δικτύου σχέσεων με τις αποικίες της που εξυπηρέτούσε τους οικονομικούς, διπλωματικούς, ιδεολογικούς και εγχώριους πολιτικούς της στόχους¹³.

Στο οικονομικό κομμάτι επωφελήθηκε από τη χρήση του νομισματικού συστήματος του Αφρικανικού Φράγκου - Communauté financière d'Afrique (CFA) που είχε θέσει σε ισχύ σε αρκετές από τις αποικίες της, ήδη από το 1948¹⁴. Ένα σύστημα που εξακολούθησε να ισχύει και μετά την εκχώρηση ανεξαρτησίας στα πρώην εδάφη της¹⁵. Πιο συγκεκριμένα η κοινή νομισματική ζώνη που είχε δημιουργήσει με κράτη της Αφρικής, παρείχε νομισματική σταθερότητα και ένα πλήρως μετατρέψιμο νόμισμα

που συνδέονταν άμεσα με το φράγκο αλλά ως αντιστάθμισμα αφαιρούσε τη δυνατότητα από τα εν λόγω κράτη να χαράσσουν την δική τους νομισματική πολιτική. Κατά αυτόν τον τρόπο ήλεγχε πλήρως τις διακυμάνσεις των τιμών των πρώτων υλών και προσέφερε τη δυνατότητα σε γαλλικές επιχειρήσεις να δραστηριοποιούνται στην εν λόγω περιοχή χωρίς να διατρέχουν συναλλαγματικούς κινδύνους επαναπατρίζοντας τα κεφάλαια τους χωρίς όριο¹⁶.

Αξιοσημείωτη είναι ακόμα και η καθιέρωση του συστήματος της υποχρεωτικής αλληλεγγύης με το οποίο ανάγκαζε τις χώρες που βρίσκονταν υπό την επιρροή της να τοποθετούν σε ειδικό επιχειρησιακό λογαριασμό των Γαλλικών Τραπεζών το 50% των εθνικών αποθεμάτων τους στο οποίο προσέθετε και ένα επιπλέον 20% ως παροχή ειδικής αποζημίωσης για τις βλάβες που υπέστη κατά την αποαποικιοποίηση. Αυτό είχε ως συνέπεια τα κράτη αυτά να μην έχουν πρόσβαση στο 100% των συναλλαγματικών τους αποθεμάτων και πολλές φορές να καταφεύγουν σε δανεισμό σε τιμές αγοράς από την πρώην γαλλική

12. Coopération monétaires Afrique-France. (2016b, October 26). Banque de France. <https://www.banque-france.fr/economie/relation-internationales/partenariats-afrique-france/cooperation-monetaires-afrique-france>

13. Johnson, B. (1993). Freedom And Interpretation (pp. 1-240). Basic Books.

14. Coopération monétaires Afrique-France. (2016a, October 26). Banque de France. <https://www.banque-france.fr/economie/relation-internationales/partenariats-afrique-france/cooperation-monetaires-afrique-france>

15. Η αντικατάσταση του γαλλικού φράγκου από το ευρώ το 1999 προκάλεσε έντονες συζητήσεις εντός της ευρωζώνης αναφορικά με το αν οι προηγούμενες πολυάριθμες συμφωνίες μεταξύ Γαλλίας και UEMOA (Δυτικοαφρικανική Οικονομική και Νομισματική Ένωση), Γαλλίας και CEMAC (Οικονομική και Νομισματική Κοινότητα της Κεντρικής Αφρικής) Γαλλίας και Κομόρων, θα επηρέαζαν την νομισματική και συναλλαγματική πολιτική της ΕΕ. Η Γαλλία υποστήριζε ότι η σύνδεση μεταξύ Γαλλικού και Αφρικανικού φράγκου αποτελούσε απλώς μια δημοσιονομική ρύθμιση και όχι μια νομισματική συμφωνία έπεισε το Συμβούλιο της ΕΕ να αποφανθεί θετικά παρέχοντας της τη δυνατότητα να εξακολουθεί να εφαρμόζει τις ισχύουσες συμφωνίες και μετά την αντικατάσταση του γαλλικού φράγκου από το ευρώ (Decision 98/683/EC).

16. Caramel, L. (2016, September 30). "Il faut sortir de l'omerta sur le franc CFA." Le Monde. fr. <https://www.lemonde.fr>

8. Mechat, S. E. (2011). On Arthur Girault's Principes de Colonisation (1895). *Revue Historique*, 657(1), (pp.119 - 144). https://www.cairn-int.info/article-E_RHIS_111_0119--on-arthur-girault-s-principes-de.htm

9. Η Γαλλοφωνία. (2022, March 14). Ambassade de France En Grèce - Πρεσβεία της Γαλλίας στην Ελλάδα. <https://gr.ambafrance.org/H-Γαλλοφωνία>

10. Fearon, J., & Wendt, A. (2002). Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View. In *Handbook of International Relations* (p. 75). SAGE. https://www.academia.edu/6513137/Handbook_of_International_Relations

11. Schwarz, R. (1992). *Misplaced Ideas* (pp. 1-224). Verso Books.

μητρόπολη. Δηλαδή, να είναι υποχρεωμένα να πληρώνουν ένα είδος φόρου στο όνομα της αποικιοκρατίας για όλες τις υποδομές που τους παρείχε το μητροπολιτικό κέντρο¹⁷.

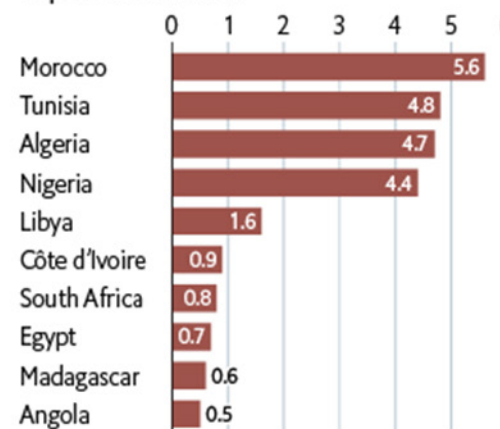
Εν προκειμένω, το Αφρικανικό Φράγκο φέρει έως σήμερα την εγγύηση του Γαλλικού Θησαυροφυλακίου και κατ' επέκταση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας με την ισοτιμία του να έχει κλειδώσει σταθερά σε 1 ευρώ για 655.96 φράγκα CFA¹⁸. Σύμφωνα μάλιστα με το Υπ. Εξωτερικών της Γαλλίας «*Η προσάρτηση στο ευρώ έχει πολλά πλεονεκτήματα: προσφέρει στις οικονομίες καλύτερη αντίσταση σε μακροοικονομικούς κραδασμούς και βοηθά στον έλεγχο του πληθωρισμού διασφαλίζοντας τη σταθερότητα του νομίσματος, που είναι ευνοϊκό για το εμπόριο και τις επενδύσεις*»¹⁹. Η πρόσδεση αυτή θα συνεχίσει να υφίσταται παρότι στις 21 Δεκεμβρίου 2019 η Γαλλία υπέγραψε με την Δυτικοαφρικανική Οικονομική και Νομισματική Ένωση (WAEMU) συμφωνία με την οποία το φράγκο «CFA» θα μετατραπεί σε «ECO». Αυτό σημαίνει ότι η οικονομική πολιτική των εν λόγω χωρών θα εξακολουθήσει να επιβάλλεται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα στο πλαίσιο της οποίας οι συγκεκριμένες χώρες είναι υποχρεωμένες να λειτουργούν με ένα μοντέλο ευρωπαϊκής ανάπτυξης (φορολόγηση εξαγωγών - επιδότηση ει-

σαγωγών) το οποίο είναι πολύ δύσκολο να ακολουθήσουν καθότι ασταθείς. Ως αναπόφευκτη λογική συνέπεια αυτής της πρακτικής, παρατηρείται η εκδήλωση συχνών κρίσεων στη νομισματική ζώνη των διασυνδεδεμένων αφρικανικών οικονομιών η οποία αντιμετωπίζεται με την οικονομική επέμβαση της Γαλλίας που εκδηλώνεται είτε με τη μορφή δανείων είτε επιχορηγήσεων κάθε φορά που καταγράφεται ένα αρνητικό σοκ.

Από την παραπάνω παράθεση αντιλαμβάνεται κανείς ότι η Γαλλία με τη δημιουργία της 'Françafrique' ή αλλιώς της 'France-à-Fric' (French money in Africa)²⁰ ακόμα και μετά την εκχώρηση ανεξαρτησίας διατήρησε μηχανισμούς και παλιούς αυτοκρατορικούς διαύλους επικοινωνίας με τις πρώην αποικίες της και μάλιστα ενδυνάμωσε την υφιστάμενη σχέση μαζί τους μέσα από τη σύναψη ειδικών εμπορικών σχέσεων που προώθησε με τα κράτη της Αφρικανικής ηπείρου μέσω των οποίων στήριξε την εγχώρια βιομηχανία της και παράλληλα ανέπτυξε νέες αγορές για τα γαλλικά προϊόντα που διαιώνισαν σχέσεις αλληλεξάρτησης. Αν λάβει κανείς υπόψη του το γεγονός ότι στις εν λόγω συμφωνίες συμπεριέλαβε ρήτρες αποκλειστικότητας «clause d'exclusivité» με τις οποίες απέκλειε τα εν λόγω κράτη από εμπορικές συνεργασίες με τρίτους²¹ είναι εύκολο να αντιληφθεί

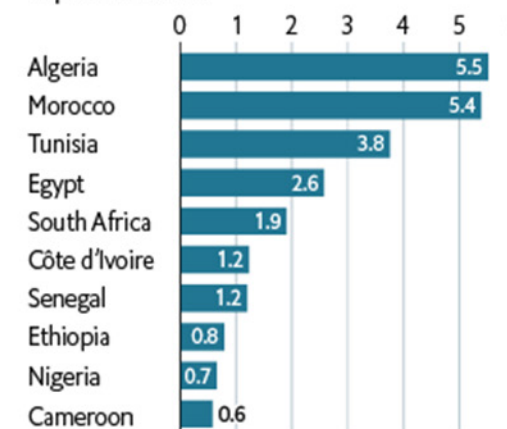
French trade with Africa, 2019 (US\$ bn)

Imports from Africa

Source: The Economist Intelligence Unit.

Exports to Africa

κανείς τα οφέλη που αποκόμιζε από τις εν λόγω σχέσεις.

Μάλιστα από την στιγμή που προσχώρησε στην ΕΟΚ και αργότερα στη ΕΕ συνέχισε να επωφελείται και από τις συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου μεταξύ ΕΟΚ/ΕΕ - Αφρικής (π.χ. Γιαουντέ, Λομέ, Κοτονού, Συμφωνίες Οικονομικής Εταιρικής Σχέσης (EPA) κ.τ.λ.).

Αξίζει να αναφέρει κανείς ενδεικτικά πως το 2019 εισήγαγε αγαθά αξίας περίπου 27 δισεκατομμυρίων δολαρίων από την Αφρική και εξήγαγε περίπου αγαθά 29 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Οι εισαγωγές από την Αφρική προέρχονταν κυρίως από πέντε χώ-

ρες - τις πρώην αποικίες του Μarόκου, της Τυνησίας και της Αλγερίας, μαζί με τη Νιγηρία και τη Λιβύη - οι οποίες αντιπροσώπευαν το 80% του συνόλου. Οι γαλλικές εξαγωγές στην Αφρική διέφεραν ως προς το μείγμα προϊόντων και τον προορισμό, αλλά οι γαλλόφωνες οικονομίες εξακολουθούν να διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο. Δώδεκα από τις 20 κορυφαίες εξαγωγικές αγορές της Γαλλίας στην Αφρική το 2019 ήταν πρώην αποικίες. Οι μισές από τις γαλλικές εξαγωγές διοχετεύθηκαν στην Αλγερία, το Μarόκο και την Τυνησία το 2019, ενώ ένα επιπλέον 30% κατευθύνθηκε στους μη γαλλόφωνους γίγαντες της Αφρι-

between France and her former African colonies (pp. 1 - 119) [Honors College at JMU Scholarly Common]. <https://commons.lib.jmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1314&context=honors201019>

17. Χουλιάρης, Α., & Πετρόπουλος, Σ. (2015). Η Αφρική και οι άλλοι. In Kallipos.gr. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. <https://doi.org/978-960-603-218-9>

18. Coopération monétaires Afrique-France. (2016a, October 26). Banque de France. <https://www.banque-france.fr/economie/relations-internationales/partenariats-afrique-france/cooperations-monetaires-afrique-france>

19. Ministère de l'Économie, des Finances et de la Souveraineté industrielle et numérique. (2004). L'Agence des participations de l'État. Ww.economie.gouv.fr. <https://www.economie.gouv.fr/agence-participations-etat>

20. Stam, R., & Shohat, E. (2012). French Intellectuals and the Postcolonial. Interventions, 14(1), (p.85). <https://doi.org/10.1080/1369801x.2012.656940>

21. Pickett, C. (2017). French political economic interests in francophone Africa: Weighing the merits of dependency theory and modernist theory in the political and economic relations

κής (Αίγυπτος, Νότια Αφρική, Νιγηρία και Αιθιοπία) καθώς και στις ταχέως αναπτυσσόμενες Ακτή Ελεφαντοστού, Σενεγάλη και Καμερούν²².

Το ότι συνιστά μια δύναμη με πολύ ισχυρό αποτύπωμα και εντός της ΕΕ αποδεικνύεται και από το σχεδιασμό του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάπτυξης (European Development Fund - EDF) που αποτελεί το βασικό εργαλείο προγραμματισμού και υλοποίησης βοήθειας στα πλαίσια των παραπάνω συμφωνιών, το οποίο ακολουθεί τα γαλλικά πρότυπα. Πιο συγκεκριμένα το 1946 συστάθηκε στη Γαλλία το Ταμείο Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης (Investment Fund for Economic and Social Development - FIDES) με στόχο την επανεκκίνηση των γεωργικών δραστηριοτήτων στις αποικίες με δημόσιους πόρους. Το ίδιο έτος, ο Jean Monnet ξεκίνησε ένα τετραετές έργο για τον εκσυγχρονισμό τόσο της μητρόπολης όσο και των υπερπόντιων εδαφών. Το FIDES ενέπνευσε το πρώτο FEDOM (Overseas European Development Fund) το οποίο αργότερα μετασχηματίστηκε σε EDF²³.

Εκτός από όλα όσα προαναφέραμε η μεταποικιακή πραγματικότητα ανέδειξε την καθιερωμένη συμβιωτική σχέση γαλλικού κράτους-εταιριών, η οποία διασφαλίστηκε μέσα από τον Οργανισμό Κρατικών Συμμετοχών

(APE) που συγκροτήθηκε το 2004. Ο εν λόγω οργανισμός εξασφάλισε στο γαλλικό δημόσιο τη δυνατότητα να ασκεί το ρόλο του κρατικού μετόχου σε εταιρείες και οργανισμούς που ελέγχονται ή ανήκουν, πλειοψηφικά ή μη, άμεσα ή έμμεσα, στο Δημόσιο ακόμα και όταν αυτές εισέρχονταν σε καθεστώς ιδιωτικοποίησης. Αυτό παρείχε τη δυνατότητα στο Γαλλικό Δημόσιο να αποφασίζει την επανεθνικοποίηση τους κάθε φορά που έκρινε πως κινδύνευαν τα πατρογονικά του συμφέροντα²⁴. Έτσι πολυεθνικές εταιρείες όπως η Elf, Bouygues, Total, Bolloré-Rivaud, Orano Cycle κ.τ.λ. μητροπολιτικών συμφερόντων, άρχισαν να δραστηριοποιούνται σε χώρες «δορυφόρους» και να επιστρατεύουν την πολιτική εξουσία για να εξασφαλίσουν πιο επικερδείς όρους λειτουργίας απ' ό,τι οι αντίστοιχες εγχώριες, με αποτέλεσμα να απολαμβάνουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και να υπερισχύουν²⁵. Κατά τον ίδιο τρόπο ήταν σε θέση να επιτυγχάνουν την αποσιώπηση νομικών παραβάσεων τους αποφεύγοντας ενδεχόμενες δικαστικές συνέπειες καθώς καταπατούσαν διεθνείς περιβαλλοντικούς κανόνες. Η ανεξέλεγκτη μάλιστα δράση τους προκάλεσε μεγάλες απώλειες σημαντικού μέρους φορολογικών εσόδων για τα Αφρικανικά κράτη εξαιτίας της

«πρακτικής των υποτιμολογήσεων²⁶» (transfer pricing)²⁷.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα παρόμοιων πρακτικών αποτελούν η παράνομη κατοχή γης για φυτείες ζαχαροκάλαμου από τη γαλλική πολυεθνική Somdiaa²⁸ και οι παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που καταγράφηκαν στις φυτείες Bolloré Socapalm στο Καμερούν,²⁹ οι επιβλαβείς συνέπειες για την υγεία των πληθυσμών του Νίγηρα που προκλήθηκαν από την δραστηριοποίηση της Areva για παραγωγή πυρηνικής ενέργειας³⁰, οι αρπαγές γης, η εκδίωξη των αυτόχthonων από την ιστορία τους και τον τρόπο ζωής τους, η καταστροφή της χλωρίδας και της πανίδας καθώς και η ραδιενεργή μόλυνση που προκλήθηκε στη Γκαμπόν από την εξόρυξη ανεξέλεγκτων ποσοτήτων ουρανίου από την ίδια εταιρεία³¹.

Ακόμα θα πρέπει κανείς να προσθέσει ότι η εν λόγω χώρα συγκαταλέγεται ανάμεσα στους σημαντικότερους επίσημους δωρητές των αναπτυσσόμενων χωρών. Ήδη από το 1960 αποτελεί μέλος της Επιτροπής Αναπτυξιακής Βοήθειας (Development Assistance Assistance - DAC) του ΟΟΣΑ που είναι υπεύθυνη για τη παροχή κεφαλαίων και άλλων μορφών αναπτυξιακής βοήθειας προς όφελος συγκεκριμένων αναπτυσσόμενων χωρών³² προκειμένου αυτές να εκσυγχρονισθούν και να οδηγηθούν στην ευημερία³³.

Επιπρόσθετα, αποτελεί μόνιμο μέλος της Λέσχης των Παρισίων (Club Paris) ένα σχήμα που αν και δεν έχει θεσμικό χαρακτήρα εντούτοις αποτελείται από πανίσχυρες οικονομικά χώρες οι οποίες αναλαμβάνουν το ρόλο του πιστωτή προκειμένου να βοηθήσουν

26. Η πρακτική αυτή αναφέρεται στον καθορισμό πλασματικών τιμών που λαμβάνει χώρα για εμπορικές συναλλαγές μεταξύ ενός ομίλου πολυεθνικών εταιριών με στόχο την συρρίκνωση της συνολικής φορολογικής επιβάρυνσης του ομίλου (Χουλιάρας and Πετρόπουλος, 2015 σ. 115)

27. Amarié, L. (2005). Legal Compliance in the Forestry Sector Case study: Cameroon. In Food and Agriculture Organization (FAO) (pp. 1-29). <https://www.fao.org>

28. Primo, A. (2011). Bolloré-Vilgrain : la terre, la sueur et le sang. Billets d'Afrique et D'ailleurs, 198. <https://survie.org/billets-d-afrique/2011/198-janvier-2011/article/bolloré-vilgrain-la-terre-la-sueur>

29. Mujongue, C. (2011). L'exaspération des riverains des "plantations Bolloré." Billets D'Afrique, 203. <https://survie.org/billets-d-afrique/2011/202-mai-2011/article/l-exasperation-des-riverains-des>

30. The hidden face of French nuclear power, AREVA in Africa, <https://survie.org/publications/4-pages/article/nouvelle-traduction-4-pages-areva>

31. Poirson, J. (2012, June 1). Areva in Africa; the hidden face of French nuclear power | Wise International. Nuclear Monitor. <https://www.wiseinternational.org/nuclear-monitor/750/areva-africa-hidden-face-french-nuclear-power>

32. Algeria, Egypt, Libya, Morocco, Tunisia, Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Cabo Verde, Cameroon, Central African Republic, Chad, Comoros, Congo, Côte d'Ivoire, Democratic Republic of the Congo, Djibouti, Equatorial Guinea, Eritrea, Ethiopia, Gabon, Gambia, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Kenya, Lesotho, Liberia, Madagascar, Malawi, Mali, Mauritania, Mauritius, Mozambique, Namibia, Niger, Nigeria, Rwanda, Saint Helena, Sao Tome and Principe, Senegal, Seychelles, Sierra Leone, Somalia, South Africa, South Sudan, Sudan, Swaziland, Tanzania, Togo, Uganda, Zambia, Zimbabwe (OECD and World Trade Organization, 2017).

33. Υπουργείο Εξωτερικών. (2017, February 17). Επιτροπή Αναπτυξιακής Βοήθειας DAC του ΟΟΣΑ - ΟΟΣΑ-DAC. Hellenicaid.mfa.gr. <https://hellenicaid.mfa.gr/diethnes-plaisio-kai-anaptyxiaki-politiki/oosa-dac/epitrope-anaptyxiakes-boetheias-dac.html>

22. Economist Intelligence. (2020, November 5). Africa and France: reshaping ties and renewing engagement. Economist Intelligence; The Economist Group. <http://country.eiu.com>

23. Claey, A.-S. (2020). "Sense and sensibility": the role of France and French interests in European development policy since 1957. In EU development cooperation: From model to symbol. Manchester University Press, (p. 116).

24. Ministère de l'Économie, des Finances et de la Souveraineté industrielle et numérique. (2004). L'Agence des participations de l'État. <https://www.economie.gouv.fr>

25. Haag, D. (2012). Mechanisms of Neo-Colonialism: Current French and British Influence in Cameroon and Ghana. SSRN Electronic Journal, 5793, (p.13). <https://doi.org/10.2139/ssrn.2033138>

άλλες ασθενέστερες στην αποπληρωμή των χρεών τους³⁴. Η συγκεκριμένη λήσχη αποτελεί ένα άτυπο όργανο που εδρεύει στο Παρίσι και συνεργάζεται στενά με το ΔΝΤ αλλά και με άλλους παγκόσμιους, ή περιφερειακούς οργανισμούς (π.χ. Παγκόσμια Τράπεζα, Διάσκεψη του ΟΗΕ για το Εμπόριο κ.τ.λ.), προκειμένου να χρηματοδοτήσει κράτη τα οποία προηγουμένως θα πρέπει να έχουν αφενός προσφύγει στο ΔΝΤ και αφετέρου να έχουν αποδεδειγμένα αθετήσει τα δάνεια που τους έχουν χορηγηθεί από αυτό. Στο πλαίσιο αυτό η εν λόγω λήσχη επεμβαίνει προκειμένου να καλύψει το χρηματοδοτικό κενό καλύπτοντάς το με μια αναδιάρθρωση χρέους που περιλαμβάνει όρους αιρεσιμότητας και επιμερισμού βαρών. Κατά τον τρόπο αυτό προκρίνονται προγράμματα αναδιάρθρωσης, επιμήκυνσης, ιδιωτικοποιήσεις, αλλαγή νομοθετικού πλαισίου της αγοράς με ταυτόχρονη προώθηση ευέλικτων διατάξεων, εκπόνηση ρυθμιστικών πλαισίων απορρύθμισης κ.α.³⁵.

Με όλα τα παραπάνω κατά νου μπορεί κανείς να αντιληφθεί ότι η παροχή τέτοιων μορφών βοήθειας, πολλές φορές, οδηγεί σε επέκταση του δημόσιου τομέα στο εσωτερικό των κρατών αυτών, διευκολύνοντας διεφθαρμένες και αυταρχικές πολιτικές και οικονομικές Αφρικανικές ελίτ όπως για π.χ. το καθεστώς του Μομπούτου Σέσε Σέκο / Ζαΐρ, του Σάμουελ Ντόε / Λιβερία, και του Siad Barré / Σομαλία οι οποίες κατασπατάλησαν τα χρήματα σε πελατειακά δίκτυα και διέυρυναν τις ανι-

σότητες των κοινωνιών. Επίσης παρατηρείται πολύ συχνά, οι γεωπολιτικές προτεραιότητες των δωρητών να μην λαμβάνουν υπόψιν τους τις ανάγκες των αποδεκτών αλλά να χρηματοδοτούν «ενδιάμεσους» ή «μεσάζοντες» που συνήθως παίρνουν τη μορφή εμπειρογνομόνων ή τεχνοκρατών διανομορφώνοντας ένα είδος «λειτουργικών σχέσεων» με καταγραφή σημαντικών αποκλίσεων ανάμεσα στα κίνητρα των εντολέων με αυτά των εντολοδόχων. Έτσι είναι προφανές, οι τελευταίοι να λειτουργούν προς ίδιον όφελος αναπτύσσοντας την προσωπική τους ατζέντα¹⁷ και ως επαγγελματίες της «ειδικής γνώσης» που αποτελεί σημαντική πηγή ισχύος για ένα κράτος, αιχμαλωτίζουν τα (αδύναμα) κράτη διευκολύνοντας επωφελείς ρυθμίσεις για τους ίδιους³⁶.

1.3. Στρατιωτικές συμφωνίες και πολιτική διαχείρισης συγκρούσεων

Πέρα από όσα προαναφέρθηκαν θα πρέπει κανείς να κάνει λόγο και για τη σύναψη πολλών στρατιωτικών συμφωνιών Γαλλίας και νεοοργανωμένων κρατών γνωστών ως «Συμφωνίες Άμυνας». Οι συμφωνίες αυτές οι οποίες ξεκίνησαν να υπογράφονται τη δεκαετία του 1960, παρείχαν στη Γαλλία αφενός εξωτερική νομιμοποίηση να επεμβαίνει στρατιωτικά στο εσωτερικό των χωρών και αφετέρου να διατηρεί στρατό και βάσεις στα εδάφη αυτά ώστε να τα ελέγχει απόλυτα³⁷.

34. Club de Paris. (1956). Permanent Members. Clubdeparis.org. <https://clubdeparis.org>

35. Rieffel, L., & Adepoju, A. (1985). The Role of the Paris Club in Managing Debt Problems. Constrained Discretion and Collective Action. Princeton University.

36. Χατζησταύρου, Φ. (2021). Ανταγωνισμός Συμφερόντων στην Πολιτική. Στρατηγικές ιδιωτικής επιρροής, lobbying και δημόσιο συμφέρον (pp. 1-385). Εκδόσεις Τζιόλα.

37. Banégas, R. (2014). France's Intervention Policy in Africa Seen from Below: Some Thoughts on the Case of Côte d'Ivoire. European Review of International Studies, 1(3), 60-79. <https://www.jstor.org/stable/26593312>

Πιο συγκεκριμένα κατά την αποικιακή περίοδο η εν λόγω χώρα είχε εγκαταστήσει σε όλα τα εδάφη της περιφέρειας της στρατό ο οποίος εξασφάλιζε τον έλεγχο της διοίκησης και κατέπνιγε κάθε είδους ανταποικιακή εκδήλωση. Έτσι, μετά την σταδιακή παραχώρηση της ανεξαρτησίας δεν απέσυρε το στρατό αυτό από τις συγκεκριμένες περιοχές αλλά τον χρησιμοποιούσε για να είναι σε θέση να τοποθετεί πολιτικές ελίτ της αρεσκείας της και να στηρίζει προεκλογικούς αγώνες κυβερνήσεων προσκείμενες στα συμφέροντά της με τη δυνατότητα να επεμβαίνει σε αυτά κάθε φορά που έκρινε πως τα τελευταία διέτρεχαν κινδύνους. Χαρακτηριστικό είναι ότι από το 1960 έχει επέμβει στρατιωτικά περισσότερες από 30 φορές στην Αφρική [Γκαμπόν - 1964, Τσαντ - 1968, 2008, Ζαΐρ - 1978, Κεντροαφρικανική Δημοκρατία - 1979, 1996, Κομόρες - 1989, 1995, Τζιμπουτί - 1991, Ρουάντα - 1994, Κονγκό - 1997, Ακτή Ελεφαντοστού - 2002, 2011, Λιβύη - 2011, Μάλι - 2013]^{38 39}. Το ενδιαφέρον μάλιστα εστιάζεται στο ότι πολλές από τις συμφωνίες αυτές αφενός παραμένουν μυστικές μέχρι σήμερα παραβιάζοντας τις αρχές του Διεθνούς Δικαίου (ΔΔ) που απαγορεύει τη μυστική διπλωματία και τη σύναψη μυστικών συμφωνιών και αφετέρου δεν φέρουν πάντα την συγκατάθεση των

πρώην αποικιών με αποτέλεσμα να αποκαλούνται άνισες διεθνείς συνθήκες (unequal treaties)⁴⁰.

Πέρα από όσα έχουμε αναφέρει ως τώρα, μια άλλη διάσταση διείσδυσης που συνδέεται άρρηκτα με το στρατιωτικό κομμάτι είναι το πεδίο της πολιτικής διαχείρισης συγκρούσεων η οποία εκπονείται σε ενωσιακό, σε περιφερειακό ή σε διεθνές επίπεδο. Εδώ, η πρωτοκαθεδρία της Γαλλίας είναι εμφανής καθώς ο διακυβερνητικός χαρακτήρας της ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής επιτρέπει στα κράτη να έχουν την πρωτοβουλία για την άσκηση της. Αυτό σημαίνει ότι τόσο σε διπλωματικό όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο τα πιο ισχυρά κράτη-μέλη (π.χ. Γαλλία και στο παρελθόν η Μ. Βρετανία) είναι αυτά που εν πολλοίς καθορίζουν και τις κατευθύνσεις. Χαρακτηριστικές είναι οι στρατιωτικές επεμβάσεις στο Κονγκό, την Κεντροαφρικανική Δημοκρατία και το Τσαντ. Στην πρώτη περίπτωση μέσω του ΟΗΕ, το Συμβούλιο Ασφάλειας ενέκρινε την ανάληψη ειρηνευτικής επιχείρησης στη Λ.Δ. του Κονγκό το 2003 με στόχο την σταθεροποίηση και την ασφάλεια της περιοχής Bunia⁴¹. Η εν λόγω επιχείρηση με κωδική ονομασία «Άρτεμις» υπό την ΕΕ άρχισε τον 7/2003 με τη Γαλλία να λειτουργεί ως «έθνος πλαίσιο» της επιχείρησης⁴². Παρόμοιος ήταν ο ρόλος της και στη

38. Grumberg, J.-P. (2013, January 13). Rappel des grandes interventions militaires de la France en Afrique - essentiellement dans les anciennes colonies françaises. Dreuz.info. <https://www.dreuz.info/2013/01/rappel-des-grandes-interventions-militaires-de-la-france-en-afrique-essentiellement-dans-les-anciennes-colonies-francaises-37521.html>

39. Luckham, R. (1982). French Militarism in Africa. Review of African Political Economy, 9(24), 55-84. <https://doi.org/10.1080/03056248208703499>

40. Μαγκλιβέρας, Κ., & Χουλιάρης, Α. (2017). Επανεξετάζοντας τη «Διηπειρωτική Προσέγγιση» της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς την Αφρική: Απόλυτα και Σχετικά Κέρδη. In Σ. Βέρνυ & Α. Κόντης (Eds.), Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση: οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος: τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Κ. Ιωακειμίδη (σ.644). Εκδόσεις Παπαζήση.

41. UN Security Council. (2003). Resolution 1484/2003. In United Nations Documents. <https://digitallibrary.un.org/record/495989>

42. Συμβούλιο της Ευρώπης. (2003, June 5). Δελτίο Τύπου. European Commission - Euro-

δεύτερη περίπτωση το 2008 με το ΣΑ να εγκρίνει και πάλι την ανάληψη έτερης πολυδιάστατης αποστολής αυτή τη φορά στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία και το Τσαντ γνωστή ως MINURCAT από κοινού με την ΕΕ (EUFOR) η ηγεσία της οποίας και πάλι ανατέθηκε στη Γαλλία⁴³.

Αντιλαμβάνεται λοιπόν κανείς ότι η Γαλλία ασκεί ουσιαστικό ρόλο στο κομμάτι αυτό και ως κράτος - μέλος της ΕΕ αλλά και ως μόνιμο μέλος του ΣΑ, ιδιότητες που της εξασφαλίζουν την απαραίτητη εκείνη νομιμοποίηση να επεμβαίνει στο εσωτερικό αδύναμων κρατών, προσπαθώντας να τα ελέγξει, να τα διαφθείρει, να δημιουργήσει εσωτερικά αλλαγές καθεστώτων για να είναι σε θέση να τα εκμεταλλευτεί κάθε φορά που κρίνει ότι με τον τρόπο αυτό θα προάγει τα ιδιαίτερα συμφέροντά της⁴⁴.

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Ο ιμπεριαλισμός και η αποικιοκρατία, φαινόμενα που αποτελούν διαφορετικές όψεις του ίδιου νομίσματος, συνδέθηκαν με την κυριαρχική προέκταση των μεγάλων ευρωπαϊκών αυτοκρατοριών πέρα από τα σύνορά τους προς αναζήτηση των αναγκαίων εκείνων φυσικών πόρων για τη στήριξη των οικονομιών τους. Με τον τρόπο αυτό ο καπιταλισμός δημιουργώντας το κατάλληλο γεωγραφικό τοπίο, ανέπτυξε σφαίρες επιρροής προκειμένου να

επεκταθεί και να κυριαρχήσει πολιτικά και οικονομικά στη λογική της συσσωρευτικής αντίληψης του κεφαλαίου⁴⁵.

Με αυτό το δεδομένο ενώ η πρότερη περίοδος της εν λόγω διαδικασίας (19^{ος}-20^{ος} μέχρι τον Β΄ ΠΠ) υπήρξε πολύ αιματηρή και βίαιη με αλλεπάλληλες κατακτήσεις, σφαγές, λαφυραγωγίες, εκτοπισμούς και προσαρτήσεις, παρατηρεί κανείς ότι μετά τον Β΄ ΠΠ σταδιακά καταγράφεται μια στροφή σε άλλες πιο διακριτές μορφές ελέγχου και επιρροής. Μορφές που υλοποιούνται μέσα από συνέργειες στη βάση ενός οικονομικο-πολιτικού σχεδίου διαμόρφωσης υπερκρατικών δομών (όπως η ΕΟΚ/ΕΕ) με συμμετοχή ευρωπαϊκών κρατών που στο παρελθόν υπήρξαν παντοδύναμες αυτοκρατορίες⁴⁶.

Στο πλαίσιο αυτό το παρόν άρθρο επέλεξε το παράδειγμα της Γαλλίας ως μελέτη περίπτωσης για να αναδείξει τους μηχανισμούς διακυβέρνησης που αρχικά εισήγαγε και στη συνέχεια επανεργοποίησε το εν λόγω κράτος μετά την απώλεια σημαντικού μέρους των αποικιών του εξυπηρετώντας τα δομικά συμφέροντά του πολλές φορές ενδύοντας τα και με ευρωπαϊκό πρόσημο. Κατά αυτόν τον τρόπο το πνεύμα της εκμετάλλευσης και της ηγεμονικής κυριάρχησης συντελείται ακόμα και από κράτη που φέρουν την ευρωπαϊκή ιδιότητα μέλους διαιωνίζοντας πολιτισμικά και ιδεολογικά κατάλοιπα της ευρωπαϊκής αποικιακής εξουσίας⁴⁷.

Ο πρωταγωνιστικός ρόλος της Βουλής των Ελλήνων στα 30 έτη λειτουργίας της Διακοινοβουλευτικής Συνέλευσης Ορθοδοξίας (Δ.Σ.Ο.)

6

Ευάγγελος Παρράς

Υποψήφιος Διδάκτωρ
Νομικής ΕΚΠΑ

Είναι γεγονός ότι η Ελλάδα δεν φιλοξενεί στην επικράτεια της την έδρα Διεθνών Οργανισμών. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Δημοσίου Δικαίου (EPLO), διεθνής οργανισμός εκπαιδευτικού χαρακτήρα, που εδρεύει στην Αθήνα. Επιπλέον, ορισμένα παραρτήματα Διεθνών Οργανισμών εδρεύουν σε ελληνικό έδαφος, όπως το Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης (CEDEFOP), που υπάγεται στην ΕΕ και εδρεύει στη Θεσσαλονίκη και η Γραμματεία της Σύμβασης της Βαρκελώνης για την Προστασία της Μεσογείου Θαλάσσης από τη Ρύπανση, που εδρεύει στην Αθήνα και υπάγεται στο Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP).

Ωστόσο, στις διαχρονικές διπλωματικές επιτυχίες της Ελλάδας συγκαταλέγεται η ίδρυση και η λειτουργία της Διακοινοβουλευτικής Συνέλευσης Ορθοδοξίας (Δ.Σ.Ο.), που εδρεύει στην Αθήνα στις εγκαταστάσεις της Βουλής των Ελλήνων. Στις 30 Ιουνίου 2023, ο μοναδικός διακοινοβουλευτικός οργανισμός με πεδίο δράσης την προαγωγή των αρχών της Ορθόδοξης Χριστιανικής Παράδοσης στο χώρο της πολιτικής και της κοινωνίας, ολοκλήρωσε μια διαδρομή 30 ετών θεσμικής ζωής και λειτουργίας. Το επετειακό ορόσημο προσφέρει την κατάλληλη περίσταση για μια ανασκόπηση του ρόλου της Βουλής των Ελλήνων στη δημιουργία της Δ.Σ.Ο. και την τριακονταετή πορεία της στον αστερισμό της διεθνούς δικαιοταξίας.

pean Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/PRES_03_156
43. UN Security Council. (2007). Resolution 1778/2007. In United Nations Documents. <https://digitallibrary.un.org/record/607747>
44. Gegout, C. (2009). EU Conflict Management in Africa: The Limits of an International Actor. *Ethnopolitics*, 8(3-4), 403-415. <https://doi.org/10.1080/17449050903086997>
45. Polanyi, K. (1944). *The great transformation: The political and economic origins of our time* (pp. 1-207). Beacon Press.
46. Harvey, D. (2003). *The new imperialism* (p. 116). Oxford University Press.
47. Hard, M., & Negri, A. (2002) *Αυτοκρατορία* (p. 203). Εκδόσεις Scripta.

Η Συμβολή της Βουλής των Ελλήνων στην ίδρυση της Δ.Σ.Ο.

Η δημιουργία της Δ.Σ.Ο. προέκυψε ως απόρροια των υφιστάμενων ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικών συγκυριών σε διεθνές επίπεδο (πτώση του Τείχους του Βερολίνου, διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, ένταση παλαιστινιακού προβλήματος, συνεχής παράνομη κατοχή βορείου τμήματος Κύπρου), αλλά και σε ευρωπαϊκό επίπεδο (εξελίξεις στο επίπεδο της ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ).

Το 1992, η Βουλή των Ελλήνων –υπό την ηγεσία του Αθανασίου Τσαλδάρη– προέβη στη συγκρότηση της –άτυπης– Διακομματικής Επιτροπής Θρησκευμάτων και Ορθοδοξίας, στην οποία μετείχαν 45 βουλευτές από όλα τα κόμματα. Η επιτροπή αυτή ανέλαβε την προώθηση επαφών με τα Κοινοβούλια χωρών των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης, όπως επίσης, με τους προκαθήμενους Πατριάρχες και Επικεφαλής Πατριαρχείων και Αυτοκέφαλων Εκκλησιών.

Ένα χρόνο αργότερα, τον Ιούνιο 1993, η εν λόγω Επιτροπή διοργάνωσε στην Ορμύλια συνέδριο με θέμα: «*Η Ορθοδοξία στην Νέα Ευρωπαϊκή Πραγματικότητα*», όπου διαπιστώθηκε η ανάγκη παρουσίας της Ορθοδοξίας ως κοινής πολιτισμικής έκφρασης μεγάλου αριθμού Ευρωπαίων πολιτών στην διαμόρφωση της σύγχρονης Ευρώπης. Στο Συνέδριο 1993 συμμετείχαν 4 εκπρόσωποι από τα Κοινοβούλια Ελλάδας, Ρωσίας, Λευκορωσίας, Σερβίας, Μαυροβουνίου, Ρουμανίας, Βουλγαρίας, Γεωργίας, Πολωνίας, Ουκρανίας, Κύπρου και Αλβανίας και ένας εκπρόσωπος από κάθε πολιτική ομάδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου,

εκπρόσωπος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εκπρόσωπος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών και της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Εκκλησιών, εκπρόσωποι άλλων χριστιανικών ομολογιών (καθολικοί, λουθηρανοί, προτεστάντες). Ανεγνώσθησαν τα χαιρετιστήρια μηνύματα του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου, του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Καραμανλή, του Πρωθυπουργού της Ελλάδας Κωνσταντίνου Μητσοτάκη. Σκοπός του Συνεδρίου η δημιουργία ενωτικής κίνησης μεταξύ της Ελλάδας και των Ορθόδοξων λαών του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού» για την κοινή αντιμετώπιση προβλημάτων και καταστάσεων και βάση το κοινό ορθόδοξο υπόβαθρο.

Ελλάδα και Ρωσία μοιράστηκαν ρόλους σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς την εποχή εκείνη η Ελλάδα ήταν το μοναδικό Ορθόδοξο Κράτος μέλος της ΕΟΚ και καλείτο να διαμορφώσει τις προϋποθέσεις για την αναγνώριση του ρόλου της Ορθόδοξης παράδοσης στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού πολιτισμού και αφετέρου η Ρωσία ήταν το μοναδικό Ορθόδοξο κράτος με μόνιμη θέση στο Συμβούλιο Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και υπο την ιδιότητα αυτή καλείτο να προασπίζεται ενώπιον του εν λόγω οργάνου τα συμφέροντα των ορθόδοξων λαών.

Όπως εξάλλου, δήλωσε και ο τότε Πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Μητσοτάκης «*Η Ορθοδοξία, ως θρησκεία, ως πολιτισμός και ως τρόπος ζωής μας συνδέει άρρηκτα και ακατάλυτα πάνω από 1.000 χρόνια. Η Ελλάδα μέλος και μέρος της Ενωμένης Ευρώπης καλείται να παίξει σημαίνοντα ρόλο όχι μόνο οικονομικής αλλά και πνευματικής γέφυρας μεταξύ της Δύσης και των χωρών των Βαλκανίων και της*

Ανατολικής Ευρώπης. Αφού η μόνη Ορθόδοξη χώρα στην ΕΟΚ, η ίδια είναι ομόδοξη με εκείνες. Η Ελλάδα ως Ορθόδοξη χώρα είναι ομόδοξος με εκείνες της Ανατολικής Ευρώπης σε μια περίοδο που παρατηρείται έξαρση εθνικιστικών διεκδικήσεων»¹.

Η ιδέα για την ίδρυση μιας Διακοινοβουλευτικής Επιτροπής Ορθόδοξων Βουλευτών των Κοινοβουλίων των Ευρωπαϊκών Κρατών γεννήθηκε από την Διακομματική Επιτροπή της Βουλής των Ελλήνων και τον τότε Πρόεδρο της Βασιλείου Κοραχάη. Κατά την 1^η Γενική Συνέλευση, στις 5 Νοεμβρίου του 1994, στην Αθήνα, ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Διακοινοβουλευτική Συνέλευση Ορθοδοξίας (Ε.Δ.Σ.Ο.) και υιοθετήθηκε το Καταστατικό της. Την περίοδο εκείνη, Πρωθυπουργός ήταν ο Ανδρέας Παπανδρέου και Πρόεδρος της Βουλής ο Απόστολος Κακλαμάνης. Αργότερα, το ιστορικό, πολιτικό και διεθνές πεδίο αναφοράς επέτρεψαν στη Ε.Δ.Σ.Ο. να αναπτύξει δραστηριότητα σε παγκόσμια κλίμακα και για αυτό το λόγο το 2001 το όνομα άλλαξε σε Διακοινοβουλευτική Συνέλευση Ορθοδοξίας (Δ.Σ.Ο.).

Είναι η πρώτη φορά που η Βουλή των Ελλήνων πρωτοστατεί σε μια τόσο διευρυμένη προσπάθεια για την ανάπτυξη διαλόγου και τη δημιουργία νέων δεσμών με πλήθος κοινοβουλίων από όλο τον κόσμο, όπου διαβιεί ορθόδοξος πληθυσμός.

Η θέση της Βουλής των Ελλήνων στη θεσμική αρχιτεκτονική της Δ.Σ.Ο.

Ο πρωταγωνιστικός ρόλος της Βουλής των Ελλήνων για την ίδρυση της

Δ.Σ.Ο. αναγνωρίζεται και στα Καταστατικά Κείμενα της Δ.Σ.Ο. [Διακήρυξη Ορμύλιας (1993), Ιδρυτική Πράξη (1994), Κανονισμός Λειτουργίας (1998)].

Η Δ.Σ.Ο. αποτελείται από Κοινοβουλευτικές Αντιπροσωπείες, μέλη των οποίων είναι Ορθόδοξοι Βουλευτές. Η συμμετοχή των Ορθόδοξων Βουλευτών αποφασίζεται κατά τον Κανονισμό κάθε Κοινοβουλίου, είτε από την Ολομέλεια του Κοινοβουλίου είτε από τα Προεδρεία τους. Μάλιστα, ο Κανονισμός Λειτουργίας αναφέρει ονομαστικά τα ιδρυτικά Κοινοβούλια μέλη της, στα οποία συγκαταλέγεται και η Βουλή των Ελλήνων.

Στη Γενική Συνέλευση –το ανώτατο όργανο της Δ.Σ.Ο. που αποτελείται από τις κοινοβουλευτικές αντιπροσωπείες όλων των Κοινοβουλίων-μελών της και συνέρχεται μια φορά το χρόνο τον Ιούνιο– η Βουλή των Ελλήνων συμμετέχει διαχρονικά με πενταμελή κοινοβουλευτική αντιπροσωπεία. Επικεφαλής της αντιπροσωπείας ορίζεται πάντα από το κυβερνών κόμμα, ενώ επιδιώκεται η δίκαιη εκπροσώπηση του κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης.

Η Διεθνής Γραμματεία αποτελεί το εκτελεστικό όργανο των αποφάσεων της Γενικής Συνέλευσης και στο μεσοδιάστημα μεταξύ δύο Γενικών Συνελεύσεων αποτελεί το όργανο λήψης πολιτικών αποφάσεων που πάντοτε, βέβαια, πρέπει να συνάδουν με τις διακηρυγμένες ιδρυτικές και καταστατικές αρχές της Οργάνωσης. Είναι όργανο μερικής εκπροσώπησης, καθώς συμμετέχουν σε αυτό επτά (7) μέλη εκλεγμένα από τη Γενική Συνέλευση για θητεία δυο ετών. Η Βουλή των Ελλήνων κατέχει μόνιμη θέση στη Δι-

1. «Συνέδριο: Η Ορθοδοξία στην Νέα Ευρωπαϊκή Πραγματικότητα», Εφημερίδα Ελεύθερη Ώρα, 2 Ιουλίου 1993.

εθνή Γραμματεία, καθώς, σύμφωνα με τα Καταστατικά Κείμενα της Δ.Σ.Ο.², ο επικεφαλής της Ελληνικής κοινοβουλευτικής αντιπροσωπείας ορίζεται και Γενικός Γραμματέας της Δ.Σ.Ο. Ο Γενικός Γραμματέας της Δ.Σ.Ο. είναι ο νόμιμος αντιπρόσωπος της στις εξωτερικές της σχέσεις είναι επιφορτισμένος με το έργο της διεύθυνσης των εργασιών της Διεθνούς Γραμματείας. Μέχρι σήμερα, τη θέση του Γενικού Γραμματέα της Δ.Σ.Ο. έχουν υπηρετήσει: *Στέλιος Παπαθεμελής* (1994-2007), *Αριστοτέλης Παυλίδης* (2007-2008), *Τηλέμαχος Χυτήρης* (2010-2011), *Μιχαήλ Παντούλας* (2011-2012), *Αναστάσιος Νεράντζης* (2009-2010, 2013-2015), *Ιωάννης Αμανατίδης* (2015-2017), *Ανδρέας Μιχαηλίδης* (2017-2021) και *Μάξιμος Χαρακόπουλος* (2021 -).

Εκτός από τα κύρια καταστατικά όργανα της Δ.Σ.Ο., ο Κανονισμός Λειτουργίας για τις ανάγκες της αποτελεσματικότερης λειτουργίας της προβλέπει και τη σύσταση επικουρικών οργάνων, τα οποία ονομάζονται Επιτροπές. Μέχρι σήμερα, η Δ.Σ.Ο. έχει συστήσει 8 τέτοιες Επιτροπές με θεματικό αντικείμενο: Επιτροπή Οικονομικών, Επιτροπή Κανονισμού, Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Επιτροπή Πολιτισμού, Επιτροπή Διεθνούς Πολιτικής, Επιτροπή ΜΜΕ, Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων, Οικογένειας και Μητρότητας και Επιτροπή Παιδείας³. Της Επιτροπής ηγείται ο εκάστοτε Πρόεδρος και υποβοηθείται από τον Εισηγητή. Τίποτε στην Ιδρυτική Πράξη ή στον Κανονισμό Λειτουργίας της Δ.Σ.Ο. δεν απαγορεύει στο μέλλον την δημιουργία επιπλέον επικουρικών

Επιτροπών για την εξυπηρέτηση των αναγκών της. Κατά καιρούς, εκπρόσωποι του Ελληνικού Κοινοβουλίου έχουν καταλάβει την θέση της Προεδρίας σε διάφορες Επιτροπές της Δ.Σ.Ο. [Επιτροπή Κανονισμού (1994-2010), Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1994-2001), Επιτροπή ΜΜΕ (2007-2010)].

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στο αξίωμα του Ταμία της Δ.Σ.Ο., το οποίο κατά τρόπο εθιμικό αποδίδεται σε μέλος της Βουλής των Ελλήνων. Η Διεθνής Γραμματεία, ύστερα από συνεννόηση με την Οικονομική Επιτροπή, ορίζει ένα από τα μέλη της Οικονομικής Επιτροπής ως Ταμία της Δ.Σ.Ο. Αυτός είναι υπεύθυνος και υπόλογος για την καλή διαχείριση των χρημάτων και μεριμνά ώστε ν' αποφασίσει η Γραμματεία, μετά από εισήγηση της επιτροπής οικονομικού, για το λογιστικό τρόπο διαχείρισης των χρημάτων του ταμείου της Συνέλευσης. Από την ίδρυση της Δ.Σ.Ο. μέχρι και σήμερα Έλληνες βουλευτές εκλέγονται για τη θέση του Ταμία (*Δημήτρης Γεωργακόπουλος* (1998-2008), *Αδάμ Ρεγκούζας* (2008-2010), *Μιχαήλ Τιμοσίδης* (2010-2012), *Μαρία Κόλλια-Τσαρουχά* (2012-2014), *Σταύρος Αραχωβίτης* (2015-2018), *Σταύρος Καλαφάτης* (2019-2021) και *Σταύρος Κελέτης* (2021-2023). Το εν λόγω θεσμικό έθιμο είναι απόρροια του καθεστώτος του "grand payer" που έχει η Βουλή των Ελλήνων στη Δ.Σ.Ο.

Τέλος, είναι αξιοσημείωτη η καταστατική πρόβλεψη σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα και η Ρωσία μπορούν να ορίζουν εξωκοινοβουλευτικούς συμβούλους. Εξ' Ελλάδος συμμετέ-

χει ως Ιδρυτικός Σύμβουλος ο δρ. *Κωνσταντίνος Μυγδάλης*, που αποτελεί έναν εκ των πρωτεργατών για την ίδρυση της Δ.Σ.Ο. και αποτελεί τη «θεσμική μνήμη» της Οργάνωσης μέχρι και σήμερα.

Η οικονομική και διοικητική υποστήριξη της Βουλής των Ελλήνων στη Δ.Σ.Ο.

Σύμφωνα με τον Κανονισμό Λειτουργίας, η έδρα της Γραμματείας της Δ.Σ.Ο. εδρεύει σε γραφεία που της παραχωρούνται από το Ελληνικό Κοινοβούλιο. Μάλιστα, το Άρθρο 5 (2) (στ) της Ιδρυτικής Πράξης αναφέρει ότι «*Η Βουλή των Ελλήνων αναλαμβάνει, διά της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Θρησκευμάτων και Ορθοδοξίας αυτής, την υποχρέωση της αναγκαίας υποστήριξης της λειτουργίας της Γραμματείας*». Πλέον, η Κοινοβουλευτική Επιτροπή Θρησκευμάτων και Ορθοδοξίας δεν υφίσταται, οπότε την ευθύνη αυτή επωμίζεται η Γενική Διεύθυνση Διεθνών και Δημοσίων Σχέσεων της Βουλής.

Σύμφωνα με τον Κανονισμό Λειτουργίας, μόνιμοι και σταθεροί πόροι της Δ.Σ.Ο. είναι οι εθελοντικές εισφορές των χωρών μελών. Τα πρώτα δέκα χρόνια, οι οικονομικοί πόροι της προέρχονταν αποκλειστικά από συνδρομές της Βουλής των Ελλήνων. Στη συνέχεια, τα κοινοβούλια μέλη άρχισαν να καταβάλλουν ετήσιες εισφορές. Η Ελλάδα και η Ρωσία καλύπτουν το μεγαλύτερο μερίδιο του προϋπολογισμού (περίπου 50%) και ακολουθεί η Βουλή της Κύπρου και άλλων χωρών (Αρμενία, Βόρεια Μακεδονία, Βουλγαρία, Γεωργία, Ιορδανία και Παλαιστίνη).

Η Βουλή των Ελλήνων έχει λοιπόν το καθεστώς του «μεγάλου χορη-

γού» λόγω του ύψους της ετήσιας εισφοράς που καταβάλλει στην Δ.Σ.Ο., όμως πέραν αυτού πρέπει να επισημανθεί ότι καλύπτει και τις διοικητικές, τυπογραφικές και γραφειοκρατικές ανάγκες της Γραμματείας της Δ.Σ.Ο.

Επίλογος: Ελληνική εξωτερική πολιτική και συμμετοχή της Βουλής στη Δ.Σ.Ο.

Στα 30 χρόνια λειτουργίας και δράσης της Δ.Σ.Ο., η Βουλή των Ελλήνων και όλοι οι διατελέσαντες Πρόεδροι του Νομοθετικού Σώματος της Ελλάδας (*Α. Κακλαμάνης*, *Α. Μπενάκη - Ψαρούδα*, *Δ. Σιούφας*, *Φ. Πετσάλλινκος*, *Β. Πολύδωρας*, *Ε. Μειμαράκης*, *Ζ. Κωνσταντοπούλου*, *Ν. Βούτσας*, *Κ. Τασούλας*) αγκάλιασαν το διακοινοβουλευτικό εγχείρημα, το οποίο αναβάθμισε το ρόλο της χώρας στο πεδίο της πολυμερούς κοινοβουλευτικής διπλωματίας, αλλά και των διορθόδοξων σχέσεων.

Το Ελληνικό Κοινοβούλιο με διορατικότητα και ρεαλιστικό σχεδιασμό πρωτοστάτησε σε μια «κίνηση» προσέγγισης των λαών που μόλις έβγαιναν από το υπό κατάρρευση σοβιετικό μπλοκ και αναζητούσαν τη θέση τους στη Διεθνή Κοινότητα. Η σημαίνουσα θέση της Βουλής των Ελλήνων στη Δ.Σ.Ο. δεν περιορίζεται στο θεσμικό επίπεδο μόνο, αλλά επιτρέπει την άσκηση επιρροής στον καθορισμό της ατζέντας του διεθνούς θεσμού, δίνοντας ένα διακοινοβουλευτικό βήμα στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική να διατυπώσει τις πάγιες θέσεις της για ζητήματα, όπως το Κυπριακό, η εισδοχή των Δυτικών Βαλκανίων στην ΕΕ, η αναγνώριση της αρμενικής και ποιντικής γενοκτονίας, η καταπολέμηση της προσφυγικής/μεταναστευτικής κρίσης, η υπόθεση του Ναού της Αγί-

2. Βλ. Άρθρο 5 (2) (δ) Ιδρυτικής Πράξης Δ.Σ.Ο.

3. Για το χρονικό διάστημα 2001-2009 λειτούργησε και η ad hoc Επιτροπή Βιοηθικής, η οποία εξέδωσε τη «*Διακήρυξη των Βασικών Αρχών Βιοηθικής, βασισμένες στην Ορθόδοξη Παράδοση και τις Προτάσεις Γενικών Αρχών για την Ευθανασία*» και της οποίας η αποστολή εκπληρώθηκε και συνεχώς αποφασίστηκε η διάλυση της.

ας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη, που μετατράπηκε αυθαίρετα σε τζαμί κ.α.

Εδραιώνει δε το ρόλο της Ελλάδας ως χώρα προπύργιο του Ορθοδόξου Κόσμου και προστάτη της Ορθόδοξης Χριστιανικής Παράδοσης, ιδίως σε καιρούς, όπως οι σημερινοί, που οι διορθόδοξες σχέσεις είναι τεταμένες στον απόηχο της εκκλησιαστικής και της εδαφικής διάστασης της ουκρανικής κρίσης.

Ιράν, ο γνωστός-άγνωστος της Μέσης Ανατολής: Οι παράγοντες που διαμορφώνουν την Περιφερειακή Στρατηγική του

7

Μιχαήλ-Ορέστης
Μασσαούτης

*MA in Middle Eastern
Studies, Leiden University*

Εισαγωγή

Το παρόν άρθρο θα επιχειρήσει να αναλύσει τους παράγοντες που διαμορφώνουν την περιφερειακή στρατηγική του Ιράν, μετά την επανάσταση του 1979. Δηλαδή, τα αίτια, τις πολιτικές και τα μέσα υλοποίησης της στρατηγικής αυτής. Το κύριο ερώτημα που καλείται να απαντήσει το παρόν πόνημα είναι το εξής: είναι το Ιράν ένας ορθολογικός (rational) κρατικός δρων που με πραγματισμό (real-politic) αποσκοπεί στην επιβίωση του κράτους ή μήπως η συμπεριφορά του στις εξωτερικές υποθέσεις πλοηγείται με βάση υπερεθνικά, θρησκευτικά, ιδεολογικά προτάγματα; Το συμπέρασμα της έρευνας είναι ότι το Ιράν αποτελεί έναν ορθολογικό δρων, που ακολουθεί μια ρεαλιστική πολιτική εθνικής ασφάλειας με σκοπό την επιβίωση του κράτους.

Η ανάλυση απαρτίζεται από τρία μέρη. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος θα επιχειρηθεί να αναλυθεί η ιρανική εξωτερική πολιτική εστιάζοντας στο ιστορικό υπόβαθρο σχηματισμού της κουλτούρας της, στους παράγοντες διαμορφώσεως της, καθώς και στο ιρανικό δίλημμα ασφαλείας. Το ιρανικό στρατιωτικό δόγμα, η λογική του και τα μέσα υλοποίησής του, θα αποτελέσουν το αντικείμενο ανάλυσης του δεύτερου μέρους. Τέλος, στο τρίτο μέρος θα αναλυθεί η στρατηγική σκέψη του Αγιατολάχ Χαμενεϊ, του Ανώτατου Πνευματικού Ηγέτη του Ιράν και βασικότερου παράγοντα στη λήψη αποφάσεων σχετικά με την στρατηγική εθνικής ασφάλειας της χώρας.

Ιρανική Εξωτερική Πολιτική Κουλτούρα Ιρανικής εξωτερικής πολιτικής

Η ιρανική κρατική οντότητα λειτουργεί, σε διάφορες μορφές, απρόσκοπτα από την ίδρυση της αυτοκρατορίας των Σαφαβίδων το 1501 από τον Ismail I ή Shah Ismail (1487-1524) μέχρι και σήμερα. Από τότε, εκτός από την βρετανο-σοβιετική κατοχή μεταξύ 1941-1946, η χώρα δεν καταλήφθηκε ποτέ πλήρως ή αποικίστηκε από καμία ξένη δύναμη. Ωστόσο, τους τελευταίους τρεις αιώνες το Ιράν βιώνει μια σταθερή εξωτερική πίεση και παρεμβάσεις από τις περιβάλλουσες ανταγωνιστικές αυτοκρατορίες, όπως η Οθωμανική, η Ρωσική και η Βρετανική, που οδήγησαν σε σοβαρές απειλές για την εσωτερική σταθερότητα και την εδαφική ακεραιότητα του.¹ Οι Ρώσοι εισέβαλαν δύο φορές τον 19^ο αιώνα, αποσπώντας ιρανικά εδάφη στον Καύκασο, και μια τρίτη φορά ως Σοβιετική Ένωση (μαζί με τους Βρετανούς) κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.² Η δε Μεγάλη Βρετανία, ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, είχε σοβαρή ανάμειξη στην εσωτερική πολιτική του Ιράν, προκαλώντας σοβαρές αντιδράσεις στο εσωτερικό του (1891-Εξέγερση του Καπνού).³

Κατά την περίοδο μετά τον Β' ΠΠ, δύο ιστορικά γεγονότα διαμόρφωσαν τη σύγχρονη ιρανική κουλτούρα ασφά-

λειας. Καταρχάς, το πραξικόπημα του 1953, που είχε υπαγορευθεί από τις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία εναντίον του πρώτου δημοκρατικά εκλεγμένου πρωθυπουργού του Ιράν Mohammad Mosaddegh (1882-1967), και υπέρ του αυτοκράτορα Shah Pahlavi, δημιουργώντας έτσι ένα ευρέως διαδεδομένο αίσθημα αποστροφής έως και εκθρόνισης προς τις ΗΠΑ και τις αγγλοσαξωνικές δυνάμεις γενικότερα.⁴ Δεύτερο και καθοριστικό γεγονός ήταν η επίθεση του Ιράκ κατά της νεοσυσταθείσας Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν, η οποία υπήρξε προϊόν της λαϊκής επανάστασης του 1979 (στην πορεία έγινε Ισλαμική). Η επίθεση αυτή μετέτρεψε την υφιστάμενη αποστροφή και εκθρόνιση προς τη Δύση σε βαθύ, ιλλυγιάδες χάσμα. Η στρατιωτική εισβολή του ιρακινού καθεστώτος του Saddam Hussein υποστηρίχθηκε πλήρως και σε κάθε επίπεδο από τις ΗΠΑ και αρκετούς δυτικούς, αλλά και άραβες συμμάχους.⁵ Τα οκτώ χρόνια του πολέμου μεταξύ Ιράν και Ιράκ, εκτός από τις τεράστιες ανθρώπινες και υλικές απώλειες, την επιδείνωση των σχέσεων με τη Δύση και τις γειτονικές αραβικές χώρες, είχαν και μια επιπρόσθετη συνέπεια. Δημιούργησαν ένα αίσθημα στρατηγικής απομόνωσης και την ανάγκη μιας συνεχούς επαγρύπνησης και στρατιωτικής εγρήγορσης.⁶ Τα κίνητρα των ΗΠΑ στη στήριξη της ιρακινής στρατιωτικής εισβολής μπορούν να εξηγηθούν

από γεωπολιτική, πραγματιστική σκοπιά. Από την αρχή της δεκαετίας του '70, η στόχευση της στρατηγικής των ΗΠΑ στον Περσικό Κόλπο ήταν διττή: εν πρώτοις, να διασφαλίσουν την αδιάλειπτη πρόσβαση στις παγκόσμιες αγορές των πετρελαϊκών πόρων του Κόλπου· κατά δεύτερον, να εξασφαλίσουν την επιβίωση του ισραηλινού κράτους.⁷ Αυτή η διπλή στρατηγική βασίστηκε στη λειτουργία του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας ως στρατιωτικών και οικονομικών κέντρων προβολής ισχύος των ΗΠΑ στην περιοχή, αποτρέποντας την επιρροή φιλο-σοβιετικών αραβικών καθεστώτων.⁸ Η ιρανική επανάσταση του 1979 έθεσε τέλος στη στρατηγική των «δύο πυλώνων» των ΗΠΑ, αν και οι στρατηγικοί της στόχοι παρέμειναν επίκαιροι και υψηλής προτεραιότητας για την Ουάσιγκτον.⁹ Μια πιθανή στρατιωτική ήττα του νεοπαγούς, τότε, ιρανικού καθεστώτος, πιθανόν να προκαλούσε και την πτώση του και την επιστροφή της Τεχεράνης στην πρότερη αρχιτεκτονική ασφαλείας των ΗΠΑ. Η επεμβατικότητα των μεγάλων δυνάμεων δημιούργησε ένα αίσθημα ανασφάλειας και πολιορκίας στις ιρανικές ελίτ.

Παράγοντες διαμόρφωσης της Ιρανικής εξωτερικής πολιτικής

Το γεωπολιτικό περιβάλλον του Ιράν αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για τον σχεδιασμό της εξωτερικής πολιτι-

κής του.¹⁰ Σύμφωνα με το Στρατηγικό 20ετές Πρόγραμμα του Ιράν (2005-2025), «Το Ιράν είναι μια ανεπτυγμένη χώρα που κατατάσσεται πρώτη στην περιοχική οικονομικά, επιστημονικά και τεχνολογικά.»¹¹ Αυτή η δήλωση αποτυπώνει τις εκφρασμένες αντιλήψεις της ιρανικής ελίτ για τη θέση και το ρόλο της χώρας στην περιοχή. Ανάμεσα στις προϋποθέσεις για την υλοποίηση ενός τέτοιου σχεδιασμού, περιλαμβάνονται η εσωτερική ειρήνη, η σταθερότητα, καθώς και η απουσία εκθροικής μεγάλης δύναμης στην περιφερειακή σφαίρα επιρροής του Ιράν. Έτσι, σύμφωνα με τους σχεδιαστές της εξωτερικής του πολιτικής, το Ιράν μπορεί να ευημερήσει και να ασκήσει επιρροή σε ένα φιλικό γεωπολιτικό περιβάλλον, όπου θα μπορεί να επιδιώκει την άσκηση του πολιτικού και οικονομικού ρόλου του.

Παρ' όλα αυτά, η περιφερειακή γεωπολιτική αστάθεια απειλεί την υλοποίηση των στόχων αυτών. Μια αστάθεια που δεν έληξε μετά το τέλος του οκταετούς πολέμου με το Ιράκ. Η ένοπλη βία και αστάθεια στο Αφγανιστάν, ήδη από τις αρχές του '90, εξέθεταν τα ανατολικά σύνορα του Ιράν σε απειλές όπως η τρομοκρατία, τα κύματα προσφύγων, τα δίκτυα διακινητών ανθρώπων και ναρκωτικών. Η ίδια κατάσταση υπήρχε στα δυτικά σύνορά του με το Ιράκ μετά την εισβολή των ΗΠΑ το 2003, η οποία δημιούργησε κενό εξουσίας, εμφύλιο πόλεμο και υποκίνηση της αντι-ιρανικής, αντι-σιιτικής ένοπλης βίας της Αλ-Κάιντα

1. Kayhan Barzegar, "Iran and the Shiite Crescent: Myths and realities," *Brown Journal of World Affairs* 18, no.1 (2008): 94.
2. He Jingjie, "A Secured Iran? Iran's Independent Active Deterrence Strategy," *Contemporary International Relations* 27, no. 5 (2017): 138.
3. Ranin Kazemi, "The Tobacco Protest in Nineteenth-Century Iran: The View from a Provincial Town," *Journal Of Persianate Studies* 7, (2014): 251-295.
4. Barbara Ann Rieffer-Flanagan, "Islamic Realpolitik: Two Level Iranian Foreign Policy," *International Journal on World Peace* 28, no. 4 (December 2009): 14.
5. Ibid, 12-13.
6. Barzegar and Rezaei, "Ayatollah Khamenei strategic Thinking," 28.

7. Kayhan Barzegar, "Balance of Power in the Persian Gulf: An Iranian View," *Middle East Policy* 17, Issue. 3 (Fall 2010): 76.
8. Arshin Adib-Moghaddam, *The International Politics of the Persian Gulf: A Cultural genealogy* (London: Routledge, 2006), 12-14.
9. Rieffer-Flanagan, "Islamic Realpolitik," 14.
10. Barzegar, "Iran and the Shiite Crescent," 95.
11. "20 Year National Vision," *Iran Data Portal*, <https://irandatportal.syr.edu/20-year-national-vision>

(Al Qaeda) και του Ισλαμικού Κράτους (ISIS). Επιπλέον, η στρατιωτική παρουσία των ΗΠΑ στο Ιράκ, το Αφγανιστάν και τα κράτη του Περσικού Κόλπου, μαζί με την εκθρική ρητορική τους (Άξονας του Κακού), αποτελούσαν σοβαρή απειλή για την εθνική κυριαρχία του Ιράν. Ακόμα, αυτό το ασταθές περιφερειακό περιβάλλον ασφαλείας εμπόδιζε την οικονομική εμπλοκή του Ιράν στις περιφερειακές και διεθνείς αγορές, και θέτει έως και σήμερα σοβαρά προσκόμματα στο Ιράν να αξιοποιήσει πλήρως τη ζωτική γεωγραφική του θέση, ώστε να αποτελέσει την κρίσιμη εμπορική γέφυρα μεταξύ της Ευρώπης και της Ασίας, μέσω του κινεζικού «Δρόμου του Μεταξιού» (BRI),¹² αλλά και άλλων, νέων, γεωοικονομικών διαδρόμων. Συνεπώς, η περιφερειακή ανασφάλεια, περιορίζει το στρατηγικό βάθος του και εκλαμβάνεται ως σοβαρό εμπόδιο και κίνδυνος για τα ιρανικά εθνικά συμφέροντα. Την ανασφάλεια αυτήν οξύνει ο πάνω από σαράντα χρόνια αποκλεισμός του Ιράν από τα παγκόσμια χρηματοπιστωτικά, εμπορικά, βιομηχανικά, τεχνολογικά κέντρα, μέσω ενός ασφυκτικού πλέγματος επιβαλλόμενων κυρώσεων από τις ΗΠΑ. Ένας άλλος βασικός παράγοντας είναι η ταυτότητα του ιρανικού κράτους, η οποία έχει σημαντικό ρόλο στον σχεδιασμό της εξωτερικής πολιτικής.¹³ Η ιρανική κρατική ταυτότητα είναι τριδιάστατη και αποτελείται από τον ιρα-

νισμό, τον σιιτισμό και τον ισλαμισμό και συμβάλλει τόσο στη διαχείριση των απειλών κατά της ασφάλειας όσο και στην περιφερειακή προβολή της ήπιας και σκληρής ισχύος του Ιράν. Ο ιρανισμός αναφέρεται όχι μόνο στους κατοίκους του σύγχρονου Ιράν, αλλά και στους πληθυσμούς που έχουν πολιτιστικούς, γλωσσικούς και ιστορικούς δεσμούς με το Ιράν στη διάρκεια της ιστορίας.¹⁴ Έτσι, ο ιρανισμός παρέχει στους σχεδιαστές της ιρανικής εξωτερικής πολιτικής ευκαιρίες να επεκτείνουν την επιρροή τους στα κράτη της Κεντρικής Ασίας (Αφγανιστάν, Τατζικιστάν, Ουζμπεκιστάν, Καζακιστάν, Κιργιστάν, Τουρκμενιστάν), σύμφωνα με τον Δρ. Hassan Beheshtiour του Ινστιτούτου Ιραν-Ευρασιατικών Μελετών (IRAS).¹⁵ Επιπλέον, σύμφωνα με τον Abolhassan-Shirazi, καθηγητή πολιτικής επιστήμης στο Azad University της Τεχεράνης, το Ιράν προσπάθησε να «πει σε αυτούς τους ανθρώπους [μετα-σοβιετικά έθνη στην Κεντρική Ασία] ότι έχουμε πολλές ομοιότητες, η κουλτούρα είναι μία από αυτές, η θρησκεία, η ιστορία και η γλώσσα είναι άλλες».¹⁶ Ακόμα, κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης στο Τατζικιστάν, στις 10 Σεπτεμβρίου 2014, ο ιρανός πρόεδρος Rouhani δήλωσε ότι «η ιστορία των δύο χωρών μας, δένει τους λαούς μας και, αν και είμαστε ανεξάρτητες χώρες, οι εθνικές μας κοινότητες είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους».¹⁷ Αυτό απεικονίζει τη σημασία του ιρανισμού

ως εργαλείου για την εκπλήρωση των στόχων της εξωτερικής πολιτικής. Ο ιρανισμός επιτρέπει στο Ιράν να επεκτείνει την επιρροή του σε χώρες που δεν είναι μουσουλμανικές και να επηηρετήσει τα εθνικά του συμφέροντα. Η ισχυρή σχέση του με τη χριστιανική Αρμενία, με την οποία έχει κοινούς ιστορικούς δεσμούς, του επιτρέπει να ελέγχει τον αζερικό εθνικισμό του Μπακού, στρατηγικού εταίρου του Ισραήλ και της Τουρκίας στην περιοχή, καθώς και την επιρροή του ανάμεσα στους αζερικούς καταγωγής ιρανοί.¹⁸ Επιπλέον, η ιρανική επιρροή στο Καύκασο, μέσω Αρμενίας, παρέχει στο Ιράν ένα «στρατηγικό δεσμό με τη Ρωσία»¹⁹ και τη δυνατότητα να αυξήσει την επιρροή του στο περιφερειακό και διεθνές σύστημα. Στην πρόσφατη Αρμενο-Αζερική αντιπαράθεση, η φιλο-Αρμενική στάση του Ιράν ήταν απόρροια της παραπάνω αντίληψης. Η σιιτική ταυτότητα ή σιιτισμός ως μέσο εξωτερικής πολιτικής παρέχει επίσης, εργαλεία ενισχύσεως της περιφερειακής ασφαλείας του Ιράν. Οι Nukhet Sandal και Jonathan Fox, αναφερόμενοι στα ιερά προσκυνήματα των σιιτών στην περιοχή, υποστηρίζουν ότι «οι ιερές τοποθεσίες αποτελούν σημαντική πηγή κύρους, εξουσίας και νομιμότητας».²⁰ Το Ιράν λοιπόν, το οποίο προβάλλει τον εαυτό του ως τον προστάτη του δόγματος του σιιτισμού και των σιιτών στην

περιοχή, μπορεί να αυξήσει την περιφερειακή του επιρροή και τα συνεπαγόμενα οφέλη. Η προστασία των ιερών τόπων του σιιτισμού στο Ιράκ και τη Συρία χρησιμοποιήθηκε από το Ιράν ως αιτιολογία –απευθυνόμενη και προς το εσωτερικό του και προς τους σιιτικούς πληθυσμούς, από το Αφγανιστάν έως τον Λίβανο– για την ιρανική εμπλοκή στις χώρες αυτές, τόσο κατά την έναρξη του Συριακού Εμφύλιου Πολέμου, όσο και μετά την εμφάνιση του Ισλαμικού Κράτους σε Ιράκ και Συρία. Το Ιράκ φιλοξενεί τους τάφους των πνευματικών ιδρυτών του σιιτισμού, του Ιμám Αλί και του Ιμám Χουσεΐν, γαμπρού και εγγονού του Προφήτη Μωχάμεντ αντίστοιχα, στις ιρακινές πόλεις Νατζάφ (Najaf) και Καρμπάλα (Karbala). Οι τοποθεσίες αυτές διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στην πίστη και τον ψυχισμό των απανταχού, σιιτών σήμερα,²¹ ιδιαίτερα η Καρμπάλα όπου έγινε η μάχη του 680 μ.Χ. και όπου ο Ιμám Χουσεΐν και οι σύντροφοί του μαρτύρησαν νικημένοι από τον Χαλίφη Γιαζίντ. Επιπλέον, στη Δαμασκό βρίσκεται ο Ιερός Ναός της Sayyeda Zainab, όπου βρίσκεται ο τάφος της αδελφής του Ιμám Χουσεΐν, της Ζαΐναμπ, η οποία ακολούθησε τον Χουσεΐν στην Καρμπάλα και επίσης μαρτύρησε από τον Γιαζίντ. Η Ζαΐναμπ θεωρείται από τους σιίτες ως αγία.²² Ο Αγιατολάχ Χαμενεΐ υποστήριξε την σιιτική στρατιωτική κινητοποίηση υπέρ

12. Daniel S. Markey, *China's Western horizons: Beijing and the New Geopolitics of Eurasia* (Oxford: Oxford Scholarship Online, 2020), 150-151.

13. Mahdi Mohammad Nia, "Understanding Iran's Foreign Policy: An Application of Holistic Constructivism," *Turkish Journal of International Relations* 9, no. 1 (2010): 173.

14. Akbarzadeh Shahram and James Barry, "State Identity in Iranian Foreign Policy," *British Journal of Middle Eastern Studies* 43, no. 4 (2016): 617.

15. Ibid, 617.

16. Ibid, 618.

17. "Rouhani: Different thoughts in parliament are components of a nation's power. Tehran and Dushanbe are like two friends together," *Khabaronline*, <http://www.khabaronline.ir/detail/374805>.

18. Jullien Zarifian, "Christian Armenia, Islamic Iran: Two (Not So) Strange Companions, Iran and the Caucasus," *Brill Academic Publishers* 12, no. 1 (2008): 126, 130.

19. Shahram and Barry, "State Identity in Iranian Foreign Policy," 621.

20. Nukhet Sandal and Jonathan Fox, *Religion in International Relations Theory: Interaction and Possibilities* (London: Routledge, 2013), 84.

21. Dina Esfandiary and Ariane Tabatabai, "Iran's ISIS policy," *International Affairs* 91, no. 1 (January 2015): 3.

22. Philip Smyth, *The Shiite Jihad in Syria and its Regional Effects* (Washington: The Washington for Near East Policy, 2015), 4. See also Edith Szanto, "Sayyida Zaynab in the State of Exception: Shi'i Sainthood as 'Qualified Life' in Contemporary Syria," *International Journal of Middle East Studies* 44, no. 2 (2012): 286-287.

του συριακού καθεστώτος ενάντια στους αντι-καθεστωτικούς, σουνίτες σύριους αντάρτες, υπό το πρόσχημα της προστασίας του Ιερού Ναού της Ζαΐναμπ από τους σουνίτες/ουχαμπίτες εξτρεμιστές μαχητές.²³ Επιπλέον, ως αντίμετρο στην γρήγορη προέλαση του Ισλαμικού Κράτους, και υπό τον κίνδυνο κατάρρευσης της ιρακινής, σιιτικής, κυβέρνησης το 2014, η ιρανική κυβέρνηση «ανακοίνωσε ότι η «πτώση» της Καρμπάλα ή της Νατζάφ θα προκαλέσει την άμεση παρέμβασή της».²⁴ Έτσι, το Ιράν δικαιολόγησε την προστασία των στρατηγικών του συμφερόντων στην περιοχή με θρησκευτικούς-ιδεολογικούς όρους, καθώς έτσι τα εξυπηρετούσε πιο αποτελεσματικά.

Σύμφωνα με τον Αγιατολάχ Χαμενεϊ, η ισλαμική ταυτότητα, μέσω της αυτοπροβολής του Ιράν ως προστάτη των απανταχού αδικημένων μουσουλμάνων, προσφέρει στους σιίτες ιρανοίς την ευκαιρία να επεκτείνουν την επιρροή τους, διεισδύοντας στην αραβική, κυρίως σουνιτική, μουσουλμανική πλειοψηφία στην περιοχή.²⁵ Το Ιράν αντιμετωπίζει τις απειλές κατά της ασφάλειάς του και των περιφερειακών γεωπολιτικών του συμφερόντων μέσω του Άξονα της Αντίστασης, ενός πολιτικού και (παρα)στρατιωτικού δικτύου σιιτικών, αλλά και σουνιτικών, κρατικών και μη κρατικών φορέων. Η Τεχεράνη εξοπλίζει, εκπαιδεύει, σχεδιάζει και καθοδηγεί επιχειρησιακά τις φιλο-ιρανικές πολιτοφυλακές κατά των απειλών της

εθνικής της ασφάλειας, όπως ήταν οι Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν τη δεκαετία του '90, οι αμερικανικές δυνάμεις στο Ιράκ μετά το 2003, οι αντικαθεστωτικοί κατά τον Συριακό Εμφύλιο (2011-παρόν) και οι Σαουδάραβες/Εμιρατινές δυνάμεις κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο (2014-παρόν) στην Υεμένη. Το αφήγημα της προστασίας των δικαιών των μουσουλμάνων και των Ιερών Τόπων του Ισλάμ από Νατοϊκές, Ισραηλινές δυνάμεις, αλλά και από φιλοδυτικές αραβικές ηγεσίες, είναι ένας κομβικός παράγοντας κινητοποίησης δεκάδων χιλιάδων φιλοϊρανών παραστρατιωτικών μαχητών. Επιπλέον, η πολιτική επιρροή στα κράτη και τις περιοχές που αποτελούν τον Άξονα της Αντίστασης (Ιράκ, Συρία, Λίβανος, Υεμένη, Κατεχόμενη Παλαιστίνη) δημιουργεί γεωπολιτικό στρατηγικό βάθος για την Τεχεράνη, προσφέροντάς της πρόσβαση από το βόρειο Αφγανιστάν (Κοιλιάδα του Παντσίρ) έως τη Μεσόγειο Θάλασσα και τους λιμένες του Λιβάνου και της Συρίας,²⁶ καθώς και ερείσματα στα στρατηγικής σημασίας, για το διεθνές εμπόριο και ναυσιπλοΐα, Στενά του Bab al-Mandab, τα οποία ενώνουν τον Κόλπο του Άντεν με την Ερυθρά Θάλασσα.²⁷ Επιπλέον, η ιρανική υποστήριξη προς το παλαιστινιακό ζήτημα, είτε μέσω της στρατιωτικής βοήθειας στη Χαμάς και σε άλλες παλαιστινιακές παραστρατιωτικές οργανώσεις, είτε μέσω της φιλο-παλαιστινιακής και αντι-ισραηλινής ρητορικής, αποτελεί χαρακτηριστικό και κομβικό στοι-

χείο της στρατηγικής αυτής.²⁸ Η φιλο-παλαιστινιακή αυτή στάση, εκτός από την αύξηση της επιρροής μεταξύ των σουνιτών μουσουλμάνων, στοχεύει στην αύξηση της πίεσης προς τους περιφερειακούς και διεθνείς βασικούς ανταγωνιστές της, το Ισραήλ και τις ΗΠΑ, αλλά και τα αραβικά σουνιτικά κράτη. Η Τεχεράνη γνωρίζει καλά ότι η αποσταθεροποίηση του Ισραήλ ασκεί έντονη πίεση στα κέντρα λήψης αποφάσεων εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Επιπλέον, προσπαθεί με αυτόν τον τρόπο, να αντικρούσει τις κατηγορίες των αντιπάλων της στην περιοχή, ότι προωθεί μια σεκταριστική σιιτική ατζέντα (Σιιτικό Τόξο),²⁹ εκθέτοντας ταυτόχρονα τις σουνιτικές αραβικές ηγεσίες στα μάτια της αραβικής κοινής γνώμης ως αδιάφορες για τα δίκαια των Παλαιστινίων και των Ιερών για το Ισλάμ Προσκυνημάτων, που βρίσκονται εκεί (π.χ. τέμενος Al-Aqsa), καθώς και ως υποτελείς στον δυτικό παράγοντα. Έτσι, υιοθετώντας για τον εαυτό της το ρόλο του προστάτη των Παλαιστινίων και των εκεί Ιερών Προσκυνημάτων, προβάλλεται ως ο υπερασπιστής των δικαιωμάτων των κατατρεγμένων στην περιοχή, ενισχύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το ηγετικό περιφερειακό της προφίλ και την επιρροή της στις αραβοσουνιτικές κοινωνίες της περιοχής, διαρρηγνύοντας ταυτόχρονα την επιβαλλόμενη, από τους αντιπάλους της, περιφερειακή απομόνωση.

Ιρανικό Δίλημμα Ασφαλείας

Μια άλλη παράμετρος διαμόρφωσης της ιρανικής εξωτερικής πολιτικής που πρέπει να εξεταστεί είναι το ιρανικό δίλημμα ασφαλείας και ποια είναι η επιρροή του στον σχεδιασμό της. Σύμφωνα με τους John Herz και Robert Jervis, δύο μελετητές της νεο-ρεαλιστικής θεωρίας διεθνών σχέσεων, «η προσπάθεια ενός κράτους να αυξήσει τη δική του ασφάλεια λόγω της αναρχικής φύσης του διεθνούς συστήματος, μπορεί ακούσια να απειλήσει άλλα κράτη και να τα καθιστά λιγότερο ασφαλή, προκαλώντας τα έτσι να αυξήσουν τη δύναμή τους».³⁰ Ακόμα, ο Jervis υποστηρίζει ότι «πολλά από τα μέσα με τα οποία ένα κράτος προσπαθεί να αυξήσει την ασφάλειά του μειώνουν την ασφάλεια των άλλων»³¹ ή ότι «η αύξηση της ασφάλειας ενός κράτους μειώνει την ασφάλεια των άλλων».³² Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι οι «δομικοί καθοριστικοί παράγοντες», όπως η γεωγραφία και η τεχνολογία, μπορούν να βελτιώσουν ή να επιδεινώσουν το δίλημμα ασφαλείας.³³ Τέλος, ο Jervis και άλλοι νεο-ρεαλιστές (κυρίως του αμυντικού ρεαλισμού) θεωρούν την «αύξηση του κόστους από τη μη συνεργασία» ως μέτρο για τη διαχείριση του διλήμματος ασφαλείας.³⁴ Οι ιρανικές πολιτικές ελίτ βίωναν ένα αίσθημα γεωπολιτικής ανασφάλειας

28. Akbarzadeh and Jerry, "State Identity," 622.

29. Ibid, 626.

30. Steven Lobell, "Structural Realism/Offensive and Defensive Realism." *Oxford Research Encyclopedia*, (2017): 12.

31. Robert Jervis, "Cooperation under the Security Dilemma," *World Politics* 30, no. 2 (1978): 169.

32. Ibid, 186.

33. Lobell, 12.

34. Ibid, 12.

23. Smyth, *The Shiite Jihad*, 16.

24. Esfandiary and Tabatabai, "Iran's ISIS policy," 8.

25. Shabnam J. Holliday, *Defining Iran: Politics Resistance* (New York: Routledge, 2011), 80.

26. H.R. McMaster, "Burning Bridge: The Iranian Land Corridor to the Mediterranean," *FDD*, June 2019. Burning Bridge: The Iranian Land Corridor to the Mediterranean (fdd.org)

27. Diane Zorri, Houman Sadri, and David Ellis "Iranian Proxy Groups in Iraq, Syria, and Yemen: A Principal-Agent Comparative Analysis," *JSOU Report 20-5*, The JSOU Press MacDill Air Force Base, Florida 2020: 20.

και πολιορκίας από εχθρικές χώρες,³⁵ αν και τα τελευταία χρόνια υπάρχει σχετική βελτίωση αυτής της κατάστασης. Η στρατιωτική συνεργασία μεταξύ Ρωσίας και Ιράν στη Συρία,³⁶ καθώς και η διπλωματική υποστήριξη της Μόσχας με την απόρριψη ψηφισμάτων του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ κατά του Ιράν, αποτελούν ενδείξεις αυτών των βελτιώσεων.³⁷ Επιπλέον, η αναβάθμιση των σχέσεων με την Κίνα, όπως η συμφωνία του 2021,³⁸ αλλά και με τη Ρωσία σε διάφορα επίπεδα, ιδιαιτέρως μετά την έναρξη του πολέμου στην Ουκρανία, αποτελούν τμήμα αυτής της βελτιώσεως των όρων γεωπολιτικής ασφάλειας. Τέλος, η ιρανική ένταξη στον ευρασιατικό Οργανισμό Συνεργασίας της Σανγκάης (SCO),³⁹ αλλά και η πρόσκληση από τα BRICS,⁴⁰ αποτελούν θετικά βήματα στην προσπάθεια του Ιράν να εξέλθει από τον διεθνή οικονομικό αποκλεισμό.⁴¹

Παρόλα αυτά, το Ιράν παραμένει στρατηγικά απομονωμένο, καθώς δεν είναι πλήρες μέλος καμίας στρατιωτικής ή πολιτικής συμμαχίας.⁴² Επιπλέον, πέραν των ΗΠΑ και του Ισραήλ, οι αραβικές μοναρχίες του Κόλπου ακολουθούν επίσης μια στρατηγική αποκλεισμού και περιορισμού της επιρροής της Τεχεράνης στην περιοχή.⁴³ Ως αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής, οι χώρες του Κόλπου έχουν αυξήσει σημαντικά τις επενδύσεις τους σε πολιτικές εξοπλισμών,⁴⁴ διευρύνοντας το στρατιωτικό τεχνολογικό χάσμα με το Ιράν, το οποίο είναι αποκλεισμένο από τις διεθνείς αγορές όπλων,⁴⁵ αν και ο πόλεμος στην Ουκρανία έχει αρχίσει να προκαλεί μερική άρση αυτού του αποκλεισμού.⁴⁶ Επιπλέον, σύμφωνα με τον Jacob L. Haïm, τα εκτεταμένα θαλάσσια και επίγεια σύνορα του Ιράν βρίσκονται υπό τον κίνδυνο 422 εχθρικών στρατιωτικών αεροδρομίων που ανήκουν

35. Norvell Deatkin, "Considerations in The Formation of An Iranian Way of War," *Academia*, (2020): 5-6, https://www.academia.edu/44572973/Iranian_way_of_war.
36. Ellie Geranmayeh, "The Newest Power Couple: Iran and Russia Band together to Support Assad," *World Policy Journal* 33, no. 4 (Winter 2016/2017), 84-85.
37. Mark N. Katz, "Moscow is not buying Pompeo's Iran snapback sanction logic," *Atlantic Council*, June 9, 2020, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/moscow-is-not-buying-pompeos-iran-snapback-sanctions-logic/>.
38. The Iran Primer, "Iran and China: A Trade Lifeline," *United States Institute of Peace*, July 5, 2021, <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/jun/28/iran-china-trade-lifeline>.
39. Iran Joins Shanghai Cooperation Pact, Hoping To Reduce Isolation, *Iranian International*, July 4, 2023, <https://www.iranintl.com/en/202307046948>.
40. "Iran to Join to the BRICS Alliance," *United States Institute for Peace*, August 24, 2023, <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/aug/24/iran-join-brics-alliance>.
41. Akbarzadeh Shahram, "Iran and the Shanghai Cooperation Organization: Ideology and Realpolitik in Iranian Foreign Policy," *Australian Journal of International Affairs* 69, no. 1 (2015): 92.
42. Berzagar and Rezai, "Ayatollah Khamenei's Strategic Thinking," 30.
43. Clive Jones and Yoel Guzansky, "Israel's relations with the Gulf states: Toward the emergence of a tacit security regime?" *Contemporary Security Policy* 38, no. 3 (2017): 407, 412.
44. Anthony H. Cordesman and Nicholas Harrington, "The Arab Gulf States and Iran: Military Spending, Modernization, and the Shifting Military Balance," CSIS, Iran Gulf Balance Report (2018): 77.
45. Ibid, 27.
46. Joby Warrick, "Iran seeks 'billions' worth of Russian aircraft and weapons in exchange for drones, U.S. says" *The Washington Post*, June 9, 2023. <https://www.iranintl.com/en/202307046948>

στο NATO, το Ισραήλ και τα αραβικά κράτη του Κόλπου.⁴⁷ Μια επιπλέον απειλή για την ασφάλεια του Ιράν είναι οι επιβληθείσες από τις ΗΠΑ κυρώσεις, οι οποίες πλήττουν την ιρανική οικονομία. Οι κυρώσεις αυτές προκάλεσαν τη μείωση των εξαγωγών πετρελαίου από 2,5 εκατομμύρια βαρέλια τον χειμώνα του 2011 σε 1,5 εκατομμύρια την άνοιξη του 2013.⁴⁸ Το 50-60% εσόδων της Τεχεράνης προέρχεται από τις εξαγωγές πετρελαίου, η αξία των οποίων μειώθηκε από 95 δισεκατομμύρια δολάρια το 2011 σε 69 δισεκατομμύρια το 2012 ακριβώς λόγω της επιβολής των κυρώσεων.⁴⁹ Τον Απρίλιο του 2015, ο υπουργός οικονομικών των ΗΠΑ, Jacob Lew, υπολόγισε το κόστος των κυρώσεων για τα έτη 2012-2015 σε 160 δισεκατομμύρια δολάρια,⁵⁰ ενώ ο πρώην υπουργός εξωτερικών του Ιράν Mohammad Javad Zarif δήλωσε το 2021, ότι το συνολικό κόστος των κυρώσεων ανέρχεται σε 1 τρισεκατομμύριο δολάρια.⁵¹ Η ιρανική ηγεσία θεωρεί ότι η Σαουδική Αραβία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη στρατιωτική παρουσία των ΗΠΑ στην περιοχή, καθώς και στην επιβολή των κυρώσεων.⁵² Σύμφωνα με τον Mahmood Monshipouri, ο λό-

γος για την συμπεριφορά των Σαουδάρων είναι η αντίληψη ότι μια βελτίωση των σχέσεων μεταξύ ΗΠΑ και Ιράν θα γινόταν εις βάρος της περιφερειακής επιρροής,⁵³ και των οικονομικών προοπτικών του Ριάντ.⁵⁴ Οι πρόσφατες συμφωνίες εξομάλυνσης των σχέσεων των αραβικών μοναρχιών του Περσικού Κόλπου με το Ισραήλ, γνωστές και ως συμφωνίες του Αβραάμ, και η προοπτική αποκλεισμού της Τεχεράνης από μια νέα περιφερειακή αρχιτεκτονική ασφαλείας, εντείνουν το αίσθημα απειλής και απομόνωσης του Ιράν, οξύνοντας έτσι το δίλημμα ασφαλείας του.

Ιρανικό στρατιωτικό δόγμα

Σύμφωνα με τον NATO, ο όρος «στρατιωτικό δόγμα» προσδιορίζεται ως «οι βασικές αρχές με τις οποίες οι στρατιωτικές δυνάμεις καθοδηγούν τις ενέργειές τους για την υποστήριξη των στόχων.»⁵⁵ Ακολουθώντας αυτήν την ερμηνεία, το ιρανικό στρατιωτικό δόγμα θα αναλυθεί απαντώντας σε τρία ερωτήματα. Ποια ήταν τα κίνητρα που οδήγησαν στην υιοθέτηση του; Ποιες είναι οι αρχές και οι στόχοι του; Ποια είναι τα μέσα για την εφαρμογή του;

47. Jacob L. Heim, "The Iranian Missile Threat to Air Bases: A Distant Second to China's Conventional Deterrent," *Air and Space Power Journal*, (2015): 39-40.
48. Dmitry Zhannikov, "Iran's oil exports plummet as sanctions bite, agency says," *Reuters*, June 13, 2016, <https://www.reuters.com/article/iea-idUSL5E8HD4JG20120613>.
49. Mahmood Monshipouri and Manochehr Dorraj, "Iran's Foreign Policy: A Shifting Strategic Landscape," *Middle East policy* 20, Issue. 4 (2013): 135.
50. Zachary Laub, "International Sanctions on Iran," *Council on Foreign Affairs*, July 15, 2015, <https://www.cfr.org/background/international-sanctions-iran>.
51. Maziar Motamedi, US sanctions inflicted \$1 trillion damage on Iran's economy: FM," *Al Jazeera*, 21 February, 2021. <https://www.aljazeera.com/news/2021/2/21/us-sanctions-inflicted-1-trillion-damage-on-irans-economy-fm>
52. Ibid, 142.
53. Ibid, 142.
54. Ibid, 142.
55. Geoffrey Sloan, "Military doctrine, command philosophy and the generation of fighting power: genesis and theory," *The Royal Institute of International affairs* 88, no. 2 (March 2012): 244.

Προκειμένου να αποκρυσταλλωθεί η λογική πίσω από το ιρανικό στρατιωτικό δόγμα, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας, τρεις καθοριστικούς παράγοντες: α) τον πόλεμο Ιράν-Ιράκ (1980-88), β) την εχθρότητα των ΗΠΑ, Ισραήλ και των περιφερειακών αραβικών συμμάχων τους (κυρίως της Σαουδικής Αραβίας), γ) την ανισορροπία σε στρατιωτικούς εξοπλισμούς και δαπάνες. Οι καταστροφικές επιπτώσεις του οκταετούς πολέμου με το Ιράκ είχαν βαθιά επιρροή στη διαμόρφωση των στρατηγικών αντιλήψεων ασφάλειας της ιρανικής ηγεσίας. Ο πόλεμος Ιράν-Ιράκ, ο μεγαλύτερος συμβατικός πόλεμος από τον Πόλεμο της Κορέας, κόστισε περίπου μισό εκατομμύριο ζωές, περίπου ένα εκατομμύριο τραυματίες και ένα τρισεκατομμύριο δολάρια, με μηδενικά αποτελέσματα για τους δύο συμμετέχοντες.⁵⁶ Σύμφωνα με τον Bruce Riedel, πρώην Ανώτατο Διευθυντή για Θέματα της Εγγύς Ανατολής στο Εθνικό Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας των ΗΠΑ, αυτός ο πόλεμος θεωρήθηκε ότι επιβλήθηκε από τις ΗΠΑ κατά του Ιράν, δημιουργώντας βαθιά καχυποψία έναντι της Ουάσινγκτον στον Αγιατολάχ Χαμενεΐ και γενικότερα στις ιρανικές πολιτικές ελίτ.⁵⁷ Η εισβολή του Ιράκ και η υποστήριξη των δυτικών (και αραβικών συμμαχικών) κρατών στον Saddam Hussein στα αρχικά στάδια της Ιρανικής Επανάστασης διαδραμάτισαν καίριο ρόλο στον προσδιορισμό του εθνι-

κού στρατιωτικού δόγματος της Τεχεράνης.⁵⁸ Επιπλέον, η παρουσία στρατιωτικών βάσεων των ΗΠΑ στα ιρανικά σύνορα, η υποστήριξη των κρατών-μελών του NATO προς τα ανταγωνιστικά αραβικά κράτη του Περσικού Κόλπου (GCC),⁵⁹ τα αντι-ιρανικά και αντι-σιιτικά, παραστρατιωτικά δίκτυα, όπως της Αλ Κάιντα και του Ισλαμικού Κράτους, τα οποία υποστηρίζονται από την Σαουδική Αραβία,⁶⁰ αποτελούν κρίσιμους παράγοντες της διαμόρφωσης του ιρανικού στρατιωτικού δόγματος. Ακόμα, σύμφωνα με το Ινστιτούτο Ερευνών για την Ειρήνη της Στοκχόλμης (SIPRI), το 2016, ο στρατιωτικός προϋπολογισμός της Σαουδικής Αραβίας ήταν 87 δισεκατομμύρια δολάρια, στην τρίτη θέση παγκοσμίως.⁶¹ Το ίδιο έτος, οι στρατιωτικοί προϋπολογισμοί των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων και του Ισραήλ ήταν αντίστοιχα 22,8 και 16,1 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ ο στρατιωτικός προϋπολογισμός του Ιράν ανερχόταν μόλις σε 10,3 δισεκατομμύρια δολάρια.⁶² Επιπλέον, μεταξύ των ετών 2006 και 2015, η Σαουδική Αραβία αύξησε τις στρατιωτικές δαπάνες της κατά 97%, ενώ οι της IRI μειώθηκαν κατά 30%, σύμφωνα με την ίδια έκθεση.⁶³ Το αρνητικό εξοπλιστικό ισοζύγιο, μεταξύ του Ιράν και των ανταγωνιστών του, μας παρέχει μια εξήγηση για την ιρανική στρατιωτική προσέγγιση. Σύμφωνα με τον ιρανό πρόεδρο Hassan Rouhani, η ενεργή αποτροπή

(active deterrence) αποτελεί το κύριο στρατιωτικό δόγμα του Ιράν.⁶⁴ Ο Khamenei απλώς ακολουθεί την αντίληψη του ιδρυτή της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν Αγιατολάχ Χομεϊνί, για την καθιέρωση μιας στρατιωτικής ισχύος που θα «αποτρέπει τους εχθρούς ακόμη και από την σκέψη να εισβάλουν στη χώρα.»⁶⁵ Η ενεργή ή δυναμική αποτροπή, σύμφωνα με τον ειδικό σε θέματα εξωτερικής πολιτικής Thomas Schelling, είναι «η αποτροπή όπου η απειλή επικοινωνείται μέσω σταδιακής εκπλήρωσης» και η οποία «καθιστά μια «επιτυχημένη» κατάκτηση αρκούντως δαπανηρή ώστε να αποτρέψει την επανάληψή της από τον ίδιο αντίπαλο ή οποιονδήποτε άλλο,» εάν ο εχθρός δεν απωθηθεί.⁶⁶ Η ενεργή αποτροπή μπορεί να εφαρμοστεί μέσω της διαδικασίας της κυριαρχίας επί της κλιμάκωσης (escalation dominance). Η κυριαρχία επί της κλιμάκωσης, είναι η «κατάσταση στην οποία ένα εμπόλεμο μέρος έχει την ικανότητα να κλιμακώσει μια σύγκρουση με τρόπους που θα είναι μειονεκτικοί ή δαπανηροί για τον αντίπαλο, ενώ ο αντίπαλος αδυνατεί να απαντήσει ανάλογα.»⁶⁷ Η κυριαρχία επί της κλιμάκωσης μπορεί να εφαρμοστεί με την «καλλιέργεια ασυμμετριών στις οποίες ο εχθρός δεν μπορεί να ανταποκριθεί με τον ίδιο τρόπο σε μια πράξη κλιμάκωσης,» όπου «ο

αντίπαλος δεν μπορεί να ανταποκριθεί συμμετρικά, δημιουργώντας ένα δίλημμα κλιμάκωσης για τον αντίπαλο στη μορφή μιας επιλογής, μεταξύ του να μην αντιμετωπίσει την (εχθρική) κλιμάκωση ή να περάσει στην κατακόρυφη/δυσανάλογη κλιμάκωση, με όλους τους κινδύνους και το κόστος της πράξης αυτής.»⁶⁸ Η ιρανική στρατηγική αποτροπής έχει πέντε βασικές «κόκκινες γραμμές» σύμφωνα με τον Michael Eisenstadt, διευθυντή του Προγράμματος Στρατιωτικών και Ασφαλείας του Ινστιτούτου της Ουάσινγκτον. Αυτές είναι: I) απευθείας στρατιωτική επίθεση κατά του Ιράν, II) διατάραξη της ικανότητας εξαγωγής υδρογονανθράκων του, III) αμφισβήτηση της εδαφικής ακεραιότητας του, IV) απειλή για αλλαγή του καθεστώτος και V) επαναφορά των αμερικανικών στρατευμάτων στο Ιράκ.⁶⁹ Αντιστοίχως, το στρατιωτικό δόγμα έχει διαμορφώσει τις αρχές του για να εξυπηρετήσει τις απαιτήσεις της στρατηγικής αποτροπής. Η χρήση ενός δικτύου αντιπροσώπων συμμάχων (proxies), η στρατηγική υπομονή, η ανταποδοτικότητα και αναλογικότητα στη χρήση βίας, οι ψυχολογικές επιχειρήσεις, η τακτική προσαρμοστικότητα και η προσέγγιση «διαίρει και βασίλευε» έναντι εχθρικών συμμαχιών, είναι μερικές από τις κύριες αρχές της ιρανικής στρατηγικής.⁷⁰ Σύμφωνα

64. Iran's military doctrine is based on 'active deterrence': Rouhani," Tehran Times, April 15, 2015, <https://www.tehrantimes.com/news/246197/Iran-s-military-doctrine-is-based-on-active-deterrence-Rouhani>.

65. Ali Bagheri Dolatabadi, "Understanding Iran's Decision-makings in Defence Issues and Missile Programme," *India Quarterly* 76, no. 2 (2020): 229.

66. Thomas C. Schelling, *Arms and Influence* (USA: Yale University Press, 1966), 11-12.

67. Forrest E. Morgan, *Dangerous Thresholds: Managing Escalation in the 21st Century* (USA: RAND, 2008), 15.

68. Ibid, 16.

69. Michael Eisenstadt, "The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran: Religion, Expediency and Soft Power in an Era of Disruptive Change," *Middle East Studies*, no. 7 (2015): 8.

70. Ibid, 15.

56. Bruce Riedel, "Lessons from America's First War with Iran," *The Fletcher forum of world affairs* 37, no. 2 (summer 2013): 101-102.

57. Ibid, 104.

58. Barzegar and Rezaei, "Ayatollah Khamenei's Strategic Thinking," 28.

59. Ibid, 30.

60. Carol E.B. Choksy and Jamsheed K. Choksy, "The Saudi Connection: Wahhabism and Global Jihad," *World Affairs* 178, no. 1 (2015): 29-30.

61. Barzegar and Rezaei, "Ayatollah Khamenei's Strategic Thinking," 35-36.

62. Ibid, 36.

63. Ibid, 36.

με τον Afshon Ostovar, έναν ακαδημαϊκό ειδικό σε θέματα ιρανικής εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας, το δίκτυο των proxies συμμάχων είναι ζωτικό για τη στρατηγική αποτροπής της Ιρανικής Δημοκρατίας, διότι είναι το μοναδικό εργαλείο για την ενεργή αντιμετώπιση των αντιπάλων της επί του στρατιωτικού πεδίου, εν αντιθέσει με τους βαλλιστικούς πυραύλους και τον κυβερνοπόλεμο.⁷¹ Το Ιράν έχει επιλέξει να ακολουθεί μια έμμεση, ανορθόδοξη, «Φάβια»⁷² στρατηγική φθοράς (attrition),⁷³ αντί για την «Κλαουζεβίτσια» προσέγγιση της αποφασιστικής και άμεσης σύγκρουσης.⁷⁴ Οι ιθύνοντες λήψεως αποφάσεων για την εθνική ασφάλεια του Ιράν επιδιώκουν την υλοποίηση των στόχων τους μέσω μιας στρατηγικής, χαμηλής έντασης, φθοράς και βαθμιαίας προόδου όπου μέσω της επίτευξης μικρών τακτικών νικών οδηγούνται σταδιακά σε στρατηγικές επιτυχίες.⁷⁵

Άξονας της Αντίστασης

Κομβικό ρόλο στο ιρανικό στρατιωτικό δόγμα και στην υλοποίηση των στόχων περιφερειακής στρατηγικής

ασφάλειας, διαδραματίζει ο Άξονας της Αντίστασης. Πρόκειται για ένα δίκτυο φιλοϊρανικών παραστρατιωτικών πολιτοφυλακών-proxies, που επιχειρούν στρατιωτικά εκτός συνόρων, υπό την καθοδήγηση του Σώματος Ιρανών Επαναστατικών Φρουρών-IRGC.⁷⁶ Οι Φρουροί της Επανάστασης παίζουν κομβικό ρόλο στην εφαρμογή της ιρανικής ενεργής αποτρεπτικής στρατηγικής. Σύμφωνα με τον J. Matthew McInnis, το Ιράν μέσω των Επαναστατικών Φρουρών ακολουθεί μια διπλή, ανταποδοτική και παθητική, προσέγγιση της αποτροπής.⁷⁷ Η ανταποδοτική προσέγγιση της αποτροπής χρησιμοποιεί τους συμμάχους του για να προκαλέσει φόβο και ζημιά στους στρατιωτικά ισχυρότερους αντιπάλους του, προκειμένου να τους αποτρέψει από μια άμεση επίθεση κατά του Ιράν. Με άλλα λόγια, το Ιράν ισορροπεί την στρατιωτική του μειονεξία με τα πλεονεκτήματα του ασύμμετρου πολέμου σε περιφερειακό αλλά, ενίοτε, και σε παγκόσμιο επίπεδο. Ακόμα, με την παθητική προσέγγιση της αποτροπής, το Ιράν αποτρέπει την ξένη παρέμβαση λόγω καθεαυτής της παρουσίας των proxies συμμάχων του σε κράτη,

όπως η Συρία, το Ιράκ, η Υεμένη και ο Λίβανος. Σύμφωνα με τον Kenneth Waltz, δημιουργό της θεωρίας του Νεορεαλισμού, η δημιουργία συμμαχιών μπορεί να συμβάλει θετικά στην αποκατάσταση της ισορροπίας ισχύος (balance of power) ενός κράτους,⁷⁸ συνεπώς ο Άξονας της Αντίστασης, αποτελεί ένα εργαλείο στα χέρια των Ιρανών διαμορφωτών στρατηγικής ασφαλείας, ώστε να επιτύχουν μια σχετική ισορροπία ισχύος στην περιοχή, παρά το ελλειμματικό εξοπλιστικό ισοζύγιο.

Οι Φρουροί της Επανάστασης και το παραστρατιωτικό δίκτυό τους, θεωρούνται ένας από τους ισχυρότερους στρατιωτικούς παράγοντες στις περιφερειακές συγκρούσεις, αποτρέποντας τους αντιπάλους του Ιράν και ενισχύοντας την πολιτική επιρροή του ταυτόχρονα.⁷⁹ Σύμφωνα με τον A. Ostovar, η ελίτ μονάδα των Επαναστατικών Φρουρών, οι Δυνάμεις Κούντς (Al Quds Forces),⁸⁰ οι οποίες διαχειρίζονται αυτήν τη στρατηγική πολέμου διά αντιπροσώπων, «έχουν γίνει πυλώνας της στρατηγικής και εξωτερικής πολιτικής του Ιράν».⁸¹ Επιπλέον, εκτός από την αποτελεσματικότητά της, η τραυματική εμπειρία από τις υψηλές ανθρώπινες απώλειες κατά τη διάρκεια του πολέμου Ιράν-Ιράκ συνέβαλε στην δημιουργία

του Άξονα της Αντίστασης ως εργαλείο προβολής ισχύος.⁸² Ο Άξονας της Αντίστασης δίνει τη δυνατότητα στο Ιράν να επιτυγχάνει στρατιωτική προβολή ισχύος, όπου το απαιτούν τα συμφέροντα του, ενώ ταυτόχρονα να αποφύγει την άμεση, συμβατική, στρατιωτική σύγκρουση, και τις όποιες νομικές και διπλωματικές συνέπειες από μια απροκάλυπτη στρατιωτική εμπλοκή.⁸³

Ο πρώην πρόεδρος των ΗΠΑ και αρχιστράτηγος των συμμαχικών δυνάμεων κατά τον Β΄ ΠΠ, ο Dwight D. Eisenhower, είχε δηλώσει ότι η διεξαγωγή ενός πολέμου διά αντιπροσώπων, είναι «η φθηνότερη ασφάλεια στον κόσμο».⁸⁴ Στο ίδιο μήκος κύματος, η ιρανική ελίτ, υιοθετώντας μια στρατηγική εμπλοκής χαμηλού κόστους (low cost engagement) έχει καταφέρει να επιτύχει τους στρατηγικούς της στόχους, με σχετικά περιορισμένο κόστος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Συρία, η οποία παίζει κομβικό ρολό στην ιρανική περιφερειακή στρατηγική.⁸⁵ Σύμφωνα με τον Heshmatollah Falahatpisheh, πρώην πρόεδρο της Επιτροπής Εθνικής Ασφαλείας στο Ιρανικό Κοινοβούλιο, μεταξύ των ετών 2011 και 2019, το Ιράν δαπάνησε περίπου 20-30 δισεκατομμύρια δολάρια στη Συρία.⁸⁶ Αντίθετα, σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, η

71. Afshon Ostovar, "The Grand Strategy of Militant Clients: Iran's Way of War," *Security Studies* 28, no. 1 (2019): 169.

72. Με τον όρο *Φάβια* στρατηγική εννοούμε την αποφυγή της κατά μέτωπο επίθεσης και της μάχης εκ παρατάξεως, υπέρ της υιοθέτησης μια έμμεσης στρατηγικής, φθοράς και καταπονήσεως του αντιπάλου. Αυτή η στρατιωτική προσέγγιση πήρε το όνομα της από τον Ρωμαίο στρατηγό Φάβιο Μάχιμο (280-203 π.Χ.), ο οποίος την εφάρμοσε εναντίον του Αννίβα κατά τον Β Καρχηδονιακό πόλεμο (218-201 π.Χ.), μετά της ρωμαϊκές ήττες σε Τρέβια, Κάννες και Λίμνη Τρισαμένης. Έτσι, ο Φάβιος Μάξιμος κατάφερε να αντισταθμίσει την καρχηδονιακή υπεροχή, με ένα συνδυασμό άρνηση μάχης, παρενόχλησης και διακοπής των γραμμών ανεφοδιασμού, εξουθενώνοντας έτσι τον στρατό του Αννίβα.

73. Basil H. Liddell Hart, *Strategy* (New York: Frederic A Prager, 1954), 46-48.

74. Eisenstadt, "The Strategic Culture of the Islamic Republic of Iran," 18.

75. Ibid, 15.

76. Afshon Ostovar, *Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards* (New York: Oxford University Press, 2016), 44-45. Δείτε και Emanuele Ottolenghi, *The Pasdaran: Inside Iran's Islamic Revolutionary Guard Corps* (Washington D.C.: FDD Press, 2011), 19.

77. Kathleen H. Hicks and Melissa G. Dalton, *Deterring Iran after the Nuclear Deal* (New York: CSIS, 2017), 26.

78. Kenneth Waltz, *Theory of international politics* (London: Addison-Wesley, 1979), 118.

79. Ostovar, "The Grand Strategy of Militant Clients," 160.

80. Emanuele Ottolenghi, *The Pasdaran: Inside Iran's Islamic Revolutionary Corp* (USA: FDD Press, 2011), 12.

81. Afshon Ostovar, *Vanguard of the Imam: Religion, Politics and Iran's Revolutionary Guard*, 237.

82. Eisenstadt, 27.

83. Diane Zorri, Houman Sadri, and David Ellis "Iranian Proxy Groups in Iraq, Syria, and Yemen: A Principal-Agent Comparative Analysis," *JSOU Report 20-5*, The JSOU Press MacDill Air Force Base, Florida (2020): 10.

84. Ronen A. Cohen and Gadi P. Shamir, "The 'Proxy Wars' Strategy in Iranian Regional Foreign Policy", *International Affairs* 95, no. 2 (March 2019): 386.

85. Ostovar, "Grand Strategy of Militant Clients," 176.

86. Hamidreza Azizi and Amir Hossein Vazirian, "The Role of Armed Non-State Actors in Iran's

Σαουδική Αραβία δαπάνησε περίπου 100 δισεκατομμύρια δολάρια μόνο τα πρώτα τρία χρόνια του πολέμου στην Υεμένη.⁸⁷ Επιπλέον, το Ιράν φαίνεται να ενέπλεξε στον υπερδεκαετή συριακό εμφύλιο περί τις 40.000 με 60.000 φιλοϊρανούς παραστρατιωτικούς και μόλις 8.000 ιρανούς στρατιώτες.⁸⁸ Ο αριθμός των ιρανών νεκρών στρατιωτών έφτασε στις 2.300, έως το 2019.⁸⁹ Πρόκειται για κλάσμα, σε σχέση με τις απώλειες που θα είχε το Ιράν, σε περίπτωση μαζικής, συμβατικής, στρατιωτικής εμπλοκής.

Ο Άξονας της Αντίστασης δεν περιορίζεται μόνο σε στρατιωτική δραστηριότητα, για την προώθηση των Ιρανικών συμφερόντων στην περιοχή. Μέσω διαφόρων δραστηριοτήτων κοινωνικής, θρησκευτικής αλλά και επιχειρηματικής φύσεως, επιχειρεί, όχι απλά να κάνει ανεκτή την παρουσία του στον ντόπιο πληθυσμό, αλλά και να δημιουργήσει ερείσματα και ένα δίκτυο συμμαχιών στις τοπικές κοινωνίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της στρατηγικής, είναι η μη στρατιωτική δραστηριότητα της Χεζμπολάχ στην ανατολική Συρία. Η Χεζμπολάχ αγοράζει συστηματικά, κατεστραμμένα ακίνητα, αλλά και αγροτεμάχια στις περιοχές του Al-Qusayr στην περιοχή της πόλης Χόμς, μόλις 15 χιλιόμετρα από την λιβανέζικη μεθόριο, και στην περιοχή που βρίσκεται το σιιτικό ιερό

μαουσολείο της Sayyidah Zaynab, νοτιοανατολικά της Δαμασκού.⁹⁰ Επιπλέον, η Χεζμπολάχ έχει φροντίσει να επαναπατρίσει σύρους πρόσφυγες στις περιοχές που ελέγχει. Παρ' όλο που πριμοδοτεί την επιστροφή σιιτικών και χριστιανικών πληθυσμών, δεν αποκλείει τους σουνίτες κάνοντας όμως ελέγχους ασφαλείας ως προς την νομιμότητα τους στο καθεστώς Άσαντ.⁹¹ Επίσης προωθεί τη συμφιλίωση μεταξύ σουνιτών και σιιτών, με διάφορους τρόπους. Μέσα από ένα δίκτυο κοινωνικής ασφάλειας και παροχών, αλλά και προστασίας από αντεκδικήσεις. Για παράδειγμα, στην πόλη Daraa, η Χεζμπολάχ κατάφερε να στρατολογήσει 3000 σουνίτες στις τάξεις της, εξαιτίας του αντίκτυπου που είχε το κοινωνικό της έργο στους χειμαζόμενους πληθυσμούς της περιοχής, ενώ ταυτόχρονα φέρνει πιο κοντά τους σουνίτες στο σιιτικό δόγμα.⁹² Η γεφύρωση του θρησκευτικού χάσματος μεταξύ σουνιτών και σιιτών στην Συρία, στην οποία συμμετέχουν ενεργά και Ιρανοί, είναι μια άλλη συμφιλιωτική προσέγγιση. Έτσι προσπαθούν να «αδελφοποιήσουν» σιίτες και σουνίτες τοπικών φυλών μέσα από τη διαδικασία του Ahl al-Bayt (οι άνθρωποι του οίκου). Ο όρος Ahl al-Bayt, αναφέρεται στους βιολογικούς απογόνους του Προφήτη Μωάμεθ. Έτσι οι Ιρανοί, μέσω της ιχνηλάτησης

των απογόνων του γενεαλογικού δέντρου του Μωάμεθ, προσπαθούν να συνδέσουν σιιτικές και σουνιτικές τοπικές φατρίες, με όχημα την αναζήτηση κοινών προγόνων που συνδέονται με τον οίκο του Μωάμεθ.⁹³ Με αυτό τον τρόπο διεμβολίζουν τα υπάρχοντα διαχωριστικά πλαίσια, χτίζοντας νέα κοινωνικά δίκτυα φιλικότερα προς την παρουσία τους εκεί. Το Ιράν με αυτό τον τρόπο επιχειρεί, πέρα από τον στρατιωτικό έλεγχο, να επιτύχει κοινωνική ειρήνη, αλλά και το χτίσιμο κοινωνικο-θρησκευτικών δεσμών με τους γηγενείς πληθυσμούς, ενισχύοντας έτσι την ασφάλεια των στρατηγικών χερσαίων οδών μεταξύ Συρίας και Λιβάνου.⁹⁴ Έτσι εξασφαλίζεται, τόσο η ενίσχυση του πιο ζωτικού βραχίονα του Άξονα της Αντίστασης, δηλ. της Χεζμπολάχ, όσο και τα ζωτικά ιρανικά στρατηγικά συμφέροντα στις ακτές του Λεβάντε.

Η στρατηγική αντίληψη του Αγιατολάχ Χαμενεϊ

Η υβριδική φύση και η δομή του πολιτικού συστήματος της Ιρανικής Δημοκρατίας απαιτεί μια διαφορετική ανάλυση που σχετίζεται με την κατανόηση της εθνικής στρατηγικής ασφάλειας. Σε αντίθεση με τα δυτικά θεσμικά όργανα λήψης αποφάσεων για την εθνική ασφάλεια, στο ιρανικό σύστημα εξουσίας ο ρόλος του προέδρου ή του κοινοβουλίου είναι περιορισμένος. Ο θεσμός του Ανώτερου Πνευματικού

Ηγέτη αποτελεί τον υψηλότερο θεσμό λήψεως αποφάσεων της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν στις υποθέσεις εθνικής ασφάλειας. Σύμφωνα με το ιρανικό σύνταγμα (άρθρο 110), ο Ανώτερος Πνευματικός Ηγέτης είναι ο Αρχηγός των Ένοπλων Δυνάμεων.⁹⁵ Συνεπώς, οι αντιλήψεις του Ανώτερου Πνευματικού Ηγέτη Αγιατολάχ Χαμενεϊ για την στρατηγική εθνικής ασφάλειας είναι σημαντικές για την κατανόηση της επικρατούσας στρατηγικής σκέψης σχετικά με τις πολιτικές ασφαλείας του Ιράν.

Ο Αγιατολάχ Χαμενεϊ θεωρεί τις ΗΠΑ και τους συμμάχους τους ως σημαντικές απειλές για την επιβίωση της Ιρανικής Δημοκρατίας και απορρίπτει οποιοδήποτε μέτρο που θα μειώσει τις στρατιωτικές της ικανότητες.⁹⁶ Σύμφωνα με την αντίληψη του Αγιατολάχ Χαμενεϊ, η διατήρηση της ασφάλειας του κράτους ιεραρχείται ως ο κύριος και ζωτικός στόχος των πολιτικών της Ιρανικής Ισλαμικής Δημοκρατίας. Σε μια συνάντηση με το τοπικό συμβούλιο ασφαλείας, δήλωσε ότι «η ασφάλεια είναι πλήρως αντικειμενική και υφιστάμενη, και δεν μπορεί να παρέχεται μόνο με υποκειμενική νοοτροπία.»⁹⁷ Επιπλέον, ο Χαμενεϊ υποστήριξε ότι η αξία της ασφάλειας είναι ζωτική για το μέλλον του Ιράν. Σε μια συνάντηση με τους διοικητές και το προσωπικό του ναυτικού των Φρουρών της Επανάστασης, ο Χαμενεϊ δήλωσε ότι «η ασφάλεια αποτελεί θεμέλιο για όλες τις εξελίξεις ενός έθνους. Χωρίς

Syria Strategy: A Case Study of Fatemiyoun and Zainabiyoun Brigades," *JOURNAL OF BALKAN AND NEAR EASTERN STUDIES*, (November 2017): 13.

87. Y. Guzansky & A. Heinstein, 'Saudi Arabia's War in Yemen Has Been a Disaster', *National Interest*, 25 March 2018, <https://nationalinterest.org/feature/saudi-arabias-war-yemen-has>.

88. Ronen A. Cohen and Gadi P. Shamci, "The 'Proxy Wars' Strategy in Iranian Regional Foreign Policy," *The Journal of the Middle East and Africa* 13, no. 4, (2022): 396.

89. *IRGC Strategist Hassan Abbasi Praises Iranians Who Handed Over Their Own Children for Execution for Opposing the Regime, Says: 2,300 Iranians Were Killed in Syria War. MEMRI Reports*. Twitter (video), 12 March 2019. Accessed 14 March 2019.

90. Mazen Ezzi, "Lebanese Hezbollah's Experience in Syria," *Wartime and Post Conflict in Syria*, Research Project Report 13, (March 2020): 13.

91. 'Ιδιο, 14.

92. 'Ιδιο, 17.

93. 'Ιδιο, 16.

94. Zorri, Sadri, and Ellis, "Iranian Proxy Groups in Iraq, Syria, and Yemen": 101.

95. Barzegar and Rezaei, "Ayatollah Khamenei's Strategic Thinking," 28.

96. "Speeches in a meeting between air forces commanders and staff," *Khamenei.IR*, <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25260>. "Meeting of the praisers of the Ahl Al-Bayat with the Leader of the Revolution," *Khamenei.IR*, <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=32726>.

97. Statements in the meeting of the members of the Provisional Security Council," *Khamenei.IR*, <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3050>.

ασφάλεια, δεν υπάρχει οικονομία, πολιτισμός, προσωπική και δημόσια ευημερία.»⁹⁸ Ο Χαμενεϊ, αν και θεωρεί ότι η διατήρηση της ασφάλειας απαιτεί κινητοποίηση και ενίσχυση των στρατιωτικών ικανοτήτων,⁹⁹ αρνείται ότι αυτή η πολιτική οδηγεί σε στρατιωτική επιθετικότητα. Σε μια στρατιωτική τελετή μονάδων των Ένοπλων Δυνάμεων στην επαρχία του Φαρς, δήλωσε ότι «οι ένοπλες δυνάμεις είναι η θωράκιση της εθνικής ασφάλειας, ωστόσο, η παρουσία ή η ενίσχυση των ένοπλων δυνάμεων δεν σημαίνει αυτόματως στρατιωτική επιθετικότητα.»¹⁰⁰

Ο Χαμενεϊ απορρίπτει τον συμβατικό πόλεμο και τη στρατιωτική εισβολή ως μέσο διατήρησης της ασφάλειας. Θεωρεί, έχοντας τον πόλεμο Ιράν-Ιράκ ως παράδειγμα, ότι μια συμβατική σύγκρουση ωφελεί μόνο εξωπεριφερειακές εκθρικές δυνάμεις, οι οποίες σε συνδυασμό με το επιβληθέν εμπάργκο όπλων κατά του Ιράν από τις ΗΠΑ, μόνο θα αποδυναμώσει τις αμυντικές ικανότητες του Ιράν.¹⁰¹

Σε αντίθεση με τη συμβατική στρατιωτική προσέγγιση ως μέσο ασφάλειας, ο Χαμενεϊ εισάγει μια άλλη, έμμεση προσέγγιση ασφάλειας που βασίζεται στις έννοιες της ισορροπίας του τρόμου (balance of terror) και της διασυνδεδεμένης ασφάλειας (interconnected security). Σε μια ομιλία στο Πανεπιστήμιο Εκπαίδευσης

Αξιωματικών και Φρουρών του Ιμάμ Χουσεϊν δήλωσε: «Οι εχθροί, μαζί με ορισμένους ανόητους αξιωματούχους στην περιοχή του Περσικού Κόλπου –όχι όλους, κάποιους– προσπαθούν να φέρουν πολέμους με *proxies* μη κρατικούς παράγοντες στα σύνορα του Ιράν. Οι φρουροί της Ισλαμικής Επανάστασης και όλοι οι φρουροί της εθνικής ασφάλειας σε διάφορες οργανώσεις είναι επαγρυπνούντες και επιφυλακτικοί. Να γνωρίζετε ότι αν συμβεί κάτι κακό, η αντίδραση της Ισλαμικής Δημοκρατίας θα είναι πολύ σκληρή.»¹⁰²

Σε δύο ακόμη περιπτώσεις, το 2011 στην ομιλία στην Στρατιωτική Ακαδημία Ιμάμ Αλί και στην ομιλία της Νοβρουζ του 2012, ο Χαμενεϊ δήλωσε ότι η Ιρανική Δημοκρατία θα αντιδράσει «με απειλές σε απειλές» έναντι των ανταγωνιστών της και ότι «έναντι μιας επίθεσης από τους εχθρούς... θα τους επιτεθούμε στο ίδιο επίπεδο που "τυχόν" μας επιτεθούν.»¹⁰³ Επιπλέον, ο ίδιος υποστήριξε ότι «όταν ένα έθνος δείχνει τα σιδερένια χέρια και τα ισχυρά όπλα του μέσα από τις ένοπλες δυνάμεις του, δεν θα επιτρέψει στους εχθρούς να το κοροϊδέσουν, και οι εχθροί θα συνδιαλλαγούν.»¹⁰⁴ Αυτές οι δηλώσεις υποδεικνύουν μια προσέγγιση απειλής προς απειλή (threat to threat) ή ισορροπίας του τρόμου (balance of terror) έναντι των εχθρών

της Ιρανικής Δημοκρατίας και ειδικότερα της Σαουδικής Αραβίας. Ακόμα, στην στρατηγική αντίληψη του Χαμενεϊ υπάρχει μια αλληλεξάρτηση μεταξύ της ασφάλειας (interconnected security) της Ιρανικής Δημοκρατίας και της περιφερειακής ασφάλειας. Ένας από τους στόχους του Χαμενεϊ είναι να κάνει τους αντιπάλους του στην περιοχή να λαμβάνουν υπόψη τους ότι οι απειλές κατά της ασφάλειας και των συμφερόντων της Ιρανικής Δημοκρατίας συνεπάγονται απειλή για την περιφερειακή ασφάλεια και τα συμφέροντα των ίδιων. Ο Χαμενεϊ σε μια συνάντηση με τους Φρουρούς της Επανάστασης το 1996 είχε δηλώσει ότι «*πάντα διατηρούσαμε την ασφάλεια. Η ασφάλεια για εμάς είναι ασφάλεια για την περιοχή. Αυτό είναι, θέλαμε τόσο τη δική μας ασφάλεια όσο και την ασφάλεια της περιοχής, γιατί είναι αναπόσπαστες. Η ανασφάλεια μας είναι επίσης ανασφάλεια για την περιοχή.*»¹⁰⁵

Συμπεράσματα

Το Ιράν αποτελεί έναν κρατικό δρώντα που αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως μεγάλη περιφερειακή δύναμη, η οποία οφείλει να παίξει πρωταγωνιστικό οικονομικό, πολιτιστικό και γεωπολιτικό ρόλο σε μια περιοχή που εκτείνεται από την Κεντρική Ασία έως τις ακτές της Ανατολικής Μεσογείου, και από τον Καύκασο έως τον Ινδικό ωκεανό. Επιπλέον φιλοδοξεί να γίνει ηγέτιδα δύναμη του ισλαμικού κόσμου. Αυτή η αντίληψη των ιρανικών ελίτ έρχεται σε σύγκρουση με το υπάρχον περιφερειακό περιβάλλον ασφάλειας. Εξαιτίας της επί 42 έτη αντιπαλότητας με τις ΗΠΑ και

τους περιφερειακούς συμμάχους της, το Ιράν αντιμετωπίζει σοβαρό δίλημμα ασφαλείας. Η ανασφάλεια αυτή μεταφράζεται σε απειλή της εθνικής κυριαρχίας, της καθεστωτικής σταθερότητας, και του οικονομικού και γεωπολιτικού αποκλεισμού από τα διεθνή και περιφερειακά κέντρα οικονομικής και πολιτικής ισχύος. Τέλος απειλείται η ίδια η επιβίωση του κράτους, κατά τη θεώρηση των ιρανικών ηγεσιών. Η εισβολή του Ιράκ το 1980, με την αρωγή των ΗΠΑ και των περιφερειακών συμμάχων τους, αποτέλεσε ένα τραυματικό γεγονός για τις ιρανικές ελίτ, οξύνοντας το αίσθημα ανασφάλειάς τους.

Τα ιρανικά κέντρα χάραξης εθνικής πολιτικής ασφάλειας ως αντίμετρο στον επιβαλλόμενο αποκλεισμό επιχειρούν να επεκτείνουν το στρατηγικό τους βάθος στην περιφέρεια τους. Αυτό υλοποιείται μέσω δύο εργαλείων· αφενός, μέσω της τρισδιάστατης κρατικής ταυτότητας, η οποία τους επιτρέπει να διεισδύσουν σε διάφορες πληθυσμιακές ομάδες (χριστιανούς, σιίτες, σουνίτες, ιρανόφωνους) και να αυξήσουν την επιρροή τους· αφετέρου, με την υιοθέτηση μιας έμμεσης, «Φάβιας», χαμηλού κόστους και έντασης, στρατηγικής ενεργής αποτροπής, η οποία υλοποιείται μέσω του Άξονα της Αντίστασης. Έτσι, απομακρύνεται το ενδεχόμενο μιας άμεσης στρατιωτικής επίθεσης στα σύνορα του, με την μεταφορά των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο γεωγραφικό πεδίο των αντιπάλων. Παρ'όλο που το ιδεολογικο-θρησκευτικό αφήγημα παίζει σημαντικό ρόλο στην άσκηση περιφερειακής στρατηγικής ασφάλειας, ωστόσο δεν αποτελεί παρά ένα μόνο σημαντικό μέσο για την υλοποί-

98. Statements in the meeting between the commanders and naval personnel of the Islamic Revolution Guards Corps and their families," *Khamenei.IR*, <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=31024>

99. "Speeches at the meeting between the military commanders and the staff of the Air Force and the Air Defense personnel," *Khamenei.IR*, <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=32222>

100. "Statements at the joint military ceremony of the units of the Armed Forces of Fars Province," *Khamenei.IR*, <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3429>.

101. Barzegar and Rezaei, "Ayatollah Khamenei's Strategic Thinking," 35.

102. "Statements at Imam Hussein Officer and Guards Training University," *Khamenei.IR*, <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29792>.

103. Eisenstadt, "The Strategic Culture of Iran," 19.

104. Barzegar and Rezaei, 40.

105. "Statements in a group meeting of the Revolutionary Guards," *Khamenei.IR*, <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2821>.

ηση των στόχων μιας ρεαλιστικής πολιτικής εθνικής ασφάλειας. Η πολιτική αυτή κατατείνει στην αποδοχή του περιφερειακού ρόλου και στρατηγικών συμφερόντων του Ιράν από τους αντιπάλους του, μέσω της αποδοχής και της ένταξης του στην περιφερειακή αρχιτεκτονική ασφαλείας. Μια αποδοχή η οποία θα εγγυηθεί την κρατική επιβίωση και θα αμβλύνει το δίλημμα ασφαλείας του Ιράν.

A short tribute to Benjamin B. Ferencz

8

Kelly Pisimisi

*PhD Candidate
Law School, University
of Athens, Greece*

Very few people have literally marked the History of humanity. And while we usually tend to remember the ones who left a thorny scar behind, it is impermissible to leave in oblivion the fewer ones that managed to leave a print and give us hope, to a greater or a lesser extent. Benjamin B. Ferencz, the last living Nuremberg Tribunal Prosecutor, who died on 7 April 2023, at the age of 103, definitely figures among the latter, as he managed to give some (but certainly not definite¹) closure to the traumatic experiences of the World War II (hereinafter WWII) era that shaped the world and the contemporary international community/legal and judicial system.

This short contribution is not but a sincere, spontaneous tribute to Benjamin Ferencz, written by a young researcher on International (Criminal) Law, at her very early research and academic steps, remote student and adherent to the high morals he once set, despite the occasional hard critique (more or less justified) to the course of facts and judicial procedures of that time.

This short text is divided in three main parts, fol-

1. See, for instance, relevant issues (concurrently) arising in the recent (2022) application of Germany against Italy before the International Court of Justice [ICJ, *Questions of jurisdictional immunities of the State and measures of constraint against State-owned property (Germany v. Italy)*, Application instituting proceedings and request for the indication of provisional measures, 29 April 2022, available [here](#)], as well as questions on reparations in some cases are still pending.

Source: <https://www.worldjewishcongress.org/en/news/world-jewish-congress-mourns-passing-of-ben-ferencz-last-surviving-nuremberg-prosecutor>

lowing and reflecting the respective “Chapters” of Benjamin Ferencz’s life, which were undoubtedly and indissolubly linked with International Law, Democracy, Human Rights and the Rule of Law.

The idealist lawyer, the man of action, and the Prosecutor²

“Camps like Buchenwald, Mauthausen, and Dachau are vividly imprinted in my mind’s eye. Even today, when I close my eyes,

I witness a deadly vision I can never forget -the crematoria aglow with the fire of burning flesh, the mounds of emaciated corpses stacked like cordwood waiting to be burned.... I had peered into Hell.”
– Ben Ferencz³

Born in 1920 in Romania, a Jewish himself, and having moved and lived most of his life in the USA, Benjamin Ferencz pursued a career in Law, without losing sight of and actually putting into practice his ideas and beliefs in international cooperation, so as to attain world peace and prosperity. After graduating from Harvard Law

2. In search for accuracy, most information on Benjamin Ferencz’s early personal life and professional achievements has been retrieved from various websites and were corroborated with information in the <https://benferencz.org/> website.
3. Ferencz B.B. & Keyes K., *PlanetHood: The Key to Your Survival and Prosperity*, Coos Bay, OR: Vision, 1988.

Einsatzgruppen Trial, Nuremberg, 1947 – Source: [here](#)

School, in the 1940s, he actively participated in various WWII operations in Europe (e.g. the Battle of the Bulge, in Normandy, France), and later, as the Nazi crimes were being steadily revealed, he was recruited in the then newly established War Crimes Branch of the US Army, mandated to collect evidence of the atrocities committed, and in view of apprehending and attributing criminal responsibilities to the primary perpetrators, co-conspirators and collaborators.

In late 1945, he was discharged from the Army as Sergeant of Infantry and shortly after, pending the prosecution, by the American (former Justice) Robert M. Jackson, of German Field Marshal Herman Goering and other Nazis in the upper level of German hierarchy, he was recruited as mem-

ber of the investigation team for the Nuremberg Trials, with regard to international crimes committed by other low-level and cross section WWII criminals. He himself, together with a team of other researchers, was sent to Berlin in order to gather evidence from Nazi archives, proving the commission and/or the assisting to the commission of genocide and other brutalities⁴, such as the extermination of all Jews, Gypsies, communists and other specifically targeted groups, by German high-profile Nazis, such as doctors, lawyers and judges, generals, industrialists, and other professionals. Benjamin Ferencz, already then at the age of 27, was appointed Chief Prosecutor for the USA in *The Einsatzgruppen Case*⁵, widely characterized as “the biggest murder trial in history”,

4. It is interesting to note that in the 1945 Charter of the Nuremberg International Military Tribunal (NIMT), genocide is not an individual crime falling under the Court’s jurisdiction, i.e. crimes against peace, war crimes and crimes against humanity. See art. 6(c) NIMT Charter. The same approach was adopted to by the 1946 Charter of the International Military Tribunal for the Far East, art. 5 on the latter’s jurisdiction.
5. See in respect Barry Avrich’s 2018 documentary “*Prosecuting Evil: The Extraordinary World of Ben Ferencz*”, drawing the portrait of the last surviving Nuremberg Trials Prosecutor.

charging twenty-two defendants with murder; all of them having been convicted, while thirteen of them were sentenced to death and four were actually hanged⁶. Upon this positive (?) basis, Benjamin Ferencz managed to set a high legal precedent and continued his efforts towards the realization of his ideas for a humane, just and secure world.

Towards the systemization of “International Criminal Law” and the establishment of an “International Criminal Court”

Benjamin Ferencz kept reiterating at all times how and to what extent the traumatic experience of the Nuremberg Trials marked him and actually taught him that only if the international community focused on “*developing [an] effective world law, [because] the same cruel mentality that made the Holocaust possible might one day destroy the entire human race.*”. But it was later, in 1970, when the USA were facing the turmoil after the Vietnam Wars, when Benjamin Ferencz decided to stop private law practicing and to engage himself in research-

ing, writing and publishing on world peace. In his very first book, *Defining International Aggression. The Search for World Peace*⁷, published in 1975, transcending international history (already since World War I and the subsequent creation of the League of Nations, the simultaneous individual or bilateral efforts to ban aggression, until the aftermath of that War), he observed and analyzed the process towards the adoption of the definition of aggression. Since that work, one may identify his nascent belief that a series of egregious international crimes –among others aggression, crimes against humanity, or terrorism– would be of no value if they were not codified in an international instrument, that would be eventually enforced by a competent international court.

This idea is further elaborated in a subsequent work of his, the two-volume manuscript *An International Criminal Court-A Step Toward World Peace*. After having noticed that in war, any gross human rights violations affecting all belligerent parties are usually left unpunished⁸, he illustratively results in that “*There can be no peace without justice, no justice without law and no meaningful law without a*

Court to decide what is just and lawful under any given circumstance”. He managed to collect considerable evidence, proving that the international community was indeed supportive of such an idea; yet it was the national governments and politics that needed to be persuaded on the importance of establishing an international criminal court.

Few years later, in 1983, he published another two-volume book, *Enforcing International Law. A Way to World Peace. A documentary history and analysis*, as well as its shorter version, entitled *A Common-Sense Guide to World Peace*. Both publications need to be placed and evaluated in their relevant historical context and background. And although non-international armed conflicts had already emerged, at that time, the international community was still focusing more on preserving international peace and security, and less on the protection from and punishment of atrocities committed during an internal conflict. Probably for the same reason the author's initial disclaimer (p. xv) that “*aggressive war was the most terrible of all crimes and that those –and only those– responsible should be held to*

personal account” has been sporadically interpreted as leaving aside even eventual criminal responsibilities of perpetrators of genocide in peacetime.⁹

In 1988, Benjamin Ferencz and Ken Keyes Jr. co-authored the book *Planethood: The Key to Your Future*, in which, having as a central topic the threats to civilization posed by nuclear weapons and/or lesser environmental damages¹⁰, they promoted the idea of a well-coordinated international system based on international law, that would be implemented or even enforced by international courts, and governed by an “international congress”. They were primarily aiming at vulgarizing international law so as ordinary people could change mentality and fully understand, realize and adhere to their vision to further promote international law through judicial means, as well as to urge a reform of the United Nations.¹¹

The following decade, in the 1990s, after the end of the Cold War era and exploiting the wind of change and the willingness of the international community to be seriously engaged in a dialogue on the possibility of establishing an international crimi-

6. Interesting information on the Trial can be found in Lesley Stahl's interview, “What the last Nuremberg prosecutor alive wants the world to know”, CBS News, 27 June 2021, available [here](https://www.cbsnews.com/news/what-the-last-nuremberg-prosecutor-alive-wants-the-world-to-know/), in which Benjamin Ferencz highlighted the blurring line between patriotism and the commission of an international crime: “*Do you think the man who dropped the nuclear bomb on Hiroshima was a savage? Now I will tell you something very profound, which I have learned after many years. War makes murderers out of otherwise decent people. All wars, and all decent people.*”.

7. The entire book, and the primary sources used by the author, are freely accessible, in digital form, in the following link: <https://www.derechos.org/peace/dia/>.

8. Already at that point, one may see the roots of the question on the interrelationship of human rights (still under consideration and gradual codification at that time) and the then recognized international crimes (now mostly considered as International Criminal Law) that transcends the International Law history and is considered more relevant than ever, especially –but not exclusively– since the outbreak of the current Russo-Ukrainian armed conflict, on 24 February 2022, and all the atrocities committed in that context.

9. See for instance, the relevant critique of G.I.A.D. Draper, published in 1983, in *International Affairs*, 60(1), pp. 136-137.

10. Despite all the efforts in various UN and other international *fora*, attacks on the natural environment and other serious environmental damages are still criminalized only when committed in the context of an armed conflict (see art. 8.2b(iv) of the ICC Statute). Recently, due to the escalation of the degraded environmental situation and the worsening estimations for the future, a new campaign has been launched within all international *fora*, and the ICC structures as well, calling for an amendment of the Rome Statute and the introduction of a fifth international crime, the crime of “ecocide”. Yet, no matter how noble and (eco-)sensitive this initiative might seem, there are various voices posing serious legal impediments that need to be addressed. See, for instance, K.J. Heller, Skeptical Thoughts on the Proposed Crime of “Ecocide” (That Isn't), *Opinio Juris*, 23 June 2021, available [here](https://www.opiniojuris.org/2021/06/23/skeptical-thoughts-on-the-proposed-crime-of-ecocide-that-isnt/). Pisimisi K., “Criminalizing environmental degradation and devastation: new prospects for the ICC Rome Statute?”, *American University International Law Review* 38:2, 2023 (forthcoming).

11. Ferencz B. B. & Keyes K., *PlanetHood...*, *op.cit.*.

nal court, Benjamin Ferencz found a prosperous soil to work on. When, in 1998, the Rome Statute was finally accepted, Benjamin Ferencz, addressing the Rome Conference¹², saluted the initiative and highlighted that there is still (little) work to do in order for the Court to be actually established. His engagement to the whole process justifies his ardent participation in the Preparatory Commission's work, especially with regard to the arduous task to define the crime of aggression, so as to be included in the Statute. He even started his own campaigns of sensibilization, through media as well, in order to inform the public on the Court under construction, that would finally replace the *"rule of force with the rule of law"*, as well as to mobilize support for it.

For this remarkable work, he was granted, in 2021, the Pahl Peace Prize in Liechtenstein, while already since 2013, he and the Review Conference of the Rome Statute for the International Criminal Court (Kampala, Uganda, 2010) have been nominated for the Nobel Peace Prize for *"their contribution to peace in the world"*¹³.

An intertemporal prosecutor: at the crossroads of past experiences and current conflicts

Benjamin Ferencz did not settle with all his achievements in the field of international criminal justice. Instead, he kept intervening in all instances that could hamper international peace and security, and revive the WWII horror, tangibly bridging the tragic past with the uncertainties of the present.¹⁴ His constant and tireless interventions are indeed numerous; for one cannot but to pick indicatively some of the recent ones.

For instance, when, in 2020, the Trump Administration decided to impose sanctions and visa denials for the ICC staff working on alleged war crimes committed in Afghanistan by all sides involved, even by the US forces, Benjamin Ferencz figured among the eminent legal scholars, lawyers and jurists that addressed a Statement to the White House¹⁵. In that Statement¹⁶, they pointed out that such a "hostile" treatment of all ICC staff involved in the investigation of the Situation in Afghanistan, instead of being direct-

ed towards the perpetrators, was not but *"wrong in principle, contrary to American values, and prejudicial to U.S. national security"*¹⁷. Besides, such a decision was clearly distorting the ultimate purpose and the legitimacy of the sanctions/counter-measures system itself.

Yet, this was not the first time Benjamin Ferencz had spoken about or on the occasion of the Situation in Afghanistan. Already since 2011, Benjamin Ferencz had publicly criticized the post-9/11 decision of the US Government to launch an attack against Afghanistan considering it an illegitimate and a very dangerous response:

We must make a distinction between punishing the guilty and punishing others. If you simply retaliate en masse by bombing Afghanistan, let us say, or the Taliban, you will kill many people who don't believe in what has happened, who don't approve of what has happened. [...] **We shouldn't let them kill our principles at the same time they kill our people. And our principles are respect for the rule of law.** Not charging in blindly and killing people because we are blinded by our tears and our rage.¹⁸

Lastly, the recent developments, especially in the front of the current Russian aggression against and invasion in Ukraine, and the subsequent (ongoing) conflict, have also been commented by Benjamin Ferencz. Few weeks after the Russian invasion in Ukraine, he condemned Russia's aggressive war and joined the voices of all those in favor of the creation of a Special International Tribunal, following the Nuremberg precedent¹⁹, in order to try Vladimir Putin and other members of the Russian leadership, acknowledging the difficulties in the way of punishing the crimes committed. He stated that:

In the case of Russia's invasion of Ukraine –barring an extremely unlikely referral from the United Nations Security Council, where Russia has veto power– the International Criminal Court does not have jurisdiction over the crime of aggression, so a separate tribunal would be necessary for an indictment. And while culpability for other war crimes might not make it all the way up the chain of command to Putin himself, the crime of aggression could.²⁰, foreshadowing the long-awaited ar-

12. For Ferencz's remarks at the 1998 Rome Conference that established the International Criminal Court, see [here](#).

13. See Letter of the Dutch MP Kennedy Graham to the Norwegian Nobel Committee proposing the nomination of Benjamin Ferencz for the Nobel Peace Prize, available [here](#).

14. Answering to Lesley Stahl's pessimistic ascertainment that there were recent examples of genocide and other international crimes (L. Stahl, *op. cit.*), Benjamin Ferencz vividly answered *"Well, don't say that. People get discouraged. They should remember; from me, it takes courage not to be discouraged. [...] Well, if it's naive to want peace instead of war, let 'em make sure they say I'm naive. Because I want peace instead of war. If they tell me they want war instead of peace, I don't say they're naive, I say they're stupid. Stupid to an incredible degree to send young people out to kill other young people they don't even know, who never did anybody any harm, never harmed them. That is the current system. I am naive? That's insane."*

15. Nakashima E. & Morello C., Lawyers urge Trump to rescind sanctions and travel bans for International Criminal Court, The Washington Post, 29 June 2020, available [here](#).

16. The entire Statement is available [here](#).

17. One could still rebut his statement highlighting the inconsistent US policy towards the ICC, since 1998, up until 2023, when President Biden saluted the ICC arrest warrants against Putin and Lvova-Belova, but without prejudice to the long-standing US position towards the Court. *"It's justified": Joe Biden welcomes ICC arrest warrant for Vladimir Putin*, The Guardian, 18 March 2023, available [here](#).

18. See "Benjamin Ferencz Interviewed on radio by Katy Clark", available [here](#).

19. However, such an alternative, along with various others sporadically expressed, is highly debatable and has raised serious questions both as to such a Special Tribunal's legitimacy and as to the eventual repercussions on the ICC's credibility as the sole international criminal judicial body, especially in view of the latter's inability to exercise its jurisdiction in the present situation, either because a UNSC referral seems utopian, or because the Court cannot activate its jurisdiction on the crime of aggression due to the restrictive "Kampala criteria" (both the victim and the aggressor States shall have accepted the Court's jurisdiction over the crime).

20. Ott H., "Benjamin Ferencz is the last surviving Nuremberg prosecutor. He says Vladimir Putin is 'certainly' a war criminal", CBS News, 12 May 2022, available [here](#).

rest warrants of the ICC Prosecutor -at least- against Vladimir Putin and Maria Lvova-Belova for specific war crimes.

The death of Benjamin B. Ferencz, the last living Nuremberg Trial Prosecutor, is indeed a great loss for the international (law) community. Hopefully, his legacy will be preserved and further advanced, being a vivid example of high morals and ideals, dynamism and combativeness in the pursuit of a high purpose, as well as profound faith in humanity.

VII. Varia

Η φιλοτουρκική στάση της Γαλλίας μέσω της λογοτεχνίας στην περίοδο 1918-1925

1

Φίλιππος Δ. Δρακονταειδής

Πεζογράφος,
δοκίμιογράφος
και μεταφραστής
κλασσικών κειμένων,
Διδάκτωρ Πανεπιστημίου
Μονπελιέ

Ομιλία στις 18^{ες} Διεθνολογικές
Συναντήσεις Ναυπλίου
(20-22 Οκτωβρίου 2023)

Στην περυσινή μας συνάντηση, με αφορμή την εκατονταετία από την Μικρασιατική Καταστροφή, είχα την ευκαιρία να μιλήσω για την αποτυχημένη ελληνική εκστρατεία εναντίον των Μπολσεβίκων μεταξύ Ιανουαρίου και Μαΐου 1919 στην τότε Νότια Ρωσία και νυν Ουκρανία, την οποία θεωρώ προπομπή εκείνης της ανεπούλωτης ήττας.¹ Υπενθυμίζω ότι η εκστρατεία της Ουκρανίας αποφασίστηκε από τον Βενιζέλο μετά από έκκληση (appel) του Γάλλου προέδρου Κλεμανσώ με την προσδοκία γαλλικών γεωπολιτικών κερδών στον ανταγωνισμό με την Αγγλία στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας και της Ανατολικής Μεσογείου, με προσδοκία ταυτόχρονα την διάσωση στο μέτρο του δυνατού γαλλικών επενδύσεων και αποπληρωμής τσαρικών δανείων από τους Μπολσεβίκους.

Τα ελληνικά στρατεύματα τέθηκαν υπό την ηγεσία Γάλλων στρατηγών, συνεργασία που προσέκρουσε σε τυπικές και θεσμικές προστριβές, καθώς Γάλλοι αξιωματικοί έδιναν εντολές σε Έλληνες στρατιωτικούς ανώτερης βαθμίδας, οι γαλλικές δυνάμεις δεν είχαν καμία διάθεση να πολεμήσουν, οι ελληνικές δεν κέρδισαν καμία μάχη, είχαν απώλειες, οι Έλληνες στρατιώτες όμως τραγουδούσαν ότι από

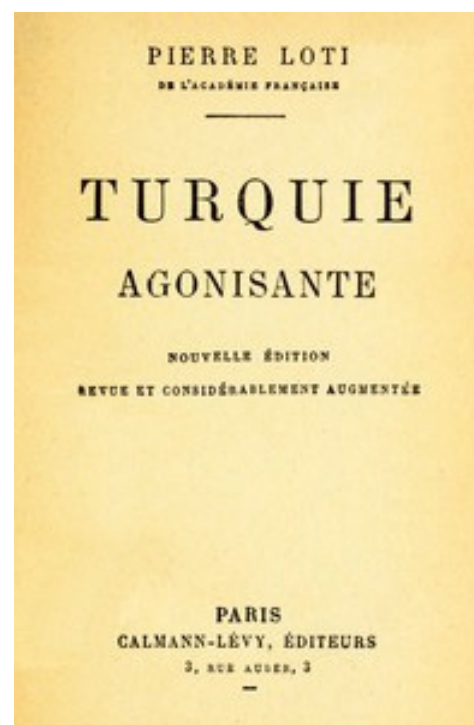
1. Βλ. Τετράδια Δημοσίου Δικαίου και Πολιτικής, τεύχος 5, Οκτ. 2022, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, σελ. 245-250 Ουκρανία 1919 και Μικρασιατική Καταστροφή 1922.

την Ρωσία ο δρόμος περνούσε για την Σμύρνη. Ο στρατηγός Κωνσταντίνος Νίδερ κατέγραψε το 1930 με κάθε λεπτομέρεια τα πολιτικά και πολεμικά γεγονότα, κείμενο το οποίο εκδόθηκε το 2015.²

Επανάλθα προσφάτως σε αυτή την έκδοση αναδιφώντας δημοσιεύματα του γαλλικού Τύπου της εποχής, αναδημοσιευόμενα σε αθηναϊκές εφημερίδες (μεταξύ αυτών και *Ο Ριζοσπάστης*) και μαρτυρίες Ελλήνων και Γάλλων, ότι πίσω από τις πολιτικές δηλώσεις, η γαλλική διπλωματία είχε ανοίξει διαύλους επικοινωνίας με την Τουρκία από το 1918 ως πιθανό μεσολαβητή προς τους Μπολσεβίκους μέσω στρατιωτικών, οι οποίοι ήταν ταυτόχρονα επιφανείς λογοτεχνικές προσωπικότητες, κατά σύμπτωση όλοι ανώτατα στελέχη του γαλλικού Ναυτικού, σκάφη του οποίου προσέγγιζαν από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα σε τουρκικά λιμάνια, επιβεβαιώνοντας την παρουσία τους στην αγγλική ναυτική δύναμη με έδρα την Κωνσταντινούπολη κατά την διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, προβάλλοντας τα γαλλικά συμφέροντα στην Μέση Ανατολή. Με μια πρώτη ματιά, η γαλλική διπλωματική παρουσία σε Κωνσταντινούπολη, Άγκυρα, Σμύρνη ήταν δυσανάλογα πολυπληθής.

Τρεις είναι οι Γάλλοι λογοτέχνες, οι οποίοι με το έργο τους, πολυβραβευμένο και αναγνωρισμένο (μέλη της Γαλλικής Ακαδημίας), με τις πολιτικές παρεμβάσεις και τις δημόσιες δηλώσεις τους σε εφημερίδες και περιοδικά, με τα μυθιστορήματά τους που

τιμούσαν τον οθωμανικό τρόπο ζωής, τα τουρκικά ήθη και το Ισλάμ, διαμόρφωσαν μια φιλοτουρκική τάση με πολιτικό αντίκρισμα, διόλου απαρατήρητο από τις γαλλικές κυβερνήσεις και τους διπλωμάτες, αρχής γενομένης από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Πρόκειται για τους Πιέρ Λοτί (1850-1923), Κλωντ Φαρρέρ (1876-1957) και Πιέρ Μπενουά (1886-1962) ο πρώτος μέντορας του δεύτερου, ο δεύτερος δάσκαλος του τρίτου.

Δεύτερη έκδοση 1921,
πρώτη έκδοση 1913³

Εκείνο που μπορώ να υποστηρίξω είναι ότι κατά την περίοδο 1918-1925 η γαλλική διπλωματία ζήτησε την συνεργασία του Κλωντ Φαρρέρ και, παρά το γεγονός ότι η έρευνά μου είναι σε αρχικό στάδιο, τα πρωτογενή στοιχεία επιτρέπουν την διάγνωση ότι, ενώ ο Λοτί και αργότερα ο Μπενουά πρόσφεραν διά του λογοτεχνικού έργου τους και μέσω επίκαιρων σχολίων υπηρεσίες κατά περίπτωση και εμμέσως στις κυβερνήσεις τους στο πλαίσιο φιλοτουρκικής πολιτικής, ο Φαρρέρ υπήρξε διπλωματικός παράγοντας δίχως διπλωματικό τίτλο για συγκεκριμένη υπηρεσία κατά την περίοδο 1919-1922, η οποία ήταν να γίνει συνομιλητής του Κεμάλ Ατατούρκ, στον οποίο μετέφερε τις επιθυμίες της γαλλικής πολιτικής και μεταβίβασε τις γενικές πολιτικές κατευθύνσεις των Νεοτούρκων στους διπλωμάτες της Γαλλίας διαπιστευμένους σε Κωνσταντινούπολη και Άγκυρα. Παράλληλα πληθαίνουν κατά την ίδια περίοδο αναφορές στον γαλλικό Τύπο για την αλληλοεκτίμηση Νεοτούρκων και Μπολσεβίκων και την υπόθεση εργασίας ότι ο Ατατούρκ θα ήταν απαραίτητο σημείο επαφής υπέρ της Γαλλίας στην Ρωσία.

Ο Φαρρέρ γεννήθηκε το 1876 στη Λυών και πέθανε το 1957 στο Παρίσι. Απόφοιτος της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων, αρχίζει την σταδιοδρομία του το 1899 πλέοντας σε Μεσόγειο και Άπω Ανατολή. Το 1903 φτάνει, αξιωματικός του αντιτορπιλικού *Vautour* (Γύπας), στην Κωνσταντινούπολη. Το 1905 φτάνει στο Ναγκασάκι, στην Κορέα και στην βόρεια Κίνα, λαβαίνει

μέρος σε ναυμαχίες στις ακτές του Μαρόκου που γίνεται γαλλική αποικία, μεσολαβούν αποστολές σε διάφορες περιοχές κατά την περίοδο 1914-1917. Το 1917 του ανατίθεται, κατά παρέκκλιση και μετά από απόφαση της γαλλικής Προεδρίας, η αρχηγία επίλεκτης ομάδας πεζικού στην μάχη του Malmaison και παρασημοφορείται για τη νίκη των γαλλικών δυνάμεων. Το 1918 αναλαμβάνει κυβερνήτης κορβέτας και το 1919 παραιτείται για να αφοσιωθεί στο συγγραφικό του έργο, αναγνωρισμένο ήδη με το βραβείο Goncourt το 1905.

Όπως λέει ο ίδιος «από το 1902 ως το 1919 έχω επισκεφθεί την Τουρκία έντεκα φορές». Οι θέσεις του υπέρ της Τουρκίας και εναντίον Ελλήνων και Σέρβων εκφράζονται απερίφραστα κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους και ιδιαίτερα στον πρόλογο του μυθιστορηματός του *Η ασυνήθιστη περιπέτεια του Αχμέτ Πασά Τζεμαλεντίν*, που κυκλοφόρησε το Δεκέμβριο του 1921. Εκεί, μεταξύ πολλών αρνητικών σχολίων σχετικών με την «ελληνική εισβολή» στην Μικρά Ασία, σημειώνει: «Από το 1903 ως το 1919 και ιδιαίτερα ως σήμερα έχω δημοσιεύσει πάμπολλα άρθρα και πάμπολλες μελέτες σε εφημερίδες και περιοδικά και επανέρχομαι για να δηλώσω πως τα συμφέροντα της Γαλλίας συμπλέκονται και συμπλέουν με τα τουρκικά συμφέροντα, έτσι που κάθε βήμα χαμένο για την Τουρκία υπήρξε πάντα ένα βήμα χαμένο για την Γαλλία... Οι Τούρκοι έχουν συνείδηση, πολύ περισσότερη μάλιστα από τους χριστιανούς της Ανατολής και τους ορθόδοξους λεβαντίνους... Όλοι οι σύγχρονοί μου, όλοι οι Γάλλοι αξιωμα-

μικρεμπόρων και λαϊκών προσωπικοτήτων. Εννοείται πως προσδοκά ότι η Γαλλία θα μεριμνήσει, στο όνομα της στρατιωτικής και πολιτιστικής της ισχύος για την αναγέννηση της Τουρκίας.

2. Κωνσταντίνος Ξ. Νίδερ, *Η εκστρατεία της Ουκρανίας (Ιανουάριος-Μάιος 1919)*, επιμέλεια-σχολιασμός Φίλιππος Δ. Δρακονταειδής, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 2015.

3. *Η αγωνιούσα Τουρκία* έχει την μορφή ταξιδιωτικών εντυπώσεων με κέντρο την Κωνσταντινούπολη, όπου ο Λοτί διεκτραγωδεί τον μαρasmus της οθωμανικής παράδοσης και τα κοινωνικά αδιέξοδα, σε βάρος ενός λαού με ευαισθησίες, έντονο πολιτιστικό παρελθόν που επηρέασε την Γαλλία. Ο λυρικός λόγος του Λοτί απλώνεται σε καθημερινές παρατηρήσεις και μαρτυρίες ανωνύμων στις γειτονιές, καθώς και σε σχόλια θρησκευτικών παραγόντων,

Φωτογραφία από το γεύμα στις 18 Ιουνίου 1922.

τικοί που έζησαν όπως και εγώ στην Τουρκία, έχουν τις ίδιες πεποιθήσεις και δεν διστάζουν να τις εκφράζουν αρμοδίως». Ένα μακροσκελέστατο άρθρο του Φαρρέρ δημοσιευμένο τον Δεκέμβριο του 1922, που αναδημοσιεύτηκε το 1930 στην ιστορική μελέτη του *Η αναστηθείσα Τουρκία* (απάντηση στην *Αγωνιούσα Τουρκία* του Πιέρ Λοτί) είναι η περιγραφή του ταξιδιού του στο μέτωπο της τουρκικής αντεπίθεσης Ιουνίου-Σεπτεμβρίου 1922 εναντίον των ελληνικών δυνάμεων.

Αυτή την περιγραφή, συνοδευόμενη από εκτενή διευκρινιστικά σχόλια, βρίσκουμε στην μόνη και «επίσημη» βιογραφία του Φαρρέρ, στην οποία έγινε χρήση του προσωπικού αρχείου του Φαρρέρ και μαρτυριών, δημοσιευμένη το 1989 από τον ιστορικό Allain Quella-Villéger, με τίτλο *Le cas*

Farrère: du Goncourt à la disgrâce (Η περίπτωση Φαρρέρ: Από το Γκονκούρ στη δυσμένεια), εκδόσεις Presses de la Renaissance. Παρενθετικά, η «δυσμένεια» που απασχολεί τον ιστορικό έχει να κάνει με τις πολιτικές πεποιθήσεις του Φαρρέρ μετά το 1925, όποτε οι σχέσεις του με την Τουρκία και ιδιαιτέρως τον Ατατούρκ διαφοροποιούνται καθ' ολοκληρία: ο Φαρρέρ κατηγορεί τότε δημοσίως και επανειλημμένως τον Ατατούρκ για «λαϊκιστική πολιτική» (*politique laïciste*), αντίθεση του Ατατούρκ στις αστικές οικονομικές και πολιτιστικές ελίτ της χώρας του, «imbues des principes la culture française» (εμφορούμενες από τις αρχές του γαλλικού πολιτισμού).

Στις αρχές Ιουνίου 1922, ο Φαρρέρ φτάνει για επίσκεψη στην Κωνσταντινούπολη, δίχως επίσημο

πρόγραμμα, αν και κάποιες διαλέξεις του είχαν ανακοινωθεί. Δεκτός από τον πρέσβη της Γαλλίας στην γαλλική πρεσβεία στα Θεραπειά, επιβεβαιώνεται πως μυστική αποστολή του είναι να συναντήσει τον Ατατούρκ, που εκείνες τις μέρες βρισκόταν στην πόλη Ιζμίτ της βορειο-ανατολικής Τουρκίας, προκειμένου να επιθεωρήσει στρατεύματα έτοιμα για το μέτωπο. Είναι βέβαιο ότι είχε υπάρξει προσυνηννόηση μέσω του Γάλλου πρέσβη να δεχτεί ο Ατατούρκ τον Φαρρέρ, αλλιώς δεν εξηγείται η πανηγυρική υποδοχή του Φαρρέρ στις 18 Ιουνίου στον σιδηροδρομικό σταθμό της Ιζμίτ, όπου τα πλήθη τον καλωσόρισαν φωνάζοντας *Yachassim Francia* (Ζήτω η Γαλλία) τα στρατεύματα παρατάχθηκαν και ο Ατατούρκ τον δέχτηκε στο «κονάκι» του στον σιδηροδρομικό σταθμό, του πρόσφερε παραδοσιακό γεύμα, στη διάρκεια του οποίου έγιναν συζητήσεις περί γαστρονομίας, περί του μέλλοντος της Τουρκίας.

Το απόγευμα της ίδιας μέρας, μετά το τσάι, ο Φαρρέρ συνοδεύει τον Ατατούρκ που εισέρχεται εν θριάμβω στην πόλη, εγκαταλελειμμένη ένα χρόνο νωρίτερα από τον ελληνικό στρατό. Εκεί ο *Ghazi Kemal* (ο τροπαιούχος Κεμάλ) εκφωνεί λόγο, καλώντας τους κατοίκους να περιφρονούν τον εχθρό, να πιστεύουν σε μία Τουρκία που δεν θα είναι σκλάβα και πλέκει το εγκώμιο του Φαρρέρ ως «αληθινού και ειλικρινούς φίλου της Τουρκίας, που η φωνή του, επίμονη και μοναδική, υψώνεται στα ουράνια».

Με το πέσιμο της νύχτας, ο Ατατούρκ, η ακολουθία του και ο Φαρρέρ επιβιβάζονται σε ειδική φρουρούμενη αμαξοστοιχία με προορισμό το Ανταπαζάρ στην περιοχή του Μαρμαρά, όπου ξημερώνονται στις 19 Ιουνίου.

Σκοπός ήταν πάλι η επιθεώρηση στρατευμάτων και η υποδοχή είχε τα ίδια χαρακτηριστικά: επευφημίες, προσφορές φρούτων, γλυκισμάτων και λουλουδιών από νέους και νέες, καλωσορίσματα εκ μέρους των αρχών, φλογερός λόγος του Ατατούρκ, πολλά για τον «αρκαντάς» Φαρρέρ.

Είσοδος του Κεμάλ στην Ιζμίτ, απόγευμα 18 Ιουνίου 1922⁴

Σε όλη τη διάρκεια της μετακίνησης από την Ιζμίτ στο Ανταπαζάρ, ο Φαρρέρ είχε θέσει σειρά θεμάτων στον Ατατούρκ, δίχως να πάρει συγκεκριμένες απαντήσεις, διακρίνοντας ωστόσο ότι δεν υπήρχαν επιφυλάξεις και διευκρινίζοντας πως λεπτομέρειες έμεναν να προσδιοριστούν και συμφωνηθούν αρμοδίως, όπως εξάλλου ανέμενε η γαλλική Προεδρία. Ο Φαρρέρ ήταν σαφής: η κατάσταση του τουρκικού στρατού ήταν καλή και έπρεπε να γίνει καλύτερη, υπήρχε ενθουσιασμός, σημαντικός παράγοντας ήταν ο εξοπλισμός και η επιμελητεία, οι επιχειρήσεις άφηναν να διαφανεί το επιτυχές τέλος σε βάρος των «εισβολέων» Ελλήνων, η επιπλέον προσπάθεια απαιτούσε χρηματοδότηση. Ο Ατατούρκ περιορίστηκε να σχολιάσει πως οι πολεμικές δαπάνες ήταν υποφερτές για τους Νε-

4. Οι φωτογραφίες (Πρακτορείο Anadolu) είναι ελεύθερες προς χρήση.

ότουρκους. Έχοντας πληροφορίες ο Φαρρέρ από τον Γάλλο πρέσβη πως το φημολογούμενο μπολσεβικικό χρέμα (οι περίφημες «μπολσεβικικές λίρες») έφτανε συχνά στους Τούρκους, το υπαινίχθηκε στον Ατατούρκ και έλαβε ως απάντηση την τσερκέζικη παροιμία «όποιος είναι στο πηγάδι πιάνεται και από το φίδι για να βγει».

Το βράδυ στις 19 Ιουνίου, ο Φαρρέρ επιβιβάζεται στην κενή πια και μη φρουρούμενη αμαξοστοιχία, κρατώντας στο χέρι του το δώρο του Κεμάλ, που δεν ήταν άλλο από το καμουτσίκι του, με προορισμό την Ιζμίτ. Από εκεί, συνοδευόμενος από ανώτατο στρατιωτικό στέλεχος της γαλλικής πρεσβείας, επιστρέφει ατμοπλοϊκώς στην Κωνσταντινούπολη, όπου συναντάει τον επίσημο εκπρόσωπο της Γαλλίας στην Άγκυρα, διορισμένο ένα μόλις μήνα νωρίτερα, του οποίου διπλωματική αποστολή είναι «η οριστικοποίηση της γαλλο-τουρκικής συνεργασίας» (la finalisation de la coopération entre la France et la Turquie). Και στις 23 Ιουνίου αναχωρεί με το Οριάν-Εξπρές για το Παρίσι. «Είναι ασφαλέστερο», γράφει στον Πιέρ Μπενουά, «να ταξιδέψει κανείς με το τραίνο, να ξεριζωθεί μεμιάς σαν να πρόκειται για δοκιμασία θανάτου».

Δεν υπάρχουν στοιχεία ότι ο Φαρρέρ ξαναπάτησε το πόδι του στην Τουρκία. Παρασημοφορημένος ήδη με τη Λεγεώνα της Τιμής το 1911 (Chevalier de la Légion d' Honneur), έλαβε τον τίτλο του Officier de la Légion d' Honneur στις 12 Αυγούστου 1922 «σε αναγνώριση των πολύτιμων υπηρεσιών του στην πατρίδα». Πάντως, δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο ότι ήταν παρών στις συζητήσεις που κατέληξαν στην Συνθήκη της Λωζάνης, αν και ο βιογράφος του αναφέρει ότι «παρεπληδημούσε επί μακρόν» (long séjour) στην γαλλόφωνη Ελβετία από

τον Ιανουάριο του 1923. Όσο για την φιλοτουρκική στάση του, μια οδός της Πόλης φέρει το όνομά του Hikayesi (συγγραφέας)- Claude Farrer.

Η περίπτωση Φαρρέρ είναι δείγμα παράπλευρης γαλλικής διπλωματικής επιλογής, όπου μια αναγνωρισμένη λογοτεχνική προσωπικότητα αναλαμβάνει ρόλο επικοινωνίας με τον ηγέτη, που στην συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, επιδεικνύει τις ικανότητές του ανατροπής του πολιτικού και θεσμικού περιβάλλοντος της χώρας του, ικανής διά της ηγεσίας του να προσδιορίσει τις προτεραιότητες επιβίωσής της και ανάδειξής της σε συνομιλητή των δυνάμεων που επεξεργάζονταν τον διαμελισμό της και ταυτόχρονα την παραμονή της στην γεωπολιτική σκακιέρα ως παράγοντα μακραίωνης επιρροής σε μία περιοχή, όπου η ισορροπία δυνάμεων ήταν το ζητούμενο. Δεν μπορούμε να αποκλείσουμε ότι η περίπτωση Φαρρέρ αποτελούσε πυροτέχνημα, δηλαδή μια σειρά πράξεων και δράσεων, οι οποίες δεν είχαν πολιτικούς και στρατηγικούς κινδύνους, είχαν όμως την αξία της πληροφόρησης της πολιτικής ηγεσίας για μη κατονομαζόμενα σχέδια. Για παράδειγμα, πέραν της μεσολάβησης της Τουρκίας στους Μπολσεβίκους, η χρηματοδότηση του πολέμου από την Γαλλία, περνούσε μέσα από την προστασία των λεγόμενων οθωμανικών τραπεζών, οι οποίες ήταν τόσο οθωμανικές όσο το camembert στο μενού των Γάλλων. Χάρη στον Φαρρέρ, ας πούμε ότι εμφανίζεται η ερευνητική περιέργεια για τον συσχετισμό εκείνης της συνάντησης με το ζήτημα των τραπεζών.

«Η Ναυμαχία των Ναυάρχων»: προκλήσεις και πιέσεις σχετικά με το μέλλον του κύριου υλικού της Διοίκησης Υποβρυχίων του Πολεμικού Ναυτικού κατά τη διετία 1957-58 και οι μετέπειτα εξελίξεις.

2

Νίκος Χατζηϊωακείμ
Ιστορικός, μεταδιδακτορικός
ερευνητής του ΙΔΙΣ
Παντείου.
Διδάσκων στις Σχολές
Πολέμου του ΠΝ και της Π.Α.

Τη διετία 1957-1958 έντονη διχογνωμία προέκυψε στους κόλπους του Ανώτατου Ναυτικού Συμβουλίου (ΑΝΣ), δηλαδή του ανώτατου οργάνου λήψης αποφάσεων του Πολεμικού Ναυτικού (τότε ονομασία: ΒΝ), με αντικείμενο την διατήρηση σε ελληνική υπηρεσία κύριου υλικού, που αξιοποιείτο επί διάστημα υπερβαίνον την δεκαετία, δανεισμένου από παραδοσιακή σύμμαχο χώρα. Στη διαφωνία αντιπαράτέθηκαν η τότε ανώτατη ηγεσία αφενός, με ορισμένα μέλη του ΑΝΣ αφετέρου. Επί του θέματος τοποθετήθηκε επίσης, κατά τρόπο καταλυτικό, ο νέος μείζων διεθνής εταίρος της χώρας, ο οποίος εκείνη την εποχή παρίστατο μονίμως στο ΑΝΣ δι' εκπροσώπου του. Η απόκλιση εξελίχθηκε δυσμενώς, τόσο για την μία πλευρά των διαφωνούντων όσο και για το μέλλον του υλικού, με επιπτώσεις στους ελληνικούς αμυντικούς σχεδιασμούς, ειδικά έναντι συγκεκριμένης απειλής, η οποία τότε δεν ήταν επισήμως χαρακτηρισμένη ως Κύρια. Οι εξελίξεις των επόμενων ετών επιβεβαίωσαν την ορθότητα των απόψεων των διαφωνούντων.

Εισαγωγικό σημείωμα

Την επαύριον της ζοφερής δεκαετίας 1940-1950 η Ελλάδα βρέθηκε, πολλαπλά καθημαγμένη, να επιχειρεί την ανασυγκρότηση που ήταν αναγκαία προκειμένου να ορθοποδήσει. Έχοντας υπάρξει ένα από τα πρώτα πεδία εκδίπλωσης του Ψυχροπο-

λεμικού Διπολισμού στον πλανητικό ανταγωνισμό των δύο τότε αναδυόμενων Υπερδυνάμεων (ΗΠΑ-ΕΣΣΔ), η χώρα διήλθε παράλληλα ένα κάπως παραμελημένο ιστοριογραφικά στάδιο: εκείνο της μετάβασης από την βρετανική στην αμερικανική σφαίρα επιρροής.

Η διαδοχή εκείνη έλαβε χώρα παγκοσμίως, με χρονικό σημείο εκκίνησης το β' μισό της δεκαετίας 1945-1950 κι εκτυλίχθηκε κατά βάση στις περιοχές που βρέθηκαν πρόσκαιρα υπό Αξονική κατοχή, αλλά κι εντός των υπερπόντιων αυτοκρατοριών του ΗΒ και της Γαλλίας, καθώς ξεκινούσε η περίοδος της αποαποικιοποίησης. Αναλόγως του εκάστοτε πεδίου υλοποίησης εκείνης της «αλλαγής φρουράς», η διαδικασία υπήρξε άλλοτε ανέφελη (λ.χ. στην Οικονομία, όπου η έλευση της υπερατλαντικής ευρωστίας, ασύγκριτης ισχύος, προϋπαντήθηκε από το Λονδίνο ως λυτρωτική -αν όχι κι αποσπαστική μέσω εκβιαστικών διλημμάτων-), κι άλλοτε δυσχερής, πλούσια σε παρασκηνιακούς ανταγωνισμούς, για τη διατήρηση ή την απόκτηση πρωτείων σε ό,τι αφορούσε την επιρροή και την λήψη αποφάσεων τοπικά. Ο χώρος της Άμυνας κατατασσόταν στην δεύτερη κατηγορία, σε όλο το φάσμα που αφορούσε την έμπυκτη και υλική υπόσταση των Ένοπλων Δυνάμεων, από τον εξοπλισμό, την εκπαίδευση και την υιοθέτηση οργανωτικών προτύπων, έως τον προσδιορισμό των Κύριων Απειλών, τον ορισμό Δομής Δυνάμεων και την κατάρτιση των σχετικών επιτελικών σχεδιασμών και προτεραιοτήτων.

Το παρόν κείμενο επικεντρώνεται σε μία μάλλον άγνωστη, ύστερη πτυχή αυτής της, κάθε άλλο παρά απρόσκοπτης, διαδοχής στο ρόλο του μείζονος συμμάχου, που έλαβε χώρα κατά το β' μισό της δεκαετίας 1950-

1960 εντός των ηγετικών κόλπων του ΠΝ (τότε: ΒΝ) κι ενέπλεξε μέλη του ΑΝΣ σε μία παρατεταμένη διαμάχη, με επίδικο την διατήρηση ή μη στο ελληνικό οπλοστάσιο συγκεκριμένης κατηγορίας κύριου υλικού: των υποβρυχίων βρετανικής προέλευσης και κατασκευής που είχαν μεταβιβαστεί από το RN στο ΒΝ στο πλαίσιο του Β' ΠΠ υπό καθεστώς μακροχρόνιου δανεισμού κι εξεταζόταν η προοπτική επιστροφής τους στους Βρετανούς, κατόπιν πιεστικών προτροπών των Αμερικανών, με δέλεαρ την αντικατάστασή τους από μεταχειρισμένα και ομήλικα υποβρύχια του USN, επίσης δανεισμένα. Η διαμάχη εξετράπη σε ρήξη, εμβραπτισμένη σε προσωπικούς παράγοντες.

Οι εξελίξεις τα αμέσως επόμενα χρόνια απέδειξαν ότι, ενώ η οικονομική κατάσταση της χώρας βελτιωνόταν βραδέως, αφενός μεν η αμερικανική βοήθεια έτεινε να φθίνει, αφετέρου δε οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις έπρεπε να αναδιοργανωθούν, να αναδιαταχθούν και να επανεξοπλιστούν υπό το πρίσμα αυξανόμενης έντασης με την κατά τα άλλα ΝΑΤΟϊκή σύμμαχο Τουρκία, λόγω του Κυπριακού και των συναφών απειλών που είχε ήδη αρχίσει να εκτοξεύει η γείτων χώρα, με αντικείμενο σενάρια κατάληψης νησιών του Αιγαίου. Η Τουρκία δεν περιορίστηκε σε δηλώσεις, αλλά ταυτόχρονα εκπόνησε κι άρχισε να υλοποιεί εθνικό Ναυτικό Πρόγραμμα με αποσταθεροποιητικές συνέπειες στο διμερές ισοζύγιο ισχύος.

Το κείμενο αποτελεί προπομπό βιβλίου με θέμα την επανέναρξη των εθνικών εξοπλιστικών προγραμμάτων της Ελλάδας, με έμφαση στη ναυτική και την αεροπορική παράμετρο. Είναι βασισμένο σε αδημοσίευτο πρωτογενές υλικό υψηλής διαβάθμισης (κυρίως Πρακτικά των ΑΝΣ, διπλωματικά

έγγραφα και διεθνούς προέλευσης παρεμφερή τεκμήρια), που αποχαρκτηρίστηκε κατόπιν αδείας η οποία χορηγήθηκε στον συγγραφέα το 2005-2006, βάσει του σχετικού νομικού πλαισίου, με σκοπό να αξιοποιηθεί στην εκπόνηση της διδακτορικής του διατριβής, όπως και συνέβη.

Το επίδικο υλικό:

Σύμφωνα με τις επιτελικές εισηγήσεις της ηγεσίας του Κλάδου των αμερικανικών Ένοπλων Δυνάμεων με την ισχυρότερη παρουσία στην Ελλάδα στις αρχές του έτους 1950, του Στρατού Ξηράς (U.S. Army) δηλαδή, το ελληνικό πολεμικό ναυτικό όφειλε μέχρι τα τέλη του έτους να διαθέτει έναν

στολίσκο 4 Υ/Β, εκ των οποίων τα 2 να είναι αμερικανικής προέλευσης και κατασκευής¹.

Την διετία 1944-46, το ΒΝ είχε παράλαβει από το Royal Navy 2 υποβρύχια κλάσης "U" που επιστράφηκαν το 1952 και 4 της ελαφρά βελτιωμένης κλάσης "V". Τα υποβρύχια ήταν μικρά («παράκτια»), αποδεδειγμένα αξιόμαχα, εύχρηστα και το προσωπικό ήταν εξοικειωμένο στη χρήση τους. Είχαν παραληφθεί όλα, πλην ενός, μεταχειρισμένα².

Σύμφωνα με τους ΝΑΤΟϊκούς σχεδιασμούς το έτος εισόδου της Ελλάδας στη Συμμαχία, το τότε ΒΝ διέθετε 4 Υ/Β και η αύξηση του αριθμού τους (όπως και όλων των τύπων μονάδων επιφανείας, κύριων και βοηθητικών)

1. J. T. Malakasses, THE COMPARATIVE STRENGTH OF THE GREEK AND THE TURKISH NAVIES AND THEIR RELATIVE IMPORTANCE IN THE AEGEAN, Ιωάννινα, Δωδώνη, τ. ΙΒ', 1983, σ. 191.
2. Ήταν ναυπηγημένα μεταξύ 1942 και 1944. Εκτόπιζαν 732 τ. (τα "U") κι 740 τ. (τα "V") εν καταδύσει, ήταν διπλέλικά, καταδύονταν σε μέγιστο βάθος 61-76 μ. (τα "U") και 91-107 μ. (τα "V") -η πρώτη τιμή αναφέρεται στο μέγιστο επιχειρησιακό βάθος-, ανέπτυσαν μέγιστη ταχύτητα 14,25 κ. (τα "U"), 11,25-12,44 κ. (τα "V") εν αναδύσει και 9 κ. (τα "U") 8,6-10 κ. (τα "V"), οι γνώμες διίστανται στις πηγές) εν καταδύσει με χρήση συσσωρευτών. Τα "U" είχαν ακτίνα ενεργείας 4.500-5.000 νμ με ταχύτητα 10 κ. εν αναδύσει και 120 νμ με ταχύτητα 2 κ. εν καταδύσει. Τα "V" είχαν ακτίνα ενεργείας 3.850 νμ με ταχύτητα 12 κ. /6.500-8.000 νμ με ταχύτητα 7,2 κ. εν αναδύσει (κι εδώ οι γνώμες διίστανται) και 178 νμ με 2,2-2,7 κ. /66 νμ με 5,2 κ. εν καταδύσει. Διέθεταν 4 πλωριούς τορπιλοσωλήνες 21" με αναορρηγία 8 Τ/Λ κι ένα πυροβόλο 3"/50 ως κύριο οπλισμό. Επιπλέον, είχαν δυνατότητα ναρκοθέτησης. Στα βασικά βοηθήματα των "V" περιλαμβάνονταν δύο πυξίδες (μαγνητική και γυροσκοπική), συσκευή ηχοβολισμού, ηλεκτρικό δρομόμετρο, δύο ασύρματοι πομποδέκτες, ένα ραδιογωνιόμετρο, ένας ενεργητικός ηχοεντοπιστής και υδρόφωνα, ένας απλός ραδιοεντοπιστής (P/E - radar) έρευνας επιφανείας (χειροκίνητος) και μία συσκευή εντοπισμού ναρκών με υπερήχους. Υπηρετούνταν από πλήρωμα 31 μελών τα "U" και 38-40 μελών τα "V" (4 ή 5 αξιωματικοί, αναλόγως της περιόδου). Τα δύο κλάσης "U" ήταν τα ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ Υ11 και ΞΙ-ΦΙΑΣ Υ10, τα οποία επιστράφηκαν στους Βρετανούς αμφότερα στις 29-5-1952. Τα τέσσερα κλάσης "V" ήταν τα ΠΙΠΙΝΟΣ Υ8, ΔΕΛΦΙΝ Υ9, ΤΡΙΑΙΝΑ Υ14 και ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ Υ15. Τα δύο πρώτα επιστράφηκαν στους Βρετανούς στις 10-12-1957 και το τελευταίο ζεύγος στις 2-10-1958. Αναλυτικά για τα τεχνικά χαρακτηριστικά τους και το ιστορικό της υπηρεσίας τους σε ελληνικά χέρια βλ.: Τ. Μασούρας - Θ. Κατωπόδης, (Αντιναύαρχοι ΠΝ ε.α. -επίτιμοι Αρχηγοί Στόλου), ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΥΠΟΒΡΥΧΙΑ, Πειραιάς, Ναυτικών Μουσείων της Ελλάδος, 2010, τ. Α', σ. 408-439, τ. Β', σ. 8-71, Α. Μαδωνής - Γ. Μαστρογεωργίου, ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΥΠΟΒΡΥΧΙΑ 1885-2010, Αθήνα, Κλειδάριθμος, 2010, σ. 65, 74-75, 89, 96-119, Η. Νταλούμης, ΤΑ ΠΛΟΙΑ ΤΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ / 1826-2017, ΠΕΙΡΑΙΑΣ, Ναυτικών Μουσείων της Ελλάδος, 2017, σ. 59-60, 68-69, 114, 274, 298, 360. Παρότι οι ανωτέρω ελληνόγλωσσες δημοσιευμένες πηγές είναι άρτιες και πληρέστερες, βλ. ενδεικτικά και παραπομπή στην κλασική βρετανική έκδοση: R. Blackman (επιμέλ.), Jane's Fighting Ships 1952-53, London, Sampson Low, Marston & Co Ltd, 1952, σ. 215.

«μέσω της αμερικανικής βοήθειας, τελούσε υπό μελέτη»³. Η συζήτηση για την διατήρηση ή μη των 4 βρετανικών υποβρυχίων κλάσης “V” είχε ξεκινήσει από νωρίς (1953), κυρίως λόγω των προβλημάτων στην υποστήριξή τους, αλλά και του ότι όντως ήταν ξεπερασμένα όταν αντιμετώπιζαν σύγχρονες ανθυποβρυχιακές μονάδες και τακτικές (στις πρώτες ΝΑΤΟϊκές ασκήσεις, συχνά εντοπιζόνταν εύκολα –όποτε είχαν να συνασκηθούν με ναυτικά πρώτης γραμμής όμως). Αρχικά, οι Αμερικανοί είχαν επιχειρήσει έμμεσα να εξαναγκάσουν την ηγεσία του ΒΝ να τα επιστρέψει, αποφεύγοντας να τα συμπεριλάβουν στα πλοία που υποστηρίζονταν από τα δικά τους προγράμματα χρηματοδότησης (όπως εξάλλου έπραξαν μετέπειτα και σχετικά με τα βρετανικής κατασκευής και προέλευσης αντιτορπιλικά τύπου HUNT, παρά την αδιαμφισβήτητη χρησιμότητά τους στους ΝΑΤΟϊκούς προγραμματισμούς ως συνοδών νηοπομπών). Βάσει των ΜDAP⁴, το 1953 προβλεπόταν η υποστήριξη μόνον 74 σκαφών,

70 στην ενεργών και 4 στην εφεδρεία⁵. Τέσσερα χρόνια αργότερα, ο αριθμός είχε πέσει στα 54⁶. Ήδη κατά το α' μισό της δεκαετίας 1950-1960, σύμφωνα με την ίδια την ηγεσία του ΒΝ, η οποία απλώς περιέγραφε την κατάσταση (και μάλιστα όχι επακριβώς, διότι παρέλειπε να μιλήσει ευθέως για τα επί δανεισμών πλοία αμερικανικής προέλευσης, έστω και αν αυτά δεν αποτελούσαν ακόμη τον κορμό των μονάδων μάχης του), τα σκάφη του χωρίζονταν σε «Ελληνικής και Βρετανικής ιδιοκτησίας. Εκάστη των κατηγοριών, αναλόγως της πηγής συντηρήσεως υποδιαιρείται α) εις τα συντηρούμενα υπό ΜDAP, β) εις τα πλοία μη συντηρούμενα υπό ΜDAP, αλλά υπό του Ελληνικού Προϋπολογισμού»⁷. Οι Έλληνες παραδέχονταν ότι επιδίωκαν να πείσουν την Συμμαχία σχετικά με την σκοπιμότητα υιοθέτησης του εθνικού ναυτικού προγράμματος, ως ΝΑΤΟϊκού, ομολογούσαν όμως ταυτόχρονα πως «[Δ]ιά την υλοποίησιν του Προγράμματος μόνη πηγή είναι η Μ.Δ.Α.Ρ., μέσω των συστάσεων

του ΝΑΤΟ, της JUSMAGG⁸ και γενικώς του Αμερικανικού Ναυτικού»⁹. Από τα Πρακτικά μίας συνεδρίασης του ΑΝΣ της εποχής πληροφορούμαστε ότι, όπως διευκρινιζόταν, «Όταν ομιλούμεν περί ΝΑΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ [κεφαλαία και υπογράμμιση στο πρωτότυπο] εννοούμεν την συνισταμένην δύο στενώς μεν συνδεδεμένων προγραμμάτων, αλλά σαφώς διαχωρισμένων εις ό,τι αφορά την υλοποίησιν των, ήτοι (α) Ναυτικού Προγράμματος ΝΑΤΟ και (β) Εθνικού Ναυτικού Προγράμματος». Αποσαφηνιζόταν ότι πρώτο χρηματοδοτείτο από τα ΜDAP και αφορούσε «τα υποστηριζόμενα υπό JUSMAG πλοία διά τα οποία όμως διατίθενται και συμπληρωματικά πιστώσεις εκ του Εθνικού προϋπολογισμού», ενώ το δεύτερο αναφερόταν στα σκάφη «τα ουδώς υποστηριζόμενα υπό ΜDAP και αποσκοπεί εις την καλυτέραν δυνατόν χρησιμοποίησιν των πιστώσεων του προϋπολογισμού ίνα εν τω μέτρω του δυνατού συμπληρωθή το πρόγραμμα ΝΑΤΟ προς εκπλήρωσιν των Εθνικών μας απαιτήσεων»¹⁰.

Η διαμάχη

Το «θέμα των αγγλικών υποβρυχίων» έφτασε στο αποκορύφωμά του το 1957, όταν ξέσπασε διχογνωμία εντός της ηγεσίας του ΒΝ. Τον Ιανουάριο, ο Α/ΓΕΝ Αντιναύαρχος Π. Λάππας, συνεργαζόμενος με τον επικεφαλής της αμερικανικής Ναυτικής Αποστολής, ανακοίνωσε «άκρως εμπιστευτικά» (για να εντυπωσιάσει τους υπόλοιπους

Ναυάρχους του Ανώτατου Ναυτικού Συμβουλίου) ότι «ο Πρόεδρος των Η.Π.Α. απεφάσισε την 9^η Ιανουαρίου 1957 όπως εκχωρήσει εις την Ελλάδα, υπό τύπον δανεισμού δύο Υποβρύχια»¹¹. Στις 2 Μαΐου διεξάχθηκε έντονη συζήτηση στο ΑΝΣ γύρω από την επιστροφή των βρετανικών υποβρυχίων, ενόψει της παραλαβής των αμερικανικών. Η αμερικανική πλευρά δήλωσε ότι δεν προτίθετο να διαθέτει εφεξής πιστώσεις για την διατήρηση των «ΠΙΠΙΝΟΣ», που τα χαρακτήριζε ξεπερασμένα και μη αποδοτικά κι επικαίρησε με ανυπόστατη επιχειρηματολογία να επιβάλει την άποψή της (ότι θα έπρεπε να ληφθεί υπ' όψιν το εκτόπισμα των υποβρυχίων και για κάθε ένα αμερικανικό να αποσύρονται δύο βρετανικά). Έλληνες και ΝΑΤΟϊκοί αξιωματούχοι συνέκλιναν το 1956 ότι θα ήταν χρήσιμο να υπάρχουν 4-6 σύγχρονα υποβρύχια στην δύναμη του ΒΝ για να φέρουν σε πέρας τις συμμαχικές αποστολές τους (επιθετικές περιπολίες και αντιμετώπιση σοβιετικών υποβρυχίων στο Αιγαίο). Ο αριθμός των δύο μετά βίας επαρκούσε για την ανθυποβρυχιακή εκπαίδευση μονάδων επιφανείας και η διαθεσιμότητά τους για την ανάληψη κάθε άλλης αποστολής θα ήταν πρακτικά ανύπαρκτη. Ο Λάππας τάχθηκε κατηγορηματικά υπέρ της απόσυρσης των «ΠΙΠΙΝΟΣ», προσεταιριζόμενος μάλιστα και τον επικεφαλής της Διοίκησης Υποβρυχίων, του οποίου την σχετική εισηγητική έκθεση (με τη μορφή Αναφοράς) είχε αποσπάσει κατ' ουσίαν παράτυπα, «κατόπιν προφορικής εντολής».

8. Η JUSMAGG (Joint US Military Advisory Group in Greece), ήταν γνωστή και με το ελληνικό της ακρωνύμιο ως ΜΟΣΒΗΠΕ (Μικτή Ομάδα Στρατιωτικής Βοήθειας των ΗΠΑ στην Ελλάδα). Συγκροτείτο από επιμέρους Ομάδες, μία για κάθε Κλάδο των Ένοπλων Δυνάμεων της χώρας –εξ ου και το «Μικτή», σημαίνοντας Διακλαδική.

9. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 27, 28-11-1957, σ. 3.

10. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 9, 3-4-1959, σ. 3.

11. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 1, 18-1-1957, σ. 1-2.

3. Αρχεία ΝΑΤΟ, Βρυξέλλες (NATO HQ, Archives Reading Room – στο εξής NARR), M.R.C. 12 (FINAL), 25-6-1952, σ. 23a, 32, 32a (προσθήκη 9-7-1952), Παράρτημα “D” στο Συνημμένο “B”.

4. Ως ΜDAP (Mutual Defence Assistance Programs) νοούνταν τα αμερικανικά προγράμματα αμοιβαίας αμυντικής βοήθειας που συνεποτεύονταν από τα Υπουργεία Εξωτερικών, Άμυνας και την Διεύθυνση Οικονομικής Συνεργασίας των ΗΠΑ. Τα ΜDAP ήταν δημιούργημα του 1950, που γεφύρωναν το Σχέδιο Marshall με τον Νόμο περί Αμοιβαίας Ασφάλειας – Mutual Security Act– του 1951, αλλά η βραχυγραφία παρέμεινε σε χρήση, εννοώντας την αμερικανική στρατιωτική βοήθεια. Για το ιστορικό τους βλ.: R. H. Connery and P. T. David, The Mutual Defense Assistance Program, *The American Political Science Review*, 45: 2 (1951), σ. 321-347. Η Ελλάδα εντάχθηκε στις λήπτριες ΜDAP στο πλαίσιο της εισδοχής της στο ΝΑΤΟ, τον Φεβρουάριο του 1952. Τα προγράμματα, όπως και το νομικό τους πλαίσιο, μετεξελίχθηκαν κι έγιναν γνωστά ως ΜΑΡ (Military Assistance Programs).

5. ΥΠΕΘΑ/ΓΕΝ/Γραμματεία: Πρακτικά Ανώτατου Ναυτικού Συμβουλίου (στο εξής: Πρακτικά ΑΝΣ) υπ' αριθμ. 15, 10-7-1953, σ. 2-4.

6. FRUS, 1955-1957, Vol. XXIV, Soviet Union, Eastern Mediterranean, “document 308”: NSC 5718/1, Αναφορά του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας των ΗΠΑ με τίτλο «Επίσημη Πολιτική των ΗΠΑ έναντι της Ελλάδας», 5 Αυγούστου 1957, σ. 590.

7. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 1, 15-1-1954, σ. 10.

Σε εκείνο το σημείο παρενέβη ο Αρχηγός Στόλου (Α.Σ.) Υποναύαρχος Γ. Μπάκας με διευκρινιστική αποκάλυψη τήρησης αποστάσεων από τον Α/ΓΕΝ, σύμφωνα με την οποία ο ίδιος (ο Μπάκας) είχε εναντιωθεί στην υποβολή της επίμαχης Αναφοράς. Όπως μάλιστα προσέθεσε, διαφωνούσε και με ορισμένα μάλιστα σημεία της, μολονότι γενικά θεωρούσε προτεραιότητα την ενίσχυση του Στόλου με αντιτορπιλικά.

Ο Α/ΓΕΝ επέμεινε, λέγοντας πως θεωρούσε τα υποβρύχια μέσο απαγόρευσης και όχι κυριαρχίας, «πλοία ήσσονος δυνάμεως» (φανερώνοντας το μέγεθος της άγνοιάς του για τις εξελίξεις στο επάγγελμά του). «Όπως δέποτε σήμερα το Β.Ν. έχει άχρηστα υποβρύχια, διά τον [εκ]συγχρονισμό των οποίων υπάρχει ανάγκη χρημάτων, άτινα δεν διατίθενται». Ο Α.Ν.Ε. (Αρχηγός Ναυτικής Εκπαίδευσης) Υποναύαρχος Γ. Ζέπος τάχθηκε λάβρος κατά της απόσυρσης των «Π/Π/ΝΟΣ», αναφέροντας ότι «διά το παρόν θέμα θα έπρεπε να γίνη μία προσύσκεψις των εθνικών μελών του Α.Ν.Σ. διά την εκατέρωθεν ανταλλαγήν απόψεων και προετοιμασίαν της παρούσης συζητήσεως ενώπιον αλλοδαπών. Θα είχε πολλά να είπη εντός εθνικού πλαισίου εκ της πείρας ήν απεκόμισεν προσφάτως ως ΕΣΑΕ/ΠΑΡΙΣΙΩΝ [ως μέλος της ελληνικής αντιπροσωπείας στο ΝΑΤΟ]. Φρονεί ότι προ πάσης παραδόσεως θα έδει να προηγήται αντίστοιχος παραλαβή. Τα ήδη παραδιδόμενα δύο νέα υποβρύχια παραδίδονται εις αντικατάστασιν των προ διετίας επιστραφέντων. Συνεπώς πρέπει να επακολουθήσουν συζητήσεις διά την αντικατάστασιν των υπολειφθέντων 4 παλαιών υποβρυχίων. Δεδομένου ότι τα πράγματα δεν ετέθησαν ούτω, και λαμβανομένων υπ' όψει των απειλών

γειτονικής μας συμμαχικής χώρας, θα είναι υποχρεωμένος να καταψηφίσω την πρότασιν». Ο επικεφαλής του Β' Κλάδου Πλοίαρχος Δ. Κιοσσές (Α/ΓΕΝ τη διετία 1961-63) τού παρείχε «πυρά υποστήριξης» ρωτώντας ευθέως «διά ποίον υποτιθέμενον εχθρόν το ΓΕΝ κατήρτισε την μελέτην του διά το Ναυτικόν Πρόγραμμα [εννοώντας ότι επέμεινε κι εκείνος για περισσότερα υποβρύχια λόγω των οξυμμένων σχέσεων με την Τουρκία εξαιτίας του Κυπριακού και των απειλών της κατά της Ελλάδας]», οπότε ο Λάμπας αποκρίθηκε «ως εχθρός θεωρείται η ΡΩΣΣΙΑ [κεφαλαία στο πρωτότυπο] και προσέθεσεν ότι μεμονωμένοι πόλεμοι αποκλείονται, εν περιπτώσει δε οιασδήποτε απειλής θα επέμβουν οι Σύμμαχοι του ΝΑΤΟ». Ο Λάμπας κλιμάκωσε την αντεπίθεσή του συστήνοντας στον Ζέπο να υποβάλει αναφορά στην κυβέρνηση, αφού είχε άλλες απόψεις. Απτόητος, ο Ζέπος ανταπάντησε ότι μιλούσε ως μέλος του ΑΝΣ προς τον Α/ΓΕΝ, αλλά ότι αν χρειαζόταν, θα έγραφε και στην κυβέρνηση. Ο (πιστός στον Λάμπα) Αναπληρωτής Αρχηγός (ΑΑ/ΓΕΝ, αξίωμα της εποχής, αντίστοιχο με το σημερινό του Υ/ΓΕΝ) Υποναύαρχος Κ. Τσάτσος τον ρώτησε «βάσει ποίων στοιχείων φρονεί ότι δεν ενημερώθη η Κυβέρνησις;», οπότε ο Ζέπος αποκρίθηκε με επιχειρησιακή ευστοχία και παρηρησία ότι «κυριαρχία του Αιγαίου υπό πλοίων επιφανείας προϋποθέτει ανύπαρκτον [δηλαδή αδύνατον για την Ελλάδα] υπεροπλίαν από αέρος. Ως εκ τούτου σχετική κυριαρχία θα ήτο δυνατή διά διαθέσεως του μεγαλύτερου δυνατού αριθμού Υ/Β. Επαναλαμβάνει όμως ότι δεν δύναται να αναπτύξη τας απόψεις του παρουσία αλλοδαπών [εννοώντας τον παριστάμενο Υποναύαρχο J. W. Cooper του USN, Αρχηγό της Αμερικανικής Ναυτικής Αποστολής

-Α.Α.Ν.Α., ο οποίος παρίστατο μονίμως και νομίμως στα ΑΝΣ της εποχής, όπως εξάλλου και ο βρετανός ομόλογός του μέχρι το 1953]».

Ο Υποναύαρχος Α. Σπανίδης (τότε Α.Β.Ν.¹²) εισήλθε στη συζήτηση με το μέρος των Κιοσσέ και Ζέπου, αναφέροντας ότι «ο αριθμός και το είδος των υποβρυχίων καθορίζει κυρίως την στρατηγικήν αυτών χρήσιν και την σύνθεσιν του Στόλου και ουχί το μέγεθος αυτών. Το μέγεθος των υποβρυχίων καθορίζεται εκ της περιοχής της πιθανής αυτών δράσεως. Ούτω, εις ωκεανούς και ανοικτάς θαλάσσας απαιτούνται μεγάλα υποβρύχια. Εις κλειστάς θαλάσσας απαιτούνται μικρά. Διά τας Ελληνικάς δε θαλάσσας απαιτούνται πολλά μικρά υποβρύχια και ουχί ολίγα μεγάλα [όπως θα κατέληγε η σύνθεση του ελληνικού υποβρυχιακού στόλου αν υιοθετείτο η αμερικανική προτίμηση]». Ο Λάμπας απάντησε ρωτώντας τον «αν τα παλαιά υποβρύχια μας δεν τα θεωρεί ως άχρηστα και αν εις παρελθούσαν περίπτωσιν, ως διοικητής πλοίων επιφανείας, δεν ενετόπισεν εντός ολίγων ωρών περιπολούν υποβρύχιον». Ο Σπανίδης αποκρίθηκε ότι «αν το υποβρύχιον ήτο μέγα θα το ενετόπιζε ταχύτερον» και ότι κατά τη γνώμη του χρειαζόταν υποβρύχια με Ρ/Ε (Radar) αντί αναπνευστήρες (Snorkel) –μία υπό εισαγωγή καινοτομία (στα ελληνικά ναυτικά πράγματα), που διέθεταν μόνον τα αμερικανικής προέλευσης υποβρύχια.

Ο Τσάτσος επανέφερε το θέμα στην πολιτική του διάσταση θυμίζοντας ότι «κατά τας Αμερικανικάς αντιλήψεις και τας του ΝΑΤΟ, η Ελλάς δεν πρέπει να έχη υποβρύχια, ει μη μόνον δι' εκπαιδευτικούς σκοπούς και δη διά

τας ασκήσεις των πλοίων επιφανείας». Ο Ζέπος επανήλθε στη συζήτηση παραδεχόμενος ότι αν και τα 4 παλιά υποβρύχια ήταν «ομολογουμένως μειωμένης μαχητικής αξίας, είναι χρησιμοποιήσιμα εις περίπτωσιν πραγματοποιήσεως των απειλών της γείτονος συμμαχού μας». Ο Σπανίδης πρότεινε να διατηρηθεί το ζήτημα ανοικτό σε ελληνοαμερικανικό διάλογο για να κερδηθεί χρόνος και ζήτησε να πληροφορηθεί την επίσημη θέση «του Πενταγώνου και της Ελληνικής Κυβερνήσεως», ενώ ο Λάμπας θεωρούσε ότι όλα είχαν κριθεί, επικαλούμενος την οικονομική διάσταση: «διά την στοιχειώδη αυτών [των βρετανικών υποβρυχίων] επισκευήν απαιτούνται δραχμ. 12.000.000 τουλάχιστον, αίτινες δεν διατίθενται» (κάτι τέτοιο όμως δεν ίσχυε, όπως αποδείχθηκε λίγο καιρό αργότερα). Ο Σπανίδης διαφώνησε και σε αυτό, όπως και ο Γ. Ζέπος, ο οποίος προσέθεσε ότι η οικονομική διάσταση ανήκε στην σφαίρα αποφάσεων της κυβέρνησης, ενώ το ΑΝΣ όφειλε να γνωμοδοτήσει επί των αρμοδιοτήτων του, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι «υποχρεούται να θέση υπ' όψει της Κυβερνήσεως την αναγκαίαν και ειλικρινή επιτελικήν λύσιν. Η Κυβέρνησις αναλόγως των οικονομικών δυνατοτήτων θα αποφασίση. Δεν είναι πρόπον το Α.Ν.Σ. να συνδυάζη την επιτελικήν λύσιν προς το οικονομικόν πρόβλημα, διότι ούτω παραπλανά την Κυβέρνησιν».

Μπροστά στο διαφανόμενον αδιέξοδο, ο Cooper επιφυλάχθηκε να λάβει θέση επί της πολιτικής διάστασης, τοποθετήθηκε όμως ευθέως, κατά τρόπο πρωτοφανή, ορίζοντας στο ΒΝ αναλυτικά τις Αποστολές του¹³. Αμέσως μετά, έλαβε απερίφραστα θέση

12. Αρχηγός Βασιλικών Ναυστάθμων.

13. Στο πλαίσιο εκείνου του ΑΝΣ, ο Υποναύαρχος Cooper τις περιέγραψε με κάθε λεπτομέρεια,

σχετικά με τα «ΓΙΠΙΝΟΣ» (τα αποκαλούσε λανθασμένα «κλάσεως Unity»), λέγοντας ότι είναι παντελώς απηρχαιωμένα (παρέθεσε ενδεικτικά σχόλια γύρω από το περιορισμένο βάθος κατάδυσης, τα ξεπερασμένα ηλεκτρονικά και ηλεκτρικά συστήματα ελέγχου, τη σχετικά μικρή ταχύτητα κ.λπ.), ενώ τα αμερικανικά υπό παραλαβή ήταν ανανεωμένα κι εκσυγχρονισμένα, «με ποικίλας συσκευάς ασφαλείας και τελευταίου τύπου radar δι' εντοπισμόν αεροσκαφών» κι απαιτήσεις πληρώματος σχεδόν ισάριθμου με εκείνου ενός βρετανικού (ψευδόμενος επ' αυτού). Αφού εκθείασε τις αρετές των αμερικανικών Υ/Β κλάσεων "Gato" και "Balao" (υπερβάλλοντας σε ορισμένα σημεία παραπλανητικά), ζήτησε από τα μέλη του ΑΝΣ να αναλογιστούν τις συμμαχικές αποστολές του ΒΝ και εισήγαγε χωρίς περιστροφές την βασικότερη παράμετρο: «Εάν αυξήσετε τον υποβρύχιον στόλον σας, τούτο πρέπει να γίνει εις βάρος μίας ή περισσότερων κατηγοριών πλοίων ετέρων τύπων. Εάν ακολουθήτο τούτη πορεία, ποίου είδους πλοία θα

ήσθο έτοιμοι να μειώσετε: τα αντιτορπιλικά, αποβατικά ή ναρκαλιευτικά; Ουδενός η μείωσις δύναται να δικαιολογηθεί. ... Προτείνεται όπως κατά μήναν Ιούνιον 1957 γίνη απαρχή σχεδιασεως διά την επιστροφήν των πρώτων επιλεγέντων να αποσυρθούν πλοίων». Οι Σπανίδης και Γ. Ζέπος επέμειναν ότι θα έπρεπε να «προηγηθεί ιδιαίτερα συζήτησις», όμως ο Λάππας αντέτεινε «ότι το θέμα είναι επείγον, προτιμά δε συζήτησιν προ της αντικαταστάσεως του Υποναυάρχου Cooper». Ο Κιοσσές κατέθεσε συμβιβαστική πρόταση προς ψήφιση, σύμφωνα με την οποία το ΑΝΣ θα εισηγείτο την διατήρηση των 4 βρετανικών μέχρι την παραλαβή αμφοτέρων των αμερικανικών υποβρυχίων, να χορηγηθούν έκτακτες ειδικές πιστώσεις για την επισκευή των τεσσάρων και αυτά να επιστραφούν στο Royal Navy μόνον αν δεν εγκρίνονταν οι πιστώσεις, όμως ο Λάππας επανέλαβε ότι «ο κ. Υπουργός Εθνικής Αμύνης εδήλωσεν ότι δεν διατίθεται χρήμα» (ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι είχε ήδη ληφθεί μέριμνα από άποψη προγραμματισμού,

ώστε να υπάρχει επάρκεια πληρωμάτων για την στελέχωσή τους). Τελικά εγκρίθηκε με ψήφους 3 έναντι 2 η πρόταση του αρχηγού του Κλάδου Α' Πλοιάρχου Παναγιωτόπουλου (μετέπειτα Α/ΓΕΝ) να ξεκινήσουν οι διαδικασίες επιστροφής των 4 παλιών υποβρυχίων στους Βρετανούς και να παρακληθούν οι Αμερικανοί να επανεξετάσουν το ελληνικό αίτημα για την παραχώρηση δύο ακόμη υποβρυχίων, συμφωνώντας «κατά τούτο και προς τας απόψεις και συστάσεις των αρμοδίων Αρχών του Ν.Α.Τ.Ο. [το οποίο επικαλούνταν και οι δύο πλευρές, λόγω του τεκμηριωμένου χαρακτήρα αρκετών από τις εισηγήσεις του]». Οι μειοψηφήσαντες Αθ. Σπανίδης και Γ. Ζέπος σημείωσαν στην ακροτελεύτια πρόταση του σκεπτικού της αντιπρότασής τους ότι «[Ο]ι ειδικοί λόγοι οι επιβάλλοντες την διατήρησιν των 4 υποβρυχίων είναι η υφισταμένη σήμερον οξύτης σχέσεων μετά γειτόνων κρατών»¹⁴.

Την 1^η Ιουνίου η απόφαση οριστικοποιήθηκε (ΓΕΝ 0090012/57/1-6-1957), καθώς «εγνωστοποιήθη ότι θα αρχίσουν συνεννοήσεις μετά της Βρετανικής Κυβερνήσεως διά την επιστροφήν δύο Υποβρυχίων τύπου 'ΓΙΠΙΝΟΣ' άμα τη παραλαβή του πρώτου Αμερικανικού υποβρυχίου και δεικνύει πρόθεσιν επιστροφής και των ετέρων δύο άμα τη παραλαβή του δευτέρου Αμερικανικού υποβρυχίου». Τον Αύγουστο επιχειρήθηκε η τελική επικύρωση των τετελεσμένων με παράλληλη προσπάθεια εξευμενισμού των μειοψηφούντων: ο αναπληρωτής Α/ΓΕΝ Υποναύαρχος Τσάτσος διάβασε στο ΑΝΣ επιστολή του επικεφαλής του ναυτικού τμήματος της JUSMAGG (0021/8-6-57), σύμφωνα με την οποία

ο τελευταίος δήλωνε «ικανοποιημένος από την πρόθεσιν ταύτην προς την οποίαν και συμφωνεί απολύτως [sic -για την ακρίβεια, την επέβαλε]. ... επιθυμεί επί τη ευκαιρία ταύτη να βεβαιώση το γεγονός ότι η καθορισθείσα υπό του ΝΑΤΟ δύναμις Υ/Β διά το ΒΝ είναι τέσσαρα. Οπωσδήποτε σημειούται ότι η προτεραιότης πλοίων ετέρου τύπου αποκλείει τον προγραμματισμόν προσθέτων Υ/Β κατά τον παρόντα χρόνον». Ο Λάππας «δηλοί ότι το Γ.Ε.Ν. μετ' ευχαριστήσεως διαπιστώνει ότι η Αμερικανική Αποστολή αναγνωρίζει ότι ο καθοριζόμενος υπό του ΝΑΤΟ αριθμός Υ/Β διά το Ελληνικόν Β.Ν. είναι τέσσαρα και προτίθεται όπως εντός των προσεχών ημερών επανέλθω επί του θέματος τούτου, προκειμένου ο αριθμός των τεσσάρων (4) Υ/Β εγκριθή υπό των αρμοδίων Αμερικανικών Αρχών»¹⁵.

Το ζήτημα επανέκαμπε μέχρι και το επόμενο έτος, έχοντας λάβει πια και προσωπικό χαρακτήρα (λόγω των προϋπαρχουσών διαφορών του Λάππα με τους Ζέπο και Σπανίδη). Όταν το 1958 ανακοινώθηκε η ημερομηνία απόπλου του δεύτερου αμερικανικής προέλευσης υποβρυχίου από τις ΗΠΑ με προορισμό την Ελλάδα (βλ. παρακάτω), και «συμφώνως προς την ληφθείσαν απόφασιν κατά την συνεδρίασιν του Α.Ν.Σ. της 2ας /5/57, κατόπιν της επισήμου ανακοινώσεως της ενταύθα Αμερικανικής Ν[αυτικής] Αποστολής, δι' ής αναγνωρίζεται ο αριθμός των τεσσάρων [υπογράμμιση στο πρωτότυπο] αναγκαιούντων Υποβρυχίων διά το Β. Ναυτικόν, (σχετική επιστολή JUSMAG/NS/006 από 6-5-58), θα αρχίσουν αι ενέργειαι διά την επιστροφήν των τελευταίων δύο παλαιών Υ/Β «ΤΡΙΑΙΝΑ» και «ΑΡΓΟ-

ουσιαστικά υπαγορεύοντάς τες, ως εξής: «Η Ελλάς χρειάζεται έν Ναυτικόν ικανόν να υποστηρίξη τον κατά ξηράν Στρατόν της ως και τας χερσαίας εγκαταστάσεις και δυνάμεις της [Ελληνικής] Β[ασιλικής] Αεροπορίας. Εκ της αποστολής ταύτης προκύπτουν τα κάτωθι καθήκοντα:

(α) Προστασία των θαλασσίων συγκοινωνιών, συμπεριλαμβανομένης της αμύνης των χωρικών υδάτων και των κυρίων λιμένων και βάσεων. Τούτο περιλαμβάνει:

(i) Προστασίαν νηοπομπών επί ακτών μήκους 8.000 περίπου μιλίων.

(ii) Εκτεταμένην ναρκαλιείαν.

(iii) Επιθετικήν και αμυντικήν ναρκοθέτησιν.-

(β) Παροχή περιωρισμένης αμφιβίου υποστηρίξεως εις την παραλίαν διά τας χερσαίας δυνάμεις τας δρώσας επί της ηπειρωτικής Ελλάδος και των νήσων. Υποστήριξις επιθετικών επιχειρήσεων, ανασχηματισμών δυνάμεων, ανεφοδιασμών και εκκενώσεων περιοχών.

(γ) Η διατήρησις του ναυτικού ελέγχου επί του ναυτιλιακού συστήματος, όστις να εξασφαλίση την προστασίαν των ακτοπλοϊκών συγκοινωνιών, ίνα μη, αφ' ενός μεν παρεμποδισθή η των Συμμάχων αμυντική προσπάθεια, αφ' ετέρου δε ίνα παρεμποδισθή το προς τον εχθρόν λαθρεμπόριον πολέμου.- Ο κύριος σκοπός των Ναυτικών δυνάμεων του ΝΑΤΟ πηγάζει εκ της βασικής αντιλήψεως της παροχής, διά συλλογικής ενεργείας, προστασίας εις τα κράτη-μέλη εναντίον επιθέσεως υπό εχθρικού συνασπισμού. Ελπίζωμεν ότι η Ελλάς θα διατηρήσῃ μίαν Ναυτικήν δύναμιν ήτις πρωτίστως θα είναι αμυντικού χαρακτήρος και κατά δεύτερον λόγον θα συμπληρώνη τας ναυτικές δυνάμεις των άλλων χωρών του ΝΑΤΟ δρώσας εις την περιοχήν αυτήν της Μεσογείου».

14. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 10, 2-5-1957, σ. 3-11.

15. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 17, 2-8-1957, σ. 2.

ΝΑΥΤΗΣ» εις το Βρετανικόν Ναυτικόν». Δύο μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1958, «ρίφθηκαν οι τελευταίες βολές» της διαμάχης, όταν ο Γ. Ζέπος εξέφρασε την άποψη ότι θα ήτο ευκταίον να περιληφθούν εις την ανωτέρω διατήρησιν [των βρετανικών αντιτορπιλικών κλάσης HUNT] και τα δύο Υποβρύχια Αγγλικής προελεύσεως» για τού απαντήσει ο Λάππας ότι «το πεπαλαιωμένον τούτων και το περιορισμένον της δυνατότητος καταδύσεών τους, ομού μετά των συνεπαγομένων τα ανωτέρω μειονεκτήματα κινδύνων, τον καθιστά λίαν επιφυλακτικόν επί της χρησιμοποίησέως των και συνεπώς της διατηρήσεώς των». Η ελληνική πλευρά θα συνέχιζε να διεκδικεί την απόκτηση δύο ακόμη υποβρυχίων από τις ΗΠΑ κι εκείνες να κωλυσιεργούν για χρόνια στην ανταπόκρισή τους¹⁶.

Κρίνεται σκόπιμο να παρατεθεί ως επιστέγασμα η γνώμη ενός στελέχους που δικαιοῦταν να εκφέρει εμπεριστατωμένη άποψη επί του θέματος: ο διακεκριμένος (ανήκε στους πρώτους που είχαν σταλεί στο Naval Postgraduate School του Monterey στην California) αξιωματικός Μηχανικός του τότε BN Μ. Παπαθανασίου (1928-2009), υποστήριξε ότι την εποχή των αποφάσεων «...τα βρετανικά υποβρύχια είχαν χρόνο εκμετάλλευσης μπροστά τους» και απέδωσε την επιστροφή τους στην επιμονή του τότε Α/ΓΕΝ Π. Λάππα. Ο Παπαθανασίου είχε διατελέσει μεταξύ άλλων διευθυντής μηχανών σε δύο από αυτά, τα ΠΙΠΙΝΟΣ και ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ, είχε λοιπόν προσωπική άποψη (το ΠΙΠΙΝΟΣ είχε εξαιρετικά αξιόλογη δράση στον πόλεμο, ήταν το πρώτο βρετανι-

κής προέλευσης και κατασκευής στο οποίο υψώθηκε ελληνική σημαία, το 1943, έχοντας παραδοθεί καινούριο). Στην συνέντευξή του ανέφερε χαρακτηριστικά ότι το βασικότερο μειονέκτημα των βρετανικών υποβρυχίων ήταν «το υλικό κατασκευής των υπό πίεση σωληνώσεών τους: ήταν χαλύβδινες κι όχι από νικέλιο»¹⁷. Εκτός αυτού, τα βρετανικά υποβρύχια που παροπλίστηκαν κι επιστράφηκαν στους Βρετανούς, ήταν ομήλικα των αμερικανικών. Αξιολογώντας όσα παρατέθηκαν, συνάγεται πως ο αείμνηστος Μ. Παπαθανασίου είχε απόλυτο δίκιο. Τα ελληνικά άγχη λόγω των εκφρασμένων τουρκικών απειλών έναντι των νησιών του Αιγαίου, εξαιτίας του Κυπριακού, αποτυπώθηκαν και σε μία ακόμη κίνηση την ίδια περίοδο (αρχές 1958): την διατύπωση πιεστικού αιτήματος για την επί δανεισμό απόκτηση πρόσθετων μεγάλων αμερικανικών αντιτορπιλικών με μακράς εμβέλειας radar και ισχυρό Α/Α οπλισμό, καθώς και την εισήγηση προς τον αμερικανό ανώτατο διοικητή συμμαχικών δυνάμεων Ευρώπης του ΝΑΤΟ (SACEUR) με σκοπό να καταλήξουν στο ΒΝ δύο ομοιότυπα πλοία (Α/Τ) που προορίζονταν για το τουρκικό πολεμικό ναυτικό (ΤΔΚ). Αφορμή γι' αυτό ήταν η ανακοίνωση από το τελευταίο της απόκτησης 4 μεταχειρισμένων Α/Τ, προέλευσης του Royal Navy. Επρόκειτο για σκάφη κλάσης "Μ", εποχής του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Παραχωρήθηκαν βάσει διμερούς συμφωνίας που υπογράφηκε τον Αύγουστο του 1957, παραλήφθηκαν δύο χρόνια αργότερα ελαφρώς εκσυγχρονισμένα και παρέμειναν σε υπηρεσία ως τις αρχές της δεκαετίας 1970-1980. Επομένως, όπως υποστή-

ριξε το ΒΝ, οι ΝΑΤΟϊκοί στόχοι είχαν εκπληρωθεί για το τουρκικό πολεμικό ναυτικό, ενώ το ελληνικό υπολείπονταν κατά δύο τέτοιου τύπου μονάδες¹⁸. Οι ελληνικές αρχές εκδήλωναν επίσημα τα παράπονά τους προς τις ΗΠΑ με κάθε ευκαιρία, σχετικά με την άνιση προτίμησή τους να ενισχύουν εξοπλιστικά την Τουρκία συγκριτικά με την Ελλάδα, «ειδικά στο ναυτικό πεδίο»¹⁹. Τη διετία 1957-58, το ΤΔΚ απέσυρε οριστικά 5 Υ/Β (τρία από τα οποία βρετανικής προέλευσης και κατασκευής και δύο βασισμένα στην γερμανική κλάση ΙΧ Α)²⁰, όλα τους λίγο παλαιότερα από τα ΠΙΠΙΝΟΣ και μικρής πλέον επιχειρησιακής αξίας -ήδη όμως λάμβανε γενναϊόδωρη ενίσχυση σε μεταχειρισμένα Υ/Β από τις ΗΠΑ.

Τον Σεπτέμβριο του 1958 ο Σπανίδης αποστρατεύθηκε μαζί με τον Υποναύαρχο που είχαν συμπλεύσει, τον Γ. Ζέπο, αλλά και τον αδελφό του και ομοιόβαθμό του, Δ. Ζέπο (και οι τρεις είχαν διακριθεί ως κυβερνήτες Υ/Β, με πλούσια πολεμική δράση κι επιτυχίες στη διάρκεια του Β' ΠΠ)²¹. Στα απομνημονεύματά του ο Σπανίδης απέδωσε το γεγονός στον φθόνο και στην μνησικακία του Λάππα για τις πολεμικές περγαμνές των πρώτων και το φιλελεύθερο πνεύμα τους (ανάλογα σχολιάστηκε από μεγάλη μερίδα του Τύπου, ως «σφαγή» με προσωπικά κίνητρα). Με τα ίδια άλλωστε κριτήρια είχε εξωθήσει σε παραίτηση τον Τούμπα προηγουμένως.

Στον Σπανίδη ειδικά, ο Λάππας προ-

18. Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών (στο εξής: ΥΠΕΞ/ΥΔΙΑ), Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας (ΚΥ), ΚΥ/1961/11/5/1/1, _ Φ1109/02/3-1-1958, από ΥΕΘΑ/ΓΕΕΘΑ/ Α' ΜΕΟ/Β/Ι προς το ΥπΕΞ, ΕΠΕΙΓΟΝ. Οι αρχικές τουρκικές προθέσεις, χρονολογούμενες από το 1956, έκαναν λόγο για την αγορά πολύ μεγαλύτερου αριθμού πολεμικών πλοίων από το ΗΒ (17 συνολικά), προοπτική που το Foreign Office ενθάρρυνε, ως αντιστάθμισμα στην ραγδαία κατάπτωση των ελληνοβρετανικών ναυτικών δεσμών λόγω του Κυπριακού. Η μόνη βρετανική ένσταση σχετιζόταν με τον προτεινόμενο αριθμό, ο οποίος είχε χαρακτηριστεί μεγαλεπήβολος για τις τουρκικές οικονομικές δυνατότητες της εποχής. Είχε αντιπροταθεί η πώληση τριών φρεγατών σε πρώτη φάση. Ενδεικτικά: C. Yorgancıoğlu & Ş. Kıralp, Turco-British relations, Cold War and reshaping the Middle East: Egypt, Greece and Cyprus (1954-1958), *Middle Eastern Studies*, 55: 6, (2019), σ. 9. Ο ελληνοτουρκικός ανταγωνισμός σχετικά με την πρόσκτηση μονάδων επιφανείας κάθε τύπου και προέλευσης υπήρξε έντονος και πολυκύμαντος, γι' αυτό και δεν αναλύεται στο παρόν κείμενο.

19. Ενδεικτικά: συζήτηση στις 24-3-1958 του διπλωμάτη Φ. Άννινου-Καβαλιεράτου, τότε συμβούλου στην ελληνική πρεσβεία της Washington, με ανώτερο στέλεχος της αρμόδιας για την περιοχή Διεύθυνσης (GTI) του State Dept: FRUS, 1958-1960, Vol. X part II, Eastern Europe; Finland; Greece; Turkey, "document 236", σ. 612.

20. Για τα τεχνικά χαρακτηριστικά των Υ/Β αυτών, τόσο των κλάσης "Ορυς Reis" (βασισμένων στην βρετανική κλάση "S"), όσο και των κλάσης "AY" προερχόμενων από τη γερμανική κλάση "IX A", βλ. ενδεικτικά: J. Batchelor & C. Chant, *The Complete Encyclopedia of Submarines 1578-2006*, Lisse, Rebo, 2009, σ. 212-215, J. Roberts στο R. Gardiner, R. Chesneau (επιμέλ.), *Conway's All the World's Fighting Ships 1922-1946*, London, Conway Maritime Press, 1980, σ. 408.

21. Επιπλέον, είχαν ανελιχθεί εντυπωσιακά, αναλαμβάνοντας θέσεις ευθύνης και κύρους, διοικητικές κι επιτελικές, στην Ελλάδα και σε κρίσιμα ΝΑΤΟϊκά κλιμάκια. Το ίδιο, ως προς την ανάληψη υψηλών καθηκόντων, ίσχυε και για τους Λάππα-Τάτσο. Βλ. τις καταχωρήσεις στο Αντιναύαρχος Π.Ν. ε.α. Α. Κ. Δημητρακόπουλος, *Βιογραφικό Λεξικό των Αποφοίτων της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων /Οι Τάξεις εισόδου 1884-1950*, τ. Πρώτος (Α-Κ), Αθήνα, ΓΕΝ, 2006, σ. 269-271 (για τους Γ. και Δ. Ζέπο), σ. 340-341 (για τον Δ. Κιοσσέ), τ. Δεύτερος (Λ-Ω), Αθήνα, ΓΕΝ, 2008, σ. 23-24 (για τον Π. Λάππα), σ. 261-263 (για τον Α. Σπανίδη), σ. 303-304 (για τον Κ. Τάτσο).

16. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 13, 30-5-1958, σ. 2, Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 22, 25-7-1958, σ. 15.

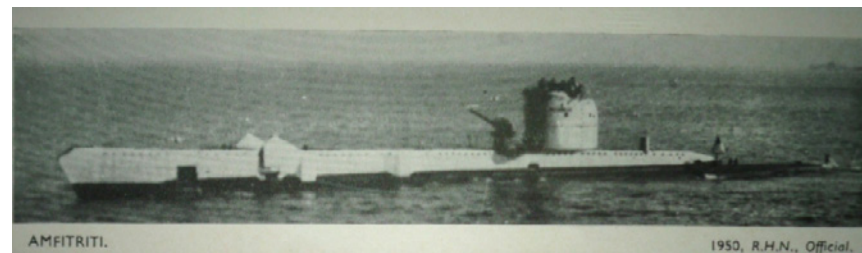
17. Διά ζώσης συνέντευξη του Υποναύαρχου (Μ) ε.α. Μ. Παπαθανασίου ΠΝ προς τον συγγραφέα, Κηφισιά, 2-6-2007.

σήπτε τις επαφές του με όλους τους πολιτικούς χώρους και τάσεις αυτοπροβολής, τιμωρώντας τον χαρακτηριστικά επειδή είχε καλέσει τον ελληνοκύπριο ηγέτη Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, ως παλιό του γνώριμο, να συνεορτάσουν το Πάσχα του 1957 στον ναύσταθμο (ο Μακάριος είχε μόλις αφιχθεί στην Ελλάδα, μετά την απελευθέρωσή του από τους Βρετανούς και τον τερματισμό της εξορίας του στις Σεϋχέλλες). Ο Λάππας υπήρξε ο μακροβιότερος Α/ΓΕΝ, παραμένοντας στην ηγεσία του ναυτικού για το άνευ προηγουμένου διάστημα της πλήρους εξαετίας, φημολογείται καλλιεργώντας κι εκμεταλλευόμενος τρέχοντες δεσμούς με ανώτατους πολιτικούς παράγοντες. Τον διαδέχθηκε ο (κατά θάλασσαν σχετικά απόλεμος) Κ. Τσάτσος, εξάδελφος του συνεπώνυμου γνωστού ακαδημαϊκού και πολιτικού. Μάλλον πάντως δεν υπήρξε υπερατλαντικός δάκτυλος στις αποστράτειες (ούτε και διατυπώθηκαν τέτοιοι υπαινιγμοί τότε), διότι αμέσως μετά ο Σπανίδης συνέχισε να συνεργάζεται στενά με τους Αμερικανούς και μάλιστα επί ιδιαίτερα ευαίσθητων πεδίων, ως πρόεδρος της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας (επί των ημερών του εγκαινιάστηκε ο ατομικός αντιδραστήρας στο Κέντρο Ερευνών Δημόκριτος, το 1961)²².

Τη διετία 1957-58, το ΒΝ παρέλαβε επί πενταετή δανεισμό δύο αμερικανικής προέλευσης Υ/Β, τα κλάσης "GATO" (πρώην *LAPON SS 260* και *JACK SS 259* αντίστοιχα) *ΠΟΣΕΙΔΩΝ* (Υ16, μετά την αλλαγή πλευρικού αριθμού S78) και *ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ* (Υ17, μετά την αλλαγή πλευρικού αριθμού S09). Στο *ΠΟΣΕΙΔΩΝ* η ελληνική σημαία υψώθηκε στις 10-8-1957 και κατέπλευσε στον Ναύσταθμο Σαλαμίνας στις 12-10-1957. Στο *ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ* η ελληνική σημαία υψώθηκε στις 21-4-1958 και κατέπλευσε στον Φαληρικό Όρμο στις 26-6-1958. Είχαν ναυπηγηθεί το 1942, είχαν λάβει μέρος στις επιχειρήσεις του Β' ΠΠ κι είχαν περάσει στην εφεδρεία του USN το 1946. Ήταν μεγάλα («ωκεάνια» - εκτόπιζαν 2.425 τ. εν καταδύσει - και χρειάζονταν πλήρωμα 77 ατόμων), με ισχυρό οπλισμό (10 τορπιλοσωλήνες, 6 πλωριούς - 4 πρυμνιούς, δυνατότητα συνολικής αναχορηγίας 24 Τ/Λ φερόμενης επί του σκάφους), ικανοποιητική ταχύτητα στην επιφάνεια (19,5 κ.) μικρή όμως εν καταδύσει (-9 κ. για 30' και την μισή για λίγες ώρες), διέθεταν ευρύχωρες ενδιαιτήσεις και μεγάλους αποθηκευτικούς χώρους υδροτροφοδοσίας, είχαν πάντως εισαγάγει το προσωπικό της Διοίκησης Υποβρυχίων σε νέες τεχνολογίες σε πολύ περιορισμένο βαθμό (αναπνευστήρα και βαθυθερμογράφο)²³. Τα

22. Α. Γ. Σπανίδης, *ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1987, σ. 446-481. Ο Π. Λάππας υπήρξε ένας από τους πιο αμφιλεγόμενους γενικά αρχηγούς του Πολεμικού Ναυτικού, στα βασικά ερείσματα του οποίου λέγεται πως περιλαμβάνονταν οι διασυνδέσεις του με τις ΗΠΑ, από τα χρόνια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου ακόμη. Αιωρούνταν σοβαρές υποψίες γύρω από την επαγγελματική επάρκειά του: βλ. ενδεικτικά τις ευθύνες του στα θέματα της μερικής εγκατάλειψης του Α/Τ *ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ* κι (εν μέρει) της αποτυχημένης αυτοβύθισής του τον Απρίλιο του 1941, αλλά και την έλλειψη σύνεσης ως κυβερνήτη του αρματαγωγού *ΣΑΜΟΣ* (L179) το 1944, με συνέπεια την πρόκληση ζημιών στο καράβι. Για το πρώτο θέμα, ενδεικτικά: Α. Στεφανάδης, Η πολεμική δράση του Αντιτορπιλικού «Βασιλεύς Γεώργιος», άρθρο δημοσιευμένο σε δύο συνέχειες, *Πόλεμος & Ιστορία*, 17, (Μάρτιος 1999), σ. 58-61, 18, (Απρίλιος 1999), σ. 53-54, 58-61. Για το δεύτερο θέμα: Α. Γ. Σπανίδης ό.π. σ. 446-447.

23. Για τα τεχνικά στοιχεία των κλάσεων και την ιστορία του κάθε υποβρυχίου βλ: Τ. Μασούρας - Θ. Κατωπόδης, ό.π., τ. Β', σ. 72-123, Α. Μαδωνής - Γ. Μαστρογεωργίου, ό.π., σ.

Τα βρετανικής προέλευσης και κατασκευής Υ/Β κλάσεων "V/U":

Από πάνω προς τα κάτω, τα Υ/Β *ΠΙΠΙΝΟΣ*, *ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ* (προφανώς εκ παραδρομής αναφερόμενο ως *ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ* στην πηγαία λεζάντα: βάσει του διακρινόμενου πλευρικού αριθμού Υ15, πρόκειται για το *ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ*), *ΞΙΦΙΑΣ* (το μοναδικό κλάσης "U" και το μόνο φωτογραφημένο από βρετανική πηγή) και *ΤΡΙΑΙΝΑ*, φωτογραφημένα ενόσω ήταν στην ενέργεια με το ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό. Δημοσιευμένα σε ετήσιες εκδόσεις της Επισκόπησης Jane's: Οι τρεις πρώτες φωτογραφίες προέρχονται από το R. Blackman (επιμέλ.), *Jane's Fighting Ships 1952-53*, London, Sampson Low, Marston & Co Ltd, 1952 και η 4^η από την έκδοση του 1956 -F. T. Jane (επιμέλ.), 1955-56.

Υ/Β είχαν παραδοθεί σε κατάσταση κάτω του μετρίου, εξ ου και μόλις ένα έτος αργότερα, ήταν αναγκαίες μεγάλης έκτασης και δαπανηρές επισκευές τους, το πιθανότερο στις ΗΠΑ, με κίνδυνο πρακτικά το ΒΝ να στερηθεί παντελώς τον τύπο του Υ/Β. Το 1959 η Ηγεσία προσπαθούσε να περισώσει τις αμιγώς πολεμικές αποστολές της Διοίκησης Υ/Β, πέραν των εκπαιδευτικών, καθώς και να τριπλασιάσει τον αριθμό των σκαφών (έξι Υ/Β) μέχρι το 1963. Ο επίσημος προγραμματισμός αναφερόταν σε 4 μονάδες, αλλά ο ρεαλισμός επέβαλλε περιστολή των προσδοκιών σε μόλις ένα πρόσθετο Υ/Β²⁴. Την ίδια προσέγγιση υιοθέτησε τότε και το ΝΑΤΟ: ο αριθμός των 4 θεωρείτο ευκαίριος, μετατιθέμενος όμως για μετά το 1961. Προς το παρόν, ως τα τέλη του 1960, το καλύτερο που μπορούσε να θεωρηθεί ως σκοπός ήταν η αύξηση κατά μόλις μία μονάδα²⁵.

Τα μετέπειτα και η δικαίωση των αντιρρήσεων

Τρανταχτό παράδειγμα υποβάθμισης των ικανοτήτων του τότε ΒΝ μετά τις προαναφερθείσες εξελίξεις, ήταν ότι κατόπιν της απόσυρσης (επιστροφής) των 4 βρετανικής προέλευσης υποβρυχίων κλάσης «V/ΠΙΠΙΝΟΣ», ουσιαστικά καθ' όλη την δεκαετία 1960-1970 το ΒΝ διέθετε μόνον 2-3

υποβρύχια αμερικανικής προέλευσης (κι εκείνα ομήλικα με τα βρετανικά, της εποχής του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, τα οποία είχαν παραδοθεί στοιχειωδώς εκσυγχρονισμένα, αλλά σε μέτρια κατάσταση και πρακτικά φτωχές επιδόσεις). Όπως παρατήρησε ο επόμενος Α/ΓΕΝ, ο (εξαιρετικά ικανός και δραστήριος) Γ. Παναγιωτόπουλος το 1960, το Ναυτικό συνέχισε να επιδιώκει την απόκτηση «μικρών υποβρυχίων», εντούτοις δεν τού επιτρεπόταν «...αφ' ενός μεν διά λόγους οικονομικούς [,] αφ' ετέρου δε διότι το ΝΑΤΟ δεν τα παραδέχεται [,] υπενθυμίζων ότι ο Αμερικανός Ναύαρχος BURKE (C.N.O.) [ο γνωστός Αρχηγός του USN A. Burke] ετόνισεν ότι διά την Ελλάδα τα Υ/Β είναι χρήσιμα μόνον δι' εκπαιδευσιν Αντιτορπιλικών εις Α/Υ [ανθυποβρυχιακό] πόλεμον». Το ΓΕΝ κατέβαλε εργώδεις προσπάθειες να διασώσει την υποβρυχιακή υπόσταση του Στόλου, ιεραρχώντας στην πρώτη θέση την παραλαβή έστω κι ενός ακόμη Υ/Β, στα αιτήματά του για την επόμενη αμερικανική βοήθεια²⁶.

Στις αρχές του 1961 ο ελάχιστος απαιτούμενος αριθμός Υ/Β προκειμένου το τότε ΒΝ να δύναται να ανταποκριθεί έστω στοιχειωδώς στις ΝΑΤΟϊκές αποστολές του είχε πέσει στα 3, μολοντί η προβλεπόμενη Δομή Δύναμης στο πλαίσιο της Συμμαχίας (MC 70) εξακολουθούσε να κάνει λόγο για

4²⁷. Παρότι, επισήμως, την άνοιξη το USN συνέχιζε να προσυπογράφει την επιδιωκόμενη οροφή που αφορούσε σε 4 Υ/Β για το μικρό ΒΝ (του οποίου οι Κύριες Αποστολές παρέμεναν εκείνες που είχε προσδιορίσει ο Cooper τέσσερα έτη νωρίτερα), σημειωνόταν πως προσωρινά η υλοποίηση καρκινοβατούσε. Οι Αμερικανοί παραδέχονταν ότι τα δύο δανεισμένα Υ/Β δικής τους κατασκευής κατατάσσονταν στις επιχειρησιακώς αναποτελεσματικές κύριες μονάδες του ΒΝ κι ότι ο εκσυγχρονισμός ή η αναβάθμισή τους δεν είχε νόημα, ενώ επίσης στην εσωτερική τους αλληλογραφία αναγνώριζαν πως μόνον η μεταβίβαση μίας επιπλέον μονάδας από τα δικά τους παλιά Υ/Β ήταν εφικτή, ένεκα της επανεξέτασης των Προγραμμάτων ενίσχυσης συμμαχικών Ναυτικών συνολικά, από τη νέα κυβέρνηση των ΗΠΑ²⁸. Όντως, αν και, ως τον Ιούνιο, οι αμερικανοί ιθύνοντες διαβεβαίωναν τους Έλληνες ομολόγους τους ότι η μεταβίβαση του ενός τουλάχιστον πρόσθετου Υ/Β στο ΒΝ είχε προγραμ-

ματιστεί, αργότερα το καλοκαίρι του 1961 οι Αμερικανοί φάνηκαν να υπαναχωρούν στο ζήτημα της επί δανεισμού παραχώρησης 2 Α/Τ και 2 Υ/Β που είχαν υποσχεθεί στους Έλληνες, εξαιτίας καθυστέρησης να εγκριθεί η πράξη από την Γερουσία των ΗΠΑ. Η ηγεσία του ΓΕΝ ξεκίνησε αμέσως κύκλους παραστάσεων προς τους τοπικούς αμερικανούς υπεύθυνους²⁹. Η κατάσταση δεν ενέπνεε αισιοδοξία βελτίωσης σύντομα, κι αυτό αποτυπωνόταν το 1961 στην σπουδή του Α/ΓΕΝ Γ. Παναγιωτόπουλου να κινηθούν εγκαίρως μέσω του Υπεξ οι διαδικασίες 5ετούς παράτασης του δανεισμού των δύο μοναδικών πια Υ/Β στην ενέργεια, που η κυβέρνηση των ΗΠΑ ενέκρινε³⁰.

Το επόμενο έτος εμπεδώθηκε σιωπηρά εκατέρωθεν ότι ρεαλιστικές προοπτικές παρουσίαζε προς το παρόν μόνον η μεταβίβαση ενός Υ/Β κλάσης «BALAO», κι εκείνη όμως ακόμη παρουσιαζόταν επισφαλής ως προς την αμεσότητα της κίνησης³¹. Το 1963 επιχειρήθηκε από ΝΑΤΟϊκής πλευράς

27. *Πρακτικά ΑΝΣ* υπ' αριθμ. 3, 17-1-1961, σ. 10. Ενδεικτικό της σύγχυσης που επικρατούσε ήταν ότι ακόμη και στην, θεωρούμενη διεθνώς ως έγκριτη, αμυντική ανασκόπηση του βρετανικού IISS (International Institute for Strategic Studies), στην ετήσια έκδοση με τίτλο *"The Military Balance"* για το έτος 1961, σ. 15, η Ελλάδα παρουσιαζόταν να διαθέτει 4 Υ/Β.

28. Naval Historical Center (Washington Navy Yard, DC), Operational Archives Branch: Record Group 38 (στο εξής, *NHC-OAB: RG 38*): *_NHC-OAB: RG 38*, Folder 4002 (Loans, Aids & Transfers, MAP, Jan.-Jun.1961), Box 5, Op-631G, 1 May 1961, σ. 1-2, τίτλος του Υπομνήματος: «Πρόβλημα: η απαρχαίωση μονάδων του Ελληνικού Βασιλικού Ναυτικού». *_Folder 4900* (Foreign Military Assistance and Mutual Security Programs / General), Op-601F3/jrc, 6 May 1961, τίτλος του Υπομνήματος: «Ελληνικό Ναυτικό: Αποστολή, Καθήκοντα, Ανάλυση Δύναμης».

29. *Πρακτικά ΑΝΣ* υπ' αριθμ. 17, 20-6-1961, σ. 2, *Πρακτικά ΑΝΣ* υπ' αριθμ. 24, 29-8-1961, σ. 2-3, *Πρακτικά ΑΝΣ* υπ' αριθμ. 30, 29-9-1961, σ. 2, *ΥΠΕΞ/ΥΔΙΑ*, ΚΥ/1961/11/5/1/1, *_3143/21-8-61* και *_3508/19-9-61*, αμφότερα από την ελληνική πρεσβεία στη Washington προς την Γ' Πολιτική Δ/ση του Υπεξ.

30. *ΥΠΕΞ/ΥΔΙΑ*, ΚΥ/1961/11/5/1/1, *_010599/61* ΕΜΠΙΣΤΕΥΤΙΚΟΝ, 12-7-1961, από ΓΕΝ προς Α/ΓΕΕΘΑ, *_4111/1/2*, 13-11-1961, από την ελληνική πρεσβεία στη Washington (πρέσβης Αλ. Λιάτης) προς την Γ' Πολιτική Δ/ση του Υπεξ.

31. *ΥΠΕΞ/ΥΔΙΑ*, ΚΥ/1961/11/5/1/1, *_ΓΗ43-29/16-3-1962*, *_ΓΗ43-34/2-5-1962*, από την Γ' Πολιτική Δ/ση του Υπεξ προς το ΓΕΝ. *NHC-OAB: RG 38*, Op-601F3/rfb, Re ser 00926P60, 2AUG1962, σ. 1-3, από το αμερικανικό ΓΕΝ προς των Υπουργό Ναυτικών των ΗΠΑ, Υπόμνημα με τίτλο: «Ενίσχυση Α/Υ δυνάμεων μικρών χωρών».

122-124, Η. Νταλούμης, ό.π., σ. 60, 306-307. Αρχικά τα Υ/Β διέθεταν και από ένα πυροβόλο 5''/25, τα οποία αφαιρέθηκαν το 1962. Για την επίσημη έγγραφη έκφανση του δανεισμού και των ανανεώσεών του, βλ. ενδεικτικά το ιστορικό σχετικά με το *ΠΟΣΕΙΔΩΝ* στο: *United States Treaties and Other International Agreements*, Vol. 21 Part I, 1970, Washington DC, U.S. Government Printing Office, 1971, TIAS 6846, GREECE /Extension of Loan of Vessels /Agreement effected by exchange of notes Signed at Athens January 28 and February 4, 1970; Entered into force February 4, 1970, σ. 603.

24. *Πρακτικά ΑΝΣ* έτους 1959, υπ' αριθμ. 9, 3-4-1959, σ. 4, 9-10, υπ' αριθμ. 15, 19-6-1959, σ. 2.

25. Αρχεία ΝΑΤΟ (*NARR*), Υπόμνημα SGM-550-59/24-9-1959, σ. 3.

26. *_Πρακτικά ΑΝΣ* υπ' αριθμ. 5, 9-2-1960, σ. 3, *_0010184/2/60/26-3-1960* από Α/ΓΕΝ προς JUSMAGG/NAVY SECTION με θέμα «Προτεραιότητας ενισχύσεως του Β.Ν. διά νέων μονάδων».

συμβιβασμός των απαιτήσεων, κάνοντας λόγο για προβλεπόμενη δύναμη τριών Υ/Β υψηλής διαθεσιμότητας («Κατηγορίας Α») κι ενός χαμηλότερης («Β»). Μία επανενεργοποιημένη κι εκσυγχρονισμένη μονάδα προβλεπόταν να μεταβιβασθεί δανεική στο πλαίσιο της στρατιωτικής βοήθειας (ΜΑΡ) από τα αμερικανικά αποθέματα, εντός του πρώτου τριμήνου του 1965. Συμβολικός αριθμός σύγχρονων τορπιλών (μόλις 2, τύπου Mk-37) προβλεπόταν να παραληφθεί νωρίτερα, το β' τρίμηνο του 1963. Αυτές, θα έδιναν στα ελληνικά Υ/Β την από καιρό διεκδικούμενη δυνατότητα διεξαγωγής ανθυποβρυχιακών (Α/Υ) επιχειρήσεων. Επίσης, για πρώτη φορά οι Συμμαχικές αρχές παρουσιάζονταν θετικές στην πρόσκτηση από το ΒΝ «δύο μικρών, νέας κατασκευής» Υ/Β, σε αντικατάσταση των δύο κλάσης «GATO»³².

Η πραγματικότητα ήταν ότι επτά έτη μετά την απόσυρση των τελευταίων «ΠΙΠΙΝΟΣ», το ΒΝ απέμεινε με τα δύο αμερικανικής προέλευσης δανεικά Υ/Β. Η κατάστασή τους ήταν πλέον κακή. Όταν χρειάστηκε να αντικατασταθούν οι συστοιχίες του ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ το 1962, αποφασίστηκε ακόμη και η αναστολή της λειτουργίας του Σχολείου Κυβερνητών, αν και ο αριθμός των σπουδαστών του ήταν συμβολικός: 4 πλωτάρχες επρόκειτο να φοιτήσουν σε αυτό. Κατά τον δεξαμενισμό του υποβρυχίου το 1964 είχαν διαπιστωθεί φθορές «εις το ανθεκτικόν σκάφος υπερβαίνουσας τα επιτρεπτά όρια. Ούτω, η κατάσταση του σκάφους είναι περίπου η αυτή με την του Υ/Β ΠΟΣΕΙΔΩΝ κατά την γενομένην

επιθεώρησιν έτους 1962». Γενικά, η πραγματική τους επιχειρησιακή αξία αμφίβολη (κανένα δεν μπορούσε να καταδυθεί σε βάθος μεγαλύτερο των 50 μ.), με αποτέλεσμα αμφότερα να «δύνανται να χρησιμοποιηθώσιν διά περιορισμένην μόνον εκπαιδευτική δραστηριότητα», ενώ ήταν επείγουσα η ανάγκη να αποσυρθούν προς συντήρηση για μακρά περίοδο (και τα δύο βρέθηκαν για μεγάλα διαστήματα σε Κατάσταση είτε Περιορισμένης είτε Μακράς Ακινήσιας – ΠΕΑΚ και ΜΑΚ αντίστοιχα κι επιπλέον χρειάστηκε να δεξαμενιστούν πολύ συχνά). Η ηγεσία του ΒΝ, θεωρώντας την προοπτική εκσυγχρονισμού τους ασύμφορη συνολικά (τεχνικά δυσχερή, δαπανηρή και χρονοβόρα), προτιμούσε να επιστραφεί στις ΗΠΑ το ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ και να αντικατασταθεί από άλλο, νεότερο και σε καλύτερη κατάσταση, εις μάτην όπως αποδείχθηκε (μέχρι και τον Οκτώβριο πίεζαν την JUSMAGG «επισήμως και ανεπισήμως ... άνευ αποτελέσματος»). Οι Αμερικανοί χρονοτριβούσαν στην παράδοση ανταλλακτικών ζωτικής σημασίας, με αποτέλεσμα το ΠΟΣΕΙΔΩΝ να επιβάλλεται να τεθεί σε ακινήσια άμεσα τον Μάρτιο του 1965, καθώς η συντήρηση και οι επισκευές του σε επίπεδο Γενικής Επισκευής είχαν αναβληθεί για ένα ολόκληρο 18μηνο³³.

Νωρίτερα εντωμεταξύ, την άνοιξη του 1963, την Αθήνα προβλημάτιζε έντονα συγκεκριμένη εξοπλιστική πρόθεση της Άγκυρας που απειλούσε με ανατροπή κατά κύριο λόγο τη διμερή ναυτική ισορροπία στο Αιγαίο, δεν αποκλειόταν όμως να έχει επιπτώσεις και στο Κυπριακό. Η τουρκική εκείνη

πρόθεση αφορούσε σε πρόσκτηση δύο ή τριών σύγχρονων υποβρυχίων από την τότε Δυτική Γερμανία (ΟΔΓ). Αφετηρία υπήρξε η έναρξη ναυπήγησης στο Emden της ΟΔΓ, 15 Υ/Β κλάσης «207/Kobben» (εξαγωγική έκδοση των Type 205), εκτοπίσματος 485 τ. εν καταδύσει, για λογαριασμό του Νορβηγικού Πολεμικού Ναυτικού (το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε πλήρως κι επιτυχώς το 1966, τα Υ/Β παρέμειναν στην ενέργεια ως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, ορισμένα μεταβιβασμένα στην Δανία και στην Πολωνία –στη δεύτερη μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου). Δυτικογερμανικός ναυπηγικός Οίκος φερόταν να έχει προσεγγίσει και το ΓΕΝ με τους ίδιους σκοπούς, τη διετία 1962-63. Σύμφωνα με διπλωματικές πηγές, η προοπτική απόκτησης από την Τουρκία «σύγχρονων, μικρών Υ/Β με δυνατότητα ανάληψης Α/Υ αποστολών» μεγεθύνθηκε λόγω φημών που καλλιέργησαν σκοπίμως και επί παρατεταμένο διάστημα δυτικογερμανικοί ναυπηγικοί Οίκοι, για λόγους διεθνούς εμπορικής προώθησης των προϊόντων τους, εντούτοις σχετική τουρκική πρόθεση όντως υπήρξε. Όταν ο έλληνας πρεσβευτής στη Βόννη Θ. Τσάτσος (αδελφός του πολιτικού και ακαδημαϊκού) ρώτησε τον δυτικογερμανό υφυπουργό εξωτερικών Lahr κατά πόσον ευσταθούσαν οι φήμες περί παραγγελιών υποβρυχίων απ' την Τουρκία, ο Lahr τού απάντησε καθησυχαστικά ότι οι απαιτούμενες πιστώσεις δεν επαρκούσαν για το εν λόγω πρόγραμμα κι ακόμη ότι επρόκειτο «περί υποβρυχίων καταλλήλων διά τον Εύξεινον», ζήτησε όμως απ' τον Τσάτσο η Αθήνα να διαψεύσει επίσημα ότι η Βόννη γνώριζε οτιδήποτε περί αυτού «...ίνα μην προσκληθούν δυσάρεσκειαι εις τας μετά της Τουρκίας σχέσεις». Ο δυτικογερμανός πολιτικός ρώτησε τον

έλληνα διπλωμάτη αν πράγματι υπήρχαν προβλήματα σε διμερές επίπεδο μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας. Ο Τσάτσος τού τόνισε ότι «τοιαύτη επιδείνωσης ουδέποτε πρόκειται να προέλθῃ από την Ελλάδα» κι «ότι εν Ελλάδι πάντως, πιστεύουν ειλικρινώς εις την ανάγκην της Ελληνοτουρκικής φιλίας την οποίαν επιθυμούν να ιδούν αναπτυσσόμενην, και εις ούτο οφείλεται η άκρα προσοχή μεθ' ἧς η Ελληνική Κυβέρνησις αποφεύγει να εισέλθῃ εις το κλίμα οξύτητος το οποίον εν Τουρκία πολυλαχόθεν προωθείται», αποδίδοντας τα πάντα στην ταραγμένη κατάσταση που επικρατούσε στην εσωτερική πολιτική σκηνή της γείτονος. Τελικά η τουρκική επιθυμία δεν υλοποιήθηκε τότε, ωστόσο το θέμα επανέκαμπε ως προοπτική το επόμενο έτος κι εκ νέου το 1967, αποτελώντας πηγή ελληνικών ανησυχιών και κατά βάσιν την θρυαλλίδα για την επανέναρξη του Εθνικού Ναυτικού Προγράμματος, προσανατολισμένου στην αντιμετώπιση της τοπικής «ενδοσυμμαχικής» εξ Ανατολών απειλής. Το 1964 μάλιστα, οι πληροφορίες έφεραν τον τούρκο Ακόλουθο Άμυνας στις ΗΠΑ σε συζήτηση με τον δυτικογερμανό ομόλογό του εκεί, να επανέρχεται, μεταξύ άλλων, στο θέμα των τριών υποβρυχίων τα οποία οι Τούρκοι επιδίωκαν να αγοράσουν από την ΟΔΓ «...και αφήκε να εννοηθῇ ότι, εις περίπτωσιν τελικής αρνήσεως των Γερμανών, θα αποταθούν εις τους Σουηδούς, οι οποίοι είναι δήθεν διατεθειμένοι να πωλήσουν μερικά από τα παλαιότερα υποβρύχιά των, ή εις τους Γάλλους οι οποίοι έχουν εκδηλώσῃ ομοίαν προθέσεις δια τα υποβρύχια των τύπου "L'AFRICAIN" [sic: το "L'Africaine" υπήρξε ένα από τα υποβρύχια της κλάσης "Aurore", προπολεμικής σχεδίασης, όλα πεπαλαιωμένα πλέον την εποχή εκείνη, παρά τον εκσυγχρο-

32. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 1, σ. 14 και 28-1-1963, σ. 2-3, 8-9.

33. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 23, 14-8-1961, σ. 1-2. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 13, 6-8-1962, σ. 6-7. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 16, 25-7-1964, σ. 7-8. Πρακτικά ΑΝΣ υπ' αριθμ. 5, 13-3-1965, σ. 17-19.

νισμό τους]». Η συναλλαγή με τους Γάλλους «για διαφόρους λόγους» θεωρείτο απίθανη, αλλά όχι αδύνατη. «Προφανώς και οι δύο επαφές είχαν ως σκοπό να επηρεασθεί κατά τινά τρόπο ο γερμανός συνάδελφός του, ούτως ώστε να ασκήσει ο τελευταίος ούτος πίεση επί των γερμανικών εργοστασίων ίνα ταύτα επισπεύσουν ή αναλάβουν την εκτέλεση των τελευταίων τουρκικών παραγγελιών». Η φημολογία σχολιάστηκε μέχρι τη Μόσχα, λόγω των δυτικογερμανικών ισχυρισμών ότι τα υπό εξέταση Υ/Β ήταν βέλτιστα για επιχειρήσεις στον Εύξεινο Πόντο. Επίσης, από πληροφοριακούς διαύλους δυτικογερμανικής στρατιωτικής προέλευσης, η ελληνική πρεσβεία στην Άγκυρα μετέδιδε ότι *ad hoc* δυτικογερμανική στρατιωτική Αποστολή επισκέφθηκε το ίδιο διάστημα την Τουρκία για «διεξοδικές συνομιλίες» σχετικές με τη μορφοποίηση της διάθεσης στρατιωτικής βοήθειας σε είδος, ύψους 50 εκ. DM (δυτικογερμανικών μάρκων, του τότε νομίσματος της ΟΔΓ), της οποίας η παροχή είχε πρόσφατα αποφασιστεί κι εγκριθεί στο πλαίσιο του NATO. Οι δυτικογερμανοί στρατιωτικοί έδωσαν στους τούρκους «λεπτομερήν κατάλογο διαθέσιμου πολεμικού υλικού προς επιλογή». Οι τελευταίοι απάντησαν με δικό τους «κατάλογο αναγκών και προτιμήσεων» τον οποίο οι δυτικογερμανοί πήραν μαζί τους «στη Βόννη για μελέτη πριν απαντήσουν οριστικώς». Ιδιαίτερη προτίμηση έδειξαν οι Τούρκοι για την προμήθεια αρμάτων μάχης και τορπιλακάτων. Η εντύπωση έλληνα διπλωμάτη από την εμπιστευτική συζήτησή του με δυτικογερμανό συνάδελφό του («καίτοι συνομιλητής αυτού απέφυγεν παράσχη σαφήν απάντηση εν προκειμένω») ήταν ότι οι Τούρκοι «επανήλθον και εις το γνωστόν αίτημά των δι' υποβρύχια τσέ-

νης». Οι Σοβιετικοί, που προφανώς είχαν την ίδια πληροφορηση, έλαβαν άμεσα θέση, δημόσια: σε 5σπλδ της τον Φεβρουάριο του 1964, η ευρείας κυκλοφορίας εφημερίδα *Izvestia* καυτηρίασε τη δυτικογερμανική βοήθεια προς την Τουρκία. Αφού «υπενθύμισεν παλαιάν οδόν γερμανών μιλιταριστών άγουσιν προς Βυζάντιον [sic], παρατήρησεν ότι ατμόσφαιρα [εν] Ανατολική Μεσογείω έχει πυρακτωθή συνεπεία ενεργειών Αγγλίας και άλλων χωρών έναντι Κύπρου. ... Δυτικογερμανοί μιλιταριστάι επιθυμούν αποκομίσουν συμπληρωματικά κέρδη εξ οξύνσεως ... Προβλέπεται αποστολή [εις] Τουρκίαν αφθόνου πολεμικού υλικού και κατά δημοσιογραφικάς πληροφορίας συνεζητήθη παράδοσις δύο υποβρυχίων τζέπης [sic] δυναμένων χρησιμοποιηθώσι κατά υπαινιγμούς Βόννης εις στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον Κύπρου». Το άρθρο της *Izvestia* κατέληγε με έμμεσες απειλές εναντίον της Τουρκίας και της Δυτ. Γερμανίας εξίσου.

Είναι αδιαμφισβήτητο και αποδεδειγμένο ότι το ελληνικό Ναυτικό Πρόγραμμα πυροδοτήθηκε ως απάντηση στη συνολική στάση της Τουρκίας, η οποία εξέφρασε τότε τον αναθεωρητισμό της στο Αιγαίο (κατάθεση του Νόμου 476 περί επέκτασης της Αιγιαλίτιδας Ζώνης από τα 3 στα 6 νμ και της συνορεύουσας ζώνης-ζώνης αλιείας στα 12 νμ, που ανακοινώθηκε το 1963, κυρώθηκε από την τουρκική Εθνοσυνέλευση το 1964, μη εφαρμοζόμενη ως προς τη β' διάστασή της), ως αιτία του οποίου επικαλείτο το Κυπριακό. Ως βραχίονα υποστήριξης των βουλήσεων εκείνων, η Άγκυρα ανακοίνωσε κι εκπόνησε το αντίστοιχο Ναυτικό Πρόγραμμα. Επίκεντρό του ήταν η απόκτηση μονάδων κάθε τύπου από την τότε Δυτική Γερμανία, από την οποία ενθαρρύνθηκε ζωηρά

και διαρκώς, στο πλαίσιο αναβίωσης κι αναβάθμισης των παραδοσιακών γερμανοτουρκικών αμυντικών δεσμών, με νομιμοφανές πεδίο εκδίπλωσης τις συμπράξεις εντός του NATO (και τη χορήγηση στρατιωτικής βοήθειας σε ποσοστά μονίμως πολύ μεγαλύτερα απ' ό,τι προς την Ελλάδα). Σε πολιτικό επίπεδο, η Αθήνα τηρούσε υποδειγματικά στάση αυτοσυγκράτη-

σης, από τα τεκμήρια πάντως συνάγεται με βεβαιότητα ότι η ελληνική πλευρά (ΥΠΕΞ και ΓΕΝ εξίσου) άρχισε να παρακολουθεί στενά τις εξελίξεις στο θέμα της αναγέννησης των δυτικογερμανικών δραστηριοτήτων στην ανάπτυξη και πώληση παράκτιων Υ/Β συμβατικής πρόωσης³⁴. Ως εκείνη την εποχή, κύριο μέλημα της Αθήνας ήταν η διατήρηση ναυτικής ισορροπίας στο

34. Για την εκτεταμένη αρχειακή κατοχύρωση του θέματος βλ.: ΥΠΕΞ/ΥΔΙΑ, ΚΥ/1964/72/1/2/2, ΚΥ/1964/73/1/2/1 και /2, _ 520/4-2-1963 από την ελληνική πρεσβεία στην Άγκυρα προς την Δ' Πολιτική Διεύθυνση του ΥΠΕΞ, _ΔΤ33-25/10-4-63 από την Δ' Πολιτική Δ/νση προς την ελληνική πρεσβεία στην ΟΔΓ (Βόννη) με κοινοποίηση στις πρεσβείες Washington, Άγκυρας και την Μόνιμη Αντιπροσωπεία της χώρας στο NATO (ΜΑ/ΒΑΣ), _1310/14-4-63, από την ελληνική πρεσβεία στις ΗΠΑ προς τις Δ/νσεις του ΥΠΕΞ Δ' Πολιτική και NATO, _ΔΤ33-28/16-4-63 από την Δ' Πολιτική Δ/νση προς την ελληνική πρεσβεία Βόννης και την ΜΑ/ΒΑΣ, με κοινοποίηση στις πρεσβείες Washington, Άγκυρας, _ΔΤ33-33/19-4-63 από την Δ' Πολιτική Δ/νση του ΥΠΕΞ προς την ελληνική πρεσβεία στην Βόννη με κοινοποίηση στις πρεσβείες Washington, Άγκυρας και την ΜΑ/ΒΑΣ, _ΔΤ33-35/20-4-63 από την Δ' Πολιτική προς την ελληνική πρεσβεία στην ΟΔΓ, _1422/20-4-63 από την ελληνική πρεσβεία στις ΗΠΑ προς την Δ' Πολιτική Δ/νση, _ΔΤ33-37/22-4-63 από τον έλληνα Υπουργό Εξωτερικών προς την ελληνική πρεσβεία στην ΟΔΓ, _2295/140/14/22-4-63, από ΜΑ/ΒΑΣ προς τις Δ/νσεις του ΥΠΕΞ Δ' Πολιτική και NATO, _Φ1307/7/686/22-4-63 από την ελληνική πρεσβεία στην Άγκυρα προς τις Δ' Πολιτική και NATO _1404/23-4-63, από την ελληνική πρεσβεία στη Βόννη προς τις Δ' Πολιτική και NATO, _ΔΤ33-40/23-4-63 από την Δ' Πολιτική Δ/νση προς την πρεσβεία Άγκυρας, _ΔΤ33-41/23-4-63 από την Δ' Πολιτική προς ΜΑ/ΒΑΣ και τις ελληνικές πρεσβείες στην Τουρκία, την ΟΔΓ και τις ΗΠΑ, _ανταλλαγή μηνυμάτων μεταξύ της ελληνικής πρεσβείας στη Washington και της Δ' Πολιτικής Δ/νσης (4433-41/23-4-63 και 1610/Β/29, 3-5-63), _ΔΤ33-50/24-4-63, από την Δ' Πολιτική Δ/νση προς ΜΑ/ΒΑΣ και τις ελληνικές πρεσβείες στην Τουρκία και την ΟΔΓ, _ΔΤ33-52/25-4-63 με ίδιους αποστολέα-παραλήπτες, _1307/10/965/26-4-63, από την πρεσβεία στην Άγκυρα προς τις Δ/νσεις του ΥΠΕΞ Δ' Πολιτική και NATO, _ΔΡΔ 20-18/26-4-63 από την Δ' Πολιτική Δ/νση προς το Τμήμα Τουρκίας, _2430/140/14/27-4-63, από την Δ' Πολιτική προς ΜΑ/ΒΑΣ, _1468/29-4-1963 από την πρεσβεία στη Βόννη προς τις Δ' και Β' Πολιτικές Δ/νσεις, _εκτεταμένο «Υπηρεσιακό Σημείωμα» ΔΤ33-78/21-6-1963 της Δ' Πολιτικής Διεύθυνσης του ΥΠΕΞ, _ 0133/26-2-1964 από το ελληνικό Γενικό Προξενείο στο Chicago προς την πρεσβεία στη Washington (διαβιβάστηκε από την τελευταία προς τη Δ' Πολιτική ως 1027/Β/29/28-2-1964 Επείγον, κι από εκείνη στις ΓΕΕΘΑ/Β' ΜΕΟ/Α2 και ΓΕΝ/Α2 ως ΔΤ33-86/13-3-1964, Εξαιρετικώς Επείγον), _ κρυπτογραφικό τηλεγράφημα ΜΖ 178 FMOSCOU 141/138 29 2003/29-2-1964 από το Γραφείο Τύπου της ελληνικής πρεσβείας στη Μόσχα (ακόλουθος Δεμαθάς) προς την Δ/νση Εξωτερικού Τύπου της Γεν. Δ/νσης Τύπου της Προεδρίας της ελληνικής κυβέρνησης, _1480/5-3-1964 από την ελληνική πρεσβεία Άγκυρας (Πούμπουρας) προς τις Διευθύνσεις NATO και Δ' Πολιτική, _ΝΤ3-5/6-3-1964, από τη Διεύθυνση NATO του ΥΠΕΞ προς την πρεσβεία Βόννης, _1298/17-3-1964, από την ελληνική πρεσβεία στη Βόννη προς Δ/νσεις NATO και Δ' Πολιτική, ΚΥ/1967/18/2/1/1, _Φ1154.1/14/0033/1-2-1967, από τον Ακόλουθο Στρατού-Αεροπορίας-Ναυτικού (ΣΑΝ) στη Βόννη προς ΓΕΝ/Α2/Ι. Επίσης: *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής (ΕΠΣΒ)*, Συνεδριάσεις ΠΘ', Πέμπτη 9-5-1963, σ. 458, Χρ. Σαζανίδης, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις στην πενταετία 1973-1978*, Θεσ/νίκη, αυτοέκδοση, 1979, σ. 180. Το πλέον εντυπωσιακό με τα νέα δυτικογερμανικά Υ/Β ήταν πως είχαν γίνει αντικείμενο ελληνικής προσοχής κι εγρήγορσης ήδη από το 1961. Ενδεικτικά: ΥΠΕΞ/ΥΔΙΑ, ΚΥ/1961/11/5/1/1, ΓΗ43-13/8-2-61, από την Γ' Πολιτική Δ/νση προς το ΓΕΕΘΑ.

Αιγαίο, με άξονα την διεκδίκηση λήψης στρατιωτικής βοήθειας από τις ΗΠΑ αναλογικά.

Το 1965, μετά από αναβολές ετών, το ΒΝ επρόκειτο να παραλάβει επανενεργοποιημένο στο πλαίσιο του προγράμματος MDAP το *ΤΡΙΑΙΝΑ S 86* (πρώην SS 397 *SCABBARD FISH*, κλάσης “BALAO”, ναυπηγημένο στις αρχές του 1944). Ήταν κι αυτό μεγάλο (2.410 τ. εν καταδύσει), καλά οπλισμένο, με δυνατότητα ναρκοθέτησης, ταχύ (20,25 κ. στην επιφάνεια /8,75 κ. εν καταδύσει), εξίσου πολυμελούς πληρώματος με τα “GATO” (80 άτομα) και εξαιρετικά αξιόμαχο γενικά. Όμως, ενώ οι πρώτες δύο σύγχρονες торпύλες γι’ αυτό (τύπου Mk 37mod0, ηλεκτροκίνητες κι όχι ατμού), καθώς και τα αμοιβά υλικά του είχαν παραληφθεί το 1964, καθυστερούσε η παράδοση του ίδιου του υποβρυχίου, λόγω προβλημάτων που είχαν ανακύψει κατά τον μερικό εκσυγχρονισμό του στις ΗΠΑ. Η ελληνική σημαία υψώθηκε στο *ΤΡΙΑΙΝΑ* στις 26-2-1965 και κατέπλευσε στον Ναύσταθμο Σαλαμίνας στις 16 Ιουνίου³⁵. Στα τέλη του

1966 η επισκευή κι ο εκσυγχρονισμός του *ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ*, είτε στις ΗΠΑ είτε στον Ναύσταθμο, κρίθηκαν αντισυμβατικές από κάθε άποψη, λόγω της οικτρής του κατάστασης. Μολονότι το *ΠΟΣΕΙΔΩΝ* εκείνη τη στιγμή βρισκόταν σε μακρά ακινησία για γενική επισκευή (διήρκεσε 2 έτη, Μάιος 1965-Μάιος 1967), αποφασίστηκε η επιστροφή του *ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ* στις ΗΠΑ άμεσα³⁶. Το *ΠΟΣΕΙΔΩΝ* διατηρήθηκε στην ενέργεια ως το 1972. Το TDK αντιθέτως, βρέθηκε με συντριπτική αριθμητική υπεροπλία έναντι του ΒΝ σε υποβρύχια καθ’ όλη την δεκαετία και γενικά έλαβε τη μέγιστη δυνατή βοήθεια από τις ΗΠΑ ώστε, εκτός του να είναι επαρκώς εξοπλισμένο, επίσης να συντηρείται και να εκπαιδεύεται με σκοπό να βελτιωθεί και να αποτελεί μία έστω και μέτριας μαχητικής ικανότητας δύναμη. Διόλου δεν παρέλκει η υπενθύμιση ότι εκείνη την περίοδο η Ελλάδα βρισκόταν συχνά στα πρόθυρα σύρραξης με την Τουρκία, λόγω των περιοδικών αναζωπυρώσεων του Κυπριακού. Ενδεικτικά, την κρίσιμη για τα Ελληνοτουρκικά διετία 1964-

35. Για τα τεχνικά στοιχεία του κλάσης και του υποβρυχίου βλ.: Τ. Μασούρας - Θ. Κατωπόδης, ό.π., τ. Β’, σ. 124-149, Α. Μαδωνής - Γ. Μαστρογεωργίου, ό.π., σ. 124, Η. Νταλούμης, ό.π., σ. 360-361. Η εκτενής καθυστέρηση της αποδέσμευσης και μεταβίβασής του αποτυπώνεται ευκρινώς στην ανταλλαγή των σχετικών διπλωματικών επιστολών και διακοινώσεων μεταξύ ΗΠΑ-Ελλάδας (υπενθυμίζεται ότι οι διαδικασίες είχαν ξεκινήσει τον Δεκέμβριο του 1958, η σχετική ανακοίνωση χρονολογείτο από το 1961 κι ο δανεισμός είχε προγραμματιστεί για τις αρχές του 1963): *United States Treaties and Other International Agreements*, Vol. 22 Part II, 1971, Washington DC, U.S. Government Printing Office, 1972, TIAS 7183, GREECE /Extension of Loan of Vessel: Scabbard Fish, σ. 1580-1581. Οι торпύλες τύπου Mk 37mod0 ήταν οι πρώτες πραγματικά σύγχρονες που παρέλαβε το ΒΝ μεταπολεμικά (ασύρματες μεν, πάντως «ενεργητικής και παθητικής ακροάσεως», με περιορισμένες έστω, αλλά επαρκείς ανθυποβρυχιακές επιδόσεις). Παραλήφθηκαν μέσω της αμερικανικής βοήθειας και αξιοποιήθηκαν σε πρώτη φάση αποκλειστικά από το *ΤΡΙΑΙΝΑ*, που ήταν σε καλή κατάσταση, εκσυγχρονισμένο κι αναβαθμισμένο (λ.χ., διέθετε εγκατεστημένο το εξελιγμένο ραδιοναυτιλιακό βοήθημα προσδιορισμού στίγματος τύπου LORAN-C, του οποίου όμως, μόνον ο κυβερνήτης του Τζ. Τζαννετάκης γνώριζε τη χρήση -«ή έτσι υποστήριζε τουλάχιστον, πείθοντάς μας»): διά ζώσης συνέντευξη του Αντιναυάρχου ΠΝ ε.α. Σπ. Περβαινά προς τον συγγραφέα, στο νεοκλασικό «κτίριο του Υπουργείου Ναυτικών» (Πλ. Κλαυθμώνος), έδρα της ΔΔΜΝ και της ΕΑΑΝ, 10-9-2020. Ο Σπ. Περβαινάς υπηρέτησε στο *ΤΡΙΑΙΝΑ* εκείνη την εποχή ως νέος αξιωματικός, με τον βαθμό του ανθυποπλοιάρχου.

36. *Πρακτικά ΑΝΣ* υπ’ αριθμ. 16, 2-12-1966, σ. 2-6.

1965, η Ελλάδα παρέτασε ένα Υ/Β υψηλής επιχειρησιακής διαθεσιμότητας έναντι έξι της Τουρκίας κι ένα χαμηλής, έναντι τεσσάρων αντίστοιχα, σύμφωνα με τα επίσημα δηλωθέντα ΝΑΤΟϊκά στοιχεία³⁷. Η ανισορροπία σχολιάστηκε ως αποσταθεροποιητική, ακόμη και σε κοινοβουλευτική συζήτηση στην Αθήνα³⁸. Μεταξύ 1948-1960 το TDK ενέταξε, δανεικά από τις ΗΠΑ, συνολικά 11 Υ/Β των κλάσεων “GATO” και “BALAO” (τα 3 από αυτά διαθέτοντας αναπνευστήρα)³⁹. Το τουρκικό πολεμικό ναυτικό «υπερεξοπλιζόταν» αδιάπτωτα διά του ΝΑΤΟ, με σκοπό την απόκρουση σοβιετικής αποβατικής ενέργειας στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας, γι’ αυτό και την επόμενη δεκαετία έλαβε δανεικά από τις ΗΠΑ άλλα 12 παλιά και μεταχειρισμένα Υ/Β. Γενικά, Έλληνες και Τούρκοι διατύπωναν παράπονα εκείνη την εποχή, εξίσου βάσιμα, υπό την έννοια ότι, καθώς τα Ναυτικά τους ήταν εξαρτημένα από την αμερικανική βοήθεια, το αντίτιμο ήταν να αναλαμβάνουν αποστολές, να εκπαιδεύονται αναλόγως και να παραλαμβάνουν υλικό, σύμφωνα με τους ΝΑΤΟϊκούς και τους αμε-

ρικανικούς εθνικούς σχεδιασμούς. Αυτό οδήγησε και τις δύο πλευρές στην επανέναρχη των εξοπλιστικών ανταγωνισμών τους, όταν ανέκυψαν τα μεταξύ τους προβλήματα κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Υφίστατο εξάλλου εκ προοιμίου ένα ευρύ κι επικαλύπτον πλαίσιο αναφοράς, που κρίνεται σκόπιμο να υπογραμμιστεί: ήδη στις αρχές του Ψυχρού Πολέμου, το 1949, ο τότε υφυπουργός εξωτερικών των ΗΠΑ R. Lovett είχε διατυπώσει με απερίφραστη ενάργεια τη διασύνδεση της παροχής στρατιωτικής βοήθειας προς τρίτες χώρες, συλλήβδην, με την πειθάρχησή τους προς τις υπερατλαντικές επιθυμίες (επισήμως στην κατεύθυνση της εξυπηρέτησης συμμαχικών σκοπών κι ουσιαδώς για την εξασφάλιση δικαιωμάτων στρατιωτικών βάσεων των ΗΠΑ)⁴⁰. Το σχόλιο του Lovett είναι ιδιαίτερης βαρύτητας διότι τα Προγράμματα Στρατιωτικής Βοήθειας ανήκουν σταθερά στο χαρτοφυλάκιο του State Dept. Τα στοιχεία αυτό παρατίθεται ως διαχρονικά διαφωτιστικό, για την ερμηνευτική προσέγγιση μίας εποχής που η Ελλάδα κλήθηκε

37. Ad hoc Μελέτες για τις δύο χώρες: Αρχεία ΝΑΤΟ (NARR), AC/248-D(64)2/24-11-1964 (για την Ελλάδα), σ. 6, AC/248-D(64)1/13-11-1964, (για την Τουρκία), σ. 6-7.

38. Για το πόσο απασχολούσε την ελληνική πλευρά το θέμα βλ. ενδεικτικά: Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής (ΕΦΣΒ), Συνεδρίασις 5^η της 31^{ης} Μαρτίου 1964, σ. 71. Η πραγματική επιχειρησιακή διαθεσιμότητα των τουρκικών υποβρυχίων πάντως, ήταν κι εκείνη μειωμένη, για τους ίδιους λόγους που εκτέθηκαν παραπάνω σχετικά με τα ελληνικά Υ/Β (συνέντευξη του Αντιναυάρχου ε.α. Σπ. Περβαινά, ό.π.). Αυτή η κραυγαλέα ποσοτική ανισότητα ωστόσο, όχι απλώς δεν διέφευγε των τούρκων επιτελών, αλλά αντιθέτως συνυπολογίστηκε κατά τον σχεδιασμό αποβατικής επιχείρησης στην Κύπρο το ίδιο διάστημα (όταν εκπέμφθηκε τελεσίγραφο της Άγκυρας τον Μάρτιο του 1964), με το σκεπτικό ότι η ενέργεια θα υλοποιείτο απρόσκοπτα, λόγω ακριβώς της συγκεκριμένης ανεπάρκειας στο ελλαδικό οπλοστάσιο: S. R. Sonyel, *Cyprus: the destruction of a republic, British documents 1960-65*, Cambridgeshire: Eothen Press, 1997, σ. 90.

39. Το ένα από τα οκτώ «απλά» χάθηκε αΐφαι σε ατύχημα στα Δαρδανέλλια τον Απρίλιο του 1953, λόγω σύγκρουσης με σουηδικό εμπορικό πλοίο, κατά τον πλου επιστροφής στον Ναύσταθμο του Gölcük, μετά το πέρας ΝΑΤΟϊκής άσκησης στην οποία συμμετείχε. Ο αριθμός των 11 Υ/Β προβλεπόταν διαρκώς από το ΝΑΤΟ. Ενδεικτικά: NARR, Υπόμνημα για την MC, SGM-600-54/10-9-1954, σ. 17.

40. J. Edwards, *Anglo-American Relations and the Franco Question*, Oxford, Clarendon Press, 1999, σ. 224, 250.

USS JACK (SS-259)
BROADSIDE VIEW (STRD.)
PHILA. NAVAL SHIPYARD
SEP-57, 3-58
4 MARCH 1958

Τα αμερικανικής προέλευσης - κατασκευής Υ/Β κλάσεων "Gato" και "Balao":

Από πάνω προς τα κάτω, τα Υ/Β *ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ*, *ΠΟΣΕΙΔΩΝ* (Υ17/Σ09 και Υ16/Σ78 αντίστοιχα) και *ΤΡΙΑΙΝΑ* (S86), φωτογραφημένα το μεν πρώτο λίγο αφότου επανενεργοποιήθηκε και απέκτησε αναπνευστήρα, λίγο προτού παραδοθεί στην Ελλάδα, εικονιζόμενο στον ποταμό Delaware, έξω από τα ναυπηγεία της Philadelphia των ΗΠΑ, φέροντας ακόμη τον αμερικανικό πλευρικό αριθμό του και τα άλλα δύο αφότου είχαν ενταχθεί σε υπηρεσία στο τότε ΒΝ (το S78 στα ανοιχτά άγνωστου λιμανιού το 1961 και το S86 έξω από τη Μάλτα, το 1966). Πηγές: <http://navsource.org/archives/08/228/0825914.jpg>, <http://www.navsource.org/archives/08/0826012.jpg>, <http://navsource.org/archives/08/402/0839713a.jpg> (ανακτήθηκαν 29-3-2023).

να συγκεράσει δυσχερώς συστεγασμένους σκοπούς: την ΝΑΤΟϊκή νομιμοφροσύνη εν μέσω Ψυχρού Πολέμου, με την αντιμετώπιση μίας (επαν) αναδυόμενης Κύριας Απειλής - και μάλιστα, εκείνης εντός των συμμαχικών τειχών.

Συμπερασματικές επισημάνσεις:

Καθίσταται προφανές από τα διαμειφθέντα μεταξύ των παριστάμενων στα ΑΝΣ της διετίας 1957-58 ότι ο αμερικανός Υποναύαρχος, απολύτως εύλογα, είχε κατά νουν την εξυπηρέτηση των εθνικών επιδιώξεων της χώρας του, οι οποίες σχετίζονταν με τις προτεραιότητες στην ανάθεση αποστολών σε συμμαχικά Ναυτικά, όπως το τότε ΒΝ, υπό το πρίσμα των ιεραρχήσεων που είχαν αποτυπωθεί με υπερατλαντική προτροπή στα σχετικά ΝΑΤΟϊκά κείμενα. «Όπλο» του ήταν η ακαταμάχητη επιρροή που διέθεταν τότε οι ΗΠΑ στα πράγματα κάθε φορέα λήψης αποφάσεων μικρών εταίρων όπως η Ελλάδα και συγκεκριμένα η εξάρτησή τους από την κάθε είδους αρωγή (οικονομική, υλική και σχεδιαστική). Οι αμερικανικές προτιμήσεις ήταν συνεπώς σχεδόν απαρακάμπτες. Κανείς στην Ελλάδα της εποχής δεν αμφισβητούσε αυτό το δεδομένο, ούτε πολύ περισσότερο οι Ναύαρχοι που συγκρούστηκαν μεταξύ τους το 1957-58. Διαφοροποιητικά στοιχεία εντοπίζονταν στο ζήτημα της πρόταξης Απειλών και ειδικά γύρω από το κατά πόσον η συμμόρφωση με τις προτιμήσεις του χορηγού επέτρεπε περιθώρια ελιγμών και συνθέσεων των ζητούμενων. Ο Α/ΓΕΝ κι ο αναπληρωτής του στάθηκαν αδιαλείπτως υπέρ της μονοσήμαντης εναρμόνισης προς τις υπερατλαντικές επιθυμίες,

διερμηνεύοντάς τες ως ισοδύναμες εντολών, από τις οποίες κάθε παρέκκλιση ήταν αδιανόητη κι αδύνατη. Αυτονόητη θεωρείται η εύνοια που εξασφάλιζαν ταυτόχρονα, με αυτήν την στάση τους.

Ωστόσο, άλλα μέλη των ΑΝΣ, ηγέτες με αναγνωρισμένη ηθική ακεραιότητα και αδιαμφισβήτητα πολεμικά εύσημα, διατύπωσαν με παρρησία έντονες αντιρρήσεις, αναλογιζόμενοι τις τοπικές εθνικές ανάγκες, πέραν των συμμαχικών υποχρεώσεων, αψηφώντας τις σταδιοδρομικές συνέπειες που συνεπαγόταν η σύγκρουσή τους με την τότε ανώτατη ηγεσία. Τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία διαμόρφωσαν την γνώμη τους και τα επιχειρήματά τους θεωρούνται από επιχειρησιακής πλευράς ορθά κι εύστοχα. Οπωσδήποτε συνέτεινε στην σφοδρότητα διατύπωσης των απόψεών τους η λανθάνουσα ενόχληση, λόγω της υποβόσκουσας αίσθησης περί μειωμένης εθνικής κυριαρχίας στον τομέα της Άμυνας. Η στάση των διαφωνούντων τούς τιμά και κρίνεται πως στέκει ως υπόδειγμα ευσυνειδησίας κι επαγγελματισμού.

Ο βρετανικός παράγοντας δεν είχε ρόλο στα ανωτέρω διαδραματισμένα, όχι γιατί δεν το επιθυμούσε (κάθε άλλο· καθ' όλη την πρώιμη και μέση Ψυχροπολεμική περίοδο, ιδεατά, σύμφωνα με τους ιθύνοντες του Λονδίνου, οι εύποροι μα αδαείς Αμερικανοί θα εισέφεραν την οικονομική ισχύ και οι έμπειροι Βρετανοί την τεχνογνωσία στη διαχείριση των εκτάσεων υπό Δυτική επιρροή παγκοσμίως), αλλά για δύο άλλους λόγους: γενικά, το ΗΒ ήταν οικονομικά αποδυναμωμένο και αυτό είχε απορροές σε επίπεδα όπως η υλική και εκπαιδευτική υποστήριξη παλιών συμμάχων, καθώς ήταν πια απαγορευτικού κόστους. Δεδομένης της διαρκούς και διακαούς αμερικανικής

νικής προσήλωσης να εξοβελιστεί πλήρως το ΗΒ από τα ελληνικά στρατιωτικά πράγματα, τα πρακτικά περιθώρια επιβίωσης της επιρροής του ήταν πενιχρά. Επιπλέον, σε περιπτώσεις όπως η ελληνική, το Λονδίνο είχε απωλέσει κάθε περιθώριο επίδρασης στα τοπικά ζητήματα, εξαιτίας των θέσεων που έλαβε σε μείζον θέμα της αποαποικιοποίησης. Η βρετανική στάση στο Κυπριακό υπήρξε έδρανο μέγιστης ελληνικής πικρίας, με αποτέλεσμα την ατροφία (ακόμη και την διάρρηξη) των παραδοσιακών διμερών δεσμών⁴¹.

Εν κατακλείδι, εκτιμάται βάσιμα ότι τα βρετανικά Υ/Β μπορούσαν να μείνουν στην ενέργεια με το τότε ΒΝ επί 7-8 έτη ακόμη. Παρά την ηλικία τους, η διαθεσιμότητά τους ήταν ικανοποιητική, οι ανάγκες επάνδρωσής τους ανεκτές, η συντήρησή τους όχι ιδιαίτερα δαπανηρή και κρίνονταν κατάλληλα για δράση σε περιβάλλοντα όπως αυτό του Αιγαίου. Επίσης, με βεβαιότητα θα δέσμευαν πόρους της εξ Ανατολών Απειλής για την αντιμετώπισή τους. Εκτός αυτού, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποστηριχθεί

πως η διατήρησή τους θα αποσταθεροποιούσε το ισοζύγιο ισχύος μεταξύ των δύο Ναυτικών (ΒΝ και ΤΔΚ), ή πως η απόσυρσή τους συνέβαλε σε αποκλιμάκωση των Ελληνοτουρκικών εντάσεων. Η παράλληλη εξέλιξη της διαγραφής των παλιών, μη-αμερικανικών Υ/Β από τη δύναμη του ΤΔΚ που έλαβε χώρα την ίδια περίοδο, είναι μεν αξιοσημείωτη και πιθανόν να υπήρξε προϊόν παρεμφερών πιέσεων των Αμερικανών προς τους Τούρκους, δεν προκύπτει πάντως συνάρτησή της προς την ελληνική περίπτωση σε ό,τι αφορούσε τις αποφάσεις του ΑΝΣ (δεν εντοπίστηκε επίκληση της παραμέτρου αυτής).

Η αριθμητική ισχνότητα, αλλά και η ποιοτική υστέρηση σε υλικό, που τάλανισαν την Διοίκηση Υποβρυχίων την επόμενη περίοδο, όταν το Πολεμικό Ναυτικό χρειάστηκε συχνά να αντιπαραταχθεί στην αναβίωση της τουρκικής επιβουλής^{42*}, ασφαλώς διακαίωσε την στάση των διαφωνούντων προς την τότε ηγεσία, η οποία συμμορφωνόταν πειθήνια στις επιθυμίες του μείζονα διεθνούς εταίρου της χώρας, απέφευγε να του γίνεται δυσά-

ρεστη και να αιτείται «μη-εγκεκριμένους» εξοπλισμούς. Αντιθέτως, ο επόμενος Α/ΓΕΝ Γ. Παναγιωτόπουλος υπήρξε αδιάπτωτα δραστήριος και διεκδικητικός, θέτοντας τις βάσεις για την ανάκτηση της ποιοτικής υπεροχής στο Αιγαίο επί του υλικού πεδίου αναφοράς. Τα επόμενα χρόνια, χάρη στις δικές του προσπάθειες και σε εκείνες των διαδόχων του, τα νεότερα επιτελικά στελέχη, κινούμενα με ζήλο, αυτοπεποίθηση και τόλμη, κατάρτισαν λεπτομερώς κι υλοποίησαν σταδιακά, εξαντλώντας τους περιορισμένους οικονομικούς πόρους παραγωγικά, τα πρώτα πραγματικά Εθνικά Ναυτικά Προγράμματα, χάρη στα οποία το ΠΝ σύντομα απέκτησε τύπους κύριου υλικού που επί μακρόν είχαν παραμένει επιθυμητοί, πλην «απαγορευμένοι καρποί» (σύγχρονα Υ/Β, ταχεία σκάφη, εναέρια μέσα), μολονότι το προσωπικό είχε συσσωρευμένη ζηλευτή γνώση χρήσης κι αξιοποίησής τους ήδη προπολεμικά.

Καταληκτικά, κρίνεται πως η φύση του θέματος (το αντικείμενο και οι προεκτάσεις του) καθιστούν αναπόδραστη την διατύπωση κρίσεων αξιολογικής υφής. Τα φαινόμενα που περιγράφηκαν εξάλλου είναι πιθανόν ενδημικά και μάλλον διαχρονικά. Εκτιμάται πως η μελέτη τους εισφέρει στην διαμόρφωση αντίληψης κι επίγνωσης των στελεχών, ειδικά όταν μετέχουν στην ηγεσία και διαθέτουν την ισχύ της λήψης αποφάσεων με ποικίλες επιπτώσεις, όλες τους ύψιστης σοβαρότητας. Το ιστοριογραφικό ενδιαφέρον καθαυτό, θεωρείται πρόδηλο.

Ακρωνύμια, βραχυγραφίες:

ΑΝΣ: Ανώτατον Ναυτικόν Συμβούλιον (το ανώτατο όργανο λήψης αποφάσεων του ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού – τότε ΒΝ)

Α/Τ: Αντιτορπιλικό

Τ/Λ: τορπίλη

Υ/Β: Υποβρύχιο

JUSMAGG: Joint US Military Advisory Group in Greece, γνωστή και με το ελληνικό της ακρωνύμιο ως ΜΟΣΒΗΠΕ (Μικτή [Διακλαδική] Ομάδα Στρατιωτικής Βοήθειας των ΗΠΑ στην Ελλάδα)

RN: το Πολεμικό Ναυτικό του ΗΒ

ΤΔΚ: το Πολεμικό Ναυτικό της Τουρκίας

USN: το Πολεμικό Ναυτικό των ΗΠΑ

41. Παρατίθεται ενδεικτικά η μαρτυρία του βρετανού Ναυτικού Ακόλουθου, όταν ανέλαβε τα καθήκοντά του στην πρεσβεία του ΗΒ στην Αθήνα τον Ιανουάριο του 1956: αντιμετώπισε κλίμα απόλυτης ψυχρότητας και τυπικών μόνον επαφών, από το σύνολο των ελλήνων αξιωματικών, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες της τοπικής βασιλικής οικογένειας να δημιουργήσουν γι' αυτόν και τους οικείους του ατμόσφαιρα αποδοχής, «προς μεγάλη ενόχληση των ελλήνων Ναυάρχων, λόγω του Κυπριακού»: M. Wingfield, *WINGFIELD AT WAR / VOLUME ONE OF THE BRITISH NAVY AT WAR AND PEACE*, Dunbeath Caithness, Scotland, Whittles, 2012, σ. 152-153.

42. Το ζήτημα ήταν υπαρκτό και αφορούσε τον τουρκικό αναθεωρητισμό σχετικά με το καθεστώς στο Αιγαίο συνολικά (νησιά-ύδατα-εναέριο χώρο-βυθό), που εκδηλώθηκε αντανάκλαστικά προς τον ελληνικό αλτρωτισμό με επίκεντρο την Κύπρο. Τα δύο φαινόμενα εκλήφθηκαν εκατέρωθεν ως επεκτατισμοί κι ερμηνεύθηκαν αναλόγως. Το πρόβλημα δεν αναλύεται στο παρόν κείμενο (εξετάστηκε εκτενώς στη διδακτορική διατριβή του συγγραφέα), ωστόσο η παρουσία του είναι τεκμηριωμένη και καταγεγραμμένη σε δύο ορατές υποπεριόδους, αμφότερες με θρυαλλίδα το Κυπριακό: μεταξύ 1955-1959 και μετά το 1964, προσδίδοντας κατά καιρούς υπαρκτό περιεχόμενο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Επισήμως τουλάχιστον, περιέπεσε σε πρόσκαιρη νάρκη από τα τέλη του 1958 ως τα τέλη του 1963 (αν και σημειώνονταν αναρριπίσεις του επί του πεδίου ακόμη και εντός εκείνης της πενταετίας), λόγω της ύφεσης που επιτεύχθηκε στο πλαίσιο των προσπαθειών επίλυσης του Κυπριακού μέσω της (μερικής και υπό όρους) ανεξαρτησίας του νησιού.

VIII. Χρονικό Διεθνών Γεγονότων και Καταστάσεων Επισημάνσεις από το περισκόπιο 2023

Γενική Επιμέλεια:
Στέλιος Περράκης

Σύνθεση κειμένων:

Κέλλυ
Πισιμίση

Δημήτρης
Παπαντωνίου

Βαγγέλης
Παρράς

16 Φεβρουαρίου 2023:

Καναδάς:
η Κυβέρνηση
υποστηρίζει την
δημιουργία Ειδικού
Δικαστηρίου για
την Ουκρανία

Η Υπουργός Εξωτερικών του Καναδάς, Mélanie Joly, δήλωσε ότι ο Καναδάς προτίθεται να συνεργασθεί με άλλες χώρες, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα Ειδικό Δικαστήριο για την δίωξη και τιμώρηση των εγκλημάτων που διαπράττει η Ρωσία στο έδαφος της Ουκρανίας, δεδομένου ότι ούτε το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ) ούτε το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης μπορούν –για λόγους αρμοδιότητας– να διεξαγάγουν πλήρη και ολοκληρωμένη έρευνα.

Βέβαια, ο τρόπος δημιουργίας, αλλά και η εγκαθίδρυση ενός Ειδικού Δικαστηρίου έχει δικαιολογημένα προβληματίσει τη διεθνή (ακαδημαϊκή) κοινότητα, αφού είναι σχεδόν αδύνατη η επιτυχία συμφωνίας και με την Ρωσία, προκειμένου να διωχθούν τα διεθνή εγκλήματα. Από την άλλη ενώ η προτίμηση της δημιουργίας του μέσω άλλων διεθνών οργανισμών (π.χ. στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών υπό την Ατζέντα «Ενωμένη για την Ειρήνη» ή του Συμβουλίου της Ευρώπης) προβληματίζει ως προς την νομιμοποίηση ενός τέτοιου δικαστηρίου και επαναφέρει προβληματικές και συζητήσεις που περιέβαλλαν τα δικαστήρια της Νυρεμβέργης και του Τόκιο. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, είναι θετικό δείγμα η κινητοποίηση εθνικών δικαστηρίων στη βάση της οικουμενικής δικαιοδοσίας (π.χ. διώξεις σε Γερμανία, Ουκρανία και αλλού).

9 Μαΐου 2023:

Σρι Λάνκα: Ο εκπρόσωπος του Κοινοβουλίου της Σρι Λάνκα ανακοίνωσε ότι με απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου είναι δυνατή η ψήφιση του νομοσχεδίου που αποποινικοποιεί την ομοφυλοφιλία και δεν αντίκειται στο Σύνταγμα της χώρας. Υπενθυμίζεται ότι η ομοφυλοφιλία αποτελεί μέχρι σήμερα ποινικό αδίκημα στη χώρα, ποινικοποιούμενη είτε ως παρά φύση πράξεις είτε ως πράξεις σοβαρής ανηθικότητας μεταξύ προσώπων.

11 Μαΐου 2023:

Ουκρανία: Το Forum των επικεφαλής του Atrocity Crimes Advisory group's (ACA), της πολυμερούς συνεργασία ΗΠΑ, Ην. Βασιλείου και ΕΕ, που συστήθηκε τον Μάιο 2022, συναντήθηκε στην Βαρσοβία και συζήτησε τον τρόπο υποστήριξης του Γενικού Εισαγγελέα της Ουκρανίας στην προσπάθεια δίωξης των εγκλημάτων πολέμου που διαπράττει η Ρωσία.

26 Μαΐου 2023:

Νέα Διεθνής Συνθήκη για την απονομή δικαιουσύνης σε θύματα διεθνών εγκλημάτων: Η νέα Διεθνής Συνθήκη Λιουμπλιάνα-Χάγης για την Διεθνή Συνεργασία στην Έρευνα και Δίωξη της Γενοκτονίας, των Εγκλημάτων κατά της Ανθρωπότητας, των Εγκλημάτων Πολέμου και άλλων Διεθνών Εγκλημάτων (Mutual Legal Assistance Treaty (MLA)), υιοθετήθηκε με consensus από τις αντιπροσωπείες περισσότερων από 70 κρατών, διεθνών οργανισμών και από εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών. Πρόκειται για μια αποτύπωση των υποχρεώσεων των κρατών περί διεθνούς συνεργασίας για την συλλογή αποδεικτικού υλικού, διάχυσης πληροφοριών, σύλληψης υπόπτων, έκδοσης και διερεύνησης διεθνών εγκλημάτων.

31 Μαΐου 2023:

ΗΠΑ: Η Beth Van Schaack, Αμερικανίδα Καθηγήτρια και Πρέσβης (Ambassador-at-large) για την διεθνή ποινική δικαιοσύνη (από το 2022 μέχρι σήμερα), δήλωσε στην Επιτροπή Εξωτερικών Σχέσεων (Foreign Relations Committee) ότι το Πεντάγωνο εμποδίζει προσπάθειες συνδρομής προς το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την διερεύνηση τυχόν εγκλημάτων πολέμου της Ρωσίας στην Ουκρανία, με το φόβο ότι μία τέτοιου είδους συνεργασία θα μπορούσε να οδηγήσει ακόμα και στην δίωξη Αμερικανών μελών των ενόπλων δυνάμεων για τυχόν διεθνή εγκλήματα στο Αφγανιστάν, το 2017.

3 Ιουλίου 2023:

Ολλανδία: Ένα νέο Διεθνές Κέντρο για την Δίωξη του Εγκλήματος της Επίθεσης [International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression (ICPCA)] εγκαινιάστηκε στην Χάγη, με την υποστήριξη της ΕΕ, των ΗΠΑ και του ΔΠΔ. Το κέντρο πρόκειται να εστιάσει στην δίωξη της επίθεσης της Ρωσίας σε βάρος της Ουκρανίας, προκειμένου να καταλογισθούν ποινικές ευθύνες στους ατομικά υπεύθυνους. Μία ομάδα εμπειρογνομόνων ξεκίνησε την συλλογή αποδείξεων προς αυτό το σκοπό. Το ICPCA θα διαθέτει και μικτή ομάδα διερεύνησης ταυτόχρονα με ομάδες στην Ουκρανία, την Λιθουανία, την Λετονία, την Εσθονία, την Πολωνία, την Σλοβακία και την Ρουμανία.

1 Αυγούστου 2023:

Ην. Βασίλειο: Με την συμπλήρωση της ένατης επετείου από τις βιαιότητες του 2014, το Ην. Βασίλειο επισήμως αναγνώρισε τις πράξεις του ISIL (ISIS) ως γενοκτονία σε βάρος του πληθυσμού των Γεζίντι. Πρόκειται για την πέμπτη κατά σειρά γενοκτονία που αναγνωρίζει το Ην. Βασίλειο (μετά το Ολοκαύτωμα, Ρουάντα, Σρεμπρένιτσα και Καμπότζη). Η κίνηση αυτή συμπίπτει χρονικά και με την καταδίκη από γερμανικό δικαστήριο πρώην μαχητή του ISIS για γενοκτονία και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

30 Αυγούστου 2023:

Χιλή:
Εθνικό Σχέδιο
για την αναζήτηση
των αγνοουμένων
της δικτατορίας
του Πινοσέτ

Η Χιλιανή Κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι πρόκειται να θέσει σε ισχύ Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την αναζήτηση αγνοουμένων της δεκαεπτάχρονης δικτατορίας του Πινοσέτ. Η ανακοίνωση συνέπεσε με την Διεθνή Ημέρα των Θυμάτων Αναγκαστικών Εξαφανίσεων και την επερχόμενη επέτειο από το πραξικόπημα του 1973 που εγκαθίδρυσε την στρατιωτική δικτατορία του Πινοσέτ, στη διάρκεια της οποίας 1.469 εξαφανίσθηκαν. Σύμφωνα με πληροφορίες, έχουν βρεθεί και ταυτοποιηθεί μόλις 307 θύματα, οι σοροί των οποίων έχουν ήδη επιστραφεί στις οικογένειές τους.

4 Σεπτεμβρίου 2023:

Συρία:
κατάργηση
των στρατιωτικών
δικαστηρίων

Ο Πρόεδρος της Συρίας Bashar al-Assad πρότεινε νομοθετικό διάταγμα για την κατάργηση των στρατιωτικών δικαστηρίων, για τα οποία υπάρχουν ισχυρισμοί και κατηγορίες ότι εφαρμόζουν την θανατική ποινή, χωρίς να τηρούν καμία εγγύηση δίκαιης δίκης. Μολονότι τα εν λόγω δικαστήρια εγκαθιδρύθηκαν, προκειμένου να διώκουν λιποτάκτες εν καιρώ πολέμου, εν τέλει χρησιμοποιήθηκαν για την εκδίκηση υποθέσεων αμάχων και διαδηλωτών. Ομάδες ΔΤΑ επανειλημμένα έχουν εκφράσει την ανησυχία τους για τις αυθαίρετες καταδίκες, οι οποίες προκλήθηκαν από βεβιασμένες (ακόμα και με βασανισμό) ομολογίες και την ελλιπή νομική εκπροσώπηση των κατηγορουμένων.

Η συγκεκριμένη πολιτική επιλογή φαίνεται να συμπίπτει χρονικά με την επιστροφή της Συρίας στην Ένωση των Αραβικών Κρατών (Arab League), παρά την εδώ και χρόνια ρητά εκπεφρασμένη διάσταση μεταξύ των Ηνωμένων Εθνών και της Ένωσης Αραβικών Κρατών ως προς την πρόσληψη, έκταση και εφαρμογή των ΔΤΑ, ιδίως στο θέμα της παράλληλης εφαρμογής της Σαρία και των ιδιαίτερων συστημάτων που εγκαθιδρύει.

8 Σεπτεμβρίου 2023:

Λευκορωσία:
π.δ. για τη μη
ανανέωση
διαβατηρίων
και ταυτοτήτων
Λευκορώσων στο
εξωτερικό

Με προεδρικό διάταγμα και κατά παράβαση των διεθνών υποχρεώσεών της (βλ. Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα), η Λευκορωσία αρνείται την απόκτηση ή την ανανέωση διαβατηρίων και ταυτοτήτων σε προξενικές αρχές σε Λευκορώσους που βρίσκονται στο εξωτερικό. Αντιθέτως, η διαδικασία έκδοσης και ανανέωσης των εγγράφων αυτών θα γίνεται μόνο εντός της χώρας. Ως εκ τούτου, η κίνηση αυτή αναμένεται να αφήσει σε «κατάσταση εξορίας» πολλούς Λευκορώσους, ή να τους θέσει σε κίνδυνο διώξεων μόλις επιχειρήσουν να επιστρέψουν στη χώρα τους, για να δρομολογήσουν τις αναγκαίες γραφειοκρατικές διαδικασίες. Ταυτόχρονα, περιορίζει ορισμένες περιουσιακές συναλλαγές στην Λευκορωσία. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, εκατοντάδες χιλιάδες Λευκορώσοι αναμένεται να φύγουν από την χώρα λόγω φόβου συλλήψεως και πολιτικών διώξεων.

11 Σεπτεμβρίου 2023:

Ισραήλ:
διαδικασία ενώπιον
του Ανωτάτου
Δικαστηρίου για
αμφιλεγόμενη
δικαστική
αναμόρφωση

Το Ανώτατο Δικαστήριο του Ισραήλ συζητεί την ριζική δικαστική αναμόρφωση που προτείνει ο Πρωθυπουργός Νετανιάχου, σε μία προσπάθεια περιορισμού της εξουσίας του Δικαστηρίου να ελέγχει την συνταγματικότητα των νόμων που υιοθετεί η Βουλή (Knesset). Η απόφαση δεν έχει ακόμα δημοσιευθεί.

13 Σεπτεμβρίου 2023:

Ιράν:
Σχέδιο νόμου
για τη φυλάκιση
γυναικών έως και
10 χρόνια αν δεν
φορούν χιτζάμπ

Δύο χρόνια μετά την απόσυρση/«πάγωμα» της εκστρατείας του Συμβουλίου της Ευρώπης "Freedom in Hijab", που προκάλεσε έντονες -έστω μεμονωμένες- αντιδράσεις, σχέδιο νόμου έχει εισαχθεί προς ψήφιση στο Ιράν, σύμφωνα με το οποίο γυναίκες, ακόμα και οι απασχολούμενες στον χώρο των επιχειρήσεων, που δεν φορούν χιτζάμπ θα τιμωρούνται με έως και 10 χρόνια φυλάκισης. Από αξιωματούχους των ΗΕ χαρακτηρίζεται ως ένα είδος "gender apartheid", δεδομένου ακόμα ότι η πολιτική αυτή του Ιράν φαίνεται να διευρύνει έτι περαιτέρω το έμφυλο χάσμα στα Πανεπιστήμια, στα νοσοκομεία, στα πάρκα και στον χώρο εργασίας.

Ηνωμένα Έθνη

Συμβούλιο Ασφαλείας (ΣΑ/ΗΕ)

16 Νοεμβρίου 2023:

Σουδάν:
Το Χαρτούμ
ζητά «άμεσο
τερματισμό» της
αποστολής του
ΟΗΕ

Ο πόλεμος μεταξύ αντίπαλων στρατευμάτων στο Σουδάν που μαίνεται περισσότερο από επτά μήνες, έχει ενταθεί περαιτέρω τις τελευταίες εβδομάδες, ιδίως στην ασταθή περιοχή του Νταρφούρ, σύμφωνα με δήλωση ανώτερου αξιωματούχου του ΟΗΕ. Η ενημέρωσή του έγινε την ίδια ημέρα που το Χαρτούμ ζήτησε από το Συμβούλιο Ασφαλείας να τερματίσει αμέσως την αποστολή του ΟΗΕ.

Η στρατιωτική κυβέρνηση του Σουδάν στην επιστολή που απηύθυνε στον επικεφαλής του ΟΗΕ και κυκλοφόρησε στο ΣΑ -το οποίο παρέχει την εντολή σε κάθε ειρηνευτική ή πολιτική αποστολή του ΟΗΕ- ενώ ζητούσε την απόσυρση, δεσμευόταν για εποικοδομητική συνεργασία με τον ΟΗΕ.

Ζητώντας την απόσυρση του ΟΗΕ, το Σουδάν έγινε το τελευταίο αφρικανικό έθνος που ζήτησε φέτος, μετά το Μάλι και τη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, την αποχώρηση των αποστολών του ΟΗΕ,

Γενική Συνέλευση (ΓΣ/ΗΕ)

26 Οκτωβρίου 2023:

Έγκριση
ψηφίσματος για τη
Γάζα με το οποίο
ζητείται «άμεση
και διαρκής»
ανθρωπιστική
εκεχειρία

Η ΓΣ/ΗΕ υιοθέτησε ψήφισμα που καλεί σε «άμεση, μόνιμη και διαρκή ανθρωπιστική εκκεχειρία» μεταξύ των ισραηλινών δυνάμεων και των μαχητών της Χαμάς στη Γάζα. Απαιτεί επίσης τη «συνεχή, επαρκή και απρόσκοπτη» παροχή σωτηρίων προμηθειών και υπηρεσιών για τους αμάχους που έχουν παγιδευτεί μέσα στον θύλακα, καθώς σύμφωνα με δημοσιεύματα το Ισραήλ έχει επεκτείνει τις χερσαίες επιχειρήσεις και έχει εντείνει τους βομβαρδισμούς του.

Γενικός Γραμματέας (ΓΓ/ΗΕ)

30 Αυγούστου 2023:

Καταδίκη της
στρατιωτικής
δράσης στην
Γκαμπόν

Ο ΓΓ/ΗΕ καταδίκασε με δήλωσή του το εν εξελίξει στρατιωτικό πραξικόπημα στην Γκαμπόν, που ξεκίνησε με δήθεν σκοπό την επίλυση της μετεκλογικής κρίσης, καθώς στην πραγματικότητα συνιστά σοβαρή παραβίαση των θεμελιωδών ελευθεριών, ενώ αμφισβητούμενης ποιότητας και ακρίβειας μοιάζει να είναι η εκλογική διαδικασία εν συνόλω. Σύμφωνα με πληροφορίες, ο Πρόεδρος της χώρας Bongo έχει συλληφθεί από τους πραξικοπηματίες, που αυτοαποκαλούνται «Επιτροπή Μετάβασης και Αποκατάστασης των Θεσμών».

Ευρωπαϊκή Ένωση

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

13 Σεπτεμβρίου 2023:

Ψήφισμα για την
αναγνώριση του
Λουκασένκο ως
συνυπεύθυνου του
επιθετικού πολέμου
της Ρωσίας στην
Ουκρανία

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε Ψήφισμα, με το οποίο αναγνωρίζει επισήμως το Λευκορώσο Πρόεδρο, Alexander Lukashenko, συνένοχο του Πούτιν για την δράση του τελευταίου στην Ουκρανία. Κατηγορεί, πιο συγκεκριμένα, τον Λουκασένκο ότι διευκολύνει τον επιθετικό πόλεμο της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας, ιδίως με την άμεση συμμετοχή στους παράνομους εκτοπισμούς και μετακινήσεις περί των 2.150 Ουκρανών ανηλίκων σε έδαφος ή διαμέσου εδάφους Λευκορωσίας. Ακόμα, το Ψήφισμα κάλεσε το ΔΠΔ να εκδώσει διεθνές ένταλμα σύλληψης και κατά του Λουκασένκο για τις ως άνω πράξεις, απαξιολογούμενες τόσο ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, όσο και ως γενοκτονία.

13 Ιουλίου 2023:

Δήλωση ενίσχυσης του ΔΠΔ για την διερεύνηση εγκλημάτων πολέμου του Ισραήλ στην Παλαιστίνη

Ήδη αρκετούς μήνες πριν την επίθεση της Χαμάς (της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023), η κατάσταση στο Ισραήλ και στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη απασχολούσε τα όργανα της ΕΕ. Έτσι, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, με δήλωσή του, είχε εκφράσει την υποστήριξή του, αλλά και την διαθεσιμότητά του, στην διεξαγωγή ερευνών από το ΔΠΔ για την τέλεση εγκλημάτων πολέμου από τις ισραηλινές δυνάμεις στην Δυτική Όχθη, υπογραμμίζοντας την σταθερή θέση της ΕΕ για τη λύση των δύο κρατών. Ακόμα, είχε εκφραστεί έντονη ανησυχία για την εκδικητική στάση του Ισραήλ απέναντι σε Παλαιστίνιους, ηγετικά στελέχη, αλλά και μέλη της κοινωνίας των πολιτών.

Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας**23 Οκτωβρίου 2023:**

Πέρα από το 2040 - Ανάλυση της EDA προειδοποιεί για τις μελλοντικές πολεμικές τάσεις και τις τεχνολογικές επιταγές για την ευρωπαϊκή άμυνα

Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Άμυνας (EDA), δημοσίευσε μια εμπειριστατωμένη ανάλυση σχετικά με τον αντίκτυπο των μακροπρόθεσμων παγκόσμιων, ικανοτήτων και τεχνολογικών τάσεων στην άμυνα. Η έκθεση «*Enhancing EU Military Capabilities beyond 2040*», προσδιορίζει τις βασικές μελλοντικές τάσεις που θα διαμορφώσουν τις απαιτήσεις ικανοτήτων και τις τεχνολογικές εξελίξεις εντός των επόμενων 20 ετών και πέραν αυτών. Η εν λόγω έκθεση αναπτύχθηκε σε συνεργασία με εμπειρογνώμονες από τα κράτη μέλη της ΕΕ, ενώ η EDA προσδιόρισε μια σειρά από μακροπρόθεσμες τάσεις ικανοτήτων που είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση του στρατιωτικού πλεονεκτήματος έναντι των δυνάμεων αντιπάλων. Η ανάλυση αποτελεί μέρος των προτεραιοτήτων της ΕΕ για την ανάπτυξη ικανοτήτων, τις οποίες η EDA παρουσίασε στους υπουργούς Άμυνας της ΕΕ στις 14 Νοεμβρίου 2023.

Οι κύριες τάσεις που εντοπίστηκαν από τη μακροπρόθεσμη αξιολόγηση του σχεδίου ανάπτυξης ικανοτήτων για το 2023 περιλαμβάνουν τη συνδεσιμότητα σε πολλούς τομείς -τη γνωστική υπεροχή που επιτρέπει τη βελτίωση της επίγνωσης της κατάστασης σε σχεδόν πραγματικό χρόνο- την ικανότητα αντιμετώπισης μελλοντικών οπλικών συστημάτων και τη μεγαλύτερη εξάρτηση από διαστημικά εφόδια και επιχειρησιακά μέσα.

Η προσαρμοστικότητα των ενόπλων δυνάμεων να χρησιμοποιούν τόσο την αναλογική όσο και την ψηφιακή αμυντική τεχνολογία επισημαίνεται επίσης ως βασική τάση.

14 Νοεμβρίου 2023:

Οι υπουργοί Άμυνας της ΕΕ συμφώνησαν να δώσουν προτεραιότητα σε 22 στρατιωτικές ικανότητες για την ενίσχυση των ευρωπαϊκών ενόπλων δυνάμεων

Στο Διοικητικό Συμβούλιο του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Άμυνας (EDA), οι 27 υπουργοί Άμυνας της ΕΕ ενέκριναν τις προτεραιότητες ανάπτυξης ικανοτήτων της ΕΕ για το 2023 (2023 EU Capability Development Priorities). Το έγγραφο χρησιμεύει ως βάση για τον αμυντικό σχεδιασμό σε επίπεδο ΕΕ και για όλες τις πρωτοβουλίες της ΕΕ που σχετίζονται με την άμυνα. Οι 22 προτεραιότητες αντικατοπτρίζουν τη στρατιωτική πραγματικότητα που παρατηρείται στην Ουκρανία, υποστηρίζουν τους αμυντικούς στόχους της ΕΕ και έχουν σχεδιαστεί για να οδηγήσουν σε συγκεκριμένα έργα.

Οι προτεραιότητες αυτές, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνουν:

- Χερσαία εμπλοκή ακριβείας
- Ολοκληρωμένα αεράμυνα και πυραυλική άμυνα
- Υποβρύχιο πόλεμο
- Βιώσιμη και ευέλικτη εφοδιαστική υποστήριξη
- Συνεκτικούς και καλά εκπαιδευμένους στρατούς

NATO**12 Ιουλίου 2023:**

Δήλωση του Γεν. Γραμματέα μετά την Σύνοδο Κορυφής του NATO στο Βίλνιους

Ολοκληρώνοντας τη Σύνοδο Κορυφής στο Βίλνιους, ο ΓΓ Γενς Στόλτενμπεργκ εξέφρασε την ικανοποίησή του για το γεγονός ότι οι ηγέτες του NATO έλαβαν σημαντικές αποφάσεις για την προσαρμογή της Συμμαχίας στο μέλλον. Οι σύμμαχοι συμφώνησαν τα πιο λεπτομερή και ισχυρά αμυντικά σχέδια του NATO από την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, ενίσχυσαν τη δέσμευσή τους για αμυντικές επενδύσεις, συμφώνησαν να φέρουν την Ουκρανία πιο κοντά στο NATO και εμβάθυναν τις εταιρικές σχέσεις σε όλο τον κόσμο.

Ο Γ. Στόλτενμπεργκ προήδρευσε της εναρκτήριας συνεδρίασης του Συμβουλίου NATO-Ουκρανίας, όπου οι Σύμμαχοι συμμετείχαν μαζί με τον Ουκρανό Πρόεδρο Βολοντίμιρ Ζελένσκι. Ο ΓΓ υπογράμμισε ότι στο εξής το NATO και η Ουκρανία θα συναντώνται στο Συμβούλιο «για να συζητούν και να αποφασίζουν ως ίσοι». Χαιρέτισε επίσης το γεγονός ότι οι Σύμμαχοι συμφώνησαν ένα νέο πολυετές πακέτο βοήθειας για να βοηθήσουν τη μετάβαση της Ουκρανίας από τον εξοπλισμό και τα πρότυπα της σοβιετικής εποχής στον εξοπλισμό και τα πρότυπα του NATO και να καταστήσουν τις δυνάμεις τους πλήρως διαλειτουργικές με το NATO.

12 Ιουλίου 2023:

Βίλνιους: Έγκριση πρώτης πολιτικής του NATO για την προστασία των παιδιών σε ένοπλες συρράξεις

Στη Σύνοδο Κορυφής του Βίλνιους, οι Σύμμαχοι ενέκριναν την πρώτη πολιτική του NATO για την προστασία των παιδιών σε ένοπλες συρράξεις, ενισχύοντας τη συμβολή του NATO στις διεθνείς προσπάθειες στο πλαίσιο της απόφασης 1612 (2005) του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών.

22 Σεπτεμβρίου 2023:

NATO και Ευρωπαϊκή Ένωση συζητήσαν για συνεργασία στον τομέα της κυβερνοάμυνας

Ανώτεροι αξιωματούχοι του NATO και της ΕΕ είχαν συνάντηση για να συζητήσουν τις προκλήσεις και την περαιτέρω συνεργασία στον τομέα του κυβερνοχώρου.

Αντάλλαξαν απόψεις για τις πρόσφατες πολιτικές εξελίξεις και συμφώνησαν να συνεχίσουν να συνεργάζονται στενά για την ενίσχυση της κοινής επίγνωσης της κατάστασης, τη δημιουργία ικανοτήτων στον κυβερνοχώρο και την πρόληψη, την αποτροπή και την αντιμετώπιση απειλών στον κυβερνοχώρο.

Στη Σύνοδο Κορυφής του Βίλνιους, οι Σύμμαχοι έλαβαν σημαντικές αποφάσεις για την ενίσχυση της άμυνας στον κυβερνοχώρο ως μέρος της συνολικής αποτροπής και αμυντικής στάσης του NATO, συμπεριλαμβανομένης της δέσμευσης για την ενίσχυση της εθνικής άμυνας στον κυβερνοχώρο μέσω της Ενισχυμένης Δέσμευσης του NATO για την άμυνα στον κυβερνοχώρο.

Οι Σύμμαχοι εγκαινίασαν επίσης τη νέα ικανότητα υποστήριξης εικονικών περιστατικών στον κυβερνοχώρο του NATO για την υποστήριξη των εθνικών προσπαθειών μετριασμού σε απάντηση σε σημαντικές κακόβουλες δραστηριότητες στον κυβερνοχώρο.

6 Οκτωβρίου 2023:

Ενίσχυση του NATO στο Κοσσυφοπέδιο

Το πρώτο απόσπασμα διακοσίων Βρετανών στρατιωτών έφθασε στο Κοσσυφοπέδιο για να ενισχύσει την ειρηνευτική αποστολή του NATO, τη Δύναμη του Κοσσυφοπεδίου (KFOR). Η ανάπτυξη έρχεται μετά τη βίαιη επίθεση κατά της αστυνομίας του Κοσσυφοπεδίου στις 24 Σεπτεμβρίου και την αύξηση των εντάσεων στην περιοχή.

12 Οκτωβρίου 2023:

Γενικός Γραμματέας του NATO: «Το Ισραήλ δεν είναι μόνο του»

Σε συνάντηση των υπουργών Άμυνας του NATO, οι Σύμμαχοι καταδίκασαν τις τρομοκρατικές επιθέσεις της Χαμάς κατά του Ισραήλ. Ο Ισραηλινός υπουργός Άμυνας Yoav Gallant ενημέρωσε τους υπουργούς μέσω τηλεδιάσκεψης για τις επιθέσεις της Χαμάς που διαπράχθηκαν εναντίον Ισραηλινών πολιτών και υπηκόων αρκετών συμμάχων του NATO. Ο Γενς Στόλτενμπεργκ δήλωσε ότι το NATO καταδίκασε τις τρομοκρατικές επιθέσεις με τον πιο έντονο τρόπο, προσθέτοντας: «Το Ισραήλ δεν στέκεται μόνο του».

24 Οκτωβρίου 2023:

Ο Γενικός Γραμματέας χαιρετίζει τα τελευταία βήματα προς την ένταξη της Σουηδίας στο NATO

Ο Γενς Στόλτενμπεργκ συναντήθηκε με τον πρωθυπουργό της Σουηδίας Ulf Kristersson στη Στοκχόλμη για να συζητήσουν την οριστικοποίηση της ένταξης της Σουηδίας στο NATO. Ο Γενικός Γραμματέας χαιρέτισε την απόφαση του Τούρκου Προέδρου Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν να υποβάλει το πρωτόκολλο προσχώρησης στη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση.

7 Νοεμβρίου 2023:

Αποχώρηση
της Ρωσίας
από τη Συνθήκη
CFE

Η Ρωσία αποσύρθηκε επίσημα από μια συνθήκη ορόσημο για την ασφάλεια που περιόριζε βασικές κατηγορίες συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων, κατηγορώντας τις Ηνωμένες Πολιτείες ότι υπονομεύουν την ασφάλεια μετά τον Ψυχρό Πόλεμο με τη διεύρυνση της στρατιωτικής συμμαχίας του NATO.

«Το διεθνές νομικό έγγραφο, η ισχύς του οποίου ανεστάλη από τη χώρα μας το 2007, έχει τελικά γίνει παρελθόν για τη Ρωσία», ανέφερε το ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών σε ανακοίνωσή του. Σύμφωνα με την ανακοίνωση, αποσύρονται επίσης δύο άλλες νομικά δεσμευτικές συμφωνίες, που συνδέονται στενά με τη Συμφωνία για τις Συμβατικές Ένοπλες Δυνάμεις στην Ευρώπη (ΣΕΕ) -η λεγόμενη Συμφωνία της Βουδαπέστης της 3^{ης} Νοεμβρίου 1990 σχετικά με τα ανώτατα όρια των αποθεμάτων συμβατικών όπλων και εξοπλισμού για έξι κράτη μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας, και το έγγραφο Flank της 31^{ης} Μαΐου 1996- καθώς έχουν επίσης χάσει την ισχύ τους για τη Ρωσική Ομοσπονδία.

Το ρωσικό υπουργείο ανέφερε ότι η Συνθήκη CFE δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της Ρωσίας, υποστηρίζοντας ότι οι σύμμαχοι του NATO άρχισαν να παρακάμπτουν τους περιορισμούς που επιβλήθηκαν καθώς η συμμαχία επεκτεινόταν. «Έτσι, η Συνθήκη CFE στην αρχική της μορφή έχασε την επαφή με την πραγματικότητα και η Ρωσία άρχισε να προσπαθεί να την προσαρμόσει στη νέα κατάσταση», ανέφερε, προσθέτοντας ότι μια προσαρμοσμένη συμφωνία υπογράφηκε το 1999, αλλά δεν τέθηκε ποτέ σε ισχύ.

7 Νοεμβρίου 2023:

Αναστολή της
λειτουργίας της
Συνθήκης CFE από
τους συμμάχους
του NATO

Αντιδρώντας άμεσα στην απόφαση της Ρωσίας για απόσυρση από τη Συνθήκη CFE, την ίδια ημέρα το NATO ανακοίνωσε την απόφαση αναστολής της λειτουργίας της Συνθήκης CFE «για όσο διάστημα είναι απαραίτητο, σύμφωνα με τα δικαιώματά τους βάσει του διεθνούς δικαίου. Πρόκειται για μια απόφαση που υποστηρίζεται πλήρως από όλους τους Συμμάχους του NATO».

Σύμφωνα με την ανακοίνωση, «Οι σύμμαχοι καταδικάζουν την απόφαση της Ρωσίας να αποχωρήσει από τη Συνθήκη για τις Συμβατικές Ένοπλες Δυνάμεις στην Ευρώπη και τον επιθετικό πόλεμο που διεξάγει κατά της Ουκρανίας, ο οποίος είναι αντίθετος με τους στόχους της Συνθήκης. Η αποχώρηση της Ρωσίας είναι η τελευταία σε μια σειρά ενεργειών που υπονομεύει συστηματικά την ευρωπαϊκή ασφάλεια».

Στην ανακοίνωση τονίζεται πως η Ρωσία συνεχίζει να επιδεικνύει περιφρόνηση για τον έλεγχο των εξοπλισμών, συμπεριλαμβανομένων των βασικών αρχών της αμοιβαιότητας, της διαφάνειας, της συμμόρφωσης, της επαλήθευσης και της συναίνεσης του κράτους υποδοχής, και υπονομεύει τη διεθνή τάξη που βασίζεται σε κανόνες.

Σε κάθε περίπτωση και παρά την απόφαση για αναστολή της λειτουργίας της Συνθήκης CFE, οι Σύμμαχοι επαναλαμβάνουν τη συνεχή δέσμευσή τους για τη μείωση του στρατιωτικού κινδύνου και την πρόληψη εσφαλμένων αντιλήψεων και συγκρούσεων, ενώ τονίζουν πως «θα χρησιμοποιήσουν το NATO ως πλατφόρμα για διεξοδική συζήτηση και στενή διαβούλευση σχετικά με τις προσπάθειες ελέγχου των εξοπλισμών».

Σημειώνεται ότι σύμφωνα με το NATO, η μακροχρόνια μη εφαρμογή της Συνθήκης CFE από τη Ρωσία, η επιλεκτική εφαρμογή του «Κειμένου» της Βιέννης και η αποχώρησή της από τη Συνθήκη Ανοικτού Ουρανού είχαν διαβρώσει τη θετική συμβολή αυτών των μέσων ελέγχου των εξοπλισμών στην ευρωπαϊκή ασφάλεια.

Διεθνές Δικαστήριο Χάγης (ΔΔΧ)**8 Ιουνίου 2023:**

Παραδεκτό των παρεμβάσεων τρίτων κρατών στην υπόθεση Ουκρανία κατά Ρωσίας

Το ΔΔΧ αποφάσισε για το παραδεκτό των παρεμβάσεων τρίτων κρατών υπό το άρθρο 63 ΚατΔΔΧ, στην εκκρεμή υπόθεση *Ουκρανία κατά Ρωσίας* με αντικείμενο την Σύμβαση κατά της Γενοκτονίας. Το ΔΔΧ έκρινε ως απαράδεκτη μόνο την αίτηση των ΗΠΑ. Τις υπόλοιπες αιτήσεις, το ΔΔΧ έκρινε ότι είναι παραδεκτές στο στάδιο των προδικαστικών ενστάσεων, εφόσον οι παρεμβάσεις αφορούν το Άρθρο ΙΧ της Σύμβασης και τις διατάξεις της Σύμβασης που προσδιορίζουν την δικαιοδοσία του Δικαστηρίου.

12 Ιουνίου 2023:

Ολλανδία και Καναδάς προσφεύγουν κατά της Συρίας για παραβιάσεις της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων

Η Ολλανδία και ο Καναδάς προσέφυγαν στο ΔΔΧ κατά της Συρίας για παραβιάσεις υπό τη Σύμβαση των ΗΕ κατά των Βασανιστηρίων σε βάρος άμαχου πληθυσμού. Συγκεκριμένα, ισχυρίζονται ότι οι Αρχές της Συρίας βασανίζουν φυλακισμένους, προχωρούν σε αναγκαστικές εξαφανίσεις, αλλά και σεξουαλική και έμφυλη βία, ακόμα και σε βάρος ανηλίκων, ενώ ήδη από το 2011, συστηματικά προκαλούν σωματικές και πνευματικές βλάβες στους αμάχους με τη χρήση βίας και χημικών όπλων. Η προσφυγή περιλαμβάνει και αίτημα λήψης προσωρινών μέτρων, προκειμένου να προστατευθεί η ζωή και η ακεραιότητα όλων των αμάχων.

Μολονότι πρόκειται για μία σημαντική κίνηση, υψηλής συμβολικής αξίας, εντούτοις έχει έντονα επικριθεί λόγω των καθυστερημένων αντανάκλαστικών της διεθνούς κοινότητας, συλλογικά και μεμονωμένα, να ανταποκριθεί στην μακρόχρονη συριακή κρίση.

5 Ιουλίου 2023:

Προσφυγή κατά του Ιράν

Τέσσερα κράτη, Σουηδία, Καναδάς, Ουκρανία και Ηνωμένο Βασίλειο, προσέφυγαν κατά του Ιράν στο ΔΔΧ, λόγω παραβίασης της Σύμβασης του Μόντρεαλ για την Καταστολή Παράνομων Πράξεων κατά της Ασφάλειας της Πολιτικής Αεροπορίας, μετά την κατάρριψη ουκρανικού αεροσκάφους τον Ιανουάριο 2020 και την αποτυχία διεξαγωγής κατάλληλης και αποτελεσματικής έρευνας.

7 Αυγούστου 2023:

Συμμετοχή κρατών στη γνωμοδοτική διαδικασία για τις νομικές επιπτώσεις των πολιτικών και πρακτικών του Ισραήλ στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη

Η Γραμματεία του ΔΔΧ ενημέρωσε ότι το Δικαστήριο δέχθηκε 57 γραπτά υπομνήματα για τη γνωμοδοτική διαδικασία για τις νομικές επιπτώσεις των πολιτικών και πρακτικών του Ισραήλ στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, συμπεριλαμβανομένης και της Ανατολικής Ιερουσαλήμ.

1 Σεπτεμβρίου 2023:

Συμμετοχή Διεθνούς Οργανισμού στη Γνωμοδότηση για την Κλιματική Αλλαγή

Το ΔΔΧ επέτρεψε στον Οργανισμό των Κρατών-Εξαγωγών Πετρελαίου [Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC)] να συμμετάσχει στη διαδικασία για την κλιματική αλλαγή. Υπενθυμίζεται ότι στις 29 Μαρτίου 2023, η ΓΣ/ΗΕ, κατόπιν σχετικής κινητοποίησης από το Βανουάτου, υιοθέτησε το Ψήφισμα A/77/L.58, ζητώντας Γνωμοδότηση του ΔΔΧ αναφορικά με τις υποχρεώσεις των κρατών σε σχέση με την κλιματική αλλαγή.

20 Σεπτεμβρίου 2023:

Συμμετοχή περιβαλλοντικών οργανώσεων στην γνωμοδοτική διαδικασία για την κλιματική αλλαγή

Το ΔΔΧ επέτρεψε, κατ' άρθρο 66 ΚατΔΔΧ, σε σειρά περιβαλλοντικών οργανώσεων [μεταξύ άλλων στους: Organisation of African, Caribbean and Pacific States (OACPS), the Melanesian Spearhead Group (MSG), the Forum Fisheries Agency (FFA)] να συμμετάσχουν στην γνωμοδοτική διαδικασία που αφορά στις υποχρεώσεις των κρατών σχετικά με την κλιματική αλλαγή, προκειμένου να συνεισφέρουν με χρήσιμες πληροφορίες στην απάντηση των ερωτημάτων που έθεσε η ΓΣΗΕ.

29 Σεπτεμβρίου 2023:

Αίτημα Αρμενίας για λήψη προσωρινών μέτρων κατά του Αζερμπαϊτζάν

Η Αρμενία υπέβαλε αίτημα για την λήψη προσωρινών μέτρων κατά του Αζερμπαϊτζάν. Μεταξύ άλλων ζήτησε να υποχωρήσουν όλα τα στρατεύματα από περιοχές αμάχων στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και να επιτραπεί η πρόσβαση των Ην. Εθνών στην περιοχή. Το αίτημα ακολουθεί χρονικά την διάλυση των αρμενικών θεσμών αυτοδιοίκησης στην περιοχή και την περιέλευσή τους στον πλήρη έλεγχο των Αζέρων, κίνηση που οδήγησε στην απομάκρυνση των 3/4 του αρμενικού πληθυσμού από την περιοχή και εντείνοντας την ανησυχία για παραβιάσεις ΔτΑ.

10-11 Οκτωβρίου 2023:

Έναρξη ακροαματικής διαδικασίας στην υπόθεση *Ολλανδία και Καναδάς κατά Συρίας*

Ξεκίνησε η ακροαματική διαδικασία στην υπόθεση *Ολλανδία και Καναδάς κατά Συρίας*, που αφορά σε βασανιστήρια που τελούνται στην Συρία από το 2011 και μεταγενέστερα, κατά παραβίαση της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων. Οι δύο προσφεύγουσες καταγράφουν, μεταξύ άλλων, κακομεταχείριση αιχμαλώτων, απάνθρωπες συνθήκες κράτησης, αναγκαστικές εξαφανίσεις, σεξουαλική βία, βία κατά ανηλίκων, και χρήση χημικών όπλων. Ταυτόχρονα, υποβλήθηκε και αίτημα προσωρινών μέτρων (π.χ. παύση των ενεργειών που συνιστούν βασανιστήρια, αλλά και αποδοχή διεθνών εποπτικών δρώντων *in situ* για την καταγραφή των παραβιάσεων), λόγω της επιτακτικότητας και του υψηλού κινδύνου που διατρέχει ο Συριακός πληθυσμός, αλλά και προκειμένου να διασφαλισθεί η μελλοντική ποινική δίωξη των υπευθύνων.

9 Νοεμβρίου 2023:

Εκλογές στο ΔΔΧ

Σε παράλληλες μυστικές ψηφοφορίες, ΓΣ/ΗΕ και ΣΑ/ΗΕ:
α) επανεξέλεξαν την Δικαστή Hilary Charlesworth (Αυστραλία), ενώ
β) εξέλεξαν τους εξής τέσσερις Δικαστές: Bogdan-Lucian Aurescu (Ρουμανία), Sarah Hull Cleveland (ΗΠΑ), Juan Manuel Gómez Robledo Verduzco (Μεξικό) και Dire Tladi (Νότιος Αφρική).
Ας σημειωθεί -η ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα εξέλιξη- ότι ο Ρώσος Kirill Gevorgian, Αντιπρόεδρος του ΔΔΧ, δεν επανεξελέγη. Για δεύτερη φορά στην Ιστορία του ΔΔΧ δεν επανεξελέγη Δικαστής από τα «5» ισχυρά κράτη του ΣΑ/ΗΕ. Βέβαια, δε θα ήταν παράλογο να αποδοθεί η εξέλιξη αυτή, ως ένα βαθμό, και στην δι-εθνή αποδοκιμασία στην ρωσική εισβολή στην Ουκρανία.

16 Νοεμβρίου 2023:

Παρεμβάσεις στην υπόθεση *Γκάμπια κατά Μυανμάρ*

Οι Μαλδίβες, καθώς και από κοινού Καναδάς, Δανία, Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο, κατέθεσαν αίτημα παρέμβασης στην υπόθεση *Γκάμπια κατά Μυανμάρ*, υπό το άρθρο 63 ΚατΔΔΧ, θεμελιώνοντας το έννομο συμφέρον τους στην ιδιότητά τους ως συμβαλλομένων μερών στη Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας.

10 Νοεμβρίου 2023:

Αίτημα Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας για Γνωμοδότηση

Η Γενική Διάσκεψη της ΔΟΕ, στην Ειδική 349η (bis) Συνεδρίαση, δυνάμει του άρθρου 37 του Καταστατικού της ΔΟΕ, υιοθέτησε Ψήφισμα σχετικά με την ερμηνεία της Σύμβασης περί την ελευθερία του συνέρχεσθαι και την προστασία του δικαιώματος οργάνωσης (1948 (No. 87) αναφορικά με το δικαίωμα στην απεργία, ζητώντας σχετική Γνωμοδότηση από το ΔΔΧ. Συγκεκριμένα, το κείμενο έχει ως εξής:

“serious and persistent disagreement within the tripartite constituency of the ILO’ on the interpretation of Convention No. 87, with respect to the right to strike, in accordance with article 37 of the ILO Constitution, to “request the International Court of Justice to render urgently an advisory opinion ... on the following question: ‘Is the right to strike of workers and their organizations protected under the Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (No. 87).”

Σημειώνεται ότι, για πολλά χρόνια, η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων της ΔΟΕ για την Εφαρμογή Συμβάσεων και Ψηφισμάτων, που αποτελείται από ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες επιφορτισμένους με τον έλεγχο της εφαρμογής των Συμβάσεων από τα συμβαλλόμενα Μέρη, υποστηρίζει ότι το δικαίωμα στην απεργία είναι συνιστώσα της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι και ότι ως τέτοια διασφαλίζεται από την Σύμβαση Νο. 87. Ωστόσο, η Ομάδα των Εργοδοτών διαχρονικά (ήδη από το 2012) αμφισβητεί έντονα την συγκεκριμένη ερμηνεία.

16 Νοεμβρίου 2023:

Προσωρινά μέτρα
στην υπόθεση
Ολλανδία
και Καναδάς
κατά Συρίας

Το ΔΔΧ εξέδωσε διάταξη με την οποία, με ευρεία πλειοψηφία 13 ψήφων έναντι 2, όρισε προσωρινά μέτρα στην υπόθεση *Ολλανδία και Καναδάς κατά Συρίας*. Η διαφορά αφορά αιτιάσεις των δύο χωρών σχετικά με την τήρηση από τη Συριακή Κυβέρνηση των υποχρεώσεων από τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων του 1987 (προσφυγή της 8^{ης} Ιουνίου 2023). Έχοντας κρίνει ότι υφίσταται διαφορά περί την ερμηνεία/εφαρμογή της ΣΒασ., *prima facie* αρμοδιότητα, αλλά και κίνδυνος ανεπανόρθωτης βλάβης, αποφάσισε τα ακόλουθα μέτρα:

1) η Συρία οφείλει, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις της που απορρέουν από την Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, να λάβει όλα τα απαραίτητα μέσα για την πρόληψη των απαγορευμένων διεθνώς πράξεων και να διασφαλίσει ότι αξιωματούχοι, οργανισμοί, καθώς και μεμονωμένα άτομα που λειτουργούν εξ ονόματός της απέχουν από τέτοιου είδους πράξεις.

2) η Συρία οφείλει να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την πρόληψη της καταστροφής και την διασφάλιση της συλλογής και διατήρησης κάθε αποδεικτικού στοιχείου, χρήσιμου για την δίωξη των απαγορευμένων υπό την Σύμβαση πράξεων.

Στην διϊστάμενη Γνώμη του, ο Αντιπρόεδρος Georgian υποστήριξε ότι απαραδέκτως έχει τεθεί η υπόθεση ενώπιον του Δικαστηρίου (και δε θεμελιώνεται, ως εκ τούτου, *prima facie* αρμοδιότητα, ώστε να εκδώσει προσωρινά μέτρα), δεδομένου ότι δεν έχει τηρηθεί η διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 30 της ΣΒασ. και σύμφωνα με την οποία το ΔΔΧ δεν είναι παρά η έσχατη λύση για την επίλυση διαφορών περί την ερμηνεία και εφαρμογή της Σύμβασης. Η προσπάθεια διπλωματικής προσέγγισης των προσφευγουσών και το καθ’ ου κράτους δεν υπήρξε συστηματική, με αποτέλεσμα να αμφισβητείται και αν όντως απέτυχε.

17 Νοεμβρίου 2023:

Προσωρινά μέτρα
στην υπόθεση
Αρμενία κατά
Αζερμπαϊτζάν

Το αίτημα της Αρμενίας αφορούσε την κατάσταση μετά από τα γεγονότα της 19^{ης} Σεπτεμβρίου 2023 και την σχετική προσβολή από το Αζερμπαϊτζάν του αρμενικού πληθυσμού στο Καραμπάχ.

Το ΔΔΧ, χωρίς να αποστεί από τις θέσεις του στις προηγούμενες διατάξεις περί προσδιορισμού προσωρινών μέτρων, θεωρεί ότι πράγματι έχει *prima facie* αρμοδιότητα επί της υπόθεσης και με 13 ψήφους έναντι 2 όρισε τα εξής μέτρα:

1) το Αζερμπαϊτζάν οφείλει να επιτρέψει σε κάθε άτομο που έχει φύγει από την επίμαχη εποχή μετά τις 19 Σεπτεμβρίου 2023 και επιθυμεί να επιστρέψει, να διασφαλίσει την ασφαλή και ελεύθερη διέλευση. Αντίστοιχα, και στην περίπτωση που κάποιο άτομο έχει παραμείνει στην περιοχή και επιθυμεί πλέον να απομακρυνθεί.

2) το Αζερμπαϊτζάν οφείλει να προστατεύσει και να διατηρήσει τα έγγραφα και τα αρχεία που σχετίζονται με την καταγραφή, την ταυτοποίηση και την περιουσία που στερήθηκαν τα πρόσωπα του υπό 1) σημείου.

3) το Αζερμπαϊτζάν οφείλει να υποβάλει στο ΔΔΧ έκθεση με τα μέτρα που θα έχει λάβει, προκειμένου να συμμορφωθεί με τα προσωρινά μέτρα που ήδη είχαν ταχθεί και από τις 12 Οκτωβρίου 2023.

**Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
(ΔΕΕ)****23 Μαρτίου 2023:**

Καταδίκη
της Ελλάδας
για τις χαμηλές
περιβαλλοντικές
επιδόσεις της

Το ΔΕΕ καταδίκασε την Ελλάδα για τις χαμηλές περιβαλλοντικές επιδόσεις της, και ιδιαίτερα για τον χαμηλή ποιότητας αέρα στην Θεσσαλονίκη. Η κατάσταση είχε ήδη επισημανθεί από το 2009 και το 2013, με σχετικές προειδοποιήσεις, αλλά η υπόθεση έφθασε στο ΔΕΕ μόλις το 2021, λόγω της μη συμμόρφωσης της χώρας μας στις ενωσιακές της υποχρεώσεις.

6 Απριλίου 2023:

Γερμανία και Γαλλία
υποστηρίζουν
τις διαδικασίες
που εκκίνησε
η Επιτροπή κατά
της Ουγγαρίας και
τον νόμο σε βάρος
των μελών της
LGBT+ κοινότητας

Η Γερμανία και η Γαλλία ανακοίνωσαν ότι συντάσσονται με την πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να εκκινήσει διαδικασίες επί παραβάσει κατά της Ουγγαρίας σε σχέση με τον νόμο που υιοθετήθηκε σε βάρος των μελών της LGBT+ κοινότητας και που θεωρούσε την προβολή σχετικού υλικού σε σχολεία ως προσπάθεια προώθησης της ομοφυλοφιλίας. Υπενθυμίζεται ότι η Επιτροπή, στα μέσα του 2022, προσέφυγε κατά της Ουγγαρίας ενώπιον του ΔΕΕ, με τον ισχυρισμό ότι παραβιάζει τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις αξίες της ΕΕ. Ήδη μέχρι στιγμής 14 κράτη-μέλη της ΕΕ ενισχύουν την δράση αυτή.

21 Απριλίου 2023:

Μείωση ημερήσιου
προστίμου σε
βάρος
της Πολωνίας
για τις δικαστικές
μεταρρυθμίσεις

Το ΔΕΕ μείωσε το πρόστιμο 1 εκατομμυρίου ευρώ που επέβαλε, το 2021, στην Πολωνία για τις κρινόμενες πειθαρχικές μεταρρυθμίσεις στον δικαστικό κλάδο, που αντέβαιναν στις ενωσιακές της υποχρεώσεις. Η απόφαση αυτή του ΔΕΕ ακολούθησε την διάλυση του ειδικού Πειθαρχικού Τμήματος που είχε ιδρυθεί προς τον σκοπό αυτό και την δημιουργία ενός νέου σώματος.

4 Μαΐου 2023:

Μη υλικές ζημιές
υπό τον GDPR

Το ΔΕΕ, σε μία ενδιαφέρουσα απόφαση, ασχολήθηκε με τις προϋποθέσεις στοιχειοθέτησης μη υλικών ζημιών από παραβιάσεις του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα [General Data Protection Regulation (GDPR)], που να δικαιολογούν και την καταβολή αποζημιώσεων. Η υπόθεση αφορούσε προσφυγή Αυστριακού, που ζήτησε την καταβολή αποζημίωσης από εθνικές ταχυδρομικές υπηρεσίες, λόγω προσπάθειας των τελευταίων να προβλέψουν τις πολιτικές του πεποιθήσεις χωρίς την συναίνεσή του. Το ΔΕΕ έκρινε ότι δεν μπορεί κάθε παραβίαση του GDPR να θεμελιώσει και αξίωση αποζημίωσης. Αντιθέτως, θα πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά οι εξής προϋποθέσεις:

- α) παραβίαση του Κανονισμού,
- β) που να οδηγεί σε υλική/μη υλική ζημία και
- γ) αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ των δύο στοιχείων.

5 Σεπτεμβρίου 2023:

Απώλεια δανικής
(και Ευρωπαϊκής)
ιθαγένειας ατόμων
που γεννήθηκαν
στο εξωτερικό

Το Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως του ΔΕΕ ασχολήθηκε με το ζήτημα της απώλειας της ιθαγένειας Δανίας (και Ευρωπαϊκής) δύο προσώπων (δανικής-αμερικανικής ιθαγένειας), που γεννήθηκαν στο εξωτερικό και δεν είχαν ζησει ποτέ στην Δανία, μην αποδεικνύοντας την ύπαρξη στενού δεσμού με την χώρα, και τη συμβατότητα της εθνικής νομοθεσίας με την ενωσιακή. Σε μία απόφαση που θυμίζει έντονα το προηγούμενο της υπόθεσης *Nottebohm* του ΔΔΧ, το ΔΕΕ έκρινε ότι ένα κράτος-μέλος ΕΕ μπορεί πράγματι να νομοθετήσει ότι άτομα που γεννιούνται στο εξωτερικό μπορούν να απωλέσουν την ιθαγένειά τους με την συμπλήρωση συγκεκριμένου ορίου ηλικίας, εφόσον δεν αποδεικνύουν την ύπαρξη στενού δεσμού με το κράτος της ιθαγένειάς τους. Ωστόσο, σε περίπτωση που αυτό οδηγεί ταυτόχρονα και σε απώλεια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, θα πρέπει να ελέγχεται στο επίπεδο της αναλογικότητας. Έτσι, οι εθνικές αρχές θα πρέπει κυρίως να ενημερώνουν τα ενδιαφερόμενα άτομα για τα μέτρα που πρόκειται να ληφθούν, αλλά και να προβλέπουν μέσα για την αμφισβήτηση της επιβαλλόμενης απώλειας ιθαγένειας.

6 Σεπτεμβρίου 2023:

Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε προσφυγές Ρώσων στο πλαίσιο της επιβολής κυρώσεων σχετικά με τον πόλεμο στην Ουκρανία

Το Γενικό Δικαστήριο της ΕΕ απέρριψε προσφυγές των Dmitry Alexandrovich Pumpyanskiy και Galina Evgenyevna Pumpyanskaya κατά των μέτρων που έλαβε το Συμβούλιο ΕΕ, σε σχέση με την εξελισσόμενη σύρραξη Ρωσίας-Ουκρανίας. Ο Pumpyanskiy, παρ' ότι δε συμμετέχει άμεσα στις εχθροπραξίες, συνδέεται με οικονομικούς παράγοντες που ενισχύουν οικονομικά την Ρωσική Κυβέρνηση, και εξ αυτού του λόγου βρέθηκε στην λίστα των κυρώσεων του Συμβουλίου, γεγονός που δέχθηκε και διατήρησε το Γενικό Δικαστήριο. Για την Pumpyanskaya έκρινε ότι επίσης ήταν δικαιολογημένη η συμπερίληψή της στην λίστα των κυρώσεων, λόγω των οικογενειακών και επιχειρηματικών δεσμών με συγκεκριμένους οικονομικούς οργανισμούς. Τέλος, το Δικαστήριο απέρριψε και ισχυρισμούς ότι παραβιάζονται δικαιώματα στην ιδιωτικότητα και περί προσωπικών δεδομένων λόγω της επώνυμης αναφοράς τους στην λίστα των κυρώσεων.

Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο

2 Μαρτίου 2023:

Καταγγελία σε βάρος της Τουρκίας στο ΔΠΔ για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας

Μία νομική εταιρεία και μία ΜΚΟ του Βελγίου, καθώς και ένας ευρωπαϊκός οργανισμός δικαστών προσέφυγαν στο ΔΠΔ κατά της Τουρκίας (μη συμβαλλόμενου μέρους στο ΚατΔΠΔ), με την κατηγορία ότι η τελευταία διαπράττει εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, αφού συστηματικά προσβάλλει περισσότερα από 200.000 άτομα μέσω βασανιστηρίων, εξαφανίσεων και αυθαίρετων συλλήψεων. Ταυτόχρονα, ερείδεται στην αποτυχία της διακυβέρνησης Ερντογάν να ευθυγραμμισθεί με τις θεμελιώδεις αρχές του Διεθνούς Δικαίου.

17 Μαρτίου 2023:

Εντάλματα σύλληψης του Vladimir Putin και της Maria Lvova-Belova

Το Τμήμα Προδικασίας II, κατόπιν σχετικού αιτήματος του Εισαγγελέα Karim Khan, εξέδωσε εντάλματα σύλληψης του Ρώσου Προέδρου Vladimir Putin και της Επιτρόπου Δικαιωμάτων των Παιδιών της Ρωσίας Maria Lvova-Belova, ως υπευθύνων για τον σχεδιασμό και την διάπραξη των εγκλημάτων πολέμου της παράνομης μετακίνησης Ουκρανών ανηλίκων (προστατευόμενων προσώπων υπό τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949) από την Ουκρανία στη Ρωσία.

20 Μαρτίου 2023:

Ηνωμένο Βασίλειο και Ολλανδία: Συνάντηση Υπουργών Δικαιοσύνης για την υποστήριξη του ΔΠΔ

Υπουργοί Δικαιοσύνης από όλο τον κόσμο, αλλά και εκπρόσωποι Διεθνών Οργανισμών, συναντήθηκαν στο Λονδίνο, σε μία σημαντική συνάντηση (που συνδιοργανώθηκε από το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ολλανδία) για την έμπρακτη υποστήριξη του έργου του ΔΠΔ, λίγο μετά την έκδοση των δύο ενταλμάτων σύλληψης από τον Εισαγγελέα κατά του Vladimir Putin και της Maria Lvova-Belova.

23 Μαρτίου 2023:

Συμφωνία ίδρυσης Γραφείου ΔΠΔ στην Ουκρανία

Η Γραμματεία του ΔΠΔ και ο Γενικός Εισαγγελέας της Ουκρανίας, μία εβδομάδα μετά την έκδοση των δύο ενταλμάτων σύλληψης, υπέγραψαν Συμφωνία για την διευκόλυνση της δημιουργίας ειδικού γραφείου σε ουκρανικό έδαφος, προκειμένου να διευκολυνθούν οι έρευνες για εγκλήματα πολέμου και άλλες παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου μετά την ρωσική εισβολή, προκειμένου να διωχθούν οι ατομικά υπεύθυνοι. Υπενθυμίζεται ότι αντίστοιχα εσωτερικά προσκόμματα αντιμετωπίζει και η Ουκρανία. Πράγματι, με γνωμοδότηση του 2001 ως προς την συνταγματικότητα ή μη του ΚατΔΠΔ*, το Ουκρανικό Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι δεν μπορούσε το κράτος να κυρώσει το ΚατΔΠΔ, καθώς θεμελιώνει μία συμπληρωματική προς τα εθνικά δικαστήρια δικαιοδοσία.

* Ukrainian Constitutional Court, *Opinion of the Constitutional Court on the conformity of the Rome Statute with the Constitution of Ukraine*, Case N 1-35/2001, 11 July 2001.

Μόνο κατόπιν συνταγματικής αναθεώρησης των διατάξεων του ουκρανικού Συντάγματος που διασφαλίζουν την αποκλειστική αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων και την «συμφιλιώνουν» με διεθνείς δικαιοδοσίες, θα μπορούσε η Ουκρανία να καταστεί πλήρες μέλος στο Καταστατικό (όπως συμβαίνει με τις περιπτώσεις των διεθνών (οιονεί) δικαιοδοτικών μηχανισμών Συμβάσεων Δικαιωμάτων του Ανθρώπου). Μολονότι πράγματι με συνταγματική αναθεώρηση, το 2016, εισήχθη άρθρο στο ουκρανικό Σύνταγμα που επιτρέπει την πλήρη προσχώρηση, εντούτοις οι λοιπές προβληματικές συνταγματικές διατάξεις εξακολουθούν να υπάρχουν, με αποτέλεσμα να μην προβλέπεται κάποια ουσιαστική αλλαγή μεσο-/μακροπρόθεσμα.

26 Απριλίου 2023:

Σχέσεις
Νοτίου Αφρικής
με το ΔΠΔ

Οι διαχρονικά τεταμένες σχέσεις Νοτίου Αφρικής και Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, λόγω των κατηγοριών της πρώτης περί «αφρικανοποίησης» του πινακίου του δεύτερου, δυσχεράνηθηκαν περαιτέρω με την έκδοση των ενταλμάτων σύλληψης σε βάρος των δύο Ρώσων υψηλών αξιωματούχων, ενόψει μάλιστα και της Συνόδου των BRICS, που επρόκειτο να λάβει χώρα στη Νότιο Αφρική (εμπόδιο που υπερκεράσθηκε με την διαδικτυακή διεξαγωγή της συνάντησης). Η Νότιος Αφρική διευκρίνισε ότι εσφαλμένα τοποθετήθηκε ενώπιον του African National Congress (ANC) ο Πρόεδρος του κυβερνώντος κόμματος Cyril Ramaphosa περί καταγγελίας του ΚατΔΠΔ.

11 Μαΐου 2023:

Τέσσερα
εντάλματα
σύλληψης για
εγκλήματα στην
Λιβύη από το 2011

Ο Εισαγγελέας ΔΠΔ ανακοίνωσε ότι πέτυχε την έκδοση τεσσάρων νέων ενταλμάτων σύλληψης για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, που έχουν διαπραχθεί στη Λιβύη από τις 15 Φεβρουαρίου 2011. Εκτιμάται ότι πρόκειται για υψηλόβαθμα στελέχη του καθεστώτος του Muammar Gaddafi. Υπενθυμίζεται ότι το ΔΠΔ είχε ήδη από το 2011 ξεκινήσει την διερεύνηση της υπόθεσης, κατόπιν σχετικής παραπομπής από το ΣΑ/ΗΕ, με την Απόφαση 1970.

19-20 Μαΐου 2023:

Αντίδραση Ρωσίας
στα εντάλματα
σύλληψης

Η Ρωσία προσέθεσε τον Εισαγγελέα ΔΠΔ Karim Khan στη λίστα των καταζητούμενων προσώπων και εκκίνησε διαδικασία ποινικής διερεύνησης, προκειμένου να προκαλέσει την σύλληψή του, μετά την έκδοση ενταλμάτων σύλληψης του Vladimir Putin και της Maria Lvova-Belova για πιθανά εγκλήματα πολέμου στη διάρκεια της εξελισσόμενης σύρραξης.

Από την πλευρά του, στις 20 Μαΐου 2023, το ΔΠΔ δήλωσε ότι παραμένει *“aware and profoundly concerned about unwarranted and unjustified coercive measures reportedly taken against ICC officials”*, ενώ παρέμεινε σταθερό ως προς τη νομιμότητα της κίνησής του, προκειμένου να εκπληρώσει τον σκοπό του.

24 Μαΐου 2023:

Δημοκρατία
του Κογκό:
παραπομπή
προσώπου
στο ΔΠΔ

Η Κυβέρνηση της Δημοκρατίας του Κογκό παρέπεμψε δεύτερο άτομο στο ΔΠΔ, επιστώντας την προσοχή του Δικαστηρίου στην ανάγκη καταπολέμησης της συστηματικής λεηλασίας των φυσικών πόρων στα ανατολικά της χώρας, από τις Δυνάμεις της Ρουάντα και την ομάδα ανταρτών M23 (που υποστηρίζεται ότι διοικείται από Τούτσι), επηρεάζοντας την επιβίωση του πληθυσμού και οδηγώντας πολλούς να μετακινηθούν προς την Ουγκάντα.

6 Ιουνίου 2023:

Νέο Μνημόνιο
Συνεργασίας
μεταξύ DRC
και ΔΠΔ

Ο Εισαγγελέας ΔΠΔ ολοκλήρωσε την επίσκεψή του στη Δημοκρατία του Κογκό [Democratic Republic of the Congo (DRC)], όπου και υπογράφηκε νέο Μνημόνιο Συνεργασίας μεταξύ των δύο πλευρών, ανανεώνοντας την συνεργασία για την επίτευξη της δικαιοσύνης στη χώρα και την καταπολέμηση της ατιμωρησίας. Με το MoU τίθενται διάφορες βάσεις συνεργασίας, όπως π.χ. μία κοινή προσπάθεια χαρτογράφησης των υποθέσεων που εξετάζονται στο πλαίσιο της αρχής της συμπληρωματικότητας. Παράλληλα, το Γραφείο του Εισαγγελέα θα αναλάβει να ενισχύσει τις εθνικές αρχές στην ανάπτυξη ιατροδικαστικών υπηρεσιών, προκειμένου να διερευνηθούν συλλογικοί τάφοι και να συλλεγεί το απαραίτητο αποδεικτικό υλικό.

7 Ιουνίου 2023:

Ανανέωση Συμφωνίας και νέο Σχέδιο Δράσης Εισαγγελέα ΔΠΔ και Κολομβίας

Κατά τη διάρκεια της δεύτερης επίσκεψής του στην Κολομβία και στο πλαίσιο της συνάντησής του με τον Πρόεδρο του Ειδικού Μηχανισμού για την Ειρήνη, ο Εισαγγελέας του ΔΠΔ συνέλεξε πληροφορίες για τις διαρκείς προσπάθειες απόδοσης ευθυνών, αλλά και την εφαρμογή της Συμφωνίας Συνεργασίας που είχε υπογραφεί με την Κολομβία το 2021. Ειδικότερα, συζητήθηκαν οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο Μηχανισμός, αλλά και ο πιθανός τρόπος με τον οποίο το ΔΠΔ θα μπορούσε να στηρίξει την Κολομβία στην προσπάθεια δίωξης σεξουαλικών και άλλων εγκλημάτων με βάση το φύλο. Οι δύο πλευρές κατέληξαν σε ένα νέο Σχέδιο Δράσης προς τον ίδιο σκοπό.

13 Ιουνίου 2023:

Νέο Μνημόνιο Συνεργασίας με την Βενεζουέλα

Ο Εισαγγελέας ΔΠΔ, με το πέρας της επίσκεψής του στην Βενεζουέλα και την συνάντησή του με εθνικούς Εισαγγελείς, ανακοίνωσε ότι κατέληξαν στην υπογραφή νέο Μνημονίου Συνεργασίας, με σκοπό την ίδρυση ενός ειδικού γραφείου του Εισαγγελέα ΔΠΔ στο πεδίο. Το Γραφείο αυτό θα έχει σκοπό την ενίσχυση της χώρας, αλλά και την παροχή πραγματικής αρωγής σε θέματα νομικών εξελίξεων περί το ΚατΔΠΔ.

14 Ιουνίου 2023:

Στρατηγικά Σχέδια Δράσης ΔΠΔ για τα έτη 2023-2025

Το ΔΠΔ εξέδωσε τέσσερα Στρατηγικά Σχέδια Δράσης για την περίοδο των ετών 2023-2025, τα οποία επιβεβαιώνουν την δέσμευση του Δικαστηρίου να διατηρήσει το κύρος του, παραμένοντας ένας ευέλικτος και αποδοτικός μηχανισμός, ικανός να προσαρμόζεται στις προκλήσεις, και τον σεβασμό του ΚατΔΠΔ σε όλες τις δράσεις του, αναγνωρίζοντας τον σπουδαίο ρόλο του προσωπικού που απασχολεί.

15 Ιουνίου 2023:

Αίτημα DRC προς τον Εισαγγελέα να διερευνήσει την κατάσταση στο Βόρειο Κίνου

Η Δημοκρατία του Κογκό υπέβαλε αίτημα προς τον Εισαγγελέα να διερευνήσει το ενδεχόμενο τέλεσης διεθνών εγκλημάτων στην επαρχία του Βόρειου Κίνου, από τις αρχές του 2022.

27 Ιουνίου 2023:

Συνέχιση διερεύνησης της κατάστασης στη Βενεζουέλα

Το Τμήμα Προδικασίας Ι αποφάσισε να επιτρέψει στον Εισαγγελέα να συνεχίσει την διερεύνηση της κατάστασης στην Βενεζουέλα και το ενδεχόμενο τέλεσης εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, που έχει ήδη εκκινήσει κατόπιν αιτήματος της τελευταίας από τον Απρίλιο 2022.

13 Ιουλίου 2023:

Περαιτέρω διερεύνηση από τον Εισαγγελέα της εντεινόμενης βίας στο Darfur

Ο Εισαγγελέας του ΔΠΔ, σε Δήλωσή του στο ΣΑ/ΗΕ, ανέφερε ότι το Γραφείο του πρόκειται να εκκινήσει διαδικασία διερεύνησης για τα εντεινόμενα περιστατικά βίας στο Σουδάν, καλύπτοντας πρόσωπα που με κάθε τρόπο βοηθούν, ενθαρρύνουν ή κατευθύνουν στη διάπραξη εγκλημάτων στο Darfur, αλλά και πρόσθετες καταγγελίες για λεηλασίες, δικαστικές και εξωδικαστικές εκτελέσεις, εμπρησμούς κατοικιών, στο Δυτικό και Βόρειο Darfur. Ακόμα, δήλωσε ότι κατά προτεραιότητα θα διερευνηθούν εγκλήματα σε βάρος παιδιών, καθώς και εγκλήματα σεξουαλικού ή έμφυλου περιεχομένου.

14 Ιουλίου 2023:

Επανορθώσεις στην υπόθεση Ntaganda

Το Τμήμα II του ΔΠΔ εξέδωσε Addendum στη διάταξη περί επανορθώσεων στην υπόθεση *Ntaganda* (που είχε ξεκινήσει ήδη από τις 2 Σεπτεμβρίου 2015). Το 2019, το Δικαστήριο (Τμήμα VI) έκρινε τον κατηγορούμενο ένοχο για 18 εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, που διέπραξε στην περιοχή Ituri, στο Κογκό, το διάστημα 2002-2003, και του επέβαλε 30 χρόνια κάθειρξης. Μόλις τον Μάρτιο 2021, έκρινε επί των αιτημάτων επανόρθωσης. Το Τμήμα εκτίμησε ότι κατά προσέγγιση επρόκειτο για 7.500 άμεσα και έμμεσα θύματα στο σύνολο, επιδικάζοντας ποσό 31.300.000 δολαρίων.

17 Ιουλίου 2023:

25^η Επέτειος από την υιοθέτηση του Καταστατικού της Ρώμης

Η Συνέλευση των Κρατών Μερών τίμησε την 25^η Επέτειο από την υιοθέτηση του Καταστατικού της Ρώμης, με Προεδρεύουσα την Πρόεδρο Silvia Fernández de Gurmendi, με σημαντικές συζητήσεις για το μέλλον του θεσμού.

Στην εκδήλωση, που πραγματοποιήθηκε με την οικονομική ενίσχυση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, των Μονίμων Αντιπροσωπειών του Καναδά, της Ιταλίας και του Λιχτενστάιν στα Ηνωμένα Έθνη, αλλά και του Διεθνούς Ινστιτούτου των Συρακουσών για την Ποινική Δικαιοσύνη και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, συμμετείχαν μεταξύ άλλων ο Αναπληρωτής Γενικός Γραμματέας των ΗΕ για τα Νομικά Ζητήματα Miguel de Serpa Soares, ο Πρόεδρος του ΔΠΔ Piotr Hofmański, η Πρόεδρος του Ταμείου Θυμάτων Μίνου Τανάρεζ Mirabal και άλλοι υψηλοί αξιωματούχοι.

Κατά την υπουργικού επιπέδου Στρογγυλή Τράπεζα, με θέμα *“Strategic vision for the next decade: How to ensure consistent and sustainable support for the ICC”*, ανώτεροι αξιωματούχοι κρατών επανέλαβαν την υποστήριξή τους προς το Δικαστήριο και την εντολή του, ενώ ο Εισαγγελέας, κλείνοντας την συζήτηση, τόνισε την υψηλή σημειολογία του ΔΠΔ για την εξάλειψη της ατιμωρησίας και την διατήρηση των αρχών της δικαιοσύνης, εμμένοντας και στην ανάγκη προσαρμογής στις διαρκώς αναδυόμενες ανάγκες των πολλαπλών νέων παγκόσμιων κρίσεων.

Στο Panel, με θέμα *“Connecting the dots: Strengthening the international criminal law ecosystem”*, συζητήθηκε ο σημαντικός ρόλος του ΔΠΔ στην ενίσχυση του κράτους δικαίου και η θέση που κατέχει μεταξύ των θεσμών απόδοσης ευθυνών. Ένα δεύτερο εστίασε στην ανάγκη διασφάλισης κατάλληλης επανόρθωσης στα θύματα, ενώ το τελευταίο, με κεντρική θεματική *“Strengthening the Rome Statute system: The Review Mechanism and beyond”*, κάλυψε μεταξύ άλλων συζητήσεις γύρω από τις συστάσεις της Independent Expert Review, αλλά και την αλληλεπίδραση του Δικαστηρίου με την κοινωνία των πολιτών προς την κατεύθυνση της εφαρμογής των εν λόγω συστάσεων.

Στο πλαίσιο αυτό, Γαλλία και Βέλγιο προχώρησαν σε συμφωνίες με το ΔΠΔ αναφορικά με την εκτέλεση των ποινών και την απελευθέρωση των κρατουμένων, ενώ πολλά κράτη και διεθνείς οργανισμοί εξέφρασαν την διαρκή στήριξη και δέσμευσή τους προς τους σκοπούς του ΔΠΔ.

18 Ιουλίου 2023:

Επανάληψη διαδικασίας διερεύνησης της κατάστασης στις Φιλιππίνες

Το Εφετείο του ΔΠΔ, κατόπιν αιτήματος των Φιλιππίνων, επικύρωσε την απόφαση του Τμήματος Προδικασίας Ι, που επέτρεψε στον Εισαγγελέα να επαναλάβει την διερεύνηση της κατάστασης στις Φιλιππίνες για φερόμενα διεθνή εγκλήματα, στη διάρκεια του εξαγγελθέντος από την Κυβέρνηση «πολέμου κατά των ναρκωτικών», κατά την περίοδο 2011-2019. Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι Φιλιππίνες έφεραν το βάρος απόδειξης των ισχυρισμών ότι πράγματι προχωρούσαν σε νόμιμες διαδικασίες αποτελεσματικής διερεύνησης των καταγγελλόμενων εγκλημάτων. Το δε επιχείρημα περί απαραδέκτου, λόγω παραβίασης της αρχής της συμπληρωματικότητας, επίσης απορρίφθηκε, δεδομένης της αδράνειας που έχουν επιδείξει οι εθνικές αρχές.

1 Αυγούστου 2023:

Δήλωση της Συνέλευσης των Κρατών Μερών σχετικά με την Ρωσία

Το Προεδρείο της Συνέλευσης των Κρατών Μερών του Καταστατικού της Ρώμης, με δήλωσή του, εξέφρασε την ανησυχία του για την έκδοση πρόσθετων ενταλμάτων σύλληψης από την Ρωσία σε βάρος ενός Δικαστή του ΔΠΔ, κίνηση που συνιστά προσπάθεια της ρωσικής πλευράς να αποσταθεροποιήσει το Δικαστήριο. Εξέφρασε δε την σταθερή στήριξή του για το Δικαστήριο και τους ίδιους τους Δικαστές, αποσκοπώντας πάντοτε στην εκπλήρωση των καταστατικών σκοπών του.

Υπενθυμίζεται ότι η Ρωσία υπέγραψε το Καταστατικό της Ρώμης στις 13 Σεπτεμβρίου 2000. Ωστόσο, στις 30 Νοεμβρίου 2016, με δήλωσή της που υποβλήθηκε στον ΓΓ/ΗΕ, θεματοφύλακα του Καταστατικού, εκφράσθηκε η απροθυμία της Ρωσίας να επικυρώσει το Καταστατικό και να καταστεί μέρος του.

1 Σεπτεμβρίου 2023:

Αρμενία: η Κυβέρνηση επιδιώκει την κύρωση του Καταστατικού της Ρώμης

Η Αρμενική Κυβέρνηση ζήτησε επίσημα από το Κοινοβούλιο να κυρώσει το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, καθιστώντας την Αρμενία το 124° συμβαλλόμενο μέρος. Υπενθυμίζεται ότι η Αρμενία έχει ήδη υπογράψει από το 1999, αλλά δεν το έχει κυρώσει, διότι το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι ήταν ασύμβατο προς το Σύνταγμα.

Η Αρμενία προχώρησε σε συνταγματική αναθεώρηση το 2022, με αποτέλεσμα το Συνταγματικό Δικαστήριο να μην βρίσκει πλέον σημεία διάστασης μεταξύ του νέου Συντάγματος και του ΚατΔΠΔ. Η κινητοποίηση αυτή έρχεται σε συνέχεια της αναζωπύρωσης της σύρραξης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και την διάπραξη εγκλημάτων πολέμου. Σαφώς, σε θετική περίπτωση, η Αρμενία θα κληθεί να εφαρμόσει άμεσα και το διεθνές ένταλμα σύλληψης που έχει εκδώσει ο Εισαγγελέας του ΔΠΔ κατά του Πούτιν και της Lvova-Belova, σε περίπτωση που βρεθούν σε αρμενικό έδαφος.

Υπενθυμίζεται ότι αντίστοιχα εσωτερικά προσκόμματα αντιμετωπίζει και η Ουκρανία. Πράγματι, με γνωμοδότηση του 2001 ως προς την συνταγματικότητα ή μη του ΚατΔΠΔ*, το Ουκρανικό Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι δεν μπορούσε το κράτος να κυρώσει το ΚατΔΠΔ, καθώς θεμελιώνει μία συμπληρωματική προς τα εθνικά δικαστήρια δικαιοδοσία. Μόνο κατόπιν συνταγματικής αναθεώρησης των διατάξεων του ουκρανικού Συντάγματος που διασφαλίζουν την αποκλειστική αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων και την «συμφιλιώνουν» με διεθνείς δικαιοδοσίες, θα μπορούσε η Ουκρανία να καταστεί πλήρες μέρος στο Καταστατικό (όπως συμβαίνει με τις περιπτώσεις των διεθνών (οιονεί) δικαιοδοτικών μηχανισμών Συμβάσεων Δικαιωμάτων του Ανθρώπου). Μολονότι πράγματι με συνταγματική αναθεώρηση, το 2016, εισήχθη άρθρο στο ουκρανικό Σύνταγμα που επιτρέπει την πλήρη προσχώρηση, εντούτοις οι λοιπές προβληματικές συνταγματικές διατάξεις εξακολουθούν να υπάρχουν, με αποτέλεσμα να μην προβλέπεται κάποια ουσιαστική αλλαγή μεσο-/μακροπρόθεσμα.

8 Αυγούστου 2023:

Έκθεση Luis
Moreno Ocampo
για Nagorno-
Karabakh

Σε έκθεση του πρώτου Εισαγγελέα του ΔΠΔ Luis Moreno Ocampo, που δημοσιοποιήθηκε, κρούεται ο κώδων του κινδύνου για πιθανή γενοκτονία που διαπράττεται από το Αζερμπαϊτζάν κατά της Αρμενίας στην περιοχή του Nagorno-Karabakh.

* Ukrainian Constitutional Court, *Opinion of the Constitutional Court on the conformity of the Rome Statute with the Constitution of Ukraine*, Case N 1-35/2001, 11 July 2001.

Συγκεκριμένα, ο αποκλεισμός της περιοχής έχει στερήσει σε περισσότερα από 120.000 άτομα την πρόσβαση σε φαγητό, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και άλλα είδη ανάγκης. Κάλεσε, λοιπόν, το ΣΑ/ΗΕ να παραπέμψει την υπόθεση στο ΔΠΔ, προκειμένου το τελευταίο να επιληφθεί της κατάστασης, δεδομένου ότι το Αζερμπαϊτζάν είναι ήδη συμβαλλόμενο μέρος στο Καταστατικό της Ρώμης.

17 Οκτωβρίου 2023:

Απελευθέρωση
Mokom

Το Τμήμα Προδικασίας II του ΔΠΔ ολοκλήρωσε τη συζήτηση της υπόθεσης *The Prosecutor v. Maxime Jeoffroy Eli Mokom Gawaka*, αναφορικά με την τέλεση εγκλημάτων πολέμου και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας που τελέστηκαν στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, και διέταξε την άμεση απελευθέρωση του Mokom, που είχε παραδοθεί στο ΔΠΔ, τον Μάρτιο 2022, δυνάμει εκδοθέντος εντάλματος σύλληψης σε βάρος του. Και τούτο οφείλεται σε αλλαγές σε σχέση με τα αποδεικτικά στοιχεία και την έλλειψη εύλογων προοπτικών καταδίκης, που παρουσίασε ο Εισαγγελέας. Κατηγορούνταν για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, που διαπράχθηκαν την περίοδο 5 Δεκεμβρίου 2013-Απρίλιος 2014 (εκ προθέσεως στόχευση αμάχων, ανθρωποκτονίες, βιασμοί, εκ προθέσεως επιθέσεις κατά χώρων λατρείας, καταστροφή ιδιοκτησιών των εχθρών, εκτοπισμοί και αναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών, δίκωξη, στέρηση προσωπικής ελευθερίας κ.λπ.).

Διεθνής Ποινική Δικαιοσύνη

6 Απριλίου 2023:

Ειδικά Τμήματα
Κοσόβου: απόφαση
καταβολής
επανορθώσεων
στην υπόθεση
Mustafa

Το Πάνελ I εξέδωσε διάταξη επανόρθωσης στην υπόθεση Salih Mustafa, που κρίθηκε ένοχος, τον Δεκέμβριο 2022 και καταδικάστηκε σε 26 χρόνια κάθειρξης, ύψους 207.000€, για τις ζημιές που υπέστησαν θύματα και οικογένειες για τα εγκλήματα πολέμου της αυθαίρετης κράτησης, των βασανιστηρίων και των ανθρωποκτονιών.

Ο Mustafa δε διαθέτει τα μέσα, προκειμένου να ικανοποιήσει πλήρως τις επανορθώσεις που επιδικάστηκαν,

με αποτέλεσμα το Πάνελ να υποδεικνύει ως πιθανή ικανοποιητική λύση το Πρόγραμμα Αποζημιώσεων Θυμάτων του Κοσόβου (Crime Victim Compensation Program).

31 Μαΐου 2023:

IRMCT/
Μηχανισμός:
απόρριψη έφεσης
στην υπόθεση
*Jovica Stanišić and
Franko Simatović*

Το Εφετείο του Μηχανισμού απέρριψε την έφεση των Stanišić και Simatović, υπεύθυνοι για την οργάνωση, τον εξοπλισμό, την εκπαίδευση και την οικονομική υποστήριξη ορισμένων από τις πιο βίαιες σερβικές παραστρατιωτικές ομάδες, που πρωτοβάθμια είχαν καταδικασθεί για παροχή συνδρομής και υπόθαλψη σε ανθρωποκτονίες, αλλά και στη βάση άλλων κατηγοριών. Αιτιολόγησε δε την απόφασή του αυτή, υποστηρίζοντας ότι τα προσκομισθέντα στην δίκη αποδεικτικά μέσα καταδείκνυαν ότι απλώς οργάνωσαν και εκπαιδύσαν μέλη των σερβικών ενόπλων δυνάμεων, ενώ πράγματι μόνο τα τελευταία συμμετείχαν στα καταγγελλόμενα εγκλήματα. Το Εφετείο έκρινε ότι το Τμήμα υπέπεσε σε νομικό σφάλμα, μην διακρίνοντας ότι οι κατηγορούμενοι ήταν ένοχοι για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση (joint criminal enterprise), αυξάνοντας τις ποινές τους από 12 σε 15 χρόνια φυλάκισης.

Ας σημειωθεί ότι πρόκειται για την τελευταία εφετειακή απόφαση του Μηχανισμού. Ο εν λόγω International Residual Mechanism for Criminal Tribunals (στο εξής "IRMCT" ή «Μηχανισμός») είναι ο δικαστικός σχηματισμός, που δημιουργήθηκε το 2010 και λειτουργεί από το 2012 στην Αρούσα (Τανζανία) και από το 2013 στη Χάγη, είναι δε επιφορτισμένος με την εξέταση των εκκρεμών υποθέσεων των *ad hoc* Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ΔΠΔΓ) και την Ρουάντα (ΔΠΔΡ), που ήδη τότε όδευαν προς τον τερματισμό τους.

6 Ιουνίου 2023:

Ειδικά Τμήματα
για το Κόσοβο:
απόρριψη του
αιτήματος του
Εισαγγελέα να
προειδοποιηθεί

Το Πάνελ II των Ειδικών Τμημάτων για το Κόσοβο απέρριψε το αίτημα του Γραφείου του Ειδικού Εισαγγελέα να επιστήσσει την προσοχή στο συνήγορο του Θαζί για τις προκλητικές δηλώσεις του σε εκπομπές.

ο συνήγορος
του Θαζί για τις
παραπλανητικές
δηλώσεις δηλώσεις
του

Αντ' αυτού, το Πάνελ προτίμησε να «υπενθυμίσει» στην υπερασπιστική ομάδα του κατηγορουμένου τις υποχρεώσεις τους υπό τον Κώδικα Συμπεριφοράς και την Διάταξη για την πρέπουσα Συμπεριφορά κατά τις Διαδικασίες (Code of Conduct and the Order on the Conduct of Proceedings).

2 Αυγούστου 2023:

IRMCT:
απόρριψη
αιτήματος του
Ferdinand
Nahimana

Το Εφετείο του Μηχανισμού απέρριψε το αίτημα του Ferdinand Nahimana για ενισχυμένη οικονομική βοήθεια για την κάλυψη βασικών εξόδων (π.χ. στέγη, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη), έως ότου εκδοθεί θεώρηση για την επανένωση με την οικογένειά του στο Βέλγιο, κάνοντας δεκτή την πρωτόδικη απόφαση. Ο Nahimana είχε καταδικασθεί το 2003, από το *ad hoc* Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Ρουάντα, σε ισόβια κάθειρξη για διάφορες μορφές γενοκτονίας, που αργότερα μειώθηκε σε 30 χρόνια κάθειρξης. Απελευθερώθηκε το 2016 και του δόθηκε το ποσό των 1.000 δολαρίων για την προσωρινή παραμονή του στο Μάλι.

7 Αυγούστου 2023:

IRMCT:
απόφαση επί της
εφέσεως του
Kabuga

Το Εφετειακό Τμήμα του Μηχανισμού εξέδωσε απόφαση επί της εφέσεως που άσκησαν ο Félicien Kabuga, επιχειρηματία που είχε καταδικασθεί από το ΔΠΔΡ για υποκίνηση σε γενοκτονία μέσω της ραδιφωνικής μετάδοσης προπαγανδιστικών μηνυμάτων σε βάρος των Τούτσι, και ο Εισαγγελέας κατά της πρωτόδικης απόφασης, που εκδόθηκε στις 6 Ιουνίου 2023, με την οποία κρίθηκε η ακαταλληλότητα του πρώτου να συμμετάσχει σε δίκη. Το Εφετείο απέρριψε την έφεση του Εισαγγελέα, καθώς απέτυχε να αποδείξει ότι σε πρώτο βαθμό εφαρμόσθηκε λανθασμένο κριτήριο ή ότι εσφαλμένα εκτιμήθηκαν οι αποδείξεις. Επιπλέον, έκρινε ότι δεν υφίσταται νομική βάση στο Καταστατικό του ΔΠΔΡ, αλλά ούτε στη νομολογία, που να επιτρέπει εναλλακτικές μορφές διαδικασίας ("alternative finding procedure") αντί δίκης. Συνεπώς, η πρωτοβάθμια απόφαση να προωθήσει μία τέτοια λύση υπερέβαινε την δικαιοδοσία του ίδιου και του Μηχανισμού, συνιστώντας νομικό σφάλμα, που επηρεάζει το κύρος της απόφασης.

12 Οκτωβρίου 2023:

Ειδικά Τμήματα
για το Κόσοβο:
τροποποίηση
ποινής και
απελευθέρωση του
Gucati

Η Πρόεδρος των Ειδικών Τμημάτων για το Κόσοβο, Δικαστής Ekaterina Trendafilova, αποφάσισε να τροποποιήσει την ποινή του Hysni Gucati, επικεφαλής του Οργανισμού Βετεράνων του Απελευθερωτικού Στρατού του Κοσόβου (Kosovo Liberation Army War Veterans' Organisation), και να επιτρέψει την απελευθέρωσή του στις 18 Οκτωβρίου 2023. Η απόφαση αυτή έρχεται μετά την εξέταση της αλλαγής συμπεριφοράς του φυλακισμένου και την έκφραση μεταμέλειας κατά την διάρκεια της κράτησής του, παρά την καταδίκη του για εγκλήματα διάφορες μορφές παρεμπόδισης της δικαιοσύνης (παρεμπόδιση αξιωματούχων από την άσκηση των καθηκόντων τους, εκφοβισμός κατά τη διάρκεια ποινικών διαδικασιών, παραβίαση της μυστικότητας των διαδικασιών). Η Πρόεδρος επεσήμανε ότι οποιαδήποτε αποτυχία συμμόρφωσης προς τους όρους της απελευθέρωσης θα μπορούσε να συνιστά λόγο ανάκλησης της απόφασης.

Δικαστήρια και άλλα δικαιοδοτικά όργανα Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

4

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΔΔΑ)

25 Ιανουαρίου 2023:

Ουκρανία
και Ολλανδία
κατά Ρωσίας:
παραδεκτό και
προδικαστικές
ενστάσεις

Η υπόθεση σχετίζεται με την από το 2014 σύρραξη στην Ανατολική Ουκρανία, στην οποία εμπλέκονται ρωσόφιλοι αυτονομιστές. Οι μεν αιτιάσεις της Ουκρανίας αφορούσαν την ύπαρξη διοικητικών πρακτικών από τις «διοικήσεις» των αυτοανακηρυχθεισών «Δημοκρατιών του Ντονέτσκ και του Λουγκάνσκ» και από Ρώσους στρατιώτες, αλλά και την απαγωγή τριών ομάδων ανηλίκων και των συνοδών ενηλίκων τους, που συνιστούν παραβιάσεις της ΕυρΣΔΑ. Η δε Ολλανδία προσέφυγε για την κατάρριψη της πτήσης Malaysia Airlines flight MH17 στην Ανατολική Ουκρανία, στις 17 Ιουλίου 2014.

Το Τμήμα Ευρείας Συνθέσεως αποφάνθηκε ως εξής:

- ομόφωνα απέρριψε την προδικαστική ένσταση της Ρωσίας ότι οι προσφυγές δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις παραδεκτού του άρθρου 33 ΕυρΣΔΑ, αλλά και τον ισχυρισμό περί μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, που νομολογιακά το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι δεν τυχάνει σε περιπτώσεις διοικητικής πρακτικής αντίθετης προς την ΕυρΣΔΑ
- ομόφωνα έκρινε ότι οι αιτιάσεις της Ουκρανίας για τα γεγονότα που έλαβαν χώρα από τις 11 Μαΐου 2014 και εξής εμπίπτουν στο *ratione loci* πεδίο εφαρμογής της ΕυρΣΔΑ και απορρίπτει την αντίστοιχη προδικαστική ένσταση της Ρωσίας ως απαράδεκτη

- κατά πλειοψηφία συνενώνει με την επί της ουσίας εξέταση της προσφυγής τα ζητήματα που ανακύπτουν από τους ουκρανικούς ισχυρισμούς περί αντίθετων προς την ΕυρΣΔΑ διοικητικών πρακτικών των Ρώσων και ρωσόφιλων αυτονομιστών
- κατά πλειοψηφία έκρινε ότι οι αιτιάσεις της Ολλανδικής Κυβέρνησης για την κατάρριψη του αεροσκάφους MH17 εμπίπτουν στο *ratione loci* πεδίο εφαρμογής της ΕυρΣΔΑ και κατά τούτο απορρίπτει την αντίστοιχη προδικαστική ένσταση της Ρωσίας
- ομόφωνα απέρριψε ως απαράδεκτο τον ισχυρισμό της Ουκρανίας περί προσβολής του άρθρου 3 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου
- ομόφωνα έκρινε ως παραδεκτές τις αιτιάσεις για διοικητικές πρακτικές, συμπεριλαμβανομένης και της κατάρριψης του αεροσκάφους, διάφορες εκφάνσεις των οποίων παραβιάζουν τα άρθρα 2, 3, 4 παρ. 2, 5, 9, 10 ΕυρΣΔΑ, μεμονωμένα ή σε συνδυασμό με το άρθρο 14 ΕυρΣΔΑ, τα άρθρα 1 και 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου
- ομόφωνα δέχθηκε ως παραδεκτές τις αιτιάσεις για παραβιάσεις των άρθρων 3, 5, 8 ΕυρΣΔΑ και άρθρο 2 του 4^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, σε σχέση με την απαγωγή και μεταφορά ανηλίκων και των συνοδών ενηλίκων
- απορρίπτει κατά πλειοψηφία ως απαράδεκτες και τις μεμονωμένες ατομικές προσφυγές σε σχέση με τις απαγωγές, λόγω μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων

7 Μαρτίου 2023:

Mamasakhlisi
και άλλοι κατά
Γεωργίας και
Ρωσίας

Το ΕυρΔΔΑ έκρινε την Ρωσία υπεύθυνη για παραβιάσεις των άρθρων 3, 5 παρ. 1α και c, 6 παρ. 1 και παρ. 3c της ΕυρΣΔΑ, λόγω της παράνομης κράτησης και της απάνθρωπης και υποτιμητικής μεταχείρισης δύο φυλακισμένων από τις «αρχές» της Αμπχαζίας, της αποσχισμένης περιοχής της Γεωργίας επί της οποίας η Ρωσία ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο. Στα θύματα δεν επιτράπηκε ούτε η πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, αλλά ούτε και η πρόσβαση σε ένα αμερόληπτο δικαστήριο.

29 Μαρτίου 2023:

KlimaSeniorinnen
Schweiz και άλλοι
κατά Ελβετίας
και Carême κατά
Γαλλίας για την
κλιματική αλλαγή

Το ΕυρΔΔΑ πρόκειται να εξετάσει την πρώτη από αρκετές υποθέσεις σχετικά με την υποχρέωση κρατών-μελών ΕΕ να λαμβάνουν δράση, προκειμένου να αναστρέψουν την κλιματική αλλαγή. Η προσφυγή ασκήθηκε από μία ομάδα ηλικιωμένων γυναικών, λόγω της επιδεινούμενης κατάστασης υγείας, που συνδέεται με τους παρατεταμένους καύσωνες.

Ανάλογη η υπόθεση *Carême* κατά Γαλλίας, προσφυγή που ασκήθηκε από τον πρώην Δήμαρχο της περιοχής Grande-Synthe, λόγω αποτυχίας των γαλλικών αρχών να υιοθετήσουν ένα πιο φιλόδοξο σχέδιο κλιματικής πολιτικής.

12 Απριλίου 2023:

Communauté
genevoise d'action
syndicale (CGAS)
κατά Ελβετίας

Έλαβε χώρα η προφορική διαδικασία στην υπόθεση που αφορά τον προσφεύγοντα οργανισμό, με τον ισχυρισμό ότι στερήθηκε το δικαίωμα της οργάνωσης και συμμετοχής σε δημόσιες εκδηλώσεις, κατά παραβίαση του άρθρου 11 ΕυρΣΔΑ, στο πλαίσιο της έκτακτης νομοθεσίας για την αντιμετώπιση της πανδημίας της COVID-19. Η Ελβετία αιτήθηκε την παραπομπή στο Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης.

13 Απριλίου 2023:

Γνωμοδότηση
για την δυνατότητα
υιοθεσίας ενηλίκου
στην Φινλανδία

Το ΕυρΔΔΑ εξέδωσε Γνωμοδότηση (υπό το Πρωτόκολλο Νο. 16 της ΕυρΣΔΑ) κατόπιν ερωτήματος του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Φινλανδίας, αναφορικά με ζητήματα περί την διαδικασία υιοθεσίας ενηλίκου, και ειδικότερα σε σχέση με διαδικαστικά δικαιώματα, αλλά και το καθεστώς της βιολογικής μητέρας κατά την υιοθεσία του ενηλίκου παιδιού της, που ζούσε με την θεία του από την νηπιακή ηλικία. Η τελευταία αιτήθηκε στα εθνικά δικαστήρια την υιοθεσία του παιδιού, μόλις συμπλήρωσε τα 25 έτη. Αν και η βιολογική μητέρα αντέδρασε, τα εθνικά δικαστήρια επέτρεψαν την υιοθεσία.

Το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι οι διαδικασίες υιοθεσίας ενηλίκου επηρεάζουν την ιδιωτική ζωή του βιολογικού γονέα και εμπίπτουν πράγματι στο πεδίο προστασίας του άρθρου 8 ΕυρΣΔΑ.

Επιπλέον, έκρινε ότι οι δικλείδες ασφαλείας, όπως η συμμετοχή του βιολογικού γονέα ως ισότιμου μέρους στις εν λόγω διαδικασίες και το δικαίωμα άσκησης έφεσης, δεν ικανοποιούν καταρχήν τα διαδικαστικά προαπαιτούμενα του άρθρου 8 ΕυρΣΔΑ από την σκοπιά της θιγόμενης βιολογικής μητέρας. Αντιθέτως, εναπόκειται στο Ανώτατο Δικαστήριο να καθορίσει το εύρος και την καταλληλότητα των νομικών διαδικασιών.

18 Απριλίου 2023:

N.M.
κατά Βελγίου

Η προσφυγή αφορούσε στην επί 31 μήνες κράτηση Αλγερινού σε κλειστό κέντρο αλλοδαπών, εκκρεμούσης της μεταφοράς του στο Βέλγιο, λόγω κινδύνου για την δημόσια τάξη και εθνική ασφάλεια (στοιχείο που επιτάχθηκε με την καταδίκη του, τον Απρίλιο 2018, για τη συμμετοχή του σε τρομοκρατική οργάνωση). Το ΕυρΔΔΑ ομόφωνα έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση των άρθρων 5 παρ. 1(στ) και παρ. 4 (δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, δικαίωμα σε ταχεία εξέταση της νομιμότητας της κράτησης), ούτε παραβίαση του άρθρου 3 (απαγόρευση απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης).

20 Απριλίου 2023:

Παραδεκτό της
διακρατικής
προσφυγής
*Γεωργία κατά
Ρωσίας IV*

Κατά την εξέταση της τέταρτης διακρατικής προσφυγής της Γεωργίας κατά της Ρωσίας, η Γεωργία ισχυρίστηκε και προσκόμισε αποδεκτά αποδεικτικά στοιχεία ότι η Ρωσία έχει εφαρμόσει και συνεχίζει να εφαρμόζει διοικητικές πρακτικές σε βάρος Γεωργιανών πολιτών (όπως παρενοχλήσεις, παράνομες συλλήψεις, βασανιστήρια, εκφοβισμούς, ανθρωποκτονίες κ.λπ.), αλλά και πρακτικές που υπονομεύουν την διαδικασία νομικής διερεύνησης υποθέσεων σε βάρος τριών πολιτών, στα όρια των ελεγχόμενων περιοχών της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας. Ειδικότερα, η Γεωργία ισχυρίστηκε ότι η ως άνω κατάσταση παραβιάζει πολλαπλώς την ΕυρΣΔΑ και, συγκεκριμένα, υπό τα άρθρα 2, 3, 5, 8, 13, 14, 18 της Σύμβασης, αλλά και άρθρο 1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου και άρθρο 2 4^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Το ΕυρΔΔΑ έκρινε ομόφωνα παραδεκτή την προσφυγή, αποδεχόμενο καταρχάς ότι έχει δικαιοδοσία επί της υπόθεσης, ακολουθώντας την προηγούμενη θέση του στην υπόθεση *Γεωργία κατά Ρωσίας II*, στην οποία αποδείχθηκε η έντονη ρωσική παρουσία στις περιοχές και η άσκηση «αποτελεσματικού ελέγχου», καθώς και τυπικά η προσφυγή ασκήθηκε τον Οκτώβριο 2018, πριν την αποκοπή της Ρωσίας από το ΣοΕ, τον Σεπτέμβριο 2022. Ειδικά ως προς τους τρεις Γεωργιανούς πολίτες, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν πρόκειται να ασχοληθεί με τα ερωτήματα που τίθενται, καθώς ήδη εκκρεμούν τρεις ατομικές προσφυγές ενώπιόν του. Ομοίως, επανέλαβε ότι ο ισχυρισμός περί μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων δεν μπορεί να εφαρμοσθεί σε αυτές τις περιπτώσεις.

Επιπλέον, στην ένσταση της Ρωσίας ότι δεν ασκήθηκε πραγματική προσφυγή, δυνάμει να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης, καθώς τα ζητήματα που θίγονταν αφορούν σε ενδεχόμενες παραβιάσεις του γενικού Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου και έχουν έντονα πολιτικό χαρακτήρα, το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι δεν μπορεί να απορρίψει μία προσφυγή μόνο εξ αυτού του λόγου και απέρριψε την σχετική ένσταση.

2 Μαΐου 2023:

Mestan
κατά Βουλγαρίας

Το ΕυρΔΔΑ εξέτασε προσφυγή του αρχηγού του βουλγαρικού κόμματος “Movement for Rights and Freedoms”, Lyutvi Ahmed Mestan, που προωθεί μειονοτικά δικαιώματα, και ο οποίος συμμετείχε στις βουλευτικές εκλογές του 2013, οπότε και του επιβλήθηκε πρόστιμο, γιατί μιλούσε στην τουρκική στη διάρκεια της προεκλογικής του εκστρατείας, κατά παραβίαση της εθνικής νομοθεσίας. Σε μία απόφαση που θυμίζει έντονα την ελληνικού ενδιαφέροντος υπόθεση *Αχμέτ Σαδίκ κατά Ελλάδος (1996)* (η οποία, χωρίς να αντιμετωπίσει ζητήματα ουσίας, ότι είχε κριθεί απαράδεκτη λόγω μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων), το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι ο συγκεκριμένος περιορισμός ήταν δυσανάλογος προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα και αντίθετος προς το άρθρο 10 παρ. 2 ΕυρΣΔΑ.

16 Μαΐου 2023:

Ο Βρετανός
Πρωθυπουργός
καλεί σε
αναμόρφωση του
ΕυρΔΔΑ

Ο Πρωθυπουργός του ΗΒ, Rishi Sunak, ενόψει και της Συνόδου Κορυφής του ΣοΕ στο Reykjavik, κάλεσε σε αναμόρφωση του Κανονισμού του ΕυρΔΔΑ, με πρόταγμα το σύνθημα “Stop the boats” και στοχεύοντας τον Κανόνα 39 του Κανονισμού Διαδικασίας του ΕυρΔΔΑ. Η εν λόγω πρόνοια, που αφορά στη λήψη προσωρινών μέτρων προς αποφυγή άμεσου κινδύνου ανεπανόρθωτης βλάβης προσφεύγοντα, αποτελεί εμπόδιο στη διαμόρφωση νέου νομοθετικού πλαισίου στο Λονδίνο, προκειμένου να ρυθμισθεί η παράτυπη μετανάστευση μέσω της Μάγχης. Η νέα νομοθετική πρόταση του ΗΒ αφορά στην προσπάθεια αποστολής των αιτούντων άσυλο στην Ρουάντα, χωρίς δικαίωμα των εκεί μεταφερόμενων να προσβάλουν την απόφαση αυτή.

Να σημειωθεί, σε αυτό το σημείο, η αμφιλεγόμενη Συμφωνία ΗΒ-Ρουάντα για την «υποδοχή προσφύγων» σε σχέση με την αρχή της «ασφαλούς χώρας» (“safe country”).

29 Ιουνίου 2023:

Bijan Balahan
κατά Σουηδίας

Σε υπόθεση που αφορούσε την απέλαση του προσφεύγοντος στις ΗΠΑ, το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 3 ΕυρΣΔΑ, επειδή ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι στις ΗΠΑ κινδύνευε με ισόβια κάθειρξη χωρίς την δυνατότητα υφ' όρων απόλυσης. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι η επιβολή ισόβιας κάθειρξης για ενήλικο παραβάτη δεν συνιστά *ipso facto* παραβίαση του άρθρου 3, ενώ επεσήμανε ότι η σοβαρή δυσαναλογία του μέτρου είναι ένα αυστηρό κριτήριο, το οποίο λαμβάνεται υπόψη όλως εξαιρετικώς. Σε κάθε περίπτωση, παρατήρησε ότι ο προσφεύγων δεν είχε ακόμα δικασθεί, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να προβλέψει την έκβαση της δίκης και τις συνέπειές της.

4 Ιουλίου 2023:

Glukhin
κατά Ρωσίας

Σε υπόθεση που αφορούσε στην συμμετοχή του προσφεύγοντος, μόνος αυτός, σε διαμαρτυρία στο μετρό της Μόσχας, με την χρήση πλακάτ που απεικόνιζε πολιτικό ακτιβιστή, αλλά και αφίσσα που σπηλίτευε την αντίδραση της Κυβέρνησης στις ειρηνικές διαμαρτυρίες,

το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι η Ρωσία παραβίασε τα δικαιώματα του προσφεύγοντος στην ιδιωτικότητα και στην ελευθερία της έκφρασης (άρθρα 8 και 10 ΕυρΣΔΑ), με την χρήση εφαρμογών ταυτοποίησης προσώπου και συλλογή στοιχείων από μέσα κοινωνικής δικτύωσης και κάμερες ασφαλείας, προκειμένου να τον εντοπίσει και να τον συλλάβει.

13 Ιουλίου 2023:

Carvajal Barrios
κατά Ισπανίας

Η υπόθεση αφορούσε την έκδοση στις ΗΠΑ του Βενεζουελάνου Hugo Armando Carvajal Barrios, που είχε εισέλθει στην Ισπανία, το 2019, με ψεύτικη ταυτότητα, κατόπιν έκδοσης σχετικού εντάλματος σύλληψης με την κατηγορία της διακίνησης ναρκωτικών. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι η έκδοσή του θα συνιστούσε σοβαρό κίνδυνο για την προσωπική του ελευθερία, καθώς κινδύνευε με φυλάκιση χωρίς υφ' όρον απόλυση. Το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι δεν αποδείχθηκε η ύπαρξη ενός τέτοιου «πραγματικού κινδύνου», αφού δεν είχε ακόμα ξεκινήσει η σχετική δίκη, ενώ δεν παρουσιάστηκαν και οι ελαφρυντικές περιστάσεις που θα δικαιολογούσαν μία διαφορετική μεταχείρισή του. Ως εκ τούτου, δεν μπόρεσε να αποδείξει την ισχυριζόμενη παραβίαση του άρθρου 3 ΕυρΣΔΑ.

18 Ιουλίου 2023:

Ρωσία κατά
Ουκρανίας

Το ΕυρΔΔΑ διέγραψε από το πινάκιο την προσφυγή της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας, στην οποία η προσφεύγουσα ισχυριζόταν ότι υπήρχε ένα πρότυπο διοικητικής πρακτικής στην Ουκρανία από το 2014 και μεταγενέστερα (π.χ. ανθρωποκτονίες, απαγωγές, αναγκαστικές μετακινήσεις, παρεμβάσεις στην άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, περιορισμοί στην χρήση της ρωσικής γλώσσας κ.ά.), που οδηγούσε σε παραβίαση σειράς δικαιωμάτων που προστατεύονται από την ΕυρΣΔΑ (άρθρα 2, 3, 5, 8, 10, 13, 14 ΕυρΣΔΑ). Η προσφυγή διαγράφηκε λόγω αδυναμίας του ΕυρΔΔΑ να συνεχίσει τη διαδικασία, με βάση το άρθρο 37 παρ. 1α ΕυρΣΔΑ, αφού η προσφεύγουσα δεν ανταποκρίθηκε στο αίτημα του Δικαστηρίου να υποβάλει μεταφρασμένα τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκόμιζε. Μεταξύ των αιτιάσεων συμπεριλαμβανόταν και η κατηγορία ότι η Ουκρανία ήταν υπεύθυνη για την πτώση του αεροσκάφους MH17 λόγω αδυναμίας της να κλείσει τον εναέριο χώρο της.

29 Αυγούστου 2023:*Κοναčević
κατά Βοσνίας-
Ερζεγοβίνης*

Σε προσφυγή που ασκήθηκε ενώπιον του ΕυρΔΔΑ για παραβίαση των άρθρων 14 ΕυρΣΔΑ, 3 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου και 1 του 12^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου λόγω περιορισμού του εκλογικού δικαιώματος στις «τρεις συνιστώσες πληθυσμιακές ομάδες» που αναγνωρίζει το Σύνταγμα της Βόσνιοι, Σέρβοι και Κροάτες), κατά τη συμμετοχή στην διαδικασία ανάδειξης μελών του “House of Peoples”, του ανώτερου τμήματος του Κοινοβουλίου (πρόβλεψη που δεν υφίσταται για τις εκλογές της «Βουλής των Αντιπροσώπων»). Το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι το εκλογικό σύστημα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης είναι αντίθετο με την γενική απαγόρευση των διακρίσεων του άρθρου 1 του 12^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, στο μέτρο που εμβαθύνει το εθνικό χάσμα με το προνόμιο που εισάγει υπέρ των τριών πληθυσμιακών ομάδων και υπονομεύει τον δημοκρατικό χαρακτήρα των εκλογών.

31 Αυγούστου 2023:*Lenis
κατά Ελλάδας*

Σε προσφυγή που άσκησε κληρικός της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στο ΕυρΔΔΑ για παραβίαση του άρθρου 10 ΕυρΣΔΑ, λόγω δίωξής του και καταδίκης του για ρητορική διακρίσεων και μίσους, με την ανάρτηση ομοφοβικού σχολίου σε ιστοσελίδα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η προσφυγή ήταν απαράδεκτη, δυνάμει του άρθρου 17 ΕυρΣΔΑ, καθώς επρόκειτο για μια προσπάθεια κατάχρησης του άρθρου 10, που σε κάθε περίπτωση αντιβαίνει στις αξίες της Σύμβασης.

**Διαμερικανικό Δικαστήριο
Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
(ΔΙΑΔΔΑ)****22 Μαρτίου 2023:***Συζήτηση
της πρώτης
υπόθεσης για
την πρόσβαση
σε υπηρεσίες
άμβλωσης*

Το ΔΙΑΔΔΑ εκκίνησε την ακροαματική διαδικασία στην υπόθεση *Beatriz v. El Salvador*, που αφορά στην απόλυτη απαγόρευση των αμβλώσεων στη χώρα. Η προσφεύγουσα, οικιακή βοηθός, ζήτησε την άμβλωση, διότι το έμβρυο που κυοφορούσε δεν ήταν βιώσιμο και διέτρεχε σοβαρό κίνδυνο η ίδια.

Το Ανώτατο Δικαστήριο αρνήθηκε να επιτρέψει την άμβλωση, αλλά επέτρεψε εν είδει προσωρινού μέτρου την καισαρική, με αποτέλεσμα το έμβρυο να πεθάνει μόλις πέντε ώρες μετά και η προσφεύγουσα να υφίσταται σοβαρές επιπλοκές. Σημειώνεται ότι όλες οι μορφές άμβλωσης απαγορεύονται στο Ελ Σαλβαδόρ, ενώ όσες γυναίκες επιχειρούν να αποκτήσουν πρόσβαση σε τέτοιες υπηρεσίες διώκονται ποινικά με έως και 50 χρόνια κάθειρξης. Ως εκ τούτου, η συγκεκριμένη εξέλιξη θεωρείται ένα θετικό βήμα για την κατάσταση στη χώρα.

**Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων
του Ανθρώπου (ΔΙΑΕΔΑ)****13 Απριλίου 2023:***Προσωρινά μέτρα
υπέρ αυτοχθόνων
που στερούνται της
ελευθερίας τους
στη Νικαράγουα*

Η ΔΙΑΕΔΑ αποφάσισε την λήψη προσωρινών μέτρων υπέρ των αυτοχθόνων Mayangna, εκτιμώντας ότι διατρέχουν σοβαρό κίνδυνο να υποστούν ανεπανόρθωτη βλάβη, καθώς στερούνται της ελευθερίας τους, ευρισκόμενοι στο Jorge Navarro Penitentiary Center, μετά την καταδίκη τους για πράξεις συναφείς με την «Σφαγή» στο ορυχείο Kiwakumbai, το 2021, κατά μελών κοινοτήτων αυτοχθόνων. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή παρατήρησε ότι δεν έχουν έγκαιρα πρόσβαση σε κατάλληλη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, υποφέρουν από σοβαρά προβλήματα υγείας και υφίστανται μόνιμα απειλές από φρουρούς και άλλους φυλακισμένους, ενώ παράλληλα φαίνεται να έχουν υποστεί σωματική και σεξουαλική κακοποίηση.

**Αφρικανικό Δικαστήριο
Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
και των Λαών (ΑΔΔΑΛ)****24 Μαΐου 2023:***Προσφυγή
οικογενειών
φυλακισμένων
Τυνήσιων
αντιπολιτευόμενων
αρχηγών κομμάτων*

Οι προσφυγές οικογενειών περισσότερων των 20 φυλακισμένων αντιπολιτευόμενων αρχηγών κομμάτων από την Τυνησία παραπέμφθηκαν στο Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών.

Η εξέλιξη αυτή θεωρείται ότι εντάσσεται σε μία παγκόσμια καμπάνια σε βάρος του Τυνήσιου Προέδρου Kais Saied, που διέλυσε το Κογκρέσο τον Ιούλιο 2021, αναθεωρώντας το Σύνταγμα κατά τρόπο που να του αποδίδει το σύνολο των εξουσιών, ενώ οι πρακτικές του σε βάρος ακτιβιστών, δημοσιογράφων και άλλων αντιπολιτευόμενων παραβιάζουν το ΔΔΔΤΑ.

Επιτροπές Συμβάσεων ΔΤΑ (UN Treaty Bodies)

Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού

22 Αυγούστου 2023:

Γενικό Σχόλιο
No 26 (2023) για
τα δικαιώματα των
παιδιών σε σχέση
με το περιβάλλον,
με ιδιαίτερη
έμφαση στην
κλιματική αλλαγή

Δημοσιοποιήθηκε το 26° Γενικό Σχόλιο της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού, που εστιάζει στα δικαιώματα των παιδιών σε σχέση με το περιβάλλον, με ιδιαίτερη έμφαση στην κλιματική αλλαγή. Με αφετηρία την ανάγκη υιοθέτησης μιας προσέγγισης των δικαιωμάτων στο περιβάλλον με επίκεντρο τα παιδιά, την εξέλιξη του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά την ανάγκη προνοητικότητας με απώτερο και απώτατο σκοπό των μέλλον των επόμενων γενεών, η Επιτροπή ασχολήθηκε με ειδικότερα δικαιώματα και αρχές, δίνοντας μία έντονη περιβαλλοντική διάσταση (βλ. χαρακτηριστικά την αρχή της μη διάκρισης-άρθρο 2, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού-άρθρο 3, δικαιώματα στη ζωή, την επιβίωση και διαβίωση, αλλά και την ανάπτυξη, δικαίωμα ακρόασης-άρθρο 12, ελευθερίες έκφρασης, πρόσβασης στην πληροφορία, συνέρχεσθαι και συνεταίριζεσθαι-άρθρα 13 και 15, απαλλαγή από κάθε μορφής βία-άρθρο 19, δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον-άρθρο 24, δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια, δικαίωμα στην εκπαίδευση κ.ά.).

Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα γενικά μέτρα εφαρμογής από πλευράς των κρατών (θετικές, π.χ. λήψη μέτρων, αλλά και πρόσβαση στη δικαιοσύνη), αλλά και κάθε άλλου εμπλεκόμενου (εθνικού ή διεθνούς δρώντος, επιχειρήσεων κ.λπ.). Τέλος, ιδιαίτερης αναφοράς και ανάπτυξης τυγχάνει η κλιματική αλλαγή ως προς κάθε άποψη (π.χ. μετρίαση της έντασης των φαινομένων, προσαρμογή, εκτίμηση απωλειών και ζημιών, εμπλοκή των ιδιωτικών επιχειρήσεων, οικονομική διάσταση).

Νομολογία Εθνικών Δικαστηρίων

5

13 Ιανουαρίου 2023:

Ελλάδα:
το Τριμελές
Εφετείο Μυτιλήνης
απορρίπτει την
υπόθεση της
Sarah Mardini για
τυπικούς λόγους

Ολοκληρώθηκε η ποινική δίκη που ξεκίνησε πριν τέσσερα χρόνια σε βάρος της Σύριας Sarah Mardini, μέλους της προσφυγικής ομάδας κολύμβησης στους Ολυμπιακούς Αγώνες, και άλλων μελών ΜΚΟ, ύστερα από σειρά αναβολών. Οι 24 συνολικά εθελοντές κατηγορούνταν μεταξύ άλλων για κατασκοπεία και διευκόλυνση εισόδου ή διακίνηση προσφύγων, καθώς και άλλα πλημμελήματα, συμπεριλαμβανομένης της πλαστογραφίας και της σύστασης εγκληματικής οργάνωσης, ξεπλύματος χρήματος και άλλα κακούργηματα. Η υπόθεση, τελικά, απορρίφθηκε για τυπικούς λόγους.

23 Ιανουαρίου 2023:

Ουκρανία:
καταδίκη Ρώσων
στρατιωτών για
βασανιστήρια

Τέσσερις Ρώσοι στρατιώτες και μέλη των ειδικών δυνάμεων συνελήφθησαν από τον ουκρανικό στρατό στην ανακαταληφθείσα περιοχή του Χάρκοβο, στην Ουκρανία, που τελεί υπό ρωσική κατοχή, και καταδικάστηκαν για βασανιστήρια από εκεί Δικαστήριο. Οι κατηγορούμενοι είχαν συλληφθεί στο χωριό Borona και κατηγορούνταν για βασανιστήρια πρώην μελών των αντίπαλων στρατιωτικών δυνάμεων στο Donetsk και στο Lugansk, στη διάρκεια της πρώτης φάσης επέμβασης στις περιοχές, το 2014-2015. Οι στρατιώτες εκτελούσαν οδηγίες ανωτέρων, προκειμένου τα θύματα να προσέλθουν σε ανάκριση, ως πρώην μέλη των Anti-Terrorist Operations (ATO). Οι κατηγορούμενοι ομολόγησαν τις πράξεις τους. Καθένας τους καταδικάστηκε σε 11 χρόνια φυλάκισης.

31 Ιανουαρίου 2023:

Μάλι:
διερεύνηση
εγκλημάτων
πολέμου της
ομάδας Wagner

Ομάδα Εμπειρογνομόνων των ΗΕ ζήτησε τη διεξαγωγή ενδελεχούς και αμερόληπτης έρευνας ενδεχόμενων εγκλημάτων πολέμου και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας στο Μάλι, που διαπράχθηκαν από κυβερνητικές δυνάμεις και την ρωσική ιδιωτική στρατιωτική Ομάδα Wagner. Σύμφωνα με κυβερνητικές πληροφορίες, στη διάρκεια του πραξικοπήματος του 2021, οι ρωσικές δυνάμεις καθοδηγούσαν και βοηθούσαν τις τοπικές ένοπλες ομάδες, με εξοπλισμό που αγοράστηκε στην Μόσχα.

Παρόμοιες ανησυχίες εκφράζονται για την συμμετοχή της Ομάδας Wagner Group και σε άλλες περιοχές (βλ. Κεντροαφρικανική Δημοκρατία), όπου με βάση καταγραφές των ΗΕ έχει συμμετάσχει σε συστηματικές και σοβαρές παραβιάσεις ΔΤΑ και ΔΑΔ, όπως αυθαίρετες συλλήψεις, βασανιστήρια, εξαφανίσεις και συνοπτικές εκτελέσεις.

23 Φεβρουαρίου 2023:

Γερμανία:
καταδίκη
Παλαιστίνιου για
εγκλήματα πολέμου
στη Συρία

Γερμανικό Δικαστήριο καταδίκασε στη βάση της οικουμενικής δικαιοδοσίας τον Moafak D., Παλαιστίνιου, σε ισόβια κάθειρξη για την θανάτωση τεσσάρων ατόμων στη διάρκεια επίθεσης στη Συρία. Ο ένοχος, που είχε συλληφθεί στο Βερολίνο το 2021, εισήλθε στην χώρα ως πρόσφυγας.

7 Μαρτίου 2023:

Ρωσία:
καταδίκη νεαρού
blogger για κριτική
σχετικά με την
εισβολή στην
Ουκρανία

Ο Dmitry Ivanov, σπουδαστής στο Moscow State University (MSU), καταδικάστηκε σε 8,5 χρόνια φυλάκισης για επικριτικά σχόλια σε σχέση με την εισβολή στην Ουκρανία. Ειδικότερα, κρίθηκε ένοχος για την δημοσίευση πληροφοριών σχετικά με επιθέσεις της Ρωσίας στον πυρηνικό αντιδραστήρα στη Zaporizhzhia Nuclear Power Plant, για παράνομες επιθέσεις σε ουκρανικές πόλεις, και για εγκλήματα πολέμου στην Bucha και στο Irpin, για παραπληροφόρηση σε βάρος των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων, καθώς επίσης για την χρησιμοποίηση της λέξης «πόλεμος» αντί της «ειδικής στρατιωτικής επιχείρησης» για την περιγραφή των γεγονότων.

9 Μαρτίου 2023:

Νότια Κορέα:
έφεση κατά
απόφασης που
δικαιώνει θύμα
του Πολέμου του
Βιετνάμ

Η Κυβέρνηση της Νότιας Κορέας άσκησε έφεση κατά απόφασης που ορίζει την καταβολή αποζημίωσης σε Βιετναμέζα, θύμα των βιαιοτήτων Νοτιοκορεατών στρατιωτών στη διάρκεια του Πολέμου του Βιετνάμ, την δεκαετία του 1960.

21 Μαρτίου 2023:

Τσαντ:
καταδίκη ανταρτών
σε ισόβια κάθειρξη

Δικαστήριο στο Τσαντ καταδίκασε 441 μέλη της αντάρτικης ομάδας Front for Change and Concord in Chad (FACT), με έδρα τη Λιβύη, σε ισόβια κάθειρξη και πρόστιμο 30 εκατομμυρίων ευρώ προς το κράτος, αλλά και 1,5 εκατομμυρίων στους διαδόχους του, για τον θάνατο του πρώην Προέδρου Idriss Deby, το 2021, κατά την επίσκεψή του σε συνοριοφυλάκιο. Οι κατηγορίες αφορούσαν πράξεις τρομοκρατίας και θέση της ζωής Αρχηγού Κράτους σε κίνδυνο.

28 Μαρτίου 2023:

Αυστραλία:
σύλληψη στρατιώτη
για εγκλήματα
πολέμου στο
Αφγανιστάν

Πρώην μέλος των αυστραλιανών ενόπλων δυνάμεων, ο Oliver Schultz, συνελήφθη μετά από έρευνες για εγκλήματα πολέμου, που διαπράχθηκαν το Μάιο 2012. Συγκεκριμένα, κατηγορείται για ανθρωποκτονία ενός Αφγανού αμάχου, του Dad Mohammad. Εγκαινιάζεται η πρώτη από μία σειρά 40-50 υποθέσεων που βρίσκονται επί του παρόντος υπό εξέταση από τις αρχές της Αυστραλίας για εγκλήματα πολέμου που διαπράχθηκαν από μέλη των ενόπλων δυνάμεων στο Αφγανιστάν.

29 Μαρτίου 2023:

Σουηδία:
ιδιότυπη καταδίκη
για εγκλήματα
πολέμου στη Συρία

Σουηδή υπήκοος, που αναμετέδιδε φωτογραφίες κακοποιημένων νεκρών σωμάτων από την Raqqa, στη Συρία, στα προσωπικά της μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καταδικάστηκε για εγκλήματα πολέμου (προσβολές σε βάρος της αξιοπρέπειας προστατευμένου προσώπου από το ΔΑΔ) σε τρεις μήνες φυλάκισης, αλλά και για εκφοβισμό του κοινού και διακεκριμένη δυσφήμιση.

7 Απριλίου 2023:

Κογκό: Στρατιωτικό Δικαστήριο στο Κογκό καταδίκασε σε ισόβια κάθειρξη έξι άτομα για την απαγωγή και τον θάνατο του Ιταλού διπλωμάτη Luca Attanasio, του σωματοφύλακά του Vittorio Liconacci και του Κογκολέζου οδηγού Mustapha Milambo.

14 Απριλίου 2023:

Αυστρία: Πέντε πρώην αξιωματούχοι της Αυστρίας κατηγορούνται για χορήγηση ασύλου σε πρώην στρατιωτικό από τη Συρία, τον Khaled al-Halabi, ύποπτο για την τέλεση εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, μεταξύ άλλων βασανιστήρια και σεξουαλικά αδικήματα. Κατηγορούνται ότι σε συνεργασία με την Mossad, παραχώρησαν άσυλο το 2015 στον Khaled al-Halabi.

21 Απριλίου 2023:

Νότιος Αφρική: Το Ανώτατο Δικαστήριο επιβεβαίωσε απόφαση κατώτερου δικαστηρίου του 2019, με την οποία απαγορεύεται η έπαρση σημαιών της περιόδου του apartheid, με το σκεπτικό ότι θα θεωρείται ρητορική μίσους και φυλετική διάκριση. Η MKO AfriForum, που υποστηρίζει τα δικαιώματα των λευκών Αφρικανών στη χώρα, υποστηρίζει ότι πρόκειται για παραβίαση της ελευθερίας της έκφρασης μερίδας του πληθυσμού.

25 Απριλίου 2023:

Ελβετία: Ο Ousman Sonko, πρώην Υπουργός Εσωτερικών της Γκάμπια, κατηγορείται στην Ελβετία για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (υποστήριξη, συμμετοχή και αποτυχία πρόληψης συστηματικών και γενικευμένων επιθέσεων κατά πολιτικών αντιπάλων του), και θα δικασθεί από το Ομοσπονδιακό Ποινικό Δικαστήριο στην Bellinzona στη βάση της οικουμενικής δικαιοδοσίας.

10 Μαΐου 2023:

Γαλλία: Στη Γαλλία άρχισε διαδικασία διερεύνησης του θανάτου του δημοσιογράφου Arman Soldin της Agence France-Presse (AFP) στην Ουκρανία, προκειμένου να εξακριβωθούν οι συνθήκες θανάτου του. Διερευνούν συγκεκριμένα το ενδεχόμενο τέλεσης εγκλημάτων πολέμου και κατά της ανθρωπότητας, δεδομένου ότι το θύμα κάλυπτε ρεπορτάζ, μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία το 2022, κοντά στο Chasiv Yar, όπου και θανατώθηκε μετά από ρωσική επίθεση.

12 Μαΐου 2023:

Γαλλία: Το Εφετείο (Cour de Cassation) αναγνώρισε ότι στη βάση της οικουμενικής δικαιοδοσίας είναι δυνατόν να διωχθούν και να εκδικασθούν υποθέσεις που αφορούν βασανιστήρια, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και εγκλήματα πολέμου, ακόμα και αν έχουν διαπραχθεί το εξωτερικό, χωρίς απαραίτητα ο θύτης ή το θύμα να φέρει την γαλλική ιθαγένεια. Την δυνατότητα αυτή που παρέχει το Διεθνές Δίκαιο υπενθύμισε επ' αφορμή δύο υποθέσεων στις οποίες εμπλέκονται Σύροι και κατηγορούνται για τα ως άνω διεθνή εγκλήματα, στη διάρκεια του εμφυλίου στην Συρία. Σε κάθε περίπτωση, προσέθεσε ότι αφενός κατά την διάπραξη των εγκλημάτων έφεραν επίσημη ιδιότητα και πλέον θεωρούνται συνήθεις διαμένοντες στην Γαλλία, με αποτέλεσμα να δημιουργείται επαρκής σύνδεσμος για την δίωξή τους.

15 Μαΐου 2023:

Αυστραλία: Μέλη της αστυνομίας και άλλων συναφών θεσμών πέρασαν από ανάκριση από την Επιτροπή Δικαιοσύνης Yoorrook (Επιτροπή Αλήθειας στην Αυστραλία), λόγω των υψηλών ποσοστών φυλάκισης, αστυνομικής διάκρισης, κακών συνθηκών φυλάκισης σε φυλάκες ανηλίκων και εν γένει εχθρικού νομικού συστήματος σε βάρος των Αβορίγινων.

16 Μαΐου 2023:

ΗΠΑ:
σύλληψη
Βόσνιου υπόπτου
εγκληματία
πολέμου στην
Βοστώνη

Ο Βόσνιος Kemal Mrndzic, που στο μεταξύ είχε αποκτήσει προσφυγικό καθεστώς στις ΗΠΑ με ψευδή στοιχεία περί διπλής ιθαγένειας, κατηγορείται ως εγκληματίας πολέμου και συνελήφθη στην Βοστώνη (Μασαχουσέτη). Φέρεται να ήταν εργαζόταν σε φυλακή στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, στην οποία φυλακισμένοι και αιχμάλωτοι θανατώνονταν, βιάζονταν και βασανίζονταν. Άλλοι φύλακες στο ίδιο κατάστημα με τον Mrndzic έχουν ήδη καταδικασθεί από το *ad hoc* Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία.

22 Μαΐου 2023:

Ολλανδία:
πρώτη δίκη για
εγκλήματα σε
βάρος των Γιαζίντι

Ξεκίνησε η πρώτη δίκη για εγκλήματα σε βάρος των Γιαζίντι, στη βάση της οικουμενικής δικαιοδοσίας. Ο Ολλανδός Hasna Aarab κατηγορείται για υποδούλωση ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας και συμμετοχή σε τρομοκρατικές ενέργειες.

1 Ιουνίου 2023:

Ελβετία:
καταδίκη
Λιβεριανού για
εγκλήματα πολέμου
και εγκλήματα κατά
της ανθρωπότητας

Το Ελβετικό Ομοσπονδιακό Ποινικό Δικαστήριο καταδίκασε τον Alieu Kosiah για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας στη διάρκεια του πρώτου εμφυλίου στη Λιβερία. Επρόκειτο για αρχηγό του Ενωμένου Απελευθερωτικού Κινήματος για τη Δημοκρατία της Λιβερίας (United Liberation Movement of Liberia for Democracy), ο οποίος καταδικάστηκε σε 20 χρόνια κάθειρξης για δολοφονίες αμάχων και άοπλων στρατιωτών, βιασμούς, χρησιμοποίηση παιδιών-στρατιωτών και άλλα εγκλήματα πολέμου. Είναι ο πρώτος που καταδικάζεται στη χώρα για εγκλήματα εκείνης της περιόδου.

3 Ιουνίου 2023:

Ιράν:
απελευθέρωση
Ευρωπαίων
φυλακισμένων

Δύο άτομα (Αυστρο-ιρανός και Δανός) απελευθερώθηκαν από τις ιρανικές Αρχές μετά από αρκετά χρόνια φυλάκισης, στο πλαίσιο ανταλλαγής φυλακισμένων, που συμφωνήθηκε μεταξύ Βελγίου και Ιράν, με τη συμμετοχή του Ομάν, προκειμένου Βέλγος εθελοντής, αλλά και τρεις ακόμα Ευρωπαίοι να ανταλλάγουν με τον Ιρανό διπλωμάτη Asadollah Assadi, που καταδικάστηκε το 2021 στο Βέλγιο για συμμετοχή στην οργάνωση επίθεσης στη Γαλλία.

21 Ιουνίου 2023:

Γερμανία:
καταδίκη μέλους
ISIL για δουλεία

Η Nadine K., μέλος του ISIL (ISIS), καταδικάστηκε σε εννέα χρόνια φυλάκισης από Γερμανικό Δικαστήριο, για υπαγωγή γυναίκας Γιαζίντι σε κατάσταση δουλείας, αλλά και για συμμετοχή σε εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και γενοκτονία, καθώς και για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση. Ο δε σύζυγός της συστηματικά κακοποιούσε σωματικά και σεξουαλικά το θύμα, εν γνώσει και της καταδικασθείας.

21 Ιουνίου 2023:

Γερμανία:
ποινική δίωξη σε
βάρος Ιρανών
Δικαστών

Η Gazelle Sharmahd, κόρη του Jamshid Sharmahd, με τη βοήθεια του European Center for Constitutional and Human Rights (ECCHR), στράφηκε ποινικά, στο Βερολίνο, κατά οκτώ υψηλόβαθμων δικαστών του Ιράν. Ο Jamshid Sharmahd, γερmano-ιρανικής ιθαγένειας, καταδικάστηκε σε θάνατο στο Ιράν κατηγορούμενος για συμμετοχή σε τρομοκρατικές βομβιστικές επιθέσεις στο Shiraz, το 2008. Ακόμα, ισχυρίζεται ότι ο πατέρας της απήχθη και υποβάλλεται σε βασανιστήρια στο Ιράν, χωρίς πρόσβαση και σε φαρμακευτική περίθαλψη. Το ECCHR δήλωσε ότι λόγω της διπλής ιθαγένειας του αδελφού της καταγγέλλουσας, οι Γερμανοί δικαστές είναι υποχρεωμένοι να διερευνήσουν την υπόθεση.

21 Ιουνίου 2023:

Ρωσία:
καταδίκη
Ουκρανών σε
φυλάκιση στην
κατεχόμενη
Ουκρανία

Τριάντα Ουκρανοί καταδικάστηκαν για την διάπραξη σοβαρών εγκλημάτων, όπως ανθρωποκτονίες αμάχων, και τους επιβλήθηκαν βαριές ποινές στην κατεχόμενη Ουκρανία. Ο αρχηγός της Ρωσικής Επιτροπής Διερεύνησης δήλωσε ότι έχουν εκκινήσει και αχθεί ενώπιον αντίστοιχων «δικαστικών» οργάνων σχεδόν 90 υποθέσεις.

23 Ιουνίου 2023:

Κόσοβο:
απαγγελία
κατηγορίας σε
Σέρβο αστυνομικό
για στόχευση
αμάχων

Ο Εισαγγελέας του Κοσόβου απήγγειλε κατηγορίες σε βάρους του πρώην αστυνομικού M.Dj. για επιθέσεις σε βάρους αμάχων Αλβανών, στη διάρκεια του πολέμου του 1999, και, συγκεκριμένα, για επεισόδια γύρω από το χωριό Ozdrim. Σύμφωνα με το κατηγορητήριο, ο κατηγορούμενος πυροβόλησε και σκότωσε 19 αμάχους.

28 Ιουνίου 2023:

Γαλλία: καταδίκη στρατιωτικού από την Ρουάντα σε ισόβια κάθειρξη για γενοκτονία και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας

Γαλλικό Δικαστήριο έκρινε τον Philippe Hategekimana ένοχο ως προς σχεδόν όλες τις κατηγορίες που του είχαν απαγγελθεί, μεταξύ άλλων για γενοκτονία, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, συμμετοχή σε εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας κ.ά. και τον καταδίκασε σε ισόβια κάθειρξη. Συγκεκριμένα, καταδικάστηκε για σφαγές που διέπραξε στην περιοχή Nyanza στην επαρχία Butare στα νότια της χώρας.

30 Ιουνίου 2023:

Ουκρανία: κατηγορητήριο σε βάρος Ρώσου πολιτικού και δύο Ουκρανών συνεργατών του για εγκλήματα πολέμου και για τον ρόλο τους στην μετακίνηση δεκάδων ορφανών παιδιών, ηλικίας μεταξύ ενός και τεσσάρων ετών, από την Χερσόνα.

Η Εισαγγελία της Ουκρανίας πρότεινε την καταδίκη Ρώσου πολιτικού και δύο Ουκρανών συνεργατών του για εγκλήματα πολέμου και για τον ρόλο τους στην μετακίνηση δεκάδων ορφανών παιδιών, ηλικίας μεταξύ ενός και τεσσάρων ετών, από την Χερσόνα.

6 Ιουλίου 2023:

Ισραήλ: απαλλαγή από κατηγορίες για θανάτωση Παλαιστίνιου με αυτισμό

Ένας συνοριοφύλακας αφέθηκε ελεύθερος από Ισραηλινό δικαστήριο και απαλλάχθηκε από την κατηγορία της ανθρωποκτονίας του Eyad al-Hallaq, Παλαιστίνιου με αυτισμό, στην Παλιά Πόλη της Ανατολικής Ιερουσαλήμ. Το δικαστήριο, που συνέκρινε την περίπτωση με την θανάτωση του George Floyd από αστυνομικό στις ΗΠΑ, έκρινε ότι ο συνοριοφύλακας βρισκόταν σε άμυνα και ότι το τραγικό συμβάν θα πρέπει να θεωρηθεί ως «κίνδυνος» που εμπεριέχεται στην φύση των στρατιωτικών δραστηριοτήτων.

7 Ιουλίου 2023:

Κολομβία: δέκα πρώην μέλη των επαναστατικών δυνάμεων κατηγορούνται για εγκλήματα πολέμου

Ο Ειδικός Μηχανισμός για την Ειρήνη στην Κολομβία [Colombia's Special Jurisdiction for Peace (JEP)], που δημιουργήθηκε για την διερεύνηση και εκδίκαση υποθέσεων εγκλημάτων πολέμου και κατά της ανθρωπότητας στη διάρκεια της μη διεθνούς ένοπλης σύρραξης στην Κολομβία, έκρινε ότι δέκα πρώην μέλη, διοικητές των επαναστατικών ομάδων των FARC, είναι υπεύθυνα για διάπραξη εγκλημάτων πολέμου, και συγκεκριμένα για απαγωγές, κράτηση ομήρων, ανθρωποκτονίες, βίαιη και απάνθρωπη μεταχείριση προσώπων, σεξουαλική βία και βασανιστήρια.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η συγκεκριμένη ομάδα είχε δημιουργήσει ένα περίπλοκο σύστημα χρηματοδότησης μέσω των τελούμενων εγκλημάτων πολέμου.

8 Ιουλίου 2023:

Ιράν: δημόσια θανάτωση δύο ατόμων για επίθεση του ISIL

Το Ιράν εκτέλεσε δημόσια διά απαγχονισμού δύο άτομα που είχαν κριθεί ένοχα από το Ανώτατο Δικαστήριο για τον σχεδιασμό και την εκτέλεση επίθεσης στην περιοχή Shah Cheragh Shrine, στην πόλη Shiraz. Για την επίθεση, που έλαβε χώρα τον Οκτώβριο 2022, την ευθύνη ανέλαβε το ISIL (ISIS). Συνολικά 13 άνθρωποι σκοτώθηκαν στη διάρκεια του επεισοδίου και 40 τραυματίστηκαν. Οι εκτελεσθέντες αποδείχθηκε ότι είχαν επικοινωνία με τον επιτιθέμενο, του προμήθευσαν όπλα και διευκόλυναν την παρουσία του στην περιοχή. Τρία ακόμα άτομα συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν σε ποινές στερητικές της ελευθερίας για τη συμμετοχή τους στο ίδιο επεισόδιο.

11 Ιουλίου 2023:

Αυστραλία: βετεράνος εφεσιβάλλει απόφαση που τον καταδικάζει για παράνομες ανθρωποκτονίες στο Αφγανιστάν

Ο Ben Roberts-Smith, Αυστραλός βετεράνος πολέμου, άσκησε έφεση κατά απόφασης πρωτοβάθμιου δικαστηρίου που τον έκρινε ένοχο για τέσσερις παράνομες ανθρωποκτονίες στο Αφγανιστάν. Είχε προσφύγει και κατά εφημερίδων, ισχυριζόμενος ότι τον δυσφήμισαν, με τη δημοσίευση άρθρων που τον παρουσίαζαν ως εγκληματία πολέμου. Ωστόσο, το σκέλος αυτό απορρίφθηκε.

11 Ιουλίου 2023:

Γερμανία: καταδίκη Σύρου για εγκλήματα πολέμου

Δικαστήριο στο Βερολίνο έκρινε τον Raed E., πρώην μέλος του ISIS, ένοχο μεταξύ άλλων για εγκλήματα πολέμου, συμμετοχή σε ξένη τρομοκρατική οργάνωση, καθώς και άλλα εγκλήματα, όπως στοχευμένες επιθέσεις στη φυλή Shueitate στην Ανατολική Συρία. Καταδικάστηκε σε 11 χρόνια φυλάκισης. Η απόφαση είναι εκκλητή.

19 Ιουλίου 2023:

Βοσνία:
καταδίκη πρώην
μέλους του
Κροατικού
Συμβουλίου
Άμυνας για
εγκλήματα πολέμου

Ο Mirsad Brkić, πρώην μέλος του Κροατικού Συμβουλίου Άμυνας, αφού συνελήφθη στο πλαίσιο διεθνούς εντάλματος σύλληψης και εκδόθηκε από την Αυστρία στην Βοσνία, καταδικάστηκε από Δικαστήριο στο Doboj σε οκτώ χρόνια φυλάκισης για εγκλήματα πολέμου, που τελέστηκαν το 1992, στο Jezero. Συγκεκριμένα, κρίθηκε ένοχος για ανθρωποκτονίες και παράνομη παρακράτηση, ενώ απαλλάχθηκε από την κατηγορία της απάνθρωπης μεταχείρισης.

20 Ιουλίου 2023:

Κεντροαφρικανική
Δημοκρατία:
απόφαση Εφετείου
για την καταδίκη
Issa Sallet

Εφετείο στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία εξέδωσε απόφαση σε σχέση με την καταδίκη του Issa Sallet, που κατηγορούνταν για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και εγκλήματα πολέμου, στη διάρκεια των γεγονότων στην περιοχή Koundjili, τον Μάιο 2019. Το Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να τροποποιηθεί η ποινή του, κρίνοντάς την δυσανάλογη προς τον βαθμό της ενοχής του, δεδομένου ότι εκτελούσε εντολές. Επιπλέον, το Εφετείο έκρινε ότι συνέτρεχε και πρόσθετο σφάλμα στην πρωτόδικη απόφαση, που απαξιολόγησε ως επιβαρυντική περίσταση τη μη συνεργασία του κατηγορουμένου, ενώ στην πραγματικότητα ασκούσε το δικαίωμά του σε σιωπή.

20 Ιουλίου 2023:

Μπαγκλαντές:
καταδίκη σε θάνατο
για εγκλήματα κατά
της ανθρωπότητας
στη διάρκεια του
πολέμου για την
ανεξαρτησία

Οι Abdul Mannan Howlader, Ashrab Ali, Maharaj Howlader, και Nurul Amin Howlader καταδικάστηκαν σε θάνατο για τον ρόλο τους στη διάπραξη εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας (παράνομη κράτηση, βασανιστήρια, απαγωγές, εμπρησμοί, βιασμοί, ανθρωποκτονίες κ.λπ.), στη διάρκεια του Πολέμου για την Ανεξαρτησία, το 1971.

25 Ιουλίου 2023:

Βέλγιο:
καταδίκη μελών
του ISIS για τις
τρομοκρατικές
επιθέσεις του 2016

Οκτώ άτομα καταδικάστηκαν για τις τρομοκρατικές βομβιστικές επιθέσεις στο Βέλγιο, το 2016, με 35 νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες. Έξι εξ αυτών είχαν ήδη καταδικασθεί λόγω διασυνδέσεων με τις επιθέσεις στο Παρίσι το 2015.

26 Ιουλίου 2023:

ΗΠΑ:
συνεργασία
ΗΠΑ-ΔΠΔ
για την ανταλλαγή
πληροφοριών για
εγκλήματα πολέμου
Ρώσων στην
Ουκρανία

Σύμφωνα με αμερικανικές πληροφορίες, η Κυβέρνηση Biden αποφάσισε τη συνεργασία με το ΔΠΔ για την ανταλλαγή πληροφοριών σε σχέση με πιθανά τελούμενα εγκλήματα στην Ουκρανία. Εκτιμάται ως μία αλλαγή πολιτικής των ΗΠΑ προς το ΔΠΔ, δεδομένης της έμπρακτης δυσπιστίας προς τον θεσμό και των τεταμένων σχέσεων. Υπενθυμίζεται ότι οι ΗΠΑ υπέγραψαν το Καταστατικό της Ρώμης το 2000, αλλά ποτέ δεν κυρώθηκε. Αντιθέτως, το 2002, ο τότε Πρόεδρος Bush ανακοίνωσε και υπέβαλε δήλωση, με την οποία «υπαναχωρούσε από την υπογραφή». Αλλά και η απόφαση της Εισαγγελίας, το 2017, να εκκινήσει έρευνα για τυχόν παραβιάσεις ΔΑΔ από τις αμερικανικές δυνάμεις, στην διάρκεια του πολέμου στο Αφγανιστάν, δυσχέραναν την επικοινωνία. Οι σχέσεις επιδεινώθηκαν έτι περαιτέρω, όταν επί Trump επιβλήθηκαν κυρώσεις σε βάρος προσωπικού του ΔΠΔ.

31 Ιουλίου 2023:

Αλβανία:
σύλληψη
Κοσοβάρου πρώην
μαχητή

Ο Dritan Goxhaj, πρώην Κοσοβάρος μαχητής, συνελήφθη στα Τίρανα με την κατηγορία του εκφοβισμού και της παρεμπόδισης ποινικών διαδικασιών. Ο δικηγόρος του ισχυρίστηκε ότι η σύλληψή του προκλήθηκε από συγκεκριμένο άρθρο του που δημοσιεύθηκε, στο οποίο αποκαλύπτονταν ονόματα πιθανών προστατευόμενων μαρτύρων σε άλλη εξελισσόμενη δίκη στη Χάγη. Ο συλληφθείς αναμένει την έκδοσή του στα Ειδικά Τμήματα του Κοσόβου στην Χάγη.

3 Αυγούστου 2023:

Γερμανία:
σύλληψη Σύρου για
εγκλήματα πολέμου
και εγκλήματα κατά
της ανθρωπότητας
που διαπράχθηκαν
την περίοδο
2012-2015

Ο Σύρος Ahmad H συνελήφθη στην Γερμανία με την κατηγορία της διάπραξης εγκλημάτων πολέμου και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, την περίοδο 2012-2015. Με τον ισχυρισμό ότι ήταν τοπικός άρχων "shabiha", ενός κυβερνητικού σχηματισμού, κατηγορήθηκε ότι ασκούσε βία σε κάθε αντιφρονούντα, μετά το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου, και ότι υπέβαλε τους συλληφθέντες σε βασανιστήρια (π.χ. στέρψη τροφής και νερού, επιθέσεις σε βάρος αμάχων).

4 Αυγούστου 2023:

Ρωσία:
καταδίκη Alexey
Navalny σε 19
ακόμα χρόνια

Ο από καιρό φυλακισμένος Ρώσος, πολιτικός αντίπαλος του Πούτιν, καταδικάσθηκε σε πρόσθετα 19 χρόνια κάθειρξης, με τις κατηγορίες του εξτρεμισμού και δημιουργία εξτρεμιστικής οργάνωσης. Την απόφαση αυτή ο ίδιος χαρακτηρίζει ως προσπάθεια φίμωσής του. Πρόκειται για την Πέμπτη κατά σειρά καταδίκη του. Μέχρι στιγμής έχει καταδικασθεί και εκτίει ποινή -μεταξύ άλλων- για απάτη και ασεβεία προς το δικαστήριο. Η απόφαση έχει αποτελέσει αντικείμενο σοβαρής κριτικής από πολλές ΜΚΟ.

8 Αυγούστου 2023:

Βοσνία και
Ερζεγοβίνη:
κατάρτιση
κατηγορητηρίου για
13 πρώην μέλη του
στρατού της ΒΕ

Αξιωματούχοι του Ειδικού Τμήματος Εγκλημάτων Πολέμου στο Γραφείο της Εισαγγελίας της Βοσνίας Ερζεγοβίνης κατάρτισαν κατηγορητήριο για 13 πρώην μέλη του στρατού της ΒΕ, συμπεριλαμβάνοντας κατηγορίες για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, αλλά και για άμεση και δημόσια υποκίνηση σε πράξεις γενοκτονίας, στο πλαίσιο ένοπλης επίθεσης του στρατού της ΒΕ, στην οποία 56 άμαχοι σερβικής εθνικότητας θανατώθηκαν και 10 τραυματίστηκαν, ενώ σημαντικές ζημίες προκλήθηκαν σε περιουσίες ιδιωτών από τις πυρκαγιές στην πόλη Jošanica κοντά στην Foča, τον Δεκέμβριο 1992.

16 Αυγούστου 2023:

Ελβετία:
έκδοση απόφασης
στην οποία
εμπεριέχεται
διεθνές ένταλμα
σύλληψης του
Rifaat al-Assad

Δημοσιεύθηκε απόφαση του ελβετικού Ομοσπονδιακού Ποινικού Δικαστηρίου, στην οποία εμπεριέχεται διεθνές ένταλμα σύλληψης σε βάρος του Rifaat al-Assad, θείου του Προέδρου της Συρίας, κατόπιν αιτήματος της Οργάνωσης Trial International. Ο Rifaat al-Assad κατηγορείται για εγκλήματα πολέμου, που διαπράχθηκαν στις σφαγές στην πόλη Hama, το 1982, καθώς επίσης και για αναγκαστικές εξαφανίσεις, βιασμούς και βασανιστήρια. Ας σημειωθεί ότι το ένταλμα σύλληψης είχε προηγουμένως, το 2021, απορριφθεί από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, το οποίο έκρινε εαυτό αναρμόδιο, επειδή ο Rifaat al-Assad δεν ήταν Ελβετός πολίτης και κανείς Ελβετός δεν υπήρξε θύμα των σφαγών, αλλά τέθηκε σε ισχύ με την έκδοση της απόφασης.

Το δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός πως ο al-Assad διέμενε σε ελβετικό ξενοδοχείο, όταν υποβλήθηκε το αίτημα της ΜΚΟ, ήταν επαρκής σύνδεσμος για τη θεμελίωση βάσης οικουμενικής δικαιοδοσίας και την έκδοση διεθνούς εντάλματος σύλληψης.

21 Αυγούστου 2023:

Ηνωμένο Βασίλειο:
ανεξάρτητη έρευνα
για τις επιχειρήσεις
στο Αφγανιστάν

Ο Lord Justice Haddon-Cave, προεδρεύων στην ανεξάρτητη έρευνα για την διερεύνηση και καταγραφή ισχυρισμών για τυχόν σφάλματα των βρετανικών ενόπλων δυνάμεων σε σχέση με την συμπεριφορά τους κατά τις επιχειρήσεις του Αφγανιστάν, έκρινε ότι, αν και καταρχήν δημόσια η διαδικασία, θα διεξαχθεί κατά ένα μέρος κεκλεισμένων των θυρών, λόγω της εξέτασης συγκεκριμένων, ευαίσθητων αποδεικτικών μέσων και για λόγους εθνικής ασφαλείας. Η έρευνα αναμένεται να καλύψει το διάστημα από τα μέσα του 2010 έως τα μέσα του 2013. Στο β/Υπουργείο Δικαιοσύνης και τη βασιλική Αστυνομία επιρρίπτονται ευθύνες για την αποτυχία των ερευνών και την άρση τυχόν περιορισμών ασφάλειας και ιδιωτικότητας.

22 Αυγούστου 2023:

Νορβηγία:
καταγγελία
συριακής ΜΚΟ
κατά του Hussein
Al-Hujaimi

Το Συριακό Κέντρο για τα ΜΜΕ και την Ελευθερία Έκφρασης [the Syrian Centre for Media and Freedom of Expression (SCM)] κατήγγειλε στο Τμήμα Εγκλημάτων Πολέμου της Νορβηγίας τον Hussein Al-Hujaimi, πρώην μέλος των Iraqi Popular Mobilization Forces (PMF) και διαμένοντος πλέον στην Νορβηγία, για τέλεση ανθρωποκτονιών και άλλων σοβαρών παραβιάσεων (ακόμα και σε βάρος αμάχων και δη ευάλωτων ομάδων, π.χ. παιδιών), όσο υπηρετούσε στη Συρία στο πλευρό των κυβερνητικών δυνάμεων. Η καταγγελία έγινε μετά από σχόλια και «ομολογίες» που έκανε ο κατηγορούμενος σε πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης.

25 Αυγούστου 2023:

Ην. Βασίλειο:
αποδεκτές ενώπιον
δικαστηρίου
δηλώσεις
στρατιωτικών-
μαρτύρων
για τη
«Ματωμένη
Κυριακή»
("Bloody Sunday")

Δικαστής δέχθηκε ως παραδεκτές τις δηλώσεις στρατιωτικών-μαρτύρων, που ελήφθησαν 51 χρόνια πριν, αναφορικά με την θανάτωση αμάχων από τα βρετανικά στρατεύματα στην Βόρεια Ιρλανδία, κατά την «Ματωμένη Κυριακή». Οι κατηγορίες προβλήθηκαν αρχικά από τον Soldier F για τους θανάτους των James Wray και William McKinney, καθώς και για την απόπειρα δολοφονίας πέντε ακόμα ατόμων στη διάρκεια των γεγονότων της 30^{ης} Ιανουαρίου 1972, στη διάρκεια δηλαδή μίας διαδήλωσης υπέρ των πολιτικών δικαιωμάτων στο Londonderry.

29 Αυγούστου 2023:

Κόσοβο:
κρίση επί της
παραπομπής
στο Πάνελ του
Συνταγματικού
Δικαστηρίου
για παραβίαση
δικαιωμάτων
δίκαιης δίκης

Ήδη από τις 10 Ιουλίου 2023, ο κατηγορούμενος Pjetër Shala είχε ισχυρισθεί ότι θεμελιώδη δικαιώματά του που κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα και στα άρθρα 6 και 13 ΕυρΣΔΑ είχαν παραβιασθεί. Ειδικότερα, ισχυρίσθηκε ότι η μη λήψη υπόψη των δηλώσεών του ενώπιον των βελγικών αρχών το 2016 ως αποδεικτικών στοιχείων αποτέλεσε παραβίαση των δικαιωμάτων του σε δίκαιη δίκη και αποτελεσματικά ένδικα μέσα. Το Ειδικό Τμήμα Συνταγματικού Δικαίου των Ειδικών Τμημάτων για το Κόσοβο έκρινε ότι η παραπομπή του Pjetër Shala ήταν πρώιμη και απαράδεκτη, αφού οι κατηγορίες εναντίον του ήταν ακόμα εκκρεμείς. Το Τμήμα έκρινε ότι το ζήτημα των αποδεικτικών μέσων δε ρυθμίζεται ούτε από το Σύνταγμα ούτε εμπίπτει στο άρθρο 6 ΕυρΣΔΑ, με το τελευταίο να ρυθμίζει μόνο τα περί δίκαιης δίκης σε σχέση με το σύνολο της διαδικασίας.

Σουνδία:
δίκη Yuri Harauskia

30 Αυγούστου 2023:

Η οργάνωση TRIAL International ανακοίνωσε ότι ο Yuri Harauskia, πρώην μέλος των λευκορωσικών προεδρικών ειδικών δυνάμεων, θα δικασθεί ενώπιον σουηδικού δικαστηρίου για εξαναγκαστικές εξαφανίσεις τριών γνωστών πολιτικών αντιπάλων, κατά το διάστημα Μαΐου-Σεπτεμβρίου 1999 στο Μινσκ. Πρόκειται για την πρώτη δίκη Λευκορώσου στη βάση οικουμενικής δικαιοδοσίας και αντιμετωπίζεται ως ένα ισχνό, αλλά πολύ σημαντικό βήμα για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας στη Λευκορωσία.

5 Σεπτεμβρίου 2023:

Κογκό:
στρατιωτικό
δικαστήριο για
την διάλυση
διαδήλωσης κατά
των Ηνωμένων
Εθνών

Έξι στρατιωτικοί στο Κογκό (DRC) δικάστηκαν με την κατηγορία των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και της παράβασης εντολών ανωτέρου από στρατιωτικό δικαστήριο στην Γκόμα, στην επαρχία Βόρειο Κίβου (Goma, North Kivu province), για φερόμενη συμμετοχή στις δολοφονίες σχεδόν 50 ατόμων σε επιχείρηση διάλυσης διαδήλωσης μίας θρησκευτικής σέκτας κατά των Ηνωμένων Εθνών και της εκεί Ειρηνευτικής Αποστολής (MONUSCO).

7 Σεπτεμβρίου 2023:

Μεξικό:
αποποινικοποίηση
της άμβλωσης

Το Ανώτατο Δικαστήριο του Μεξικό εξέδωσε απόφαση με την οποία αποποινικοποιεί σε εθνικό επίπεδο την άμβλωση, επεκτείνοντας την ρύθμιση που ήδη υπήρχε στο ομόσπονδο κρατίδιο της Coahuila από δύο ετών. Πρόκειται για μία σημαντική απόφαση, που νομιμοποιεί την εν λόγω πρακτική, αναγνωρίζοντας εξ αντιδιαστολής ως παραβίαση των δικαιωμάτων των γυναικών την μη πρόσβαση στην διαδικασία, ήδη σε επίπεδο ομοσπονδιακού συστήματος υγείας. Πρόκειται για μία απόφαση που υποδηλώνει τις διαφορετικές και, μάλιστα, αποκλίνουσες τάσεις στις δύο πλευρές της αμερικανικής ηπείρου: την στιγμή που οι ΗΠΑ καθιστούν ολοένα και πιο αυστηρό, σε επίπεδο Πολιτειών, το σύστημα των αμβλώσεων, καθιστώντας το εν τοις πράγμασιν παράνομο, στη Λατινική Αμερική ολοένα και εντείνονται οι προσπάθειες διεύρυνσής του. Είναι χαρακτηριστικό ότι, μολονότι στο Μεξικό η άμβλωση ρυθμιζόταν νομοθετικά ήδη από το 2007, εντούτοις, ελλείψει επαρκούς ενημέρωσης, λίγες γυναίκες την προτιμούσαν ως μέθοδο.

8 Σεπτεμβρίου 2023:

ΗΠΑ:
υποθέσεις
αμβλώσεων

Στις 8 Σεπτεμβρίου 2023, ασκήθηκε έφεση ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου από εταιρεία παραγωγής φαρμάκων για τις αμβλώσεις, την Danco Laboratories, με τον ισχυρισμό ότι οι ομοσπονδιακοί δικαστές δεν δύνανται να αμφισβητούν την έγκριση φαρμάκων και τις συνθήκες χορήγησής της από την αρμόδια αρχή [Food and Drug Administration's (FDA)], πολλώ μάλλον όταν η έγκριση του για την υπό κρίση ουσία (mifepristone) έχει διέλθει από πολλά στάδια και ελέγχους.

Εκτιμάται ότι το Ανώτατο Δικαστήριο θα εξετάσει την υπόθεση και θα εκδώσει απόφαση το καλοκαίρι 2024. Πρόκειται για μία υπόθεση εξίσου σημαντική με την *Roe v Wade*, που οδήγησε στην απαγόρευση της άμβλωσης σε διάφορα στάδια της εγκυμοσύνης σε πολλές Πολιτείες.

8 Σεπτεμβρίου 2023:

Κεντροαφρικανική Δημοκρατία: απαγγελία κατηγοριών για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και εγκλήματα πολέμου σε βάρος του Abdoulaye Hissene

Το Ειδικό Ποινικό Δικαστήριο στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, που λειτουργεί με την υποστήριξη των Ηνωμένων Εθνών, απήγγειλε επισήμως κατηγορίες στον πρώην αρχηγό των ανταρτών, Abdoulaye Hissene, για τέλεση εγκλημάτων πολέμου και κατά της ανθρωπότητας, λόγω της εμπλοκής του στις βιαιότητες του 2017 μεταξύ των σεκτών, ιδιαίτερα των Seleka rebels (αποτελούμενων κατεχοχίν από μουσουλμάνους), που εκδιώχθηκαν από τον Πρόεδρο Francois Bozize, στις αρχές του 2013, που οδήγησαν και σε σειρά κυρώσεων από τα Ηνωμένα Έθνη.

12 Σεπτεμβρίου 2023:

Βοσνία και Ερζεγοβίνη: σύλληψη πέντε πρώην Σερβοβόσνιων διοικητών και στρατιωτών

Πέντε πρώην Σερβοβόσνιοι διοικητές και στρατιώτες συνελήφθησαν με την κατηγορία της γενοκτονίας, για τον ρόλο και την συμμετοχή τους στη Γενοκτονία της Σρεμπρένιτσα. Ειδικότερα, κατηγορήθηκαν για συμμετοχή στην αιχμαλωσία και την ανθρωποκτονία περίπου 70 Βοσνίων ανδρών, αγοριών και γυναικών, στην διάρκεια των γεγονότων του Ιουλίου 1995, αλλά και για την οργανωμένη μεταφορά νεκρών σωμάτων των θυμάτων.

14 Σεπτεμβρίου 2023:

Κένυα: το Ανώτατο Δικαστήριο επιβεβαιώνει την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι υπέρ Οργανισμού της Κοινότητας LGBTQIA+

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Κένυα επιβεβαίωσε προηγούμενη απόφασή του, με την οποία αναγνώριζε σε οργάνωση της ΛΟΑΤΚΙ+ Κοινότητας απολαύει της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι. Η υπόθεση προέκυψε έπειτα από σχετική αίτηση δικηγόρου σε επίπεδο Εφετείου, που ζητούσε την αναθεώρηση και την παράκαμψη προηγούμενης απόφασης που θεωρούσε σχετική ΜΚΟ ως αντισυνταγματική, καθώς διαιώνιζε διακρίσεις: αίτημα που απορρίφθηκε ως παραβιάζον την ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι.

Υπενθυμίζεται ότι η αξία της συγκεκριμένης απόφασης είναι μεγάλη, δεδομένου ότι η ομοφυλοφιλία ποινικοποιείται στο δίκαιο της Κένυα, ενώ συγχρόνως νέες νομοθετικές πρωτοβουλίες προτείνουν την επέκταση των ποινών έως τα 10 χρόνια φυλάκισης, ακόμα και στην επιβολή της ποινής του θανάτου.

22 Σεπτεμβρίου 2023:

ΗΠΑ: στρατιωτικό δικαστήριο κρίνει κατηγορούμενο για τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου ως ακατάλληλο για δίκη

Στρατιωτικός δικαστής στο Γουαντάναμο κήρυξε τον Ramzi bin al-Shibh, κατηγορούμενο για τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου, ακατάλληλο για δίκη λόγω σοβαρής κακοποίησης, βασανιστηρίων και απομόνωσης κατά τη διάρκεια της τετραετούς φυλάκισής του υπό τον έλεγχο της CIA, που τον κατέστησε μόνιμα ψυχωτικό, ύστερα από σχετική διάγνωση ειδικού στρατιωτικού ιατρικού πάνελ. Για τους υπόλοιπους τέσσερις συγκατηγορούμενους του η δίκη θα συνεχισθεί κανονικά.

22 Σεπτεμβρίου 2023:

Βραζιλία: δικαίωση αυτοχθόνων

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Βραζιλίας έκρινε υπέρ των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων πληθυσμών, απορρίπτοντας αμφιλεγόμενο επιχείρημα περί «μακροπρόθεσμης χρήσης» από πλευράς επιχειρήσεων και ιδιοκτητών αγροκτημάτων, που σκοπό είχε να θέσει χρονικό περιορισμό στις διεκδικήσεις των αυτοχθόνων επί των πατρογονικών τους εδαφών. Μάλιστα, ζητούσαν από τις ομάδες των αυτοχθόνων να αποδείξουν την συνεχή παρουσία τους ήδη από το 1988, οπότε και τέθηκε σε ισχύ το ισχύον Σύνταγμα, που τους αναγνωρίζει δικαιώματα. Η απόφαση αυτή έχει λάβει θετικές και αρνητικές κριτικές: θετικές στο μέτρο που κατοχυρώνει πράγματι δικαιώματα των αυτοχθόνων πληθυσμών, αλλά και αρνητικές, στο μέτρο που καθιστά προβληματικό τον Νόμο 490, που προσπαθεί να θέσει έναν περιορισμό στις πολλές (ενδεχομένως και υπερβολικές) διεκδικήσεις των αυτοχθόνων.

23 Σεπτεμβρίου 2023:

Κίνα: ακαδημαϊκός καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη

Η Rahile Dawut, μέλος της κοινότητας των Ουϊγούρων, ακαδημαϊκός που ασχολείται ειδικά με την παράδοση και ιδρύτρια του Ethnic Minorities Folklore Research Centre, είχε εξαφανισθεί σε επεισόδια στην πόλη Xinjiang κατά Ουϊγούρων, το 2017, και είχε καταδικασθεί σε ισόβια κάθειρξη, σε μυστική δίκη, το 2018, ως ύποπτη για την υπονόμευση της εθνικής ασφάλειας της Κίνας. Παρά το γεγονός ότι εφεσίβαλε την απόφασή της, η καταδίκη της διατηρήθηκε.

25 Σεπτεμβρίου 2023:

Μαυροβούνιο: σύλληψη πρώην μέλους των σερβικών ενόπλων δυνάμεων ως υπόπτου για εγκλήματα πολέμου στη διάρκεια του Πολέμου του Κοσόβου

Σύμφωνα με πηγές, οι αστυνομικές αρχές του Μαυροβουνίου συνέλαβαν Σέρβο, ύποπτο για την τέλεση εγκλημάτων πολέμου στη διάρκεια του Πολέμου στο Κόσοβο, το 1999, σε εκτέλεση σχετικού διεθνούς εντάλματος σύλληψης. Αναμένεται η έκδοσή του από το Κόσοβο στο Μαυροβούνιο.

27 Σεπτεμβρίου 2023:

Κόσοβο: απελευθέρωση τεσσάρων ατόμων που κρατούνταν με την κατηγορία της συμμετοχής σε τρομοκρατική επίθεση στο Βόρειο Κόσοβο

Τέσσερα άτομα, που είχαν συλληφθεί από τις αστυνομικές αρχές του Κοσόβου στη διάρκεια επιχείρησης για την αντιμετώπιση τρομοκρατικής επίθεσης, στις 24 Σεπτεμβρίου 2023, απελευθερώθηκαν ελλείψει αποδείξεων συμμετοχής τους σε καλά εξοπλισμένη ένοπλη ομάδα, που σύμφωνα με τις επίσημες πηγές του Κοσόβου είχε σταλεί από την Σερβία.

28 Σεπτεμβρίου 2023:

Ελβετία: απαλλαγή μέλους της ειδικής ομάδας του Λουκασένκο από τις κατηγορίες για αναγκαστικές εξαφανίσεις

Ελβετικό δικαστήριο απήλλαξε τον Yuri Harauski, πρώην μέλος της ειδικής ομάδας του Προέδρου της Λευκορωσίας, από κατηγορίες για αναγκαστικές εξαφανίσεις τριών πολιτικών αντιπάλων, το 1999, πράξεις τις οποίες ομολόγησε δημόσια και για τις οποίες απολογήθηκε.

Το δικαστήριο απελευθέρωσε τον κατηγορούμενο, καθώς η συμμετοχή του στα εγκλήματα δεν μπορούσε να θεμελιωθεί πέρα από κάθε αμφιβολία. Ανεξάρτητα από την κριτική επί της έκβασης της δίκης, πρόκειται ίσως για μία από τις ελάχιστες που έχουν διεξαχθεί παγκοσμίως και αφορά σε εγκλήματα που έχουν διαπραχθεί στην Λευκορωσία, στη βάση της οικουμενικής δικαιοδοσίας.

3 Οκτωβρίου 2023:

Γαλλία: έφεση της Lafarge για τις κατηγορίες που συνδέονται με εγκλήματα στη διάρκεια του πολέμου στη Συρία

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Γαλλίας αποφάσισε να επανεξετάσει την έφεση της εταιρείας Lafarge, με την οποία σκοпоούνταν η ανατροπή του κατηγορητηρίου για έκθεση σε κίνδυνο Σύρων εργαζομένων και συνέργεια σε εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας στη διάρκεια της σύρραξης, κατά το διάστημα 2012-2014. Η Lafarge, πλέον θυγατρική της Swiss Holcim, κατηγορείται ότι κατέβαλλε εκατομμύρια ευρώ σε τζιχαντιστικές οργανώσεις, συμπεριλαμβανομένου του ISIS, μέσω της εκεί θυγατρικής της [Lafarge Cement Syria (LCS)]. Η εταιρεία υποστηρίζει ότι η υπόθεση διέπεται αποκλειστικά από την εργατική νομοθεσία της Συρίας και επιδιώκει την ακύρωση του κατηγορητηρίου που εκδόθηκε βάσει του γαλλικού δικαίου.

3 Οκτωβρίου 2023:

Ολλανδία: σύλληψη πρώην στρατιωτικού της Ρουάντα για την εμπλοκή του στη γενοκτονία

Ο Pierre-Claver Karangwa, πρώην στρατιωτικός και ύποπτος για τον ρόλο του στη γενοκτονία του 1994, συνελήφθη στην Ολλανδία. Οι Ολλανδοί Εισαγγελείς ξεκίνησαν έρευνα, στη βάση οικουμενικής δικαιοδοσίας, για το είδος της συμμετοχής του, έπειτα από απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου τον Ιούνιο 2023, σύμφωνα με την οποία, αν και του είχε αφαιρεθεί η ολλανδική ιθαγένεια, δεν μπορούσε να εκδοθεί στην Ρουάντα λόγω ανησυχιών περί τη δικαιοσύνη ή μη της εκεί διαδικασίας λόγω της ιδιότητάς του ως «πολιτικού αντιπάλου». Εκτιμάται ότι συμμετείχε στον εμπρησμό ενός σπιτιού και των ενοίκων του, γυναικών και ανηλίκων, έπειτα από επίθεση στην παροικία Mugina.

5 Οκτωβρίου 2023:

Βραζιλία:
αναθεώρηση
απόφαση
περί πιθανής
αποποινικοποίησης
της άμβλωσης

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Βραζιλίας εξετάζει την αναθεώρηση υπόθεσης υπό το πρίσμα των διεθνών υποχρεώσεων της χώρας και εκκλήσεων διεθνών θεσμών και δρώντων (κυρίως των ΗΕ), που ανατρέχει ήδη στο 2018, που θα μπορούσε να οδηγήσει στην αποποινικοποίηση της άμβλωσης για εγκυμοσύνες που έχουν ξεπεράσει τις 12 εβδομάδες. Προς το παρόν, ο Ποινικός Κώδικας της χώρας προβλέπει όλως εξαιρετικώς την άμβλωση, για περιπτώσεις σεξουαλικής βίας, καταστάσεις που απειλούν τη ζωή της εγκύου, ή όταν κινδυνεύει το ίδιο το έμβρυο. Η περιοριστική αυτή ρύθμιση έχει θεωρηθεί ως εισάγουσα διακρίσεις και παραβιάζουσα τα δικαιώματα των γυναικών, ιδιαίτερα την ιδιωτικότητα, την υγεία και την απαγόρευση από βάνανυες και υποτιμητικές συμπεριφορές/μεταχειρίσεις.

Εκτιμάται ότι, αν το δικαστήριο δεχθεί την αποποινικοποίηση της άμβλωσης, η Βραζιλία θα ακολουθήσει το παράδειγμα/κίνηση άλλων κρατών της Λατινικής Αμερικής προς την ίδια κατεύθυνση (Αργεντινή, Κολομβία, Μεξικό), επηρεάζοντας την γενικότερη προσέγγιση του ζητήματος σε επίπεδο ηπείρου.

6 Οκτωβρίου 2023:

Δημοκρατία
του Κογκό:
στρατιωτικό
δικαστήριο
επέβαλε την
θανατική ποινή σε
πρώην μέλος της
Βουλής

Πρώην μέλος της Βουλής και ιδιοκτήτης εξορυκτικής εταιρείας, ο Édouard Mwangachuchu, που είχε συλληφθεί και κρατούνταν από τον Μάρτιο 2023, καταδικάστηκε σε θάνατο από την στρατιωτική δικαιοσύνη της Δημοκρατίας του Κογκό, με κατηγορίες που συμπεριελάμβαναν μεταξύ άλλων συμμετοχή σε αντάρτικα κινήματα και προδοσία. Ο δικηγόρος υπεράσπισης του ανακοίνωσε πως πρόκειται να ασκήσει έφεση ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου, καθώς δεν αποδείχθηκε επαρκώς η σύνδεση του καταδικασθέντος με την Ρουάντα, επέκρινε δε την απόφαση ως άδικη και υποκινούμενη από εθνικό μίσος.

Σημειώνεται ότι η θανατική ποινή, αν και υφίσταται νομικά στο Κογκό, δεν έχει εφαρμοσθεί από 20ετίας και αντ' αυτής προτιμάται η επιβολή ισόβιας κάθειρξης.

9 Οκτωβρίου 2023:

Βέλγιο:
δίκη πρώην
αξιωματούχων
της Ρουάντα για
εγκλήματα πολέμου
και γενοκτονία

Ξεκίνησε η δίκη, στη βάση της οικουμενικής δικαιοδοσίας, δύο αξιωματούχων της Ρουάντα, των Séraphin Twahirwa και Pierre Basabose, που κατηγορούνταν για εγκλήματα πολέμου και γενοκτονία. Αμφότεροι αναζητήσαν άσυλο στο Βέλγιο, αλλά συνελήφθησαν τον Σεπτέμβριο 2020. Θεωρήθηκαν πρόσωπα του στενού κύκλου του πρώην προεδρικού ζεύγους, καθώς και ότι συμμετείχαν ενεργά στις καμπάνιες εναντίον των Τούτσι στις αρχές του 1990, γεγονότα που κορυφώθηκαν στην γενοκτονία του 1994. Ο Twahirwa κατηγορείται για διεύθυνση της ομάδας Interahamwe, υπεύθυνης για πολυάριθμους φόνους και δεκάδες βιασμούς. Ο Basabose, που πράγματι διεκδίκησε και έλαβε πολιτικό άσυλο στο Βέλγιο, κατηγορείται για οικονομική ενίσχυση φανατικών Hutu. Αντιμετωπίζουν ποινή ισόβιας κάθειρξης. Πρόκειται για την έκτη δίκη, που διενεργείται στο Βέλγιο, για γεγονότα σε σχέση με την γενοκτονία στη Ρουάντα το 1994.

10 Οκτωβρίου 2023:

Αλβανία:
το Εφετείο
απέρριψε αίτημα
έκδοσης πρώην
μαχητή του KLA
στη Χάγη

Το Εφετείο απέρριψε αίτημα της Πρίστινα, που είχε ήδη γίνει δεκτό σε πρώτο βαθμό, για έκδοση του πρώην μαχητή του Kosovo Liberation Army (KLA), Dritan Goxhaj, στη Χάγη. Το αίτημα αφορούσε κατηγορίες εκφοβισμού στη διάρκεια ποινικών διαδικασιών και παρεμπόδισης των εργασιών των Ειδικών Τμημάτων για το Κόσοβο. Ο δικηγόρος του Goxhaj υποστήριξε ότι κατηγορούνταν για την αποκάλυψη των ονομάτων πιθανών μαρτύρων σε δίκη εγκλημάτων πολέμου μέσω της δημοσίευσης ενός άρθρου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Στην δε ασκηθείσα έφεση ισχυρίστηκε ότι η κατηγορία αφορούσε την άσκηση της ελευθερίας της έκφρασης, ότι ήταν στον πυρήνα της «πολιτική» υπόθεση, καθώς και ότι επρόκειτο για μία «νομική παραδοξότητα» δεδομένου ότι δεν υφίσταται καμία Συμφωνία Έκδοσης Αλβανίας και Ολλανδίας.

11 Οκτωβρίου 2023:

Βοσνία:
κατηγορητήριο
κατά υπαλλήλων
βοσνιακής φυλακής

Η Εισαγγελία να ανακοίνωσε την έκδοση κατηγορητηρίων σε βάρος των Dragan Babic, και Milonij Maletic, υπαλλήλων σε βοσνιακή φυλακή. Οι κατηγορίες αφορούν την εμπλοκή τους, μαζί με άλλους, σε βασανιστήρια και θανάτους περισσότερων από 110 Βοσνίων και Κροατών, ενώ τα περισσότερα θύματα εξ αυτών ήταν άμαχοι και αιχμάλωτοι πολέμου, που κρατούνταν κοντά στην περιοχή Teslic. Το κατηγορητήριο πρόκειται να εξετασθεί από το δικαστήριο.

11 Οκτωβρίου 2023:

Βρετανία:
δημόσια έρευνα
για βιαιότητες
της Βρετανικής
Αεροπορίας στο
Αφγανιστάν

Μία δημόσια έρευνα ξεκίνησε, προκειμένου να εξετάσει καταγγελλόμενα εγκλήματα πολέμου από την Ειδική Υπηρεσία της Αεροπορίας [Special Air Service (SAS)] στο Αφγανιστάν το 2012, με πλέον χαρακτηριστικό περιστατικό τον πυροβολισμό δύο Αφγανών ενηλίκων στον ύπνο τους και τον σοβαρό τραυματισμό δύο παιδιών. Ο δικηγόρος Richard Hermer ισχυρίστηκε ότι αυτές οι πράξεις των Βρετανών στρατιωτών είναι εγκλήματα πολέμου. Η έρευνα εξετάζει, επίσης, χωριστό συμβάν του 2011, στο οποίο εννέα Αφγανοί άνδρες δέχθηκαν πυρά και θανατώθηκαν σε νυχτερινή επιδρομή. Ανησυχίες εκφράστηκαν και ως προς την διαφάνεια των στρατιωτικών εσωτερικών διαδικασιών, δεδομένου ότι τα σχετικά έγγραφα παραμένουν διαβαθμισμένα.

11 Οκτωβρίου 2023:

Ισπανία:
δικαστήριο
απορρίπτει
καταγγελία περί
αστυνομικών
βασανιστηρίων
στη διάρκεια της
δικτατορίας του
Φράνκο

Δικαστήριο της Βαρκελώνης απέρριψε καταγγελία του Carles Vallejo, που ισχυριζόταν ότι βασανίστηκε από την αστυνομία στη διάρκεια της δικτατορίας του Φράνκο. Η υπόθεση είχε την υποστήριξη των εισαγγελικών αρχών, με το σκεπτικό ότι έπρεπε να αποκαλυφθούν, να διερευνηθούν και να διωχθούν οι παραβιάσεις ΔτΑ, που έλαβαν χώρα την κρίσιμη περίοδο (1939-1975). Η απόφαση του δικαστηρίου, που θεμελιώθηκε κυρίως σε ζητήματα παραγραφής και στο νόμο περί αμνηστεύσεων του 1977, που υιοθετήθηκε κατά τη μετάβαση της Ισπανίας στη δημοκρατία, προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις.

Η συγκεκριμένη υπόθεση προέκυψε μετά τη δημοσίευση του νέου ισπανικού νόμου για την διατήρηση της ιστορικής μνήμης, που καταρτίστηκε με σκοπό την εξέταση της περιόδου του Εμφυλίου Πολέμου και του δικτατορικού καθεστώτος.

16 Οκτωβρίου 2023:

Βοσνία:
δίωξη έξι ατόμων
για εγκλήματα κατά
της ανθρωπότητας
σε βάρος Σέρβων
αμάχων στο Visoko

Βοσνιακό δικαστήριο επιβεβαίωσε το κατηγορητήριο σε βάρος των Zijad Kadric, Hajrudin Halilovic, Asim Hamzic, Miralem Cengic, Samir Selimovic, και Amir Murtic, για την εμπλοκή τους σε μεμονωμένες πράξεις βίας σε βάρος πολλών Σέρβων αμάχων, το 1992. Και οι έξι κατηγορούμενοι είχαν σχέσεις με στρατιωτικές και αστυνομικές μονάδες στο Visoko. Σύμφωνα με το κατηγορητήριο, οι πράξεις εντάσσονται σε ένα μοτίβο συστηματικής κακομεταχείρισης, καθώς και πρόκλησης φυσικού και ψυχολογικού πόνου σε αμάχους, συμπεριλαμβανομένων γυναικών, ανηλίκων και ηλικιωμένων, σε κατάσταση κράτησης. Ειδικά ως προς τον Kadric, η Εισαγγελία ισχυρίστηκε ότι ως υψηλόβαθμος αξιωματούχος στην εν λόγω φυλακή, απέτυχε να παρέμβει και να προλάβει τις βιαιότητες.

18 Οκτωβρίου 2023:

Βοσνία:
απαλλαγή πρώην
Σερβοβόσνιου
διοικητή από
κατηγορίες για
εγκλήματα πολέμου

Βοσνιακό δικαστήριο απήλλαξε τον Rade Macura, πρώην διοικητή του Σερβοβοσνιακού στρατού, από κατηγορίες για εγκλήματα πολέμου. Το δικαστήριο έκρινε ότι ήταν ανεπαρκή τα στοιχεία της Εισαγγελίας, ώστε να αποδειχθεί η εμπλοκή του σε θανάτους δέκα αμάχων, μεταξύ αυτών και γυναικών, το 1992, στη διάρκεια μίας επιχείρησης έρευνας στο χωριό Turjak. Οι άμαχοι, που είχαν δραπετεύσει από το Kozarac και κατευθύνονταν στα σύνορα με την Κροατία, είχαν εξαναγκαστεί να ξαπλώσουν στο δρόμο, να καταπιούν σφαίρες και, έπειτα, τους θανάτωσαν. Το δικαστήριο, μολοντί πείσθηκε για την παρουσία του κατηγορουμένου στο επεισόδιο, δεν μπόρεσε να θεμελιώσει την άμεση συμμετοχή του στις ανθρωποκτονίες. Η απόφαση είναι εκκλητή.

19 Οκτωβρίου 2023:

Γαλλία:
εντάλματα
σύλληψης
κατά Σύρων
αξιωματούχων
για υποθέσεις
εγκλημάτων
πολέμου

Οι γαλλικές Αρχές εξέδωσαν διεθνή εντάλματα σύλληψης σε βάρος τεσσάρων Σύρων υψηλών αξιωματούχων του στρατού, με τον ισχυρισμό ότι συμμετείχαν σε βομβαρδισμούς το 2017, που οδήγησαν στο θάνατο ενός αμάχου, γαλλοσυριακής ιθαγένειας στην πόλη Deraa. Πρόκειται για μία σημαντική προσπάθεια, που καταδεικνύει την προσπάθεια δίωξης των εγκλημάτων του καθεστώτος Assad. Ανακοινώθηκε ότι η υπόθεση θα εκδικασθεί ερήμην των διωκομένων, τον Μάρτιο 2024, στο Παρίσι.

10 Νοεμβρίου 2023:

Ελλάδα:
καταδίκη Αιγύπτου
για διακίνηση
μεταναστών

Σε κάθειρξη 91 ετών και φυλάκιση 6 μηνών, καθώς και σε συνολικό πρόστιμο 1.701.000€, καταδικάστηκε από το Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων Δωδεκανήσου Αιγύπτιος, που είχε συλληφθεί στις αρχές του 2023, για συμμορία, για μεταφορά από το εξωτερικό στην Ελλάδα πολιτών τρίτων χωρών που δεν έχουν δικαίωμα εισόδου στην Ελληνική επικράτεια, εκ της οποίας μπορούσε να προκύψει κίνδυνος για άνθρωπο, εκ κερδοσκοπίας και κατά συρροή, αλλά και για παράνομη είσοδο στη χώρα. Η έφεσή του δεν έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα.

ΙΧ. Νομοθεσία και Νομοθετική Πολιτική

Συμβούλιο της Ευρώπης

1

Ευρωπαϊκό Συμβατικό Δίκαιο

- 31 Οκτωβρίου 2023: Το **Ηνωμένο Βασίλειο** κύρωσε την Σύμβαση του ΣοΕ σχετικά με μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την ασφάλεια, την προστασία και την παροχή υπηρεσιών σε ποδοσφαιρικούς αγώνες και άλλες αθλητικές διοργανώσεις ([CETS No. 218](#)).
- 30 Οκτωβρίου 2023: Το **Αζερμπαϊτζάν** κύρωσε τη Σύμβαση του ΣοΕ κατά της Εμπορίας Ανθρωπίνων Οργάνων ([CETS No. 216](#)).
- 24 Οκτωβρίου 2023: Η **Ιταλία** υπέγραψε και κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Χάρτη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για το δικαίωμα συμμετοχής σε υποθέσεις τοπικής αυτοδιοίκησης ([CETS No. 207](#)).
- Η **Σλοβακία** υπέγραψε την Σύμβαση ΣοΕ για την νόθευση φαρμακευτικών προϊόντων και παρόμοια εγκλήματα που συνιστούν απειλές στη δημόσια υγεία ([CETS No. 211](#)).
- 19 Οκτωβρίου 2023: Η **Αρμενία** κύρωσε το Πρωτόκολλο No. 13 της Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, αναφορικά με την κατάργηση της θανατικής ποινής σε κάθε περίπτωση ([ETS No. 187](#)).

Η **Ουγγαρία** κύρωσε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Ατόμων από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία των Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)).

18 Οκτωβρίου 2023: Η **Πορτογαλία** κύρωσε α) την Αναθεωρημένη Σύμβαση του ΣοΕ για την Κινηματογραφική Συμπαράγωγή ([CETS No. 220](#)), και β) το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Ατόμων από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία των Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)).

17 Οκτωβρίου 2023: Η **Ρουμανία** υπέγραψε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Χάρτη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για το δικαίωμα συμμετοχής σε υποθέσεις τοπικής αυτοδιοίκησης ([CETS No. 207](#)).

27 Σεπτεμβρίου 2023: Η **Ισπανία** κύρωσε την Σύμβαση του ΣοΕ για την πρόσβαση σε επίσημα έγγραφα ([CETS No. 205](#)).

25 Σεπτεμβρίου 2023: Η **Βόρεια Μακεδονία** κύρωσε το Πρωτόκολλο Νο. 16 της Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών ([CETS No. 214](#)).

14 Σεπτεμβρίου 2023: Η **Ουκρανία** κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη της Τρομοκρατίας ([CETS No. 217](#)).

7 Σεπτεμβρίου 2023: Η **Ελβετία** κύρωσε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Ατόμων από την Αυτοματοποιημένη Διαχείριση των Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)).

5 Σεπτεμβρίου 2023: Η **Κύπρος** κύρωσε την Σύμβαση ΣοΕ για την νόθευση φαρμακευτικών προϊόντων και παρόμοια εγκλήματα που συνιστούν απειλές στη δημόσια υγεία ([CETS No. 211](#)).

31 Αυγούστου 2023: Η **Παπούα Νέα Γουινέα** κύρωσε την Σύμβαση για την Αμοιβαία Διοικητική Αρωγή σε Φορολογικά Ζητήματα, όπως τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο του 2010 ([ETS No. 127](#)).

Το **Βιετνάμ** αποδέχθηκε την Σύμβαση για την Αμοιβαία Διοικητική Αρωγή σε Φορολογικά Ζητήματα, όπως τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο του 2010 ([ETS No. 127](#)).

10 Αυγούστου 2023: Η **Ουκρανία** προσχώρησε στο Τρίτο Πρωτόκολλο της Γενικής Συμφωνίας για τα Προνόμια και τις Ασυλίες του ΣοΕ ([ETS No. 28](#)).

Η **Ιαπωνία** αποδέχθηκε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης για το Κυβερνοέγκλημα σχετικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

2 Αυγούστου 2023: Το **Ηνωμένο Βασίλειο** κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Μεταφορά Καταδίκων ([CETS No. 222](#)).

20 Ιουλίου 2023: Η **Ακτή Ελεφαντοστού** κύρωσε την Σύμβαση ΣοΕ για την νόθευση φαρμακευτικών προϊόντων και παρόμοια εγκλήματα που συνιστούν απειλές στη δημόσια υγεία ([CETS No. 211](#)).

11 Ιουλίου 2023: Η **Πορτογαλία** κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για την Μεταφορά των Καταδίκων ([ETS No. 167](#)) και υπέγραψε και κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Μεταφορά των Καταδίκων ([CETS No. 222](#)).

7 Ιουλίου 2023: Η **Βοσνία-Ερζεγοβίνη** κύρωσε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Ατόμων από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)).

6 Ιουλίου 2023: Το **Αζερμπαϊτζάν** κύρωσε το Πρωτόκολλο Νο. 16 στην Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών ([CETS No. 214](#)).

28 Ιουνίου 2023: Η **Σλοβακία** κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα, αναφορικά με την ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης που διαπράττονται μέσω ηλεκτρονικών συστημάτων ([ETS No. 189](#)).

Η **Ουγγαρία** κύρωσε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

Η **Γκάνα** υπέγραψε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

Το **Πράσινο Ακρωτήρι** υπέγραψε **α)** το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Προσώπων από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)), και **β)** το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

Η **Ευρωπαϊκή Ένωση** αποδέχθηκε την Σύμβαση του ΣοΕ για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας σε βάρος των γυναικών και την ενδοοικογενειακή βία ([CETS No. 210](#)).

26 Ιουνίου 2023: Η **Βραζιλία** προσχώρησε στην Σύμβαση για την Μεταφορά Καταδίκων ([ETS No. 112](#)).

22 Ιουνίου 2023: Η **Μάλτα** υπέγραψε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

Η **Μολδαβία** κύρωσε το Πρωτόκολλο Νο. 16 στην Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών ([CETS No. 214](#)).

21 Ιουνίου 2023: Η **Γαλλία** κύρωσε την Σύμβαση του ΣοΕ για την Χειραγώγηση Αθλητικών Διοργανώσεων ([CETS No. 215](#)).

20 Ιουνίου 2023: Η **Σλοβενία** κύρωσε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Ατόμων από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)).

Ο **Καναδάς** υπέγραψε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

Η **Λετονία** υπέγραψε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για την Μεταφορά Καταδίκων ([CETS No. 222](#)).

15 Ιουνίου 2023: Η **Ανδόρρα** κύρωσε την Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και την Αξιοπρέπεια των Ατόμων αναφορικά με την Εφαρμογή της Βιολογίας και της Ιατρικής: Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Βιοϊατρική ([ETS No. 164](#)).

Η **Σλοβακία** κύρωσε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Ατόμων από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)).

5 Ιουνίου 2023: Η **Ιταλία** κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση κατά του Doping ([ETS No. 188](#)).

Η **Μολδαβία** κύρωσε την Αναθεωρημένη Σύμβαση του ΣοΕ για την Κινηματογραφική Συμπαράγωγη ([CETS No. 220](#)).

Η **Δημοκρατία του Κογκό** υπέγραψε την Σύμβαση ΣοΕ για την νόθευση φαρμακευτικών προϊόντων και παρόμοια εγκλήματα που συνιστούν απειλές στη δημόσια υγεία ([CETS No. 211](#)).

31 Μαΐου 2023: Ο **Μαυρίκιος** υπέγραψε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

17 Μαΐου 2023: Το **Λίχτενσταϊν** κύρωσε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Ατόμων από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)).

- 11 Μαΐου 2023: Το **Βέλγιο** κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση του ΣοΕ για την Πρόληψη της Τρομοκρατίας ([CETS No. 217](#)).
- 25 Απριλίου 2023: Η **Ελλάδα** κύρωσε την Σύμβαση του ΣοΕ σχετικά με μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την ασφάλεια, την προστασία και την παροχή υπηρεσιών σε ποδοσφαιρικούς αγώνες και άλλες αθλητικές διοργανώσεις ([CETS No. 218](#)).
- 21 Απριλίου 2023: Η **Φινλανδία** αποδέχθηκε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για την Πρόληψη της Τρομοκρατίας ([CETS No. 217](#)).
- 17 Απριλίου 2023: Η **Αργεντινή** κύρωσε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Ατόμων από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)).
- 12 Απριλίου 2023: Η **Νορβηγία** υπέγραψε την Σύμβαση του ΣοΕ για την νόθευση φαρμακευτικών προϊόντων και παρόμοια εγκλήματα που συνιστούν απειλές για τη δημόσια υγεία ([CETS No. 211](#)).
- 6 Απριλίου 2023: Η **Σουηδία** κύρωσε την Σύμβαση του ΣοΕ σχετικά με μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την ασφάλεια, την προστασία και την παροχή υπηρεσιών σε ποδοσφαιρικούς αγώνες και άλλες αθλητικές διοργανώσεις ([CETS No. 218](#)).
- 4 Απριλίου 2023: Το **Αζερμπαϊτζάν** υπέγραψε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Αμοιβαία Παροχή Βοήθειας σε Ποινικές Υποθέσεις ([ETS No. 182](#)).

- 27 Μαρτίου 2023: Η **Γαλλία** κύρωσε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Ατόμων από την Αυτοματοποιημένη Διαχείριση Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)).
- 22 Μαρτίου 2023: Το **Βιετνάμ** υπέγραψε την Σύμβαση για την Αμοιβαία Διοικητική Αρωγή σε Φορολογικές Υποθέσεις, όπως τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο του 2010 ([ETS No. 127](#)).
- 20 Μαρτίου 2023: Η **Σλοβενία** κύρωσε την Σύμβαση του ΣοΕ για την Πρόσβαση σε Επίσημα Έγγραφα ([CETS No. 205](#)).
- Η **Ανδόρρα** προσχώρησε στο Τρίτο Πρωτόκολλο στην Γενική Συμφωνία για τα Προνόμια και τις Ασυλίες του ΣοΕ ([ETS No. 28](#)).
- Το **Αζερμπαϊτζάν** υπέγραψε την Σύμβαση του ΣοΕ για την Πρόληψη της Τρομοκρατίας ([CETS No. 217](#)).
- 8 Μαρτίου 2023: Το **Αζερμπαϊτζάν** υπέγραψε το Πρωτόκολλο No. 13 στην Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, αναφορικά με την κατάργηση της θανατικής ποινής σε κάθε περίπτωση ([ETS No. 187](#)).
- 6 Μαρτίου 2023: Το **Μονακό** προσχώρησε στην Σύμβαση για την Αναγνώριση των Διπλωμάτων Ανώτερης Εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή Περιοχή ([ETS No. 165](#)).
- 27 Φεβρουαρίου 2023: Η **Αλβανία** υπέγραψε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).
- Το **Λουξεμβούργο** κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση του ΣοΕ για την Πρόληψη της Τρομοκρατίας ([CETS No. 217](#)).
- 16 Φεβρουαρίου 2023: Η **Αργεντινή** υπέγραψε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

14 Φεβρουαρίου 2023: Το **Μαυροβούνιο** κύρωσε το Πρωτόκολλο Νο. 16 στη Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών ([CETS No. 214](#)).

13 Φεβρουαρίου 2023: Η **Ουγγαρία** κύρωσε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για την Μεταφορά Καταδίκων ([CETS No. 222](#)).

9 Φεβρουαρίου 2023: Η **Μολδαβία** υπέγραψε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Ατόμων από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)).
Η **Σερβία** κύρωσε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

30 Ιανουαρίου 2023: Η **Ισλανδία** κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσεως που διαπράττονται μέσω ηλεκτρονικών συστημάτων ([ETS No. 189](#)).
Η **Δομινικανή Δημοκρατία** υπέγραψε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

27 Ιανουαρίου 2023: Η **Γερμανία** υπέγραψε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).
Η **Γαλλία** υπέγραψε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

26 Ιανουαρίου 2023: Η **Αλβανία** κύρωσε την Αναθεωρημένη Σύμβαση του ΣοΕ για την Κινηματογραφική Συμπαράγωγη ([CETS No. 220](#)).

24 Ιανουαρίου 2023: Η **Μπενίν** κύρωσε την Σύμβαση για την Αμοιβαία Διοικητική Αρωγή σε Φορολογικές Υποθέσεις, όπως τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο του 2010 ([ETS No. 127](#)).

20 Ιανουαρίου 2023: Η **Ισλανδία** αποδέχθηκε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την διασυνοριακή τηλεόραση ([ETS No. 132](#)), και κύρωσε το Πρωτόκολλο που τροποποιεί την Σύμβαση για την Προστασία των Ατόμων από την Αυτοματοποιημένη Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ([CETS No. 223](#)).

Η **Ελλάδα** υπέγραψε το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα αναφορικά με την ενισχυμένη συνεργασία και συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).

18 Ιανουαρίου 2023: Η **Γαλλία** αποδέχθηκε την Σύμβαση του ΣοΕ κατά της Εμπορίας Ανθρωπίνων Οργάνων ([CETS No. 216](#)).

16 Ιανουαρίου 2023: Η **Μολδαβία** υπέγραψε την Αναθεωρημένη Σύμβαση του ΣοΕ για την Κινηματογραφική Συμπαράγωγη ([CETS No. 220](#)).
Το **Τόγκο** υπέγραψε την Σύμβαση ΣοΕ για την νόθευση φαρμακευτικών προϊόντων και παρόμοια εγκλήματα που συνιστούν απειλές στη δημόσια υγεία ([CETS No. 211](#)).

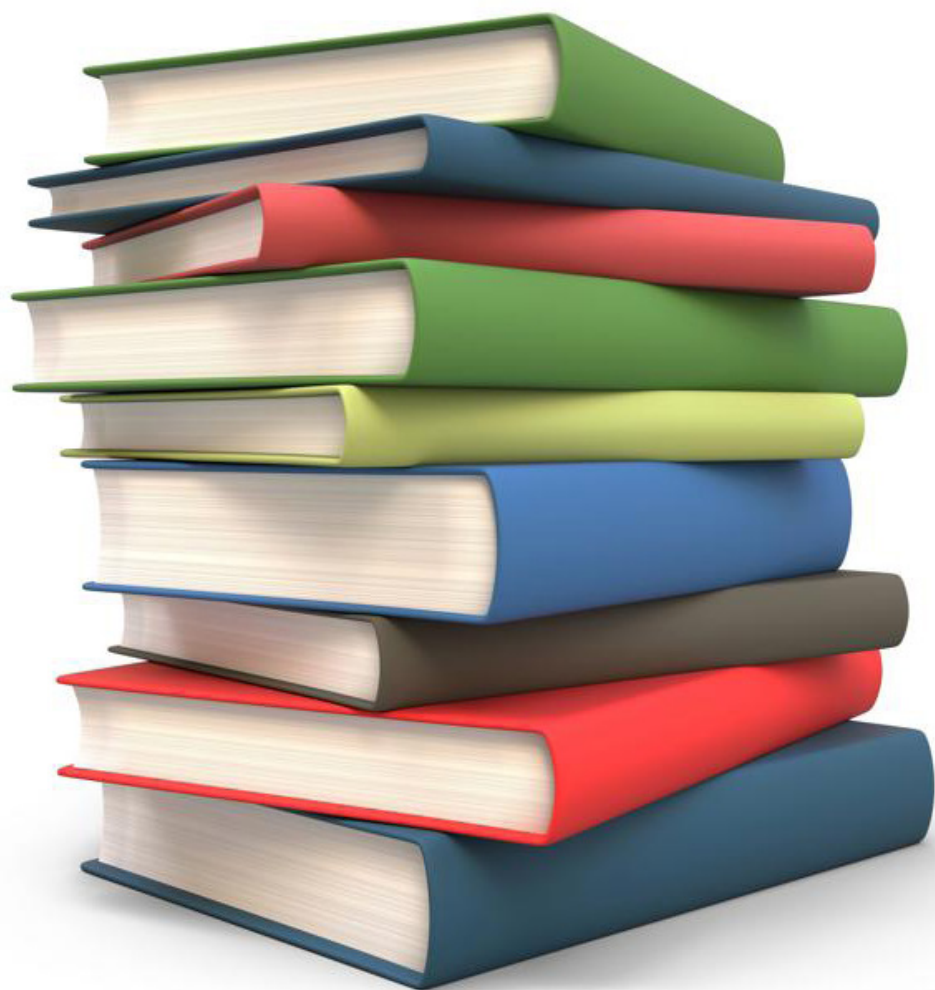
12 Ιανουαρίου 2023: Η **Γερμανία** κύρωσε την Σύμβαση του ΣοΕ σχετικά με μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την ασφάλεια, την προστασία και την παροχή υπηρεσιών σε ποδοσφαιρικούς αγώνες και άλλες αθλητικές διοργανώσεις ([CETS No. 218](#)).

10 Ιανουαρίου 2023: Το **Αζερμπαϊτζάν** κύρωσε το Τέταρτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Εκδόσεως ([CETS No. 212](#)).

5 Ιανουαρίου 2023: Η **Ουκρανία** κύρωσε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Κατάργηση της Νομιμοποίησης Εγγράφων που εκτελέστηκαν από Διπλωματικό ή Προξενικό Υπάλληλο ([CETS No. 63](#)).

- 15 Δεκεμβρίου 2022: Η **Ολλανδία** αποδέχθηκε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Κατοικιδίων Ζώων ([ETS No. 125](#)).
- 13 Δεκεμβρίου 2022: Η **Μπουρκίνα Φάσο** κύρωσε την Σύμβαση για την Αμοιβαία Διοικητική Αρωγή σε Φορολογικά Ζητήματα, που τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο του 2010 ([ETS No. 127](#)).
- 6 Δεκεμβρίου 2022: Η **Ισλανδία** αποδέχθηκε την Σύμβαση του ΣοΕ για την Χειραγώγηση Αθλητικών Διοργανώσεων ([CETS No. 215](#)) και την Σύμβαση του ΣοΕ σχετικά με μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την ασφάλεια, την προστασία και την παροχή υπηρεσιών σε ποδοσφαιρικούς αγώνες και άλλες αθλητικές διοργανώσεις ([CETS No. 218](#)).
- 30 Νοεμβρίου 2022: **Κροατία, Μολδαβία, Σλοβενία, Ουκρανία, Σρι Λάνκα** και **Ηνωμένο Βασίλειο** υπέγραψαν το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα για την ενισχυμένη συνεργασία και την συλλογή ηλεκτρονικών αποδείξεων ([CETS No. 224](#)).
Η **Βραζιλία** προσχώρησε στη Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα ([CETS No. 185](#)).
- 29 Νοεμβρίου 2022: Η **Πολωνία** κύρωσε την Σύμβαση Πλαίσιο για την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την Κοινωνία ([CETS No. 199](#)).
- 22 Νοεμβρίου 2022: Το **Βέλγιο** κύρωσε το Πρωτόκολλο No. 16 στην Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ([CETS No. 214](#)), και την Αναθεωρημένη Σύμβαση του ΣοΕ για την Κινηματογραφική Συμπαγωγή.
- 17 Νοεμβρίου 2022: Η **Ισλανδία** αποδέχθηκε την Αναθεωρημένη Σύμβαση του ΣοΕ για την Κινηματογραφική Συμπαγωγή ([CETS No. 220](#)).

Χ. Η Βιβλιοθήκη των «Τετραδίων»

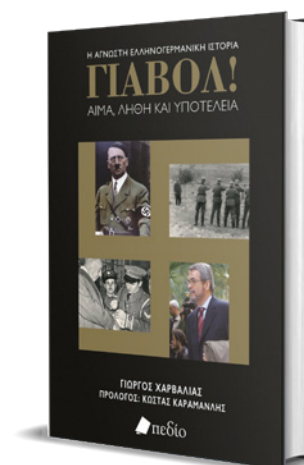

Βιβλιοπαρουσιάσεις/
Βιβλιοκριτικές

1

του Καθηγητή Στέλιου Περάκη

Γιώργος Χαρβαλιάς, Γιαβόλ! Η άγνωστη ελληνογερμανική ιστορία. Αίμα, λήθη και υποτέλεια, Πρόλογος: Κ. Καραμανλής, Αθήνα, Εκδόσεις Πεδίο, 2023, σελ. 387.

Ο Γιώργος Χαρβαλιάς δεν έγραψε απλά ένα βιβλίο, για να τροφοδοτήσει την συλλογική μνήμη σχετικά με ένα «ισοπεδωτικό» χθες, που φαίνεται να έχει θαμπώσει. Για ένα παρελθόν που μάλλον «κέρδισε» η λήθη, χωρίς κάθαρση.

Έχουμε ένα βιβλίο -ισχυρή- γνώμης, με γραφή που τρέχει -σύμφυτη με τον ιστορικό χρόνο. Με γλώσσα δυνατή, ματιά διεισδυτική στα γεγονότα/πρόσωπα/καταστάσεις. Μια θυμωμένη ιδιότυπη αφήγηση -συναρπαστική στις λεπτομέρειες των απεικονίσεων/περιγραφών/αναλύσεων

και αξιολογήσεων- ακόμα και εκεί που διαφωνείς με τον συγγραφέα. Χωρίς επιφυλάξεις, στηλιτεύει την βολική αμνησία, την πρόωρη αμνηστία, την ασύμμετρη επιείκεια, την ατιμωρησία, την αλαζονική στάση, τον εξωραϊσμό εγκλημάτων και πολιτικών από την «Δύση», με κρίσιμη στάση την «επανένταξη» της Γερμανίας στην αναδυόμενη Ευρώπη -Ευρωπαϊκές Κοινότητες- και μάλιστα σε θέση «ατμομηχανής» - μαζί με την Γαλλία.

Αξιοποιώντας μια εκτεταμένη εργογραφία, διατρέχει τον 20^ο αιώνα και τις πρώτες δεκαετίες του 21^{ου} αιώνα, για να αναδείξει την πορεία της Γερμανίας μετά τις Βερσαλλίες, τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Με ζωνρή αφήγηση, αναλύει/σχοliάζει όλες τις πτυχές της μετακίνησης της Γερμανίας από το Γ΄ Ράιχ και τους ηττημένους Ναζί, στην Ομοσπονδιακή Γερμανία κυρίαρχη οικονομική δύναμη στην ΕΕ. Κυρίως, όμως, προσεγγίζει όλες τις πτυχές των «προβληματικών» κρίσεων/πολιτικών Ελλάδας-Γερμανίας, μέχρι και το 2020, δηλαδή και την δύσκολη περίοδο των «μνημονίων» και της ακραίας πολιτικής της Γερμανίας (Σόιμπλε). Σε

αυτή την διαδρομή, συζητά και αποτιμά τους «μύθους» γύρω από τη θέση της Γερμανίας, πριν και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, την εκπλήρωση των υποχρεώσεών της (βλ. και τη Συμφωνία του Λονδίνου του 1953 για το εξωτερικό χρέος της και το «κούρεμα» 62,2% που αποφασίστηκε).

Ο Γ. Χαρβαλιάς «προκαλεί» με τις διαπιστώσεις του. Συνειδητά, νομίζω. Αντιμετωπίζει τις αρνητικές –κατά την άποψή του– εξελίξεις, με υποκειμενική θεώρηση και δεν διστάζει να εκφέρει οξείς χαρακτηρισμούς για την στάση/πολιτική της Γερμανίας: ιδιοτελής, υποκριτική, αλαζονική. Στην μεταπολεμική πορεία της Γερμανίας, με την διατήρηση των ναζι στην πολιτική/οικονομική/κοινωνική επικαιρότητα ήδη από την περίοδο Adenauer, αλλά και στις διεθνείς σχέσεις της στην Ευρώπη. Με την καθολική προσήλωση, ουσιαστικά, στον πανγερμανισμό και την μετατροπή της από «υπό κατοχή» χώρας σε πρωταγωνιστή της Ευρώπης. Εδώ, ο συγγραφέας θέτει –βάσιμα– το ζήτημα της ηθικής της Γερμανίας έναντι της Ευρώπης, αλλά και της Ελλάδας, μέρος και αυτή της χαριστικής συμφωνίας του 1953. Αλλά και της στάσης της Ελλάδας της ισοπεδωμένης από την στρατιωτική κατοχή μεταπολεμικής χώρας μας Το ζήτημα, μάλιστα, προσέλαβε, μέσα από ένα περίεργο πλέγμα εξάρτησης/διαπλοκών διμερών σχέσεων, που οδήγησαν σε μια ανεπίτρεπτη εθνική στάση ολιγωρίας, άτολμης ελληνικής θέσης, ώστε οι πολεμικές «επανορθώσεις»/οφειλές –που η Βουλή των Ελλήνων αποτίμησε σε 322 δισ. ευρώ, εκτός του αναγκαστικού δανείου– να αποτελούν τελικά μια ανεκπλήρωτη διεκδίκηση. Όμως, λήθη χωρίς κάθαρση μπορεί να υπάρξει; Ειρήνη χωρίς αλήθεια και δικαιοσύνη;

Ο Πρόεδρος Κώστας Καραμανλής, στον εξαιρετικό πρόλογό του, καταλήγει ότι το βιβλίο είναι ανεκτίμητο. Όντως! Μένει να δούμε και αν μπορεί να κινητοποιήσει περαιτέρω και ένα ενδιαφέρον στην κοινή γνώμη, μπροστά, μάλιστα, στην ακινησία της επίσημης ελληνικής στάσης για την διεκδίκηση των «επανορθώσεων» και του «αναγκαστικού δανείου», σε μια διεθνή συγκυρία που ευαισθητοποιεί για τέτοια ζητήματα προβολής αξιώσεων.

Ένα πραγματικά ενδιαφέρον ανάγνωσμα για τις ελληνογερμανικές σχέσεις και την Ευρώπη.

Anastase-Jean D, Metaxas, *De l'Europe. Se relégitimer pour acter*, L'Harmattan, 2022, σελ. 81.

Το δοκίμιο του Καθηγητή Γιάννη Μεταξά για την «Ευρώπη», ή την «πολιτική επανομιμοποίησής» της, εκτός και εντός της Ευρωπαϊκής ηπείρου, κυκλοφόρησε, ενώ ο πόλεμος της Ουκρανίας δοκίμαζε ήδη τη διεθνή δικαιοταξία και τώρα την ευρωπαϊκή συνιστώσα της ΕΕ και επέκεινα, την πολύπλευρη αλληλεγγύη των μελών της στο πλαίσιο της παρούσας διαδικασίας ολοκλήρωσης και των ορίων της. Φυσικά, με την τρέχουσα σύρραξη στην Γάζα και τις συνέπειες στην ευρύτερη Μέση Ανατολή και Ανατολική Μεσόγειο,

και πέρα από τις ευαλωτότητές της που την εμφανίζουν «αισθητά αδύναμη» στο διεθνή ρόλο της, προσλαμβάνει και μια επείγουσα ανάγκη δράσης προς όφελος της ίδιας της ΕΕ και του Κόσμου.

Στις αναζητήσεις ενός νέου πολιτικού/κοινωνικού κοσμοπολιτισμού, μιας ηθικής προσδοκίας μιας άλλης διεθνούς ευθύνης άλλης ποιοτικής σχέσης με λαούς που γνώρισαν παλαιότερα σχέσεις εκμετάλλευσης και καταπίεσης.

Que faire, λοιπόν, απέναντι στην πολύπλευρη παγκόσμια κρίση; Στοχαστικά, ο Γιάννης Μεταξάς, μ' έναν πυκνό λόγο, ξεδιπλώνει τέσσερις απαντήσεις: 1) μια πολιτιστική δράση δημόσιας γενικευμένης παιδείας με βάση τις τέχνες, 2) μια κριτική ιστοριογραφία για την άμβλυνση των παθών του παρελθόντος, 3) μια νοητική απομάκρυνση (désenfermement de l'esprit) από τις «μεγάλες αρχές», μέσω διερωτήσεων αμφιβολίας, 4) την άρνηση της «μνημειακής ευθείας» (directicité monumentale), που εμποδίζει να δούμε τον κόσμο έξω/πέρα από το dictat μίας «υπερδιατακτικής» αισθητικής (esthétique super-ordonnant).

Και αυτά, υπό την αξιωματική θέση ότι η πολιτική θα πρέπει να αποκτήσει υπεροχή (primauté) πάνω στην οικονομία. Κάτι που αφορά τον καθέναν μας ως πολίτη.

του Καθηγητή
Κώστα Χατζηκωνσταντίνου

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, *Ο Μονόδρομος της Ουτοπίας και τα Όρια του Αδυνάτου - Το δικαίωμα των ανθρώπων στα οικουμενικά κοινά*, Εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2023, σ. 424.

Το περιβάλλον μας βρίσκεται σε κίνδυνο. Η αποψίλωση των δασών και η ληστική τους εκμετάλλευση, οι πυρκαγιές, η ερημοποίηση, η απώλεια βιοτόπων, οι πλημμύρες, η ξηρασία, η αλατοποίηση και η ερημοποίηση, η καταστροφή του όζοντος και οι κλιματολογικές αλλαγές, η καταστροφή των πολιτικών περιοχών, ο αφανισμός ειδών ζώων και φυτών είναι μόνο μερικές από τις συνέπειες που αντιμετωπίζει το ανθρωπινό είδος μαζί με τον αέρα που είναι πλέον μολυσμένος, το έδαφος που εξαντλείται, τους ωκεανούς που αδειάζουν από ζωή και γεμίζουν

με πλαστικά και απόβλητα, το γονιδίωμα και άλλα πολλά και η επιστήμη, μαζί με την κοινή λογική, αναζητά λύσεις. Ο Κ. Τσιτσελίκης, στο τελευταίο του βιβλίο, μελετά το δικαίωμα πρόσβασης, διαχείρισης και εκμετάλλευσης των οικουμενικών κοινών και προτείνει την ουτοπία.

Οι επιστήμονες φυσικών επιστημών (γεωφυσικοί, γεωχημικοί κ.λπ.) έχουν την πολυτέλεια της ενατένισης του πλανήτη από την μεγαλειώδη και πανοραμική άποψη των αστροναυτών. Οι νομικοί και οι πολιτικοί επιστήμονες ενεργούν από μια στενάχωρη και προσγειωμένη θέση, αφού ο δικός μας κόσμος έχει κατακερματιστεί σε πολιτικές επικράτειες με τα όρια που σχεδιάστηκαν στους χάρτες των διπλωμάτων και που αποτελούν το θεμέλιο για το παραδεδεγμένο Διεθνές Δίκαιο και διαιρούν τον κόσμο σε δύο, βασικά, είδη περιοχών σε αυτές που εμπίπτουν στην εδαφική κυριαρχία και σε αυτές που μένουν εκτός της πολιτικής κυριαρχίας οποιουδήποτε κράτους – τα παγκόσμια κοινά. Τα παγκόσμια κοινά περιλαμβάνουν ευρύ φάσμα από υλικούς φυσικούς πόρους έως άυλη πολιτιστική κληρονομιά και κατέχουν μια μοναδική θέση στον κοινωνικό μας ιστό, αντιπροσωπεύοντας πόρους που δεν ανήκουν σε ιδιώτες, αλλά είναι προσβάσιμοι σε μια ευρύτερη ομάδα. Η υπερβολική χρήση ή εκμετάλλευση μπορεί να οδηγήσει σε αυτό που είναι κοινώς γνωστό ως «τραγωδία των κοινών», όπου το ατομικό προσωπικό συμφέρον μπορεί να συγκρούεται με τη συλλογική ευημερία, και να θέσει σε κίνδυνο τη βιωσιμότητά τους, οδηγώντας σε υποβάθμιση του περιβάλλοντος και συγκρούσεις σχετικά με τα δικαιώματα πρόσβασης και χρήσης. Η επίτευξη ισορροπίας μεταξύ χρήσης και διατήρησης είναι ζωτικής σημασίας για τη διασφάλιση της αειφορίας αυτών των πόρων για τις σημερινές και τις μελλοντικές γενιές. Εκεί όπου επικρατούσε η αντίληψη ότι η προστασία των οικουμενικών κοινών και η οικονομική ανάπτυξη είναι ασυμβίβαστοι αντίπαλοι, που τον έναν μόνο μπορείς να υπηρετήσεις, η αλληλεξάρτηση που επιβεβαιώνεται καθημερινά αποδεικνύει ότι μια μακροχρόνια ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από μια σωστή χρήση ανανεώσιμων και μη ανανεώσιμων πηγών.

Ο συγγραφέας εξετάζει ακόμη πέρα από τους φυσικούς πόρους, την πολιτιστική κληρονομιά, τη γνώση και την πληροφορία που θεωρούνται επίσης οικουμενικά κοινά αγαθά. Οι γλώσσες, οι παραδοσιακές τέχνες, η λαογραφία και η επιστημονική γνώση εμπλουτίζουν τις κοινωνίες και συμβάλλουν στην ταυτότητά τους. Η διατήρηση αυτών των άυλων κοινών αγαθών περιλαμβάνει τη διαφύλαξη των παραδόσεων, την προώθηση της εκπαίδευσης και τη διασφάλιση της προσβασιμότητας της γνώσης. Η διαχείριση των κοινών αγαθών θέτει σημαντικές προκλήσεις και ο Κ. Τσιτσελίκης μελετά αποτελεσματικούς κανονισμούς, συμμετοχή της κοινότητας και καινοτόμες στρατηγικές διαχείρισης. Η θέσπιση σαφών κανόνων, η προώθηση της συνεργασίας και η ενσωμάτωση βιώσιμων πρακτικών αποτελούν ουσιαστικά βήματα για την συνεργασία και η ενσωμάτωση βιώσιμων πρακτικών αποτελούν ουσιαστικά βήματα για την υπεύθυνη διαχείριση αυτών των πόρων.

Η μελέτη του Κ. Τσιτσελίκη διαρθρώνεται σε μία εκτενή εισαγωγή, όπου τίθενται τα προβλήματα που τον απασχολούν εν συνεχεία, έξι κεφάλαια για την κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας, τα *res nullius* και *res communis*, τα κοινά ως ανθρώπινο δικαίωμα, την ανάγκη αλλαγής παραδείγματος και τα συμπεράσματα που αξίζει να συζητηθούν, αλλά δύσκολο να αμφισβητηθούν. Ο Κ. Τσιτσελίκης θέτει τις βασικές αρχές της ισότητας, της δικαιοσύνης, της αποτελεσματικότητας και της βιωσιμότητας, συζητά αναλυτικά, *inter alia*, τις έννοιες των κοινών, της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των εννοιών, τη κοινότητα των κοινωνιών και την ανοικτή ή περιορισμένη προσβα-

σιμότητα σε αυτά. Οι προοπτικές του Διεθνούς Δικαίου αλλά και οι προβληματισμοί που το δίκαιο θέτει για το τεράστιο αυτό πρόβλημα, αντιμετωπίζονται με σαφήνεια, γνώση, και συστηματική βιβλιογραφική τεκμηρίωση. Ο συγγραφέας προσεγγίζει τα θέματα με μια γλώσσα απλή και κατανοητή και απευθύνεται όχι μόνο στους μυημένους αλλά και σε όποιον αναγνώστη που θέλει να λέγεται ενημερωμένος πολίτης. «Αυτό που φαίνεται, εκ πρώτης όψεως, ουτοπικό» καταλήγει ο Κ. Τσιτσελίκης «δεδομένης της κατάστασης του πλανήτη, ίσως αποτελεί τη μόνη ορθολογική πρόταση και διέξοδο».

Επιλογή Βιβλιογραφίας & Αρθρογραφίας

2

Επιλογή Βιβλιογραφίας

- Αυδίκος Γρ., *Ελευθερία της έκφρασης και ΕΣΔΑ. Οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ κατά της Ελλάδας και η εκτέλεσή τους*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023.
- Γαλάνης Π., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο του Περιβάλλοντος. Η ωρίμανση μιας αυτόνομης περιβαλλοντικής δικαιοταξίας*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023.
- Δεληγιάννη-Δημητράκου Χ. & Θεοδόσης Γ. (επιμ.), *Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης και Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης. Θεσμικά ζητήματα και βασικά εργασιακά δικαιώματα*, Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2023.
- Ζαλίδης Β., *Το νομικό καθεστώς των πυρηνικών όπλων και η Συνθήκη Απαγόρευσής τους*, Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2023.
- Κτιστάκης Γ., *Οι φίλοι της διεθνούς δικαιοσύνης. Amici curiae ενώπιον των διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων*, Αθήνα, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019.
- Μαργαρίτης Μ., *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και των Πρωτοκόλλων υπ' αριθμ. 1, 6, 7 & 13. Μία συνοπτική ερμηνεία*, Αθήνα, Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2019.
- Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., Κηπουρίδου Κ., Μηλαπίδου Μ. & Τροκάνας Θ., *Πανδημία COVID-19: Ιατρικά, νομικά και ηθικά ζητήματα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2023.
- Περγαντής Β. (επιμ.), *Η ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διεθνή έννομη τάξη. Γενικό πλαίσιο - Ενωσιακοί κανόνες και προβολές στη διεθνή έννομη τάξη/ EU Responsibility in the International Legal Order. General Framework - EU rules and projections in the international legal order*, Τόμος 1, Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2023.
- Περγαντής Β. (επιμ.), *Η ευθύνη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διεθνή έννομη τάξη. Ανθρώπινα δικαιώματα - Συγκριτικές προσεγγίσεις - Ειδικά ζητήματα*, Τόμος 2, Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2023.
- Περράκης Σ., *Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Προς ένα jus universalis?*, Γ' έκδοση επαυξημένη, Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2022.
- Antonopoulos Constantine, *Non-participation in armed conflict. Continuity and modern challenges to the law of neutrality*, Cambridge University Press, 2022.
- Aptel C., *Atrocity Crimes, Children and International Criminal Courts. Killing Childhood*, Routledge, 2023.
- Barnard-Naude J., *Spectres of Reparation in South Africa. Re-encountering the Truth and Reconciliation Commission*, Routledge, 2024.

- Brandariz J., Klaus W. & Martynowicz A. (eds), *Forced Mobility of EU Citizens. Transnational Criminal Justice Instruments and the Management of 'Unwanted' EU Nationals*, Routledge, 2023.
- Collings N., *Indigenous Governance of Traditional Knowledge. The Legal Implementation of Access and Benefit-Sharing in Australia*, Routledge, 2024.
- Çakmak C., *Institutional Change and the International Criminal Court*, Routledge, 2022.
- Doel-Mackaway H., *Indigenous Children's Right to Participate in Law and Policy Development*, Routledge, 2022.
- Durdiyeva S., *The Role of Civil Society in Transitional Justice. The Case of Russia*, Routledge, 2024.
- Eghalua I.D., *The Future of the International Criminal Court. Reform, Consensus, and Relations with the USA*, Routledge, 2023.
- Elsana M., *Indigenous Land Rights in Israel. A Comparative Study of the Bedouin*, Routledge, 2021.
- Gascoigne C., *Causation in the Law of the World Trade Organization: An Economic Approach*, Cambridge, Cambridge University Press, 2023.
- Gilder A., *Stabilization and Human Security in UN Peace Operations*, Routledge, 2022.
- González Zarandona J.A., Cunliffe E. & Saldin M., *The Routledge Handbook of Heritage Destruction*, Routledge, 2024.
- Grbec M., Scovazzi T. & Tani I., *Legal Aspects of Marine Protected Areas in the Mediterranean Sea. An Adriatic and Ionian Perspective*, Routledge, 2024.
- Grima A., *Sea Level Change and Maritime Boundaries*, Routledge, 2023.
- Griffiths R., Pavković A. & Radan P. (eds), *The Routledge Handbook of Self-Determination and Secession*, Routledge, 2023.
- Gruszczynski L., *The WTO Agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures. A Commentary*, Second Edition, Oxford, Oxford University Press, 2023.
- Jayasuriya R., *Children, Human Rights and Temporary Labour Migration. Protecting the Child-Parent Relationship*, Routledge, 2021.
- Jeßberger F., Meloni C. & Crippa M. (eds), *Domesticating International Criminal Law. Reflections on the Italian and German Experiences*, Routledge, 2023.
- Kim N., *Medical Trade, Public Health, and the Law. Reforming the International Trade System Post-Covid*, Routledge, 2023.
- Kjeksrud S., *Using Force to Protect Civilians: Successes and Failures of United Nations Peace Operations in Africa*, Oxford, Oxford University Press, 2023.
- Kleczkowska A., *Threats of Force and International Law. Practice, Responses and Consequences*, Routledge, 2023.
- Kmak M., *Law, Migration, and Human Mobility. Mobile Law*, Routledge, 2024.
- Kraska J. & Yang H. (eds), *Peaceful Management of Maritime Disputes*, Routledge, 2023.
- Labuda P., *International Criminal Tribunals and Domestic Accountability. In the Court's Shadow*, Oxford, Oxford University Press, 2023.
- Lamont C., *International Law in the Transition to Peace. Protecting Civilians under jus post bellum*, Routledge, 2022.
- Lott N., *The Right of the Child to Play. From Conception to Implementation*, Routledge, 2023.
- McMurphy N., *Participation and Democratic Innovation under International Human Rights Law*, Routledge, 2023.

- Moran C.F., *The Authority of International Criminal Law: A Controversial Concept*, Cambridge, Cambridge University Press, 2023.
- Odumosu-Ayanu I. & Newman D. (eds), *Indigenous-Industry Agreements, Natural Resources and the Law*, Routledge, 2021.
- Odon D., *Armed Conflict and Human Rights Law. Protecting Civilians and International Humanitarian Law*, Routledge, 2022.
- Offor I., *Global Animal Law from the Margins. International Trade in Animals and their Bodies*, Routledge, 2024.
- Orlando E., *Environmental Liability and the Interplay between EU Law and International Law*, Routledge, 2024.
- Pečujlić A., *The Space Law Stalemate. Legal Mechanisms for Developing New Norms*, Routledge, 2023.
- Pervou I., *The Right not to Be Subjected to Enforced Disappearance. Concept, Content and Scope*, The Netherlands, Springer, 2023.
- Popovski V. & Malhotra A. (eds), *Reimagining the International Legal Order*, Routledge, 2024.
- Radavoi C.N. & Price D., *Rural and Remote Communities as Non-State Actors. A Legal and Moral Argument*, Routledge, 2023.
- Saksena P., *Sovereignty, International Law, and the Princely States of Colonial South Asia*, Oxford, Oxford University Press, 2023.
- Saura-Freixes N., *Human Rights Defenders and the Law. A Constitutional and International Legal Approach*, Routledge, 2023.
- Schabas W., *The International Legal Order's Colour Line. Racism, Racial Discrimination, and the Making of International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2023.
- Schloenhardt A., Calderoni F., Lelliott J. & Weißer B., *UN Convention against Transnational Organized Crime. A Commentary*, Oxford, Oxford University Press, 2023.
- Sean Morris P., *The League of Nations and the Development of International Law. A New Intellectual History of the Advisory Committee of Jurists*, Routledge, 2022.
- Smith L.J., Baumann I. & Wintermuth S.G. (eds), *Routledge Handbook of Commercial Space Law*, Routledge, 2024.
- Spieker L.D., *EU Values Before the Court of Justice. Foundations, Potential, Risks*, Oxford, Oxford University Press, 2023.
- Stoyanova V., *Positive Obligations under the European Convention on Human Rights. Within and Beyond Boundaries*, Oxford, Oxford University Press, 2023.
- Su-Wan Yang J., *Domestic Legal Pluralism and the International Criminal Court. The Case of Shari'a Law in Nigeria*, Routledge, 2022.
- Tanaka Y., Johnstone R. & Ulfbeck V. (eds), *The Routledge Handbook of Polar Law*, Routledge, 2024.
- Wheeler C.H., *Fairness and the Goals of International Criminal Trials. Finding a Balance*, Routledge, 2023.
- Zhang W., Bjørnstøl E., Ding P., Gao W., Liu H. & Liu Y. (eds), *Disability, Sexuality, and Gender in Asia. Intersectionality, Human Rights, and the Law*, Routledge, 2024.
- Zimmermann L., Deitelhoff N., Lesch M., Arcudi A. & Peez A., *International Norm Disputes. The Link between Contestation and Norm Robustness*, Oxford, Oxford University Press, 2023.

Επιλογή Αρθρογραφίας

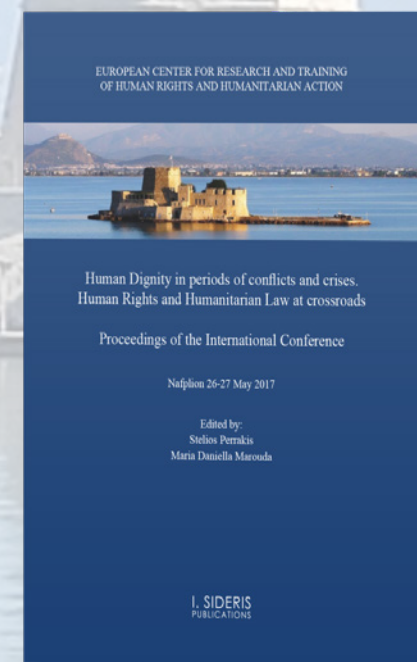
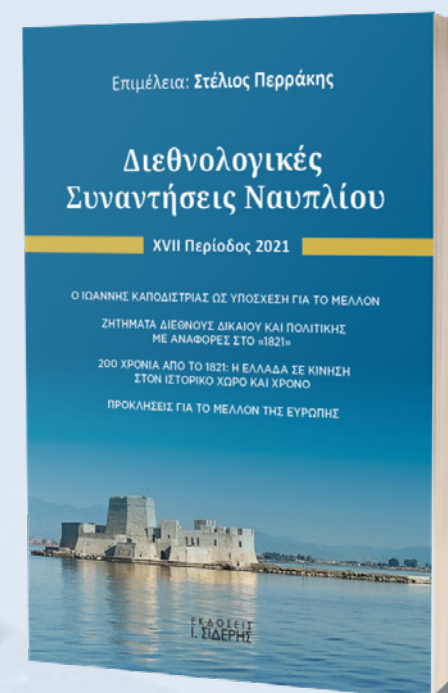
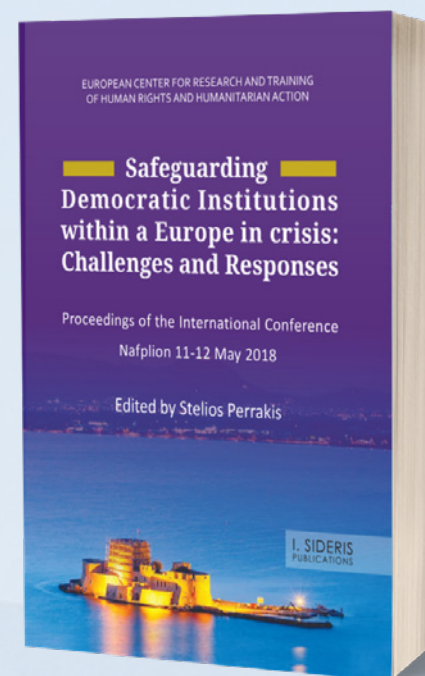
- Αντωνόπουλος Κ., «Η κρίση στην Ουκρανία - η νομιμότητα της χρήσης βίας από τη Ρωσία κατά το Διεθνές Δίκαιο και η συνεχιζόμενη ισχύς του κανόνα απαγόρευσης χρήσης βίας», *Το Σύνταγμα 3-4*, 2022, σελ. 549-562.
- Γιόκαρης Α., «Δικαιώματα αναστολής ή περιορισμού χρήσεων του εναέριου χώρου λόγω αμυντικών αναγκαιοτήτων. Οι ζώνες απαγόρευσης πτήσεων», *Το Σύνταγμα 3-4*, 2022, σελ. 667-676.
- Μαρούδα Μ.Ν., «Διεξαγωγή εχθροπραξιών και αστικός πόλεμος: η ανάγκη προσαρμογής του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και τα μαθήματα από τον πόλεμο Ρωσίας κατά Ουκρανίας», *Το Σύνταγμα 3-4*, 2022, σελ. 775-810.
- Μπρεδήμας Α., «Η ρωσική στρατιωτική επέμβαση στην Ουκρανία και οι κανόνες του διεθνούς δικαίου σχετικά με τη χρήση βίας στις διεθνείς σχέσεις», *Το Σύνταγμα 3-4*, 2022, σελ. 501-548.
- Πέρβου Ι., «Προστασία ομοεθνών στο εξωτερικό: επισημάνσεις με αφορμή τον πόλεμο στην Ουκρανία», *Το Σύνταγμα 3-4*, 2022, σελ. 1017-1032.
- Πέρβου Ι., «Ψυχική υγεία και κλιματική αλλαγή: οι έννοιες της κλιματικής ανησυχίας και περιβαλλοντικής υγείας», *ΠερΔικ 1/2023*, σελ. 3-9.
- Πισιμίση Κ., «Υγεία και περιβάλλον: η σύγκλιση των άκρων στο Διεθνές Δίκαιο; Η δυναμική της διεθνούς προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», *ΠερΔικ 1/2023*, σελ. 32-40.
- Σισιλιάνος Λ.Α., «Ο πόλεμος στην Ουκρανία και η απαγόρευση χρήσης βίας στις διεθνείς σχέσεις: αλλαγή παραδείγματος;», *Το Σύνταγμα 3-4*, 2022, σελ. 563-578.
- Berrendorf A., "Les technologies de l'armement utilisées dans le conflit ukrainien : un nouveau laboratoire pour une nouvelle génération d'armements ?", *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Boilevin V., Crosta A. & Hennige S.J., "Addressing Illegal Transnational Trade of Totoaba and Its Role in the Possible Extinction of the Vaquita", *Journal of International Wildlife Law & Policy*, Vol. 26, no. 2, 2023.
- Boister N., "Conscription to Fight a War of Aggression under International Criminal Law", *Journal of International Criminal Justice*, Volume 21, Issue 2, 2023, pp. 265-289.
- Boron L., Gouin E. & Savourel Ch., "Droit international humanitaire et centrales nucléaires : quelles règles applicables à la centrale de Zaporijia ?", *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Bury C., "Lost in Translation? Why Outdated Notions of Normativity in International Law Explain Germany's Failure to Give Effect to the Ramsar Convention of 1971", *Journal of International Wildlife Law & Policy*, Vol. 26, no. 2, 2023.
- Calleja Crespo D., "La adopción de sanciones contra Rusia por la guerra de Ucrania: la perspectiva de la Comisión Europea", *Revista de Derecho Comunitario* No. 75, 2023, pp. 69-90.
- Cocan S. & Cohen M., "La dualité de la responsabilité internationale de l'État et la responsabilité pénale individuelle dans le cadre de la guerre russo-ukrainienne : une analyse à la lumière de la poursuite de l'acte d'agression et des crimes de guerre", *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Coco A., "Exploring the Impact of Automation Bias and Complacency on Individual Criminal Responsibility for War Crimes", *Journal of International Criminal Justice*, 2023, Available [here](#).

- d'Aspremont J., "The Love for International Organizations", *International Organizations Law Review*, Vol. 20, no. 2, 2023.
- Ferguson P., Nethery A. & Nwokora Z., "Transitional Support for Former Members of Parliament: Benchmarks for 'Professional Parliaments'", *Parliamentary Affairs*, 2023.
- Gildas Ouegraogo B., "Les problèmes de licéité des fournitures d'armes aux parties au conflit armé russo-ukrainien", *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- González Alonso L.N., "La Unión Europea frente al desafío de la guerra en Ucrania: ¿la ansiada «epifanía» de su política exterior y de seguridad común?", *Revista de Derecho Comunitario No. 75*, 2023, pp. 35-68.
- Goss R., "The Disappearing 'Minimum Rights' of Article 6 ECHR: the Unfortunate Legacy of Ibrahim and Beuze", *Human Rights Law Review*, Volume 23, Issue 4, December 2023.
- Hasin G., "Ocean Governance in the 21st Century: A 'New Package-Deal'", *Yale Journal of International Law*, Vol. 48, no. 2, 2023.
- Jourdain P., "Les ambiguïtés des obligations internationales des États en matière d'exportation de biens à double usage à destination de la Fédération de Russie et de l'Ukraine", *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Kemp G. & Nortje W., "Prosecuting the Crime against Humanity of Apartheid: The Historic First Indictment in South Africa and the Application of Customary International Law", *Journal of International Criminal Justice*, Volume 21, Issue 2, 2023, pp. 405-430.
- Lavery C., "What is Sexual about Sexual Violence? Narratives from International Criminal Law", *Journal of International Criminal Justice*, Volume 21, Issue 2, 2023, pp. 383-404.
- Lesaffre P., "L'alimentation comme arme de guerre de la Russie en Ukraine : réflexion sur la protection de la sécurité alimentaire par le droit des conflits armés", *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Magliveras M. & Naldi G., "The East Mediterranean Gas Forum: A Regional Institution Struggling in the Mire of Energy Insecurities", *International Organizations Law Review*, Vol. 20, no. 2, 2023.
- Manzotti M., "Nationality Status Determination in Asylum Procedures under the CEAS and the Potential Impact of the 'New Pact on Migration and Asylum'", *International Journal of Refugee Law*, Vol. 35, no. 2, June 2023.
- Martín J. & de Nanclares P., "El control jurisdiccional del TJUE en materia de medidas restrictivas adoptadas en el ámbito de la PESC: el equilibrio entre "efectividad" y "legalidad"", *Revista de Derecho Comunitario No. 75*, 2023, pp. 91-129.
- Marchesi D., "Criminalizing Acts of Rebel Governance as War Crimes: An Assessment Focused on the War Crime of Sentencing or Execution without Due Process", *Journal of International Criminal Justice*, Volume 21, Issue 2, 2023, pp. 353-382.
- Michaud N., "Le droit international humanitaire applicable à la situation de siège durant le conflit russo-ukrainien : perspectives au regard de la pratique des forces armées russes", *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Milej T., "East African Community (EAC) - Inspiring Constitutional Change by Promoting Constitutionalism?", *International Organizations Law Review*, Vol. 20, no. 2, 2023.
- Mouzourakis M., "Adjudication of Procedural Safeguards for Vulnerable Asylum

- Seekers in Greece: Case Law and Systemic Non-Compliance", *International Journal of Refugee Law*, Vol. 35, no. 2, June 2023.
- Noked N. & Marcone Z., "The International Response to the U.S. Tax Haven", *Yale Journal of International Law*, Vol. 48, no. 2, 2023.
- Nolan A., "General Comment No.26 on Children and the Environment - A Milestone in International Human Rights Law?", *EJIL:Talk!*, 11 September 2023, available [here](#).
- Palchetti P., "Is It Time to Take a Decision on the Final Form of ARIQ?", *International Organizations Law Review*, Vol. 20, no. 2, 2023.
- Platvoet V., "Wild Things: Animal Rights in EU Conservation Law", *Journal of International Wildlife Law & Policy*, Vol. 26, no. 2, 2023.
- Papastavridis E., "Coastal State's (Criminal) Jurisdiction in the Exclusive Economic Zone: Recent Case-Law and State Practice", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht/Heidelberg Journal of International Law*, Vol. 83, Iss. 2, 2023, pp. 307-332.
- Pervou I. & Mpogiatzidis P., "Restrictive human rights measures against the spread of COVID-19: an interdisciplinary approach between law and health-care management", *International Journal of Human Rights in Healthcare*, 2023.
- Pépin T., "Enjeux et défis de l'application de la protection temporaire de l'Union européenne dans le contexte du conflit ukrainien", *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Pijnenburg A., "Migration Deals Seen through the Lens of the ICESCR", *International Journal of Refugee Law*, Vol. 35, no. 2, June 2023.
- Pisimisi K., "Criminalizing environmental degradation and devastation: new prospects for the ICC Rome Statute", *American University International Law Review* 38:2, 2023, pp. 419-458, Available [here](#).
- Pizzi J., "Profiteers of Misery: Aggression, the Leadership Clause, and Private Military and Security Companies", *Journal of International Criminal Justice*, Volume 21, Issue 2, 2023, pp. 291-330.
- Quoc Tan Trung Nguyen, "The practice of non-recognition and economic sanctions: The case study of Ukraine, Manchuria and South Africa Get access Arrow", *Journal of Conflict and Security Law*, 2023.
- Remi Njiki M., "Statelessness and Nationality Matters in the context of Migration between Northern Africa and Spain", *International Journal of Refugee Law*, Vol. 35, no. 2, June 2023.
- Royen F., "L'identité, la guerre et la « sauvegarde des pierres » : l'identité nationale ukrainienne à l'épreuve des actes d'hostilité contre le patrimoine culturel", *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Salinas Alcega S., "The Invasion of Ukraine from the Point of View of the European Court of Human Rights: Extraterritorial Responsibility of Russia and (Un) Control of International Humanitarian Law", *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Sassòli M., "Le DIH en Ukraine : défis, lacunes et opportunités - réflexions à partir d'un premier rapport pour l'OSCE", *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Skander Galand A., "Defer or Revise? Horizontal Dialogue Between UN Treaty Bodies and Regional Human Rights Courts in Duplicative Legal Proceedings", *Human Rights Law Review*, Volume 23, Issue 2, June 2023, Available [here](#).
- Spadaro A., "A Weapon is No Subordinate. Autonomous Weapon Systems and

the Scope of Superior Responsibility”, *Journal of International Criminal Justice*, 2023, pp. 1-18.

- Sticher V. & Verjee A., “Do Eyes in the Sky Ensure Peace on the Ground? The Uncertain Contributions of Remote Sensing to Ceasefire Compliance”, *International Studies Review*, Volume 25, Issue 3, 2023.
- Sweemey E. et al., “Deconstructing the Eviction Protections Under the Revised European Social Charter: A Systematic Content Analysis of the Interplay Between the Right to Housing and the Right to Property”, *Human Rights Law Review*, Volume 23, Issue 4, December 2023.
- Tabak S., “Refugee Detention as Constructive Refoulement”, *Yale Journal of International Law*, Vol. 48, no. 2, 2023.
- Tuncer M., “L’analyse d’un blocus maritime inédit : le cas du blocus de la mer Noire”, *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Van Langendonck L., “Crimes sexuels en Ukraine : promesses et défis du droit pénal international”, *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.
- Ulla M., “Le droit de la neutralité à l’épreuve de l’agression de la Russie contre l’Ukraine : l’exemple de la Suisse”, *Revue Québécoise de Droit International*, octobre 2023.

ΧΙ. Νέα από την Επιστημονική Κίνηση

Ελληνική Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων

1

**Ελληνική Εταιρεία Διεθνούς Δικαίου
και Διεθνών Σχέσεων**

ΣΥΜΠΟΣΙΟ

**Η Διάσκεψη της Λωζάνης
και οι Αποφάσεις της
100 Χρόνια Μετά**

Όψεις Ιστορίας, Πολιτικής, Νομικά Ζητήματα

Μια κριτική αποτίμηση και προοπτικές

Συζητούν:
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ Κώστας, ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ Αριστοτέλης, ΑΝΕΨΙΟΥ Γιώργος, ΓΙΟΚΑΡΗΣ Άγγελος, ΓΟΥΡΓΟΥΡΙΝΗΣ Αναστάσιος, ΚΑΤΣΟΥΦΡΟΣ Θεόδωρος, ΚΕΦΑΛΑ Βιβή, ΜΠΡΕΔΗΜΑΣ Αντώνης, ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Κωνσταντίνος, ΠΑΠΑΔΑΜΑΓΙΤΣΟΥ Μαρία, ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΙΔΗΣ Άκης, ΠΕΡΡΑΚΗΣ Στέλιος, ΠΟΛΙΤΗΣ Στέλιος, ΣΙΝΟΥ Δέσποινα, ΣΤΡΑΤΗ Αναστασία, ΣΤΡΙΜΠΗΣ Γιάννης, ΣΥΡΙΓΟΣ Άγγελος, ΤΕΛΑΛΙΑΝ Μάνια, ΤΣΑΛΤΑΣ Γρηγόριος, ΚΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ Βέρα, ΦΤΑΚΛΑΚΗ Ελευθερία

Λήμνος 15-17 Σεπτεμβρίου 2023

**Ελληνική Εταιρεία
Διεθνούς Δικαίου
& Διεθνών Σχέσεων**

**Ρόδος
3-5 Νοεμβρίου 2023**

**ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ
ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ
ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ:
ΔΙΑΣΤΑΥΡΟΥΜΕΝΕΣ ΜΑΤΙΕΣ**

**5^ο Συμπόσιο Διεθνούς Δικαίου
Ρόδου-Καστελλόριζου και Διεθνούς Πολιτικής
για το Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο**

Συζητούν:
ΑΝΕΨΙΟΥ Γιώργος, ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Κώστας, ΒΑΛΗΝΑΚΗΣ Γιάννης, ΓΑΒΟΥΝΕΛΗ Μαρία, ΓΑΛΑΝΗ Σοφία, ΓΙΟΚΑΡΗΣ Άγγελος, ΖΙΩΓΑΣ Χρήστος, ΚΑΤΣΟΥΦΡΟΣ Θεόδωρος, ΚΕΦΑΛΑ Βιβή, ΚΡΕΜΛΗΣ Γιώργος, ΜΠΡΕΔΗΜΑΣ Αντώνης, ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ Νίκος, ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Δημήτρης, ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΙΔΗΣ Άκης, ΠΕΡΡΑΚΗΣ Στέλιος, ΠΟΛΙΤΗΣ Στέλιος, ΡΟΖΑΚΗΣ Χρήστος, ΣΙΝΟΥ Δέσποινα, ΣΤΡΑΤΗ Αναστασία, ΣΤΡΙΜΠΗΣ Γιάννης, ΣΥΡΙΓΟΣ Άγγελος, ΤΕΛΑΛΙΑΝ Μάνια, ΤΣΑΛΤΑΣ Γρηγόριος, ΦΤΑΚΛΑΚΗ Ελευθερία

Εενοδοχείο Rodos Palace
ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΡΟΔΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

**Ετήσιο Συνέδριο της ΕΕΔΔΔΣ
Αθήνα, 20-22 Δεκεμβρίου 2023**

**Ο Πόλεμος στη Γάζα
και το Παλαιστινιακό Ζήτημα.
Προσεγγίσεις Ιστορίας, Δικαίου,
Πολιτικών και Γεωστρατηγικής**

Τετάρτη 20 Δεκεμβρίου 2023, ώρα 12:00
Υπουργείο Εξωτερικών, Αμφιθέατρο «Γ. Κρανιδιώτης»

Πέμπτη 21, Παρασκευή 22 Δεκεμβρίου 2023, ώρα 09:30
Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αίθουσα Τελετών «Αριστοτέλης»

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ & ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Σύνορα

**Διεθνείς, Ευρωπαϊκές και εθνικές διαστάσεις
Όψεις Δικαίου και Πολιτικής**

Επιμέλεια: Στέλιος Περράκης

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ**

CALL FOR APPLICATIONS

CALL
FOR
APPLICATIONS

GLOBAL MIGRATION AWARD

Every year, the Global Migration Centre rewards one Graduate Institute student for their outstanding Master thesis in the field of migration.

WHAT IS THE GLOBAL MIGRATION AWARD

- The Global Migration Award consists of:
- The opportunity to publish the thesis within the Global Migration Research Paper Series, and a prize of CHF 1'000.

The Master's Dissertation must be related to migration in its broad sense (including mobility, forced or voluntary migration, transnational or internal displacement, citizenship, diaspora, discrimination, racism, and the many other issues linked to the movement of persons). The perspective and methodology can be interdisciplinary or disciplinary alongside the main fields of the Graduate Institute, (i.e., international relations, political science, international law, international history, international economics, development studies, anthropology, and sociology of development). Master's theses can be written in French or English.

HOW TO APPLY

- Applicants should send a single PDF containing:
- their thesis
- CV
- grade transcripts
- Thesis reports

to the email address: globalmigration@graduateinstitute.ch. Applicants should name their file as follows: SURNAME_FIRSTNAME_Award2024.pdf. The deadline to apply is 8 January 2024.

[More information](#)

EDUCATION RESEARCH

Dates:
9 – 16 March 2024

Location:
Monastery of San Nicolò, Venice Lido (Italy)

Venice School for Human Rights Defenders

Summer School

Application deadline
11 February 2024

APPLY NOW

The [Venice School for Human Rights Defenders](#) is devoted to developing human rights defenders' **advocacy skills and expertise** and exploring today's challenges in the field of human rights or other topical issues, allowing participants to examine their causes and possible solutions. The School will take place in **Venice**, at the [Global Campus of Human Rights](#) Headquarters, from 9 to 16 March 2024.

The training programme is organised by the Global Campus in cooperation with the **European Parliament** and it hosts the [2024 selected Sakharov Fellows](#).

M.A. International Law and the Settlement of Disputes (UPEACE-UNITAR)

The [M.A. in International Law and the Settlement of Disputes](#), jointly offered by the **UN Mandated University for Peace (UPEACE)** and the **United Nations Institute for Training and Research (UNITAR)**, equips students with critical knowledge on the role of national and international courts and tribunals in contributing to the settlement of disputes.

Students will examine the role of international law in the settlement of disputes in a wide array of fields such as **human rights**, armed conflicts, territorial and maritime border issues, environment and climate change, multilateral trade, and investments, amongst others.

They will learn the traditional legal processes employed in international and transnational adjudication and the alternative forms of dispute settlement prevalent in international law.

Students will also attend skills development sessions designed to support their professional careers and employability.

[Find out more](#)

Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου

3

Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου
Rencontres de Droit International de Nauplie
Nafplion International Law Conference

18^{ες} Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου
20-22 Οκτωβρίου 2023

Απολογιστικό Δελτίο Τύπου

1. Το τριήμερο 20-22 Οκτωβρίου 2023, έλαβε χώρα στο «Βουλευτικό» η 18^η Περίοδος των Διεθνολογικών Συναντήσεων Ναυπλίου, με πρωτοβουλία και επιστημονική ευθύνη του Ομότιμου Καθηγητή Στέλιου Περράκη· αυτή η καθιερωμένη ετήσια διεθνολογική συνάντηση πανεπιστημιακών, διπλωματών, πολιτικών, ειδικών εμπειρογνομόνων αλλά και διακεκριμένων προσωπικοτήτων από τον χώρο του πολιτισμού και των τεχνών.
2. Την Παρασκευή 20 Οκτωβρίου 2023, τις εργασίες των «Συναντήσεων» άνοιξαν το «Forum Νέων Ερευνητών» και στο οποίο Μεταπτυχιακοί, Διδακτορικοί και Μεταδιδακτορικοί Ερευνητές, από Πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού, παρουσίασαν την πρόοδο του ερευνητικού έργου τους ενώπιον πολυμελούς Ακαδημαϊκής Επιτροπής Αξιολόγησης, που αποτελούνταν από τους: **Σ. Περράκη, Γρ. Τσάλτα, Χ. Δίπλα, Μ. Χρυσομάλλη, Δ. Χρυσοχόου, Κ. Υφαντή, Σ. Γαλάνη, Ε. Κουτσουράκη και Γ. Ανεψιού**. Τις εργασίες και έρευνά τους παρουσίασαν κατά σειρά οι: **Δ. Ασημακοπούλου, Α. Αναστασίου, Ευ. Πανούση, Χ. Σκλιβάνος, Α. Τσιλιχρήστου, Ν. Βουδούρης, Ν. Καζαντζίδης, Μ. Λαδά, Χ. Πλιάτσικας, Κ. Πισιμίσση, Α. Σκούτας, Β. Χατζηγεωργίου, Α. Ζησιού, Λ. Λιακάκος, Ε.Π. Φτακτάκη, Γ. Χρονοπούλου**.
3. Τα ειδικευμένα μέρη των «Συναντήσεων» ξεκίνησαν με *Panel για το Δίκαιο της Θάλασσας*, με θέμα «*Η (τρίτη) Συμφωνία Εφαρμογής της Σύμβασης των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας σχετικά με τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της θαλάσσιας βιοποικιλότητας σε περιοχές πέραν της εθνικής δικαιοδοσίας ("BBNJ Agreement") - Μια πρώτη αποτίμηση*», με συμμετοχή των: **Α. Στρατή, Σ. Κόπελα, Η. Πλακοκέφαλος, Ευ. Παπασταυρίδης, Σ. Τσενικλή και συντονισμό του Γρ. Τσάλτα**.

Νέα από την Επιστημονική Κίνηση

Ακολούθησε Στρογγυλό Τραπέζι (σε συνεργασία με την Υπάτη Αρμοστεία ΗΕ για τους Πρόσφυγες) με θέμα «*Μεταναστευτικές ροές στην Ευρώπη και στον Κόσμο: Τετραγωνίζοντας τον κύκλο των προκλήσεων*», στο οποίο συμμετείχαν οι **Π. Μάστακας, Jun Shirato, Σ. Γάκης, Α. Κανδυλάκη και Ε. Κουτσουράκη**, υπό τον συντονισμό του **Σ. Περράκη**.

Η πρώτη ημέρα συνεχίστηκε με το «*Βήμα των Διεθνών Θεσμών (I)*», με ομιλία του Αναπληρωτή Γενικού Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης **Bjørn Berge**, αναφορικά με τους κινδύνους, αλλά και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Δημοκρατία σήμερα, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία του περιβάλλοντος, καθώς και στις νέες δυναμικές που εμφανίζει η διευρυμένη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης.

Η πρώτη ημέρα έκλεισε με την παρουσίαση του μόλις εκδοθέντος συλλογικού τόμου «*Σύνορα: διεθνείς, ευρωπαϊκές, εθνικές διαστάσεις*», με 18 εξαιρετικές συμβολές από την ομώνυμη διοργάνωση της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων (στη Ρόδο, Σεπτέμβριος 2021), από τον Εκδοτικό Οίκο Ι. Σιδέρης, υπό την επιστημονική επιμέλεια του Σ. Περράκη.

4. Ιδιαίτερη στιγμή για τις 18^{ες} «Συναντήσεις» αποτέλεσαν τα εγκαίνια της **εικαστικής έκθεσης με θέμα «Εθνικές Προσλήψεις, Σύγχρονες Απεικονίσεις 1923-2023»**, με έργα 22 σπουδαστών της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας, υπό την επιμέλεια και επίβλεψη της Πρυτάνεως, Αν. Καθηγήτριας **Ε. Χατζησάββα** (Διευθύντρια ΙΓ΄ Εργαστηρίου) και των Καθηγητών **Α. Αντωνόπουλου** (Διευθυντή Α΄ Εργαστηρίου), **Γ. Καζάζη** (Διευθυντή ΣΤ΄ Εργαστηρίου), και **Μ. Γεωργιάκη** (Διευθυντή του Εργαστηρίου Μαρμαρογλυπτικής). Η έκθεση αποτέλεσε την εικαστική πρόσληψη και αποτύπωση από τους νέους σπουδαστές της ΑΣΚΤ ενός κορυφαίου ιστορικού γεγονότος, της Συνθήκης της Λωζάννης, με τεράστιες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες για την Ελλάδα και την ευρύτερη περιοχή. Πρόκειται για μια συμπόρευση Τέχνης, Ιστορίας και Πολιτικής. Τα έργα φιλοτέχνησαν οι σπουδαστές: **Κ. Δήμου, Μ. Ρουκουνάκη, Μ. Κοβάτσεβα, Α. Θεοδώρου, Σ. Αξιωτάκης, Ε. Λάσκαρη, Σ. Φειδεροπούλου, Ε. Δουρμούσογλου, Σ. Γεωργίου, Γ. Τσιάκος, Θ. Χιωτίδης, Σ. Παναγοπούλου, Δ. Γρηγορίου, Γ. Τριανταφυλλόπουλος, Ε. Νικολάου, Ν. Ιωαννίδου, Χ. Αβραάμ, Φ. Καζαντζάκη, Μ. Μπάλλας, Σ. Παρασκευά**. Μία εξαιρετική στιγμή της εκδήλωσης.
 5. Το πρωινό του **Σαββάτου 21 Οκτωβρίου 2023**, ήταν αφιερωμένο στην επέτειο των 100 χρόνων από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης. Στην Επετειακή αυτή Ενότητα, με τίτλο «*Η 'Λωζάννη' 100 χρόνια μετά. Ματιές στο χτες και στο σήμερα. Μια πλουραλιστική προσέγγιση (Ιστορία - Πολιτική - Δίκαιο)*», συμμετείχαν οι **Χ. Καραμπαρμπούνης, Ν. Ουζούνoglou, Κ. Μπότσιου, Σ. Ριζάς, Φ. Δρακονταειδής, Α. Τούντα Φεργάδη, Θ. Γεωργιάδης, Δ. Τσέτσικα, Α. Μπρεδήμας, Ι. Στριμπίς και Ν. Παπαναστασάπουλος**, υπό τον συντονισμό της **Κ. Μπότσιου**. Οι εισηγητές ανέδειξαν σημαντικές πτυχές των συνεπειών του κορυφαίου εκείνου γεγονότος, της υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών, που μέχρι και σήμερα διαμορφώνει τις σχέσεις και τις θέσεις της χώρας μας, τόσο με την γείτονα, όσο και με τον κόσμο.
- Ακολούθησε Συζήτηση για τις «*Ελληνοτουρκικές σχέσεις και Κυπριακό σε κίνηση: Μια δεύτερη ματιά μετά τη Συνάντηση της Νέας Υόρκης*», με ομιλητές

τους έγκριτους δημοσιογράφους **Μ. Κοττάκη, Στ. Λυγερό και Ν. Μελέτη** και συντονιστή τον **Σ. Περράκη**.

Την ίδια μέρα, στο «*Βήμα των Διεθνών Θεσμών (II)*», ο **Γιώργος Α. Παπανδρέου**, τέως Πρωθυπουργό και Πρόεδρος της Υπο-Επιτροπής για τη Δημοκρατία της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, συζήτησε με τον Καθηγητή **Σ. Περράκη** για «το παρόν και το μέλλον των Δυτικών Βαλκανίων στην Ευρώπη», αλλά και για τρέχοντα θέματα επικαιρότητας, συμπεριλαμβανομένου του ζητήματος της Μέσης Ανατολής.

Το απόγευμα της ίδιας μέρας, ξεκίνησε μία νέα Ενότητα στις Διεθνολογικές Συναντήσεις Ναυπλίου, η *Ετήσια Διάλεξη «Γεώργιος Τενεκίδης»*, η οποία φιλοξένησε ομιλία του Καθηγητή και Κοσμήτορα Νομικής Σχολής Ε.Κ.Π.Α. **Λ.-Α. Σιαλιάνου** για τον «εξανθρωπισμό» της νομολογίας του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Μία εξαιρετική ομιλία, που διέγραψε από τα πρώτα δειλά βήματα την ιστορική διαδρομή του Δικαστηρίου μέχρι σήμερα σε αυτό το πεδίο, αναδεικνύοντας τις σύγχρονες εξελίξεις και τάσεις στη διεθνή δικαιοταξία.

Στην Ενότητα με θέμα το «*Κυπριακό: Το ζήτημα των «Αγνοουμένων»*». Συζήτηση και Προβολή του Ντοκιμαντέρ «*Ιχνη*», υπό τον συντονισμό του **Σ. Περράκη**, συμμετείχαν η δημιουργός του Ντοκιμαντέρ **Σ. Ιορδανίδου**, ο δικηγόρος **Α. Δημητριάδης**, ο **Δ. Χρυσόχου** και η **Μ. Καλμπουρτζή**. Σε φορτισμένο συναισθηματικά κλίμα, χαιρετισμό απύθνυε ο Πρέσβης της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Στ. Αυγουστήδης και η Πρόεδρος της Πανελλήνιας Επιτροπής Γονέων και Συγγενών Αδήλων Αιχμαλώτων και Αγνοουμένων Κυπριακής Τραγωδίας, **Μ. Καλμπουρτζή**. Οι συμμετέχοντες παρακολούθησαν το Ντοκιμαντέρ «*Ιχνη*», αφιερωμένο στο διαρκές και μόνιμα ανοικτό τραύμα των συγγενών των Αγνοουμένων, ακολούθησαν εισηγήσεις που ανέδειξαν σημαντικές πτυχές, ιστορικές, πολιτικές, αλλά και νομικές, του θέματος. Μία από αυτές για την πρόταση σύστασης Επιτροπής Αλήθειας αναπτύχθηκε από τον **Α. Δημητριάδη**.

Η δεύτερη ημέρα των «Συναντήσεων» έκλεισε με την Ενότητα «*Τέχνη και Διεθνής Δικαιοταξία: Ο ποιητικός λόγος απέναντι στον Πόλεμο και στην Ειρήνη*», στη διάρκεια της οποίας οι **Α.Ι.Δ. Μεταξάς, Γ. Αρέστης, Γ. Πανούσης και Β. Παπαδόπουλος**, παρέθεσαν στοχαστικές σκέψεις, αναφορές σε δημιουργίες τους σε άμεση σχέση με τον Πόλεμο και την Ειρήνη. Ακούστηκαν δε και μελοποιημένα ποιήματα του **Γ. Αρέστη**, αφιερωμένα στην Αμμόχωστο.

6. Την **Κυριακή 22 Οκτωβρίου 2023**, οι «Συναντήσεις» έκλεισαν με πολύ ενδιαφέρουσες Ενότητες και Συζητήσεις. Η πρώτη αφιερωμένη στα «*25χρονα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (Στην μνήμη του Καθηγητή Eric David)*», περιλάμβανε εισηγήσεις των **Φ. Δασκαλοπούλου-Λιβαδά, Φ. Σπυρόπουλου, Ε. Μίχα και Β. Μπαλαφούτα**.

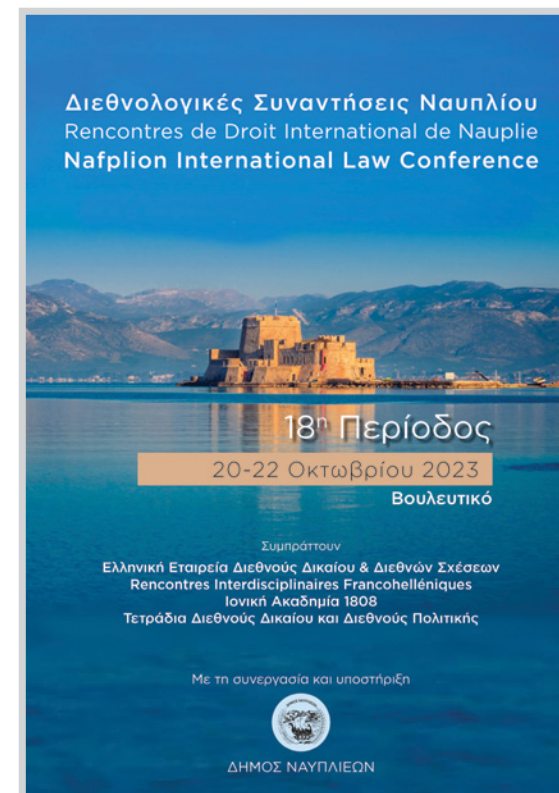
Ακολούθησε η Ενότητα «*Επισημάνσεις Διεθνούς Πολιτικής*», στην οποία οι Καθηγητές **Κ. Υφαντής, Δ. Τριανταφύλλου και Β. Κεφαλά**, υπό τον συντονισμό της **Σ. Ιορδανίδου**, σχολίασαν ζητήματα της τρέχουσας διεθνολογικής επικαιρότητας, με έμφαση στις εξελίξεις στη Γάζα.

Οι «Συναντήσεις» έκλεισαν με την *Agora*: «*Ο Κόσμος, ο Άνθρωπος στην Μετα-εποχή. Κρίσεις, προκλήσεις, απαντήσεις*» με απόψεις των **Γ. Μανιάτη**,

Α.Ι.Δ. Μεταξά, Χ. Παμπούκη, Γ. Πανούση και Ι. Τσιβάκου. Μία υψηλού ποιοτικού επιπέδου στοχαστική παρέμβαση πάνω σε σύγχρονες προκλήσεις.

7. Είναι αξιοσημείωτο ότι στο τριήμερο –όπου συμμετείχαν περισσότεροι από 100 σύνεδροι– παρουσιάσθηκαν/συζητήθηκαν εξαιρετικής σημασίας ζητήματα αιχμής και επικαιρότητας, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διεθνολογική κοινότητα, διεθνείς θεσμούς, την Ελλάδα, την Ευρώπη, τον Κόσμο, δηλαδή τις εξελίξεις σε επίπεδο Ανθρωπότητας. Και τούτο μαζί με μια έκφραση τέχνης και πολιτισμού. Μια ιδιότυπη ποιοτική ζεύξη. Ένας πυκνός χρόνος, αισθητική, νέοι συμμετέχοντες διεθνολόγοι, θεματικές με σημασία και νόημα, στοχαστικός λόγος από την Διανόηση.
8. Η εκδήλωση υποστηρίχθηκε από τον Δήμο Ναυπλίων/ΔΟΠΠΑΤ και πραγματοποιήθηκε με την συνεργασία της Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων, των «Τετραδίων Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής», των *Rencontres Interdisciplinaires Franco-Helléniques*, της «Ιονικής Ακαδημίας 1808», του Εκδοτικού Οίκου Ι. Σιδέρης.
9. Η επιτυχημένη 18^η Περίοδος των Διεθνολογικών Συναντήσεων Ναυπλίου έκλεισε με την ανανέωση της υπόσχεσης του εμπνευστή τους, Καθηγητή **Σ. Περράκη**, και για το επόμενο, 19^ο, «Ναύπλιο».

Ναύπλιο, 25 Οκτωβρίου 2023

XII. Τεκμηρίωση

Διακήρυξη των Αθηνών

1

The President of the Republic of Türkiye, H.E Mr Recep Tayyip Erdoğan and the Prime Minister of the Hellenic Republic, H.E. Mr. Kyriakos Mitsotakis, representing their respective Governments (jointly referred as “the Parties”), having chaired the 5th meeting of the High-Level Cooperation Council between the Republic of Türkiye and the Hellenic Republic on December 7th, 2023, in Athens, in a spirit of goodwill and cooperation,

PP1. *Recognizing* the renewed will for cooperation between the Governments of the two countries;

PP2. *Underlining* that the bonds between the two neighbouring nations harbour the potential to markedly increase the region’s prosperity and dynamism;

PP3. *Emphasizing* the need to continue jointly working for the benefit of both societies in an atmosphere of friendship and mutual trust;

PP4. *Seeking* to intensify the bilateral relations through existing institutional mechanisms;

PP5. *Underscoring* that in order to enhance the good neighbourly relations, both Parties will cultivate a spirit of solidarity in the face of current and future challenges without any prejudice to each other’s legal positions;

PP6. *Underlining* that to promote the said positive atmosphere and agenda, both Parties will encourage exchange of visits at every level with a result-oriented approach;

PP7. Recalling that among the fundamental objectives of the Charter of the United Nations and the universally acknowledged principles of international law are the maintenance of international peace and friendly co-operation among states;

PP8. *Determined* to foster friendly relations, mutual respect, peaceful coexistence and understanding, and to resolve any dispute among them by peaceful means and in accordance with international law;

PP9. *Underscoring* the importance of effective communication channels and mechanisms at every level for the successful management of their bilateral relations, with particular emphasis on avoiding conflictual situations and potential escalation;

PP10. *Emphasizing* that both Parties will approach their relations with the objective of increasing economic cooperation and deepening of people-to-people ties, thus contributing to the prosperity and peaceful coexistence of their two neighbouring peoples, further stressing that to this end, in view of the significant progress made in fostering the positive agenda on economic and commercial affairs through the Joint Action Plan, the two sides will explore additional items of cooperation;

Have agreed on the following:

OP1. The Parties agree to engage in continuing constructive and meaningful consultations based on the following pillars:

(a) Political Dialogue:

- On issues of mutual interest,
- Exploratory/Consultative talks;

(b) Positive Agenda, within the scope of the enhanced Joint Action Plan, involving measures of common interest in the fields of business-economy, tourism, transportation, energy, innovation, science and technology, agriculture, environmental protection, social security and health, youth, education and sports or any other field to be jointly decided, with the aim of attaining significant and concrete deliverables, streamlining and continually updating the agenda in a structured fashion with new items;

(c) Confidence Building Measures, involving measures in the military field, which would contribute to the elimination of unwarranted sources of tension and the risks thereof;

OP2. The Parties are committed to refrain from any statement, initiative or act likely to undermine or discredit the letter and spirit of this Declaration or endanger the maintenance of peace and stability in their region.

OP3. The Parties will endeavour to resolve any dispute arising between them in an amicable manner through direct consultations between them or through other means of mutual choice as provided for in the United Nations Charter.

This Declaration does not constitute an international agreement binding upon the Parties under international law. No provision of this Declaration shall be interpreted as creating legal rights or obligations for the Parties.

Done in Athens, on the 7th of December 2023, in two copies, each in the Greek, Turkish and English languages, all texts being equally authentic. In case of divergence of interpretation, the English text shall prevail.

Συμβολές*

Berge Bjørn

Deputy Secretary General of the Council of Europe

Kefala Vivi

Professor of International Relations in the Greater Middle East and North Africa

Mazis I. Th.

Professeur émérite Faculté des sciences économiques et politiques de l'Université Nationale et Kapodistrienne d'Athènes
Département d'Études Turques et Asiatiques Modernes

Αυγουστίδης Σταύρος

Πρέσβης Κυπριακής Δημοκρατίας

Γάκης Στέφανος

Διδάκτωρ Διεθνούς Δικαίου, Διδάσκων-Ερευνητής, Le Mans Université Διδάσκων, Institut libre d'étude des relations internationales, Δικαστής, Cour nationale du droit d'asile

Γεωργιάδης Θωδωρής

Ms Οικονομολόγος, Ερευνητής Οικονομικής Ιστορίας

Γιόκαρης Άγγελος

Ομότιμος Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου Νομική Σχολή Ε.Κ.Π.Α.

Δασκαλοπούλου-Λιβαδά Φανή

Επίτιμη Νομική Σύμβουλος του Υπουργείου Εξωτερικών, Πρώην Ειδική Νομική Σύμβουλος, Ειδική Νομική Υπηρεσία ΥΠΕΞ

Φίλιππος Δ. Δρακονταειδής

Πεζογράφος, δοκιμιογράφος και μεταφραστής κλασικών κειμένων, Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Μονπελιέ

Ιορδανίδου Σοφία

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Δημοσιογραφίας και Επικοινωνίας στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου και Πρόεδρος του «Advanced Media Institute»

Λαδά Μαρία

Υπ. Διδ. Πανεπιστημίου Αιγαίου

Λιακάκος Λυκούργος

Διδάκτωρ Διεθνούς

Μασσαούτης Μιχαήλ-Ορέστης

MA in Middle Eastern Studies, Leiden University

Μπρεδήμας Αντώνης

Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Οικονομίδης Κωνσταντίνος Π.

Διετέλεσε Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου, Πρώην Προϊστάμενος Ειδικής Νομικής Υπηρεσίας Υπουργείου Εξωτερικών Επίτιμος Νομικός Σύμβουλος ΥΠΕΞ

Πανούσης Γιάννης

Ομότ. Καθηγητής ΕΚΠΑ, πρώην Υπουργός, πρώην Πρύτανης ΔΠΘ

Παπαδόπουλος Βασίλης

Πρέσβης, συγγραφέας

Παπαντωνίου Δημήτριος

Αξιωματικός Πολεμικής Αεροπορίας, ΜΔΕ Παντείου Πανεπιστημίου, Υπ. Δρ. Νομικής ΕΚΠΑ.

Παρράς Ευάγγελος

Υπ. Δρ. Νομικής ΕΚΠΑ

Περράκης Βαγγέλης

Υποψήφιος διδάκτορας ΑΠΘ

Περράκης Στέλιος

Ομότ. Καθηγητής και πρώην Αντιπρύτανης Παντείου Πανεπιστημίου Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας Διεθνούς Δικαίου & Διεθνών Σχέσεων Πρώην Πρέσβης της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης

Πισιμίσση Κέλλυ

Ασκούμενη Δικηγόρος ΜΔΕ Διεθνούς Δικαίου & Διπλωματικών Σπουδών Υποψήφια Διδάκτωρ Νομικής ΕΚΠΑ

Πολίτης Στυλιανός

Αντιναύαρχος ΠΝ ε.α.

Στρατή Αναστασία

Εμπειρογνώμων Πρεσβευτής, ΥΠΕΞ

Τούντα-Φεργάδη Αρετή

Ομότιμη Καθηγήτρια Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας Παντείου Πανεπιστημίου

Τσέτσικα Δήμητρα

Ιστορικός-Αρχειονόμος, Μεταπτυχ. φοιτ. Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας/Οθωμανικής Ιστορίας, ΕΚΠΑ

* Παράθεση με αλφαβητική σειρά

Τσιβάκου Ιωάννα

Ομότ. Καθηγήτρια Παντείου
Πανεπιστημίου

Φτακλάκη Ελευθερία

Διδάκτωρ Διεθνών και Ευρωπαϊκών
Σπουδών
Διδάσκουσα στο Πανεπιστήμιο
Αιγαίου (JMM)

Νίκος Χατζηϊωακείμ

Ιστορικός, μεταδιδακτορικός
ερευνητής του ΙΔΙΣ Παντείου.
Διδάσκων στις Σχολές Πολέμου του
ΠΝ και της Π.Α.

Τετράδια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Πολιτικής*

* Πατήστε επάνω στο εικονίδιο
για να μεταφερθείτε στο αντίστοιχο τεύχος

